

ДАДАХОН НУРИЙ

**НИҚОБСИЗ АМЕРИКА
ВА
БОШҚА
МАНЗИЛГОҲЛАР
(ҚИЁМАТ ҚЎНҒИРОҚЛАРИ)**

маърифий-сиёсий
роман

(Қайта ишланган олтинчи нашри)

Тошкент 2014 йил.

Дадахон Нурий серқирра ижодкор: дастлаб композитор ҳамда талабчан мураббий Евгений Шварцдан бир неча йил давомида мусиқа сабоғидан дарс олиб, домланинг умидли шогирдларидан ҳисобланган. Сўнгра бадий ижод сирларини беназир сўз устаси Абдулла Қаҳҳордан, рассомчиликни буюк мўйқалам соҳиби Чингиз Аҳмаровдан, «тилишунослик»ни 55 йилларда тақдир тақозоси билан Тошкентга келиб қолган ҳинд муҳожиси Мадан Моҳан Ҳардат ҳамда Деҳли университетининг профессори Камар Раисдан олган.

Сухбатлардан бирида А.Қаҳҳор «сиз кўпроқ адабиёт билан шуғулланинг» дея маслаҳат беради.

Ёзувчи дастлаб чуқур лиризм кечинмаларига бой қисса, роман, ҳикоялар китоблари орқали кўпчилик мухлислар, айниқса ёшлар эътиборини қозонган.

Сўнгра «жанговар» долзарб мавзулардаги публицистик жанрга қўлурди. Вақтли матбуот орқали адибнинг шуруҳдаги кўплаб чиқишлари катта шов-шувларга сабаб бўлиб, ўша давр яловбардорларини безовта қилган, таъқиб остига олинган, бироқ енгилмаган. Таниқли мунаққид, Ўзбекистон Қаҳрамони Озод Шарафиддинов Д.Нурий ҳақида «Швецария билан қиёсланувчи тоғли Бўстонлиқнинг экологик «фронти»да дунёни титратиб турган СССР деган мамлакатнинг Ҳарбий вазири билан олишиб, кутурган буқанинг думига челақ боғлаган ёзувчидир» дея бежиз ёзмаган.

Ҳозирда «Дадахон Нурий ўзбек эссечилиги устаси» (Шукур Холмирзаев) дея тан олинган. Шунингдек, сафарнома мавзусида ёзилган «Ҳиндистон минг йилдан сўнг», «Даричам рўпарасидаги Покистон», «Хатарли жаннат сафари» (Шри Ланка ҳақида) асарлари китобхонлар томонидан илиқ кутиб олинган.

Ўйлаймизки, муаллифнинг навбатдаги «Ниқобсиз Америка ва бошиқа манзилгоҳлар...» китоби ҳам «кутилмаган янгиллик» сифатида кўпчиликда қизиқиш уйғотиши табиий.

УШБУ КИТОБ ҲАҚИДА

Атоқли адиб Абдулла Қаҳҳор, устоз мунаққид Озод Шарафиддинов каби беназир сўз усталаридан ижод сирларини ўрганган ёзувчи Дадахон Нурий ўзбек ўқувчиларига ўзининг бир нечта бадиий асарлари ҳамда долзарб мавзудаги кўплаб публицистик чиқишлари орқали яхши таниш.

У сўнгги йилларда эссе жанрида фаоллик кўрсатиш билан бирга бадиий – таҳлилий сафарнома мавзусига ҳам кўл уриб, баракали ижод қилиб келмоқда. Жумладан ёзувчининг қатор Шарқ мамлакатларида яшаб, кўрган – кечирганлари махсули бўлмиш туркум “Сафарнома” асарлари бадиий пишиқ, қизиқарлилиги, тасвир услубининг ранго – ранглиги билан ажралиб туради.

Дадахон Нурий шу йўналишда, таъбир жоиз бўлса, янгироқ - ўзига хос жанрда ижод қилишни давом эттириб. навбатдаги “НИҚОБСИЗ АМЕРИКА ВА БОШҚА МАНЗИЛГОҲЛАР” марифий романини ёзиб тугатди. Аввало ушбу асарнинг жанр хусусида гапирадиган бўлсак- роман ўз йўналишига кўра залворли бир неча мавзуларни қамраб олган; океан орти мамлакатининг узок ўтмишига оид ҳали ўзбек ўқувчиларига номаълум бўлган тарихий малумотлар, у ерда яшовчи қурраи заминнинг турли миллат ва элатларидан ташкил топган фуқароларнинг ҳозирги пайтдаги ўзига хос турмуш тарзи, урф – одатлари, ташқи ва геосиёсатга оид қарашлари, кўплаб штатлар жуғрофиясига даҳлдор таҳлилий чизгилар, мамлакатимиз мустақилликка эришгандан сўнг янги саҳифа бўлиб очилган Ўзбекистон – Америка дўстлик алоқалари ва бунга ўша ердаги тақдир қисмати турлича бўлган ватандошларимиз қўшган, қўшаёган хайрли иш-

лар адиб томонидан содда ва равон тилда, энг муҳими ишонарли тарзда баён қилиб берилган.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, ушбу асар ўзбек бадиий насрчилигида буткул ўзига хос янгиликдир.

Китоб ҳажми ғоят салмоқли. Унинг мундарижаси “Дебоча” ва “Хотима – тазарру”дан ташқари олтига йирик қисмдан иборат. Ўз навбатида ҳар – бир қисм бир неча фасллардан ташкил топган.

Романнинг бошланишида муаллиф Америка сафари олдидан ҳаёлидан кечган фикр – мулоҳазалар баёни асносида мазкур мамлакат ҳақида турли кишилардан эшитган ва ҳар – хил манбаълардан ўқиган маълумотларга, эски тузум даврида Америкага нисбатан кўпчилик онгида шакллантирилган ноҳолис, ўта жўн ва кулгили шу билан ғаразли ташвиқотларга ўзининг қарашларини ҳаётий мисоллар, бадиий – фалсафий талқинлар орқали муносибат билдиради.

Шунингдек асарда Чингиз Айтматов, Саид Аҳмад, Евгений Евтушенко сингари таниқли адабиёт номаёндаларининг АҚШ бўйлаб қилган сафар кечинмалари ҳақида мароқ билан ўқиладиган боблар бор.

Д. Нурийнинг Америка замини тўғрисидаги таъриф ва тавсифлари нафақат ўша Юрт тўғрисида ўқиган ва эшитган, балки, у жойларни ўз кўзи билан кўрган юртдошларимизнинг ҳам қизиқиш ва ҳайратини уйғотади. Нега деганда, муаллиф бир неча ой давомида Американи кезиб, олган ўз таассуротларини бадиий йўсинда моҳирлик билан тасвирлай олган бўлса, айнан шу таассуротларини баъзан жиддий, фош этувчи мисоллар, баъзан юмор аралаш қиёслаш ташбеҳлари орқали талқин этади. Академик Матёқуб Қўшжонов адиб ижодига баҳо бериб, ёзганидек “Бошдан оёқ таранг тортиб турадиган Гоголона ҳазил – мутоиба чизиғи” унинг бу янги жиддий асарида ҳам мавжуд.

Албатта, китоб муайян мулоҳаза – мушоҳадаларни уйғотиши мумкин. Уни баъзи камчиликлардан холи деб ҳам бўлмайди.

Аввало, АҚШда ҳам ҳаёт муаллиф таърифлаганидек, ҳар томонлама беками – кўст эмас. Бугунги кунда ушбу мамлакатдаги қатор муаммоларни бошқалар туғул, шу юрт фуқароларининг ўзлари ҳам нечоғли қаттиқ танқид қилаётганига хорижий оммавий ахборот воситалари, интернет орқали кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Қолаверса, муаллиф Америка сафари таассуротлари билан бошқа мамлакатларга тегишли тафсилотларни ҳаддан ошириб юборгандек таассурот туғилади, кишида. Шу боис китобнинг номини ҳам, унинг матнини ҳам иккига бўлиш, яъни ўқувчига иккита китоб холида тақдим этиш мақсадга мувофиқдек кўринади. Янада аниқроқ қилиб айтганда “Ниқобсиз Америка”дан “Бошқа манзилгоҳлар”ни ажратиб олиниши маъкул, назаримизда.

Шуларга қарамай, муаллифнинг бу янги сафарнома романи айнан маърифий мавзуда, яна денг, ҳозир анча бесарамжон бўлиб турган дунёда тинчлик ва ўзаро тотувлиқни тарғиб этишдек эзгу – ниятлар билан ёзилгани асарнинг юқоридаги айрим қусурларини ювиб юборади дейишимизга асос бўла олади.

Хуллас, ўзбек ёзувчиси ўзининг “Ниқобсиз Америка...” ҳақидаги ўзига хос – баъзан таниш ва тушунарли, баъзан нозик ва мураккаб мушоҳадаларини китоб холига келтириб, катта меҳнат қилган. Уни ўқиш ва ўқиш ҳамда тафаккур этиш гали, энди китобхондан.

Акмал САИДОВ,
профессор.

Инсоният катта муҳораба олдида турган темирчилардай янада даҳшатлироқ қуроллар ишлаб чиқаришга тушиб кетди. Охир-оқибат унинг оловида ўзини-ўзи ёндириб юбориши мумкин.

Чингиз Айтматов,
1980 йил.

Шу кеча-кундузда рўй бераётган анча таҳликали ходисаларга ижодкор ва зиёлиларнинг бефарқ қараб туришга ҳақлари йўқ.

Евгений Евтушенко,
2008 йил, декабр.

Бир кўлингда гулу бирида қурол.
Иккига бўлиниб бормоқда олам.
Ердан ҳам қувилсанг, қайга сифасан
Одам, одам, одам?!

Қўчқор Норқобил.

Россия билан АҚШ ўртасидаги уруш яқин йиллар ичида содир бўлиши мумкин. Россия Американи ўттиз дақиқа ичида ер юзидан супуриб ташлашга қодир энг замонавий қурол-аслаҳаларга эга. Бу уруш қандай бўлишидан қатъий назар, Россия ғалабаси билан тугайди.

Александр Владимиров.
*(Россия Ҳарбий эксперт Комиссияси
Вице-президенти. 2008 йил, ноябр)*

ДЕБОЧА

**Шаҳрисабзлик отахонимиз Маъдихон бу-
ванинг ёшлари аср билан юзлашай деб қолган
бўлса-да, «Қуръон»ни кўзойнаксиз ўқийдиган
муҳтарама оналари Хурсанд момони яхши эс-
лайман. Онахон ҳар куни саҳар мардонлаб ту-
риб, оғиздаги тишдай тўкилиб-тўкилиб санокли
қолган кичкинагина Дуюл қишлоғидаги қари-
қартаг кампирлар эшигини қоқиб, омон-
мисанлар дея «гафлат уйқуси»дан уйғотар, сўнг
кўнгли ўрнига тушгандай, кулбасига қайтиб, но-
мозга ўтирар ва шундай дея фотиҳага қўл очарди;
«Эй, худойим, боши ёстикқа етиб, сенинг карома-
тингга илҳақ бўлиб ётган бандаларингга шифо
бергин, умрларини зиёда қилгин! Подшоҳларга
инсоф ато эт, уларни кек балосидан, шайтон
васвасасидан сақла, бир-бирлари билан юз
кўришмас қилмагин. Ўзингнинг ҳидоят йўлингга
бошлагин. Курраи заминга тинч-тотувлик бах-
шида этгин. Кўплар қатори биз мужрим, мужри-
ма мўминларингни ҳам ўз паноҳингда асрагин».**

Кўхна тарих илдизи зулмга туташган ҳар қандай сал-
танат етмиш йилдан ортиқ яшаб қололмаганлиги ҳақида
шоҳидлик беради.

Бунга «Чор» ва «Болшевик» деб ном қолдирганлар-
нинг икки мартаба босқинига дучор бўлиб, бир неча ав-

лод умрига етгудек тобеълик азобини тортган халқимиз қисмати ёрқин мисолдир.

Тарихимизнинг мана шу «қирчимол» саҳифалари ҳақида ҳолис, кўпроқ ноҳолис талқинли китоблар ёзилган.

Булар ичида буюк аллома Алихонтўра Соғуний ҳазратларининг «Туркистон қайғуси», ёрқин қалам соҳиби Тоғай Муроднинг «Отамдан қолган далалар» асарлари беназирдир.

Орзуга айб йўқ деганларидек, камина ҳам узоқ йиллардан бери шу мавзуга қизиқиб, кўпдан-кўп манбалардан «хамиртуруш»лар йиғиб юрардим... «Қонга ташналик»нинг кўлэзма нусхаси қоғозга тушганди, ҳам...

Бироқ, янги асрнинг инсоният тарихига ўта безовта, тўс-тўполонлар, мисли кўрилмаган офату қарама-қаршилиқлар билан кириб келиши, ер айланасининг киндигини суғуриб олишга шай, истаган пайтда «худкушлик» қилишдан ҳам тоймайдиган айрим риёкор «жаҳонгирзода»ларнинг ҳаддидан ошиб бораётган кирдикорлари мени ўйлантириб қўйди.

Хонадонинг рўясида ақли ноқис, телбанамо бир қаззоб кўлида олов ушлаб, ҳозир бор-будинг билан қулинг-ни кўкка совураман деб турса-ю, хаёлингга боғ этагидаги томорқани ўйлаш келармиди?!..

Баъзи дўстларим, ушбу ёзганларимни ўқигач, нега энди нигоҳ фақат бир «Салтанат»га қаратилган, бундайлар ҳозир кўп-ку, деб қолишлари аниқ.

Уларга жавобим шундай: Бу «Салтанат»нинг бизга кўрсатган «рўшнолик»лар мевасини салкам бир ярим асрдан бери тотиб келганмиз. Унинг ҳамон томоқларимизни ачиштириб турувчи заҳар-заққумли таъмини бошқалардан кўра яхшироқ биламиз...

Яна айтмоқчиманки... «катта оға»ларга қуллуқ қилиб, 70 йилдан зиёд яшаб келдик. Улар учун ҳар нарса дейиш, дўқ-пўписа уриш мумкин эди-ю биз-

ларга тобеликдан ўзга нарса раво эмасди. Ҳатто ул ҳазратлар шаънига сал «тегадиган» гап айтиш ҳам гуноҳ ҳисобланарди. Бизнинг устимиздан эса истаганча кулишарди, таҳқирлашарди ҳам. Бунга кўп мисолларни адабий асарлардан, кинолардан топиш мумкин.

Тақдир тақозоси экан, улар «рахнамо»лигида «бир оила, бир хонадон» бўлиб узоқ муддат умргузаронлик қилиб келдик. Сўнг ўсдик, улғайдик, ўз рўзгоримизга эга бўлиб, алоҳида яшай бошладик.

Собиқ «Оилабоши»лар мустақил ҳаёт йўлини танлаганларга бағрикенглик билан оқ йўл тилаб, ҳақиқий оғаларча маслаҳатгўйлик қилиш ўрнига мутлақо тесқари йўл тута бошладилар: улар ичига қутқу уруғини ташлаб, ўзаро жанжалларнинг ҳомийсига айландилар.

Айниқса, кейинги пайтларда ахлоқий бетамизликни шу даражада авж олдириб юбордиларки, ўнг келганнинг юзи-кўзи демай тупуриш, сўқиш, маломат тошларини отиш улар учун кундалик одат бўлиб қолди.

Бу «оға»ларга ҳамон қўлни кўкракка қўйиб, таъзим бажо этиб туравериш вақти ўтгандир, ахир!

Инсон шаъни шохми-гадоми, ҳамма учун муқаддасдир. Уни таҳқирлашга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ.

Шу боис китоб саҳифаларида «ғализроқ» жумлалар кўзга ташланиб қолса, ажабланишга на ҳожат, жаноблар! Зеро, кўҳна ҳинд «Таъбирнома»сида «Ҳар бир айтилган ножўя сўзнинг акс-садоси бўлғусидир» дея бежиз ёзилмаган...

САФАР ОЛДИ УМАРИ

БИРИНЧИ ҚИСМ

БИРИНЧИ БОБ

ТАРАДДУД

Дунё кезиб, кўпни кўрган яқин акахоним Америка сафарига отланаётганимни эшитиб, шундай деди:

- У мамлакатнинг камчилик ва хатолари «қашшоқликда кун кечираётган» халқи, турмуш тарзига сингиб кетган «ахлоқ-одобсизлиги», энг ёмони, «урушқоклиги» ҳақида кўп ва хўп ёзилган. Ошириб-тошириб юборилганлари ҳам анчагина... Энди сиз уларни «ниқобсиз», қандай бўлса шундайлигича ҲАВАС билан ёзаверинг. Ҳасад ҳеч қачон яхшиликка олиб келмаган. Устоз Абдулла Қаҳҳорнинг тез-тез қайтариб турадиган «Ҳақиқатни кимдир айтиши керак-ку, ахир» деган гапи бўларди. Ҳар қалай, бировларни ёмонлаб, ҳасад билан яшаш балосидан қутулиб олганмиз-ку...

Бу гаплар менга устоз ёзувчи Одил Ёқубовнинг «Улуғбек хазинаси» романи билан табриклаб «Литературная газета» саҳифалари орқали «Очиқ хат» йўллагандан сўнг, Одил аканинг бир неча кунлик меҳмони сифатида Тошкентга ташриф буюрган Чингиз Айтматов сўзларини эслатди. Чингиз оға атрофида гирдикапалак бўлиб, қўлларига сув қуйиб юрган қаламкашлар қаторида камина ҳам бор эди. Одил ака ёзган дастурхон устида гапдан-гап чиқиб, адиб ўзининг «Фудзиаманинг забт этилиши» асари Америкада саҳналаштирилгани, унинг тақдиротида қатнашиб, олган таассуротлари ҳақида гапириб турди-да:

- Умуман америкаликлар биз тасаввур қилиб юрганчалик эмас, бутунлай бошқача. Китобни кўп ўқийдиган, санъатни кадрлайдиган, ишлайдиган, вақтини бекорга со-
вурмайдиган, шу билан ўз жонининг хузурини биладиган, энг эса қоладигани - кўрс эмас, беҳад хушмуомала халк экан. Бир ҳафта давомида на «супер маркет» сотувчиси, на бирорга тартиб назоратчиси, на кўча хизматчилари ходим-
лари қовоғини солиб қараганининг гувоҳи бўлдик, - дея сўнг хазил-мутойибага яқинлаштириб қўшиб қўйди, - Охир чидолмадим, ўғлим Асқарга қараб: «Бу қанақа мамлакат ўзи, сен тилини биласан, сўраб кўр, бирорга бакироқ одам топилармикан, мазза қилиб гаплашардик», дедим... Хуллас, улардан анча-мунча нарсаларни ўрганиш мумкин...

Бу номи дунёнинг кўпгина мамлакатларида жаранглаб турган ёзувчининг ҳар ким ҳам айтишга журъат эта-
вермайдиган пайтлардаги сўзлари эди.

Дарвоқе, ундан олдинроқ бир адабий гурунгда А. Қаҳҳор ўқинч билан: «Босқинчи колонизатордан ҳам ёлчимаган эканмиз. Нега ҳамон ур калтак-сур калтак қилиб келинаётган Америкага «яқин» юрганлар дунё-
нинг пешқадам мамлакатларига айланди-ю, «оға»ларга эргашганлар ҳалигача чориғини судраб юрибди?», - дега-
нини кўпчилик эшитган.

Устозларнинг мана шу гаплари кўпдан мени ўйлан-
тириб келарди. Энди ушбу иқтибосларни фикр элагидан ўтказиб чиқиш пайти келганга ўхшайди.

Шундай қилиб, бизда ўзига нисбатан онгимизни танигандан буён ғазаб ва нафрат оловини кўзғаб келган дунёдаги ашаддий ёвуз, доим қўлида «уруш олови»ни машъала қилиб кўтариб юрадиган ёмон ниятли киши-
лар, «Сариқ иблис салтанати» (Горький), Маяковский «...кашф этган Америка» ҳамда машхур шоирларимиздан бири «Нима бизга Америка» деб менсимайгина қўл сил-
таган мамлакатга учадиган бўлдим.

Аслида бу учишга, яна денг, роппа-роса ўн тўрт соатга чўзиладиган учишга кўзим учиб тургани йўқ эди. Бир Бойсунга, сўнг Ҳиндистонга, ундан кейинроқ Коломбога қараб йўл олган самолётларда бу шўрлик бошга не-не кўргиликлар тушганини аввалроқ ёзганларим орқали ўқувчилар яхши билишади. Ҳатто «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида шу «тафсилотлар»га бир саҳифа - кўрпадай қилиб «такриз» ёзган бош муҳаррир Аҳмад Оға «Бу ростманасига одамлар юрагида ваҳима кўзгаб, авиакомпанияларни инқирозга учратадиган асар» деб баҳолагани, ҳатто ўша «компаниялар»ни менга қарши гиж-гижлатмоқчи бўлгани ҳам сир эмас!

Шундан кейин камина ҳам тинчгина, салкам 60 ёшли умрининг қолган қисмини она заминдан оёқни узмай ўтказишга аҳд қилиб қўйганди. Аммо тақдир тақозоси деганларидек, ҳар доим иш ўйлаганингдек бўлавермас экан.

Бу ярамас Американи шунча ёмонликлари етмагандек, дунёнинг алла қайси бурчида эканлигига қарамай, унга қараб интилувчиларнинг кўплиги мени ҳайратга солди. Қаршимда ўша юртга орзуманд хотин-халаж, ёш-яланглардан иборат қарийб ўттиз нафари навбатда турибди!.. Тўхтанг, Америкада «навбат» деган нарса йўқ, ҳамма жойда бемалоллик деб айтишмасмиди! Мана, ҳали унинг остонасига яқинлашмасдан туриб, «очеред»ига рўпара бўлдим. Бу, «Виза» деган нарса танқисроқ бўлиши ҳақида эшитгандим. Балки шунинг асоратидир...

Мен навбатнинг охирироғидаман. Бундоқ қарасам, олдинда қаторасига 4-5 ёш-яланг йигитлар турибди. Уларнинг айримлари худди «Эски Жўва» бозоридаги аравакашларни эслатади. Қўлларида нималардир (хужжатлар бўлса керак) солинган елимхалта. Оёқда шиппак. Худди қўшни вилоятларга қатновчи автобуслар шохбекатида чипта олишга ҳозирланган

йўловчилардай... Бири бўйдор, бири пастрок, бири ўртача қоматли бу йигитлардан кейин, яъни менинг олдимда товусдай товланиб 26-30 ёшлар чамасидаги хонимча турибди. Товусга қиёслаётганимнинг боиси шуки, очиқ киндигидан пастрокқа тушириб кийиб олган турли-туман рангпар матолардан иборат «юбкаси» Хитой елпиғичига ўхшаб товланар, худди балериналарнинг енгил-елпи либосидай атрофга «қанот» ёзган, узун, яланғоч болдирли оёқлари устига тутиб қўйилган соябонни ҳам эслатарди. Кўзда қора кўзойнак... Бир пайт сигарета ҳам тутатиб қолди, бу мочағар. Унинг ҳидини бирам ёмон кўраманки, кўнглим беҳузур бўлиб, бошимга оғриқ туради. Шунинг учун кашанда хонимдан ўзимни иложи борича нарироқ тутишга ҳаракат қилдим.

Даричали ойнаванд хона ичкарасида ўтирган ходима йигитчалардан бирини саволга тутиб, гурунгда киришганини димофон орқали эшитиб қолдим;

- Нима мақсадда кетяпсиз?
- Айлангани.
- У ерда яшаш жойингиз адреси.
- Ўртоғим бор.
- Нима иш қилади? Қаерда яшайди?

Йигит каловланиб орқасида турган шеригидан сўради:

- Собит нима иш қиларди?
- Разнарабочий. Нелегал...

Хуллас, шу нарса маълум бўлдики, йигитлар «Таваккал, бир уриниб кўрайлик-чи, омад юришиб, виза қўлга тегса, ўша Америкасини бир кўриб келамиз», деган нијатда навбатга туришган. Бироқ улардан ҳеч кимга омад кулиб боқмади. Ўша заҳоти паспортлари қўлларига қайтариб берилди.

Чиқиб кетатуриб, бири тўнғиллаб нимадир дегани кулоғимга чалинди. Шубҳасиз, сўкинди. Кимни сўқди, билолмадим.

Навбат хонимчага келди. У қанотлари ёзилган товусдай товланиб, даричага яқинлашди.

- Хелло, - деди-да, ярашмаган қилиқ билан инглизча сўзлай кетди. Тўғрироғи, бу тилдан ўта билимсиз эканлигини намоиш этаётганини ўзи ҳам тушуниб етмасди.

Аммо, мулоқот узоққа чўзилмади; гап мазмуни менинг англашимча шундай эди: кимнингдир эркаси бўлган бу хоним «сайёх» сифатида Американи айланиб келишга аҳд қилганлигини тушунтирмоқчи бўлди. Қайсидир машҳур қўшма корхона номини ҳам айтди. Лекин қисқагина жавоб олди: «Туризм билан шуғулланувчи идоралар бор. Ўша ерга мурожаат қилинг! Сенкью вери матч!»

Хоним жаҳл қилгандай оёқ пошнalarини мармар полга қаттиқ-қаттиқ урганча хонадан чиқиб кета бошлади.

Аммо, навбат менга келганида Америка элчихонаси маъмурларининг каминада қасдлари бор эканми, ҳар кимга ҳам раво кўравермайдиган ҳимматларини дариф тутмай, осонгина «виза» қоғозини бошпуртимга елимлаб, қўлимга тутдилар.

«Аэрокасса»да бир хирмон бўлиб ўтирган, ўттизинчи йиллар машҳур рус рассоми Кустодиев яратган сураатларнинг бош «қахрамони» бўлмиш момақаймоқ зодагон нозанинларни эслатувчи аёл менга худди ташлаб кетган жуфти ҳалололни кўриб қолгандай, чимирилиб қараб:

- Билетлар яқин ўртада бўлади деб умид қилманг. Икки ойлиги олдиндан сотиб бўлинган, - деб қолса бўладими.

Унга жавобан:

- Қандай яхши! - деб юбордим ҳеч қандай афсус, надоматсиз оҳангида.

Жувон умрида ўз «муомала»сидан хурсанд бўлиб, миннатдорчилик оҳангида жавоб қайтарган одамни биринчи маротаба кўраётган шекилли, менга туйнукчадан бошини қийшайтириб, ҳайрона бир алфозда қараб турди. Яна нимадир дейишимни кутди, шекилли.

Шу дақиқаларда икки-уч ойлик умр фойдага қолаётганидан ич-ичимдан хурсандлигимни қайдан билсин, бу хоним...

Бирок, қувончим узокқа чўзилмади, гирибонимдан тутгандай самолёт эшиги олдига мени тўғрилаб кўйишди. Бунга номи юқорида зикр қилиб ўтганим - ўша акахон сабаб бўлди. У киши чипта масаласида омадим чопмаганидан хабар топиб, эртасигаёқ телефон қилди:

– Ўн еттинчи кассага боринг. Номингизга билет ёзиб кўйилган. Бугундан кечикмай олинг.

– «Нима, мен сиз айтгандай кўрганларимни «ниқобсиз» ёзиб келиш учун жонимни гаровга кўйишим керакми», демокчи бўлдим-у, шайтонга хай бердим.

Момақаймоқ хоним менга кўзи тушиши билан узок йиллардан бери интизор кутган севган кишисини кўргандай хурсанд бир кайфиятда жилмайиб, қаради ва деди:

– Марҳамат қилиб айтинг-чи, қачон учиб кетмоқчисиз?

– Чипта қайси кунга бор?

– Хоҳласангиз эртага учиб кета оласиз, - деди у жилмайиб.

«Хоним афандим, шу гапингизга жуда ҳам мушток эмасман-да» деган хаёл билан ҳушёр тортиб унга қарадим ва:

– Иложи бўлса, ойнинг охирига бераверинг, - дедим...

Бирор тасодиф ёки кутилмаган қор-қол бўлмаса, яна йигирма икки кундан кейин учарканмиз-да, деб «Авиачипталар кассаси» биносидан чиқдим.

Энди шунча кунни ўтказиш мен учун қанчалик азоб эканлигини бир тасаввур қилиб кўринг-а!

Худойберди деган яқин оғайним бор. «Ўрчисчалашган»роқ. Халқимиз орасида кейинги пайтларда оммавий тус олган одат (офат) - тўй, маърака муносабати билан сахар мардонлаб ош беришларга тоқати йўқ. Нукул мен-

га нолигани-нолиган: «Тасаввур қилинг, соат тўртда етиб бориш учун одам азонги соат учда туриши керак. Ўзбекчилик, бормасанг бўлмайди... Шу «Ош»ларга «таклифнома» олгандан кейин ухлолмай чиқаман».

Мен эса, учиш чиптаси кўлимга теккан кундан бошлаб ундан баттар ҳолатни бошдан кечира бошлайман. Баттар деганим, ошнам-ку, паловни еб, қорнини силаб, бамайлихотир уйига, бола-чақаси олдига қайтади! Менчи? Худо билади, бу самолёт деганда учиш чоғида нима балолар содир бўлмайди.

Баъзан кечалари туш кўраман: ҳайинчакдай у ёқ-бу ёққа чайқалиб, самолётда учиб кетаётган бўламан. Ана, унинг икки моторидан бири (нега тўртга эмас-а!) кутилмаганда тўхтаб қоладию, қанотлар бир томонга оғиб, учок пастга қараб шўнғий бошлайди... Жон ҳолатда рўпарадаги думалоқ ойнали дарича орқали ўзимни ташқарига отаман... ва гуп этиб, полга тушган бўламан...

Хуллас, ўйлайвераман. Шу алпозда йигирма икки кунни ўтказишим керак!

Баъзан ўзимга-ўзим тасалли бераман: қанча-қанча кишилар, хусусан ҳукумат бошлиқлари тинимсиз учиб юришибди-ку!.. Хали палонча юртнинг писмадонча раҳбари самолётдан кулаб тушди деган хабар тарқалганча йўқ. Мабодо шундай бўлганда-ку, газетачиларга худо берарди, бутун оламни бошларига кўтаришарди.

Шу орада ўзим хуш кўравермайдиган «ғийбатхона»ни эслатувчи ҳафталик «сарик матбуот»лардан бирининг бетида босилган сурат диққатимни тортди: машҳур хонанда Аллахоним Пугачёва ёш келинчаклар кийимига хос либосда бир ёш аёл билан жилмайиб қараб турибди.

Қариб қуюлмаган бу кампиршо навбатдаги куёвга тегиш тайёргарлигини кўраётгандир деб, ўйлаган хаёлим мутлако тескари бўлиб чиқди: ёнидаги қизи - Кристина экан. Маҳаллий матбуот Москвада чоп этиладиган қайсидир

журналдан унинг интервьюсини кўчириб босибди... Кристина интервьюнинг сўнгида оилавий ҳаёти ҳақида берилган саволга шундай жавоб қайтарибди. «Ўзим Москвада истикомат қиламан. Эрим Америкада яшайди. Бизнесмен. Ҳар ойда учрашиб туришга аҳдлашиб олганмиз. Бир марта унинг олдига мен бораман, кейинги сафар эрим келади...»

Беш йилдан бери аҳвол шу экан. Эринмаганлар бири бу томондан, иккинчиси у томондан учиб бориб, келиб-кетиб юравераркан... Қойил-е! Уларнинг довюраклиги менга яна бир далда бўлди... Ўқиш жону дилим. Бадиий асарлардан ташқари, вақтли матбуотда босиладиган халқаро аҳвол, сиёсий машварат, ҳангомалар, хусусан сайёҳларнинг олди-қочдилардан кўшиб-чатиб ёзган саргузаштнамо асарларига қизиқаман. Буларни самолётларда учиш чоғида ўқиганга не етсин! Биринчидан вақт ўтганини билмай қоласан, иккинчидан кўп нарсалардан хабардор бўласан.

Одатдагидай, қарийб ўн тўрт соатга чўзиладиган учиш давомида мутолаага ярайдиган газета-журналлар таҳламини йиға бошладим. Баъзиларидан нусха кўчиртирдим.

Айниқса, устоз Саид Аҳмаднинг Америкага парвози билан боғлиқ воқеаларни ўта қитмирлик билан Ўткир Ҳошимов шундай таърифлаганки, уни ўқишга тушсангиз, бутун ваҳималарни унутиб, ўзингизни самолётда эмас, жаннат боғи эрамида аския айтишаётган машҳур Фарғона қизиқчилари даврасига тушиб қолгандай ҳис этасиз. Ярим соатдан мўлроқ вақтни шу хангомани ўқиш билан ўтказиш мумкин. Истаб-сўраб ҳикоя матнини топдим. Бунга муаллиф акахоннинг ўзлари ёрдам бердилар.

Самолётда учмоқчи бўлганларга ҳам шу асарни ўзлари билан олволишни маслаҳат берардим...

Бугун ҳисоб бўйича Америкага учишимга ўн беш кун қоляпти. Замонавий тараққиётнинг сўнги ютуқларидан бўлмиш «Ксерокопия» машинаси ёрдамида Р. Тагор-

нинг кўп жилдли «Асарлар»идан нусха кўчириб олинган машхур «Ташна тошлар» ҳикояси матнини кўздан кечирангандим. Бундан юз йилча аввал ёзилган ушбу асарнинг бошланиш қисмида «Инглизларнинг яна қандай, ҳеч ким билмас хуфя режалари бор»лиги ҳақида гап кетарди.

Худди шу жумлаларни кўриб ўтирганимда, ичкаридан телесухандоннинг «Уруш бошланди. Қонли жанглар кетмоқда» деганга ўхшаш таҳликали овози эшитилиб қолди. Сапчиб ўрнимдан туриб, кўшни хонага кирдим. Чинданам «Россия» телеканали қандайдир тарихий воқеалар ҳақида эмас, шу вақт-соатда рўй бераётган уруш манзараларини кўрсатар, ховлиқма телемухбирларнинг отишмалар авж олиб, бомбалар портлаб турган жангоҳлардан тўғридан-тўғри «жонли репортаж»ларини намоиш этарди.

Уруш «босқинчи Грузинлар» юртида олиб борилаётган эди.

Кейинги ойларда Россия раҳбарияти ўз давлатчилик сиёсати русумига ўзгартиш киритган, «Грузинлар дастидан дод» дея, очик-ойдин таҳдидона пўписаларни авж олдира бошлаган, бунинг тагида қандайдир хуфя режаларнинг ғаламислик ҳиди анқиб турарди. Аслида-ку, катта бир мамлакатни кичкина халқ устидан «шикоят» қилгандай дод-вой солавериши ўта кулгили эди.

ИККИНЧИ БОБ

АМЕРИКАГА НЕЧТА БОМБА КЕРАК?

Бир пайтлар «Гулистон» журнали саҳифаларида ўзбекча матни бўлатуриб қатъий муомалага кириб қолган «русча» сўзларни «миллийлаштириш» тўғрисида баҳс-мунозаралар авжга чиққанди. Бунинг натижасида маълум ютуқларга ҳам эришилган, чунончи «редактор» - муҳаррир, «редколлегия» - таҳририят, «техредактор» - саҳифаловчи, «област» - вилоят бўлиб ёзила бошлаганди.

Шулар қатори футбол, шахмат «ишқибозлари» деган атамаларнинг ҳам «изоҳли» шакллари топилиб, кўпчилик орасида тарқалган «халқона» тилни муомалага киритиш ҳақида қайғурадиганлар чиқиб қолди.

Айниқса, номи таниқли бир профессор домла-миз «Ҳаётий атамалар тарафдоримиз» деган каттаги-на мақоласида турли соҳа бўйича «қизиқувчи»ларни тўғридан-тўғри «жинни»лар деб атайвериш лозимлигини ўртага ташлаган, бунинг исботи тариқасида «Копток жинниси», «Шатранж жинниси», хўроз уруштирувчини «Хўрозбоз» шаклида мисоллар келтирганди.

Хуллас, шу сабаб бўлибми, Тошкентнинг қоқ ўртасида жойлашган «Сквер» хиёбонининг у ер-бу ерига тўпланиб олиб, нималардир ҳақида ўзаро тортишаётган тўп-тўп кишиларни кўрганимда, аввал бефарқ ўтиб кета-верардим. Энди қулоғимга чалиниб қоладиган уларнинг

ўзаро баҳс-мунозаралари мазмунидан шу нарса маълум бўлардики, бир гуруҳи «Копток жинниси», иккинчи гуруҳи «Шатранж жинниси»га мансуб одамлар экан.

Албатта, бу хиёбондан «Ит жинниси» ёки «Хўрозбоз»ларни чироқ ёқиб тополмайсиз.

Орадан арзимас вақт ўтгач, мен ҳам шулар қатори «жинни»лик дардига мубтало бўлиб қоламан деб ҳеч ўйламагандим. Бу дунё-ю бебақода нималар бўлаётганини ўқийверсанг «Сиёсат жинниси» бўлиб «майдон»га тушиб қолганингни ўзинг билмай қоларкансан.

Яқин-йироқ оғайниларга фалон мамлакатда шундай ноҳақликлар бўляпти деб гапирсанг, қўйсанг-чи сиёсатни, бу масалада бош қотирадиган одамлар бор, ўшалар шуғуллансин дея ҳафсалангни пир қилишади. Нимага бундай, ким ҳақ, ким ноҳақлиги ҳақида ўйлаб ўтирмайдилар. Бозор-ўчар, тирикчилик билан овора.

Шундай бўлгач, шоир айтганидек «Сен ёнмасанг, мен ёнмасам, ким ёнар, ўртада бу дунё ёниб, кул бўлар»....

Биз уч кишимиз холос. Атайин «Сквер» хиёбонига келволиб, тарафкашлик билан сафсата сотиб кетишга вақтимиз йўқ.

БМТдай мўътабар даргоҳнинг ман-ман деган сиёсат қозикалонлари айрим мамлакатлар орасидаги келишмовчиликни ойлаб-ййллаб ҳал этолмасликлари мумкин. Биз эса баъзан кўчада учрашиб қолсак, баъзан телефон орқали бундай «муаммо»ни дарровгина бир ёқли қиламиз-қўямиз. Ўшанда ҳам ҳар ким ўз тушунчасига содиқ қолаверади.

Айниқса, «икки дом» нарида яшайдиган артист ака-хонни бу масалада инсофга келтириш жуда мушкул.

Уни менга ён қўшним - таниқли санъаткор Бахтиёр Ихтиёров баланд овоз билан:

- «Ўзбекистон халқ артисти» Телман Толипов! - дея таништирганди-да, сўнг оҳиста қўшиб қўйганди, - Лекин роль ўйнамайди, қўшиқ ҳам айтмайди. Фақат бақиради холос!

Бахтиёр аканинг бу сўздан хушрўйгина, патила-патила сочлари ҳам ўзига янада бошқачароқ салобат бахш этиб турган эллик ёшлар чамасидаги одам гулдурос овоз билан кулиб юборган, «хўп гапларни топиб гапирасан-да, оғайни», деб унинг елкасига уриб қўйганди.

Ўшанда мен бу одамни ичида кири йўқ, беғубор қалбли кишилар тоифасидан эканлигига ишонган, янги танишимга кўнглим тўрида кичик бир илиқлик туйгандим.

Орадан кўп ўтмай Телман аканинг «бакирок»лик сири ҳам маълум бўлиб қолди. Унинг гапларига қараганда, узоқ йиллар пойтахт театрларида адабий эмакдош бўлиб ишлаган. Машхур артистларга нутқ санъатидан сабоқ берган. Сўнг... Марказқўмга ишга чақиришади.

У, мана шу фаолияти ҳақида яйраб гапиреди:

– Партиянинг солдати бўлгандан кейин йўқ деёлмай-миз. Мана беш йилдан бери шарафли вазифани давом эттириб келяпмиз. Айниқса байрамолди тадбирлар шундай кўпайиб кетадики, асти қўяверинг! Яхшиямки курсдошингиз Талъатжонни ёнимга чақириб олганман. Икки йилдан бери қўш хўкиз деганларидай биргамиз. У кишининг мавзуси қизиқарли: шу кеча-кундузги халқаро аҳвол. Бизники эса «кўҳна» ва доимо навкирон - «Буюк Октябр революциясининг дастлабки шонли кунлари ва оламшумул аҳамияти»! Жуда қизиқарли - мусиқа садолари остида ўтади. Бир куни ўзим билан олиб кетаман, томоша қиласиз.

Орадан кўп ўтмай Телман ака эшикни тақиллатиб, келиб қолди:

– Қани, кийининг. Уйдан чиқмай қалам қиртишлаб ётавериш жонингизга теккандир. Водий меҳнаткашлари Октябр байрамига пахта планини ортиғи билан бажариб, катта ғалабани қўлга киритишган. Буйруқ бўлиб қолди, тезда иккита тадбир уюштириб, уларни хурсанд этмасак бўлмайди. Талъатжон икковимиз Сизни ҳам олиб кетишга қарор қилдик. Машина юборишади.

– Ундай бўлса, мезбонларни байрам олди вақтлари жуда зик бўлади, овора қилмайлик. Мана, менинг уловим бор-ку! - дедим.

Телман ака бироз ўйланиб қолди:

– Ҳа, майли, - деб бошини қимирлатиб, кўрсаткич бармоғини менга бигиз қилиб, артистона овозда деди, -Талъатжоннинг ногиклик санъатига ҳам ўзингиз баҳо берасиз.

Дарвоқе, бир пайтлар курсдошим бўлган Талъатжон ҳақида икки оғиз сўз: «шарқшунослик»ни битирганимдан сўнг «ўсаман десанг журналистикани ҳам битириб қўй, чет элларда ишлашинг мумкин» дея ўзи ўқийдиган кечки факультетга мени таклиф қилган, илк китобим чиққанлиги учунми, ҳеч қандай истисносиз учинчи курсга қабул қилишганди. Уч йил курсдош бўлиб ўқидик. У ўзимизнинг чет вилоятлар-дан бирига ишлашга кетди. Мен эса, ўша-ўша шарқшунос бўлиб, шаҳарда қолавердим.

Оғайним йиллар ўтиб, вилоят газетасининг бош муҳаррирлигига кўтарилганлиги, обрўйи ҳам чакки эмаслигидан хабарим бор эди... Сўнг пойтахтга чақиртиришди. Партия журналларидан бирида масъул котиб бўлиб ишларди. Учрашиб турардик. Кейинроқ уни фақат телевизорда, сиёсий шарҳловчи сифатида кўриб қолардим.

Мана энди Телман ака баҳонасида собиқ курсдошим - Марказком тарғибот ва ташвиқот бўлимининг масъул ходими билан учрашиб, икки-уч кун гурунглашадиган бўлдим.

Гап-гаштак билан Водийга элтувчи довон йўлини анчагина ортда қолдирганимизни сезмай қолибмиз.

Бир пайт Телман ака:

– Бизни Қўқонда кутишяпти, - деди-да, ёнидан кассета чиқариб, - анчадан бери машқ қилмагандим, яна кўпчилик олдида уялиб қолмайлик, манавуни қўйиб юборинг, - деди.

Бирдан машина ичини гўмбирлаган мусиқа садолари, отларнинг дупур-дупур оёқ товушлари, яқинлашиб келаёт-

ган паровознинг пишқириғи-ю кулоқни тешиб юборгудай чинқириғи, сўнг «Ура-а...ура-а...»лар босиб кетди.

Телман ака ҳамма нарсани – машинада кетаётганини, ҳатто ёнида бизлар борлигимизни ҳам унутган, оёқларини, кўлларини ҳаракатга келтириб, қандайдир мазлум «пролетариат» ҳақида ёзилган инқилобий шеърлар ўқир, «Ана, ана ниҳоят Финляндия вокзалига поезд яқинлашиб келмоқда, халқ Владимир Ильич Ленинни кутиб олмоқда» дер ва бирдан Ленин қиёфасига кириб, чучукроқ оҳангда «Ўттоқлар...» дея халққа мурожаат қила бошларди...

Ниҳоят салкам икки соатга чўзилган бу мусиқали «томоша» Тошкент-Қўқон йўлининг Қамчиқ довонига кўтарилиб чиққанимизда яқун топди.

Телман ака машинадан отилиб пастга тушди. Ғир-ғир эсиб турган тоғ шаббодасига бағрини тутди. У бақбақаларигача кўпчиб чиққан реза-реза терларни дастрўмоли билан артар, худди бўғилиб қолган-у, энди эркин нафас олаётган кишидай, атрофга хузур билан боқарди.

Мен бироз хижолат чеккандек, унинг ёнига келдим:

– Бу томонларда ҳам ҳаво иссиқ экан-у, совуқ бўлса керак деб, машина дераза ойналарини очмай келаверганимни қаранг!

Телман акадан бирор садо чиқишини кутмай, Талъатжон унинг елкасига кўлини қўйди:

– Роса қиёмига етказдингиз. Айниқса, Ленин билан Маяковскийнинг ўзи бўлиб кетдингиз!

– Ҳали ҳам ўзимни эркин тутолмадим. Қани энди кенг саҳна бўлса. Тўрт томонда байроқлар хилпираб турса... О... жуда бошқача бўларди-да!

Бизларни шаҳарга киравериш «чегара»сида Қўқон раҳбарлари кутиб олишди. Горком биносиде қисқа муддатли гурунғ бўлди. Тадбирни ўтказиш вақт-соати кечки олтиларга, деб белгиланди. Бешариқдан келган вакилга индинга боришимиз айтилди.

Шундан кейин шаҳар ташқарисидаги сўлим боғ ичида жойлашган «дача»га олиб боришди. Гулзор этагида пешонасини қийиқ билан танғиб олган ўрта яшар киши дарахт шохига оёғидан осилган семиз кўчқор терисини чакқонлик билан шиларди. Ичкарида эса тўкин дастурхон.

– Кутиб олишлари шоҳона-ку, - деб қўйдим аста Талъатжоннинг қулоғига.

У шипшигандай деди:

– Шунақа бўлади, «марказкомдан келган» деган номимиз бор, ахир.

Бироз дам олгач, Қўқоннинг баъзи илғор корхоналарини бориб кўрдик. Шу билан Телман ака шаҳар маданият саройида эртанги тадбирга қандай тайёргарлик кетаётгани билан қизиқди.

Бизларни сарой директори ўз кабинетида кутиб олди... Сўнг залда олиб борилаётган безатиш ишлари билан танишдик: қизил байроқлар, Октябрни шарафловчи сурат ва шиорлар ҳаммаси жой-жойига қўйилган, ҳатто прожекторлар ёнига байроқларни ҳилпиратиб турувчи вентиляторлар ҳам ўрнатилганди.

- Қўқонликларнинг сиёсий дидига қойил қолиш керак! - деб қўйди бизларга қараб Телман ака. Сўнг нимадандир кўнгли тўлмай, радиотехникни чақиритишларини сўради. Унинг ёрдамида кассета қўйиладиган магнитола аппарати текшириб кўрилди. Саҳнанинг икки четида турган қора сандикни эслатувчи овоз кучайтиргичлар баркут пардалардан ичкарироқ, кўринмас жойга сурилди.

Кейин Телман ака атрофида гирдикапалак бўлиб юрган горком ходими, ўта сертакаллуф йигитчага овозини пастлатиброқ деди:

– Мафкуравий «зрителлар»ни ҳам таклиф этиш унутилмасин! Ахир, бу нозик, сиёсий тадбир, биласиз-а?

– Номзодлар ичидан ўн саккизтаси танлаб, рўйхат қилинган. Уларнинг ўтирадиган жой нўмирлари ҳам маълум!

– «Мафкуравий зрител», «номзод» деганлари нима? - дея аста курсдошимнинг енгидан тортиб сўрадим.

– Мафкура дейилгандан кейин, унинг ҳар хил нозик йўллари бўлади. Масалан, залнинг ҳар жой-ҳар жойига эътиқоди мустаҳкам, партиявий вазифаларни оғишмай амалга оширадиган ишончли одамлар, яъни партияга қабул қилиниш арафасида турган «номзод»лар ўтказиб кўйилади. Улар томошанинг энг таъсирли жойларида қарсак чалиб, тадбирга руҳ бағишлаб туради. Аввал театрларда ҳам шундай одамлар бўлган, дейишади.

– Қойил. Энди мен индинга сиз Бешариқда кўрсатадиган «томоша»га роса қарсак чаламан.

Хуллас, ўша кун кечга яқин вилоят ва атроф туманлардан келган масъул ходимлар, ишлаб чиқариш машъаллари, колхоз раислари, фахрийлар-у илғор пахтакорлар сафида биз ҳам белгиланган жойларга келиб ўтирдик.

Бирдан зални зимистон қоронғилик босди. Ғала-ғовур авжга минди. Қаердандир хуштак овози эшитилди. Кимдир «сапожник» деб бақирди.

Кутилмаганда худди шу бесаранжомликни босиб, янчиб ташламоқчидай ҳаммаёқни титратиб, ҳарбий марш музикаси янграй бошлади. Алвон парда аста-секин икки томонга тортилиб, оҳанг пастлади. Шаҳдамлик билан яқинлашиб келаётган оёқ товушлари эшитила бошлади. Худди шунга ҳамоҳанг аскарча қадам ташлаб, қомаги ғоз Телман ака сахнада пайдо бўлди. Шукур Бурхонникидай акс-садоли забардаст, тантанавор овоз янгради: «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Телман Толипов!»

Муסיқа авжга чиқиб, Телман ака йиғилганларга таъзим бажо этди.

Энди зални ғала-ғовур эмас, гулдирос қарсақлар босди.

Мен аста курсдошимнинг чап бикинига туртаман:

– Буни «мафкуравий зрителилар» бошлашди-ёв!

Талъатжон тушунарсиз бир маком билан бошини сарак-сарак қилиб қўяди. Сездим. Бу қилигим унга ёқмади.

Ўзимни ичимда қойийман. «Бу ер халқаро мавзуларда баҳслашадиган жой эмас-ку, ахир!...»

Хуллас, Телман аканинг мусиқали воизлик «томоша»си анча қизиқарли ўтди.

Кўплар қатори биз ҳам уни табрикладик...

Бош воиз акахонимизнинг Марказком томонидан тасдиқланган кичкина кассетадаги мусиқа ва матндан салгина «чет»га чиқиб кетишига ҳаққи бўлмагани каби, Талъатжоннинг ҳам ҳар варағига муҳр босилган ўн саккиз бетли «нутк»дан чалғиб, бирор ортиқча калом айтиб юбориши асло мумкин эмасди.

Шунинг учун у Телман акага ўхшаб эртага Бешариқда ўтадиган тадбирга пухта тайёргарлик қўрди. Матнни бир неча бор қўздан кечириб, айрим «муҳим» жойларини қайта-қайта овоз чиқариб ўқиди.

Жумладан, Америка империалистларининг Совет Иттифоқига қарши урушиш учун нечта атом бомбаси ишлаб чиқарганлиги, яна қанақа номдаги қирувчи қуроллари борлиги ва ҳоказолар...

Бешариқликлар тадбирни район марказида эмас, Капаянги қишлоғида яқинда қуриб битказилган клубда, ўтказишни режалаштиришган экан.

Одатдагидай, зал районнинг катта-кичик раҳбарлари, қишлоқ хўжалик илғорлари, меҳнат ва уруш фахрийлари билан тўлган.

Талъатжон ҳеч қандай мусиқасиз ва қарсаксиз ўта жиддий туриб, ҳозирги замоннинг энг хатарли душмани – Америка ва унинг раҳбарлари юритаётган сиёсатни ағдар-тўнтар қилувчи қарийб бир ярим соатли нутқини равон ва ҳаммага тушунарли қилиб ўқиб эшиттирди.

Кейин:

– Саволларинг бўлса, марҳамат беринглар, - дея залга кўз ташлади.

Хеч кимдан садо чиқмади.

Шунда район партия комитетининг биринчи секретари Салимжон Марасулов ўтирганларга қарата:

– Наҳот, Ўзбекистон Коммунистик Партияси Марказий Комитетидан келган ўртоқларга берадиган саволларингиз бўлмаса! Дунё шунчалик таҳликали кунлар арафасида турган экан, нега ҳамма бефарқ? Партиявий жанговарлик қани?! Ё, ухлаб ўтирганмидиларингиз? - деди.

Залнинг ҳар-ҳар ерида жонланиш бўлди.

Ўрта қатордан юзи анчадан бери устара кўрмаган, эгнидаги бекасам тўни титилиб кетган қирқ ёшлар чамасидаги озгин ва дароз бир киши кўриниш берди.

– Ҳа, механизатор Болта Тешаевич, бор экансиз-ку, қани дадил-дадил саволларингизни бераверинг, - дея уни руҳлантириб қўйди секретар.

– Саволим шуки, мана, ўттоқ ликтур бизда ҳам зўр атўм бўмбалар бор деб айттилар. Ўшалардан икки-учтасини Амиркага ташаб қўяколсак бўлмайдими?

Юзлари чертсангиз қон сапчиб чиқадигандай тараңг, қип-қизил, хиёл жилмайиб, бошини бир томонга солинтириб туриш одати бор Талъатжон бу саволдан эсанкираб қолмади. Ваҳоланки, сахнада фахрий меҳмон сифатида ўтирган Телман ака безовталаниб, у ёқ-бу ёққа олазарак кўз ташлаб қўйди.

Нотик босиқлик билан механизаторга жавоб қайтарди:

– Йўқ, бўлмайди, бу катта сиёсий хато!

– Нега бўмайди?! - механизатор Болтавой меҳмоннинг оғзидан гапини юлиб олгандай, сўзлашда давом этди. - Уларга бўларкан-у, бизларга келганда, бўмай қолдими?!

– Ўртоқ, сиз коммунистмисиз? - кўрсатгич бармоғини зал томон нуқиб, сўради Талъатжон.

– Ҳа, чилим («член» яъни аъзо демокчи Д.Н.) парти-
яман. Ўтганимга анча бўган.

– У ерда ҳам Сизга ўхшаш ўртоқ Гес Холл бошлик
коммунистлар бор, ахир!

Болтавой масалани яна чуқурлаштириш ҳаракатига
тушиб қолди:

– Уларни бу ерга чақирайлик, меҳмон бўлиб яшашаве-
ради.

Ҳар ер-ҳар ердан товуш чиқди:

– Ҳа, чақирайлик, Бешариққа келишсин.

Райком секретари қўлидаги ручка билан шиша сиёҳ-
доннинг ялтироқ мис қопқоғига уриб, зални тинчлан-
тирди.

Ғала-ғовур бироз босилгач, Талъатжон баҳсга якун
ясамоқчи бўлди:

– Йўк, чақиролмаймиз. Душманни ичидан туриб
қўпоришимиз керак!

Райком секретари:

– Тўғри, бу ҳақиқий тактика! Энди бошқа саволлар
бўлмаса, мажлис тамом, - деди-да, ўрнидан турди.

УЧИНЧИБОБ

АМЕРИКАНИНГ ШҶРИ

Тарихнинг ҳеч қандай йўл-йўриқ билан бошқариб бўлмас абадий қонунияти ўз ҳукмини ўтказди: фалак чархпалаги кутилмаган томонга бир айланди-ю, ўз парраклари атрофига буқаламундай ёпишиб олган чиркин ғуборлардан бирини қаттиқ силтов билан улоқтириб ташлади. Дунёнинг қаттагина қисмини темир исканжаси билан ушлаб турган тузум кунпаякун бўлиб, миллионлаб одамлар турмуш тарзини ўзгартиб юборди. Жумладан, сиёсат бобидаги гурунгошларимнинг ҳам!

Телман ака «замона сенга боқмаса, сен замонга боқ» кабилида ўз «фаолияти»ни бизнесда синаб кўрмоқчи бўлди. Эпложмади чоғи, кексалик гаштини суриб юрибди. Бу соҳада ўғли омадли чиқди – яшаши ёмон эмас!

Талъатжонни ўтган йилги «Ёзувчилар дала боғи»-мизда ўтказилган анъанавий «Бўстонлиқ адиблараро шахмат турнири»га таклиф этгандик, келиб қолди. Ўша-ўша, икки юзи ширмой нондай қип-қизил. Босиқ. Бозори чакқон «сарик матбуот»лардан бирининг ҳомийси бўлиб олибди. Шахматга аввал ишқивозлиги йўқ эди, шу кунни дона суриб, учинчи ўринни эгаллади. Каттагина пул мукофотини қўлга киритди.

Мен уни табриклаб:

- Агар бу ақчаларни «гонорар» ўрнида тарқатадиган бўлсангиз-у, менга дурустроқ қалам ҳақи ёзишга ваъда берсангиз, газетангизбоп бир хабар айтаман, - дедим.

– Қани, эшитайлик-чи, - у кўзларини қисганича кизиқсиниб қаради.

– Ёзинг! «Муштарий хоним ва жанобларга шуни афсус билан маълум қиламизки, бу ҳафта йилнинг энг зерикарли ҳафталаридан бири бўлиб, газетамиз тарихида абадий ёзилиб қолади. Чунки, томошоқовок ҳосилидай ҳаддан зиёд кўпайиб кетган катта-кичик эстрада «юлдуз»лари - уяхонларимиз, айниқса сингилжонларимиздан ўзларининг келажак «проект»лари ҳақида интервью ололмадик: мухбирларимиз қанчалик чаққон ва учар бўлишларига қарамай, улардан бирортасининг қачон эрга тегиши, ёки эрдан чиқиши, ҳеч бўлмаса бурчак-бурчакларда яширин учрашиб юришлари ҳақида ҳам хуфия маълумотни қўлга киритолмадилар: ҳатто бу «ёркин юлдуз»ларнинг қайси бири чет элнинг қайси марка, қайси рангдаги машинасини ёқтиришлари ҳақидаги саволга ҳам аниқ жавоб топиб бўлмади. Халқаро микёсда ҳеч бир самолёт кулаб тушгани, бирор пароход ёки паром юзлаб одамлар билан сувга ғарқ бўлгани ҳам йўқ. Ер қимирламади. Сув тошқинлари, кенг микёсдаги ўрмон ёнғинлари кузатилмади. Айниқса, Америка бошига кўп ташвишлар келтирувчи «Торнадо» куюнлари ҳам негадир бош кўтармади... Мана шу жузъий сабабларни ҳисобга олиб, газетамизнинг бу сони кизиқарсиз бўлиб чиқаётганлиги учун мухлисларимиздан узр сўраймиз». Қалай?

– Зўр! Лекин «Сатира-юмор» рукни бизда йўқ-да!

Мен кулиб юбордим:

– Жиддий «рукн»да гаплашадиган бўлсак, Америкага нечта бомба керак?

Талъатжон бошини сарак-сарак қилди;

– Хўп замонлар бўлган эди-а!

– Ҳозиргиси ундан қолишмай қолди. Яқинда ҳаммага ақл ўргатишга уриниб юрган катта бир давлатнинг арбоби «Лондон шахрини битта бомба билан йўқ қилиб ташлаш мумкин» дея дағдаға қилди.

У кўлини силтади.

– Кўйинг ошна, тоғ ҳавосидан нафас олиб, ҳордик чиқаришга келганмиз. Сиёсатни бошқа кунга колдирайлик...

Хаёлларимни телефон жиринги бузиб юборди. Гўшакни кўтаришим билан момоқалдиروقдай гулдираган таниш овоз эшитила бошлади:

– Саломлар бўлсин. Кўряпсизми, жаҳон айвонида рўй бераётган воқеаларни?

Кўшним нимага ишора қилаётганини дарров англадим:

– Ҳа, кўряпман. Кечадан бери «оҳ-воҳ»нинг фиғони оламни тутмоқда.

– Бари бир урушни гуржиларнинг ўзи бошлаган. Бу ҳақда расмий баёнот ҳам эълон қилинди.

– Қайси телеканал баёнотини айтаяпсиз?

– Москвадан бошқа нимани кўрардик.

– Ана шунақа-да, жаҳон айвонида телеканаллар кўп. Ҳеч бўлмаса, ана ўшалардан икки-учтасини кўриб, хулоса чиқариш керак. Ҳозир «Би-би-Си» яна бир баёнот эшиттиряпти.

– Қанақа баёнот экан?

– Грузия ҳукумати ташқи ишлар Вазирлигининг баёноти. Россия Армияси кўшинлари ҳеч қандай уруш эълон қилинмасдан йигирма соат олдин Жанубий Осетияга бостириб кирган экан. Грузия раҳбари ана шундан кейингина «катта оғалар» томонидан агрессия уюштирилганлиги ҳақида халққа мурожаат қилмоқда.

Кўшним Телман ака ўз фикрида қатъий эди:

– Барибир гуржилар биринчи бўлиб қўл кўтарган. Ана, телевизорга қаранг, - шарҳловчилар айтишяпти.

– Бир нарса десам эшитасизми?

– Айтинг!

– Ўрмонда дув-дув гап эмиш: ҳамма ёқда ваҳима - нима дейсан, мода филни тирраки бир куён зўрлаб кўйибди. Бутун филлар тўдаси оёққа турганмиш!

Телман аканинг гўшакни ёриб юборгудай қаҳ-қаҳаси эшитилди. Сўнг:

– Оба сиз-ей, оба сиз-эй, умуман қалам аҳли билан тенглашиб бўлмайди. Майли, бу агрессия қаерга бориб тақалади, кейин гаплашамиз.

– Тўхтанг, - дея унинг сўзини бўлдим. - Қаерга бориб тақалишини билмайсизми! Америка билан Ғарбга-да! Охири куённинг «шаҳвоний ҳирсини қўзғаб юборган» айбдор шулар бўлиб чиқади.

– Гапингизда жон бор.

Бу - кўшнимнинг сиёсий машвара борасида биринчи маротаба сал шаштидан тушгани эди.

Эртаси кечга томон Талъатжонга телефон қилдим. Таҳририятда экан, дарровгина гўшакни кўтарди:

– Ўзим бугун олдингизга ўтиб, табриклар қўймоқчи эдим.

– Нима билан?

– Америка сафари билан. Телман акадан эшитдим. Ҳа, сизга буюртма бермоқчимиз: Америка ҳақидаги мақолалар туркумига! «Саёҳатнома» саҳифасида давомли қилиб босамиз.

– Шу, газетангиз ўқувчилари дидига мослаб, олди-кочди қилиб ёзиш қўлимдан келармикин!

– Нега ундай дейсиз. Жиддий қилиб ёзсангиз, янада яхши. Кўпчилик сиз ўша, «жиддий» деб атайдиган матбуотни ўқимайди. Шунинг учун ҳам тиражи бизникидан ўн баробар кам.

– Газетанинг сони эмас, мазмуни бўлиши керак. Майли, мободро Америкага борадиган, у ер ҳақида бирор нарса ёзадиган бўлсам, гапни Бешариқдаги мажлисдан бошлайман.

– Майли. Фақат менинг номимни тилга олманг... Қўқондан бошласангиз ҳам бўлаверади.

– Тўғри. Лекин Телман акани айтсам-у, Сизни қолдириб кетсам, қандоқ бўларкин!

– Бу ёғини ўйлаб кўрармиз. Мухаррир тахрири деган гаплар ҳам бор, ахир! Телман ака телефон қилдими?

– Ҳа, Кавказда юз бераётган воқеалар ҳақида тортишдик. Акахоннинг елкасини бироз ерга теккиздим.

– Наҳот?

– Ҳа, энди бу урушнинг замирида нималар ётгани ҳар қандай ақли расо одам учун ойдай равшан-ку!

– Тўғри айтасиз, бу ерда асосий муддао «оға»ларни четлаб, Оврупога тортиладиган нефт-газ магистрали қурилишига йўл қўймаслик! Чунки шу тизим қурилса, иш пачава бўлади. Овруполикларнинг пешонасига тўғрилаб турилган энг ишончли газ «қурол»и болаларнинг сувоатар ўйинчоғидан фарқи қолмайди. Мана кўрасиз, шу нефт-газ қувурини қуришга бел боғлаганлар бирин-кетин ўзини четга ола бошлайди. Буни «сиёсат» деб қўйибди. Яна шуниси ҳам борки, - дея гапга қўшимча қилди гурунғдошим, - гуржилар етакчиси Америкада ўқиган, уларнинг «қўғирчоғи»!

– Кимнинг «қўғирчоғи» бўлиши керак эди?

– Ким зўр бўлса, ўшанинг! Мана «қўғирчоқбозлик ўйини» бошланди, дейверинг.

– Мен ҳам шу фикрдаман. Энди бу ёғига бизнинг сафар нима бўларкин! Чипта қўлимда бўлгани билан, эрта-индин самолёт учмай қолиши мумкин.

– Масала бу даражада жиддийлашишгача бориб етмас. Яхши ният қилинг! Барибир Америкага учасиз, ўзим аэропортга чиқиб, кузатиб қўяман...

Кечга томон Наманганнинг Янгиқўрғон туманида жойлашган узоқ қишлоқлардан бирида яшовчи синглим телефон қилиб, бироз безовталиқ билан гапира бошлади.

– Ака, Америкага бормаи турунг, уруш қиламан деётганмиш. Қишлоқда шундай гап юрибди. Ўзимиз ҳам телевизорда кўрдик, кемалари яқинлашиб келаётганини! Шундай катта кемаларки, бизнинг қишлоқнинг ярмича келади.

Мен куйди-пишди, «бундайрок» туш кўрса ҳам хавотирга тушиб, ҳол-аҳвол сўрайдиган синглимни тинчлантирмоқчи бўлдим:

– Ташвиш чекма, Моҳи. Биласан, бизда денгиз деган нарсанинг ўзи йўқ. Сузиб келишолмайди.

– Ҳар қалай, ўзингизни эҳтиёт қилинг дейман-да, ўша америкаликлардан!

– Кўнглинг тўқ бўлаверсин. Агар ҳужум қилиб қолишадиган бўлса, менам қараб турмайман!

Соддагина синглим бу гапларимдан ваҳимага тушиб, ялинчоқ овозда инсофга чорлаган бўлади:

– Унақа деманг! Ёмон билан ёқалашиб бўладими! У ерда ҳам яхши одамлар бордир...

– Бор бўлганда қандок! Эсингдами, бир пайтлар Билл Фирман деган америкалик танишимиз уйингда меҳмон бўлганди. Сен тандирда кулчалар ёпиб берган, палов дамлашни ўргатган эдинг. Билолиддин ака ҳам дердик. У кишининг сенга алоҳида салом йўллаган хатларини кўрсатгандим, эсласанг...

– Эсламай ўлиппанми?

– Ана, кўрдингми, Америкада қанақа одамлар бор!

– Ҳа-я, борсангиз ўша кишининг уйларига боринг!

Бошқаларникига кирманг, ака...

О, шўринг қургур Америка! Сендан катта-ю-кичик қанчалик кўркади-я!

Ҳа, барча ёмонлик-ёвузликлар, қонхўрлик-у зўравонликлар фақат сенинг пешонангга тош қилиб отилади, ҳамма сендан нафратланади. Нега бундай? Буни тушунолмай, хайронман. Ҳозирги Грузиядаги воқеалар муносабати билан яна бир маломат гурзиси устингда айланиб юрибди. Буни ҳам бешак, омонсиз қилиб сенга уришди. Индамайсан. Парвосиздай ўзингни вазмин тутасан. Баъзиларга ўхшаб қий-чув билан бутун оламни бошингга кўтармайсан, ҳам.

Чунки сени барча танкид қилади, қарғайди, сўқади. Чидам ва бардошли бўлишдан бошқа иложинг йўқ. Қонингга сингиб кетган «демократия» деган йўриқ сендан шуни тақазо этади. Агар шуни сал бузсанг, бир душманинг мингга айланиб, бошингга ит кунини солишлари муқаррар.

Сен ўзи қанақа юртсан? Шу саволларга жавоб излаб, сен билан юзма-юз бўлиш мақсадида хузурига йўл олганим бўлсин... Ҳатто бугун Советларнинг энг содиқ воизи бўлган киши ҳам сен ҳақингда ҳақиқатни билишни истайди. Шу «Ҳақиқат»ни ўз матбуотида чоп этмоқчи. Бунақа «қалтис» мавзу хусусида 20 йилларча аввал ёзиш, гапириш тугул, фикрлаш ҳам амри маҳол эди. «Шпион» ёки «империалистларнинг гумаштаси»га чиқариб қўйишлари ҳеч гап эмасди.

Ҳозир эса, замон бутунлай бошқача...

Қудратли Россия билан қафтдайгина мамлакат Грузия ўртасида эълон қилинмаган уруш авжга чиқмоқда.

Матбуотда баъзи масъулиятсиз сиёсатдонлар томонидан ҳатто «Учинчи жаҳон урушининг бошланиши» деб аталаётган бу босқиннинг асл мақсад ва моҳияти нимадан иборат? Унинг замири қаерда? Кимлар нималарни кўзлаб амалга оширди? Бунинг оқибати нималарга олиб келиши мумкин?..

ТҮРТИНЧИ БОБ

ЯШИРИН ФИТНА

1206-нчи — «тўнгиз йили»нинг кузак чоғида Шарқий Мўғулистондан оқиб ўтувчи Онот дарёси қирғоқларига туташ яйловлардан бирида «Кийиз тўсиқ ортида яшовчи дала-дашт кишилари» раҳнамоларининг катта Қурултойи бўлиб ўтди. Унда инсоният тарихида мислсиз қонли бурилишлар ясайдиган воқеа содир бўлди: йигиннинг тўдабошилари элатлардан бирининг Темучин деб ата-лувчи хоқонига Чингизхон номини бериб, ўзларига бошқон этиб сайладилар. Қиличларини ялангочлаб, унинг оёғи остига қўйиб, дедилар: «Ер юзинининг Ҳалоскори сифатида сенинг амр-фармойишларингга ҳамма-ҳамманинг бўйин синишини хоҳлаймиз, истаймиз ва ўзингдан илтимос қиламиз!» Хон улардан сўради: «Агар мен нимаики фармон этсам, сўзсиз бажаришига, қаерга юборсам, ўлим ва қўрқув ажалини сочишига тайёрмисизлар?» «Тайёрмиз!», дейишди улар бир овоздан. «Ундоқ бўлса, бугундан бошлаб, менинг буйругим -қўлимдаги қиличимдир», деди у.

«Мўғулларнинг махфий тарихи» китобидан.

Бугун кичкина «қон чиқариш» йўли орқали яшин тезлигида ғалаба қозонишга мўлжаллаб бошланган урушнинг бешинчи куни кетмоқда.

Менинг Америкага учишим учун яна ўн икки кун вақт бор.

Демак, шу кеча-кундузда ер юзидаги барча мамлакатларни анча безовта қилиб, саросимага солиб қўйган бу уруш сабабларини бир сидра таҳлил қилиб чиқишга вақт етарли.

Талъатжон ҳақиқатан бало. Советча тарғибот-ташвиқотнинг нонини ҳалоллаб еган-да! Москвага бориб, қандайдир «олий мактаб» ларда ўқиб ҳам келган. Қўп нарсани билади. Фақат ёзилиб гапиравермайди. Сал китик патига тегиб қўйсангиз-ку, очилиб кетади. Бекорга Гуржи - Озар - Жайхун нефт-газ қузури ҳақида гапиргани йўқ. Бу урушдан энди ҳатто турклар ҳам хушёр тортиб қолсалар керак.

Чунки бу уруш «амалиёти» ортида ғала-ғовурли сиёсат майдонига от чоптириб, шашт билан кириб келган, тулпори-нинг туёқлари остидан кўтарилаётган чанг-тўзон билан кўпларнинг кўзини очирмай қўяётган, қисқа вақт ичи-да ҳар қандай жаҳонгирга ҳам насиб этавермайдиган «умумхалқ меҳри»ни қозониб улгурган кимса тургани кўпчиликка маълум.

Россиянинг «Ватанпарварлик» руҳи билан суғорилган, мутлоқ унинг ҳайбаракалласига айланиб қолган тарғибот «машиналари» тарқатаётган расмий хабарларга қараганда, бу «рахнамо» номи ёзилиши, айтилиши бўйича (қай маънода?) дунёдаги ҳар қандай давлат раҳбари орзу қиладиган даражада эмиш.

Ҳозир Кремл хонақоҳларидан жой эгаллаган амалдорлар ичида «машхурижаҳонлик» рутбасининг «юқори» пиллапояларидан бирида турган бу «даҳо»нинг «амалга» пиллапоялари билан боғлиқ яқин ўтмиши ҳақида ҳеч нарса демасликка ҳаракат қиладилар. Фақат ёш, навқирон, бақувватлиги, мамлакат равнақи йўлида қатъият билан қилаётган фидойилиги, ҳар қандай вазиятда ҳам рус миллати манфаатларини ҳимоя қила олиши ҳақида ошириб-тошириб гапирадилар. Ҳар куни унинг бу хилдаги мисли

кўрилмаган «ишчанлик фаолияти»ни телевизор орқали такрор-такрор кўрсатиб, матбуот саҳифаларида ёзиб, омма миясига қуядилар. Ҳарбий соҳада-ку, мамлакат мисли кўрилмаган, ҳаммадан ўтадиган даҳшатли курулларга эга бўлганлигини, одамларнинг ўтақасини ёрадиган денгиз ва курукликдаги машқлар, мамлакат Бош майдонидаги ҳарбий намоишлар орқали кўз-кўз қиладилар.

Давлат бошқаруви маданий-тарихий анъаналарга амал қилган ҳолда олиб бориладиган ҳар қандай мамлакатда фуқаролар «тахт»га ўтирган ўз етакчиси ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўладилар. Ҳатто у ёшлигида уришқоқ, жиззакчи феълли бўлганми-йўқми, шу билан авлод-аждоди кимлар бўлганлигига қизиқадилар. Жумладан, АҚШ етакчилигига сайланадиган ҳар бир номзод ҳаёти ОАВ томонидан ипидан-игнасигача ўрганиб, халққа маълум қилинади.

(Бунга мисол тариқасида янги президент Б.Обаманинг «Ўтмиши» билан боғлиқ суриштирув тафсилотлари китобнинг навбатдаги қисмларидан бирида алоҳида таъкидлаб ўтилган).

Чунки баъзан бутун бир халқ тақдири шу шахс (доно, мулоҳазали бўлса-ку, яхши!)даги бемаъни хулқ-атворлар қурбонига айланиб қолиши мумкин.

Икки мингинчи йилларнинг бошларида Россия давлат телевидениеси Дорул фанодан нозил этилган пайғамбар мисол пайдо бўлиб қолган, қутилмаган бу «хоқон» ҳақида сериал кўрсатувлар орқали «қизиқарли» маълумотларни элга ошкор этган эди... У пайтлар анча эркинлик ҳукм сурган, аввалги даврлардагидек ҳамма нарсага «Давлат сири» тамғаси босиб улгурилмаган, хуфия қилмишлар бемалол оммага айтилаверарди.

Хуллас, ўша миллионлаб телетомошобинлар кўзини очган фильм-ҳикоя (ҳозир йўқ қилиб юборилган бўлса керак)нинг бадий талқиндаги мухтасар мазмуни қуйидагича эди. Октябрь тўнтариши орқали

«йўрғакланган» ГПУ сўнг НКВД ўзининг биринчи қадамлари биланоқ миллионлаб одамлар тақдирини топтаб, улар қонини дарё қилиб оқизиши билан дунёни даҳшатга солиб турди... Кейинроқ унинг «меросхўри» «КГБ» ҳам «шонли анъана»га содиқ қолиб, ярим асрдан ортиқ яшади. Айтгани - айтган, дегани - деган бўлиб, ҳокиму мутлоқ мақомида яшади. Бутун мамлакат унга сажда қилар, оёғи остига поёндоз бўлишга мажбур эди.

Бирдан ғафлат босиб «Ошқоралик» деган гап чиқди-ю, «КГБ»нинг обрўйи ер билан яксон бўлди. Унинг пўлат сандиқларида тахланиб ётган, ҳеч ким билиши мумкин бўлмаган мутлақо «махфий» қилмишлари матбуот саҳифаларидан ўрин олди, телевизор кўрсата бошлади, радио тинимсиз жар солди. Ҳамма «сотқинлик» йўлига ўтиб олди. Раҳбарлар Американинг пинжига интилмоқда эди.

Мамлакат бошқарув жиловини сал кам бир аср давомида қўлида маҳкам тутиб келганлардан ҳеч ким бунақа бўлишини кутмаган, «сиртмоқ»ни шиддат билан тортиш учун эса, барча имконият қўлдан бой берилганди.

Россия давлатини азалдан қаттиқ қўл диктаторларгина тартиб-интизом исканжасида сақлаб турганлар. Мамлакат номи ўшалар даврида етти иқлимда машхурроқ бўлган. Буни ҳамма, оддий фуқародан тортиб, зиёлилар ҳам яхши билади. Тарихчилар очиқ-ойдин ёзишади.

Шундай бўлгач, мамлакатни навбатдаги парокандалик балосидан сақлаб қолиш учун ягона йўл - «НКВД» русумидаги «неохарбий коммунизм» сиёсатини тиклай оладиган янги шахсни тарбиялаб, майдонга ташлаш керак, деган қатъий қарорга келдилар, анча шаштлари пасайиб, аламзада бўлиб юрган махфий хизматнинг бир гуруҳ казо-казолари.

Бунинг учун, албатта, вақт, яна маълум йўналишлар бўйича «амалий тадбирлар» қўллаш лозим бўлади.

Махфий хизмат «подполье», яъни яширин ишлаш йўлига ўтди.

Демократик тамойиллар авжга минган тала-тўпли пайтларда халқ томонидан катта кўтаринки рух билан сайланган «биринчи Президент - оксоқол» тайёр «луқма» бўлиб, ҳар нарсага ишониб кетаверадиған деҳқонсифат, мужикларга хос танти, шу билан тийиксизроқ табиатли бу одамни ҳар мақомга солиб ўйнатиш мумкин эди.

Ва шундай қилина бошланди: шўрлик «оксоқол» арзимас вақт ичида цирк масхарабозига айланди қолди. Ҳали маст ҳолда валдирлаб интервьюлар беришлари; ҳали сирли суратда кўприқдан думалаб, (?) кимларнингдир томонидан кутқариб қолиниши, кун ора касаллик хуруж этиб, «тез ёрдам» машиналарининг Қароргоҳга турна қатор бўлиб ёпирилиб келиши: ҳукумат беморхоналаридан касалнинг танг аҳволи ҳақидаги репортажлар - буларнинг барини оқизмай-томизмай телевизор ҳамма каналлар орқали кўрсатиб борди. Эркинлик неъматларидан боши гангиб қолган матбуот тизимларига-ку, худо қўш қўллаб берган: Оксоқол оиласида рўй бераётган ички машмашалар тавсифини кетма-кет халққа етказишда Галина Брежнева қилмишларидан ҳам ошириб-тоширишга ҳаракатлар бўлди.

Шуларга қарамай **“Шарти кетиб, парти қолган, минг хил хасталиклардан тинка–мадори қуриб, сиёсат борасида ҳам тушунчаси ўта нотавон аҳволга тушиб қолган, сўровномалар натижасида омма орасидаги обрўси 6 фоиздан пастга тушиб кетган қария устидан кулгандай, уни ҳол – жонига қўймай, рус халқ лапарни “Частушка”га ўйнатиб, яна, иккинчи муддатга Кремл тахтига ўтқаздилар.”** (“АиФ”) Мана шунинг ўзидан бошқарув кимларнинг қўлида – ю, келажакда давлатни қай йўсиндаги кимсалар эгаллайди деган саволга осонгина жавоб топса бўларди.

Лекин оломоннинг ҳаёли бошқа, чалғиған.

Улар орасида бу яримжон қария мамлакатни расво қилди-ку, ундан қачон кутуламиниз, ўрнига мушти қаттиқ,

хаммага гапини ўтказа оладиган, темир интизомли раҳбар келса, мингдан-минг рози эдик, деган гаплар тарқаб қолганди. Ҳатто, яна битта Сталин кераклиги ҳақида ҳам гапира бошлашди.

«Тадбир» эса давом этар, унинг амалиётчилари омма ўртасида пайдо бўлган бундай кайфият орзу-умид тусини олиб, бутун жамиятни зарпечакдай қоплашини кутишар, чунки бундай «масхаравозчилик»лар қанчалик юқори пардалар билан авж олдирилса, унинг ўрнига қўйиладиган кимсани оломон шунчалик баланд кўтаринкилик, шод-хуррамлик билан кутиб олиши уларга кўп тажрибалардан яхши маълум эди.

Сиёсатдонлар, телевидение, радио, матбуот жарчилари илк «Оқсоқол» рутбасида турувчи қариянинг бу аҳволда давлатни узоқ бошқариб туrolмаслигини яхши билишар, бўлажак ворис ҳақида турли тахминлар баён этишар, ҳатто номзодлар исм-шарифини айтиб ўтишарди.

Шу билан қутилмаган «фавқулодда ҳодисалар» рўй бериб қолиши мумкинлигини башорат қилувчилар ҳам топишар, улар ўз фикрларини Ғарб матбуотидан иқтибослар келтириш йўли билан исботлашга уринишарди.

Хуллас, Россия яна бир янги инқилоб арафасида турарди. Унинг қандай «ранг»да бўлиши ҳали кўпчиликка маълум эмасди.

Ниҳоят, яширин «тўнтариш» амалга оширилди; навбатдаги юрак хуружидан қутулиб, энди ўзига кела бошлаган «Оқсоқол» хузурига шашт билан бир гуруҳ «ийгитлар» кириб келишди. Уларнинг бу ташрифи муғлақо қутилмаган ва расмиятчиликдан анча йироқ эди. Тахт қароргоҳи ичида юз бериб турадиган сиёсатнинг кўп «ўйин»ларидан яхши хабардор, ўзи ҳам бундай фужурларга оз-моз араллашиб қолган қария айнан Хрушчёв кунни бошига тушганлигини дарров пайқади.

У қаршисида ҳайкалдай қотиб турганлардан айримларини яхши биларди...

Оқсоқол «гарров»далигини дарров тушунди. Одатдагидек ўзининг гулдурос овози билан нима гап, сенларни хузуримга чақирганим йўқ эди-ку, дея уларни хонасидан хайдаб чиқаришга ожиз эканлигини англаб етди.

– Мақсадларингни тушуниб турибман, - деёлди холос, паст овоз билан.

Унга ҳеч ким эътибор бермади. Фақат шу сўзлар «буйрук» бўлиб эшитилгандай, «йигитлар» курсиларга ўтиришди.

Улар етакчиси қариянинг ўзи тарбиялаб «катта қилган» ёши ўтинқираганроқ генерал чайналиб гап бошлади:

– Биласизми, мамлакат обрўси жуда пасайиб кетди. Бизни ҳеч ким назар-писанд қилмай қўйди. Шу кетишда...

– Ҳа, шу кетишда, - дея гапни илиб кетди жиззакироқ оҳангда ўрта яшар унинг ўринбосари, - мамлакат сифатида ер юзидан йўқ бўлиб кетамиз. Давлат хавф остида. У ўз Ҳалоскорига муҳтож. Бутун халқ оёққа қалқиб, шуни талаб қилмоқда. Бошқа иложи йўқ...

Шундан кейин анча шашти пасайиб қолган «Оқсоқол» олдига иккита талаб кўндаланг қўйилди: ҳукумат томонидан берилган барча имтиёзлар сақланган ҳолда, қолган умрини «тинчгина» қарилик гаштини суриш билан ўтказиш ёки мамлакат обрўсини бутун дунё олдида ер билан яқсон қилгани учун трибунал олдида жавоб бериш!.. Ва бўлажак «Ҳалоскор»ни унга рўпара қилишди. «Оқ фотиҳа беринг» дегандай кўзларини қарияга бигиздай тикканча қарашди.

«Оқсоқол» қаршисидаги ҳукм ижро этишга тайёр жаллодмисол тошдай қотиб турган кишилар билан рўбару эди... «Буларнинг қарашлари мунчалар совук – 1991 йил августининг таҳликали кунларидаги каби ГКЧП қайта бош кўтармадими? Айниқса, анови рангрўйи совук, серрайиб, калта оёқларини кериб, ер остидан тулки қараш қилиб турган Павел Корчагинни эслатувчи башара наҳотки шу катта мамлакатга «Ҳалоскор»лик қилолса!»... Уни бир кўришдаёқ таниганди, Собчак атрофи-

да ўралашиб юрарди. Сўнг кўринмай қолди. Европанинг қайсидир мамлақатида айғоқчилик қиларди.

Кейин, совет даврида ҳам кўплаб Халқаро авантюралар ташаббускори бўлиб, мамлакат обрўсига анча-мунча путур етказган, КГБнинг ўта маккор, пихи қайрилган олим-мутахассис “йўриқчи”ларидан бўлганлиги учунми, сувдан қуруқ чиқаверадиган Бурмаков (уни яқинда шахсан ўзи Кремлдан четлаштиришга муваффақ бўлганди) билан пойтахт Москванинг энг “обрў-эътиборли” ҳокиму ҳуққоми Ложков иккови ярим йилча аввал бошини айлантириб, шу “болакай”ни унга рўпара қилганди. Ниятлари шу экан-да! Топган одамларини қаранг!.. Бундайлар... «Қария» қачонлардир отаси қилган насиҳатни эслади: «Одамлар билан бошингни кўтариб, эркакчасига гаплаш. Қаддингни ҳам тик тутиб юришга ўрган. Қадамингни айиққа ўхшаб маймоқланиб босма. Ер остидан қараб турувчилардан яхшилик чиқмайди, ичидан пишган, маккор бўлади. Улардан йироқроқ юр».

У сукут сақлаб қолгандай эди-ю, рўпарасида турган ўзига ҳаддан зиёд бино қўйишга мойил, увоққина, қирқ-қирқ беш ёшлардаги бўлажак «Ворис»дан кўз узмас, хаёлида турли қарама-қарши фикрлар ғужғон урарди. Ниҳоят, ўйлари охирги нуқтага келиб тўхтади. «Бу шимилдириқ Россияни мендан баттарроқ кўргиликларга дучор қилмасмикан?» Охирги бу сўзларни у овоз чиқариб айтмоқчи бўлди-ю, ёнверига қараб, энди мавриди эмаслигини ҳис этди.

Мамлакатнинг «Биринчи Оқсоқоли» - қария ўша кун ҳали туш вақти бўлмаёқ Қароргоҳни тарк этди. Тўғрироғи, энди унга бу ерда қиладиган иш қолмаганди.

Кўпдан бери қадрдон бўлиб қолган шаҳар ташқарисидаги Гўшага кириб келаркан, дарвоза рўпарасида шашт билан «чест» бериб турадиган фахрий қоровулларнинг бу сафарги қилиқлари сунъийга ўхшаб

кўринди, унинг назарида. Балки бу ерга ҳам сўнги бор келаётганидир. Эртага кўч-кўрони билан хайдаб чиқариб, ўрнига гезарган башара «Ҳалоскор»ни келтириб қўйишар. Буларнинг барча имтиёзлар «Сақланиб қолиши» ҳақидаги ваъдасига ишониб бўлармикан! Эрта-индин бир важ-карсонни пеш қилиб, нима деган бўлса, барчасини унутишлари ҳеч гапмас. Касблари шу!.. Тўхта-тўхта, «Ҳалоскор» - бу шармандали таниш иборани наҳот улар, яна муомалага киритишаётган бўлса? Ахир бир неча йиллар олдин шу атама билан унинг «ихтирочилари» фаолиятига жаҳон афгор оммаси диққатини тортиб улгурмай, ими-жимиди чек қўйилган, барча хужжатлар йўқ қилиб ташланган эди-ку...

Қариянинг кўз олдида олтмишинчи йиллар гавдаланиб кетди: ўшанда олис-йироқ ўлканинг партия сардори бўлиб ишлаб, номи анча-мунча тилларга туша бошлаган пайтлар эди. Пойтахтдан ташриф буюрган МК бюро аъзоларидан бири махсус уюштирилган ов чоғида қаттиқ мастлик таъсиридами ёки ёш, келажаги бор «кадр»га ўзини яқин тутмоқчи бўлибми, ниҳоятда махфий, «жаҳоншумул» тажриба ҳақида гапириб қолганди. «Капитализм билан мусобақа қилиб, унинг устидан ғалаба қозонамиз, деган ақидалар эскиди. Жаҳон инқилоби ҳақидаги ўйлар ҳам хаёлий бўлиб қолди. Энди Ер курсини миллат, дину мазҳаб тушунчаларидан йироқ «иксзурриёт» кишилари бошқариши керак. Шу борада мафкурачиларимиз раҳнамолигида Фанлар Академиясидаги бир гуруҳ олимлар томонидан олиб борилаётган ўта махфий «тадқиқот ишлари» Сиёсий Бюрода бир овоздан тасдиқланди. Ва бу соҳага қанча маблағ керак бўлса, шунча ажратиш зарурлиги таъкидлаб ўтилди. Энди бизда келажак «Ҳалоскор»лари - йигирма биринчи асрнинг янги насли яратилади...»

Юқори мартабали меҳмоннинг гапларига қараганда, бу «Зурриёт»лар фақат бир мақсад - бир йўналишда

фикрлайдиган, ер юзида ягона тартиб-интизомни ўрната оладиган темир интизомли «даҳо»лар бўлиши керак...

Ўшанда ёшгина партия ходимининг миясига бир нарса так этиб урилгандай бўлган, хаёли ҳали «ўтмиш» бўлиб улгурмаган «Нюренберг процесси» давомида таркатилган шов-шувли бир воқеага кетиб қолганди: нацистлар дунёга ҳоким бўлувчи ўз ирқларидан Гитлерга содиқ фарзандларни тарбиялаб, вояга етказиш мақсадида «ЛЭбэнс борн» («Ҳаётбахш зурриёт») дастурини ишлаб чиқадилар. Бу зурриёт махфий йўллар билан «урчитилиб», махфий қароргоҳларда тарбиялаб, вояга етказиладиган болалардан иборат бўлиши лозим, деб топилган. «Режа»нинг дастлабки босқичи амалга ҳам оширилган. Бироқ уруш коалиция кучлари фойдасига ғалабаси билан яқунланиши «тажриба»нинг барбод бўлишига олиб келган...

«Наҳотки, шу ғайриинсоний амалиётни қўллаш зарурияти энди келиб-келиб, бизда туғилиб қолган бўлса?»

Бетайин оталардан урчитилган, ҳар қандай инсоний ҳис-туйғулардан бебаҳра, ҳароми бу «зот»лар охиروқибат аламзада, дунёнинг кетига ўт қўйишдан тоймайдиган махлуқлар бўлиб чиқса-чи!?»

У тили учида қалқиб чиқай деб турган ушбу саволларни пойтахтдан келган юқори мартабали меҳмонга бермокчи бўлган, бироқ ўзини тийганди, ўшанда...

Кейин Москвага чақирилди. Нуфузли лавозимлардан бирини эгаллаб турган пайтларида ҳар қандай термоядровий қуролдан ҳам даҳшатлироқ, инсоният пайдо бўлгандан бери илм-фан тараққиётини мисли кўрилмаган жиноят жаҳаннамига йўналтириб юборилган «шайтоний кашфиёт» билан қизиқиб кўрди... Ниҳоят бу балойи азимга бир неча йил муқаддам МК Бюросининг ёпиқ мажлиси Қарори билан чек қўйилганлигини эшитиб, бироз кўнгли енгил тортганди.

Қария бошини азот кўтарди-да, хушёр тортгандай бўлди. Миясини ғужғон ураётган чувалчанглардай

қоплаб олган бўлмағур хаёллар чирмовидан чалғитмок учун икки-уч қадаҳни кетма-кет сипқирди.

Дарвоқе, кўп ичмаслиги керак. Эртага халққа мурожаат қилади, унга тайёрланиши лозим. Йўғ-е... аллақачон азаматларнинг ўзлари айтадиган гапларини ёзиб қўйишгандир, келтириб қолишар. Бош Қароргоҳдаги қайси Бош раҳбарнинг ўтирволиб «Мурожаат» ёзишга вақти бўлган». Хали лавозимдан «ўз хоҳиши билан» кетганича йўқ-ку.

Эртасига Марказий телевидениенинг барча каналлари халқ кўпдан буён илҳақ бўлиб кутган «Биринчи оқсоқол» баёнотини намоёиш этди.

У шундай сўзлар билан якунланарди: « Мен кет-япман. Шундай қарорга келдим. Сизлардан кечирим сўрайман...».

Бир пайтлар омонат кунларни бошидан кечираётган «СССР»ни сақлаб қолиш мақсадида амалга оширилмоқчи бўлган, лекин уч кун яшаб-яшамай қакшатгич зарбага учраган «ГКЧП» тўнтариши энди бошқача йўл, бошқача усулда рўёбга чиқарилаётганидан кўпчилик беҳабар эди.

Аввалги исёнчи ГКЧПчиларни халқ қанчалик қаҳр-ғазаб билан лаънатлаган бўлса, янги «Халоскор»ни оломон шунчалик баланд руҳ билан, ватанпарварлик ҳис-туйғулари тўлиб-тошган ҳолда кутиб олди. Яъни **«Йўқ жойдан пайдо бўлиб қолган бу одам учун ҳамма ёппасига овоз берди ва бирданига уни яхши кўриб қолди»** (акад. Станислав Рассадин. Москва.)

Ҳа, рус давлатчилиги тарихи давомида бундай «бирдан пайдо бўлиб», авом халқнинг кўр-кўрона меҳр-муҳаббатини қозониш ҳоллари кўп бўлган. Иван Калита, Горох сингарилар...

Айниқса, «Халоскор» тахтга ўлтиришидан роппа-роса бир аср аввал Николай подшо аёнлари орасида пайдо

бўлиб қолган бир авантюристнинг қилмишлари бутун дунёга овоза бўлган. У ҳақда жилд-жилд китоблар битилган.

Ўз руҳий таъсир этиш «тажрибаси» орқали сарой ва унинг теварагида салкам «илоҳийлик» мақомига эришиб олган бу товламачига юқори мартабали амалдорлар сажда қилишган, ок суяк хонимлар, маликалар, турли табақа зодагон аёллар «ошиғу бекарорлик»да ақлдан озиб, унинг оёғига йиқилганлар.

Яхши ҳам ўша пайтда бу муттаҳамнинг найранглари, «оламон шайдолиги»га айланиб улгурмай, фош этилиб, ўзи эса шармандали ўлим топган.

Совет ҳукумати ва ундан кейинги «Елцин даври»нинг юқори мартабали раҳбарларидан бири бўлиб ишлаган Леонид Волков («Дружба народов», 2008 й.)нинг ёзишича, **«Ўвузлик империяси, тўғрироғи, бахтсизлик, кулфат ва зулм империяси яксон бўлиши муқаррар эди...»** Ҳа, яксон бўлди ҳам. Бироқ унинг ўқ илдизларидан янада доғулироқ янги империя ниш уриб чиққанини ҳали ҳеч ким билмасди...

...Орадан арзимас йиллар ўтиб, ҳатто бизда ҳам Янги империя «Ҳалоскори»нинг мухлислари пайдо бўла бошлади: олдинги тобеликни ички бир интиқлик билан кўмсовчилар топилиб қолди.

Тошкентнинг қоқ марказида жойлашган, норасмий «Бродвей» деб аталувчи майдон йўлаклари бўйида «Антиквар» жаҳон пролетариати «дохийлари» суратлари қатори олисдаги Кремл «даҳо»сининг мўйқаламда ҳафсала билан ишланган, ҳатто гиламга туширилган портретлари сотувга чиқарилди. Айтишларича, нусха кўчирувчи рассомлар бундан мўмайгина даромад кўрганлар.

Тошкентнинг энг гавжум майдонларидан бири - Хадра ўртасида эса спортнинг тўрт турига бағишланган, механик равишда айланиб турувчи кўп қиррали улкан реклама панноси қад кўтарди. Унинг боксга бағишланган қисмида

эса юпка лаблари қаттиқ қисилиб, кўз ва юзла-ридан нафрат ёғилиб турган, қўлларини ҳаммага қарата мушт қилиб ўқталган башара - «Халоскор»ни кўриш мумкин эди.

Ҳа, ўша пайтлар (ҳозир ҳам) Россия ахборот тизимлари орқали унинг бу кепатадаги «бекиёс кучқудрат соҳиби, жанговар спортчи, пахлавон» ҳолатида муҳрланган суратларини ташвиқ қилиш одат тусига кирганди.

Бундай дарровгина кўзга ташланавермайдиган рухий тайзиқ ғояларига Москвадан туриб рағбат берувчилар ҳам йўқ эмас.

Ўз юрти, элини ташлаб, қочиб, Кремлдан бошпана топган ўшалардан биттаси яқинда «Московский комсомолец» газетасига интервью бериб, «Ўрта Осиёнинг Россияга бўлган интилиши вақт ўтган сари ортиб бораверади. Минтақадаги ҳамма ақли расо кишилар шуни яхши билладики, бу ердаги республикаларда истиқомат қилувчи барча халқларнинг хавфсизлиги, тинч-тотувлиги фақат Россияга боғлиқ. Россиясиз Ўрта Осиёда ҳалокатли феодализм даври бошланади» дея сафсата сотди.

Нега фақат Россия?! Ўзининг жаҳоншумул тараққиёти, тажовузкорлик ҳамда субутсизликдан холи сиёсати, маърифий-маданий турмуш тарзи билан кўпчиликка ўрناق бўлиб келаётган ер юзидаги бошқа мамлакатларчи? Наҳотки, уларнинг ҳаммаси «феодализм» ботқоғига ботиб ётгану, бизларни ҳам шу омонсиз чоҳ қаърига тортмоқчи бўлса!? деб юборасан, беихтиёр бу «башоратомуз» сўзларни ўқиғач.

Авволо, бу қочоқ «рахбар»га ўртаосиёли «ҳамма ақли расо кишилар» номидан улар келажагини эшак бозоридаги даллолдай «савдо»га қўйиш ҳуқуқини ким берди? Қолаверса, ер юзида азалий орзуси бўлган - озодликка эришгач, яна ўз оёғини кишанга тўғрилашдай шармандаликни ихтиёр этган бирор халқ борлигини билармикан, бу кимса!...

Шундай қилиб айрим ҳамюртларимиз «Катта Оға»лар раҳбардан ёлчишиди, мамлакат ҳаётида мислсиз ўзгаришлар бўлмоқда» дея ҳавас билан гапирардилар.

Чинданам шундайми? «Ҳар мулкни қилма орзу - ҳар ерда бор тош-торозу» деганларидай «Оға»лар «торозиси» ҳавас қилса арзирлими?..

БЕШИНЧИБОБ

«ХАЛОСКОР»ЛИК ЮРИШЛАРИ

«Олтин балиқ» ҳақидаги машҳур эртакни билмаганлар кам топилса керак. Нимаики сўралса, барчасини муҳайё қиладиган ўша саховатпеша «балиқ» тўрга тушиши арафасида эканлигини, ер остида илон кимирилса сезадиган супер «башоратчи» Глобани ҳам доғда қолдирадиган устаси фаранг «халоскор»чилар яхши билардилар. Ва «тадбир»ни яқинлашиб келаётган айни ўша «омадли» кунлар арафасида амалга оширдилар.

Жаҳон бозорида 1991-99 йиллар орасида бир барел нефт баҳоси 14,00, 17,37 долларни ташкил этган бўлса, «Халоскор» «тахт»га ўтқазилган 2000 йилдан бошлаб «Олтин балиқ» «Олтин нефт»га айланиб, унинг баҳоси 70,00 сўнгра 140, 00 долларгача кўтарила борди.

Москванинг йирик иқтисодий таҳлилчилари бу Россия учун кагта имкониятлар даври бўлганлигини айтиб, мамлакатнинг асосий даромади ҳисобланган ёқилғидан келиб турган фойда 7-8 баробарга ошгандан сўнг мамлакат халқи Саудия Арабистони, Кувайт, Баҳрайн каби давлат фуқаролари даражасида яхши яшашлари мумкин эди, дея далил-исботлар келтирадилар.

Россиянинг кўп йиллик тарихида камдан-кам кузатилган саккиз йиллик совуқ-изғиринсиз, қурғоқчиликсиз энг қулай об-ҳаво шароити (2007 йилги ғалладан рекорд ҳосил олингани мустасно) дан ҳам унумли фойдаланилмади. Чунки қишлоқ хўжалик соҳасига «дахо» томонидан раҳбар этиб тайинланганларнинг аксария-

ти «дала ишлари» дан мутлақо хабари йўқ, касб-кори «маҳфиячилик»дан иборат кимсалар эди.

Буйруқ ва ҳарбий интизом бўйича иш юритишни қойиллатадиган Бузрукнинг «ёқилғи долларлари»ни мамлакат равнақи йўлида режа ва ақл-заковат билан сарфлаш тушунчаси араб ҳалифачилигининг шайхичалик ҳам эмаслиги орадан кўп ўтмай маълум бўлиб қолди.

Чунки у «Ўз агрофига йиғиб олган погонсиз ходимлар-у сиёсий жангарилардан иборат «маслатгўйлари» иқтисодий билимдан мутлақо беҳабар, фақат душманни йўқ қилишга, агар душман бўлмаса, уни яратишга ўргатилган кишилардан иборат эди.» («Новая газета»).

Барча бойлик ана ўшалар орасида талон-тарож қилина бошланди. Машҳур иқтисодчи, Бузрукнинг яқин кишиларидан бўлган Кудрин бунақа сиёсатнинг охири ҳалокатли эканлигини очиқ ойдин айтиб, бу тўдадан ўзини четга олди. Бузрукнинг маслаҳатчиси бўлиб ишлаган, сўнг унинг уқувсизларча юргизаётган сиёсатига норозилик сифатида Кремлни тарк этган йирик иқтисодчи олим Андрей Илларионовнинг сўзларига қараганда «зуғум, буйруқ билан иш юритишга уринадиган малакасиз кимсаларнинг фаолияти натижасида Россия йил сайин таназзул ботқоғига ботиб бормоқда. Фақат мамлакат ерости бойликлари - нефт-газ маҳсулотларини сотиш ҳисобига кун кўриш билан давлат сиёсатини юргизиш, эртани мутлақо ўйламайдиган, бор-будини совуриб, тирикчилик қилаётган пиёнистаннинг хатти-ҳаракатларига ўхшайди...»

Бироқ, бу «жужий камчилик»лар ҳақида камроқ гапирилар, озроқ ёзиларди-ю, мамлакатда нефтедолларлар ҳисобига рўй бераётган ўзгаришлар ҳамда турмуш фаровонлигининг бош сабабчиси «Ҳалоскор» деб талқин қилинар, қўлга киритилаётган мисли кўрилмаган юксалишлар кўқларга кўтариб мақталарди. Авом бир нарсани

билади: ёнига озгина ақча тушиб, кўкрагига хиёл шабада тегдими, демак бошлиқ зўр, уддабурон одам. Унга ҳар қанча мактов билан таҳсинлар айтилса ҳам оз!

«Ҳалоскор» олтин тангалардай боши узра жаранглаб ёғилиб турган оломон олқишлардан руҳланар, бор вужуди билан жўшиб, турли соҳада бир шингилдан чалакам-чатти қилиб ортирган кўпдан-кўп «маҳорати»ни намойиш этар, бу энг аввало телевидение ҳамда матбуот дарғаларига янгидан-янги илҳом бахш этарди.

Бузрук бир қарасангиз (далада) комбайн, бир қарасангиз (шаҳарда) эски «Газ-21. Волга», бир қарасангиз ҳарбий қирувчи самолёт, бир қарасангиз учқур от миниб, саркарда Чингизхонга ўхшаб, ўша давр жанггоҳ кийимида «яна забт этилмаган қайси ерлар қолди?» дегандек узокларга қирғий қараш қилиб турган, бир қарасангиз ақуладек денгиз сувини иккига ёриб, шиддат билан сузиб кетаётган бўлар... хуллас, ҳар нарсага кодир бу одамнинг билмаган ҳунари йўқдай эди.

Спорт соҳаларида-ку, хусусан чангида учиш, бокс, айниқса Японча «Дзюдо» бўйича Олимпиадачиларни ҳам ортда қолдиргудек «уста»лик маҳоратига эга эканлиги телевизор орқали қайта-қайта намойиш этилар, бундан миллионлаб халқ кирои раҳбар бўлса - шунчалик бўлар-да, дея ҳайратланиб, жунбушга келар, рус нозанинлари **«Унинг куч-қудрат ёғилиб турувчи яланғоч баданларини кўриб, ақлдан озгудай энтиқиб кетишар»** («Мир новостей»), бақувват, келишган жуссасига суқ билан қараб, ошқора ва пинҳона ошиқу-беқарорлик туйғуларини изҳор этишарди.

Интернет хабарларига қараганда Москвага бориб "Спорт маликаси" деб ном қозониб кетган собиқ юртдошимиз бошқа маъшуқаларни доғда қолдириб, «Ҳалоскор»дан зурриёт ҳам ортириб олганмиш...

Рус давлатчилиги тарихида княз, подшо, бош котиб, президент мақомидаги лавозимларни эгаллаб келган бирор ҳукмдорга арзимас вақт ичида Бузругчалик шон-шуҳрат тожига бурканиш насиб этмаган бўлса керак.

Шу орада «Умумхалқ меҳр-муҳаббати»дан руҳланиб кетган «даҳо» ўз сиёсатининг асосий йўналиши қилиб «Дунё менсимай қўйган Россия ва рус халқи обрўсини ҳар қандай йўл билан бўлса-да, қайта тиклаш» шиорини ўртага ташлади.

Айнан «ГКЧП»чиларнинг ҳар қаёққа буриб юборса бўлаверадиган оломонбоп арзонгаров шиори эди бу!

«Россия манфаатлари» деб, уни «менсимай қўйганлар» билан миллий-мафкуравий жанглар бошланиб кетди. Бу кўпчиликка ёқарди. «Энди бизни ортиқча камситишларига асло йўл қўймаймиз. Ҳурмат қилишларига мажбур этамиз. Бизнинг миллий тилимиз ҳукмрон тиллардан бирига айланиши керак. Шу тилда сўзлашувчилар ер юзининг қаерида яшамасин, бизнинг шафеълигимизда бўлади. Ҳатто, улар ҳақ-ҳуқуқларининг ҳимояси йўлида ҳарбий куч ишлатишга ҳам тайёрмиз». Бу шиор аввалгиларига нисбатан дағдағалироқ бўлиб жаранглай бошлади.

Ана шундан кейин барча тарғибот органлари бир овоздан уни Россия ва Рус халқининг ҳақиқий «Ҳалоскори» деб эълон қилди.

«Ҳалоскор» бўлгандан кейин “даҳосираб” қолган халққа ўзининг кимлигию, нималарга қодир эканлигини ҳам кўрсатиб қўйиш керак, ахир! Марказий телевидениенинг ОРТ канали орқали бутун мамлакат фуқароларини оғоҳлантирди: “Бизга кимки қаршилиқ қилса – уч кундан ортиқ яшамайди!”

Бу Россиядаги энг обрўли юридик олийгоҳни битириб, юқори даражали ҳуқуқшунос мартабасида турувчи бош раҳбар томонидан амалдаги Конституциянинг

118 бандида ёзиб қўйилган “Хукук тартибот ишлари фақат Судлар орқалигина ҳал этилади” деган сўзларни қонунбузарларча йўққа чиқариш билан баробар эди.

Бу “баёнот”дан жаҳон жамоатчилиги, мамлакат ич-қарисидаги ақли-хуши жойида бўлган зиёлилар, инсон ҳақ-хуқуқлари ҳимоячилари бир қалқиб тушди.

Фавқулодда итоатгўйлик нашидасини суриб ётган оломон эса, шод-хуррамлик оғушида орзу-умидлар ила кутган янги йўлбошчини олқишлаш билан овора эди.

Зўраки ташвиқотнинг Советча синовларида тобланган, оммавий-маърифий йўналишдаги машиналар «Халоскор» шахсини кўкларга кўтариб тараннум этмок учун шиддат билан ишга тушириб юборилди.

Мамлакатнинг кўплаб китоб дўконлари пештахтаси “Яла, деса жунини тескари қилиб юборишга тайёр» (А.Қаҳҳор) абжир қаламкашларнинг Бузруг ҳаётига бағишланган ҳамду саноли асарлари билан тўлиб тошди. Ҳатто шов-шув чиқариш учун унинг ноанъанавий кечмиш ҳаётининг айрим тафсилотлари ҳам элга «ошкор» қилинарди. Бундан наشريётлар мўмай даромад кўра бошлади.

«Халоскор» қайси минбарга чиқмасин, тор маънодаги «миллийлик» ниқоби остида, тарих аллақачон бир четга суриб ташлаган жирканч «Великорус шовинизми»ни эслатувчи назарияни олға суришни қанда қилмайдиган бўлиб қолди.

Мамлакат олдида ечимини кутаётган йирик иқтисодий режалар турган бир пайтда, мутахассис зиёлилар ҳал этиши лозим бўлган бундай «муаммо»ларга давлат бошлиғининг ўзи аралашиб, зўр беравериши баъзи ақли расо сиёсатдонларни безовта қилар, лекин уларнинг овозлари «кўпчиликка ёқадиган» шовқин-суронлар остида йўқ бўлиб кетарди.

Ҳа, «Халқона» нозик туйғуларга қутку солиб, «эҳтирослар алангаси»ни яллиғлатиш учун салгина

туртки берилса бас, қовжираб турган сомон ғарамига тушган чўғдай ўт олиб кетаверади.

«Халоскор» тинимсиз кўпчилик миясига қуяётган, буюк давлатчилик тамойиллари билан «миллатпарварлик»нинг оғули ғояларидан ниш ура бошлаган бошқаларни менсимаслик ақидалари, айниқса, ёшлар орасида ирқчилик кайфиятига мойиллик туйғуларини кўзготиб юборди. Бу мараз иллат Россия шаҳарларида авж олиб, «чегара»дан ташқарига ҳам ёйила бошлади.

Аввал «тобелик»да бўлган айрим «қўшни» республикаларда русофиллик кайфияти ғимирлаб қолди. Албатта «Мана, биз бормиз, бўш келма, истаганча ҳақ-хуқуқингни талаб қилавер» деб турганларидан кейин бундай «имконият»дан фойдаланувчилар топиладида!

Ҳатто, анча байналмилал, маърифатли, ўз тушунчалари, ҳаёт тарзлари билан кенг феълли европаликлар қаторида турувчи Болтиқбўйи давлатларида маҳаллий халқ билан азалдан тинч-тотув яшаб келаётган русийзабон аҳоли миясини ҳам чалғитиб юборди, «чет»дан тарқаётган бу сиёсат.

Мактабларнинг ўқув дастурига «маҳаллий» тилни чуқурроқ ўргатиш учун қўшимча соатлар киритилиши-ларга «Буюк рус тили»ни камситишдай бўлиб туюлди. «Мана кўряпсизларми, бизнинг ҳақ-хуқуқларимизни поймол этишяпти» дея бутун дунёга жар солдилар.

Барча русийзабон мактаб ўқувчилари ўз муаллимлари, ота-оналари бошчилигида кўчаларга олиб чиқилди. Ҳукумат идораларини қамал қилиш, катта йўллардаги ҳаракатни тўхтатиб қўйиш одат тусига кирди. Бунинг замирида сенлар билан ёнма-ён яшашимиз, барча берилган имкониятлардан сенлар қатори баҳраманд бўлишимиз мумкин, лекин тилларингни ўрганиб, ўзимизни камситишга йўл қўймаймиз, деган қитмирона иддао ётарди.

Афсус, ўз шаъни, номини покиза сақлашга ҳаракат қилувчи ҳар қандай давлат учун ўта маданиятсизлик, бе-

маънилик деб қараладиган бу хилдаги ғаламисликларни «Халоскор» атрофидагилар очикдан-очик қўллаб қувватлашар, ҳатто мустақил қўшни давлатлар ҳудудига ўз вакиллари - жанжалкаш «ватанпарвар» ёшлардан иборат «Кўнгиллилар»ни жўнатиб, гиж-гижлаш эҳтиросларини авж олдиртиришарди...

Таҷрибалар шуни кўрсатганки, миллий туйғуларга сиёсат тусини бериб, кутку солиш бирор давлатга яхшилиқ олиб келмаган. Жамиятда тинч-тотувлик издан чиқади, парокандалик бошланади. Оқибатда шу давлатнинг ўзи кутку қурбонига айланади.

Россия пойтахтидан тортиб, унинг қатор йирик шаҳарларида содир этилаётган хунрезликларнинг ҳамон тинмаётгани, тузумнинг ўзида ҳам чуқурроқ илдиз отиб бораётгани, айнан мана шу шайтоний куткуларнинг оқибатидир.

Бунга жонли мисол тариқасида Россия Бузругининг саккиз йиллик фаолияти мобайнида баҳор ёмғиридан кейинги потирлаб чиққан қўзиқоринлардай кўпайиб кетган «Скинхед», «Тақирбошлар», неофашизм руҳидаги «Халқ миллий партияси», «Рус миллий бирлиги», «Славянлар иттифоқи» каби (Россия Ички Ишлар вазирлигининг маълумотларига қараганда, шу хилдаги «атама»лар билан юритилувчи гуруҳлар сони 302 тага етган) ашаддий миллатчи тўдаларнинг қонли қилмишларини келтириш мумкин.

Уларни хуфий йўллар билан, баъзан ошқора қўллаб турувчи, «Халоскор»нинг содиқ сафдошлари - Креновский, Лимонадов, Разилин, Ложков деган раҳнамолар бор... Тўдалар ҳар хил атамаларга эга бўлса-да, ҳаммасининг ички яширин шиори бир хил: «Россия -фақат руслар учун».

Улар махсус нацистларникига ўхшаш формада пойтахт шаҳар кўчаларида изғиб, хоҳлаган «Славян киёфали» бўлмаган «келгинди»ни уриб калтаклаши,

яхшиси, «из қолдирмаслик» учун пичоқлаб ўлдириши мумкин. Тўданинг «қора рўйхати»да турувчилар - «Кавказ башара», «Осиёлик», «Қисик кўзлар», «Қора башара», «Қорамтил», «Сарик» деган «атама»лар билан юритилади.

Энг ачинарлиси, Москва телевидениеси шарҳловчиларининг ахборотига кўра яқинда ўтказилган сўровномада фуқароларнинг 50 фоизи «Россия-фақат руслар учун» шиорини қўллаб-қувватлаб, фикр билдирган. Энг «расистлашган» мамлакатда ҳам кўпчиликнинг бундай яқдиллик фикрига келиб қолиш ходисаси кузатилмаган.

Матбуот («АиФ»)нинг ёзишича, «биргина Москва-нинг ўзида беш йил ичида ирқчилик кайфиятига берилганлар томонидан мингдан зиёд бошқа миллат ва элат кишилари ўлдирилган».

Албатта, бундай пайтларда жинойтни содир этганлар «изсиз йўқоладилар». Топилган тақдирда ҳам, ё «балоғат ёшига етмаганлиги»ни ҳисобга олиб, қўйиб юборилади, ёки енгилгина жазоланадилар, холос. Кўп ҳолларда суд залини «Зик хайл» деган фашистона қичқириқлар босиб кетади...

Ленинграддай шаҳарнинг гавжум кўчаларидан бирида ўз отаси кўз олдида «скинхед» безорилари томонидан ўрис миллатига «мансуб» бўлмагани учун ваҳшийларча уриб ўлдирилган норасида тожик қизалоғининг фожиаси ҳамон юракларимизни зирқиратиб келмоқда.

Ё бўлмаса, бутунлай инсонийлик қиёфасини йўқотган ҳарбий полковник Буданов томонидан Чеченистоннинг Танги Чу қишлоғида амалга оширилган ваҳшийликни эсланг; у ярим тунда Кунгаевлар уйига бостириб кириб, оиланинг барча аъзоларини уриб, ҳақоратлаб, хўрлайди. Ерга ётқизиб қўйиб, ҳар бирининг бошига автоматни тўғрилаб, қўрқитади. Сўнг хонадоннинг ягона бўйга етмаган норасида кизини ўзи билан олиб кетиб, номусига тегади, минг азобларга солади, бўғиб ўлдиради.

Ҳарбий командири томонидан содир этилган бу мисли кўрилмаган жиноят ҳақидаги хабар тезда ҳамма ёққа тарқаб кетди. Ўша куннинг ўзидаёқ Бузrug қулоғига ҳам етиб боргани аниқ.

Тўғри, Чеченистондаги ҳарбий бўлинмалардан бирининг бошлиғи генерал Квашниннинг ўз «куролдош»и шаънига айтилган ғазабли сўзлари янгради. Бирок, Кремлдан бирор садо чиқмади. Бу «ўз миллатига куйди-пишди», у ердаги нозирнинг «Нима, битта чечен қизи ўлса-ўлибди-да, шов-шув қилишнинг хожати йўқ» дегани эди. У ўзининг мана шу совуққонлиги билан бутун мамлакат фуқаролари учун ҳаммага баробар «Халоскор» эмаслигини билдириб кўйди.

Ҳеч бўлмаса, тожик қизалоғи билан чечен қизининг бағри қон оталари ўрнида ўзини бир лаҳза ҳис этиб кўришни хаёлига келтирмади. Шундан кейин унинг қалбида фарзандига куйиниш, оталик ҳисси мутлақо йўқмикан, дея ўйланиб қоласан, киши.

«Шеф»нинг «сукут» ишорасидан тартиб-интизом салафлари керакли хулоса чиқариб, қотил Будановни оқлашнинг минг хил йўлларини ўйлаб топдилар.

«Ҳарбий ҳолат чоғида мажбуран содир этилган ҳодиса» деб жиноятни «ёпдилар» ҳам.

Бирок, унинг ваҳшиёна қилмишлари ипидан игнаси-гача ҳамма ёққа тарқаб бўлган, жаҳон матбуоти бу ҳақда бонг ура бошлаганди.

Ниҳоят, Буданов «иши» қайта кўрилиб, судга тортилди. Уни судлаш жараёни «Рус ватанпарварлиги»нинг «Халоскор»она бирдамлик намоёишига айлантириб юборилди; суд кетаётган бино қаерлардандир пайдо бўлиб қолган сон-саноксиз отлиқ казак «отряди» томонидан ўраб олинди. Жиноятчи қотил «шаъни»га мақтовли ҳайқирик сўзлари янгради. Ҳатто ҳақиқий «Россия Қахрамони» дея эълон қилдилар.

Буданов «тарafdорлари» шундай кўпайиб кетдики, суд иккинчи куни ўз ишини тўхтатишга «мажбур» бўлди. Кремлнинг содиқ маддоҳига айланиб қолган айрим матбу-

от органлари одамкушанда-қотилни очикдан-очик ёқлаб чиқа бошлади. Агар иш шу зайлда давом этаверганида Бузругнинг ўзи тантанали суратда унинг кўкрагига «Қахрамон»лик унвонини тақиб қўйган бўлармиди...

Аммо, ўз касбининг ҳалол ва фидойиси бўлган журналистлар ҳам бор, улар ҳали йўқ қилиб улгурилмаганди. Ўшалар оёққа турдилар. Суд қайта тикланиб, Буданов қилган гуноҳларига нисбатан арзимас муддатга озодликдан маҳрум этилди. Лекин айтишларича, у барча қулайликларга эга шароитда, роҳат-фароғатда «муддат»ни ўтаётган эмиш. Балки, аллақачон озодликка чиқиб, «ватанпарвар»лик гуруҳларидан бирига «Отaxonлик» ҳам қилаётгандир...

Бу уч-тўрт йил аввал содир этилган ҳодисалар.

Ҳозир мамлакатдаги тинч-тотувлик, мисли кўрилмаган ёрқин ва фаровон ҳаётни акс эттирувчи боқуви яхши, шодумон чеҳрали хоним ва хонимчалар, санъат ҳамда гўзаллик «юлдузлари» билан тўлиб тошган телешовшув дастурларини кўрганлар, раҳбарларнинг кўйинчакликка ошуфта «халқона» нутқларини эшитганлар Россия фуқароларининг «шоҳона» ҳаётига қойил қолиб, ҳавас билан қарашлари мумкин... Лекин буларнинг бари Москва матбуоти таърифи бўйича **«мисли кўрилмаган бўяб-бежаш»** бўлиб, **«бепоён Россия ҳудудини «жаннатмакон» сахнада жамлаб, миллионларча томошабинларни лақиллатишдан иборатдир. Ҳақиқий ҳаёт эса бутунлай бошқача»**... Шу рўшноликларнинг илҳомчиси «Ҳалоскор»га гапдонлик борасида ҳеч ким бас келолмайди, давлатни қандай бошқариш, иқтисодиётни қайси йўллар билан жаҳон микёси даражасига кўтариш ҳақида бошқаларга маслаҳатлар беришдан чарчамайди.

Ҳатто кейинги йилларда дунё аҳлига бизларсиз ҳеч қаёққа боролмайсанлар дегандек, янгича «Халқаро

тартиб, интизом» ўрнатишга раҳнамолик (албатта, ўзи бошчилигида) қилиш ниятларини юқори минбарлардан туртиб айтадиган бўлиб қолди.

Аммо Чеченистон, Доғистон, Ингушетияда энг замонавий қурол-аслаҳалар, танк-бронетранспортёрлар, қирувчи самолётлар билан таъминланган «Қудратли Армия» маҳаллий «бандитлар»га қарши омонсиз уруш эълон қилиб, кули кўкка созуриладиган қишлоқ-овул манзаралари, йўллар четига қаторлаштириб қўйилган «жангари» йигитлар мурдаси ҳамон телеэкранларда «намойиш» этилиб турганини ҳам унутмаслик керак.

Дарвоқе, Кавказ минтақасининг тупроқли сўқмоқлари бўйидаги мурдалар билан Россия пойтахти ва бошқа шаҳар кўчалари четига ташлаб кетиладиган қурбонлар ўртасидаги ўхшашлик қанчалар бир-бирига ҳамоҳанг! Фақат «жангари» ёш-яланглар кушандаси ҳукумат Армияси бўлса, бошқа «ирқ», бошқа миллатга мансуб «келгиндилар» қонини тўкаётган унинг «зурриёти» -«ва-танпарвар» ниқобидаги шовинист тўдалардир.

Улар томонидан амалга ошириладиган ваҳшиёна хунрезликлар расмийларнинг баёнотларида айтиладиганидек, «камаётган»и йўқ, балки янгича тус олиб, баттарлашиб бормоқда.

Биргина Москва шаҳри кўчаларида шу йил (2008) нинг сал кам икки ойи давомида содир этилган, қандайдир йўллар билан эълон қилиб юборилган (бунда қирғиз дипломатларининг хизмати катта дейишади) «Рўйхат»да «шовинист безорилик»нинг қурбони бўлганлар куйидагича:

«12 январ. Альтуфев йўлида Алтинбек Жаркинов (қирғиз) йигирма жойига пичоқ уриб ўлдирилган».

«16 январ. Филев номидаги паркда Нурлан Еркинбоев (қирғиз) йигирма уч жойига пичоқ уриб ўлдирилган».

«17 январ. Астрадамская кўчасида Женишбек Аб-

димежидов (қирғиз) ўттиз олти жойига пичоқ урилган, лекин омон қолган».

«29 январ. Шаколский проездда Марат Ахметов (қирғиз), Элиз Эргешев (қирғиз)лардан бири пичоқлаб ўлдирилган, иккинчисининг аҳволи оғир».

«31 январ. Раменки кўчасида Сайфулло Муптуллаев (тожик) ўн икки жойига пичоқ урилган, оғир аҳволда касалхонага тушган».

«6 феврал. «Юных Ленинцев» кўчасида Конойбек Жўраев (қирғиз) ўттиз жойига пичоқ уриб, ўлдирилган».

«14 феврал. Покровка кўчасида бир гуруҳ ўсмир болалар томонидан иккита тожикистонлик йигит ўлдирилган. Уларнинг шахси аниқланмоқда».

«16 феврал. «Текстилщик» кўчаси, метро станциясида Мирлан Эргешев (қирғиз) калтаклаб ўлдирилган».

«16 феврал. Краснодар кўчасида бир гуруҳ ўсмирлар томонидан ўн жойига пичоқ уриб, Муслим Каромов (тожик) ўлдирилган».

«17 феврал. Димитров катта магистрала бўйида С. Бобоев (тожик) пичоқ ҳамда темир арматура билан уриб ўлдирилган».

«18 феврал. Миклухо Маклай кўчасида Хуршид Худойкулов (ўзбек) бир неча бор пичоқ уриб, ўлдирилган».

Куни-кеча Тожикистон Ташқи Ишлар вазирлиги томонидан Россия ҳукуматига топширилган норозилик хатида биргина 2008 йилнинг олти ойи мобайнида «Жанговар рус миллатчилари ташкилоти» аъзолари томонидан саксон нафар Тожикистон фуқароси ўлдирилганлиги айтилади.

Ашаддийлашиб бораётган бу қонхўр тўдалар гўё «Сотқинлик қилган» ўз қавмларидан ҳам ўч ола бошладилар. Шу йилнинг 16 январ куни ногинслик талаба Алексей Крилов билан мактаб ўқувчиси Александр Рюхинлар «Осиёлик сариқ танлилар» билан «апоқ-чапоқлик»да айбланиб, қаттиқ калтакландилар. «Тез ёрдам» машинаси

етиб келганда, уларнинг иккови ҳам ҳаётдан кўз юмган эди. Айни шу куни «тақирбош» тўдалар томонидан Москвадаги корхоналардан бирида ишловчи тожикистонлик тўрт фукаро ваҳшийларча ўлдирилган...

Буларнинг ҳаммаси «Ҳалоскор»нинг ватанпарварлик ниқоби остидаги миллий ҳис-туйғуларни кўзгаб, жазава олдирувчи шовинистик кайфиятдаги нутқлари-ю, шахсан ўзининг ташаббуси билан маориф тизимларига қайтадан (худди «совуқ уруш» давридагидек) «ҳарбий соат»лар киритилишининг хунук оқибатларидир.

Яъни, жадаллик билан мактабларда ҳарбийлашган «Клуб»лар очила бошлади. Уларни бошқариш ўн йиллар давомида «ўзи билан ўзи уруш ҳолатида турган» мамлакатнинг «минтакавий» жангоҳларида қон кечиб, қон ютган «фахрийлар»га, ҳатто ўтмиши хунрезлик жиноятларига тўла бўлган шовинист миллатчи муттаҳамлар қўлига топшириб қўйилди. Албатта, бу ишга Махфий хизматнинг тажрибали «кекса авлоди»ни жалб этиш ҳам унутилмаганди.

Натижа шу бўлдики, кейинги пайтларда рус миллати «шаъни учун» курашувчи энг жанговар ёш «авлод» - «ўқувчи отрядлари» майдонга чиқа бошлади. Уларнинг «Кўча ҳаракатлари» «тақирбошлилар»ниқидан ҳам хатарлироқ тус олаётганлиги маълум бўлиб қолди.

Пойтахтнинг Люблино районида шу «отряд»лардан бир гуруҳи қўлга туширилгани, улар «келгиндилар»га қарши ўнлаб қонли жиноятлар содир этгани шаҳар Ички Ишлар Бошқармаси матбуот котибаси Татьяна Королёва томонидан эълон қилинди.

Бундай «Ёш қасоскорлар» отряди шаҳарда анчагина кўплиги, мустаҳкам илдиз отиб улгургани айтилмоқда.

Ҳаётнинг аччиқ-чучугини тотиб кўрмаган 13-14 ёшли (улар ичида қизлар ҳам бор) мактаб ўқувчилари «Авлоди»нинг бу даражада шафқатсизлик руҳида «тарбия» олаётганининг ўз сабаблари бор.

Улар «Скинхед» - акахонлари каби кўздан пана хонадонларда, чердак ёки биноларнинг ертўлаларида йиғилиб, яширин «рейд» режалари тузишмайди. Балки «машқ»ни, мактаб ва бошқа ўқув муассасаларида турли соҳалар бўйича ишлаб турган тўғарақлар тугатилиб, улар ўрнида ташкил этилган «Клуб» ларнинг барча шарт-шароитлар яратиб қўйилган кенг ва ёруғ спорт залларида, отишма майдонларида ўтказадилар.

Шу ерда яна бир нарсани айтиб ўтишга тўғри келади: Россияда муаллимнинг бир ойлик иш ҳақи завод ишчиси моясининг 40 фоизига тенг. «Рақиб» мамлакатларда бўлса, 110 фоиздан юқори.

Шунга қарамай, Бузруг Россия болалари ҳаддан зиёд «нозиклашиб», анъанавий жанговорликдан бебаҳра бўлиб қолмасинлар деб ўйлади шекилли, тарбияси ноқисроқ болалар учун бириктирилган «ортиқча» педагог-муаллимлар сонини ҳам кескин қискартириб юборди.

Улар ўрнини янги «устозлар» эгаллади. Устозларки, ҳар ким ҳам билавермайди.

Яқинда улардан иккитасининг хашаги очилиб қолди: бири ҳарбийча зарбли олишув бўйича спорт устаси Королёв («Скинхед»лар газетаси «Белый рубеж» ҳомийси ҳам), иккинчиси Давлат Хавфсилиқ Хизматининг юқори лавозимли ходими Сергей Климук экан, яъни Бузругнинг «одами».

Шу кимсалар ўз ўқувчилари «Отряди» томонидан амалга оширилган қонли жиноятларнинг рағбатчиси сифатида судга тортилди.

Ҳарбий зобит, «Спорт устаси» Н. Королёвнинг камокхонадан «ёш издош»лари - «ҳақиқий миллат ватанпарварлари»га йўллаган «Очиқ хати» кўп ўтмай матбуот саҳифалари, интернет сайти орқали тарқатилди. Унда шундай жумлалар бор: «Янги Давр - Оқ танли инсонларнинг бошқалар устидан қозонажак Ғалаба Даври бошланмоқда. Муқаддас бу уруш қандай бўлишидан қатъи назар Биз, фақат Биз ютиб чиқамиз. Чунки урушнинг битта Қонуни бор, бу Бизнинг Қонундир! Мен яхши англайман ва умид

киламан, бу урушда Биз ютамиз. Биз таслим бўлмаймиз. Камситишларига ҳам йўл қўймаймиз!»

Бу сўзлар «Халоскор» ва унинг атрофидаги салафлардан бири Владимирова айтганларига қай даражада ҳамоҳанглигини қаранг!

Ҳозир Россия матбуотида «Мактаб қашқирлар тўдаси» деган яна бир агама пайдо бўлиб, улар бошқа «ирқ» лардан ташқари «ўз» «ирқ»ларига нисбатан ҳам содир этаётган шафқатсизликлар ҳақида кўп ёзилмоқда. Ўсмир ва унданда ёшроқ болалардан ташкил топган бу «тўда» аъзолари дунёқарашида ўч олишга ташналик, ўзгалар чекаётган азоб-уқубатдан хузурланиш ҳисси шаклланиб бораётганидан рус жамоатчилиги ташвишда.

«Қашқирлар» ўзларига сал ёқинқирамай қолган, ёки «тартиб»га бўйинсинмаганларни навбатма-навбат аёвсиз тепиб, бор вужудини қонга бўйядилар, ўлар ҳолатга келтирадилар. Бу манзарани қимматбаҳо мобил телефонига тушириб турадиган махсус «операторлари» бор. Сўнг «томоша» кўпчиликка намойиш этилади, интернет сайт орқали ҳам тарқатилади.

Бу «тўда» ҳатто педагоглар жамоаси орасида ҳам кўрқув уйғотаётгани ҳақида хабарлар қулоққа чалиниб турарди. Яқинда бу исботланиб, бутун мамлакат маориф аҳлини қалқитиб юборди: Шелеховедаги 1-сонли мактабда 45 йилдан бери муаллимлик қилиб келаётган Россияда хизмат кўрсатган ўқитувчи, Маориф аълочиси В.П.Леонидова шу мактаб даргоҳидаги «Қашқирлар» гуруҳининг қурбонига айланди. Болалари тушмагур, кампирни уриб, тепиб, роса адабини беришди. Тарбия ҳақида иккинчи оғиз очмайдиган қилишди.

Бу хилдаги шафқатсизлик оғуси билан заҳарланган «тўда»лар йил сайин кўпайиб, хавфли эпидемия тусини олиб, бутун Россия минтақаларига тарқалмоқда. Биргина Москванинг ўзида 2009 йили бундай безори болаларнинг 30 минггача қўлга олинган. Бу аввалги йилдагидан икки баробар кўп.

- Чинданам, ахвол жуда ёмон, - дейди Бутунроссия Маориф фондининг президенти, академик Сергей Комков матбуот учун берган интервьюсида, - бундай одамкушандалик қон-қонга сингиб бўлган, ҳеч нарсадан, ҳатто ўлимдан ҳам қўрқмайдиган мактаб болалари сони ортиб, баъзи тахминларга қараганда 75(!) фоизга чикқани мамлакат келажаги учун жуда катта хавфдир.

Олимнинг бу гапи Россиянинг бош Бузругига ёқармикан! Ахир у келажакда рус давлати бошқаруви айнан шу йўриқлар асосида «тарбия» топган «ватанпарварлар» қўлида бўлишлиги учун жон куйдириб юрибди-ку!..

Мамлакатдаги маънавий, ижтимоий, ахлоқий ахволнинг тубанлашиб бораётгани ҳақида гапирадиган бўлсак, бу хунук ҳолат ҳозирга келиб, Россиянинг «Халоскорпараст» матбуот органларини ҳам хушёр тортириб юбормоқда.

Яқинда шулардан бири «АиФ» ҳафтаномаси ўз саҳифаларида **«Ҳеч бир давлатда бу хил шармандали ҳол оммавий тус олмаган. Пойтахт қўчаларида салгина нотўғри талаффузда сўзлаган одам «келгинди» сифатида қурбон бўлиши ҳеч гап эмас»** деб ёзди. Ва орадан озгина вақт ўтиб, жаъмиятда кенг илдиз отаётган бундай мараз нохушликларнинг асосий сабабини қўйидаги мисоллар орқали очиб бергандай бўлди; **«Бу биринчи даражали давлат бошлиқларимизнинг ўзи ксенофобия ҳамда шовинизмдай хатарли хасталикка йўлиққанлиги натижасидир»**.

Москвада жойлашган Халқаро инсон ҳуқуқлари Бюроси ҳозир Россияда неонацист гуруҳларга бошчилик қилаётган 50 мингдан 60 мингтагача энг ашаддий етакчилар мавжудлигини расман эълон қилди. Бу ер юзида фаолият кўрсатаётган шу ғайриинсоний оқим тарафдорларининг деярли ярмини ташкил этади, деганидир.

Жамоатчилик ирқий айирмачиликни авж олдираётган тўдаларга қарши қаттиқ жазо қўлланишини та-

лаб қилмоқда. Бироқ, мамлакатнинг ҳамма тизим соҳаларини ўзининг темир чангалида маҳкам тутиб турган Бузругнинг бундай «майда» ишларга бош қотиришга вақти йўқ. Тиришиб-чираниб, ғарб-америкали «рақобатчилар» билан олишгани-олишган. Баъзан уларни «Онаси...»лаб сўкиб ҳам қолади-ю, аммо ҳаддидан ошаётган «майда безори» болалар «онаси...» шаънига тил тегизишдан тийилади.

Ваҳоланки, ўз обрў-эътибори, қадр-қиммати ҳақида қайғурадиган ҳар қандай оила бошлиғи бировларга жиззаклик билан дашном бериш, ўлармонларча иззатгалаблик қилишдан олдин ўз «хонадони»даги шарт-шароит, тартиб-интизом ҳақида ўйлаб кўради, ўзи ялонғоч бўлатуриб, кийими йиртиқлар устидан кулавермай!..

Қарийб бир миллиард уч юз миллиондан зиёд аҳоли нуфузига эга бўлса ҳам миллий тилию жаҳон тан олиб турган юксак тараққиётини бошқаларга пеш қилавермайдиган, мақтанчоқлик билан «кўриб қўйларинг, мен қандай зўрман» дегандек ҳарбий «салоҳияти»ни кўз-кўзлайвермайдиган Хитойда бундан икки йилча олдин қутилмаган қотиллик содир этилиб, бутун мамлакатни қалқитиб юборди.

Кимлардир «Буюк Хитой девори» ёдгорлигини зиёрат қилиб юрган европалик бир сайёҳ киши йўлини тўсиб, тунаб, сўнг ўлдириб кетади. Жиноятчилар уч кишилиги аниқланиб, тезда қўлга олинади. Жабрдийда фуқароси ҳисобланган мамлакат раҳбари, унинг оила аъзолари номига Хитой ҳукумати расмий хат йўллаб, узр сўрайди. Катта миқдорда товон пули ҳам тўланади.

Мана, мамлакат обрўсини кўтаришнинг энг оддий, оқилона йўли!

Мен ушбу жумлаларни ёзаётганимда Россия телевидениеси суҳандони совуққина оҳангда «Махач-калада Ҳарбий қисмлар билан жангарилар ўртасида

бўлган жангда тўртта маҳаллий бандит ўлдирилди» дея хабар эълон қилди. Сўнг, сал чехраси ёришиб, дадилроқ овозда «Афғонистонда Толибонлар томонидан Америка ҳарбий континентига кирувчи иккита солдат ўлдирилган»лигини айтиб, «бу билан Афғон тупроғида жон таслим қилганлар сони» мана шунчага етди, деди.

Россия ахборот тизими мутасаддилари ўзга мамлакатлар, айниқса Америка ҳарбийларининг жангоҳлардаги жасадлари устида туриб олиб, «ҳисоб-китоб» олиб боришга усталар.

Бирок, ўз давлатлари ҳудудида эълон қилинмаган уруш жангоҳларидаги жон таслим қилган ёш-ёш аскар йигитлар, «жангари» деб аталса-да, фуқароликка ҳаққи бор маҳаллий ўспиринлар сони шу кунгача неча мингдан ошиб кетганини билишармикан? Билишади. Лекин ўзгалар бошига тушган кулфатдан кувониш хузурлироқда, улар учун!

Мамлакат шаҳар кўчаларида ирқчилик кушандаси бўлган, бўлаётган Африка, Арабистон, Ўрта Осиё, Лотин Америкаси, Жанубий-Шарқий Осиё давлатларининг беғуноҳ ёш-яланг фуқаролари сонининг-ку, санаб-саноғига етишолмаса керак.

Шундай бўлгач, «обрў»ни кетгазиб, аллакимларга Хат битиб, узр-маъзур сўрашга вақт қайда!

ОЛТИНЧИ БОБ

СИРТМОҚ

Ер юзининг олтидан бир қисмини эгаллаб турган «Иттифоқ» деб аталувчи салтанат «Қайта куриш» деган янгица ривожланиш дастурини бошидан кечираётган, тўғрироғи дунё мамлакатлари билан қарама-қаршиликсиз яшаш деган сиёсий тушунчалар кўпчилик онгига сингдирила бошлаган бир пайтда, жамият иккига бўлиниб кетди. Бир томонда «Ҳарбий ватанпарвар» кучлар, иккинчи томонда демократлар, реформаторлар.

Бора-бора улар ўртасидаги рақобат авжга чикиб, кўчалар намоишчиларнинг оёқ дупурларидан ларзага кела бошлади. «Қизил майдон» арининг уясидай хайкириқлар жангоҳига айланди. «Конверсия тўхтатилсин!», «Сотқинликка йўл қўймаймиз», «Ҳарбий саноат комплексларининг ёпилиши - мамлакат ҳалокатидир», «Ғарбга кул бўлмаймиз!» деган шиорлар кўтариб олган ва шунга ҳамоҳанг наъралар тортиб, овоз узайтиргичлар орқали жар солаётганлар анчагина эди. Кўлларида «Жаҳон пролетариати дохийлари» қатори Саддам Ҳусайн, Фидел Кастроларнинг сураглари ҳам бор.

Оломоннинг кўпчилиги махсус поездларда юртнинг «саноатлашган» олис шаҳарларидан келтирилган «ишчилар синфи»ни ташкил этар, уларнинг бундай яқдиллик билан Майдонни эгаллашларига ҳомийлик қилганлар бурчак-бурчакдан туриб, бу «манзара»ни кузатишарди.

Бироқ, кўпчилик меҳнаткаш халқ «қурол билан» яшагандан кўра («уруш»авериш ҳаммининг жонига-

текканди, ахир!) «тинч-тотувлик»да умргузаронлик килишдан умидлари катта эди, шекилли, тузумнинг қайта ҳарбийлаштирилишига йўл қўймадилар.

Шу орада «Мустақиллик намойишлари» бошланиб кетди. Унда-бунда ишлаб турган Ҳарбий Комплекс»нинг «собик» мамлакат бўйлаб ёйилиб кетган «томир»лари ҳам узилди.

Минг-минглаб одам меҳнат қиладиган улкан заводларни «Танклар ўрнига тракторлар ишлаб чиқарадиган» (айрим китмир матбуот лаҳжаси билан айтганда «тоғоралар ишлаб чиқарадиган») соҳага буриб юбориш учун жуда катта маблағ ҳамда вақт керак бўларди.

Айни шу бир неча йиллик бой берилган «Вақт»дан фойдаланиб қолиш «Ҳалоскор»чиларнинг энг биринчи навбатдаги вазифаси бўлди.

Яшин тезлигида аввалдан тузиб қўйилган режалар амалга оширила бошланди. Боз устига «Олтин балиқ»нинг кундан-кун «саховати» ортиб бормоқда эди.

Аслида, рус давлатчилиги тарихида ҳар доим мамлакат тараққиёти - унинг ҳарбий куч-қудратига боғлиқ деб қараб келинган. Аҳоли турмуш даражаси ҳақида кайғуриш энг сўнгги ўринлардан бирида турган.

Бунга ишора тариқасида йирик тарихчи олим В. Ключевский «Номи улуг - супраси курук» деган кинояли ибора остида қўйидагиларни ёзгани бежиз эмас: **«Халқ онгига давлатнинг бирдан-бир қудрати - унинг армиясидир деган шиор остида сохта ватанпарварлик билан ниқобланган ўта хатарли тушунча сингдириб келинди. Бунинг натижасида асрлар давомида тинч-тотувликдан кўра уруш-жанжал ҳолатида яшаш Россиянинг турмуш тарзига айланиб қолди. Иван Грозний, Петр Биринчи давридан ҳозиргача халқ шу ақиданинг қурбони бўлиб келмоқда...»**

Биринчи «оқсоқол» президент «халқ»ни ҳудабехудага «қурбон» этишдан тийилиб, бошқалар билан

жиккамушт бўлавермай, тинч яшаш тамойилларига қўлидан келганича ҳаракат қилиб келди. «Ҳалоскор» эса эски «анъана»ни давом эттиришда урушдан кейинги Сталин давридагидан ҳам ўтиб тушди...

Анча пароканда бўлиб қолган Ҳарбий Саноат Бирлашмаси (ҲСБ) корчалонларининг ошиғи олчи бўлиб Бузруг атрофига саф тортдилар, масъул лавозимларни эгалладилар. Тўғри, бунинг учун ўзгача савлат бахш этувчи ҳарбий либосларни «оддий»роғига алмаштиришга тўғри келди, янги пайдо бўлган хуфия «амалдош»лар сингари...

«Нефтедоллар»лар дарё бўлиб оқиб келишда давом этарди. Бу «Ҳалоскор» учун омад устига омад кулиб боққани эди.

Бойлик кимларни эсанкиратиб қўймайди, кимларни кутуртирмайди, кимларнинг хаёлини чалғитиб, не куйларга солмайди, дейсиз.

Умуман Бузругнинг хаёли жойида, ҳамма ишлар у ўйлаган, аввалдан режалаштирган маромда кетмоқда эди.

Шубҳасиз, ёнингда ақчанг кўп бўлса тилинг бурро, сўзинг кескир бўлади, бошқалардан бир неча поғона юкорилигингни ҳис этиб турасан. Юрагингнинг бир чегида саркардалиқ илинжига мойиллик ғимирлаб қолади.

Саркардалиқ - бу қўмондонлик дегани. «Ҳалоскор» касбининг бошдан оёқ моҳияти шу рутбага қаратилган-ку, ахир.

Қўмондон албатта оммани руҳлантирувчи, рағбатлантирувчи Шахс. Раҳнамо дегани!

Демак, мамлакатни оёққа қалқитиш, одамларда анча сусайиб қолган анъанавий жанговарлик ҳис-туйғуларини қайта уйғотиш керак. Бунинг учун кишилар кўнглига ғулу солишга дастак бўладиган баҳоналар тўлиб-тошиб ётибди.

Бу йўлда йўқдан йўндириб, имо-ишорангни ўн чандон ортиғи билан бажаришга тайёр ташвиқот-тарғиботнинг

учига чиққан устаси фаранглари истаганча топилади. Фақат уларга «хазина»дан озгина чақа-пуллар улашиб турилса бас... Кутурган кучукваччалардек аккиллаб, дунёнинг бошларига кўтариб, халқнинг ўтақасини ёрадилар.

Бузруг ҳар икки гапининг бирида гўё «куролсизлан-тирилиб, нотавон аҳволга солиб қўйилган» Россияни нимталаб ташлашга тайёр Америка бошлиқ «душман» давлатлар мамлакатни ўраб олгани ва уларга қарши туришнинг «ягона йўли» ҳақида гапирадиган бўлиб қолди. Бу йўл албатта - куролланиш эди.

Бир пайтлар Шўро раҳбарлари орасида худди шунга ўхшаш навбатдаги «тутқаноқ» васвасаси кўзголиб, химояланишга «сафарбарлик» эълон қилинганида, шоиримиз Эркин Воҳидов «қўрқувга ҳожат йўқ, бизни ҳеч ким, Америка ҳам босиб олмайди, босиб олгандан кейин, боқиши керак, ахир» деган мазмундаги шеъри билан хавотир оралаган кўнгилларга таскин берганди. Ўша пайтлар шундай деб майдонга чиқишнинг ўзи катта гап эди!

Афсус, ўзида яратилган зулм занжирларидан «фориғ» бўлиб, анча «демократлашиб» қолган янги Россиянинг озод фикрли, залворлироқ қалам соҳиби бўлган рус ижодкорларидан бирортаси «Ҳалоскор» васвасаларига чув тушмасликка чорловчи, бир пайтлар бизнинг шоир айтган «гап»ни айтолмади, ёки айтишдан ҳайиқди.

Оловқалб шоир Евгений Евтушенконинг «Руслар уруш хоҳлайдиларми?» деб урган бонгига жавоб, яна боши берк кўчага кириб қолди.

Бош кўмондон эса мамлакатни қайта милитаризациялаш - уни асраб қоладиган, жаҳон миқёсида обрўсини янада оширадиган ягона стратегик йўл деб эълон қилди.

Бир неча йил аввал ушбу мамлакат раҳбарияти инсоният бошига мислсиз офат бўлиб хавф солаётган «совуқ уруш» даври давомида яратилган мавжуд қирғин куролларини сақлаб туришнинг ўзи Ер юзи учун ўта

хатарли эканлигини англаб етиб, энди уларни ишлаб чиқармаслик, ҳамда тарқатмаслик ҳақида «рақобатчи» йирик давлатлар билан тузилган нуфузли Халқаро Шартномани тасдиқлаган эди.

Ўшанда жаҳон афгор оммаси дунё раҳнамоларининг оқилона бу аҳдлашувларини табриклар, енгил нафас олганди.

Айнан ўша кезлар Москва телевидениеси «Келажакда инсониятни нималар кутмоқда?» деган мавзуда икки йирик рус олимнинг баҳс-мунозарасини намойиш этганини эслайман. (Кўзи тўла қон, жангари сиёсий унсур йўлбошчиларнинг куткусига учган оломонни ҳушёр тортириб турувчи шундай кишиларнинг борлигига шукур қилганман!)

Мунозара одатда қарама-қарши фикрларнинг тўқнашувидан иборат бўлади.

Бирок, ўз соҳасининг билимдони ҳисобланувчи мутахассис икки олимнинг «Агар Учинчи Жаҳон уруши» бошланиб, қарама-қарши томонларнинг фақат бир тарафидан ядро қуроли ишлатилса, миррихдаги мавжуд одамзотнинг ярмидан кўпи икки-уч соатлар ичида қирилиб кетиши, мабодо «рақиб»га жавобан иккинчи томон ҳам «ўт очса» ярим соатга қолмай ер юзининг кули кўкка соврилиб, қаҳратон совуқ бошланиши, ҳамма ёқни музликлар қоплаб, ҳар қандай «ишончли» бункерларда жон сақлаб қолган умуминсониятнинг ўн фоизга етиб-етмас қисми ҳам бир-бир ярим ойдан ортиқ яшамаслиги» ҳақидаги фикрлари бир жойдан чиққанди.

Яна улар ҳозир «ядровий» мамлакатларнинг ер ости «шахта»ларида жанговар ҳолатга келтириб қўйилган ўлим қурулларининг атиги бир фоизининг ўзи шу кичкина заминимизни йўқ қилиб ташлаши мумкинлигини ҳам илмий далиллар асосида исботлаб айтгандилар.

Шу кунларда «Биз совуқ урушдан қўрқмаймиз» дея расмий суратда оламга жар солаётган «Ҳалоскор» ва унинг

атрофидагилар кутқусига учган халойиқ шуни тушунармикан... Ёки улар қонида ҳам мутаассибона худкушлик хиссиёти бош кўтариб қолганми?!

Бузруг ўз меҳвари атрофида безовта чайқалиб, ҳаловати бузилган курраи замин узра умид камалаклари бўлиб, ёғду сочиб турган эзгулик тамойили - Халқаро Шартномани ўз мақсади йўлида «қурбон» қилиш ҳаракатига тушиб қолди. Турли важ-қарсонлар ўйлаб топиб, шу «Шартнома»дан бўйин товлаш йўлларини излай бошлади. Ва топди ҳам: «бу бизнинг манфаатларимизга тўғри келмайди» деди-да, бир томонлама Россия ҳукумати Аҳдлашувдан чиққанлигини эълон қилди.

Ана шундан кейин ўзаро «ким ўзар» мусобақасига ўхшаш 1950-60 йилларни эслатувчи «қурулланиш пойгаси» қайта бошланиб кетди. Бу дунё узра қонсираган қиличини ялонғочлаб, Дамокл қиёфасидаги янги дажжол пайдо бўлганлигининг нишонаси эди.

Бундан хавотирга тушган тинчликпарвар, ҳарбий кўшинлари бўлмаган Швеция ҳам мудофаа юзасидан ўз армиясини барпо этиш ҳақида ўйлай бошлади.

Орадан кўп ўтмай, «Ҳалоскор» яна бир «ноёб» касб эгаси эканлигини кўпчиликка кўрсатиб қўймоқчидай, намоишқорона ҳарбий қирувчи самолёт штурвалига ўтириб, эндигина осойишталик ҳукм сура бошлаган жафокаш чеченлар юрти томон учиб кетди-ю, унинг кескир қиличи илк маротаба қонга беланди... Ва қирғинбарот уруши қайта бошланиб кетди... Кўп қурбонлар бўлди...

Халққа эса, телеэкранлар орқали ёш, серғайрат Қўмондоннинг ҳарбий учувчилик маҳорати қанчалик юксаклигини намоиш этувчи Чечинистонга учиб кетиш пайтидаги «тарихий» кадрлар қайта-қайта кўрсатилар, бу яна «оддий халқ» орасида ғурур ва эҳтирос ҳиссини кўзғарди, «Кимга тўй, кимга аза» деганларидек...

Қурул-аслаҳа ишлаб чиқарувчи корхоналарни қайтадан ялпи ҳаракатга тушириб юборилиши, маълум

даражада халкни иш билан таъминлашга имкон яратди. Бу айниқса «Ёпиқ шаҳарлар»нинг гуркираб яшнаб кетишига, бир гуруҳ фуқаролар турмушининг яхшиланишига туртки бўлди.

Шунинг ўзи кўпчилик ўртасида «Ҳалоскор» обрўсини янада кўтариб юборди. «Кўпчилик» деганда унинг атрофига уюшган, Советча ташвиқот усуллари қон-қонига сингиб кетган «телешоввоз», «иродаси мустаҳкам» матбуот вакиллари ҳам қўшиш мумкин.

Хуллас, Бузруг қагга зафарлар қозониб, «омма» олдида ўз салоҳиятини намоиш этди - «Мамлакат кейинги ўттиз йил давомида ер юзидаги бирорта давлат эришолмайдиган энг замонавий қуроолларга эга бўлди». Энди ҳеч ким Россияга бас келолмайди!

Бу «Баёнот»ни етакчи «Ҳалоскор»нинг ўзи минбарларда, интервьюларда, кўпдан-кўп давраларда қўллари бигиз қилиб айтди. Айтганда ҳам ҳамон Россияни «менсимай келаётганларни» (?) оғохлантириб айтди.

Шундай, ҳеч кимда йўқ куч-қудратга, бойликка эга бўлгандан кейин ким биландир «сан-ман»га бориб, ўзини кўрсатиб туриш ҳам керак-да!

Биринчи навбатда ўт очмай «ёқалашиш» Америка билан Ғарб давлатлари олдида «ултиматум» қўйишдан бошланди; «энди биз ўз манфаатларимиздан келиб чиққан ҳолда сиёсат олиб борамиз. Бизни камситишларига йўл қўймаймиз!»

Аввало, масалани бу даражада кўндаланг қилиб, ўртага ташланиши калондимоғликнинг бадбўй ҳиди анқиб турадиган ўта бемаъниликнинг ўзгинаси эди. Чунки, бир томондан иззатталаблик билан қўйилаётган талабларга оз-моз ҳамияти бор иккинчи томоннинг то-беларча рози бўлишининг ўзи кулгили!

Жаҳон матбуотида, ҳатто Россиянинг ўзида ҳам бу янгича сиёсат «ғўрлик аломати» деб баҳоланди.

Бироқ, «умумхалқ» меҳрини қозониб олган «Халоскор» анойи эмасди. Шу авом номидан уларнинг «манфаати» йўлида хоҳлаган ишни қилиш кафолатига эга эканлигини яхши биларди.

«Тадбир»ни аввалдан пухта ўйлаб, режалаштириб қўйган иқтисодий тазйиқдан бошлади; қаҳратон қиш эшик қоқиб турган бир пайтда бутун Европа мамлакатларига анъанавий суратда етказиб келинган газнинг нархи икки баробар юқори туриши айтилди.

Давлатлараро олди-берди тарихида асло қутилмаган, тўсатдан пайдо бўлиб қолган бу «янгилик» турмуш тарзи, иқтисодиёти, барча саноат тизимлари узоқ шимолдан келадиган ёқилғининг маълум қисмига боғланиб қолган мамлакат бошлиқларини эсанкиратиб қўйганди. Жон ҳолатда Германиянинг ўша пайтдаги канцлерига ўхшаганлар Россия Бузруги атрофида ўралашиб қолишди. Гўё қиш уйқусидан феъли бузилиб уйғонган айикни тинчлантириш йўллари излай бошладилар, Аммо уни «ийдириб» бўлмади, чўнтақлар кавланиб, кўшимча «чўтал» чиқарилди.

Осмондан ногаҳон ёғилган чалпақдай хазинага келиб тушган бу мўмай валюталар ҳарбий харажатлар, хуфия ишлар билан шуғулланувчи идораларни таъминлашга ходимлари сони ва иш ҳақини икки баробарга оширишга етмайроқ турган «камомад» ўрнини қоплади... Халққа ҳам бир улуши тегди...

Ана шундан кейин «Зўрдан зўр чиқса- кўзини қисар» деганларидек, дунёнинг айрим пихини ёрган сиёсатдонлари россиялик «даҳо»нинг устамонлигига тан бергандай бўлдилар.

«Халқ манфаати йўлида» деб амалга оширилаётган мисли қўрилмаган бу режалар илҳомчисини айниқса телевизор кеча-ю кундуз мақтаб кўкларга қўтаришдан чарчамас, Бузругнинг обрўйи ошгандан ошиб борарди.

Шов-шувга ўч матбуот салафлари Кремл истаган пайтда ўқталиб қолиши мумкин бўлган ҳар қандай за-

монавий курулдан ҳам хавфлироқ «Газкурул» ҳақида ёзадиган бўлдилар...

Бироқ, бузругчилар томонидан махфий қоронғи хоналарда ўйлаб топилган юқоридагидек иктисодий таъйиқдан асосий муддао – пул ишлаб олишгина эмас, келажакда жаҳон молиявий тизимини издан чиқариб, катта бўҳронларга дучор қилиш режалари ҳам ётар, буни ҳеч ким сезмас, хаёлига ҳам келтирмасди.

Энди оломон ёппасига XXI аср Россия раҳнамосининг паҳлавонона куч-қудрат ёғилиб турувчи ихчамгина гавдаси (нима қипти, бунга ўхшаганларнинг аксарияти шундай бўлган)дан ташқари, ақл-фаросатда ҳам ўта доно эканлигига маҳлиё бўлиб қолган, уни кўрганда ҳайқириб, олқишловчи ёш-яланг, қувончдан кўзига ёш оладиган кўнгли бўш хотин-халажу «фахрий»лар кўпайиб кетган-ди. («Новая газета» мухбирларидан бири бу манзарани ўттиз саккизинчи йиллар Германиядаги вазият билан солиштирганини ўқиб, одам сесканиб кетади)

«Халоскор» худди Совет давридагидек ҳамма бир ёқадан бош чиқариб, ўз ёнида турганини зимдан кузатар, ва бу одамларни қаерга - жаҳаннамгами, қаро гўргами, етакласа кетаверишига ишонч ҳосил қиларди.

Лекин, авомнинг бошини айлантириб, бошқа томонга етаклашга чоғланган, қўйиб берган сари овозлари ўткирлашиб, қуюшқондан чиқиб кетаётганлар кўпайиб қолди. Матбуот, телеэкранларда чеченлар масаласида ҳукумат сиёсатиға қарши «чиқишлар» давом этмоқда.

Шунча вақт арқон узун ташлаб қўйилди. Ётар, энди.

«Халоскор»нинг доим хушёр ва эпчил, нинанинг тешигидай жойга ҳам сукулиб кириб оладиган «ишончли» кишилари бекор юришгани йўқ. Ахборотчи «оппозиционерлар»нинг ашаддийлари элак-элакдан ўтказилиб, «саралаб» қўйилган.

Сиртмоқ, энг аввало, яхши гапни ҳам, ёмон гапни ҳам одамлар миясига қаратиб бехато отадиган телевидение томон ташланди. У ер «Ёқимсиз шов-шувлар» тарқатадиган бир гуруҳ «сафсатабозлар»дан «тозаланиб», ўрнига «ёш, серғайрат» ишончли кадрлар қўйилди. Маошлари икки ҳиссага кўтарилди.

Ахир Иттифоқ даврида ҳам ташвиқот ишлари учун маблағ аяб ўтирилмасди-ку!

«Қалтис» ахборотлар билан оммани чалғитишга уринаётган газета-журналлар, радиода ҳам худди шундай мафкуравий «тозалаш» ўтказилди.

Хуллас ҳамма, «кўргазма» учун қолдирилган айрим матбуот органларини ҳисобга олмаганда, бир хил кичкирадиган хўрозга айланди қолди... Ҳатто анчагина мустақил ҳисобланувчи, ижодкор аҳли юрак дардларини тўкиб соладиган биргина «Литературная газета»ни ҳам «ёзувчиларнинг Жириновскийси» деб ном қозонган Прохановчилар қўлига топширилди.

Газетанинг куюнчак, ҳалол ижодий ходимларидан кўпчилиги қувғинга учради.

Лекин, анча эркинлик шабодаларидан нафас олишга ўрганиб қолган қалам аҳли, зиёлилар «КГБ»часига амалга оширилаётган бу янги аср катағонига қарши фаолроқ бош кўтардилар. «Ҳалоскор» шаънига «тўғри» келмайдиган варақалар, яширин чоп этилган газеталар пайдо бўла бошлади. Чет элларда мақолалар босилди.

Худди ўша пайтлар Бузругнинг (кейинчалик «машхур» бўлиб кетган) «Душман қилгиликни кўз олдинда қилади, кечириш мумкин, сотқинни эса, фақат йўқ қилинади» деган «ҳикматона» сўзи пайдо бўлиб қолди. Бу «атама»ни матбуот ҳар хил маънода талқин қила бошлади.

Собиқ Совет даври раҳбарлари «мухолифатчи» зиёлиларни чет мамлакатларга чиқариб юбориб, қутули-

шарди, Лекин «Ҳалоскорчилар» иложи борича, ашаддий «сотқин»ларни мамлакатнинг ўзида «тинчителиш» амалиётини бошладилар. Яширин «қора рўйхат»га тушганлар бирин-кетин «изсиз» йўқолар, сирли суратда ўлдирилган жасадлари топилар, ёки «ўз жонларига қасд» қилишарди...

Қисқа вақт ичида улар сони йигирматага етганлигини матбуот очиқдан-очиқ ёзгандан кейин шов-шув кўтарилди.

Бундай пайтларда эҳтирослар жоловини пасайтириб қўйишни Бузrug яхши билади. У доим хушёр ва зийрак. Баданидаги қичийдиган жойини олдиндан сезиб, қашлаб қўядиганлар тоифасидан... Кимларнидир «сотқин» сифатида йўқ қилиш чоралари амалга оширилаётган бир пайтда омма кўзини чалғитиб туриш учун кимларнингдир елкасига қоқиб, бағрига босиб қўйиш керак-да, ахир!

Бу масалада «қайсар, нон емас» журналистларга караганда адабиёт ва санъат аҳлининг кўнгли бўшроқ бўлади. Йидириш осон.

«Ҳалоскор»нинг улар ҳузурига «Маданий сафари» бошланди: аввал машҳур санъаткорларнинг юбилей кечаларида оддий «томошабин» сифатида пайдо бўлиб қолар, бу аҳли омма ўртасида ҳайрат ва жўшқинлик туйғуларини кўзғотиб юборарди.

...Сўнг артист, ёзувчи сингари кекса «Фахрий»ларнинг туғилган кунлари муносабати билан орден, медал, совға-салом ва гуллар кўтариб, улар ҳузурига шахсан ташриф буюришни, оддийгина дастурхон атрофида суҳбат қуриш, қимтинибгина уй бурчагида турган болакай қизалокни бошларидан силаб, гуруннга тортишни одат тусига киритди.

Мана, у бир пайтлар номи халқ орасида жуда машҳур бўлган, кейинги пайтлар унутилиб, ночорроқ аҳволда

қолган қария артистни йўқлаб, уйига ташриф буюрди. Албатта, қуруқ қўл билан эмас. «Мухлисингизман» дея хурматини жойига қўйди.

Бузруг шу тартибдаги ўз «мухлис»лигини бошқа қари-қартанларга ҳам изҳор этиб турар, тўсатдан бошланиб қоладиган бу «Томоша»ни оқизмай-томизмай биринчи навбатда телевидение халққа овоза қиларди.

Экранда икки қанотли дарвоза кўринади. Унинг бир табақасини очиб, халқ севган раҳбар ичкарига кирмоқда. Бу ўттиз йилча муқаддам мамлакатдан бош олиб чиқиб кетиб, қутулган (йўқса, энг қуч-қувватга тўлиб, юқори парвозлар арафасида турган, ҳозир ҳузурига «бош эгиб» кириб келаётган «меҳмон»нинг ўша пайтдаги ҳамкасабалари аллақачон асфаласофилинга жўнатиб юборган бўлардилар), кейинчалик демократик тамойиллар тиклана бошлагандан сўнг дунёга машҳур ёзувчи сифатида Ватанга қайтган ижодкор ҳовлисида «Ҳалоскор» у билан ўзини ўта камтар тутиб, мухлисона суҳбат қурмоқда. Бу манзара юрагида адабиёт, санъат, маърифатга салгина ошуфталиги бор ҳар қандай одамни тўлқинлантириши табиий. Ахир, давлат бошлиғи оддий фуқаро ижодкорнинг олдига бош эгиб келган!.. Дарвоқе, бир пайтлар Хрушчёв божаси Шолоховнинг ҳовлисига ташриф буюриб, меҳмони бўлган, албатта қариндошлик юзасидан!..

Бу ташрифдан эса, меҳмоннинг мезбонга божа ёки бирор яқинлиги тугул, оддий «мухлис»лиги ҳам бўлмаган деявериш мумкин. Ваҳоланки, бир пайтлар «КГБ» комсомол ячейкасини бошқарган «Ҳалоскор» ҳозир «қаҳрамон» даражасига кўтарилиб қолган собик «соткин», мўғулбашара бу чолни йиғилишларда «Ёзувчи эмас, Американинг айғоқчиси» дея авра-астарини чиқариб сўккан бўлиши эҳтимолдан ҳоли эмас.

Энг қизиғи, шу даранг-дурунгли ташрифдан сўнг машҳур ижодкорнинг авзойи бутунлай ўзгарди, қолди:

бошпана бериб, ҳар хил ғаламислик («Хавфсизлик Хизмати»нинг ташқи айғоқчилари томонидан уюштирилиши мумкин эди)лардан асраб-авайлаб сақлаган, ижод қилиши учун барча шарт-шароитлар яратиб берган мамлакатга сотқинларга хос номардлик билан маломат тошларини ота бошлади. Бошқаларни назар-писанд қилмайдиган ғирт шовинист «ватанпарвар»га айланди.

Айланганда ҳам нонкўрлик қилди. Ўлар ҳолатда Ўрта Осиёга маҳбуслик муддатини ўташ учун юборилгандан кейин, шу ўлканинг суви, об-ҳавоси, одамларининг меҳр-муруввати малҳамлик қилдими, бедаво, тузалмас дарддан фориғ бўлиб, соғайиб кетади. Буни ўзи ҳам бир неча бор таъкидлаб ўтган. Келиб-келиб, мана шу «Осиёлик»лар шаънига кўпчилик ғазабини қўзғаган анча-мунча ҳақоратли сўзлар айтиб юборди.

Бу кўрнамакликка жавобан қозоқ элдошларимиз уни «ноъмаглуб шахс» деб эълон қилганликлари бежиз эмасди...

Шавқу завққа тўлиб, ўз «Ҳалоскори» Шахсига сиғиниш даражасига етиб қолган, унинг барча йўл-йўриқларини қўллаб-қувватлашга тайёр, қаёққа етакласа кетаверадиган оломон эса «парда» ортида нималар бўлаётганлигидан мутлако беҳабар эди; яширин қатағон жазоларига қарамай, бор ҳақиқатни бўйи-басти билан кўпчиликка етказишни ўз виждоний бурчи деб билувчи журналистлар, қалам аҳли, тележурналистларнинг овозлари ҳозирча ёппасига бўғиб улгурилмаган, улар турли йўллар орқали асосан якка-ҳокимлиг-у, дунё билан қарама-қаршиликка йўналтирилган «Ҳалоскор» сиёсатини танқид қилишарди, «Сталинча темир интизом даври» яқинлашмаяптими, дея ташвиш чекишарди.

Албатта, уларнинг бундай хатти-ҳаракатлари чекистлар назаридан четда қолмас, «бузғунчилар» ошкора - но-ошкора суратда огоҳлантирилларди. Баъзан безориликда айбланиб ҳибсга олинар, ертўлаларга қамаб калтакла-

нар, «изсиз йўқолиш» ҳодисалари тез-тез содир бўларди. Бузругнинг томоғидаги қилтанокдай азоб бериб ётганлардан бири, чеченлар ҳимоячисига айланиб қолган «Новая газета»нинг муҳбири Анна Политковская эди. Бу аёл фош этувчи довюрак журналист сифатида кўпчилик орасида танилиб қолган, унга нисбатан очикдан-очик тазйиқ ўтказилиши халқаро ғала-ғовурга сабаб бўлиши мумкин эди.

Махсус Хизматнинг энг тажрибали ходимлари «Шеф» нинг эллик тўрт ёшлигини нишонлаш «тантанаси» арафасида пинҳона берилган буйрукни «ҳамманинг кўз олдида» ўз касбларига хос пухта, «изқолдирмас» қилиб (бу алоҳида тақдирлашга оид «махорат»га киради) бажардилар. «Сотқин» Политковская ўз уйи остонаси олдида отиб кетилди.

Бу арзимас вақт мобайнида содир этилган, машҳур журналист Листьевни ўлдирганлар сингари «ижрочилар» ҳамон номаълум бўлиб қолаётган йигирма биринчи қотиллик эди.

Анна Политковскаянинг ўлими вақтли ахборот вакиллари -журналистларни ҳушёр тортириб юборди. Улар орасида «тақдирга тан бериб» касбини ўзгартиш пайига тушганлар кўпайиб қолди.

Бир пайтлар Бузруг ўзининг яқинларидан деб ҳисоблаб юрадиган, Халқаро миқёсдаги таниқли журналист, «Эхо, Москви» радиостанциясининг Бош директори Алексей Венедиктов унинг ҳузурига киришга мажбур бўлди:

– Чет эл экспертлари ахборот эркинлиги соҳасида энг паст ўринларга тушиб қолганимиз ҳақида айтишмоқда. Ходимларимиз бирин-кетин ишдан бўшаб кетишмоқда, -деди.

«Ҳалоскор» кўзларини лўқ қилиб, кўкрагини стол қиррасига тираганича собиқ «яқин одами»нинг куйиниб айтаётган гапларига эътибор бермаётгандай кайфиятда қаради. Ва беписандгина оҳангда деди:

– Чет элда нима дейишса, дейишаверсин. Биз уларнинг йўл-йўриқларига қараб, сиёсат юргизмаймиз. У вақтлар ўтиб кетган!.. Менга қаранг, бизда бирор пайт «матбуот эркинлиги» деган нарса бўлганми, ўзи?!

Дарвоқе, кейинги 2-3 йил ичида «сотқинларни фақат йўқ қилинади» шиори остида «чет»да юрганлардан бир нечтасининг ёстиғи қуритилди. «Мухолифатчи» бўлганлиги учун ўз юртига сиғмай бошқа юртга бош олиб кетиб, тинчгина ҳаёт кечириб юрган собиқ чечен «жангари»си номоз пайтида «Халоскор» айғоқчилари томонидан қўйилган бомба ёрдамида норасида фарзанди билан «қўшалок» қилиб ўлдирилди. Айбдорлар аниқланиб, суд қилинди. Улар ўз айбини бўйнига олди. Бу ҳақда бутун дунё матбуоти ёзди.

Бирок, анча обрўли тележурналистнинг шу воқеага дахлдор ҳақиқатнинг салгина «иси»ни чиқариши ўзининг ишдан ҳайдалиши, машхур дастури экрандан мутлақо олиб ташланишига сабаб бўлди.

Айниқса, Бузруг айғоқчилари томонидан унинг дунёни ағдар-тўнтар қилишга мўлжалланган махфий режаларидан яхши хабардор собиқ «касбдоши» бўлган Литвиенко яширинган, Лондондаги зирҳланган эшикли хонадонгача кириб бориб, уни энг хатарли ўлим куроли «Плутоний 210» билан заҳарлаб «йўқ қилиниши» ва шу «амалиёт» ижрочилари «дипломатик дахлсизлик» ниқоби остида зудлик билан мамлакатдан чиқиб кетганликларига қарамай, Англия изқуварлари томонидан қотиллик сирлари ипидан-игнасигача фош этилиши икки йирик давлат ўртасидаги алоқалар тарихида мисли кўрилмаган тангликни келтириб чиқарди. Ўзаро муносабатлар узилиб қолди.

«Халоскор» эса бу қотиллик орқали давлат (тўғрироғи ўз) манфаати йўлида йирик «нохушлик»нинг олди олинганидан мамнун эди. «Ижрочи»ларга алоҳида иззат-икром кўрсатди. Албатта, касбларига хос «махфий» суратда...

«Анна Политковскаянинг тириклигидаги машмашалардан кўра ўлгандан кейингилари ўтиб тушди» деб юборишга мажбур бўлди у интервьюлардан бирида. Чунки «сотқин»ларга нисбатан эълон қилинган «Олий-жазо» ер юзида анча норозиликларга сабаб бўлган, баъзи давлатлар билан алоқалар узилиш даражасига бориб қолганди. Чет эллардаги махфий «ходимлар»га ҳозирча «кўрсатма»лардан тийилиб туриш ҳақида буйруқ берилди. Бироқ «амалиёт» давом этаверди: Страсбург шаҳрида Анна Политковская «иши» юзасидан унинг химоячиси сифатида қатнашаётган икки адвокат аёллардан бири Карина Москаленко Кремлдаги «шеф қасоскорлари»нинг қурбони бўлишига оз қолди: у йўл-йўлакай болалари билан ҳамқори Анна Ставицкаяни олиб, шаҳар ташқарисига чиқмоқчи эди. Бироқ, машинага ўтириб, ўт олдириши билан ярим очиқ дераза ойнасидан орқа ўриндикнинг кўринмас жойига ташлаб кетилган «упа элик» идишидаги Плутонийга ўхшаш суюқлик «муддатдан олдин» парлана бошлайди... Ўткинчилар хушини йўкота бошлаган аёлни зудлик билан ташқарига чиқариб, хаётини сақлаб қоладилар...

Бу хуфия ишнинг ҳам ижрочилари сал «вақт ҳисоби»дан адашиб, кўзланган асл мақсадга эришолмаган бўлсалар-да, кўлга тушмай ғойиб бўлганликлари айна муддао эди, маълум кишилар учун.

Бироқ, улар қолдирган «из» белгиларидан қилни қирқ ёрувчи Страсбург полициячилари нималардир топишга, аниқлашга муваффақ бўлдилар. Ҳатто чилвирнинг боши қаёқда эканлиги ҳам ошкор бўлиб қолди... Ўртага оммавий ахборот тизимлари аралашди. Куппа-кундузи, барчанинг кўз олдига амалга оширилмоқчи бўлган бу хатарли қотиллик Лондон плутоний воқеаси билан таққосланиб, эҳтиросли шов-шувлар авж ола бошлади. Айрим матбуот саҳифаларида Францияни, Европа мам-

лакатларини «совук уруш даврлари»да ҳам бу даражада бўлмаган, Кремл айғоқчилари томонидан ўргимчак тўридай қуршаб олинаётгани, улар фаолияти хатарли тус олиб бораётгани ҳақида мақолалар пайдо бўлди...

Албатта, бу «Ҳалоскор»нинг Франциядай «дўст» мамлакатдаги обрўсига маълум даражада соя ташларди.

«Маданий алоқалар» жонқуярлари бу нохушлик алангасини пасайтириш, ўз «шеф»ларининг нозик дидли инсон, маданиятли, санъат ва адабиётнинг қанчалик мухлиси эканлигини энди халқаро миқёсда кўз-кўз қилиш харакатига тушиб қолдилар.

Парижда Советлар замонасидаёқ Москвага содиқлиги билан «синов»дан ўтган «ишончли», бор вужудини санъатга бахшида этиб, ҳатто эркак зотига қайрилиб қарамаган бокира, лекин французлар орасида машхур русча қўшиқларни ҳам куйлаб юрадиган хонанда хоним бор эди.

Барча шарт-шариотилар яратилиб, унинг меҳри тушиб қолган шаҳар Санкт-Петербургда катта «гала концерт»и уюштирилди. Албатта, «сахна юлдузи»га чипталар тушумидан ташқари яхшигина совға-саломлар ҳам берилди.

Бундан ғоят руҳланиб кетган мадам матбуот учун «бутунлай бошқача қиёфада қаддини тиклаётган буюк Россияга яна келиш бахтига муяссар бўлган»лиги ҳақида тўлиб-тошиб интервью бераётган бир пайтда қутилмаган муҳим янгиликдан хабардор этишди:

– Давлатимиз раҳбарининг шахсан ўзи машинада Сизга ҳайдовчилик қилиб, Она шахри Ленинградни сайр қилдириш нияти билан бу ерга ташриф буюрган. Бу у кишининг Сиз орқали француз қўшиқчилиги санъатига мухлисона хайрхоҳлиги ифодасидир.

Оддийгина қўшиқчига камтарона ҳайдовчилик қилиш дунёдаги қайси мамлакат раҳбарининг хаёлига келарди, дейсиз... Ана, халқчиллик билан йўғрилган санъ-

ат аҳлига қаратилган эътибору иззат-икром... Бундан ўзларини «раҳнамо» санаб юрган бошқа жаноблар ҳам ўрнак олишлари керак, ҳадеб «манқали тумшуклари» (Ҳалоскор ибораси)ни кераксиз жойларга суқавермай...

Хуллас, ўша шаҳар бўйлаб қилинган «катайса»дан сўнг «Ҳалоскор»нинг «мухлис»лиги қўшиқчи хонимга ўтиб, Бузруг шайдоларидан ашаддийсига айланди, қолди.

Албатта, «кимнинг аравасига тушсанг, ўшанинг қўшиғини айтасан» деганларидай, баъзан ўз интервью-ларида Американи чўқилаб ўтади. Яъни, мадамнинг фикрича, унга ҳамкасб қўшиқчилар «француз миллий анъаналаридан чекиниб», «америкалашиб» боришаётганмиш.

Бу хилдаги гаплар ва хонанда мадамнинг «Россияга бўлган оташин меҳр-муҳаббати» таҳсинга лойик топилиб, у Кремл томонидан «Шухрат нишони» билан тақдирланди. Шундан сўнг машхур қўшиқчининг илхоми янада жўш уриб кетди. **«Беғубор қалб, ўта маданиятли соҳиб каромат»**, «мухлис ҳайдовчи» билан тақдирланган учрашув кунларини орзиқиб кутаётгани ҳақида яқинда мухбирларга маълум қилди. Лекин бу учрашув қачон кечиши ҳозирча номаълум. Балки «чет»да бирор «сотқин»нинг «йўқ қилиниш» сири ошкор бўлиб қолмагунча хоним қўшиқларини ўз юртида айтиб туравергани маъқулдир...

Энди, «ички» муаммолар ҳақида гапириладиган бўлса, тартиб ўрнатилмаган ягона жой - Дума қолган. Кейинги йилларда бу даргоҳ минбари гўё отбозорига айланиб кетганди.

Пўрим кийинган, билганча сиёсат сўқиб, ўзларини кўрсатишни яхши кўрадиган бакироқ олифталарнинг танобини тортиш осонроқ кечади. Улар йўқ нарса-ни йўқотишдан чўчимайдиган «пролетариат» эмас. Ваҳоланки, доим кўзларини мўлтиллайтиб, нимадан-

дир ажраб қолишдан ҳадиксираб туришади. Бу хилдаги «демократман» деб кўкрагига уриб халқ номидан гапираётганлар «орқаси»га назар солсангиз, албатта бир «шилтаси» чувалашиб чиқади.

Шунинг учун бошлари устида пайдо бўлаётган сиртмоқ соясини сезган думадаги «оппозиционерлар» обўнинг борида дарров ўзларини четга олдилар... Топган-орттирганларини янги соҳа - бизнесга сарфлаб, тинчгина фаолият йўлини танладилар.

«Ўйнашмагин арбоб билан, арбоб урар - ҳар боб билан» деган ҳикмат мағзини тушуниб етмаган, бир-икки чодирхаёл, ҳақиқатгўйлар қолганди, дарровгина «қилмиш»лари очилиб, судга тортилдилар. Халқ олдида шармандаси чиқарилди.

Шундай қилиб, «Дума катағони»дан «омон» қолганларнинг бари бир – тан, бир – жон бўлиб, янги партиёга ўз садоқатларини изҳор этдилар. Партия бош тимсоли аввалгидай Ўроқ, Болға эмас, Айиқ! Бош етакчи эса Бузрунинг ўзи!

Партия расман «Ягона Россия» деб аталса-да, унга уюшганлар юргиза бошлаган сиёсати «Ҳалоскорона» тамойилларга йўналтирилгани боис тез орада матбуотда «Уруш партиёси» деган ном қозониб кетди.

Лекин, инсоф юзасидан бир нарсани тан олмоқ керак. Россия давлати Халқаро Қонун қоидаларга риоя қилиб, ҳозирча демократик тамойиллардан бутунлай воз кечганича йўқ.

Шунинг учун «Отбозори» хувиллаб қолмасин деб, «кўргазма қуроли» сифатида санокли «ғайрификрли»лар гуруҳи сақлаб қолинди.

Улар вақти-вақти билан юраклари қайнаб, ўз «қарашлари»ни маълум қилиб оладилар-да, бари-бир нутқлари охирида «Ҳалоскорлик» сиёсати тўғри эканлигига ишора қилиб ўтадилар.

ЕТТИНЧИ БОБ

ХУДОЖҲЎЙ

Салтанат Бош Қароргоҳи - Кремлнинг қарийб бир асрлик тарихи давомида мутлақо кутилмаган воқеа рўй берди: у ердан дину диёнат ҳомийси - художўй чиқди.

Бу, албатга, яхшилик аломати. Девонбоши авваллари ўз касб-кори тақозоси юзасидан кимнингдир ҳаётига зомин бўлган, кимнингдир асоссиз азоб-уқубатларга дучор этилишига ҳисса қўшган, яна бегуноҳ бола-бақралар (чеченлар бунга кирмайди)ни егим-есир бўлиб қолишига сабабчи бўлгандир... Давлат «Тахти»ни эгаллагандан бери содир этган гуноҳларининг-ку, ҳисоб-китоби йўқ. Ярим асрга яқин умрини «худосиз»ликда ўтказганига қарамай, шу кунга келиб, юрагида эътиқод туйғулари ниш урган экан, отасига раҳмат.

Давлат Бош телевидениеси бутун мамлакатдаги диний маслақдошларнинг Бош Саждагоҳига «Ҳалоскор»нинг тантана билан эмас, ўта сиполикда кириб келиши; «Отахон» Алексей Иккинчини «подшоҳи азим»ни зўр эҳтиром ила кутиб олиб, христианча йўл-йўриқлар асосида чўқинтириши; ҳаққиға дуолар қилиши; сўнг «мартабали меҳмон»нинг оддий бир гуноҳкор банда сифатида «Отахон»ға сажда русумини бажо этиши каби барча тартиб-қоидаларни миллионлаб кишиларға кўрсатди...

Шундан кейин давлатнинг «Ахборот»лар канали ҳар қандай расмий янгиликдан аввал ўз кўрсатувларини

«Ҳалоскор»ни дину калон «Отахон» хузурига ташриф буюриб, тоат-ибодатни бажо келтириш маросимини намойиш этишдан бошлайдиган бўлди.

Раҳнамо Россиянинг қай минтақасига бормасин, энг аввало ишни христианлик тамойилларини бажо келтиришдан бошлашни одат тусига киритди.

Чет эл матбуоти саҳифаларида Россия Бош «художўйи»нинг ялонғоч кўкрагида олтин хоч осилган фотосуратлари пайдо бўлиши бежиз эмасди.

Аҳолисининг қарийб ўттиз фоизи бошқа дин (асосан мусулмон, буддойи)лар, ва бошқа тариқат эгалари бўлган юрт бошлиғининг ошкора кўз-кўз қилинаётган бу хатти-ҳаракати кимларгадир диний туйғуларни камситиш бўлиб туюлмасмиди...

Маълумки, фуқаролари турли эътиқод соҳиби бўлган ҳар қандай давлат раҳбари умумхалқ отаси сифатида ҳаммага баробар назар билан қараши керак. Бир томонга оғиб кетиши, ё ўзи мансуб бўлган дин, мазҳабга содиқлик аломатларини кўр-кўрона пеш этавериши нодонларча ахлоқсизлик ҳисобланади...

Ниҳоят, бу «христианча салб юриш» ташвиқотчилари, хатто бундай «нозик» масалаларда пихи қайрилган «ижрочи»нинг ўзи ҳам, буларнинг бари ножоизлигини ордан озгина вақт ўтгач, «сезиб» қолишди.

Бироқ, «Ҳалоскор»чи тарғиботчилар кўзлаган мақсадларига эришган эдилар - «шеф» диндошлик юзасидан халққа янада яқинроқ бўлиб қолди. Улар меҳрини қозонди.

Теле«Ахборот»нинг «кунда-шунда»си бўлиб қолган «Бош пешво «Отахон» эса куни кеча «Ҳалоскор» томонидан топширилган Давлат инъоми - Орден учун миннатдорчилик изҳори сифатида Бузруг қайтадан ёқиб берган жаҳаннам олови ичида қовурилиб ётган Кавказ жангоҳлари томон кетаётган тиш-тирноғигача

куролланган солдатларни ўз ҳузурига чорлади. Ҳар бирига алоҳида «чўқинтириш» маросими ўтказиб, уларга «Ватан ҳимояси (?) учун» бўлаётган «муқаддас уруш»дан эсон-омон қайтишларини Қудратли Эгамдан сўради. Бу диний «Ғазовот» маросими телевидение каналлари орқали бутун мамлакатга намойиш этилди. Уни кўпчилик қатори исои-мусулмон, бошқа дин ва эътиқод кишилари ҳам кўришди. Улар кўнглида нималар кечган, биргина Аллоҳнинг ўзига маълум.

Бироқ, шу нарса аниқки, ҳар қандай ақли расо дин раҳнамоси битта юрт, битта заминда яшаб турган фуқароларни «қавм»ларга ажратиб, очиқдан-очиқ қонли муҳорабага давъат этиб, авомни эзгуликка чорловчи пок эътиқоддан одамкушандалик мақсадида фойдаланмайди ва кимки шу шайтоний васваса қулига айланса, у дунё-бу дунё тавқи лаънат қамчисига дучор бўлади. Инсониятга нозил этилган барча муқаддас китобларда шундай деб битилган! Бу битикларни шаккоқларча поймол этиб, «оқ фотиҳа»га қўл очганларнинг фатвосидан рухланиб кетганлардан бири Россия федерал Хавфсизлик Бошқармаси бошлиғи А. Бортников бўлди. У оммавий ахборот вакиллари олдида:

– Йигитларимиз чечен бандитларининг номоз ўқиб турган пайтларидан унумли фойдаланардилар. Аввал тўсатдан ҳужум уюштириб, гранаталар улоқтиришар, сўнг омон қолганларини йўқ қилишарди. Шунинг учун бизлардан деярли қурбонлар бўлмасди. Бунга ҳатто исроилликлар ҳам қойил қолишган, - дея фосикона мактанчоқлик қилишгача бориб етди...

Бузруг юқори мартабали дину диёнат салафларидан ўзига «мурид» - тарафдорлар орттириб олгач, яқин-атрофдаги «славян қардош»лар тақдири ҳақида қайғуриб, улар бирлашишлари кераклиги хусусида бот-бот қавмпарастиликка мойил маърузалар айтадиган бўлиб қолди.

Айниқса, унинг Болкон яримороли мамлакатларида яшовчи «хаммазхаб» халқлар кўнглида мудраб ётган ҳис-туйғуларни қўзғотиб юборувчи бу рутбага эътибор қаратишининг ўз сабаблари бор; аввало, Россияга мусулмон (турк)лар зулмидан қутқарган халоскор сифатида таъзим бажо этиб, қон-қардошликка онт ичиб келган, кейинги йилларда бу «тарихий ҳақиқат»дан чекиниб, узоқлашиб бораётган минтақа давлатлари орасида парокандалик бошланган, энди шу иллатга чек қўювчи - «катта оға» сифатида майдонга чиқиш ҳозир айтгани-айтган, дегани-деган бўлиб турган Кремл раҳнамосининг бирдан-бир нияти эди.

Болтиқбўйи мамлакатлари кўлдан чиқиб кетгани етмагандай, Болконда ҳам Россиянинг катта йўқотишларга дуч келгани олдинги раҳбариятнинг бўшанг, ландовурлиги ҳамда бошқаларга ўз сўзини ўтказа олмаганлигида деб ўйларди у...

Аслида шундай эдими?! Ўша раҳбарлар ҳам Болкон учун курашда жонларини жабборга бергандилар-ку... «СССР» парчаланиб кетгач, асрлар давомида серблар томонидан маълум даражада ҳақ-ҳуқуқлари камситилиб келинган мусулмон, хорват, словения каби «майда миллат»лар ҳам оёққа турдилар.

Кремлдаги «Оқсоқол» бошлиқ казо-казолар ўз бошларидан кечган «хатолик»ни энди Болкондаги бирдан-бир ишончли «таянч» бўлиб қолган Югославияда такрорланмаслиги учун бор имкониятни ишга солдилар.

Советлардан мерос қолган ҳамма гина-кудуратни унутиб, Милошевичга ёрдам қўлини чўзишга киришдилар. Ҳар қалай, ашаддий коммунистлигини ҳисобга олмаганда, бу одам Титога нисбатан ишончли, садоқатлироқ эди.

«Қардош серб»ларга курол-яроқдан ташқари даъватчи руҳонийлар, яна қандайдир «Кўнгилли ёшлар отрядлари» мунтазам равишда юбориладиган бўлиб қолди.

Бу хил «тадбир»ларнинг бош ташаббускори Югославиянинг Москвадаги элчиси - Милошевичнинг укаси эди.

Россия раҳбариятининг дин, мазҳабларга қараб юргизаётган тарафкашлик сиёсати Югославия теварагида авж олдирилган гиж-гижлашлар чоғида аниқ сезилиб қолди. (Маълумки, бу мамлакатда бир неча миллион нуфузга эга мусулмонлар ҳамда бошқа миллат вакиллари яшар, расмийлар улар ҳақида оғиз очмасликка ҳаракат қилишарди).

Россиядан келаётган мадад ва қуролларга ҳаддан зиёд ишониб кетган Слободан Болқонда мусулмонлар мавжуд экан, тинч-тотувлик бўлмади деган шиор остида серб миллатига мансуб бўлмаган халқлар яшайдиган шаҳар ва қишлоқларда ваҳшиёна хунрезликлар уюштирар, Халқаро ҳамжамият мамлакатларининг бундай қирғин-баротларга чек қўйиш ҳақидаги барча чақириқларини назар-писанд қилмас, баттар ҳаддидан ошарди.

Россия матбуотининг ўша пайтлардаги таърифича «ўта қайсар табиатли, тутқаноқ дардидан ҳам ҳоли бўлмаган» бу «даҳо»ни «Сербларнинг миллий қаҳрамони» («Ҳалоскори» эмас) сифатида Кремлда тез-тез қабул қилишар, расмий ахборот эса уни кўкларга кўтариб мақташдан чарчамас, Милошевичнинг шахсан ўзи қўмондонлик қилаётган армиянинг шуқуҳли «ғалабалари» ҳақида хабарларни кетма-кет эълон қиларди.

«Бошқа» миллатлар, айниқса мусулмонлар қонига ташналикда Радаван Каражич деган кимса «устози» Милошевичдан анча ўтиб тушди. Ўша пайтлар жаҳон матбуоти унинг қонли қилмишлари учун «Европа Бен Лодини» деб бекорга ном бермаганди.

Бу жаллоднинг шахсан ўзи мусулмонлар истиқомат қиладиган қишлоқларга ўз тўдалари билан босқинлар уюштириб, минглаб аҳолини қирди, ўзларига чуқурлар кавлатиб, оттирди, булдозерлар билан улар ўлигини суриб, устидан тупроқ торттирди.

Сараево шахрини-ку, бир неча ой қамалда сақлаб, минг-минглаб тинч аҳолининг очлик, сувсизликдан қирилиб кетишига сабабчи бўлди.

Мелошевич, Каражичнинг қонсираган жаллодлари босня-герцеговиналик 7 минг мусулмон ўсмир йигитлар (улар ичида болалар ҳам бўлган)ни машиналарда шахар ташқарисига олиб чиқиб, ҳаммасини отадилар, из қолдирмаслик мақсадида улар жасадини «номаълум» жойдаги ўраларга ташлаб, устидан тупроқ тортиб юборадилар. Иккинчи жаҳон урушидан кейин Европада содир этилган энг ваҳшиёна бу жиноят сири кўп ўтмай очилиб, «Сребрэница қатлиоми» номи билан ер юзини ларзага солди.

Косовода бир неча кун мобайнида 12 минг мусулмон кириб юборилгани маълум бўлиб, унинг «ижрочи»лари ҳозир Халқаро суд олдида жавоб бермоқдалар.

Бутун дунё мана шундай ваҳшийликларни кўриб, библи турарди. Лаънатларди. Бироқ, Кремл «славянлик» нуқтаи назаридан бу жаллодларни қўллаб-қувватлашдан тийилмасди, серб «ватанпарварлари» билан бирдамлик учун оёққа тургандай эди. Жириновскийнинг қасоскор «лочинлари», «Казак кўнгиллилари»нинг Югославияга оқиб келиши давом этарди... Ҳатто, бир пайтлар Афғонистон кулини кўкка совуриб юрган, Совет ҳарбий кўмондонларига «кўнгилочар концертлар» бериб, ўзларининг урушқоқлик руҳидаги «кўшиқлари» билан улар конини жўштирган Кобзонга ўхшаш «хонандалар» Белграднинг кўча ва майдонларида пайдо бўлиб қолганди.

Албатта, буларнинг ҳаммаси Милошевич, Каражич қўл остидаги каллакесарларни рағбатлантириш учун қилинарди.

Хайрият, бу қавмпарастилик урушининг олдига қалқон бўладиган Халқаро Кучлар топилди. НАТО ва Америка кўшинлари Белградга уя қуриб олган ашаддий жиноятчилар тўдасига қақшатқич зарба берди.

Мана, энди ўша зарбаларнинг зирқироқ алами «Халоскор» юрагини ўртагани-ўртаган эди... Ниҳоят у аввалги «хатолар»ни славянларни ягона байроқ остига бирлашишга даъват этиш билан ҳал этмоққа астойдил киришди.

Ишни бир пайтлар энг содиқ ва ишончли бўлган булғорлардан бошлади: мамлакат раҳбарини бир неча бор «дўстона» гуруннга таклиф этди, улар ҳузурига бош эгиб борди. Барча маҳоратини ишга солиб, «Оға»ларча гап укдирмоқчи бўлди. «Ёрдам» ҳақида ваъдалар берди. «Газ»га ишора қилиб ўтди ҳам, бўлмади. «Бошқа айғоқчилар» «маслаҳат»ни унданам ошириб, бериб кетишган эканми, бўйин эгай дейишмади, «славянча қардошлик»жа хиёнат қилишди, номардлар. Уларга нисбатан немис ва французларни ёқилғи баҳосини бироз арзон сотиш ваъдаси билан ийдириб, бошқалардан ажратиб олиш Бузругга осон кечганди...

Шундан кейин ўзини «Мусулмонларнинг яқин дўсти» деб билувчи «Халоскор» ва унинг атрофидаги сиёсий корчалонлар аллақачон ўлиб кетган марҳумга аза очгандай НАТО ва Америка «Агрессия»сининг қурбони бўлган қавмдош «Славян» серблари тақдири ҳақида қайғуриб, оҳ-воҳ чекадиган бўлиб қолдилар. Халқаро майдонда гўё «асоссиз қатағон»га учраган шу «беғуноҳ» халқнинг ашаддий ҳимоячисига айландилар. Ҳар икки гапларидан бири албатта Халқаро Бирлашган Қўшинларнинг Белградга қилган «вахшиёна агрессияси» ҳақида бўлиб, Американи лаънатлаш билан яқун топади. Ҳатто, мўътабар минбарлардан туриб ҳам «Бу катта жиноят» деб таъкидлаб ўтилади.

Лекин бу жиноятнинг бош «илҳомчилари», унинг ижрочилари, қирғинбарот жанглар натижасида оиласи, қариндош-уруғларидан жудо бўлган, уруш азиятлари азобини ҳамон чекиб ётганлар ҳақида лом-лим демайдилар. Ўз билганларини қайтарадилар, холос.

Рус халқи орасида «Айиқнинг билгани фақат битта қўшиқ, у ҳам бўлса, асал ҳақида» деган ҳикмат юриши бежиз эмасга ўхшайди.

Шу «қўшиқ»қа қулоғи ўрганиб қолган менинг баъзи танишларим «Американинг Белградга ҳужум қилишга нима ҳаққи бор эди, тинч юраверса бўларди-ку! Ўзи барча бузғунчиликлар шу мамлакатдан чиқади» дейишни канда қилмайдилар.

Бир томондан, тўғри. Ҳой, Америка, сен қанақа мамлакатсан, ўзи! Бойликларинг ошиб-тошиб ётганини «рақиб»ларинг ҳам тан олиб гапиришади. Шундай экан, тинчгина айшингни суриб юравермайсанми! Майли, мусулмон бўладими, «славян», хорват ёки бошқаси бўладими, бир-бирини бурдалаб, гўштини ейвермайдими, сенга нима?!

Умуман, тушунмайман, мақсадинг нималигини, дегинг келади...

САККИЗИНЧИБОБ

ҚАБОҲАТ ИЛДИЗИ

Муқаддас Ислом динимизни ниқоб қилиб олиб, бутун дунёга ўт кўйишга тайёр турган, ўз қабих ниятларига маълум даражада эришган, ҳам «шариат йўли» деб, на маърифат, на маданиятни тан оладиган жангари «исломчи» лар йигирма биринчи аср бошига битган балодай қайдан пайдо бўлди-ю, бу каззобларни ким тарбиялаб, вояга етказди?

Улар кўз кўриб, қулоқ эшитмаган ғайриинсоний хунрезлик «сабоқлари»ни қаердан олдилар?

Шу хилдаги саволларни истаган одамга бериб кўринг, кўпчиликдан Америка айбдор деган сўзни эшитасиз... Ҳатто «Ал-Қоида» билан Американинг яширин алоқалари мавжуд, дегувчилар ҳам топилади.

Бу ўз оёғи остидан нарини кўра билмас, ўта тўпори қалтабинлар гапи. Бир бечорани тунаган киссавурни қочириб юбориб, бошқа бировни ўғри мана шу деб, кўрсатиш билан баробар.

Аслида «киссавур»ни Бош қароргоҳ – Кремлдан изламок керак. Ҳа, бир пайтлар «Ал Қоида»нинг мурғак зурриёти айна шу ердаги «пробирка»ларда жонланиб, Афғон тупроғида вояга етган эмасмиди?!

Бунинг тарихи олтмишинчи йилларга бориб тақалади. Ўшандан бошлаб Совет ҳукуматининг қўшни Афғонистонга «қизиқиши» ортиб, ҳар томонлама алоқаларни ривожлантиришга катта эътибор қарата бош-

лади. «Яқин дўст бўлиб яшашга» асос солганлар - Ленин, Омонуллахон номлари тез-тез тилга олинадиган бўлди.

Лекин бу «яқинлик» замирида ғайрли мақсадлар яширинганини, КГБ агентураси Қобулда мусттаҳкам илдиз отиб, «ҳали бирор мамлакат босиб ололмаган, ҳатто Александр Македонский ҳам тиз чўктиролмаган жангари афғонларни маҳв этишнинг пухта режалари асосида хуфья «амалиёт»лар олиб бораётганини ҳеч ким билмасди.

Бу «амалиёт»нинг дастлабки босқичлари ҳақида ҳар-хил талқиндаги чиқишлар қилинган. Бироқ, москвалик таниқли журналист ва ижодкор Игорь Буничнинг кўп ҳужжат ва далил-ашёларга таяниб ёзганлари айни ҳақиқатдир.

Воқеалар ривожини қуйидагича: ниҳоят, 1978 йилнинг 27 апрелида Афғонистонда давлат тўнтариши рўй берди. Бошқарувни «Халқ демократик партияси» вакиллари, аслида коммунистик мафкура кишилари қўлга олдилар. Ишончли «сафдош» сифатида Кремлда қадрланадиган Тараққий президент бўлди.

Ўн йил давомида «дўстона ёрдам» сифатида эндигина куриб битказилган, Афғонистон билан Шўролар ҳудудини бир-бирига боғловчи Ўрта Осиёдаги энг катта магистрал йўлдан «сарв инқилоби» мамлакатига танклар, ҳарбий зобитлар қўриқчилигида жуда катта кўламдаги иқтисодий ва жанговар техник мудофаа «ёрдами» кириб кела бошлади. Пойтахт Қобулни минглаб «Шўравий» тузум «маслаҳатчилари» босди. Кремлдаги каллаварам сиёсатдонлар ҳаммани «бир қолип»даги кишилар деб ўйладилар чоғи, 20-30 йилларда Ўрта Осиё республикаларида амалга оширилган ашаддий маиший атеистик ташвиқот йўл-йўриқларини афғон шаҳар – қишлоқларида «ягона таълимот» сифатида қўллай бошладилар. Масжидлар бузилиб, даҳрийлик тарғиботига кенг эътибор қаратилди.

Бу, шубҳасиз, халқ оммаси орасида норозиликларга сабаб бўлди. Ғалаёнлар бошланиб кетди. Ёнгиналарида

рўй бераётган «Шўроча даҳриёна тартиб» янги исломий инкилобни бошидан кечирган Эронни, шунингдек кўшни Покистонни ҳам ташвишга сола бошлади.

Зеро, ўша пайтлар ғарб матбуоти саҳифаларида «СССР кўздан бери орзу қилиб кутган кунлар арафасида турибди. Бир зарб билан Афғонистон орқали Эрон ҳамда Покистонга ўтиб, оз фурсатда илиқ сувли Ҳинд океани сохилларига ва жаҳон нефти захираларига чиқиб олиши мумкин» деган хабарлар ёзила бошлаганди.

Ўтмишда «бўйинсинмас» афғонларни бошқарган кайсидир амалдор «Афғонистон арининг уяси, лекин унда ари кўп-у, асал йўқ» деган экан.

КГБчилар «ари уяси»га чўпни суқиб қўйиб, мушкул аҳволга тушиб қолгандилар. Кенг авж олиб кетган оммавий халқ ғалаёнларига бардош беролмаслигини сезган Тараккий исённи бостириш учун Совет ҳарбий кўшинлари киритиш ҳақида Москва таклиф этган битимга имзо чекмоқчи бўлди. Бош вазир Ҳафизулло Амин бунга қарши турди. Сарой ичкарасидаги ўзаро қарама-қаршилик кун сайин авж олиб борарди.

Ниҳоят, Кремлдагиларни эсанкиратиб қўядиган, яна бир хунук ҳодиса рўй берди, Амин Тараккийни отиб ташлади ва ўзини президент деб эълон қилди. Сўнг «Четдан ҳеч қандай ёрдамсиз, исённи ўз кучимиз билан бостира оламиз» деган баёнот билан чикди.

Бу КГБчилар сардори Андроповнинг Афғонистон ва унинг теварагидаги кўшнилари учун келажақда қўллаш ниятида бўлган «илиқ денгизларга чиқиш»дай улкан режаларига урилган қашқатқич зарба эди.

Шўро раҳбарлари орасида «Амин СССРдан ёрдам сўрамаяпти. Демак, Америка ёки Эрондан сўраб қолиши мумкин» деган гаплар тарқалди. Ҳатто, уни Марказий Разведка Бошқармаси жосусига ҳам чиқара бошлашди.

«Лекин бу масалада шошмаслик лозим, салгина бежо хатти-ҳаракат Афғонистондаги қалтис ҳолатни баттар чи-

галлаштириб юбориши мумкин. Яна, қачонлардир тузилган, ҳар қандай фавқулодда вазият юз берган чоғда ўзаро бир-бирига ёрдам қўлини чўзиш ҳақидаги Афғон-Эрон аҳдномаси борлигини ҳам унутмаслик керак» деган фикрлар ғимирлаб қолди, Шўро сиёсатдонлари орасида.

Демак, нима қилиб бўлса-да, Амин кўнглига йўл топиб, Совет томонига «оғдириб» олиш зарур. Агар бунга қўнмаса... 1979 йилнинг 2 декабрида Андроповнинг расмий вакили КГБ генерал-лейтенанти Папутин махсус топшириқ билан Кобулга келди. Унинг елкасига икки вазифа юклатилганди: қайсар Аминни Москва талабларига сўзсиз кўндириш, қўнмаса, нима қилиб бўлса-да, ўғирлаб, олиб келиш.

Амин биринчи учрашувдаёқ генерал талабини катъиян рад этди.

Папутин кўп овора бўлиб, икки масъулиятли «вазифа»дан бирортасини ҳам амалга ошира олмади. Шундан сўнг...

Қутилмаганда куппа-қундуз куни бир тўда салла ўраган, чопон кийган «исёнчилар» Совет ваколатхоналари ходимлари истиқомат қиладиган мавзедаги биноларга бостириб кириб, мисли қўрилмаган абжирлик билан «қатлиом» уюштирдилар. Ўлдирилганлардан йигирма нафарининг калласини кесиб, найзаларга санчиб, Қобул кўчаларидан намоийишкорога ўтдилар. Тартиб-интизом посбонлари уларни ўққа тутди. Қотиллар узилган бошларни ҳар томонга улоқтириб, хунрезликни қандай яшин тезлигида амалга оширган бўлсалар, худди шу йўсинда кўздан ғойиб бўлдилар.

Кўп ўтмай, каллакесарларнинг кўпчилиги мутлақо маҳаллий аҳоли эмас, саллани ҳам уқувсизларча ўраган кимсалар эканлиги маълум бўлиб қолди...

Тўксонинчи йиллар айнан шу йўсинда Фарғона водийси, ҳамда Қирғизистоннинг жанубий ҳудудларида салласиз, бироқ «дўппи-чопонлилар» томонидан оширилган «амалиёт»лар қай даражада фожиали тус олган-

лигини кўпчилик эсга олса керак. Матбуот саҳифаларида диндош, тилдош элатлар орасига адоват уруғини сочиб, хунрезликлар уюштирганларнинг кирдикорлари фoш этиб ёзилган. Уларнинг кимлиги ҳам...

Одатда бундай «кутилмаган» хунрезлик курбонлари «эътибор»дан четда қолдирилмайди; оилаларига ҳамдардлик изхор этилиб, турли расм-русумлар бажо келтирилади, тақдирланади, имтиёзлар яратилади. Ҳатто, кўча, мактабларга уларнинг номлари берилиши мумкин... Қобулдаги «Совет миссияси ходимлари» ҳам бекордан-бекорга ўз жонларини «фидо» қилмагандилар. Бу мисли кўрилмаган, аслида КГБнинг махсус бўлинмаси томонидан уюштирилган қотилликдан «қаҳр-ғазаб»га тушган Москва зудлик билан – Аминга нота йўллади; «22 декабрдаги қонли можаро шундан далолат берадики, афғон томони бизнинг фуқароларимиз ҳаётини ҳимоя қилиш вазифасини уддалай олмаётир. Совет ҳукумати бу ишни ўз зиммасига олишга мажбур».

Шундан кейин мамлакат пойтахти Қобулнинг шимолидаги Баграм аэродромига 105-гвардиячи ҳаво-десант дивизияси туширилди. Кушка ва чегарадош бошқа шаҳарлар орқали келган 357 ва 66-моторлаштирилган ўқчи дивизиялар Ҳирот ҳамда Фарах шаҳарларини эгалладилар. Айни чоғда 366 ва 201-дивизиялар Термиз томондан бостириб кириб, янги очилган Саланг доvon йўлини ишғол қилди. Бу – Афғонистоннинг каттагина СССР билан чегарадош қисми Шўро аскарлари ҳукмига ўтди, дегани эди.

Афғон армиясининг Бош штабидан тортиб катта-кичик қисмларни ўз тасарруфида ушлаб турган Совет «ҳарбий маслаҳатчилари» ҳам аввалроқдан берилган махсус яширин буйруққа биноан энг шимариб, ишга тушиб кетишди; қандайдир байрам муносабати билан катта зиёфат ташкил этилиб, афғон қуролдошларини

бўқдириб ичирдилар. Ичишни истамаганларга оиласи билан «дийдорлашиб» келиш учун рухсат этилди. Шунингдек, асосан Шўро «маҳсулоти» бўлган жанговар курол-аслаҳалар, ҳарбий бўлинмаларни бир-бири билан боғловчи алоқа воситалари «ишдан» чиқарилди.

КГБга қарашли, тиш-тирноғигача куролланган бешафқат зобитлардан иборат «Делта» бўлинмаси президент саройини ўраб олди. Пайтдан фойдаланиб, қаршиликсиз таслим бўлиш талаби билан (ўнинчи маротаба) хузурига кириб келган Папутинни Амин пешонасидан отиб ташлади.

(Баъзи маълумотларда талқин қилинишича, кўп ури-нишларга қарамай, Аминни «қўлга ололмагани», яна «22-декабр воқеаси» масаласида сир очилиб, турли миш-мишлар тарқаб юргани учун «Шеф» томонидан бошига қандай маломатлар ёғдирилишини олдиндан сезган генерал ўз жонига ўзи қасд қилган).

Хуллас, Афғонистон давлатининг бош қароргоҳи Доруломон саройи яқсон этилиб, Амин йўқ қилинди. Унинг ўрнига Европадаги қайсидир «қардош» мамлакатда ичкиликдан бош кўтармай юрган, ашаддий Шўропарастлиги билан ажралиб турадиган Бабрак Кармал келтириб қўйилади.

Бироқ, афғон халқи зулм ва мунофиқона ўйинларнинг қулига айланиб қолмади. Ёвузликда янада ваҳшийлашиб бораётган Шўро армияси билан саккиз йил давомида ҳаёт-мамот жанги олиб борди. Ёшу қари, хотин-халаж, ақлини эндигина таний бошлаган болақайлар ҳам қўлига курол олиб, майдонга чиқди.

Айниқса, мурғак юраклар жаҳаннам ўтларида қоврилиб, минг азоб-уқубатлар ичида яшай бошлади. Шўро «кофир»лари юзлаб шаҳар кишлоқларни бор аҳолиси билан қулини кўкларга совуриб, ёшу қари, қақалоқ демай, хотин-халаж демай, танклар остига бос-

тирганини, конлар дарё-дарё бўлиб оққанини кўриб, шу дўзах чангалзорларида вояга етдилар. Берахм, бешафқат махлукмижоз «ғайри динлар» томонидан оппоқ соқолли боболарини деворларга тираб отаётганларида, оналари, опа-сингилларини чирқиллатиб номуси топталаётганда, иложсизликдан нима қилишни билмай, аламларини ичга ютдилар. Бу аламлар улар юракларини тош қилиб қотирди.

Афғон ерида содир этилган инсоният тарихидаги энг оғир жиноятларнинг кичик бир «манзара»сини асримизнинг буюк адиби Чингиз Айтматов ўз асарларидан бирида шундай тасвирлаган: «Кечаётган воқеаларнинг сиёсий замири етарли даражада яхши маълум, мен эса урушаётган келгиндилар томонидан ясалган конкрет «Мурда қопқон»лар қандай қўйилганлиги ҳақида гапирмоқчиман. «Душман» мурдасини у яшаган қишлоқ яқинидаги йўл ёқасига, кўринадиган жойга ташлаб, тагига махсус мина қўйишган. «Контингентчилар»нинг ўзлари эса бўладиган воқеани суратга тушириш учун яшириниб туришган. Қишлоқ кишилари мурдани олиб кетишга келишлари билан мина портлаб, одамларни жойида ўлдирган. Ўта сезгир плёнқада бутун воқеа ўз аксини топган... Мана, вафот этган Афғонга хотини яқинлашиб келади. Қўшнилар уни ушлаб қолишга ҳаракат қилишади. Лекин аёл зор йиғлаб, эрининг мурдасига ташланади. Шу заҳоти кучли мина портлаб, аёлни ва у билан келган кишиларнинг ёстиғини қуритади. Ҳаммаси ўлади. Буларнинг бари кинога олинган. Бошқа бир кадрда эса хуркиб, чўчиб турган болаларни кўрасан. Улар дод-фарёд солиб, ястаниб ётган отасининг ёнига чопиб келишади ва яна мина портлаб, болаларнинг титпитини чиқаради... Йўл ёқасида ўлиб ётган одам ёнидан бефарқ ўтиб кетмаслик учун отдан тушган йўловчи «бу ким экан?» деб жасаднинг елкасидан тортиши билан яна портлаш рўй беради. Ва яна қурбон. Бош суягидан

яраланган от бор вужуди билан қоча бошлайди, сўнгра йиқилиб оёқларини қоқиб, пишқириб жон таслим қилади. Буларнинг ҳаммаси плёнкаларга туширилган... Шундай қилиб, «Мурда - қопқон» операцияларидан энг характерлилари кинога олинган. Ана шу йўл билан плёнкага туширилган бу манзаралар жанговар топшириқ сифатида баҳоланган ва штабларда тегишлича тақдирланган. Бундай плёнкаларни кўздан кечирган айрим кимсалар бу манзараларда ўз кўрсатмалари ва мақсадларининг ижросини кўришган. Бу даҳшатларни экранларда кўриб касбидан қаноат ҳосил қилганлар кимлар экан, ўзи? Ана шундай «ажал қопқонларини» қўйиб, жиноятга қўл урган ва ўз қилмишларини бутун даҳшатлари билан киноплёнкаларга туширган муртадлар кимлар эди, қаёқдан келган эди? Уларнинг зоти-зурриёти номаълум, ота-боболарининг кимлар эканлигини ҳам билмайсан. Фақат қилмишларини кўриб, уларнинг ким эканликларини билиб олса бўлади...»

Афғон халқи бошига солинаётган ўша қора кунларга дунё томошабин бўлиб, қараб турмади. Жаҳоннинг кўплаб мамлакатлари бир ёқадан бош чиқариб, ёрдам қўлини чўзди. Албатта, босқинчи армиянинг энг замонавий қуролларига бас келадиган ҳарбий анжомлар билан ҳам!

Афсус, етказиб берилган бу қуролларнинг аксари энг аввало уқувсиз, фақат «кофирлар»нинг қилмишларидан нафратланиб, дийдаси заранг қотиб бўлган жангари «дала командирлари» қўлига бориб тушар, бир кунмас-бир кун улар юрагидаги ёғилажак аламзадалиқ олови ёрдам қўлини чўзаётганларнинг ўз бошларига бало бўлиб ёғилишини ҳеч ким билмасди. Чунки тўққиз йил, бир ой-у йигирма беш кун давом этган қирғинбарот кўзи кўр, қулоғи қар қилинган афғон жангарилари тушунчасида мавжуд бўлган барча инсоний туйғуларни ёндириб, қул қилиб ташлаганди. Энди уларга бирдан-бир ғаним

«гайридинлар» бўлиб қолган, мусулмон бўлмаган барча инсон зоти борки, қонини ичишга тайёр эдилар.

Нихоят, узокқа чўзилган хунрезликка чек қўйилди.

Энг ҳайратланарлиси шуки, «СССР» деган мамлакатни курраи замин олдида шарманда-шармисор этган, мисли кўрилмаган қурбонлар бериб, миллионлар ризқ-насибасини бесамар совурилишига сабабчи бўлган, Афғон ерини босиб ўтиб, «Рус солдатлари душман қони билан ифлосланган ўз этикларини Ҳинд океанининг илиқ сувларида ювиб, тозалаш» (Креновский)ни орзу қилган, асаби ноқисроқ Пётр Биринчи васиятларини амалга ошириш режасини тузган қовоқбош генерал-у калтабин сиёсатдонларнинг бироргаси жазога тортилмади, ҳатто пешонасига чертиб ҳам қўйилмади. Ваҳоланки, янада каттароқ амал ва мартабаларга эга бўлдилар. Тиллари бийронлашиб, сиёсат майдонида қайнаб-жўшиб жавлон урдилар. Кўпчилиги «Ҳалоскорлар» сафидан ўрин олди.

«Империалистик Америка» ва бошқа давлатларга эса улардан зурриёт бўлиб минг бошли аждаҳо мисол дунёга ўт пуркаш жазавасига тушган, ҳар балога тайёр шайтоний телбанамолар қолган, улар урчигандан-урчиб, йил сайин катта кучга айланиб борарди.

Алал оқибат бу унсурлар бўри тўдалари каби бирлашиб, «кофир»лар чангалидан озод бўлган Афғон заминиде «Толибон» ҳукуматини барпо этдилар.

Кутилмаган Совет босқини дунёни қандай ташвишга солиб қўйган бўлса, бу мутаассиб жангарилар оломони оламнинг ҳар бурчидан ёпирилиб келаётган «Ислом жиҳодчилари» ҳисобига кенгайиб, мисли кўрилмаган қудратга эга бўлиб бораётгани ундан-да ваҳимали тус ола бошлади.

«Толибон»лар инсоният ақл-заковати билан барпо этилган нимаики тараққиёт ютуқлари бўлса, «шайтоний» деб эълон қилиб, бутун бошли афғон халқини

ўрта аср қоронғулиги домига торта бошладилар. Барча маърифий-маданий тизимларни йўқ қилдилар.

Жафокаш Афғонистон Совет босқинчилигининг аччиқ меваси бўлган - инсонлик қиёфасини йўқотган ашаддий мутаассиблар чангалига тушиб қолганди.

«Толибон»лар Москва бўйинтуруғидан эндигина озод бўлган яқин-атроф республикалардаги писиб-биқиниб юрган турли жинойий гуруҳларга мансуб товламачи, ўғри муттаҳамларни ҳам ўз шафеълигига ола бошлади. Улардан «Ислом лашкарлари» тузилмаси барпо этилди. Бу газандалар келажакда «ғайридинлар» қўлида бўлган «ўз» юртларини озод қилиш, гўё «ҳалифалик»ка бирлаштиришга масъул «раҳнамо»лар бўлиб етишиши лозим эди.

Қисқа вақт ичида Афғонистон фақат Ўрта Осиёга эмас, бутун Шарқ минтақаси мамлакатларига ҳам хавф солувчи диний терроризм уясига айланди. Бу юртдан Бен Ладен сингари ўта хавфли тўда раҳбарлари бошпана топди.

«Толибон» армияси тасарруфида мағлуб «шўравий»лардан «мерос» қолган қурол-аслаҳа омборлари, шошилинчда ташлаб кетилган ҳарбий истеҳкомлар билан бир қаторда янгидан-янги русумдаги замонавийроқ (қўшни давлат орқали оқиб келаётган) қуроллар пайдо бўла бошлади.

«Толибон»чи дала командирлари орасида худудий даволар ҳақида гап оралаб қолди. Уларнинг айрим гуруҳлари Термиз чегарасига яқинлашиб келиб, шаҳарга қарата замбараклардан ўқ ота бошладилар.

Ўзбекистон ҳукумати ўзаро тузилган шартномага мувофиқ, Кремл раҳбариятига қалтис вазият ҳақида маълумот йўллаб, ваъда қилинган қурол-аслаҳани тезроқ жўнатишларини сўради.

Юборишга ваъда беришди. Аммо ойлар, йиллар ўтди ҳамки, ҳеч нарса жўнатишмади.

Шу орада Бен Ладен бошлиқ «Толибон» жангарилари хужум майдонини янада кенгроқ олиб, аввал араб мамла-

катларидаги «гайридинлар»нинг дипломатик қароргоҳларига қарши бир неча жанговар ҳужум қилдилар.

Сўнг янада ваҳшийроқ тус олган жиноятга қўл уриб, Америкадай мамлакат худудида бутун дунёни ларзага солган 11 сентябр фожиасини уюштирдилар.

Энди олам аҳли шу мамлакат мисолида терроризмнинг энг ваҳший, инсон ақли бовар қилмайдиган манфур қиёфаси билан рўбарў бўлганди.

Бу мислсиз фожиа ташкилотчилари жаҳон аҳлини бунданам даҳшатлироқ «жаҳаннам азоби» кутаётганини очикдан-очик «Ал-Жазира» телеканали орқали бир неча бор эълон қилдилар.

Одам ҳайрон бўлади, газандаларнинг қўлидаги қурол бўлиб, улар сўзини дунёга тарқатаётган бу қанақа телеканал ўзи? Ё «Ал Қоида»га қарашлими?! деган савол пайдо бўлиши мумкин, ҳар кимнинг хаёлида...

Орадан кўп ўтмай «Ал-Жазира»нинг таъсисчиларидан бири, номи арабча бўлса-да, бинойидек рус тилида гапирадиган жаноб, Москвага ташриф буюрган экан, «Время» ахборот кўрсатуви учун айнан шу маънода интервью берди; «Бен Ладен» мурожаатининг «Ал-Жазира» орқали узатилган ҳар минути учун йигирма минг доллардан реклама ҳақи оламиз». Ўйлашиб қоласан, бу телеканал «ҳомийлари»ни пул эмас, кўпроқ бошқа нарсалар қизиқтирмасмикан? Яна уларнинг вакили Москвада нима қилиб юрибди?

Шундай қилиб, ўз тарихида илк бор террористларнинг қутилмаган зарбасига учраган Америка яна ер юзининг қайсидир минтақасида содир этилиши мумкин бўлган хунрезлик олдини олиш учун қабоҳат ўчоғига муносиб зарба беришга ҳозирлик кўра бошлади.

Бу ҳужум кимларга қарши қаратилиши, қачон амалга оширилиши ҳақида матбуот элдан бурун бонг урди. Албатта мазкур амалиёт Кремлдагиларни безовта қилиб

қўйганди. Улар «мустақил давлат»нинг ички ишларига қуролли аралашуш Халқаро қонун-қоидаларни бузишга қиради дея, гўё Афғон халқининг ёнини олган бўлиб, жар сола бошладилар.

Кўпчилик Москва нашрларининг бош мавзуи - «Америка интервенцияси ва унинг хунук оқибатлари» ҳақидаги башоратлардан иборат бўлиб қолди.

Россия телеканаллари-ку, ҳар кунги ахборотини Афғонистонга қўшни Покистондан олинган ўз мухбирларининг «Антиамерика» руҳидаги репортажлари билан бошлайди; мужоҳидларни қўллаб-қувватлаш учун ўтказилаётган оломон митинглар; «Калашников» автоматини силкитиб, Американи ҳақоратлаётган дўкандор; Толибонга хайрихоҳ ёшларнинг қаршилиқ кўрсатиш штабига айланган масжидлардан репортаж; исломий партия раҳбарларининг қаҳр-ғазабли интервьюлари ва ҳоказолар...

Мен ўшанда Покистонда эдим. Ҳаммаёқни Россия телевидение ходимлари билан «газетачилар»и босиб кетгандай эди, гўё. «Ҳеч қачон рус ҳамкасбларимиз Покистонга бу даражада «қизиқиб» қолмагандилар» дейишарди маҳаллий журналистлар. «Москва қайси томонда, ўзи?» деб сўрашарди баъзи сиёсатчилар, мендан.

Лекин, ҳамма билиб турарди, бундай сиёсат замирида «Наҳот Совет қўшинлари шунча қон тўкиб босиб ололмаган Афғонистонни Америка бошлиқ, НАТО кучлари осонликча қўлга киритсалар?!» деган ғайрликка хос ичқоралиқдай хавфсираш ётганини!

Террорчилар уясига айланиб қолган Қобилга ҳарбий зарбалар бериш бошланди... Телеэкранлар орқали осмонда пайдо бўлган самолётлар, зимистон осмон қўйнидан из қолдириб тушаётган бомбалар, шаҳарнинг бир қисмини ёритиб юборган оловли алангалар кўрсатиларди. Ва бу «тўғридан-тўғри репортаж» эрта-лабга қадар давом этди...

Бошқаларни билмадим-у, менинг назаримда ўша пайтлар култепага айланган жангариларга қарашли истехкомлар, «тинч аҳоли» истиқомат қилиб келган хонадон вайроналари (кейинчалик покистонлик журналист танишим Муҳаммад Аббос Хоннинг айтишича, бу «вайрона»ларнинг аксарияти Совет Армияси оккупацияси пайтидаги суратлардан иборат бўлган)ни ўз саҳифаларида энг кўп босиб чиқарган Россия матбуоти, НАТО ва Америка Ҳарбий кучлари «қилмишлари»ни аямай фош этган ҳам Москва телевидениеси бўлди...

Ҳар қалай бу «агрессия» Афғонистонни ўрта аср қаърига тортган ҳалокатли зулматдан ёруғликка олиб чиқди. Мамлакат республика деб эълон қилинди. Олий халқ Жирғаси томонидан янги Президент сайланди.

Россия сиёсатдонлари эса ҳамон алам билан бу - Америка бошлиқ ғарб сиёсатдонларининг ўйини, Карзай улар «одами» деб ўйлашади ва иложи борича унинг «америкапараст»лигини қоралаб кўрсатишга ҳаракат қилишади. Афғонистоннинг ҳозирги раҳбарлари мамлакатнинг кўпчилик қисмида ҳеч қандай обрўга эга эмас, халқ оммаси улар юргизаётган сиёсатдан норози дея жар солишади. Бирлашган Халқаро ҳарбий Контингент кучларига Толибон жангарилари томонидан етказилаётган талофатлар ҳажми, қурбонлар сонини одатлари бўйича салкам байрамона кайфият билан эълон қиладилар.

Буларнинг замирида нима бўлса бўлсин-биздан бошқа ҳеч кимга бўлмасин, деган ўта худбинона сиёсат ётади.

Чунки Афғонистон азалдан Ўрта Осиё минтақаси билан дунёни бирлаштирувчи Буюк Ипак йўлининг бош «Дарвоза»си сифатида, ҳамда ўзининг муҳим стратегик аҳамияти билан кўп мамлакатларни қизиқтириб келган.

Агар ҳозир бу «Дарвоза» очилиб кетгудек бўлса, Россия мисли кўрилмаган ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий «ютуқлар»ни кўлдан чиқариши аниқ.

Маълумки, Афғонистон ҳали қўл «тегизилмаган» жуда катта заҳирали қазилма бойликларига эга. Уни «ўзгалар» қўлига ўтиб кетиши катта йўқотиш... қолаверса, бу мамлакат орқали Карачи денгиз портига олиб чикувчи савдо йўлини очилиши... ундан-да улкан йўқотиш деганидир. Чунки, Халқаро қўламга эга бўлган бу ишлар Россияни «четлаб» амалга оширилади. Ўрта Осиёдаги жуда катта заҳирага эга бўлган ёқилғи-газ оқими Афғонистон орқали Покистон, Ҳиндистон, Хитой мамлакатларига узатила бошлайди.

Айниқса...

Порт - бу хусусан ҳозирги пайтда денгиздан «узилиб» қолган ҳар бир мамлакат учун омад калитидир.

Порт - қуруқликдан ўтувчи минг-минг километрли масофани қискартиб, арзон ва қулай сув йўлига олиб чикувчи бирдан-бир омилдир.

Порт - халқаро савдо-сотикни гуркираб яшнашига, ҳар қандай давлатни дунё миқёсида қаддини ростлашига кенг йўл очадиган воситадир.

Порт - бу янги техника, замонавий технология кириб келадиган энг арзон тараққиёт маёғидир.

Шундай экан, аввал итоатда бўлган, ҳозир ҳам маълум тазйиқ остида турган собиқ Совет республикалари эндиликда Шарқий Осиё минтақасидаги Малайзия, Сингапур, Таиланд каби «Ўрта Осиё йўлбарслари»га айланмайди деб ким айта олади.

Бу ҳар икки гапининг бирида «Биз ўз манфаатларимиз юзасидан келиб чиқиб, сиёсат юритамиз» дея дунёни «огоҳлантириб» чарчамаётган Бузруг бошлиқ раҳбарларга ёқармикан?..

ТЎҚҚИЗИНЧИ БОБ

ЛАЪНАТ ТАМҒАСИ

Американинг пешонасига тамға қилиб босиладиган яна бир айбловни Ироққа бостириб кириб, Саддам Хусайн режимини ағдаргани билан боғлашади. Бу катта хатоликми, ёки тўғри қилинган ишми, тарих ўз баҳосини бергусидир.

Лекин, «Бостириб» киришнинг ҳар хил сабаблари бор: ўғринча ёки мажбурликдан. Ўғринчаси росмана босқинчилик.

Мисол қилиб, 78-инчи йиллари Афғонистонга уюштирилган босқинни эслаш кифоя. Мақсад шу мамлакатни истило этиш бўлган.

Бу истилонинг тарихи эса, Рус давлатчилигининг асосчиси Пётр Биринчига бориб тақалади. Унинг бирдан-бир нияти Россия чегараларини илиқ сувли денгиз қирғоқларигача кенгайтиришдан иборат бўлган.

Бу «васият» Иккинчи Жаҳон Уруши йилларидан кейин Кремлда ўтирганлар мияси атрофида айланиб қолди. Айланганда ҳам кенгрок тус олиб, унинг ёнига яна иккита сиёсий амалиёт қўшилган ҳолда айлана бошлади. Махфий суратда Сиёсий Бюрода кўриб тасдиқланган бу «амалиётлар»дан бири нефтга бой Араб давлатлари ичидан энг содиқ дўст топиб, у ердаги Америка ҳукмронлигига барҳам бериш; иккинчиси «душман»нинг шундоқ биқинида хатар ўчоғини яратиш эди.

Ғарбнинг ўша пайтдаги раҳбарлари яқиндагина урушдан тинка-мадори куриб чикқан Россия ҳали узок

йиллар ўзи билан ўзи овора бўлиб қолади деб ўйлашар, унинг Бош Қароргоҳида келажакни ўйлаб тузилган махфий режалардан мутлақо беҳабар эдилар.

Айғоқчилик Хизматининг энг тажрибали сардорларидан бири «Шарқшунос» Бурмаков чамадон тўла пул билан «дўст» излаб Арабистон сафарига йўл олди... Лотин Америкаси қитъасидаги машҳур курорт мамлакатларидан бири саналмиш Кубада эса «европалик» кўни-кўнжи сармоёга тўла «бойвачча дам олувчилар» кўпайиб қолди.

«Пул бўлса - чангалда шўрва» дейдилар, ҳамма муаммоларни шу савил орқали ҳал этиш мумкинлигини рус разведкаси бутун дунё олдида яна бир бор исботлади. Ер куррасининг қарама-қарши икки минтақасидан топилган, мутлақо бир-бирига ўхшамаса-да, мақсади битта -Американинг ҳиқилдоғидан олишга доим тайёр шарқли ҳамда лотинамерикали икки Кимсани Шўро ҳукумати дарров ўз паноҳига олди.

Келажакда дунё сиёсатини ҳал этишда ишончли «қурол» сифатида фойдаланса бўладиган ёқилни хомашёсига ғоят бой Ироқ океан ортидаги «империалист»лар чангалидан халос этилиб, уларнинг ашаддий душманига айланди қолди.

Бу мамлакат раҳбари ҳисобланмиш Саддам Американи қай даражада кўролмаслигини шундан билса бўлардики, пол латталарига АҚШ давлати байроғи ва Президентлари суратини солдириб, ҳақоратлади. Ҳатто ҳожатхоналарга ҳам шундай «тус» бердирди.

У саройдаги баҳайбат қабулхонасида эса тез-тез дийдорлашиб турадиган Креновский (у ҳам «шарқшунос»), Бурмаков каби «қадрдонлари» суратини сақларди.

Кубада-ку, ҳар куни митинг. «Халқдан чиққан Командос» етти-саккиз соатлаб одамларни оёққа турғизиб кўйиб, Америка устидан мағзава тўқади. Узоқдаги «коммунизм маёғи» мамлақати хазиначидан истаганча маблағ

олади, курол-аслаҳа омборхоналарининг битта калити унга ишониб, топшириб кўйилган.

Ироқ қисқа муддат ичида араб дунёсидаги ҳарбий куч-қудрати энг юқори даражада бўлган давлатлардан бирига айланди. Москва уни бекордан-бекорга «боқиб» семиртирмаётган эди...

Кутилмаганда Саддамни Совет ҳукуматига қай даражада содиқ эканлигини синаб кўриш пайти келди.

Ҳа, ўшанда Амин билан муносабатлар таранг ҳолга келиб, бутун Афғонистон портлаш арафасида турган бир пайтда Покистондан ҳам кўра Эрон Москвани кўпроқ ташвишга соларди.

Шу орада Кобулдаги резидентдан кўшни мамлакатнинг беш юз минг кишилиқ ҳарбий бўлинмалари Афғон чегараси томон силжий бошлагани ҳақида маълумот келиб қолди.

Бу "шум хабар" Кремлдаги "кўмондон"ларни ақлдан оздириб қўя ёзди.

Ўртага ўта маккор, пихи ёрилган муғомбир, шу урушнинг илҳомчиларидан бири «шарқшунос» Бурмаков тушиб, эҳтирослар оловига сув сепди;

- Ортиқча ҳаяжонга берилишнинг ҳожати йўқ. Биз Эрондан буни кутмагандик. Шарқ-шарқлигини килди. Энди шунга яраша чора кўришга мажбурмиз. Мен ҳозироқ «ПолитБЮРО» аъзолари йиғилиши чақирилишини сўрайман.

«Чора» шу бўлдики, қисқа муддатли йиғилишдан сўнг Бурмаковнинг ўзи Боғдодга телефон қилиб, Саддамга тезда Москвага етиб келишини сўради.

Кечаси вақт алламаҳалгача давом этган ўзаро суҳбат ва «келишув»га биноан ҳеч кечиктирмасдан Эронга қарши очиладиган урушнинг барча сарф-харажатлари Совет ҳукумати зиммасида бўлиши, яна Саддамнинг қатъий қилиб ўртага қўйган талабига биноан уруш қанча

вақтга чўзилса, ҳар йили учун Швецария банкидаги шахсий рақамига беш юз миллион (!) АҚШ доллари ўтказиб туриш ҳақида ўзаро аҳдлашувга келишилди.

Эртасига Ироқ Армияси кўшни Эрон худудига бостириб кириб, унинг шаҳар ва қишлоқларини бомбардимон қила бошлади.

Неча асрлардан бери тинч-тотув яшаб келган икки мусулмон давлати мунофиқона гиж-гижлашнинг қурбони бўлиб, саккиз йил давомида бир-бири билан ҳаёт-мамот жанги олиб борди.

Ҳар томондан миллионлаб бегуноҳлар қурбон бўлди. Юзлаб гуллаган гўшалар вайронага айланди, боғу серҳосил далалар ўт ичида ёнди.

Айтишларича, занжирбанд қилиб боқилган ит бир марта одамга ҳамла қилиб, қон ҳидини сезса, уни бошқариб бўлмай қолади, истаган пайтда яна ташланиши мумкин экан.

Енгилгани ҳам, «ғалабаси» ҳам сирлича қолаётган, хануз Москванинг шоввоз аскарисидай ўзини тутаётган Саддам Ҳусайн учун шунча йиллик уруш, қон тўкишлар камлик қилди чоғи, бирдан кўшни давлат Қувайтга ташланиб қолди. Ҳамон қўлтиғига сув пуркаб турган москвалик «ҳомий»лар томонидан инъом этилган энг замонавий қуроллар ёрдамида осонгина мамлакат пойтахтини ишғол қилди. Ҳатто Боғдоддаги ўз идорасининг бир қисмини шу ерга кўчиртириб келтирди.

Эндиги «юриш» Қувайт атрофидаги давлатларга қаратилишини Саддам очикдан-очик айта бошлади.

Кремлдагилар ҳаддидан ошаётган, ўзлари яратиб қўйган бу «саркарда»нинг қилмишларига томошабин бўлиб, бирор муносибат билдирмас, асл иддаолари рўёбга чиқаётганидан хурсанд эдилар, чоғи...

Бироқ, саҳройи бадавийларча амалга оширилаётган талончиликнинг умри қисқа бўлиб чиқди.

Америка бошлиқ НАТО Ҳарбий кучлари янги аср «қароқчилари»га қарши ҳужум бошлаб, улар чангалидан Қувайтни озод этди. Бу қароқчилик бошлиғи Саддам Ҳусайнни думига челақ боғланган йиртқичдай ўзга мамлакат ҳудудидан ҳайдаб чиқардилар, «қафас»га ҳам киритдилар-у,... унинг зирҳли эшигини маҳкамроқ ёпишмади. «Қизил армия»чилар бўлганда эди, терисидан чакмон ясаб кийишар ва қозонган ғалабалирини бутун дунёга кўз-кўз қилиб жар солишарди.

...Балки Бирлашган Контингент ҳарбий бошлиқлари Халқаро қонун-қоидалар меъёрига ўта риоя қилиб, «чегара»дан ўтишмаган, йиқилганни уриш номардлик бўлади дея, Саддамни аяган, уни энди бундай номақулчиликлар қилишга ҳадди сиғмас деб, ўйлашган бўлса керак.

Аммо, аламзадалик, ўз манфур мақсадлари йўлида ҳеч нарсадан тоймаслик иллоти Саддамнинг «устоз»лари томонидан қон-қонига сингдирилган эканми, Америка ва кўшни мамлакатларга қаратилган дағдағани янада авж олдириб юборди. Ўзи юргизаётган ҳалокатли сиёсатга салгина қарши бўлган фуқароларни занжирбанд этиб, қийноқларга солиб, ўлдиртирди, тиконли симдан ясалган «ҳибсхона»ларга қамаб, қутурган итларга талатиб, бурда-бурда қилдирди ва бундан шахвоний ҳузур олишини ҳеч кимдан яширмади.

Мухбирлар Саддамни Сталинга қиёслашни бас қилишди. Чунки у ваҳшийликда Сталинни аллақачон ортда қолдирганди.

Бу муртад оломонни ўзига қаратиш «илми»ни ҳам пухта эгаллаган эди. Қўлидаги «Калашников» автоматини осмонга силкиб, «Америкаликларга ўлим!» дея бақирар ва тариллатиб ўқ отар, бундан жунбушга келган ҳалойиқ денгиз каби чайқалиб, унинг сўзларини

қайтарарди. Саддам олқиш ва ҳайқириқлар тўлқини узра яна бир шиор ташлар, яқин кунлар ичида Америка - Ғарб давлатлари ва уларнинг қулига айланиб қолганлар ер юзидан йўқ бўлиб кетиш арафасида эканлигини айттарди.

Ҳатто Боғдоднинг марказий майдонида бўлган оломон йиғинларининг бирида «Биз атом бомбасига эгамиз, бугуннинг ўзидаёқ душманларга қарши уруш эълон қилишга тайёрмиз» дея «Ироқ атом бомбаси» моделини намоишкорана ҳаммага кўрсатди.

Ҳеч нарсадан тоймас ва қайтмас Саддамнинг бундай очиқ-ойдин дағдағасидан «ростданам шундайми, ёки зўраки кўрқитишми?» деган савол кўпчиликни ўйлантириб қўйди.

«Ўйинбоши» Москва сукут сақлар, «қўғирчоқ»нинг этакни кўтариб юборувчи бундай «укувсизларча» валдирашларига на раддия билдирарди, на уни «тартибга чақириб» қўйишга ҳаракат қиларди.

Бирок, Советлар давридаёқ Ироқ ўта махфий суратда «кўчма лабораториялар»да ўз атом қуролини яратишга киришганлиги ҳақида аниқ маълумотларга асосланган хабарлар тарқаганди... Бу хабарлар қай даражада ҳақиқат эканлигини текширмоқчи бўлган қуролланишни назорат қилиш бўйича БМТнинг Махсус Комиссия аъзолари 1998 йили Ироқ ҳудудидан чиқариб юборилганлиги тасдиқлаб турибди.

Шундай қилиб, Араб Шарқида яна хавфли вазият вужудга кела бошлади. Саддам «Атом» билан яқин-атроф қўшни давлатларни кўрқитишни бас қилмас, мамлакатда янги урушга тайёргарлик авжга чиқиб борарди.

Россиядан Ироққа расмий-норасмий равишда (худди Югославиядагидек) «Америка агрессиясига қарши» «кўнгиллилар» келаётгани маълум бўлиб қолди.

Ҳатто «дўсти»нинг ёнида уни руҳлантириб, ёмон

кунларни бирга бахам кўриш мақсадида Боғдодга Креновский ташриф буюрганлиги тўғрисида ҳам узун кулок гаплар таркади.

«Душман» томонга уруш муқаррарлиги маълум бўлиб қолди. Халқаро Тинчликпарвар Ҳарбий кучлар кўмондонлиги ортиқча қон тўкилмаслиги мақсадида Боғдодга «тинчлик шартномаси» тузиш таклифи билан мурожаат этди. Қатъий рад жавоби олинди. Ҳатто Саддам «биз душман билан ҳеч қандай мулоқотга киришмаймиз, жанг қилишга тайёрмиз» деган расмий баёнот билан чиқди. Чунки у Москвага қаттиқ ишонган эди, дейишади.

Иккинчи мурожаат ҳам жавобсиз қолди.

Нихоят С. Ҳусайнга ҳеч қандай монеликсиз истаган мамлакатига чиқиб кетиш, урушдан чарчаб мадори қуриган Ироқ халқига тинч йўл билан ўз келажагини ўзи белгилаш ҳуқуқини бериш таклифи айтилди.

Саддам қайсарона оҳангда «Биз урушдан кўркмаймиз, душманни йўқ қилиб юборадиган қудратли қуролга эгамиз» дея жавоб қайтарди.

НАТО бошчилигидаги Бирлашган Ҳарбий Кўмондонликка бу қурол мавжудлиги маълум эди. У тийиксиз Ироқ етакчиси томонидан исталган пайтда ишга солиниши мумкин деган фикрга келинди. «Жондан тўйган хўкиз - болтадан тоймас».

Уруш алангасининг тафти Ироқ узра ёйила бошлади. Барча мамлакатларнинг элчихона ходимлари Боғдодни тарк этиб, чиқиб кета бошладилар. Бироқ, алоҳида қалъа кўрғонни эслатувчи Россия элчихонаси атрофида бошқача гавжумлик, ғайритабиийроқ ҳолатни кузатиш мумкин эди.

Москвада бор диққат эътибор «ходим»лар тақдири нима бўлишига эмас, балки Саддам сўзлари тасдиқланиб, сир очилиб қолишига йўл қўймасликка қаратилганди.

Кремлдан «Ҳалоскор»нинг энг ишончли ходими - эл-

чига охирги дақиқаларгача Боғдодни тарк кетмаслиги, ҳатто барча дипломат ва бошқа йўналишдаги хизмат кишилариининг ҳам оила аъзолари ва бола-чақаси билан ушлаб туриш ҳақида кўрсатма келганди.

Ниҳоят, КГБ тарихида мураккаб, масъулиятли «Боғдод операцияси» амалга оширилди: уруш бошланишига санокли соатлар қолганида Россиянинг барча «дипломатик миссияси» уюшган ҳолда, негадир самолётларда эмас, машиналар қарвони ёрдамида Ироқ пойтахтидан чиқиб кета бошлади.

Хотин-халаж, бола-бақра билан анчагина олис масофа Кремлнинг яна бир кўғирчоғи - Сурия чегараси томон йўл олган бу «Карвон»да юк машиналарининг ҳаддан зиёд кўплиги, уларни ғайри табиийроқ шакл-шамоилга эга эканлиги НАТО ҳарбий учувчиларида шубҳа уйғотади. Лекин «Дипломатлар дахлсизлиги» байроғи остида кетаётган «Карвон»ни тўхтатишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. «Кўчма лабораториялар» ҳам шу қарвон орасида бўлган дейдилар... Қўлга тушмагани «ўғри»га чиқариш тухмат ҳисобланади. Ўғри эса ўз ишини қойиллатиб бажариб бўлганди. Унинг амалиётчилари ҳаммага маълум. Бироқ «тадбир» сир-асрорларини ҳали ҳеч ким очиб беролгани йўқ.

Шунинг учун Кремлдагиларнинг юзи «ёруғ».

Ҳамон кўпчиликнинг оғзидан бир гап тушмайди: Ироқда атом бомбаси йўқ экан-ку! Унга ҳужум қилишга Американинг нима ҳаққи бор эди?

Аммо, тийиксиз Саддамнинг миллионлаб кишилар қонини тўкишга сабаб бўлган ҳужумкорлик кирдикорлари яна нима қароматлар кўрсатиши ҳақида ўйламайдилар.

Гап фақат бомбада эдими?..

Тўғри, Ироқ уруши биргина қонли диктатурани йўқ қилиш билан тугагани йўқ. Айрим давлатларнинг ҳам

ошкора, ҳам пинҳона аралашувлари оқибатида, мамлакат аҳолиси қонхўр бир жаллод зулмидан қутулиб, гиж-гижловларнинг янги қурбонига айланди, граждандар уруши ҳамон давом этмоқда.

Ироқ жангоҳлари НАТО ва Америкага рақобатда бўлган Россиянинг «мақтовли» қуроллари синаб кўриладиган «машқ майдони»га айланди.

Мен, мана шу мухтасаргина қилиб ёзганларим орқали Саддамга ачиниб, уни қаҳрамон деб юрган дўстларимга бу кимсанинг кимлиги-ю, Ироққа қарши «агрессия» қандай бошлангани ҳақида ўзим билганимча маълумот беришга ҳаракат қилдим.

Энди Саддамни олқишлаб, Американи лаънатлайдиларми ёки бунинг аксини қиладиларми, ўзларининг виждонига ҳавола.

Тўғри, бу ҳақиқатни Американи кўролмаслик сабоқларини пухта эгаллаб, суяги қотган кишиларга тунтириш қийин.

ЎНИНЧИ БОБ

ЯНГИЧА БОСҚИН

Маълумки, бир пайтлар «Бўлиб ташла - хукмронлик қил» деган шиор бўларди. «Ҳалоскор» бу атамани ўзига хос янги «мазмун» билан бойитиб, «Қўшиб ол - хукмингни ўтказ» сиёсатига айлантирди. Ва буни асло кутилмаган, кўпчиликни эсанкиратиб, доғда қолдирадиган вазиятда турли йўллар билан амалга оширишга киришди. Тўғрироғи, ақл бовар қилмас бу махфий амалиётларнинг жонкуяр раҳнамосига айланди.

Икки мустақил давлатни бир-биридан ажратиб турувчи чегара - Керч бўғозининг бир қирғоғида тўсатдан кум, шағал, тупроқ ортган минглаб машиналар, улар ортидан сон-саноксиз булдозерлар пайдо бўлиб, кутилмаганда қандайдир зарбдор қурилиш бошланиб кетганини кўрганлар аввалига ҳайрон бўлишди. Орадан кўп ўтмай гап тарқалди: бу «қурилишга» Москва шаҳар мерининг ўзи ҳомийлик қилаётганмиш.

Ҳа, аввал тобе бўлган кўпгина республикалар устидан ҳукмбардорлик қўлдан чиққач, аламзадалиқ ўтида қоврилиб юрган империя пойтахти мэрининг кейинги йилларда собиқ худудлар "ичкараси"да амалга оширадиган бундай қитмирона қилиқлари кўпайиб қолганди. У аввалроқ мустақил Украинанинг Севастопол шаҳридаги Россия Ҳарбий денгиз флотига "ҳомийлик" қилиб, у ерда анча "сусайиб қолган жанговар рух"ни кўтариш мақсадида "Москва шаҳар бюджети" ҳисобидан жуда катта "мудофаа маблағи" ажратганди.

Мана, энди навбатдаги "ҳомийлик"нинг асл мақсади -икки қирғоқни "бирлаштириб", қўшни мамлакат ерининг бир қисмини «шунчаки» «қўшиб» олиш эканлиги маълум бўлиб қолгач, ҳамма оёққа турди. Россиялик «қўшнилар» ақли расо одам тушуниб етавермайдиган лекин сир-асрори фақат ўзларига маълум бу «қурилиш»ни ярим-ёрти ҳолда тўхтатишга мажбур бўлдилар...

Сиёсатдан унча-мунча хабари бор ҳар бир одамга маълумки, Жаҳон Ҳамжамяти мамлакатлари томонидан Арктика қитъаси дахлсиз ҳудуд, умуминсоният мулки деб эълон қилинган. Бу ҳақдаги Меморандумга ер юзидаги ҳамма давлатлар қатори Россия ҳам имзо чеккан.

Аммо шунга қарамай, қурраи заминнинг салкам олтидан бир қисмини эгаллаб турган Россия ҳукмдори учун ҳудудий «етишмовчилик» юрагини ўртаб юборди шекилли, шу Қитъани ҳам «қўшиб» олиш илинжига тушиб қолди. Ва бу хатарли ният ўта махфий ХХI аср денгиз қароқчилигининг услуги билан амалга оширилди. Чилангаров деган олимлик касбини мунофиқона «махфийлик»ка алмаштирган кимса бошлиқ яширин «десант» кутилмаганда Арктиканинг бир неча юз метр музликлари остида пайдо бўлиб, у ер (сув ости «худуди»)га Россия давлат байроғини ўрнатди.

«Ҳалоскор» ўзининг жаҳоншумул бу ғалабасидан мамнун эканлигини яширмади.

Кўзларини лўқ қилиб:

– Арктика қитъасининг Ломоносов сув ости тоғ тизмалари чўзилиб борган ерларигача энди бизга қарайди. Стратегик манфаатлар ҳудудимиздир, - дея эълон қилди.

Аслида бу геосиёсий найранг янгилик эмас, очиқойдин 38-инчи йилга кўр-кўрона тақлид эди. Айнан ўша йил фашистлар Германияси ўта махфий суратда Шимоллий Қутб кенгликларига ўғринча «илмий экспедиция»

уюштириб, у ерга Учинчи Рейх байроғини тикадилар, бепоён музлик сарҳадлари бўйлаб самолётлардан ҳар 25 км.ли масофа оралатиб пўлатдан ясалган свастика нишонини ташлаб чиқадилар.

Бу «тарихий» амалиёт кино тасмаларига муҳрланиб, расман намойиш этилади.

Ана шундан кейин фюрер айнан:

– Энди бу қитъа самолётларимиз учиб борган сарҳадларига қадар бизнинг стратегик манфаатлар худудимизга киради, - деб дунёни огоҳлантиради.

Тарихчи сиёсатдонлар кўпчиликни ғафлатда қолдирган Гитлер томонидан уюштирилган бу босқинни келажакда ер юзи устидан ҳарбий устунликка эришиш, шунингдек, у ерда мавжуд қазилма бойликларига эга бўлиш мақсадида амалга оширилган, дея изоҳлаб келадилар.

Орадан 70 йил ўтар-ўтмас, ўз мақсад – моҳиятини йўқотмаган, бир-бирига муштарак машъум бу амалиётнинг яна бош кўтарганлиги кўпчиликни хушёр торттириши керак...

Энди, умуминсониятнинг дахлсиз мулки ҳисобланувчи бутун бир қитъага эга бўлиш учун қилинаётган даъвонинг қанчалик тутуриқсиз, асоссизлигини қаранг: мабодо биттагина сув остида эмас, қуруқликлар бўйлаб ястанган Тянь-Шан ёки Ҳимолай тоғ этаклари қаергача чўзилиб борган бўлса - қайсидир зўраки «арбоб» томонидан ўша жойлар бизникидир, дея эълон қилинишининг оқибати нималарга олиб келган бўларди?

Ёки Америка биринчи бўлиб аллақачонлар Ойга байроқ тиккан. Мабодо, биздаги Кордильера тоғларининг бир қисми ўртада фазовий «узулиш» билан Оймома сатҳида ястаниб ётибди, шу сабабли Ой энди бизнинг мулкимиз дея, эълон қилганда-чи?..

«Ҳалоскор»нинг «стратегик манфаатлар» деб юри-таётган бу кепатадаги «қўшиб олиш» сиёсати ҳозир халқаро ҳамжиҳатликка катта хавф солиб турибди.

Лекин Россия курукликдаги ерларнигина эмас, тирик одамларни ҳам ўзига бемалол «қўшиб» олавериши мумкинлигини Бузруг пухта ўйлаб топган «тажрибалар» орқали яна бир бор исботлади.

Бу «тажриба»нинг илдиз томири чуқур кетганлигини у яхши билади. Кавказ урушида қўмондонлик қилган Чор генералларидан бирининг «Кундалик»ларини қайсидир журнал саҳифаларидан ўқиган бўлиши мумкин: «Бу ердаги халқлар ўта қизиққон, шу билан хайратланарли даражада уюшқок. «Ўзгалар»га дўст бўлмайди, истаган пайтда бўғизлаб кетиши мумкин. Шунинг учун уларга милтиқ билан замбарак ўқи ҳайф! Бир-бирини уриштириб қўйиб - енгил мумкин холос»

Чор Россияси ҳукмдорлиги ва ундан кейинги даврларда ҳам Кавказда худди шу «усул» билан сиёсат олиб борилган. Фақат аввал ниҳоятда яширин суратда бўлса, тўқсонинчи йиллардан бошлаб ошкора тус олди.

Ўша «ошкоралик» пайтидаги тўс-тўполонларни «Ҳалоскор» зимдан кузатиб борган. СССР парчаланиш арафасида бу минтақа қўлдан чиқиб кетиб қолишидан таҳликага тушган Кремл раҳнамолари кўп ҳийланайранларни ишга солди. «КГБ»нинг бор куч, имкониёти Кавказга йўналтирилди. Айнан илк «тажриба» Гуржистондан бошланди. Бу ердаги Ҳарбий қўмондонлик омборхоналарида босилиб ётган қурол-яроғлар ошқор ва ноошқор равишда ўз «ҳақ-хуқуқлари»ни ҳимоя қилиш учун, бир нечта авантюрист миллий «доҳийча»лар атрофига уюшиб, гуруҳларга бўлиниб кетган қарама-қарши томонларга баб-баробар улашилди. Айниқса, осетинлар билан абхазларни «бирлаштириб» грузинларга қарши қўйиш осон кечди. «Тбилиси»га муҳолифатда бўлганларнинг норозилик намойишлари қуролли тўқнашувларни келтириб чиқарди.

Шунда ҳар доимгидек «Катта оға»лар тинчлик сақловчи куч - «контингент» (Афғонистонда ҳам худди шу ном билан юритилган) сифатида ўртага тушиб, «балогардонлик» қилишга «мажбур» бўлдилар.

Бирок, тинчлик сақланмади. Ўзлари гугурт чақиб, ўт олдирган аланга баттар авж олиб кетди, ўчиришнинг иложи йўқдай эди.

Тиш-тирноғигача қуроллантирилган абхазлар бир томондан, осетинлар иккинчи томондан туриб, гуржилар «зулми»дан қутулишнинг энг самарали йўли - «оға»ларнинг «Тинчлик сақловчи ҳарбий контингенти» паноҳи ва йўл-йўриқларида деб билдилар; асрлар давомида қувончли кунларни бирга баҳам кўриб, ташвишли дамларда ҳамдард бўлиб яшаб келган қондош-жондош биродарларидан юз ўгириб, кўхна Кавказ заминини дарё қилиб оқизилган қонлар эвазига босиб олган келгинди кимсалар куткусига учиб, грузин миллатига мансуб бўлган одам борки, ёш демай, кекса демай қатл қилдилар, мол-мулкани таладилар. Ҳатто улар яратган боғларга ўт кўйила бошлади.

Аввало «Тинчлик сақловчи» деб аталадиган «Контингент» нима ўзи, деган саволга Москва нашри «Наша газета» саҳифалари орқали таниқли сиёсатдон, академик Станислав Рассадин яқинда Грузиядаги воқеалар муносабати билан қуйидагича жавоб қайтарди; «Россиянинг Жанубий Осетия ва Абхазиядаги ҳарбий бўлинмаси ҳеч қачон хайрли вазифани бажармаган, бажармайди ҳам. Аксинча, бу «Контингент» Халқаро барча қонунқоидаларга хилоф равишда мустақил давлат ҳудудига суқулиб кириб олиб, аҳолига кўр-кўрона Россия паспортини улашаётганлиги ва шу орқали сепаратизм иллатини авж олдираётгани ҳаммага маълум-ку!..»

Ҳа, «Контингент» аралашувида авж олдирилган омонсиз ўлим гирдобидан тирик чиққан грузин аҳолиси

ўз киндик қони тўкилган жойларни ташлаб, мамлакат ичкарисидан бошпана излашга мажбур бўлдилар.

Қонли можаролар уюштирилгунга қадар Жанубий Осетия худудида яшовчи осетин, грузинлар тенг нуфузга эга бўлган.

Абхазияда эса, аниқ статистик маълумотларда кўрсатилишича, абхаз аҳолиси 17 фоизни ташкил этган, холос.

Шу демографик “номутаносиблик” ҳам бир пайтлар Россия томонидан кичкина халқ бошига солинган қирғин билан боғлиқлиги тарих саҳифаларидан маълум; бундан роппа - роса икки юз йил аввал, яъни 1810 йили Рус ҳарбий қўшинлари кўп қонлар тўкиш орқали абхазлар юртини ишғол қилиб, улар устидан ўз ҳукмини ўрнатдилар. Чунки катта денгизга туташ бу худуд Кавказда кенг қўламли босқинчилик жанглари олиб бориш учун стратегик қулайлиги билан Чор Россияси генералларини қизиқтириб келарди. “Келгинди”ларнинг жабр – зулми абхазлар паймонасини тўлдирди. Ҳалқ кўзғолон кўтарди. Уларга қарши минг кишилик “Жаъзо отряди” ташланди. Солдатлар исёнчиларнинг қарийб ярмини шафкатсизларча қириб ташладилар. Шунда Туркия ҳукумати омон қолган жабрдийдаларга бошпана бериб, ўз паноҳига олмоқчилигини маълум қилди. Босқинчилар бунга розилик билдирган бўлди. Бироқ, улар юрагига ғулғула ҳам тушди. Руслар томонидан Кавказ ерларини истило этилишига доим қаршилиқ қилиб келаётган туркларнинг бундан кўзлаган мақсадлари бошқачадир! Азалдан улар билан апоқ – чапоқ бўлиб келган абхазлар йиллар ўтиб, ўз киндик қони тўкилган юртга давogarлик қилиб қолсаларчи! Балки қочқинлар баҳридан кечиб кўяқолингани яхшидир... Ана шундан кейин истилочилар томонидан бу халққа нисбатан яна бир вахшиёна жиноят амалга оширилди; асосан хотин – халаж, бола – бақра, қари – қартанглар билан тўлиб – тошган кема-

лар карвонини кўзланган манзилга етиб бормасдан кетма – кет порглатиб, денгиз қаьрига чўкдириб юборилди.

1990-91 йиллардаги уюштирилган гиж-гижлашлар оқибатида бу юртдан икки юз минг грузин ўз мол-мулки, ер-сувини ташлаб чиқиб кетиб, худди бир пайтлардаги абхазлардек қочқинларга айланган.

Хўш, шу ҳол ҳозирга келиб Россиянинг бирор-бир ўлкасида юз берганида, Кремлдаги «миллатпарвар»ликка муккасидан кетган жаноблар ўзини қандай тутарди?

Кичкина бир ўзга давлат худудида бу даражада ғайриинсоний «этник тозалаш»ни амалга ошириш ҳали бирор XX аср сиёсий авантюристларининг қўлидан келмаган.

Дарвоқе, ўша авантюранинг бошида турганларнинг кўпчилиги ҳозир «Ҳалоскор» атрофига жипслашган, унинг маслаҳатчиси!

Улардан бири Креновский тўксонинчи йилларда Москвада чоп этиладиган «Комсомольская правда» саҳифалари орқали «СССР парчаланиб кетгандан кейинги вазият қандай кечади?» деган саволга, қўйидагича мазмунда жавоб қайтарган эди: Мустақил бўлишни истаётган республикалар бошига шундай қора кунлар солиш имкониятига эгамизки, охир-оқибат бошлари гангиб, нима қилишни билмай қолади. Энг уюшган халқ грузинлар дейишади. Улар мамлакатини бўлакларга бўлиб ташлайдиган қудратли «бомба»миз бор... Ана унинг олдида Ўрта Осиёдаги ҳар бири ўзига хон, ўзига бек бўлишни орзу қилаётган бой-феодал раҳбарлар ҳеч нарса бўлмай қолади. Бир-бирларига «қайраб» ўз гўштарини ўзларига едирамиз. СССР қандай парчала-надиган бўлса, мустақилчилар бошига ҳам худди шундай кунларни соламиз.

Бу «башорат» ачиб-бижиб увадаси чиқиб ётган мамлакат узра мусаффо шабодалар эса бошлаган деҳқонсифат Ельцин даврида Андроповнинг «содиқ шоғирдла-

ри» томонидан амалга оширилмоқчи бўлди. Бироқ, Болтиқбўйи, Ўрта Осиё мамлакатларининг айримларида ўша ерларда истикомат қилувчи «майда» миллатларни бир-бирига қайраш оқибатида эҳтиросли қарама-қаршилиқлар бўлди-ю, «махаллий парчаланиш»лар рўй бермади.

Энг «Уюшган халқ» гуржилар орасига эса вақти-вақти билан кўзгаб туриладиган, лекин келажақда катта кўпориш кучига эга бўлган абхаз, осетин сепаратистлари мисолида «бомба» қўйиб улгурилганди. Ниҳоят, у Жанубий Осетияда ҳаракатга келтирилди.

Ана шундан кейин, шундоғам ғала-ғовурга тўлиб-тошиб ётган сиёсат майдони батгарроқ тўс-тўполон бозорига айланиб кетди; Россия телевидениесининг ҳамма каналларидан тортиб, барча ахборот тизимлари, асаби чатоқ ҳарбийларигача беш кун давомида фиғонлари фалакни тутгунча чинкирдилар, сўкиндилар, дўқ-пўписа килдилар, шаллақи хотинларга ўхшаб, аюҳаннос солдилар; ўзларининг сотқин (?) президентлари бошлиқ лаънати Грузинлар Россияга агрессия уюштириб, минглаб унинг тинч фуқароларини (?) кирдилар, Цхинвалини вайрон этиб, ҳамма ёққа ўт қўйдилар. Улар дастидан до-од... до-д...

Ҳамма ҳайрон, босқинчи қайда-ю, Россия қаерда!.. Бу худди бировнинг уйига кириб олиб, хонадон эгасини кўз очирмай дўппослаб, бор-будини тунаётган қароқчиларнинг найрангини эслатарди.

Яна бу ҳолат... машҳур ўзбек шоирларидан бирининг ҳазиломуз шеърига ҳам ўхшаб кетарди; Афанди сигири-ни бозорга олиб чиқиб сотди. Пулни белбоққа кистириб, ўғли билан шаҳар айланиб, анча кеч қолиб кетди. Бир пайт уйга қайтаётсалар чилдирма, карнай-сурнай чалган бир гуруҳ машшоклар улар йўлини тўсади. Ҳе, йўқ, бе йўқ тарақа-туруқ шовқин остида Афанди ёнидаги бор пулни шилиб, ўғлини ҳам ечинтириб, кўздан ғойиб

бўладилар... Бир неча кундан кейин қўшни қишлоқда тўй бор шекилли, яна худди ўша кундагидек гижбакабанг овоз эшитила бошлади. «Ада, бу нима?» деб сўрайди Афандининг ўғли. «Уйга кир болам. Қорангни кўрсатма, яна кимнидир тунаб, ечинтиришяапти шекилли», дея жавоб беради, отаси.

Алқисса, гуржиларни шу латифага ўхшатиб «тунашарди», фақат мусиқа чалиб эмас, танклар билан босиб-янчиб, самолётлардан бомбалар ёғдириб...

Бировнинг уйига бостириб кириб, яна уни «босқинчи» (худди бир пайтлар бизларнинг пешонамизга «босмачи», кейинроқ афғонларга «душман» тамғаси босилганидек) деб «айблаш»нинг ўзи кулгили эди. Бутун дунё ҳамжамияти бир сафда туриб, мустақил давлатга қилинган бу тажовуз-корона хужумни қоралади. Грузин халқи ёнини олди.

«Халоскор»нинг Грузияни тиз чўкдиришдай яшин тезлигида амалга ошириш режаси барбод бўлди...

Шундан кейин у Гуржистондаги кўплаб шаҳар-қишлоқлар вайрон этилиб, мислсиз қурбонлар берилишига олиб келган ўз босқинчилик кирдикорларини қуракда турмас баҳоналар билан оқлашга тушди.

Гўё осетинларни гуржилар «геноциди»дан сақлаб қолишга мажбур бўлишган эмиш...

Орадан икки кун ўтмай бошқача гап айтди: «Грузияга шунинг учун бостириб кирдикки, Россия бўлиниб кетиш арафасига келиб қолганди».

Бузругнинг бу гапларига ҳамоҳанг равишда Ташқи Ишлар Вазири журналистларга қарата бундок деди: «Россия халқи бизни бир овоздан қўллаб-қувватлаганлигидан сўнг, Грузияга бостириб кирдик».

Энди бир нарсага диққатни қаратинг! Мамлакатнинг икки масъул раҳбари расман «Грузияга бостириб кирдик» дея очиқ-ойдин иқрор бўлиб турганидан сўнг, қандай қилиб Грузия «Агрессор» бўлсин!

Қолаверса, жаноб Вазирнинг айтганларини жиддийроқ қабул қиладиган бўлсак, эртага «Россия халқи бир овоздан» яна нималарни хоҳлаб қолмайди! Балки ўз «Ҳалоскор»ларидан «бечора осетин, абхазлар жигиртдай ерларида жуда сиқилиб қолдилар, Американинг Техас ёки Флорида штатини уларга олиб берайлик» дея, талаб қилиб қолсаларчи...

Дарҳақиқат, сиёсат сахнасида хурмача ўйин кўрсатиб кўйиб, шармандаси чиққан Бузругнинг шундоғам асаби таранг! Нуқул кўлларини столга уриб, «ўйиб-ўйиб» гапирадиган бўлиб қолди. Ҳар куни телевизорга чиқади-ю, бундоқ чехраси очик турганини кўрмайсиз. Аввал хузурига чакиртирган ўз яқинларига буйруқ ва кўрсатмалар беради, кейин «Коррупция»ни (қарийб саккиз йилдан бери) тилга олади, кимларнидир сўқади. Сўнг... навбат албатта, Америка ёки Ғарб-Европа давлатларига келади. Грузияни дастак қилиб, улар елкасига бирор «айб» ёпиштирмаса кўнгли ўрнига тушмайди.

Куни кеча Россияда ҳамон авж олиб кетаётган «молия тақчиллиги»ни келтириб чиқарганликда Американи айблади-да, бирдан:

– Биз яхши биламиз, Жанубий Осетияга қарши уюштирилган агрессияда ҳам шу мамлакат турибди. Қўлимизда инкор этиб бўлмас далил-исботлар бор, - деб юборди.

Бу ҳам майли. «Ҳалоскор»нинг ашаддий душман сифатида «қора дафтар»ига ёзилиб қолган давлатлар кўп. Улар бошига палахмон тошидай улоқтиришга тайёр турадиган энг бозори чакқон «иккиюзламачилик» деган ибораси ҳам мавжуд. Шу иборани тилга олганда, унинг мазмун-моҳиятини кўпчилик онгига сингдириш учун шундай жон куйдирадигани, асти қўяверинг...

Бироқ, ҳали бирор кимса икки юзламачиликда қайси юз билан кимларни қоралаяпсиз, ўзларидан сўрасак жа-

ноб, дея унинг тошдай совук башарасига қараб очиқ-ойдин айтгани йўқ.

Тўғри, яқинда машхур россиялик ҳуқуқшунос, жамоат арбоби Сергей Ковалёв худди шунга ўхшаш қўйидаги ҳақиқатни ёзди, «**Кремл ўзи ўтказиб келаётган иккиюзламачилик сиёсатига ҳамон содиқ қолаётганини Грузиядаги воқеалар мисолида жаҳон оммаси кўз олдида яна бир бор исбот этди. Чеченистон, Ингушистон мисолида жуда кўп қон тўкишлар ҳисобига бўлса-да, Россия ўз ҳудудий яхлитлигини сақлаш мумкин-у, нега Жанубий Осетия, Абхазия мисолида Грузинларга мумкин эмас?»...**

Аслида «Ҳалоскор»чиларнинг кеча айтган гаплари бугунгисига ақл бовар қилмас даражада тўғри келмайди. «Иккиюзламачилик»дан ҳам ошиб тушадиган ёлғонлари кўп.

Грузия билан урушнинг дастлабки кунлари онт ичгандай «У мамлакат территориясида ҳеч қандай қўшинларимиз йўқ. Бу бизга туҳмат!» дея оламга жар солдилар. Ваҳоланки айна шу «Баёнот» эълон қилинган куннинг ўзида расмий «Россия» телеканали «Армия қўшинлари Грузиянинг Горки шаҳрини эгаллаб тургани» ҳақида кўрсатув намойиш этди. Ва унга шаҳарда истиқомат қилувчи «оддий фуқаро»нинг «Бу ерда сизлардан бошқа ҳеч қандай Грузин ҳукумати йўқ, бошқарувни ўз қўлларингга олинглар» деган «илтимоснома»сини ҳам тарқатишга улгурди.

Бу худди бир пайтлардаги Предднестровьяни эслатмаяптими! Ўшанда ҳам шаҳарни эгаллаб турган ҳарбий зобитларидан «оддий халқ» айнан «Бу ерда ҳеч қандай Молдавия ҳукумати йўқ, биз уларга бўйинсунмаймиз, сизларни тан оламиз. Бизни ташлаб чиқиб кетманглар» дея илтимос қилишган, буни Москва Марказий телевидениеси даранг-дурунг қилиб ҳамма ёққа ёйганди-ку!..

Яна, Мамлакат Ташқи Ишлар вазири таъкидлар-

ди: «Қайтариб айтаман - бизнинг Грузияда ҳеч қандай Ҳарбий Контингентимиз йўқ!..» Айни шу дақиқаларда Москва телевидениеси «Россия Тинчлик Контингенти» ҳамда абхаз «Халқ армияси» кучлари томонидан «Бир нечта аҳоли пунктлари грузинлардан озод» қилингани ҳақида хабар билан, грузинча ёзувли чегара белгиларини улоқтириб ташлаш «тантана»ларини намойиш этарди.

Кейинчалик фавкулудда сиёсий бўҳронларни таҳлил этиб, хулоса чиқарувчи мутахассислар Кремл расмийларининг ўта жўн ва бош-кети бир-бирига тўғри келмайдиган бу «баёнот»лари замирида нима қилиб бўлса-да, жаҳон жамоатчилигини «тинчлантириб» вақтдан ютиш, шу орада гуржиларни мавҳ этиб, «шарт-шароит шуни тақозо этганди» дея ўзларини оқлаш каби мақсадлар яширинганлигини ёздилар.

Шубҳасиз, асосий иддао амалга ошмай қолди. Унинг устига, ҳамма бир ёқадан бош чиқариб, грузинлар ёнини олиб ётибди. Ҳатто ўзаро Ҳамкорлик давлатлари ҳам «сотқинлик» йўлини тутдилар.

Лекин барибир бўш келмаслик керак. Камтарлик ожизлик белгиси деб билади «Ҳалоскор».

Шунинг учун ҳамон шашти баланд. Юқори минбарлардан туриб Ғарб матбуоти вакилларини яна «иккиюзламачилик»да айблаб, чапарастасига сўқарди, ҳақоратомуз гаплар айтарди.

Баъзан «илҳоми» жўшиб, «ёшлик - бебошлик»нинг асоратими, оғзидан шалоқ сўзлар чиқиб кетар, уни дарров «илиб» олиб «донолик»ка йўйиб, овоза қилувчи калтафаҳм журналистлар ҳам анчагина эди... Кейинги пайтлар ножас аралашган мағзавадан «олтин балиқ» излашга тушган бу хилдаги кимсалар «Ҳалоскор»нинг чет эл ахбороти вакилларига қарата нимагадир таққосламоқчи бўлиб айтган «Иштон» сўзининг ичида пайпаслаб кўрса бўладиган бирор нарса йўқмикан деб,

хар канақасига қўл сукиб кўришди, титкилашди. Кейин унинг «қати»га яширинган «доҳиёна» маънони турли талқинга солиб, ёза бошлашди.

Биз ҳам мухтарам жанобнинг «Иштон»и ҳақида ўз ақлимиз даражасида мулоҳаза юритиб, шу тўхтамга келдикки, у қурғурнинг қанча кўтарганинг билан «иштонбоғи» бўлмагандан кейин, тушиб кетаверар экан. Кремл раҳбарияти томонидан юритилаётган Бузrug раҳнамолигидаги «иштонбоқсиз» сиёсат жаҳон афкор оммаси олдида уларнинг ўзларини ноқулай аҳволга солиб қўяётгани аниқ эди.

Грузия давлат етакчиси («Ҳалоскор»ни россияликлар қандай сайлаган бўлса, грузинлар ҳам бу одамни ўзларига кўпчилик овоз билан етакчи этиб сайлаганлар) ни жисмонан йўқ қилиш режаси кунпаякун бўлди.

Ўзининг қора бу ниятини тап тортмай дунёга овоза қилиб, жинояткорона суиқасдни амалга оширмақчи бўлганларга, уларнинг ўлаксахўр хайбарақаллачиларига берадиган савол бор: Тбилиси осмонида мустақил мамлакат бошлиғини «нишон»га олиб, Россия армиясининг қирувчи самолётлари пайдо бўлгани, бу тажовузкорликдан саросимага тушганлар ҳолатини кинокадрлар орқали масхаралаб, қайта-қайта Москва телеканаллари орқали намойиш этилгани қайси ахлоқий меъзонга тўғри келади?

Ё бу, зўравонликнинг чегараси йўқ, энди бу ёғига бизда ҳеч қандай инсоний тушунчаларга риоя қилинмайди, билиб қўйларинг, дея бошқаларни безориларча огоҳлантириш белгисими?

Фосиқона тайёрланган шу «телемавзу» ижодкорлари «Хўш, Грузия пойтахтидаги ҳолат ўз раҳнамоларинг билан сенларнинг бошингда, нақ Кремл осмонида кечганда, нима қилардиларинг» деган саволга қандай жавоб қайтаришган бўларди?..

ЎН БИРИНЧИ БОБ

«ЎЛИК ЖОНЛАР»

Халқаро Олимпиада ўйинларининг тантанали очи-лишига меҳмон сифатида Пекинга ташриф буюрган Бузруг Грузия «агрессияси» ҳақидаги хабарни эшитган заҳоти (аввалдан унга маълум эди) шу ердаги баъзи дав-лат бошлиқларидан ўзига хайрихоҳ орттирмоқчи, улар юрагида «босқинчи» гуржиларга нисбатан нафрат ўтини ёқмоқчи бўлди.

Бирок, тўйда аза очолмади. Кўнгил учун бир-икки давлат раҳбари афсус билдиргандай бўлди, холос.

Бундан сал кайфияти хира тортган Бузруг ўша куниёк «жабрдийда» осетинлар ҳузурига учиб келди.

Халқ (асосан катта-кичик ҳарбий кўмондонлар) уни фанодан онийликка ташриф буюрган паноҳ фаришта-сидай кутиб олди. «Ҳалоскор» минглаб (?) қариндош-уруғларидан айрилиб, азият чекканлар кўнглини кўтарди, ёш болалар, қизалоқлар бошини силади... Унинг шу кўллари неча марталаб мушт бўлиб тугил-ган, қиличдай силкинган, қанча-қанча мутлақо мах-фий буйруқларга имзо чеккан ва кўп одамлар, болалар, мурғак чақалоқлар ҳаётига зомин бўлганини билса эди, кўзлари мўлтиллаб турган бу мурғак қалблар...

Бузруг томонидан амалга оширилган (олдиндан ре-жалаштирилган) бу «тарихий» сафар телешоввозларга янги куч-ғайрат бағишлади. Унинг «Энди сизларни агрес-сорлар кўлига топшириб қўймаймиз» деган ҳайқирғи

кай даражада оломонни руҳлантириб юборгани; кўзлари ёшга тўла болакайлар; дарё бўлиб оққан қон излари — ҳамма-ҳаммаси худди мохирлик билан суратга олинган бадиий фильмдай қайта-қайта кўрсатилар, шулар орасида мамлакатнинг узоқ-яқин шаҳар-қишлоқларида (худди ўша «Югославия сафарбарлиги»га ўхшаш) осетин халқи химояси учун бутун Россия оёққа тургани, чечен кўнгиллилари, казак отрядлари тузилаётгани ҳақида хабарлар бериб ўтилар, бу худди Иккинчи Жаҳон Уруши пайтидаги «Информбюро» ахборотини эслатарди. Ҳа, замонанинг энг беминнат ва таъсирчан жарчиси телевизор орқали ватанпарварлик қўшиқлари ҳам янграб қолди. Худди фашистлар олтмиш йиллардан сўнг қайта бош кўтарган-у, бир парча осетинлар юртига эмас, бепоён Рус ерларига мўру малахдай бостириб келаётгандай. Чунончи, грузинлар Россия телевидениеси, матбуоти томонидан расман «фашист»лар деб эълон қилина бошланди.

Аслида-ку, кўпчилик хаёлида «Бунақа зўраки шовшув кимларга, нима учун керак бўлиб қолди? Наҳотки кичкина бир халқ, катта бир мамлакатга мушт ўқталган бўлса?» деган савол чарх урарди.

Бунга жавобни сал олдинги кунлардан кидириш лозим. Яъни Грузияга ҳужум бошланмасдан роппа-роса бир ҳафта аввал ўзаро келишилган икки давлат орасидаги аҳдлашув бўйича Украина ҳукуматиға маълум қилинмай, махфий суратда Россия Ҳарбий денгиз қўшинлари Севастопольдан чиқиб кета бошлайди ва Грузия қирғоқлари томон йўл олади. Бу хусусда расмий тушунтириш беришларини талаб қилган Президент Юшенконинг барча сўровлари жавобсиз қолади. (Шу сабабли эмасмикан, сир очилиб қолишидан хавотирга тушиб, бу қилмишдан кўпчилик фикрини чалғитиш учун ҳамон «Агрессор» Грузияни қуроллантиришда Украина-ни айблаб, ур калтак-сур калтак қилинаётгани!)

«Пермская вестн» газетаси (18 август, 2008 й.) да Пермдан ҳарбий хизматга чакирилган солдат онасининг куйидаги интервьюси босилди: «Ўғлим телефон қилиб, «биз 7 август куни Жанубий Осетияга келиб тушдик, хозир эллик саккизинчи армия сафидамиз» дейиши билан негадир телефон ўчиб қолди. Мен болам Кавказдалигини эшитиб, хавотирга туша бошладим...»

Россия ҳарбийларининг бирдан-бир ишонган «Красная звезда» газетаси Цхинвалида жанг қилган рота командири Денис Сидристонинг «Жанговар хизматлари учун» ордени билан тақдирланган кун берган интервьюсини босиб, билиб-билмай ўз «ҳомийлари» ҳашагини очиб кўйди. Жумладан, орденли командир шундай дейди: «Бизлар Шимолий Осетиянинг «Табиат кўриқхонаси» деб аталмиш ўрмон ичкарисида машқ ўтказардик. Шошилинч буйруқ бўлиб қолди - Цхинвалига етиб келдик».

«Босқинчилик»ни биринчи бўлиб кимлар бошлагани ушбу далиллар орқали маълум бўлмаяптими!

Яна, одамни ҳайратга соладигани шуки, Халқаро ҳамжамият давлатлари бетараф нуфузли комиссия тузиб, ким ҳақ, ким ноҳақлигини ҳалол йўл билан аниқлаш мақсадида уларни Жанубий Осетияга юборишга қарор қилди. Бунга Грузия рози бўлди. Россия эса қатъиян қаршилиқ билдирди.

Мана шунинг ўзи «иштони йиртиқ сомон чўпидан ҳам хавотирланади» дегани эмасми?

Рус армиясининг Грузияга уюштирган босқини ва уни расмийлар томонидан минг мақомга солиб «оқланаётган»лигига Москвада чоп этиладиган газеталардан бири ўзига хослик билан кўйидагича таъриф берди: «**Агар бугун Россия ҳарбий самолётлари Грузия қишлоқларидан бирига бомба ташласа, эртаси кун ўша бомба портлашидан ҳосил бўлган баҳайбат ўрани грузинларнинг**

ўзлари казиб, бизга тухмат қилишяпти, дея бутун дунёга жар солишдан уялмайдиган бўлиб қолдик».

Ҳа, уятсизликни сиёсат даражасига кўтарганлардан хар нарсани кутса бўлади. Улар «ўлган ва жабр кўрганлар» деганда фақат «ўз томонида»гиларни назарда тутадилар. Гуё «ўзгалар» одам эмас.

«Довруғли» ўша беш кунга чўзилган уруш давомида «халоскор» армия билан осетин жангарилари томонидан Цхинвали атрофидаги грузинлар истиқомат қилувчи қишлоқлар - Тамарашени, Кехви, Юқори Ачавати, Қуйи Ачавати ҳудудларида амалга оширилган бододликни чегараси бўлмаган. Маълумки, шу жойларда яшайдиган аҳоли ўзлари етиштирган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари билан Жанубий Осетия ҳатто Шимолий Осетия аҳолисни мунтазам таъминлаб келган. У ерда энгил саноат ҳам анчагина тараққий этган.

Ўша машъум 8-август кунининг ўзида Кокойтанинг кутурган тўдалари жазо отряди каби шу қишлоқлар устига ёпирилиб, қатлиом жангини бошлаб юборди... Ўртага Россия армияси бўлинмалари тушиб, гўё грузинлар «химоячиси» сифатида барча аҳолини зудлик билан ўз уйларини ташлаб чиқиб кетиш учун махсус «химоя йўлаги» яратдилар.

Шундай кейин аҳолининг ташлаб кетилган барча мол-мулки, уй ҳайвонларигача талон-тарож қилинди. Сўнг худди «юқоридан» кимдир буйруқ бергандай эгасиз қолган ҳовли жойлар, касалхона, мактаблар, маиший хизмат биноларигача ўт кўйилиб, кули кўкка созурилди. Яшнаб турган боғлар танклар ёрдамида текисланиб, ер билан битта қилиб ташланди. Мақсад - грузинларга таалукли ҳеч нарсадан ном-нишон қолмасин!

Ҳозир ўша йўқ қилинган қишлоқлар ўрнида Кремл раҳбарияти томонидан «Цхинвали жабрдийдалари учун» деб ажратилган миллиард рублларни сарфлаб,

хашаматли коттедж кошоналардан иборат бутунлай янги «осетин шаҳарчалари» бунёд этилмоқда.

Грузиянинг ичкари ҳудудларида энг замонавий ҳарбий қирувчи самолётлар эскадриясининг мунтазам пайдо булиб қолиши, уларни бошқараётган, Чеченистонда «тажриба» орттирган учувчилар томонидан «стратегик» нишон деб аэропорт-аэродромлар билан бирга қишлоқ, шаҳарларга бомба ёғдирилгани, минглаб аҳоли зўравонлик билан уйларидадан ҳайдаб чиқарилиб, молмулки кўзи оч, суллоҳ армия солдатлари томонидан талон-тарож қилинганидан бутун дунё огоҳ эди.

Бироқ, Кремлдагиларнинг бундай «қилмиш»ларни кўришга кўзлари кўр, ох-фиғонларни эшитишга қулоқлари қар.

Дарҳақиқат, Жанубий Осетиядаги «Тинчликни сақловчи контингент» солдатларидан етмиш тўрт киши «вахшиёна» ўлдирилгани, «тинч осетин аҳолиси»дан икки минг одам «грузинлар қурбони» бўлгани ҳақида тинимсиз урилган бонглар, Цхинвали харобалари орасида ҳамманинг юрак бағрини эзиб, марҳумлар хотирасига очилган бир неча соатли «мусиқавий» азага ҳам ақли расо одам ёқа ушлайдиган ёлғон аралашгани кўп ўтмай маълум бўлиб қолди.

Дарвоқе, бу «азадорлик» сценарийсига «Ҳалоскор»нинг яқин мухлисларидан бири, миллати осетин бўлган машҳур дирижёр Валерий Гергиев ҳам «бош қаҳрамон» сифатида киритиб қўйилган чоғи, у жаноб айтилган вақт, айтилган соатда ўз оркестри билан чет элдан у ердаги концерт дастурини ўзгартириб (кўпчилик билсинда, бунга нима сабаб бўлаётганини!), махсус самолётда Цхинвалига етиб келди. «Босқинчи» грузинлар томонидан ўлдирилган бегуноҳ икки минг (?) осетин марҳумлар хотирасига атаб, қўлларида шам ушлаб олган икки минг осетин томошабинга «мотам концерти» берди.

Бир кечанинг ўзида Шўро кўшинлари томонидан Афғонистоннинг Хирот шаҳрида 20 минг (!) тинч аҳоли кириб ташланганида юраги қилт этмаган бу «муסיқачи» жанобда шу кунга келиб «инсонпарварлик» туйғулари жўш уриб қолгани кишини ҳайратга солади.

Одам юрак-бағрини ўртаб юборадиган, шу билан ўзи билмаган ҳолда тирик жон қонини кўпиртирадиган қанчалик кўрқинчли, ҳам мудҳиш манзара... Мархумларнинг безовта руҳларини кўзгаб, тирикларни бир-бирига қайраб, ўзаро адоват уруғини сочишга мўлжаллаб, ўта устомонлик билан «ташқил этилган» манзара: Бу «Манзара»ни Кремлнинг кечаси-ю кундузи тинимсиз ишлаб турувчи, ёлғон-яшиқ «Ахборот»лар тегиримони - «Россия» телеканали бир неча кун давомида қайта-қайта кўрсатди.

Дарвоқе, сиёсатдонлардан ташқари санъат соҳасида ҳам бундай “генийсифат” авантюристлар ҳаётда учраб турган. Мисол тариқасида ўз дрижёрлик салоҳияти билан дунёга танилган, сўнгра Учинчи Рейх ялоқисига айланиб, бадном бўлган Иштван Сабо номини эслаш кифоя.

Муסיқадай инсон кўнглида ажиб ҳис-ҳаяжон туйғуларини уйғотувчи, уни гўзаллик ва нафосатга ошно этувчи беғубор санъатни жирканч мақсадлар йўлида кулол қилиб фойдаланиш қанчалик пасткашлик!..

Яна, ўша муסיқа янграпти. Харобазорга айлантирилган (фақат грузинлар томонидан эмас!) Цхинвали шаҳарчаси биноларининг хира тортган, қора, жирканч пардаларини силкитиб юбораётгандай мунгли оҳанглар таралмоқда. Шунга ошуфта бўлиб минглаб шамлар липлип ёнмоқда... Қоронғилик бурқаб олган майдон ичра одамларнинг сўлғин, қонсизликдан бўзариб кетган юзлари кўринмоқда.

Мен бу мотамсаро қиёфаларни шу бугуннинг ўзида бешинчи маротаба кўраётганим эди. Бу деганим,

«кўрсатув»га хайрхоҳлик белгиси юзасидан эмас, буюк Шостаковичнинг буюк ижодига ҳурматим беқиёслиги туфайли!.. Даҳо бастакор ўз асарини бу мақомда, шайтоний мақсадлар йўлида фойдаланишади деб, ҳеч қачон ўйламаган бўлса керак... Ана, томошобинлар орасида бошига попоқ кийган чўкки соқол бир қариянинг ғазабнок, ўйчан қиёфаси кўрсатила бошлади... У мусиқа мазмунига тушуниб етаяптими-йўқми, бир нарса дейиш қийин. Лекин мен чол қиёфасида Иван Грознийни кўргандай бўлдим. Ҳа, ўша мутаассиб ва жоҳил подшо Грознийни... Беихтиёр кўз олдимда у жазавага тушиб, ўз ўғлини ўлдириб қўйгандан сўнг, мотамсаро мусиқа чалдириб таскин топаётганга ўхшаб, гавдаланиб кетди.

Энди, бу мусиқанинг буюртмачиси ким-у, «ўлик жонлар» ни яратиб, улар номини сотиб, сиёсий чайқовчилик йўли билан ўз қилмишларини оклашга уринаётганлар ким?

Гап ёзувчи Гогольнинг «Ўлик жонлар» асаридаги ўлмаган кишиларни ўликлар ёнига тиркаб манфаат орттирадиган бундан бир ярим аср аввалги муттаҳам «жаноблар»нинг кўзбўямачилиги ҳақида эмас, ҳозирги замоннинг сиз билан бизга асрдош, зарур бўлса, ёлғонни ямламай ютадиган сиёсий мурдахўрлари ҳақида кетмоқда.

Энг аввал икки минг «қурбон» хусусидаги хабар кимнинг оғзидан чиққан дерсиз! Газеталарнинг ёзишига қараганда, «шавкатли» Россия армияси Цхинвалида туриб (!) «босқинчи» грузинларга қарши еру осмондан тинимсиз бомба, ўқ ёғдирганларидан сўнг, ўзини Жанубий Осетияликлар «президенти» деб эълон қилган кимса, тўлғоқ тутгандай жон аччиғида шунча одам қурбон бўлди деб телефон орқали айтиб юборган. Бу «факт»ни ўша заҳотиёқ «илиб» олган «Россия»нинг «жанггоҳ» телемухбирларига қўш қўллаб худо беради, «янгилик»ни

яшин тезлигида дунёга тарқатадилар. «XXI аср геноциди» деган иборани ҳам муомалага кирита бошлайдилар.

Шундан бери расмий Россия ахборот тизимлари учун «Осетия кўғирчоғи»нинг айтгани айтган, дегани - деган бўлиб келмоқда.

Аслини олганда, шунча қурбонлар бўлганми?

Ер юзида содир этилган энг фожиавий урушлар оқибатида вайронага айланган шаҳарларнинг «фахрий» қаторига тиркаб қўйилишига бир баҳя қолган Цхинвали «Қатлиоми» ҳақидаги эхтирослар тафти бироз босилгач, содир бўлган воқеаларга аниқлик киритиш мақсадида Москва томонидан махсус Давлат Комиссияси тузилади... Орадан озгина вақт ўтгач, Халқаро Инсон Ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ташкилотининг Москва бўлими ходимлари ҳам Цхинвалига ташриф буюриб, обдон текшириш ўтказишади. Беш кунлик уруш мобайнида цхинвалилик тинч аҳолидан олтмиш киши ҳалок бўлганлигини аниқлаб, расман эълон қиладилар.

Москванинг анча ҳақиқатгўй нашрларидан бири «Совершено секретно» саҳифаларида босилган, ўша кунлар воқеаларини жонли гувоҳи бўлган махсус мухбир Леонид Велихов мақоласидаги қуйидаги жумлалар ҳам диққатга сазовордир: **«Зўр бериб тарқатилаётган расмий ёлғоннинг тезгина ҳашаги очилиб қолди. Олиб борилган аниқ ҳисоб-китоблар Цхинвали қурбонлари сони оддий фуқаро ҳамда ҳарбийларни қўшганда юз кишидан ошмаганлигини кўрсатди. Тўғри, кўпчилик бўладими, озчилик бўладими инсон ўлими катта фожеа! Аммо марҳумлар ҳисобидан ёлғон гапиришдан мақсад нима?!**

Ҳозирги сиёсатдонларимизнинг дунёқараши ачинарли ва шармандали эканлиги сабаби шундаки, улар фақат ўзлари хоҳлаган нарсани «қўриб» хоҳлаганча талқин қилишлари мумкин».

Телевидение орқали намойиш этилган «ТИНЧ аҳолининг қонга беланиб ётган жасадлари, юзлаб ярадор-

лар» ҳақидаги кўрсатувлар ҳам «ошириб-тоширилган» тўқима эканлиги маълум бўлиб қолди. Жумладан, Россия Фавқулодда Вазиятлар вазирлиги шошилинч равишда Цхинвалида барпо этган госпиталдан олиб кўрсатилган «сон-саноксиз» осетинларнинг «оғир аҳволи» ҳақидаги «тўғридан-тўғри» телерепортажлар ҳам яхшигина синовдан ўтган «КГБча контрпропаганда»нинг маҳсули бўлиб чиқди.

Чунки ўша «тахликали кунлар» мобайнида шу вазирликнинг шошилинч тиббий хизмат кўрсатиш вақтли «қароргоҳи»да ҳаммаси бўлиб, бор-йўғи ўн бешта ярадор даволанган. Уларнинг ҳам кўпчилиги «тинч аҳоли» эмас, ҳарбий аскарлар бўлган.

Ўлмаган жонлар учун шам ёқиб, мотамсара ох-воҳлар чекиш остида нима муддаолар ётгани ҳозир кўпчиликка маълум.

Бундан яна бир асосий мақсад, яқинлашаётган сентябр ойи бошларида Шимолий Осетиянинг Беслан шаҳри мактабида рўй берган фожеа муносабати билан юзлаб ҳалок бўлган болалар ота-оналари томонидан уюштириладиган навбатдаги «беш йиллик» акциялар шовқин-суронини сал бостириб, Бузруг обрўсига путур етишига йўл қўймаслик эди.

Хуллас, яқинда Россия пойтахт радиостанцияси «Эхо, Москва» Кремлча сиёсатнинг кичик бир «сири»ни очиб қўйди: «Қанча ёлғон гапирсанг - шунча ютасан, сенга эргашадилар» деган гап Геббельснинг энг яхши кўрган шиори бўлган экан...

ЎНИККИНЧИБОБ

ИНСОН ҚАДРИ

Кремлга тобеъ кўпчилик ахборот тизимлари «босқинчи» грузинлар ва улар етакчиларининг асл башарасини фош этишда энг жирканч, инсон шахсини таҳқирловчи усуллардан ҳам уялмай-нетмай фойдаланиш йўлига ўтиб олдилар.

Чунончи, тбилисилик раҳбар эркаклик хусусияти заифлашиб қолганлиги учун алам устида осетинларга қарши уруш очиб юборган эмиш... Шу хабарни расман ёзиб, тарқатганларга «нима, ўша грузинни у ёқ-бу ёғини ушлаб кўрдинг-у, кўнглинг тўлмадим», дегинг келади.

Ҳатто Москванинг рўй бериши эҳтимоли бор фалокатлар ва бахтсизликларни олдиндан «айтиб бера оладиган» «таниқли» башоратчилари шаккоклик билан грузин президентининг ўлими яқинлигини ҳам матбуотда маълум қилдилар.

Давлат телевидениесиде эса махсус кўрсатув уюштирилди; икки-уч кароматгўй «рухшунос» ўтирибди. Тўрга илиб кўйилган Грузия раҳбарининг қатор суратларига қараб, улар ўз «башорат»ларини бутун жаҳонга маълум қилмоқдалар. Яъни «фол» очмоқдалар. Биринчиси «Бу одамда ақлий етишмовчилик мавжуд» деса, иккинчи «фолбин» кўшимча қилади: «баъзан ўзини бошқаролмай қолади, телбаномо...» Бу даражада бемаъниликдан расмий сиёсат «қуроли» сифатида фойланишга ақли ҳуши жойида бўлган бирор масъул амалдор асло йўл кўймаган бўларди.

Тўғри, қадим-қадимдан баъзи давлатларда бундай «мунажжимлик» хизматидан фойдаланиб келганлар.

«Буюк Кеплер» дея ном қозонган машхур башоратчи оддийгина қишлоқ мактаби ўқитувчиси бўлиб, болаларга математикадан дарс берган. Унинг ақл бовар қилмас «гап-сўзлари»дан хабар топган Грац шаҳар ҳокимлиги яқин вақтлар ичида рўй берадиган воқеалар рўйхатини тузиб беришни илтимос қилади. Кеплер қиш ниҳоятда қаттиқ келиши, ундан кейин деҳқонлар исёни бошланиши, сўнг йил охирларида рўй берадиган турклар ҳужуми ҳақида башорат қилади. Ва ҳамма айтганлари бирин-кетин содир бўлади... Парижда истиқомат қилувчи мунажжим Николай Иккинчига етти марта суиқасд уюштирилиши ва охиргиси бутун авлоди учун ҳалокатли бўлишини бир неча йил олдин айтган... Россиянинг биринчи президенти атрофида ҳам Георгий Разилин деган КГБ генерали «башоратчилик» қилиб юрганлиги ҳақида кўп ёзилган... Шунингдек, 2000 йил арафасида Петербургдаги «Бутунроссия Астрологлар Жамияти» томонидан матбуотда эълон қилинган ва катта шов-шувга сабаб бўлган «Таъбирнома» ҳақида тўхтаб ўтишга тўғри келади. У орқали ҳали давлат тепасига келиб улгурмаган, номзоди эса худди Совет давридагидек «бир-тан, бир - жон» бўлиб тарғиб қилинаётган бўлажак президент мамлакатни катта ҳалокат ёқасига келтириб қўйиши ҳақида кўпчиликни огоҳлантиришган эди. Аммо яшин тезлигида уларга қарши Разилин, Глобага ўхшаганлар «бош кўтариб» ўз «шеф»ларини миллатнинг келажаги деб атаб, бу «Башорат»ни бутун мамлакат матбуотида эълон қилишади. Астрологлар «Жамияти»ни «Ифлос сиёсат тарқатувчилар қароргоҳи» дея бадном қилиш пайига тушадилар.

Дарвоқе, давлатни қўлга олган кимсанинг фақат юз кўриниши, ички дунёси, ўзини тутишларига қараб кимлигини айтиб беришнинг ўзи етарлимикан!

Саксонинчи йиллар ўрталарида собиқ «Иттифок» тарихида рўй берган бош раҳбарларнинг кетма-кет алмашиб туриши каби «қўнимсизлик»дан сўнг давлат тепасига чекистлар бошлиғи Андропов келди.

Мен шу соҳанинг кўп йиллик ҳалол ва эркин фикрли ходими бўлиб ишлаб, нафақага чиққан Очил ака деган эски танишимни «ҳамкасб бошлиғи»ни юқори лавозимга кўтарилгани билан табриклаган бўлдим:

– Хайрият, мана энди жамиятда анча тартиб-интизом ўрнатилса керак. Кўпдан-кўп соҳалар из-изидан чиқиб кетди. Раҳбарингизнинг кўз қарашларида ҳам беозор, инсонийлик аломатлари бор.

Очил ака жуда мулоҳазали одам. Суҳбатдошининг ҳар бир айтганини обдан тинглайди, сўнг ўз фикрини билдиради.

Менинг ҳам «табрик» сўзларимни жилмайганича эшитгач, бироз сукут сақлаб қолди.

Кейин:

– Сиз ижодкорлар ҳар нарсадан тез таъсирланувчан оптимист бўласизлар. Лекин, - дея сўзини давом эттирди, – Э, ука, охири бахайр бўлсин-у, бу ёғига иш бошқачароқ тус олиши мумкин. Бизнинг соҳада фақат бир томонга йўналтирилган ички темир қонун бор, яъни давлат манфаатини, хавфсизлигини ҳар нарсадан юқори қўйиш. Фақат шу ҳақда ўйлаш! Бу диний эътиқод каби қон-қонга сингдирилган бўлади. Шу «эътиқод»дан четга чиқиш жиноят, сотқинлик ҳисобланади... Шу билан бутун ҳаётинг, фикри-зикринг шаклланади. Миянгга тошдай ўрнашиб қолган «эътиқод» билан яшайверасан. Инсон вужудида шаклланиб қоладиган шу ички руҳият ҳали бизда тўла ўрганилиб, маълум қилингани йўқ. Қилинмайди ҳам. Ғарбда эса, бунга катта эътибор берилади. Айтмоқчиманки, қарийб қирқ йил давомида мен шуғулланган «ноёб» касб эгалари ўз дунёқарашларининг

ашаддий худбин бандалари ҳисобланадилар... Хоҳлаган одам билан истаган мавзуда мириқиб гаплашишлари, ўйин-кулги қилишлари мумкин. Лекин улар хаёлини маълум йўналишга чорлаб турадиган ўткир ички сезим, интуиция ҳам дейдилар, ҳаракатга келтириб туради. Бу руҳий куч - инсон табиатининг ўзи каби сир-асрорлидир.

Гурундошим сўзини бўламан:

– Демак, сиз ҳам менга шу сўзларни гапираяпсиз-у, хаёлингизда мутлақо бошқа нарса...

– Мен унчаликка бориб улгурмаганман. Шунинг учун ҳам на айғоқчиликка юборишган, на масъулроқ иш беришган. Энди мавзуга қайтадиган бўлсак, катта давлатни бошқаришни ўз зиммасига олган одам аввало, кенг фикрли, ҳар хил тоифадаги ақл-фаросатли донишманд кишиларни атрофига йиғиб, бамаслаҳат сиёсат юргизадиган, кўнгли пок киши бўлиши керак. Айниқса, бир сўзлик, қайсарлик кетмайди, бу қалтис ва нозик соҳада!.. Ҳа, айтганча, яна бир ёзилмаган ички қонун бор. Бу касб эгалари фақат «рақиб» билан тирик. Рақиб, яъни душман бўлмаса, уларнинг ўзи ҳам керак бўлмай қолади. Бош омон бўлса, ҳали бу ёғига кўраверамиз...

Шундай қилиб, давлат тепасига келган «чекист» раҳбардан ҳафсалам пир бўлиб юрган кунларнинг бирида у оламдан ўтиб қолди.

Бу «йўқотиш» кимга фойда, кимга зиён бўлди бир нарса дейиш қийин.

Дарвоқе, Грузияга қарши эълон қилинмаган уруш тугади-ю, аммо унинг акс-садоси автоматлар отишмаси, бомбалар портлашидан ҳам кучлироқ бўлиб қулоқларни батанг қила бошлади.

Тарғибот-ташвиқотнинг аввалгидан ҳам шовқин-суронлироқ янги тўлқини авж олдириб юборилди.

Яна ва яна дунёда нимаики ёмон сўз бўлса барчаси

маломат тошлари каби гуржилар ва уларнинг раҳбари бошига ёғдирилар, ҳаммаси кундай равшан эдики, бу жазаванинг бош илҳомчиси Бузругнинг ўзи эди.

Яна «юқори»дан кўрсатмалар бўлди шекилли, Россиянинг турли шаҳарларида, айниқса, Кавказ минтақасида «Кўнгиллилар гуруҳи» тузилиб, «Инсонпарварлик» акциялари бошланиб кетди. Шулар баробарида «Тбилиселик фашист»ни Халқаро трибуналга тортиш учун имзо тўплаш «умумхалқ ҳаракати» ҳақидаги хабарларга зўр берилди. Ҳатто, грузинлар президентини Саддам Ҳусайнга қиёслаб юборилди. Бу ўхшатма қизик бўлди. Яқин-яқингача шу жаллоднинг ўлимида Американи қоралаб, сурункали мотам тутиб келишадиган эмасмиди!.. Энди бу ёғига ундан «фойда» чиқмаслигига кўзлари етган шекилли.

Дарвоқе, Халқаро судга қачон, қайси гуноҳлар учун тортилади?

Шу саволлар билан «инсонпарварлик» туйғулари юракларида ниш уриб қолган "Ҳалоскорчи" жаноблар юзига қараб туриб, хўш, грузинлар агрессор, осетинлар устидан «геноцид» уюштирган ваҳшийлар, борингки, бундан-да баттарроқ фашистлар экан, ўзлари бугун ким-у, кеча ким бўлган эдилар? - дея мурожаат қилишга ҳаққимиз бордир, ахир!

Қани айтинглар-чи, эй тили бурро «инсонпарвар» зотлар, «XXI аср фашист, геноциди» қачон пайдо бўлди. Уни яратганлар ким?»

Умуман, Кавказдаги қонли воқеаларни биргина «жабрдийда» Жанубий Осетия билан боғлаб, бошқалардан кўз юмиш инсофданми?

Ваҳоланки бу жафокаш ўлкада авж олдирилган Осетин - Ингуш мижаросидан тортиб, Чеченистонга эълон қилинган Иккинчи қонли Уруш жабрини тортганлар оз мунчами?! Ҳозир кичкина шаҳар Цхинвали

хақида ҳамон оғиз кўпиртириб гапирмоқдалар. Нега энди рус генераллари бошлиқ танк дивизияси қарийб тўрт юз минг тинч аҳоли истикомат қилиб турган Грозний шаҳрини тўрт томондан қуршаб, хужум уюштириб, ёшу қари аҳолиси шафқатсиз қирилган Грозний шаҳри хақида лом-мим демайдилар. Шу қирғин-баротда минг-минглаб (шулардан бир неча минги ёш бола, чақалоқлар бўлган) тирик жон ҳалок бўлгани хақида оғиз очмайдилар? Ёки гиж-гижлашларнинг қурбонига айланган осетинлар олдида чеченлар, ингушлар халқ эмасми? Грузинлар-чи?!..

Грозний «қатлиом»ида шахид кетганлар қони бир кунмас-бир кун шу жиноятни уюштирганларнинг гирибонидан олиши муқаррар.

Буни ювуқсизларча жирканмасдан чеченларни «хожатхонада ўтирган жойида бўлса ҳам ахлатига қориштириб ташлаш»га буйруқ берган «Ҳалоскор» биллиб қўйиши керак.

Дарвоқе, у Чеченистон президенти қилиб ўтқазиб қўйган «Зурриёт»нинг яқинда қизикқонлик қилиб, айтиб юборган қўйидаги сўзларида жон бор: **«Чеченлар ноҳақ ўлдирилган, ўзларига яқин бўлган ҳар бир кишининг қони учун юз йилдан кейин ҳам қасос оладилар. Бу уларга авлод-авлоддан ўтиб келаётган миллий ғурур анъанасидир»...**

Тўғри, айбдорларни бегуноҳ қурбонлар сонига қараб эмас, биринчи навбатда амалга оширилган ғайриинсоний жиноят усулларига қараб жазолаш керак. Битта бўлса ҳам одамнинг жони ҳар нарсадан азиз.

Халқ «Ҳалоскор»ининг қилмишлари фақат Чеченистон билан чегараланадими?. «Курск» сувости атомоходи экипажи тақдирини эсланг. Кема ҳалокатга учрагач, шу фожаи хақидаги маълумот (ўзга мамлакат ҳудудига ўғринча кириб, изғиб юргани ҳам) кўпчиликка ошкор

бўлиб қолмаслиги учун, Кремлдан берилган буйрукка биноан, ундаги барча экипаж аъзолари қаттиқ яширин назорат остида ўз холига ташлаб қўйилади. Атомоход ичида «қамалиб» қолиб, ўлим билан яккама-якка олишаётган инсонларга бирор-бир ёрдам кўрсатиш давлат хавфсизлигига путур етказди деб ўйлашди. Албатта, бундай фикрга келишга «Бош қўмондон»нинг буйруғисиз ҳеч ким журъат этолмасди.

Шундай қилиб, жон талвассасида «Курск»нинг зирҳланган пўлат деворларига муштлаб, ташқи оламдан нажот сўраётган 118 навқирон йигитлар «давлат сири»нинг қурбони бўлдилар - уларнинг барчаси бир неча кун давомида ҳавосизликдан бўғилиб, кўкариб жон таслим этди. Буни кўриб, билиб, зимдан кузатиб туриб, сукут сақлаш учун қанчалик бағритош, шафқатсиз давлат раҳбари бўлмоқ керак!

Худди ўша кунлар “Ҳалоскор” сифатида номи жанранглаб турган бу жаноб Сочида ҳордиқ чиқарар, “Курск”ни қаттиқ назорат остига олиб, кузатиб борарди.

Барибир, «сир»ни яширишга бўлган барча аҳмоқона уринишлар чиппакка чиқди, «Курск» ҳалокати бутун дунёга маълум бўлиб қолди.

Шундан кейин у Америка журналистларининг “Курск” тақдири ҳақида берган саволига елкасини қисиб, беписандлик билан икки жумладан иборат “Чўкди – кетди” дея жавоб қайтарди. Тахлилчилар унинг манашу ўта совуққонлик билан берган “интервью”си бошига битган бало бўлиб, халқ олдидаги обрўсини кунпая – кун қилади, деган тўхтамга келгандилар. Ҳеч нарса бўлмади. Балки, обрўси янада ошди... Чунончи шу “обрў”ни туширишга имо – ишоралар билан салгина уруниб кўрган тележурналист Сергей Доренко бошқаларга сабоқ бўлсин дея ўз иш жойидан бадарға қилинди.

Москвадаги «Норд-Ост» театр биносини шаҳар тартиб-интизомни сақлаш идоралари ходимларининг ўта масъулиятсизлигидан фойдаланиб, ёп-ёруғ кунда, ҳамманинг кўз ўнгида осонгина босиб олган бир нечта террорист киз-жувонларни кўпчиликнинг ҳаёт-мамотини сақлаб қолиш тақозоси юзасидан ҳақиқий «хавфсизлик» намоёндаларига хос зийраклик ва сабр-тоқат билан мулоқотга кўндириш мумкин эди. (Айрим маълумотларга қараганда, шундай амалиёт орқали маълум натижаларга ҳам эриша бошланган).

Театр биносида тутқунликда қолган 700 инсон ҳаётини сақлаб қолиш йўлида барча имкониятларни ишга солиш, қуролли хужум уюштирмасликни илтимос қилиб, кўпчилик Бузругга хат билан мурожаат этган. Бироқ, бунга ҳам қайсарона, ўзбошимчалик билан эътибор берилмади. Ваҳоланки, «юқори»дан саккизта «босқинчи» аёлни газ билан бўғиб, театр залидагиларни озод қилиш ҳақида буйруқ келади. Уддабуронлар бино томини тешиб, яширин суратда ҳалигача жамоатчиликка таркиби сир бўлиб қолаётган (!) ўлим газини томоша залига юбора бошлайдилар. Охир-оқибатда худкушлар билан бирга расман 130 та деб аталса-да, аслида 176 та бегуноҳ одамлар қатори ўнлаб ёш болалар Бузруг томонидан масъулиятсизлик билан берилган яна бир «худкушлик»нинг қурбонига айланди.

Мисли кўрилмаган бу жиноят устида турганлардан кўпининг боши кетиши муқаррар эди. Лекин ундай бўлмади. Уларга - мамлакатда айтгани-айтган, дегани-деган бўлиб турган «даҳо» балоғардонлик қилди. Чунки калтакнинг асосий зарбаси ўз башарисига келиб урилишини яхши биларди.

Шифокор мутахассисларнинг айтишларича, фақат «Ҳалоскор»чиларгагина маълум бўлган бу “махфий” ўлим воситасини тирик организмга етказадиган

ҳалокатли таъсири “давлат манфаати” нуктаи назаридан сир тугилган. Шунинг оқибатида “номаълум” газдан захарланган юзлаб жабрдийдаларга зарур ташҳис кўйиб, тиббий муолажа орқали уларни ўлим чангалидан кутқариб қолиб бўлмади.

Шимолий Осетиянинг Беслан шаҳридаги мактаб ўқувчилари ҳаётини сақлаб қолиш учун қон тўкилиш олдини оладиган оқилна тадбирлар қўллаш ўрнига, террорчилар олдига қайсарона «ултиматум»лар кўйилади. Мактабнинг тўрт томонидан қуршаб олиб, танк ва автоматлардан ўққа тугилади. Бунинг ҳам оқибати даҳшатли бўлиб, 334 та норасиданинг ўлими билан тугади. 500 киши турли даражада яраланди. Фарзанд доғида юракбағри қон бўлиб юрган оналарнинг оҳ-зорига мана, бир неча йилки, ҳеч ким қулоқ солмаяпти... Бу бечоралар ёнини оладиганлар топилиши билан дарров яширин хизмат ходимлари исканжасига тушадилар.

«Хўкизнинг шоҳига урсанг - туёғи зирқирайди» деганлари шу бўлса керак.

Инсон ҳаёти ҳар нарсадан азиз дедик. У билан ўйнашишга, шармандаси чиққан хуфий сиёсатнинг қурбонига айлантиришга ҳеч кимнинг, ман-ман деган давлат арбобининг, ундан каттароқ Бузругнинг ҳам ҳаққи йўқ.

Ўз фуқароларини олам кўз олдида кетма-кет шафқатсизларча ўлим чангалига ташлаб, яна инсоний кадриятлар ҳақида сафсата сотаётган, ҳатто шу тамойилларга амал қилмаётган «бошқа»ларни сўкиб, ҳақорат қилаётган Ҳалоскор - «даҳо»ни кўрсам, овозини эшитсам, беихтиёр америкаликлар суратга олган бир фильм воқеалари кўз олдимдан ўта бошлайди. У машъум 2001 йилнинг 11 сентябр куни шу мамлакатда содир этилган қонли воқеалар «иштирокчиси» «175-нчи рейс» билан «Бостон - Лос-Анжелес» маршрути бўйича учаётган «Тўртинчи «Боинг» ҳаво лайнери» ҳақидадир.

Киноасар аввалида самолётдаги 46 нафар йўловчи-пассажирнинг исм-фамилияси эълон қилиниб «Шу инсонларнинг ёрқин хотирасига бағишланади» деган ёзув пайдо бўлади. Кейин... «Боинг» ичида рўй бераётган таҳликали воқеалар минутма-минут, худди жонли репортаждай баён этиб борилади; самолёт учувчиларини ва икки стюардесса қизни бўғизлаб, учиш бошқарувини ҳамда салон ичидаги «тартиб»ни ўз қўлига олган террористлар ҳаммани ёнларидаги «бомба» билан қўрқита бошлайди. Сал қалтис қилинган ҳаракатдан ҳам улар оғох. Бироқ салондаги орқа қаторларни бу газандалар тўла назорат қилиб улгураолмас, кўпчиликка рўпара келишдан ҳайқишарди... Шундан фойдаланган айрим йўловчилар жуда эҳтиёткорликда қўл телефони орқали «ер билан» алоқа боғлайдилар. Ким оиласи билан, ким ишхонаси билан гаплашиб, Нью-Йоркдаги «Эгизак» бинолар икки самолётнинг кетма-кет келиб урилиши натижасида ёнаётгани, Пентагон ҳам қандайдир самолёт ҳужумига учрагани ҳақида хабар топадилар. Ва бу нохушлик тезда Пассажирлар ўртасида тарқайди. Демак, тўртинчи самолётни бошқараётганларнинг ҳам асл мақсади аён... Ерга урилиши билан омонсиз бомбага айланувчи «Боинг»ни террорист мамлакат юраги - «Ок уй» томон ҳайдаб бормоқда. Ердан кўтарилиб чиққан, худкушлар қўлидаги самолётни изма-из «кузатиб» бораётган ҳарбий қирувчи самолёт учувчилари террористлар билан алоқа боғлашга ҳаракат қилишади. Натижа чикмайди. «Бомба» эса Вашингтонга яқинлашиб келмоқда. Уни уриб тушириш учун президентдан ҳозирча буйруқ олингани йўқ. Самолётда ахир, қирк олти нафар фукаро бор... Ана шу фукаролар давлат шаънини сақлаб қолиш йўлида бир оғиздан қасамёд билан, ўлимга тик боришга аҳд қиладилар. Сўнг, самолёт кабинаси эшигини бузиб-янчиб, уни бошқариб кетаёт-

ган террорист устига ташланадилар. «Боинг» бир неча дақиқалардан сўнг «Оқ уй» дан берироқ қатта дала яланглигига қулаб, ёниб кетади...

Террористлар қўлига тушиб қолган тўртинчи самолёт билан боғлиқ мана шу ҳақиқатни негадир бизда бошқача талқин қилишади, гуё у ердан кўтарилиб чиққан ҳарбий самолёт учувчилари томонидан уриб туширилган эмиш... Бу ерда ҳам бизга узоқ шимолий томонлардан «айланиб» келадиган ахборотнинг сиёсий найранг усули қўлланилган бўлса керак.

Айтишларича, модомики АҚШ президенти ўйлаб-не-тиб ўтирмай буйруқ берганда эди, ўз фуқароларидан 46 кишининг ўлимига сабабчи сифатида балого қолиши, иши судга оширилиши, ё ҳеч бўлмаганда ўз лавозимини ташлаб кетишга мажбур бўлиши мумкин экан.

Россияда эса ҳозир бошқачароқ: қўлинг қанча қонга ботса, халқ орасида обрўйнинг шунча ошиб бораверадиган ҳолат.

Юқорида тасвирланганидек, кетма-кет содир этилган одамкушандаликлар мия ҳужайраларидан тортиб, бош суяк чаноғигача «Махфийлик» деган тузалмас дардга мубтало бўлган кимса бутун мамлакат тақдирини мана шу ҳалокатли гирдоб қуюнига ўраб ташлаганининг ёрқин исботи эмасми! Бу сиёсат йўлида Инсонлар ҳаётининг сариқ чақачалик қадри қолмаганлигини тасдиқлаш учун яна қанча далил-ашёлар керак?

ЎН УЧИНЧИ БОБ

ГЕНОЦИД ВА ФАШИЗМ НИМА?

Энди Россия «кўпчилиги» томонидан грузияликларга нисбатан муомалага киритилаётган жирканч «атамалар» ҳақида гапирадиган бўлсак, қачондан бошлаб бу халқ «геноцитчи» бўлиб қолди? Қачон, кимнинг ерини босиб олиб, шу шармандали қабоҳатни амалга оширди, деган савол ўзидан-ўзи кўндаланг бўлиши табиий... Ва мантиқан «жавобгарчи?» деган яна бир сўров аломати пайдо бўлади.

Дарвоқе, жанубийосетияликлар бошига тушган (аслида уюштирилган) беш кунлик «XXI аср геноцити» ҳақида бутун дунёга тинимсиз жар солинса-ю уларнинг элатдошларидан бўлмиш чеченлар гирифтор этилган асрларга татигулик қирғин-баротлар, шафқатсизларча амалга оширилган зулм-жафолар хусусида лом-мим демаслик инсофдан бўлмас...

«Биз шунчаки бўлса-да, ўз тарихимиз саҳифаларини варақлаб кўрганимизда эди, чеченлар ҳеч қачон Россияга ўз хоҳиши билан қўшилишни истамаган, шу орқали унинг манфаатлари йўлига тўсиқ бўлиб турган ягона юртнинг элатлари эканлигини тушуниб етган бўлардик. Ҳа, Кавказорти ҳудудлари билан алоқалар боғлашга қандайдир кичкина халқ қаршилик қилиб тургандан кейин уларни ҳар қандай йўл билан бўйсундириш керак эди. Аммо, бу халқ кўкрагини қалқон қилиб, нафақат ўз ерини ҳимоя этадиган, балки босқинчиларга муносиб

зарба беришга қодир халқ бўлиб чиқди. Олтмиш йил давомида Россиядай қудратли мамлакат мана шу жуда озчиликни ташкил этувчи миллат билан ҳаёт-мамот жанги олиб борди. Уларни аёвсиз қирди, қишлоқ-овулларига ўт кўйди, мол-мулкани талаб, хонавайрон қилди, ниҳоят бироз мавҳ этган бўлди. Бироқ....» (Булат Окужава).

Шоир юракдан ўртаниб ёзаётган бу сўзларни давом эттирадиган бўлсак, бахти қаро чеченлар бошига орадан кўп ўтмай яна бир, илгаригидан баттарроқ кўрғилик солинди. Уларни «душман»га чиқарилиб, пароканда этишнинг янгича йўли ўйлаб топилди. Ўз она юртларидан қувғин қилинди. Уй, мол-мулкларини ташлаб чиқиш, ҳар бир чечен фақат икки килодан юк олиб, марказий поезд станциясида ҳозир бўлиши учун 24 соат муҳлат берилди. Бунга итоат этмаганлар, жойида отиб ташланди. Уларни чорва моллари ташиш учун мўлжалланган очик вагонларга шундай жойлаштирилдики, хотин-халаж, бола-бақра, қари-қартаг фақат тик туришга мажбур эдилар... Тарихчиларнинг ёзишларича, айти қаҳратон қиш кунларига мўлжаллаб режалаштирилган бу «тадбир» тагида маълум қора ниятлар яширинган бўлиши аниқ.

Тўрт томондан найзачадай баданларга санчилиб турган қор аралаш изғирин нимжон қарияларни, юпун кийимли ёш болаларни яхлатиб кўйган. Мурдалар темир йўлнинг икки ёнини қоплаб ётган қор уюмлари устига махсус «санитар кўриқчилар» томонидан улоқтириб кетилаверган... Вагонлар яримлаб, жойлар «бемалолроқ» бўла бошлаган.

Россия сарҳадларидан Ўрта Осиё ерларигача чўзилиб келган поезд излари минг-минглаб чеченларнинг кўз ёши аралаш қонига бўялган, атрофи эса бегуноҳ қари-қартаглар, ёш болалар мурдаси билан тўлиб-тошган.

Бу, ўша пайтлар дунёга энг ваҳший, одамқушанда деб эълон қилинган немис фашистларига қарши ҳаёт-мамот

жанги олиб бораётган мамлакат томонидан ўз фуқароларининг кичик бир қавмига қарши ўта шафқатсизлик билан амалга оширилган навбатдаги геноцит эди.

Узоқ йиллар Она еридан айро яшаб, ўзга юртларда сарсон-саргардонликда кун кечирган чеченлар тиришқоқлиги, меҳнатсеварлиги билан ҳар ерда обрў-эътибор топди. Бир-бирини қўллаб-қувватлади. Шунинг учун ҳам пароканда бўлиб, ҳар томонга тарқаб кетмади.

Оллоҳ ҳар бир халқнинг, хоҳ «буюк», хоҳ кичик бўлишидан қатъий назар пешонасига битган кулфатларга яраша чидам, матонат, ўзлигини янада чуқурроқ англаш каби салоҳият ҳам ато этаркан.

Чеченлар букилмас, метиндай иродали, чайирлиги билан яна ўзини намоён эта бошлади. Уларнинг топталган ҳақ-хуқуқларини жаҳон ҳамжамияти қаттиқ туриб химоя қилди.

Хрушчев бошлиқ Шўролар ҳукумати бу халққа нисбатан қўлланган ноҳақликларни тан олди.

Чеченлар юракларини ўртаб ётган ягона орзуга эришиб, ўз Она ватанларига қайтдилар.

Шубҳасиз, ота-боболаридан мерос уй-жойлари аллақачон «бошқа»лар томонидан эгаллаб олинган эди. Бироқ, қонунни рукач қилиб, мол-мулкка даъвогар бўлмадилар. Гина-қудуратсиз, янги ҳовли жойлар куриб, яқин атрофдагилар билан қўни-қўшничиликда иноқ яшай бошладилар.

Айниқса, пойтахт Грозний арзимас йиллар мобайнида Кавказдаги энг чиройли шаҳар қиёфасига кирди. У ерда ҳамма - чечен, ингуш, ўрис, армани ва бошқалар тинч-тотувликда умргузаронлик қилишарди.

Тўқсонинчи йиллардаги бутун мамлакат узра рўй бера бошлаган талатўплар Кавказ минтақасини ҳам ўз гирдобига торта бошлади. Миллат-миллатга, элат-элатга, кишлоқ-овулар бир-бирига қарши оёққа қалқди.

Ҳар ким ўзига - хон, ўзига - бек! Кимларнинг қўлида қурол кўпроқ бўлса, ўшанинг гапи-гап, қуроллар эса, кўпайгандан-кўпайиб борарди.

Аввал кичикроқ манзилгоҳларнинг, сўнг йирик аҳоли пунктлари-ю кишлок-овулларнинг ўз «ҳимоячи отрядлари» пайдо бўлди. Бора-бора, ўзаро қарма-қарши томонларга бўлиниш бошланиб, тарафкашлик авж олди... Олов энг аввало озарбайжонлар билан арманлар ўртасига ташланди... Буни кимлардир бошқариб турарди.

Азалдан иноқ бўлиб, яшаб келган чечен-ингушлар ўртасига ҳам нифоқ тушди... Улар иккига ажратиб юборилди, кучлари қирқилди.

Ана шундан сўнг турли даражадаги «мустақиллик» учун кураш бошланди. Аслида бу кураш собиқ СССР-нинг барча собиқ республикаларини қамраб олган, «ҳар ким истаганича» бу имкониятдан фойдаланиб, ўз эркини қўлга киритган эди.

Чеченлар ҳам шуни истаб қолишди...

Айниқса, баъзи ингушетиялик раҳнаомоларни Грознийга серқатнов бўлиб қолгани яхшилик аломати эмас... Яна бу шаҳар Кавказдаги «айирмачилар» ўчоғига айланиб бораётгани ҳақида ҳам маълумотлар келиб турибди.

Демак, чеченларнинг бош шаҳри бу минтақадаги Россия ҳукмронлигига хавф солувчи қалъага айланиб бормоқда. Шундоқ экан, ҳар қандай йўл билан уни қўлга олиш керак. Дарвоқе, у ерда истиқомат қилиб турган рус аҳолиси ҳам анчагина-ку! Баҳона- уларни ҳимоя қилиш бўлади!

Россия федерал Ҳарбий контрразведка Хизмати Бошқармаси томонидан «Қалъани қўлга киритиш» режаси ишлаб чиқилиб, 1994 йилнинг ноябрь ойи охирларида ер ва ҳаводан Грознийга зарба ҳужумлари бошланди.

Сўнг шаҳарга танк қўшинлари бостириб кирди. Бироқ, уни ишғол этишга бўлган уриниш Россия армия-

си учун шармандали якун топди. Сон-саноксиз аскарлар ўз машиналари билан жонли алангага айланиб ёндилар, асир тушдилар. Шу билан тинч аҳоли қатори кўплаб русларнинг ҳаётига ҳам зомин бўлди, бу уруш.

Бундан ғазоби қайнаган Москва 1994 йил 11 декабридан чеченларга қарши «расман» уруш эълон қилди. Шўроча тартиб-интизом билан суяги қотган, афғон жангоҳларидан кўзи қонга тўлиб қайтган амалзада армия кўмондонлари худди ўтмишдаги «куролдошлари» - Чор генераллари сингари «жангари» чеченларни кирдилар, ўлдирдилар, ҳовли-жойига ўт қўйиб, мол-мулкини талладилар». Бирок, улар яна бош кўтариб чиқаверди. Бош кўрғон - Грозний чеченлар қўлида эди. Энди у ерни нима қилиб бўлса, ишғол этиш режаси турарди.

Бу «тадбир» 1994 йилдан - 1995 йилга ўтар кечаси»га деб белгиланди. Чунки Ҳарбий вазир Павел Грачевнинг туғилган куни - 1 январь эди. «Шеф»ни айнан шу «кутлуғ» санада Чеченистонда қозонилган қутлуғ ғалаба рапорти билан табрикламоқчи бўлдилар.

Танк қўшинлари, бомбарлимончи самолётлар шай ҳолга келтирилди.

Аҳолига шаҳарни ташлаб чиқиб кетиш учун 24 соатдан ҳам камроқ муҳлат берилди. Лекин, ким бутун оиласи, бола-чақасини эргаштириб, ўз иссиқ гўшасини тарк этади, қаерга боради! Қаҳратон совуқ заптига олиб турган қиш-қировли кунлар бўлса! Унинг устига, эртага Янги йил! Кўпчилик шундай шод-хуррамлик арафасида кимлардир шаҳарга қурол ўқталиб, кириб келишини хаёлига ҳам келтирмасди. Бунини «Янги йил ҳазили»га йўювчилар ҳам топилар, болалар орасида эса «Қорбоболар шаҳарга бостириб келаркан» деган гап тарқалганди.

Аммо, бундан бир ойча бурунги хужум жабрини тортиб, ҳали ўзига келолмаган анча-мунча киши-

лар шаҳарни ими-жимиди тарк этган, иложини қилмаганлар эса, Янги йил эмас, қандайдир бахтсизлик эшик қоқиб турганидан хавотирда эдилар.

Янги йил кириб келишига санокли дақиқалар қолган. Москва телеканаллари ранго-ранг байрамонга дастурларни намойиш этарди. Ниҳоят, Марказий телевидение мамлакат бош раҳбарининг қўлида қадаҳ билан бутун Россия аҳолисига Янги йил тинч-тотувлик, бахт ва омонлик йили бўлишлигини тилаб қилаётган мурожаатини кўрсатмоқда эди. Айни шу пайт қадаҳлар жаранги билан еру-кўкдан ёғила бошлаган бомбалар портлаши бир бўлди-ю, бутун Грозний шаҳрини парча-парча қилиб ташлади. Ҳаммаёқ олов ичида қолди.

Катта майдондаги ҳукумат уйи ва атрофни ўраб турган кўпқаватли бинолар гуриллиб ёна бошлади. Осмондан тушиб-тушмай портлаётган бомбаларнинг даҳшати, снарядларнинг ёрилишидан кунпаякун бўлаётган хонадонлардаги байрам дастурхонлари устига уй ровоқлари, деворлар кулаб туша бошлади. Одамлар, болалар ўзларини ҳар томонга уриб қичқиришар, бу жаҳаннам оловидан паноҳ излаб, дуч келган иморатнинг ертўласига ўзларини урардилар.

Ўша кунлар фожеасини “АиФ” ҳафталиги ўз саҳифалари орқали кўйидагича тасвирлади: “Бугун Грознийда уруш кетаётгани йўқ! Халқ исён кўтарди. Барча бир ёқадан бош чиқариб, ҳатто хотин-қизлар, болалар, шаҳар атрофида истиқомат қилувчи аҳоли ҳам “Босқинчи”ларга қарши оёққа турган. Улар бир неча бор қилинган ҳужумлар орқасида ер билан яксон бўлган шаҳар, уй-жойлари, бегуноҳ ўлдирилган жигаргўшалари учун қасос олмақдалар. Рус солдатига нафрат катта-кичик чеченларнинг қон-қонига сингиб бўлган... Ҳозир давом этаётган ҳаёт-мамот жангида Грознийда ҳар қандай тирик жон омон қолиши гумон. Ҳар бир

кўчанинг ўз Гавроши, Жанна д'Арки бор. Чеченлар оёққа қалққан.

Шунинг учун ҳам Кремлдаги жаноблару боқиманда генераллар ҳали ҳеч қандай ҳарбий малакага эга бўлмаган, тажрибасиз ёш йигитчаларни урушга йўллаб, чеченларни тиз чўктириш у ёқда турсин, Конституцион тартиб ўрнатишни ҳам уддасидан чиқолмаяптилар. Бунинг учун халқ юрагидаги дардни улар вужудига сингиб кетган азалий ғурур ва орият ҳиссини англаб етмоқ керак. Бу туйғулардан мутлақ беҳабар ҳозирги раҳбарларимиз миллат келажаги бўлган, ҳали навниҳол, жанговар укувлардан мутлақ беҳабар йигитчаларни ўлим жангтоҳларига юбормоқдалар. Россия ҳарбий шаънини оёқ ости илмоқдалар”.

Грозний “катлиом”ига фатво берганлар барибир исёнкор шаҳар устидан ғалаба қозониб, “Ғолиблар ҳар қандай вазиятда ҳам ҳақдирлар” деган ақидага ишонишарди чоғи, бир гуруҳ таникли рус зиёлилари, адиб ва санъат намоёндалари ҳамда Сергей Ковалёв бошлиқ Инсон ҳуқуқлари ҳимоячилари ташкилоти номидан **“Ярадор болалар, аёллар, кексаларга зарур тиббий ёрдам кўрсатиш, итлар ғажий бошлаган марҳумлар жасади (солдатми, жангарими, тинч аҳолими ким бўлишидан қатъий назар) ни йиғиштириб олиш учун икки суткалик ОМОНЛИК КУНИ” жорий этилишини сўраб қилинган мурожаатномага ҳам қулоқ солмадилар...**

Ўша кунлардаги Грозний бошидан кечирган даҳшатли воқеалар ҳақида дунё ва Россия матбуоти саҳифаларида кўп ёзилган. Бироқ, тақдир тақазоси билан ўз она шаҳарларига Янги йил байрамини кутиб олиш учун ташриф буюрган Москва Давлат университети журналистика куллиётининг битирувчи курс талабалари Комета Собирова, Элина Цутиевалар томонидан ёзилиб, йирик пойтахт Москва нашрларидан бирида эълон қилинган

«Тинчлик кўчасидаги уруш» мақоласи алоҳида ажралиб туради.

Унда баён этилган қўйидаги «манзара»лар тасвири хар қандай бағри тош одамни ҳам бефарқ қолдирмаса керак. **«Бизнинг омадимиз шу бўлдики, яшириниб олган ертўламизни нишонга олиб, ҳеч ким, бирор марта ҳам граната улоқтирмади. Бомба, снарядлар фақат биздан нарироққа тушиб, портларди. Шунинг учун ўз «қароргоҳ»имизда неча кун жон сақлаган бўлсак, шунча вақт ичида ўн кишигина очлик, сувсизлик ҳамда касалликдан қурбон бўлди, холос. Уч киши оғир аҳволда эди.... Бироқ юз қадамча наридаги бино ертўласида жон сақламоқчи бўлган 57 кишидан 7 тасигина омон қолган...»**

Бутун шаҳар бўйича тинч аҳолига бошпана бўлган ертўлалар бир неча юзлаб ва ундан ортиқчадир, балки. Шубҳасиз, қурбонлар, азият чекканлар шунга яраша кўп бўлган, албатта!

«Бундан аввалроқ яна бир жангу-жадал кунларни бошидан кечирганига қарамай, ўз кўркини йўқотмаган осойишта ҳаёт изига тушиб кетган Грознийнинг бугунги қиёфаси ёниб, кул бўлган бинолари, бомбалар кўпориб ташлаган кўчаю-майдонлари, танк ғилдираклари остида топталган ҳиёбонлари билан худди ўлик шаҳарни эслатарди».

Ҳа, ўлик шаҳар! Ушбу жумлаларни ёзаётган қизлар ўзлари учун шавку завққа тўла сурурли хушxabарлар даракчиси бўламиз деб танлаган касбнинг дастлабки синнов кунларидаёқ инсон нималарга «қодир» эканлигини намоён этувчи жаҳаннам манзараси - ўлдирилган шаҳар билан рўбарў турардилар... Ўлган фақат шаҳармиди... **«Ҳамма ёқда бир неча кун мобайнида ўз холига ташлаб қўйилган мурдалар сочилиб ётарди. Улар шундай абгор ҳолда эдики, на аскар йигитлиги, на Дудаевчи**

«жангари»лигини ажратиб бўларди. Қандайдир қора кузгунга ўхшаш йирик-йирик қушлар снарядлар ўпириб ташлаган ўралар атрофида қанотларини безовта қоқиб, гужғон урар, баъзан пастга шўнғиб, у ердаги мурдалар кўз қорачиғини чўқиб, бир-бири билан талашарди.... Яқин атрофда эса, одам суякларини ғажийётган дайди итлар кўзга ташланиб қоларди. Буларни кўрган ҳар қандай одам ўз ақлий иродасини бошқаролмай, телбанамо бўлиб қолиши ҳеч гап эмасди...»

Журналист кизлар томонидан айна шу «манзара» тасвирланган кунлар шавкатли Россия армиясининг Бош кўмондони жаноб Грачев ўзининг таваллуд куни муносабати билан уюштирилган «Грозний қатлиоми»га «муносиб» баҳо беришдан чарчамас, айниқса, унинг «жангарилар уяси»га қилинган ҳужумда «Мўйлови эндигина сабза ура бошлаган аскар йигитчалар лабларида чиройли табассум билан жон фидо этган»ликлари ҳақидаги «доно» сўзлари ҳамма ёққа овоза бўлиб кетганди...

Хўш, Грознийга қилинган босқин, айниқса, Янги йил кечасиги (яна олдинда узоққа чўзилувчи жангу жадаллар турибди) ҳужум нима билан тугади? «Тинчлик кўчасидаги уруш» мақоласи муаллифлари шу саволга жавоб излаб, қуйидаги хулосага келадилар: «**Тинч аҳолидан 100 минг киши, федерал қўшинлардан 14 минг солдат қурбон бўлганлиги ҳақида маълумотлар бор. Бунга бир неча минглиги айтилаётган «бедарак йўқолган» аскар ва фуқаролар кирмайди.**

«Йўқолган» солдатларнинг ота-оналари ўз жигарбандларидан бирор дарак топиш мақсадида ойлар давомида Чеченистон шаҳар, қишлоқ-овулларини кездилар. Фарзанд доғи нималигини яхши англайдиган «уришқоқ» чеченлар уларга ҳамдардлик билдириб, қўлларидан келган ёрдамни аямадилар, ўз уйлари тўридан жой бердилар. Чеченларда шундай одат бор: оёқ кийимини ечиб

уй остонасига кадам қўйган ҳар қандай бегона одам ҳам шу хонадоннинг энг азиз кишисига айланади. Меҳмон, айниқса бошига кўргилик тушиб, эшик қоқиб келган инсон, улар учун ҳар нарсадан азиз, ахир!...

Жамоатчиликнинг, айниқса «уруш»нинг дастлабки кунлариданоқ фаол иш бошлаган «Аскар оналари қўмитаси»нинг ҳукумат раҳбарлари ва ҳарбийлар олдига қўйган қатъий талабларидан сўнг, анча вақт ўтган бўлсада, «ўлиги топилган» солдат «йигитчалар» вагонларга ортилиб, Россиянинг турли шаҳарларига олиб кетилди. Чунки мурдалар махсус лабораторияларда «текширув»дан ўтказилиб, марҳумнинг шахси аниқланиши керак эди.

«Аниқлаш» эса ойларга чўзилиб борарди.

Газеталар «судмедэкспертиза» Марказларининг «ўлик-хона»лари саржин қилиб ташланган солдат майтлари билан «тўлиб-тошган»лиги ҳақида ёза бошлади.

Шундан кейин иш яна силжигандай бўлди. Ҳарбий-мудофаага алоқадор бўлган заводларга «темир тобутлар»ни кўпроқ ишлаб чиқариш учун шошилиш «буюртмалар» тушди.

Мамлакат бўйлаб «200-нчи юк» деб номланган тобутлар тарқай бошлади. Унинг ичида ота-онаси, қариндош-уруғлари томонидан ойлаб-йиллаб кутилган марҳумнинг жасади борми-йўқми, ҳеч ким билмасди. Чунки бир пайтлардаги узоқ Афғонистондан келувчи, ичида «юк»лар борлиги андаргумон «яшиқ»лар каби зирҳланган эди.

Бироқ, энди замон ўзгарган, одамларнинг жағи анча очилиб қолганди. «Умуман майит ўрнига бошқа ашқолдашқолларни солиб юборишлари мумкин» деган гаплар тарқалди.

Москвалик Анна П. қарийб бир йилдан сўнг «200-нчи юк» бўлиб келган ўғлини инсонийлик думи билан

ерга кўяди-ю, аммо «темир тобут» ичида унинг борлигига ҳамон ишонмайди. **«Онанинг ҳаловати йўқолган. Фарзанди руҳи чирқиллаб, кеча-ю кундуз уни безовта қилаётгандай»** деб ёзади газеталардан бири.

Чечен frontiда бедарак йўқолган солдат онаси Тамара Ивановна Телнова хатидан: **“Икки фарзандимни ёлғиз аёл бошим билан вояга етказдим. Катта ўғлим Армиядан қайтишига саноқли кунлар қолганда, кичик боламга “чақирик қоғози” келди. Орадан ярим ой ўтиб – 15 декабр кун Чеченистондан хат олдим. Шундан кейин ўғлимдан ҳеч қандай хабар бўлмади. Мурोजаат қилмаган жойларимиз қолмади. Ҳеч ким арз-додимизга қулоқ солмади. Ҳатто, Думадаги халқ номзодлари ҳам... Фақат беш ой сарсон-саргардон бўлганимиздан кейин боламнинг ириб-чириб ётган жасадини Ростов-Дондаги ўликхонадан топдик... Бундан кўра менинг жонимни олсанг бўлмасмиди, эй худо дея нола чекдим. Катта ўғлим ўз укасини бу ахволда кўраётганига ҳеч ишонгиси келмасди...”**

Приморье ўлкаси, Далнегорск шаҳрида истиқомат қилувчи Прохоровага «чечен fronti»дан ягона фарзанди Игорнинг жасадини бир неча ойдан кейингина «юк» сифатида юборишади. Онаизор «ҳеч бўлмаса ўғлимнинг дийдорини бир мартагина кўриб қолай» дея тобутга ёпишади ва беихтиёр унинг қорайтириб қўйилган ойнаси юзида ғужғон ўйнаб юрган куртларга кўзи тушади-да, хушидан кетади...

Дарвоқе, кейинги бир неча йил давомида «Чечен fronti»да берилган қурбонлар сони бир пайтлар Афғонистондан қарийб 8 йил давомида юбориб турилган 15 минг «темир тобут»ларга тенглашиб қолган экан, яна нима керак, ҳамон шу армиянинг тепасида турган жаноб кўмондонларга? «Геноцит, геноцит» дея дунёга жар солиб, тагин қон ҳидини кўмсаб қолмадими, бу балохўрлар!

Яна улар «фашист», «фашизм» сўзларини тез-тез қайтардиган бўлиб қолганлари ажабланарлидир. Хўш, «XXI фашизми» нима ўзи?

Бунга жавобни москалик машҳур публицист-ижодкор Ольга Чайковская (ўз касбининг фидойиси бўлган бу жонкуяр аёл 85-нчи йиллардаги ўзбек раҳбар ва зиёлиларига қарши Кремл томонидан уюштирилган “геноцит”ни фош этиб, халқимиз ёнини олган) томонидан “Литературная газета”да эълон қилинган “Солженицин сукутда...” (“Солженицин молчит...”) сарлавҳали “Очиқ хат”идан топиш мумкин.

Бир пайтлар зуғумкор совет тузумининг жабр-жафоларини, ғайри инсоний азоб-уқубатларини ўз бошидан кечирган, истибдодга қарши ёзилган асарлари билан тилларга тушган, ниҳоят 20 йиллик “қувғин”дан сўнг ўз ватани – “Янги Россия”га қайтиб, негадир тор “миллатпарварлик” хуружига берилибми, Кавказдаги хунрезликларга бефарқ қарайдиган бўлиб қолган “Буюк мухожир” адиб номига ёзилган ушбу мурожаатномада Россия ҳарбий самолётлари томонидан чечен овулқишлоклари устига тўхтовсиз бомбалар ёғдириб, вайронага айлантирилаётган тинч аҳоли уй-жойлари, қурбон бўлаётганларга орасида айниқса, ёш болалар (уч мингга яқин боланинг исми-фамилияси, аниқ адреси ёзилган рўйхат мисол қилиб келтирилади) кўплиги айтилади.

“Бу ҳақиқат! Шу кеча кундуздаги ҳақиқат!” деган хайқириқдан сўнг “Хат”да қуйидаги даҳшатли жумлаларни ўқиш мумкин; **“Журналистлар навбатдаги ҳаво зарбасидан кули кўкка соврилган уй қаршисига келиб, қулаган девор бўлаклари остида қонга беланиб ётган тўртта боланинг мурдасига кўзлари тушди. Уларга, шу воқеанинг гувоҳи бўлган кишилардан бири шундай деди: “Болалардан каттароғи қутулиб қолмоқчи бўлиб, ҳовли этагидаги хандакка ўзини**

уриб, қоча бошлади. Аммо учувчилар уни кўриб қолишди шекилли, қайтиб келиб, болага қарата ракета учиришди. Бечора майда-майда бўлакларга бўлиниб кетганидан, унинг бир парча этини ҳам топиб бўлмади...” Ўз жигаргўшасининг қандай таҳликада жонини сақлаб қолмоқчи бўлиб, хандак бўйлаб қочгани-ю, бундай ҳалок бўлишини бечора она кўрганида, қай аҳволга тушишини бир тасаввур қилиб кўринг-а! Бироқ она бу азобдан аввалроқ қутулганди – у ўзининг тўрт норасидасини бағрига босганича бежон ётарди...”

Бу жумлаларни ўқиган “инсоний кадр-қимматлар химоячиси”, “адолат куйчиси” деган унвонларга давogarлиги йўқ, аммо, юрагида салгина раҳм-шафқат ҳисси бор ҳар қандай кишида виждон азоби деган ҳис-туйғу жунбушга келиши мумкин эди.

Бироқ, ёзувчининг бир пайтлар яқин ҳамфикр, ҳаммаслак бўлган хат муаллифи О.Чайковскаяга ёзган “жавоб”идан эса уларнинг дунёқараши бутунлай бошқа-бошқа эканлиги маълум бўлиб қолди...

Урушдан кейинги йиллар немис фашистлари томонидан асир олинган минглаб кишилар бошига қанчалик ғайриинсоний зулму кўргиликлар солинганлиги ҳақида ўқиб, киноларда кўриб «улғайган» авлодмиз. У даҳшатларни эслаб, кечалари ухлолмай, тўлғониб чиққанмиз. Энди, баъзан мени бедорлик билан бир савол қийнайди: «Наҳот, кулоқларимиз остида ўша даврларнинг мудҳиш шарпаси эшитилмоқда?»

ЎНТЎРТИНЧИБОБ

«ШЎРЛИК» АМЕРИКА

Тошкент вилоятининг Чиноз райони марказидаги «Газмоллар дўкони» олдига «Тошкент-Бухоро» шаҳарлараро «Икарус» автобуси келиб тўхтади. Ҳайдовчининг микрофон орқали йўловчиларга эслатма оҳангида «Ўн минутдан кейин жўнаймиз» дегани баралла эшитилди.

Мен машинамни катта йўл бўйида тўхтатдим-да, нимадир олмоқчи бўлиб дўконга кирдим. Ичкарида деярли харидор йўк, хўппа семиз сотувчи иссиқ хаводан лоҳас бўлиб, пештахта орқасида мудраб ўтирарди. Шу пайт мен билан орқама-кетин кириб келган ўн етти-ўн саккиз ёшлардаги ўсмир йигит олазарак бўлиб у ёқ-бу ёққа аланглади-да, пештахта устидаги лас гулли газмоллардан бир тўпини кўлтиғига олиб, чакқонлик билан ўзини ташқарига отди.

Сотувчи киши ҳушёр тортиб, пештахта устидан хатлаб ўтиб, «ушла ўғрини, ушла ўғрини» дея йигит орқасидан кува кетди. Шундоқ дўкон ёнбошида «Навбатчи милицияхона» бор экан, ўғри дарровгина қўлга тушди. Шубҳасиз, шу воқеанинг гувоҳи сифатида мени ҳам ичкарига таклиф этдилар. Айни шу пайт автобус бекати томондан ўрта яшар бир жувон бўзлаганича милицияхонага кириб келди. Бурчакда шумшайиб, ўмарган газмол ўрамини маҳкам кўлтиғига босганича ўтирган йигитчани буйдалай кетди:

– Сен қачон одам бўласан? Сани деб шунча чеккан азобларим, поччангдан эшитган дашномларим етмас-миди... Мени адои тамом қилдинг-ку... -жувоннинг нолалари одам юрагини эзарди.

Маълум бўлишича, бу аёл йигитнинг опаси экан. Етимлигини билдирмай ўзи тарбиялаб, оёққа турғизибди. Аввал ҳам киссавурлик билан қамалган, энди «кикинчи муддат»ни ўтаб келаётгани экан. Автобусдан тушибди-ю...

Милиционерлардан бири таниш чиқиб қолди. Майли, кечиринглар энди. Бунақа аҳмоқликни бошқа қилмайди, ёш экан, дея ўртага тушдим. Сўнг йигитга насиҳат қилган бўлдим;

– Опанг бечорага ачинмайсанми. Сени ўша «ётган» жойингдан ўзи бориб, олиб келаётган экан. Бинойидек кийинтириб қўйибди. Кўринишингдан туппа-тузук йигитга ўхшайсан. Қандай қилиб яна шу ишга қўлинг борди?

Йигит гуноҳқорона кўзларини ердан олмай:

– Ўзим ҳам билмайман. Қандай шу нарса қўлимга тушиб қолганини... Кечиринглар, бу сафарча, - деди.

– Одат-да- одат! Энди бу одатни ташлайсанми, йўқми? - дея ўқрайиб қаради милиция ходимларидан бири.

– Ташлайман.

Ўша ўғригина бола «одати»ни ташладими, йўқми, билмайман.

Аммо, бизда азал-азалдан «мерос» бўлиб келаётган доим Америкага қарши туриш одатининг авжи баланд эди. Бу одатга вақти-вақти билан «оммавий» тус бериб туриларди. Етмишинчи йиллар ўрталарида ҳам Совет тарғибот-ташвиқот тизимининг Америкага қарши «тутқанок» дарди қайталаб қолди. Даврнинг энг ишончли «куроли» ҳисобланган радио тинимсиз «Океан ор-

тидаги маккор империалист» Американинг авра-астари-ни чиқариб, қандайдир «қилмишлари»ни фош этарди.

Ўша кунлар Наманганга йўлим тушиб, бор умрини темирчилик, сўнгра пахта далаларида меҳнат қилиш билан ўтказган содда ва ҳар нарсага ишонувчан Раҳимберди тоғамни кўриб ўтмоқчи бўлдим. У киши ёғоч каравот-даги кўрпачага ёнбошлаб олиб, радиодан ахборот тинглаётган экан.

– Э, жиян, бормисан, эсон-омон юрибсанми? - дея сўрашгач, радиога бир кўли билан ишора қилди-да, - сан газитани кўп ўқийсан, катта шаҳарда яшайсан. Ўйлаб-ўйлаб бир нарсанинг тагига етолмайман. Балки сан биларсан. Бу, Амиркага нима керак, ўзи? Совит билан ёқалашгани-ёқалашган. Ота-бобосидан қолган меросни талашадими? - деди.

Нима дейишимни билмай, бироз хаёл суриб қолдим. Тўғриси, шу ҳақда ҳалигача жиддийроқ ўйлаб кўрмаган эканман.

Лекин мушкулимни кенжа укам Сиддикжон осон қилди:

– Тоға, у ерда бойлар кўп. Ҳаммасининг қоринлари шишиб кетган капиталистлар...

– Вой қизиталоклар-ей, - деганди тоғам қаддини ростлаб, - бундоқ ўзимизга ўхшаб борига шукур, йўғига сабр қилиб яшайвермайдими!

Мен ҳазил аралаш:

– Олтмиш йил тер тўкиб, колхознинг уч ярим сўм ойлик пенсиясига сабр қилиб, яшаб келаётганингиз етар, тоға! - десам, у киши атрофга олазарак қараб, кўрсатгич бармоғини лабига тираб;

– Жиян, ҳукуматнинг назаридаги одамсан. Бунақа гапларни ҳамма гапирса ҳам, сен гапирмагин, деворниям қулоғи бор дейдилар, - дея танбех бергандай бўлганди.

Тоғамнинг ўшандаги бу гаплари ўз йўлига, даврнинг «нозик»лигидан эҳтиёт бўлишга ишорадир. Лекин мен-

га у кишининг «ота-бобосидан қолган меросни талашадими?» дегани қаттиқ таъсир қилган, ҳамон унга ўзим билганимча жавоб излашга ҳаракат қилардим. Ва осонгина «жавоб»ни топгандай бўлдим; конли «йўргак»да кўз очган болшевиклар ҳукуматининг бирдан-бир шиори «Йўқолсин бойлар, яшасин йўқсиллар» бўлган. Яъни, асосий мақсад - бойларни йўқ қилиб, ер юзида «йўқсил» - камбағалларни кўпайтириш. Бойларнинг кўпи - капиталистлар ўша пайтда ҳам Америкада бўлган. Демак, улар ёмон. Чунки бой! Бойларни кўраолмаслик сабоғи бирнеча авлод онгига сингдирилган. Ўта тубан, худбинларча кўролмасликка йўғрилган эди, бу сабоқ! Унинг бошида Совет ҳукумати турарди. Башар аҳлига, бойларга, яъни «капиталист»ларга қаршилиқ байроқдори эди. Йиллар ўтиб, «капиталист» сўзи жарангдорроқ «империалист»га айлантирилди. Кураш жанговарлик тусини олди. Бирок, зўрлаб авж олдирилган олов шунча тез сўнади, деганларидек, у бирдан ўзининг дояси бўлган тузум билан бирга омонатини Худога топширди-ю юқорида таъкидлаб ўтилганидай бошқача тус, бошқача қиёфада Россия тупроғида қайтадан бош кўтарди. Аждаҳо мисол ҳаммаёққа олов пуркаб, бутун борликни ўз домига ютишга тайёр аламзада, қасоскорроқ кайфиятда бош кўтарди.

Уруш нима, кўрқишга бало борми! Айниқса, ҳозир арзимас дақиқалар ичида ер юзини текислаб «Онасини учқўрғондан кўрсатиб...» («Ҳалоскор»ни ўз «душман»ларига қарши ишлатадиган энг «ибратли» ибораларидан) кўйишга етадиган, биттасининг ўзи ҳар қандай йирик мамлакатни «супуриб ташлай оладиган» минглаб термоядро каллақларига эга баллистик ракета-лар, дақиқалар ичида миллионлаб тирик жонни асфалософилинга жўнатадиган ўнлаб тур «плутоний -210»га ўхшаш газ ва бактериологик қурооллар шай ҳолга келтириб қўйилган бир пайтда...

Бузругнинг амр-фармони билан ҳар хил жиноят содир этган, ёки «иши» судда кўрилаётганларни ҳам ҳарбий хизматга олиш ишлари бошлаб юборилган. Матбуот хабарларига қараганда ҳозир армия сафидаги 300 минг аскарнинг 21 мингтасини шунақа тарбияси «носозрок» кимсалар ташкил этади... Яна яқинда Россия ҳарбий кўмондонлиги томонидан йилнинг фақат икки ойи давомида хизмат вазифасини ўтаётган солдатлардан 62 нафари ўз жонига қасд қилганлиги ҳақида хабар тарқатилди. Бу қайси «худкушлик»дан кам?.. Худо кўрсатмасин, шулардан бирортаси жон аччиғида «шахта»даги «тугмача»ларга яқин келиб қолса, оқибати нима билан тугагини «биз урушдан кўркмаймиз» дея очикдан-очик дўқ пўписа йўлига ўтиб олган, ҳокиму ҳуққомлик васвасасига тушиб қолган жаноблар билармикан. Йўқ, улар фақат бир нарсани - Кавказда пачаваси чиққан «ғалаба»ларини кўллаб-қувватлаш ўрнига Грузинлар «томонга ўтиб олган», ҳамон бир сўзлилиқ билан ўз айтганида турган «душман» давлатлар бошига маломат тоши ёғдиришни билишади. Нима бўлса-бўлсин, обрў кетмасин.

Пўписа қилишга арзирли куч-қувватлари бор.

Американи нима учун ёмон кўрадилар?.. Сиёсатдонларни-ку, тушунса бўлади. Уларга баъзан ўзларининг ким эканлигини бошқалар олдида намоийш этмоқ учун албатта «рақиб» зарур. Ўзи билан ўзи олишиб, ном қозонган бирор аҳмоқни эшитганмисиз!.. Аммо, сиёсий «рақобат» баъзан икки ёввойи ҳайвон ўртасидаги «подабоши»лик учун жангга айланиб, қонли муҳораба тусини олиши ёмон...

Ўзбекистон мустақиллигининг дастлабки йиллари бир гуруҳ қаламкашлар Покистонга ҳамкорлик сафари билан боргандик.

Мезбонлар Исломободдаги «Ҳаваскор артистлар театри» жамоаси томонидан сахналаштирилган «XX аср» номли янги спектакл премьерасига таклиф этишди.

Асар сиёсий мавзуда бўлиб, XX аср - кексайиб, соқоллари оқариб кетган Қариянинг юз йиллик умри давомида бошдан кечирган аянчли фожеалар тизими асосида ривожланиб боради. Ички зиддиятларга кенгроқ ўрин берилган. Сотқинлик ва унинг оқибатида оддий халқ бошига тушган кулфатлар телба аёл образи орқали талкин этилади.

Томошада юз йил давомида дунёни ва Покистонни бошқарган раҳбарлар шаънига, ҳатто ўша пайтдаги вақтинча бош вазирлик лавозимини эгаллаб турган Мирож Холид номига айтилган танқидий сўзларни эшитиш мумкин.

Кўтарилган муаммолар юқори савияда эмас, актёрлар маҳорати ҳам шунга яраша бўлса-да, зални тўлдириб ўтирганлар томошани яхши кутиб олишди... Негадир спектаклда антимусулмон сиёсатининг бош гиж-гижловчиси фақат Америка деган тушунча олға сурилади... Унинг айғоқчиси киёфасидаги кишилар қилмиши фош этилганда бот-бот қарсақлар янграб турди. Бирок, мени ҳайратга солган нарса шу бўлдики, спектакл давомида кўплаб «жаҳоншумул» воқеаларга тўхталиб ўтилади-ю, асрнинг энг қонли фожеаларидан бири бўлмиш Афғон урушини ёққанлар, бир неча миллион мусулмонлар ҳаётига зомин бўлиб, Эрон - Ироқ урушини уюштирганлар ҳақида лом-мим дейилмайди.

Мен буни томошадан сўнгги гурунғ пайтида мамлакат маданият вазирлигининг масъул ходими Рамазон соҳибга айтиб, у кишидан ҳазилга мойилроқ қуйидаги жавобни эшитдим.

- Анъана шундай бўлиб қолган... Бошқаларни танқид қилсангиз, кўпчилик бефарқ қараши мумкин... О... Америка, бошқа гап... Қарсақлар унга чалинади...

Американи ўзи билиб-билмай ёмон кўрадиганлар ҳам учраб туради.

Куни кеча, самолётга ўтириб, узоқ сафарга жўнашимга

санокли кунлар қолганда қўл телефоним жиринглади. Узоқ йиллардан бери кўринмай кетган оғайнимнинг таниш овози.

– Ваалейкум ассалом! Бормисиз? Қаердан қўнғирок қиляпсиз? - дедим.

– Ўша, ўзингиз билган ғарибона кулбадан. Янгиликлар кўп. Келинг, ўтириб бир гурунглашамиз. Кўришмаганимизга ҳам уч йилча бўпти.

– Қаерларда юргандингиз, ватанда бўлдингизми?

– Йўк. Америкада эдик.

– Ундай бўлса, хозироқ йўлга тушганим бўлсин, - дедим-да, кийина бошладим.

Бу дўстимнинг оти Ахтар Соҳиб. Мустақил Ўзбекистон тупроғида Ҳиндистон Яримороли мамлакатларидан бирида чоп этиладиган йирик газетанинг махсус мухбири сифатида иш бошлаган қалдирғоч журналистлардан ҳисобланади. Ижодкор эмасми, тезда танишиб олдик. Бизнинг юртни ўз мамлакатаида тарғиб қилишда анча меҳнати сингди. Кейин негадир ўзини бизнес оламига урди. Оз-моз иши юришгандай бўлди. Шу орада каттагина тўй қилиб, ўзимизнинг ўзбек қизига уйланиб олди. Бундай турмуш курганларнинг айримларини биламан, ҳаётлари яхши бўлмайди. Вақт ўтган сари ўргада тушунмовчилик, муаммо чиқаверади... Аммо дўстимнинг оиласи ҳавас қилгудай, журналистлар тили билан айтганда, «намунавий оила» эди.

Айниқса, Ахтар Соҳиб қайнона, қайнотасининг ҳурматини жойига қўяр, ҳафта ора улардан хабар олиб турар, нимаики тўй-маърака бўлса, оиланинг бош фарзандидай камарбаста эди.

Учта бир-биридан ёқимтой фарзанд билан Чиланзордаги тўрт хонали уйда яшашарди.

Негадир кейинги йиллар унинг иши юришмай қолганди. Россияга қатнайвериб чарчагани, у ердаги ҳамкорлари тихирлик йўлига ўтиб олиб, анча-мунча пулни қайтаришмаётгани ҳақида гапирарди.

– Биласизми - деганди у бир куни юрагини ёзиб, – энди у томонларга қадам қўймайман. Менга жон керак. Бошқа ҳамкор қидиряпман...

Шу-шу Ахтарни йўқотиб қўйдим. На телефони жавоб берарди, на эшигини қокиб бориб, ўзини учратардим.

Бир куни ён қўшниларида бири «улар чет элда» деб колди.

Мана, ниҳоят узоқ йиллик узилишдан сўнг дўстим билан кўришиб ўтирибман. Анча тўлишиб, зиёлиларга хос савлат касб этган, хотини ўша-ўша «Ўзбек» маҳалласи кизларига монанд ифбатли, камтарона кийинган эди... Болаларига чет эл нуқси биров урибди: ўзаро мулоқотни кўпроқ бидир-бидирлаб, инглизчада қилишарди.

Бундан ҳижолат чеккан Ахтар менга ўгирилиб:

– Ҳайрон бўлаётгандирсиз. Бизлар ҳам болаларимиз у ернинг тилини бу қадар тез ўзлаштириб оладилар деб ўйламагандик. Бир томондан яхши - мактабда қийналмай ўқишяпти.

Бир пайтлар мактабда анчагина вақт ўқитувчи бўлиб ишлаганим эсимга тушиб:

– Дарвоқе, у ерда ўқитиш, маориф ишлари қалай? - деб сўрадим.

– Болалар учун яратилган шарт-шароит ҳеч бир мамлакатда бўлмаса керак. Олти ёшга тўлдими, албатта мактабга қатнаши керак. Кимнинг боласисан, кимсан, қаердан келгансан деб сўраб ўтиришмайди. Мактаб ёшидаги фарзандига илм беришдан бош тортган ота-она ҳатто жавобгарликка тортилиши мумкин. Ҳамма илмли бўлиши шарт!

– Бу томони зўр экан. Бизнес томони қалай? - деб сўрадим.

Ахтар Соҳиб нарироқдаги «журнал столи» устида турган каттагина фотоальбомни олиб, олдимга қўйди. Варақлай бошладим.

– Бу бизнинг «бизнес офис», - дея изоҳ берди, биринчи бетдаги гулзор ва чиройли дарахтлар орқасида кад ростлаб турган икки қаватли, оппоқ, анча ҳашамдор

бино суратига ишора қиларкан. Фотоальбомдаги қолган суратлар «фирма»нинг ички ҳаёти ҳамда кенг ва ёруғ хонада ўтирган дўстимнинг иш фаолияти ҳақида эди.

– Министрнинг ўзисиз-ку! - деб қўйдим унга ер остидан қараб.

– Ҳа, биринчи йили анча қийналдик. Кейин ишлар юришиб кетди... Манаву ҳозир биз яшаб турган уй, – олди кўм-кўк ўтлоғ гулзордан иборат шинам уй олдида оила аъзолари билан бирга тушган суратни кўрсатди Ахтар Соҳиб, сўнг қўшиб қўйди, - Америкада бунини «апартамент» дейдилар. Бизда «ҳовли».

– Кўриниб турибдики, ҳаётингиз шоҳона экан. Энди биринчи касбингиз журналист нигоҳи билан қараганда, Америка ҳақида фикрингиз қалай? - дея сўрадим мавзунини сал бошқа томон бурмоқчи бўлиб.

– Ёмон! - деди у бирдан менга тик қараб. - Ҳамма нарсага аралашаверади. Шунинг учун кўпчилик уни ёқтирмайди. Мана, хабарингиз бордир, Грузияни қуроллантириб, Россияга қарши уриштирган Америка бўлиб чиқди. Ҳатто, Америка ҳарбийлари Грузинлар томонда туриб уришган. Битта ҳарбий учувчиси қўлга тушибди. Эрталабдан бери унинг ҳужжатларини телевизорда бир неча марта кўрсатишди. Умуман Бушнинг сиёсатига ҳозир кўпчилик қарши. Америка Ироқда нима қилиб юрибди? Афғонистонда-чи, Афғонистонда?

Дўстимнинг сиёсат бобида ҳеч қачон бундай қизиқ-қонлик қилганини кўрган эмасдим. У Американинг туз-намаги билан бирга «демократик» тамойилларни ҳам яхшигина ўзига сингдирган кўринади.

Мен:

– Насиб қилса яна кўришармиз. Ишларингизга омад! - дея у билан хайрлашдим.

Лекин қаерда, қачон кўришишимизни айтмадим.

Яна, Американи «ноанъанавийроқ» ёқтирмайдиганлар ҳам топилиб туради. Ҳатто шу ҳақда латифа тўқилган.

Москвадан Нью-Йоркка келиб яшай бошлаган аёлдан дугонаси кўнғирок қилиб, сўраяпти;

– У томонларда ҳаёт қалай? Қийналмаяпсизларми?

– Турмушимиз жуда яхши. Келибоқ машина олганмиз. Икки қаватли алоҳида уйимиз бор. Ҳамма нарса муҳайё. Бу ерда барча қулайликлар одам учун яратиб қўйилган.

– Қандай яхши-я, кишининг ҳаваси келади.

– Жуда ундай ҳам эмас, дугонажон!

– Нимага?

– Шунинг учунки, ҳаёт жуда зерикарли. Хурсандчилигингдан яйраб кетадиган бирор кун йўқ... Мана, масалан бизда қайсидир дўконга колбаса ёки бирор дефицит мол келганини эшитиб, яйраб кетардик. Дарров бориб, навбатга турардик. Бунинг ўзи ҳам хурсандчилик. Ўша молни олсак - қўшалок хурсандчилик. Бошқаларга етмай қолса, қувончимизга яна қувонч қўшиларди... Бу ерда эса, зерикиб ўласан. Ҳавас қилмай қўяқол...

ЎН БЕШИНЧИ БОБ

БУРГАГА АЧЧИҚ ҚИЛИБ...

Москвадан тарқатилаётган хабарларга қараганда, иш ҳамон зўр, муваффақиятларнинг чек-чегараси йўқ, албатта қуролланиш соҳаси бўйича!

Ҳар куни Давлат хавфсизлик хизмати сардорлари билан йиғилиш... Буни телевидение кўрсатади-ю, нима хусусда эканлигини айтмайди... Давлат сири... Мамлакатни саккиз йил давомида "Тез таъмирламаса бўлмайдиган аҳвол"га келтириб қўйилганини ҳатто Бузрукнинг яқин, ишончли одамлари ҳам гапирадilar.

Бирок раҳбарият, ўзлари учун «Яшашдан умидинг бўлса - урушга тайёрлан» шиорини давлат сиёсатининг бош мезонига айлантириб олган...

Саноатнинг бошқа соҳаларини модернизация қилиш, мавжуд ишлаб турган корхоналардаги алмисоқдан қолган дастгоҳларни замонавийларига алмаштириш учун эса пул йўқ... Бу «йўқ»ликнинг оқибати аянчли бўлиши ҳақида урилаётган бонгларни эшитишга қулоқ ҳам! Оддий халқ ҳаёти эса, мақтангудек эмас. Албатта, «Ҳалоскор» атрофига уюшган бир тўда ҳайбарақаллачилар бундан мустасно!

Кун ора авж олдириб борилаётган расмий кўтаринки мақтанишлар орқасида яшириниб ётган муаммолар - халқаро обрўнинг дабдалалиги, давлатлараро савдосотик бўйича эса Россия энг қолоқ мамлакатлардан ҳам орақада эканлиги мутлақо тилга олинмайди.

Яхши ҳам нефт-газ бор экан. Тўпори сиёсий калтабинлик натижаси бўлмиш ижтимоий тафовут – иқтисодий етишмовчиликларнинг ўрнини «шу бойлик» бир амаллаб қоплаб келмоқда. Бу вақтинчалик, албатта. «Олтин балиқ»нинг ҳам саховатпешалиги умрбод эмаслиги сезила бошлади.

Мутахассисларнинг фикрича, агар нефт маҳсулотининг ҳар барел нархи 100 доллардан пастга тушиб кетадиган бўлса, Россия катта иқтисодий танглик ёқасига келиб қолиши аниқ!

Масаланинг яна бир қалтис томони бор, бутун давлат бошқарувини ўз қўлида маҳкам ушлаб олган Бузругнинг иқтисодиётни ғаразли мақсадлар йўлида «курол» сифатида фойдаланиш сиёсати оқибатида **«Россия ўзига ҳаддан ташқари бино қўйиб, халқаро савдо соҳасида шубҳали агрессия йўлини тутадиган ягона мамлакат бўлиб қолди»**. («Мир новостей», 2009 й.) Сўнг газета «бу агрессия орқали ўзаро иқтисодий ҳамкорлик қилиб, манфаатдорликни эмас, балки сиёсий авантюра йўли билан бошқаларни ўз ҳукмига бўйсиндириш мақсади» ҳам ётганини алоҳида таъкидлайди.

– Зўравонлик билан ўзининг буюкдавлатчилик мақомини бошқаларга суқиштириш Россияни фақат обрўсизлантиради, холос, - деб ёзади Россия ва Осиё Хавфсизлик масалаларини таҳлиллаш Халқаро институт бош директори Николай Злобин.

Бу гапларда жон бор. Савдо-сотик маҳсулотлари айирбошлашга доир Халқаро ҳуқуқ ва меъёрларга мутлақо риоя қилмай, кўпгина давлатлар ишончини йўқотган, йирик бизнесменлар ҳафсаласини пир қилган мамлакат билан ким ҳамкорлик қиларди!

Халқаро Валюта Фонди томонидан яқинда эълон қилинган маълумотларга қараганда савдо-сотик соҳасида Россия ер юзидаги 168 мамлакат ичида 144 ўринни эгаллаб турибди.

Шу ерда тараккиёти баравж ривожланиб бораётган Хитой билан Америка ўртасидаги савдо-сотикқа оид ибратли бир мисолни келтириб ўтиш жоиздир.

Маълумки, Америкадайд мамлакатнинг савдо айланмасига кирувчи енгил саноат маҳсулотларнинг кўпдан-кўп тури - техник воситалардан тортиб, кийим-кечак, китоб, хатто дафтар-қоғоз маҳсулотларигача Хитойда ишлаб чиқарилади.

Бу икки йирик, қудратли мамлакат орасида аксар келишмовчилик-тангликлар рўй бериб туради. Бироқ, томонларнинг бирортаси худбинона жиззакилик оқибатида келиб чиқадиган арзимас баҳоналарни ўртага сукуштириб, ҳеч қачон ўзаро тузилган савдо-сотик шартномасини бузишмайди... Шундай қилинса, аввало икки томон ҳам катта йўқотишларга дучор бўлишлигини, қолаверса, ҳар бир маданиятли, ўзини хурмат қиладиган мамлакат учун келишилган аҳдлашувни бузиш ўз нуфузини ерга уриш билан баробар эканлигини яхши англайдилар.

Бузруг етакчилигидаги Кремлнинг парокандаликка йўналтирилган қўнимсиз сиёсати «**Аҳмоқона вас-васалар гирдобига чулғаб ташланган Россия**» (А.Троцкий) иқтисодиётига қай даражада зарба бўлиб тушаётганлигини Москва ОАВ саҳифаларини бир сидра кўздан кечирган мутахассис бўлмаган киши ҳам дарров англаб олади. Ёки Россия телеканаллари хабарларига кўз ташлашнинг ўзи кифоя. Ер юзидаги бирор мамлакат «Халоскор» кўнглида сал ғашлик уйғотдими, билингки, унинг шўри қурийди - дарров иқтисодий санкцияга дучор этилади.

Молдавияни эсланг; «русийзабон» Предднестровья масаласида европаликларга ишониб, сал «тихирлик» қилганди, у ердан келадиган нимаики «маҳсулот» бўлса, дарров «санитария текшируви»дан ўтказилиб, таркиби-

да россияликлар соғлиги учун «зарарли» моддалар борлиги «аниқланди».

Кутилмаганда Украинадан келувчи гўшт маҳсулотларидан ҳам «салмонеллэз» деган «хавфли вирус» топилиб қолди... Грузиянинг-ку, шифобахш «Баржоми»сидан тортиб, виноларигача истеъмол қилувчиларни тил тортмай ўлдирадиган даражада «хатарли» деб эълон қилинди.

Айниқса, бундай «жазо»га тортилавериш бўйича Америка биринчи ўринда турса керак. Ўзи ҳам ўлгудай доғули мамлакатда! Дапкур-дапкур узун калтакнинг тигли учини қафасдаги айиқнинг энг нозик жойига санчиб, ғазабини қузғотгандай «Халоскор»нинг тинимсиз жиғига тегади... Шундан кейин хумордан чиқиш учун уларга бирор жазо чораси қўлламай бўладими... Грузия воқеаларига «манқали» тумшуғини сукқандан сўнг, кейинги 4-5 йил ичида бу бешинчиси бўлса керак, у ердан келиб турган товуқ гўштларидан халқ соғлигига салбий таъсир этувчи яна қандайдир «хавфли» моддалар чиқиб қолди... Бу Онишенко дегани жуда хушёр ва зийрак одам-да! Салгина «ишорани» дарров илғаб олади. Бузrugнинг ишончли кишиси!.. Лекин, қойил қолмоқ керак. Фуқаролар соғлиги ҳақида қайғуриш, мана бундок бўпти! Халқ эса, товуқ гўштини қимматроққа сотиб олса, ёки камроқ истеъмол қилса, ҳеч нарса бўлмайди. Россия «аграрчилари» товуқчиликда Американи қувалаб ўтамиз деб, ётишибдию, мана олампаҳо давлат тепа-сига келгандан бери бирор натижага эришганлари йўқ. кишлоқ хўжалиги билан шу янги соҳа - товуқчиликни ҳам расво қилишди.

Хуллас, бу тинчимагур Америка Россияга юбориб турган парранда гўштларининг неча минг тоннаси ярим йўлда қолиб кетди... Касодга учраб, бир нечта штатлардаги омборхоналарда тиқилиб ётганлари ҳам анча-

мунча эмиш. Мана, буни «кризис» дейдилар. Баттар бўлмайдимиз! Бузруг учун мана шуниси керак... Кечирасизлар, унинг учун энг аввало ўз халқи - русларнинг соғлиги керак! Бу йўлда ҳеч нарсадан тоймайди. Ҳамма нарсага балоғардон бўлишга тайёр...

Яна, Американинг «зарарли» бўлган нима маҳсулотлари бор? Ҳа, «Кока-кола». Қаёққа қарама, шунинг рекламаси кўзга ташланади. Одамлар ютоқиб ичиб ётибди ...

Бош санитарнинг бир гуруҳ «ақлидонилар»лари шу ичимликдан ҳам бирор қусур топиш ҳаракатига тушиб қолдилар. Йўли топилди - телевидение ёрдамга келди: «Водка» билан «Кока-кола» шишалари ёнма-ён қуйилиб, экспертиза амалиёти сифатида ялпиз таъмили конфетлари улар ичига солинди. «Водка»да ҳеч қандай ўзгариш бўлмади. «Америка ичимлиги» эса кўпириб, илон каби вишиллай бошлади...

«Тажриба» натижасини қойилмақом қилиб, санитар мутахассислар таърифлай кетишди: демак, «Кока-кола»ни ичган инсон организмида ҳам шундай «реакция» рўй бериши мумкин. Кони зарар. «Водка»ни эса, ичавериш керак. Зиёни йўқ!

Тўғри, чанқоқбости «Кока-кола» ичимлиги пайдо бўлгандан буён рақобатчилар унга «қарши» турли йўл ва усуллар билан «курашиб» келишган. Лекин ҳеч қачон сиёсий мақсад кўзланмаган. Халқ эса барибир ундан юз ўгирмаган.

Оддий мисол: 2009 йилнинг тўртинчи чорагида бу салқин ичимлик даромади 55 фоизга ошган. Унинг асосий истеъмолчилари хитой ва ҳиндистонликлар бўлиб, экспертлар кейинги йиллар давомида бу ичимликка бўлган талаб уч баробарга ошиши ҳақида айтмоқдалар.

Бу сафарги кишилар орасида оммавий ваҳима кўзгаб, Америка ичимлигига нисбатан уюштирилган «телебойкот»га Москва газеталаридан бири муносабат билдириб,

шундай деб ёзди: «**Жаҳон савдо майдонида на ўз фойдаси, на кўпчилик манфаатини ўйлаб калтабинларча ташвиқот юргизиш бўйича биринчилик «шоҳсупаси»ни эгаллаб келаётган ягона мамлакат ўзимиз бўлсак керак»..**

Тўғри, россияликлар еб қўйиб, бир балоларга гирифтор бўлмасликлари олдини олиш мақсадида, зудлик билан дўкон пештахталари «зарарли» маҳсулотлардан «тозаланади». Йўқ қилинади. Аниқроғи, шаҳар четига даги ахлатхоналарга олиб кетилган бўлади-ю, каттагина қисми ишнинг кўзини биладиган корчалонлар томонидан қаёқларгадир гумдон қилинади. Озгинадан кейин бу маҳсулотлар Ўрта Осиё томонларга вагон-вагон қилиб жўнатилади... Осиёликларга қойил, ҳамма нарсани еб ташлашаверади. Ҳеч балога йўликмайдилар...

Яқин ўтмишда қанчадан-қанча «Чернобил гўшт, колбасалари»ни паққос тушириб, бирортаси қорним оғрияпти деб шикоят қилмаган халқда!

Хуллас, сиёсат қизиқ нарса, кимларгадир ўйин, кимларгадир жарақ-жарақ пул, кўпчиликнинг эса, шўри!..

Ҳар қалай Москвадан туриб амалга оширилаётган фоҳиша аёлнинг қичиғига ўхшаш бундай тутуруксизликлар азалдан Россия билан ҳамкор бўлиб келган кўпгина мамлакатлар ҳафсаласини пир қилди.

Хусусан, ёқилғи маҳсулотларини етказиб бериш борасида тузилган ўзаро аҳдлашувларни бузиб, янгидан-янги талаб ва шартларни ўртага қўявериш, ҳар гапнинг бирида «биз фақат ўз манфаатларимиз юзасидангина ҳамкорлик қиламиз» деган иддаони қайтаравериш, айниқса Европа мамлакатларини ҳушёр тортириб юборди. Бировнинг қош-қовоғига қараб, худди унинг «ебкетар»га бераётгандек зуғумли «садақа»сига кўз тикиб яшашдан ёмони йўқлигини англаб қолишди.

Европа Россия газига қараганда қарийб 50 фоизга арзон тушадиган "Тибилиси-Боку-Жайхун" тизими

қурилишига жиддийроқ эътибор бера бошлади. Норвегия ўз газ "оқими"ни кўпайтириб, Россияга ракобатчи бўлмоқчи. Бунинг учун Копенгаген терминалларидан кўшимча қувур тизими тортилса, бас!

"Нохуш" хабар Бузругни Сочидаги матбуот қароргоҳи "Валдай" клуби (Совет даврининг "агитация ва пропаганда маркази"ни эслатувчи бу даргоҳ тассисчи - хомийси унинг ўзи)да баёнот билан чиқишига туртки бўлди;

– Ғарбий Европа мамлакатлари сиёсат соҳасида аниқ йўналишга эга эмас. Шунинг учун биз улар билан ҳамкорлик қилолмаймиз.

Куюнчак рус журналистларидан бири ёзганидек:

– Россия ҳамкорлик қиладиган бирор давлат қолдими, ўзи!

Яна савол туғилади: бунақа яшашдан мақсад нима?!..

Аслида Грузияга қарши урушдан мақсад "Газ"дан ҳам кўра стратегик нуфузга эга Кавказ ҳудудида шу минтақани "нишон"га олиб турадиган ҳарбий истеҳкомга эга бўлиш эди. Бузруг ўз бошига қанча "қарғиш", маломатлар ёғдириб бўлса-да, бу борада мақсадига эришди.

Энди навбат Ўрта Осиёга, Россия учун анча аҳамиятли бўлган бу минтақада ҳозирча биринчи "истеҳком" вазифасини Қирғизистон ўташи мумкинлигини у яхши билади. Яъни америкаликлар "Ўрта Осиёда ягона" деб атаётган "қирғизча" бошбоқсиз демократия тамойили жарчиларини озгина кўзгаб, кўчаларга олиб чиқилса, бўлгани. Ғазаби жунбушга келган оломон, айниқса яқиндагина чўлу даштлардан от суриб келиб, шаҳарлар шароитига кўникиб улгуролмаган ёш-яланг кўзига кўринган давлат муассасалари-ю, савдо-сотик шохобчаларидан тортиб бойваччалар истиқомат қилувчи қошоналар қулини кўкка совуриши аниқ. (Дарвоқе, бундай ходиса бир неча йил олдинроқ аввалги мамлакат

рахбарини "ҳайдаш" чоғида кузатилган).

Шубҳасиз, шундан сўнг Кремлни анчагина нуфузга эга бўлган рус аҳолиси тақдири ташвишга сола бошлайди. Айни пайтда жангарилар "инқилоби"дан талвасага тушиб қолган муҳолифотдаги гуруҳ раҳбарларидан обрўлироғи - хоним ёки жаноб, тартиб ўрнатишда ёрдам сўраб шахсан «Ҳалоскор»га мурожаат этади.

Бузруг албатта, йўқ деёлмайди, "Тинчликпарвар контентгент"ни юборади. (Бу "контентгент" Грузияда нималар билан шуғулланганлиги ҳаммага маълум). Яна, анча-мунча ёрдам пули ҳам жўнатилади. Ундан кейин ўзаро манфаатлар "истехкоми" барпо этишга кенг йўл очилади.

АМЕРИКА ПУТРОФИДА

ИККИНЧИ ҚИСМ

БИРИНЧИ БОБ

УСТОЗ УЧГАН ЙЎЛЛАРДАН

Нихоят, орзиқиб десам, тўғри бўлмас, минг ҳадик-хавотир билан кутилган кун ҳам остона қоқиб келди.

Олинган чиптамдами ёки паспортимдами бирор иш-калик чиқиб, мени учишдан қолдириб юборишса, худо хақи, рози эдим.

Хужжатларни расмийлаштирадиган олди қалин ойнаванд нозимхона қаршисида навбатда турибман. Шундай пайтда хаёлда нималар ғимирлаб бош кўтармайди, дейсиз.

Беихтиёр Чингиз оға (Айтматов) кўз олдимда гавдаланиб кетди. Адиб дастлабки ўша учрашув кунларимиз устоз Одил ака Ёқубов хонадонига Иссиққўлдан Тошкентга машинада келган, мўмин қобилгина бир ўрис ҳайдовчи олиб юрарди.

Отахон шоир Шукрулло аканинг:

– Чингиз, нега самолётда келавермадингиз, машина шу ерда ҳам топиларди-ку, - деган саволига шундай жавоб бергани эсимда:

– Мен ҳадеб самолётда учавермайман. Иложи бўлса, баҳор, ёз ойлари Москвага ҳам машинада бориб келаман, - сўнг ярим жилмайиш билан қўшиб қўйганди, - қўрқаман...

Менга ҳам ҳозир қўйиб берсалар, агар ўртада океанлар бўлмаганида, шу икки миллион ақчадан ҳам ортиқроқ чипта пулини иккиланмай машинага сарф-

лаган бўлардим. Лекин илож қанча, Америка дунёнинг нариги бурчида.

Анаву, ковоғини солиб, одамни ғажиб юборгудай важоҳатда ўтирган назорат ходимлари мунча тунд бўлишмаса, худди бошқалар еб, ўзлари қурук қолаётгандай... Ҳой, оғайни, сал ковоғингни оч, шунча одам жондан кечиб самолётингга ўтираётгани учун хурсанд бўлсанг-чи! Мен ўтирмасам, бошқалар ўтирмаса -қора қозонинг қайнармиди. Айниқса, бозор иктисодиёти бўлиб турган ҳозирги паллада!

Навбат менга келгач, кечаси билан уйқусизлик азобини чекиб чиққандай кўзлари киртайган, кайфияти сўник ўрта ёшлардаги киши қаршисига ўрнатилган экранга, сўнг менга, яна экранга қайта-қайта қарайверди-ю ва ниҳоят башарамдан бирор шубҳа уйғотувчи аломат тополмади шекилли, шартта нигоҳини ўгириб, паспорт аралаш чиптани олдимга ташлади.

Охирги «чегара»дан ўтиб олиш осон кечди.

Анчагина наридаги занжир тўсиқ ортида турган, мени кузатгани чиққан таниш-билишларга «хайр энди» дегандай, қўл силкитиб қўйдим.

Илож қанча. «Боинг»ини ҳам кўрдим. Қанотининг икки томонида биттадан мотор осилиб турибди. Кўпроқ қилиб қўйишса, асакалари кетармиди. Худо кўрсатмасин, биттаси ишламай қолса борми... Мен турли бўлмағур хаёллар гирдобига чулғаниб, ўзим билан ўзим овора бўлибман-у, самолёт эсон-омон осмонга кўтарилиб олганини сезмай қолибман.

Энди бу ёғига стюардесса эълон қилганидек, пешонангга битилган ўн тўрт соатли вақтни осмону ҳафтинда ўтказишга мажбурсан. Минг дод-вой солганинг билан сени бирор ерга тушириб кетмайдилар.

Ёзувчи укам Эркин Аъзамнинг гапини эслайман: «Кўрқманг ака, мен бир неча бор учиб, бориб келганман,

ўша Америкасига! Ҳеч бало бўлмайди. Ҳар қалай «йўли» Бойсунникидан текисроқ. Учоғи ҳам ажойиб. Қанотлари узилиб тушадигандай титраб-қакшайвермайди. «Боинг» деб кўйибди!»

Ҳақиқатан қалами ўйноқи, ўзи шумтакароқ бу укам жуда кўп учган. Лондон, Париж, Германия, Вьетнам, Малайзия ва ҳоказолар... Ҳатто Курияга учиб борган. «Курия» бўлганда ҳам ўзбекистонликлар учун Урганчга учишдай яқин бўлиб қолган «империалистлар кўли остидаги» мамлакатга эмас, ҳақиқий «ўртоқ корейслар» ватанига борган! Борганда ҳам соясига яқинлашиш туғул, узокдан назар ташлашга ҳар кимнинг қурби етавермайдиган, у юртнинг буюк дохийси билан кўл олишиб сўрашган. Сўрашатуриб, Бойсуннинг чапани йигитларига хос анойилиги тутиб, «как дела, тўвариш» деб елкасига бир қоқиб кўймоқчи бўлган-у, «ўртоқ»нинг орқа бўйнидаги янги туғилган чақалоқ бошидай келадиган палағда шишга кўзи тушиб, кўлини тортиб олганми ёки дохийни ўраб турган танқўриқчилар эпчиллик билан уни «тўғри йўл»га солиб кўйганларми, билолмай қолган.

Хуллас, Эркиннинг биринчи бор ўша Бойсунга учганимиздан сўнг яна қанча-қанча учиб, «ҳеч бало» (худонинг ўзи асрасин!) бўлмаганлиги ҳақидаги одам кўнглини кўтарадиган гапи менга далда бўлди.

Аслида Германиянинг қайсидир шаҳри ёки Москвага кўниб ўтадиган самолёт орқали мени кутишаётган манзил Америка пойтахти - Вашингтонга бормоқчи эдим. Бирок, ҳозир авиакомпаниялар ичида энг ишончли, беҳатар, деб тан олингани ўзимизнинг «Ўзбекистон ҳаво йўллари» экан. Шунинг учун Вашингтон шаҳридан 400 чакирим узокроқ бўлса-да, «Тошкент - Нью-Йорк» рейсига чипта олгандим.

Ҳозир учоғимиз қилт этмай Она Ер юзасидан нақ ўн минг метр баландликда қанот қоқиб кетмоқда. «Ҳаво

бўшлиғи» деган жойлар бўларди. Ҳали бирортасига «тушиб» ўтакамиз ёрилганича йўқ.

Эркин тушмагур бир нарсани билмаса, одамни ишонтириб гапирмайди. Дарвоқе, бизларни олиб кетаётган учокни «Боинг» деб кўйибди. Бамисоли афсонавий учар гилам.

Чамаси ярим соатлар ўтгач, кўнглим хотиржам тортиб, у ёқ-бу ёққа назар ташладим. Гиж-ғиж одам. Учаётганлар анчагина экан. Болалар ҳам кўп. Шундоқ қаршимдаги қаторда жамалак соч 13 ёшлардаги бир кизалоқ кетарди. «Қаерга учаяпсан?» деб гапга солдим. «Америкага», деди. «Эрта-индин сентябр бошланади. Ўқишинг нима бўлади?» деб сўрадим. «Америкада ўқийман, ёзги таътилни уйда ўтказиб кетяпман», деди. «Уйларинг қаерда?» дедим. «Тошкентда», деди. «Тошкентнинг қайси жойида?» сўрадим. «Сассиққовузда», деди. «Отинг нима?» дедим. Оти Нигора экан.

Замоннинг ўзгаришини қаранг. Бундан бир неча йиллар олдин «Сассиққовузлик бир қизча Америкага қатнаб ўқийди», деса ким ишонарди.

Қизча китоб ўқишга тушиб кетди. Унга ҳавасим келди.

Мен ҳам Ўткир Ҳошимовнинг Саид Аҳмад ака ҳақидаги хангомасини ўқишга киришдим. Худо ҳаққи, бунақаси ўзбек адабиётида ҳали яратилмагандир. Эски Жўвадаги сомсапазларнинг лаҳжаси билан айтганда, сатиранинг «ғирч думбали додаси!»

Ишонмасангиз, мана, ўқиб кўринг. Агар самолётда учаётган бўлсангиз, вақт ўтганини мутлақо сезмай қоласиз.

ҒАРОЙИБ САЁҲАТ

(Устоз Саид Аҳмад ака Америкадан келган кун телефонда айтиб берган ҳангома)

– Алё, ўзингмисан, болам? Ваалайкум ассалом, мулло бўлгин! «Зиёратлар қабул», дейсанми? Мурод ҳосил! Раҳмат. Сафар қандоқ бўларди, зўр бўлди! «Қани бир эштайлик», дейсанми? Майли, сазанг ўлмасин. Аммо лекин сен ярамаснинг бир одатинг ёмон. Мендан зўр-зўр ҳикояларни эшитиб оласан-да, кўшиб-чатиб ўзингники қилиб ёзасан. Бу сафар шунақа қилмасанг, ҳаммасини бир бошдан гапириб бераман.

Аслида-ку, Америка тўғрисида аввал ҳам анча-мунча нарса ўқиганман. Ёшлигимда Аччиқ Махсум деган ёзувчининг (сенлар уни Максим Горький дейсан) «Сариқ иблис шаҳри», бақириб шиғир ўқийдиган Маяковскийнинг «Нима бизга Америка» деган асарларини варақлаганман. Ҳатто ўзимиздан чиққан Узоқов деган мухбир ҳам «Америкасини ҳам кўрдик», деган мақола ёзган эди. Шулар Американи кўрганда, нега мен бормаслигим керак?

Шундоқ қилиб, биқинига «Пан-Американ» деб ёзиб қўйилган, гардани ҳўкизникига ўхшаб шишиб кетган «Боинг» самолётига ўтирдик. Ишонсанг-ишонмасанг, ичи бамисоли метронинг ўзи! Шифти шунақанги баландки, Сабонис деган найнов баскетболчи бемалол баскетбол ўйнаса бўлаверади! Шунақанги узунки, у боши билан бу боши кўринмайди!

«Боинг» осмонга кўтарилиши билан ёнимга қошлари ипдеккина, сочлари тилла кокилдек, оёқлари узун-узун, тиззасидан икки қарич баландда тўхтаб қолган этак остидан оппоқкина сонлари кўриниб турган хонимча келди. Оғизчаси ангишвонадек. Лаблари худди гилос тишлаб турганга ўхшайди. Одамнинг дилини китиқлайдиган майингина, сирлигина табассум ҳада этди.

– Гуд монинг, мистер! - деди.

Бир вақтлар Сталин лагерларида саргардон бўлиб юрганимда бир инглиз шпioni ҳам бизнинг баракда ётарди. Шу билан гаплашиб, тилини бинойидек ўрганиб олгандим. Ўша эсимга тушиб, жавоб қилдим:

– Ҳалло! Окагинанг айлансин, ҳалло!

Хонимча тилини бунчалик билишимни кутмаган эканми, кувониб кетди. Бирпасда анча нарсаларни гапириб ташлади. «Жус» дейдим-ей, «биир» дейдим-ей! Айниқса, «чикен», «чикен» деган сўзни ўн мартача кайтарди-ёв! Сал аччиғим чиқди.

– Ҳай, менга қара, - дедим тушунтириб, - нега нукул «чикка-пукка» дейсан? Нима, сен билан ошиқ ўйнапманми?

Хонимча зипиллаб кетаётган эди, ёнимда ўтирган бўйинбоғ такқан, башанг кийинган америкалик йигитча гапириб қолди:

– Ошиқ ўйнаймиз, деяётгани йўқ, товук келтирайми, деяпти.

Ҳайратдан ёқамни ушлаб қопман. Ўзбекчани сувдек биладиган бу ажнабий қаёқдан пайдо бўлди?

– Менга сени Худонинг ўзи етказди, болам! - дедим севишиб. - Ўзбек тилини қаёқдан ўргангансан?

– Мен ўзбекман, Саид Аҳмад домла! - дейди.

Баттар ҳайрон бўлдим. «Бўлмаса нега бунақа сапсариксан, нима бало, онанг зарчавага бошқоронғи бўлганмиди?» дегим келди-ю, ҳафа қилиб кўйишдан кўрқдим.

– Мабодо Носир Фозиловга қариндошлигинг йўқми, олтиндек ялтираб турибсан, - десам, кулади.

– Мен Ҳайитвой сарикнинг невараси бўламан, - дейди.

– Ие, тахтапуллик Ҳайитвой сарикнинг неварасими-сан? - дедим. - Буванг раҳматли кўп яхши одам эди. Сал тажанглигини айтмаса, жа ориятли эди. Бир гал беданаси

енгилиб қочганда, жониворнинг калласини шартта узиб ташлаганини кўрганман. Отинг нима болам, Америкага нега кетяпсан?

– Отим Ҳайитбоев Саид. Калифорния университетида магистратурада ўқийман, - дейди.

– Бундан чиқди, адаш эканмиз! - дедим елкасига қоқиб.

– Сизнинг ҳамма китобларингизни ўқиганман, домла, – деди адашим.

Шу пайт яна ўша хонимча келиб қолди. Тағин ширин табассум билан «чикин», дейди.

– Барака топгур, - дедим энсам қотиб, - «чикен-пикен»ингни бошимга ураманми? Дунёда товукдан аҳмоқ парранда бўлмайди, одам нукул товук еса, акли суюлиб, товукмия бўлиб қолади! Менга қора қўчқорнинг думбаси солинган, Чўнғаранинг гуручидан дамланган бир лукмагина палов берсанг, кифоя. Устига Учқўрғоннинг от қоқилса йиқиладиган беҳисидан ярим паллагинасини бостириб келсанг ҳам тешиб чиқмайди. Эрталабдан бери коринлар пиёзнинг пўстига айланиб кетди-ку!

Адашим гапимни таржима қилди. Хонимча табассум билан эшитди. Хаёлимга ғалати ўй келди. Менимча, бу онасининг қорнидан туғилганидаям «инга-инга» деб йиғлаган эмас, илжайган бўлиши керак.

– Но проблем! - деди бош ирғаб. Кейин яна анча гаплар айтди.

– Проблема йўқ, - деди Саидбой таржима қилиб. – Жаноб хоҳласалар Нью-Йоркдаги «Бухоро» ресторанига кириб, «халта палов» ейишлари мумкин. Биз чикен, бифштекс, янги сўйилган чўчка гўштидан пиширилган хот-дог билан сийлашга тайёрмиз. Афсуски, жаноб айтган пиёзнинг пўсти бизда йўқ...

Инсоф билан айтганда, бифштекс мазалигина экан. Ўзинг биласан, овқатдан кейин сигарет мойдек кетади!

Айникса, ўзимизнинг «Хон!» Хузур қилиб икки-уч тортганимни биламан, тепамда яна хонимча пайдо бўлди.

Бижир-бижир қилиб алланималарни гапирди. Нукул «фифти доллар», дейди. Тилмочга қараб, нима гап, деса, «эллик доллар экан», дейди. Бунинг одамшинавандалигига қаранг! Иззатимни жойига қўйиб, менга эллик доллар бермоқчи! Ўзбекистондек мўътабар юртдан бо-раётган азиз меҳмонлигимни билибди-да!

– Мени сен сийласанг, сени пайғамбарлар сийласин, – дедим дуо қилиб. – Менга сенинг пулинг жудаям керакмас. Америкага сафаримнинг бориш-келиш паттасини ҳукуматнинг ўзи оберган. Ҳатто «Шеротан» гастинисасининг ҳақини ҳам олдиндан тўлаб қўйган. Худога шукр, ҳурматим бор. Эндии-и-и жудаям кўнглинг бўлмаётган бўлса, «эллик доллар, олтмиш доллар», деб майдалашиб ўтирмагин-да... – Шундай деб, бу ёғини таржимонимдан аниқлаштириб олдим: – «Минг»ни нима дейди булар?

– «Таузен», – деди Саидбой ҳозиржавоблик билан.

– Бир йўла таузен доллар бериб қўя қол, – дедим хонимчага. – Невараларга падарка-мадарка оборарман.

Хоним гапимнинг таржимасини эшитдию, негадир кўзи ғилай бўлиб кетди. Биттаси менга қарайди, иккинчиси адашимга! Ҳалиям кулиб турибдию, йиғлаётганга ўхшайди.

– Эллик долларни у эмас, сиз беришингиз керак экан! – деди Саидбой.

Ҳайрон бўлдим.

– Нега берарканман?

– «Пан-Америка» компаниясининг самолётида чекиш мумкин эмас, эллик доллар жарима тўласинлар, деяпти.

Росмана жаҳлим чиқди.

– Биринчидан, мен умрим бино бўлиб жарима тўлаган эмасман. Менинг машинамни кўрса ГАИ тесқари қараб туради. Биладики, нарушение қилсам, бир тийин ҳам бермайман. Иккинчидан, мен ўзимизнинг «Хон»ни чекдим.

Американикини эмас. Учунчидан, шу одатинг бор экан, нега олдиндан айтиб қўймадинг? Шунинг учун мен сенга эмас, сен менга жарима тўла! «Беш юз»ни нима дейди?

– «Файф хандрит», - деди таржимоним.

– Файф хандрит доллар, - дедим бешта бармоғимни кўрсатиб. - Бўлмаса, каттангни чақир!

Зум ўтмай форма кийган учувчи пайдо бўлди. Шунақанги пўрим, шунақанги «аккуратний»ки, Умарали Норматовга ўхшаб кетади. Ҳозир одоб билан жигарни эзади, деб турсам, чест берди. «Мистер» деб гап бошлади, бирдан чехраси ёришди.

– Саид Аҳмад ака, ўзингизмисиз? - деб кучоқлаб олди. Разм солиб қарасам, таниш кўринади.

– Менга қара, чувалачилик Мирваққос қатикчининг ўғлимисан? - десам, «Қаёқдан билдингиз, дадам сизни кўп гапирардилар, бир мактабда ўқиган экансизлар», - дейди.

Бирпасда апоқ-чапоқ бўлиб кетдик. Шу самолётда иккинчи учувчи экан. «Ўзбекистон ҳаво йўллари» компаниясининг вакили, обрўси жа баланд экан. Инглизчани «михлаб ташларкан!»

– Бу сэр кимлигини биласанми? - деди хонимчага.

- Мистер Саид Аҳмад ўзбекнинг Марк Твени бўлади. Тушундингми?

Хонимча шунақанги хижолат бўлди, шунақа хижолат бўлди! Нукул «Айм сорри мистер Аҳмед, айм сорри, плиз!» дейди. (Узр сўраяпти, чоғи).

– Майли, гуноҳингдан кечдим, оканг айлансин! - дедим раҳмим келиб. - Менга приз бермасанг ҳам ҳафа бўлмайман. Фақат Нью-Йоркка қўнганимизда таузент доллар бериш эсингдан чиқмасин!

Учувчи шу самолётга минишимдан беҳабар колгани, бўлмаса «дўппидеккина» ош дамлаб қўйган бўлишини

айтди. Нега бунақа олис сафарга отланганимни сўради. «Келинлар кўзголони» Америкада сахналаштирилгани, ака бухор яхудий кадрдонларим асар премьерасини кўрмасам, хафа бўлишини айтиб, ўн бир марта телеграмма юборганини, шу баҳона кўрмаган жойларни кўриб, оёғимнинг чигилини ёзиш учун сафарга чикқаннимни айтдим. Фармонбиби ролини ўйнаган актрисага бир жўра жуҳуд атлас олиб кетаётганимни ҳам эслатиб қўйдим. Учувчи менга қилинган бояги нохуш муомалани «дазмоллагиси» келдими, таклиф қилиб қолди.

– Самолётнинг юқори қаватида бассейн бор. Юринг, мазза қилиб чўмилиб оласиз. Ҳали манзилга етишимизга саккиз соат бор, Атлантика устидан ўтаётганда ўзимиз ҳам зерикиб кетамиз, - деди.

Хушламайроқ турганим учун баҳона қилдим.

– Кўяқол, укам, ўнг оёғим зирқиллаб оғриб турибди.

– Юраверинг, бассейннинг суви иссиқ, - деб қўлтиғимдан олди, таржимон Саидбой ҳам эргашди.

Лифт ғувиллаб тепага олиб чикди. Кичикрок, теннис майдончасидек келадиган ҳовузда кўм-кўк сув мавжланиб турибди. Бассейн ўртасида иккита сув париси сузиб юрибди. Кошинланган қирғоқда тағин иккитаси ўтирибди. Иккитасининг сочи малла, иккитасиники қоп-қора. Ростини айтсам, умрим бино бўлиб бунақанги парипайкарларни биринчи кўришим! Менинг ўрнимда Чингиз Аҳмаров бўлса, бир зумда «Америка мадоннаси» деган портрет чизиб ташлаган бўларди. Микеланжело тирилиб келса, шуларнинг ҳайкалини ясарди. Оқ мрамрдан! Шунақанги мукамал, шунақанги «фигурний»ки, Умар Ҳайёмнинг чиккабел кўзаси буларнинг олдида хумдек гап! Йўқ, булар одам боласи эмас, ҳақиқий сув париси! Ҳушёр бўлмасанг, афсун қилиб, сув тагига тортиб кетади!.. Ана, биттаси «келавер» деб имо қилаяпти. Кафтимни пешанамга соябон қилиб тикилиб

карасам, думи йўқ! (Сув парисида дум бўларди, шекилли.) Энди имлайсанми, ноинсоф! Ақалли ўн-ўн беш йил аввал қаёқда эдинг?! Бассейн тугул денгизнинг тубига ҳам биргаллашиб тушиб кетаверардим!

– Ечинадиган хона у ёқда, душхона бу ёқда. Энди, оқсоқол, хизматчилик, бизга рухсат, - деди учувчи. - Ҳадемай Бермуд учбурчаги устидан ўтамиз. Штурвални ўзим ушлаб турмасам, анави америкалик ҳамкасбларим қийналиб қолиши мумкин. Нима, сиз билан менга ўхшаб ҳар куни қазии-қарта еб юрибдимики, билагии бақувват бўлса!

Таржимоннинг икки кўзи париларда. Чарвига тикилган мушукникига ўхшаб йилтираб турибди. Тағин менга ақл ўргатади.

– Оқсоқол, одатда бассейнга тушишдан олдин душхонага кириб, шампунга обдон чўмилиш керак, бўлмаса юз доллар жарима солади, - дейди.

Жиндай рашким келди.

– Мен бекордан-бекорга чўмиладиган анойилардан эмасман, - дедим зарда билан.

Шунақа десам, нима дейди, дегин? «Ўзингиз ҳам яқин беш-олти йилдан бери чўмилишга эҳтиёж сезмаган кўринасиз», дейди. Буваси ҳам шунақа, тўнг одам эди. Ке, шу ёш бола билан тенг келаманми, деб лифт томон юрган эдим, кетимдан эргашди.

Жойимизга келиб ўтиришимиз билан сертабассум хонимча тағин тепамизга келди.

– Кофе? Ти? - деди қилдек қошини учуриб.

– Жаноб кофе ичадиларми, чойми, деб сўраяпти, - деди таржимоним.

Биласан, умримда кўк чой ичмаганман. Кўк чой ичсам, обрўйим тушиб, давлением пасайиб кетади. Шунақа-ку, боя жарима тўлайсан, деб тинкамни куритгани учун мен ҳам ғашига текким келди.

– Менга кофе-мофе керакмас. Менга 95 кўк чойидан бир чойнаккина олиб кел. Шри-Ланканикидан бўлсин. Чойнакка тушиши билан шапалоқдек ёйилиб кетадиганидан бўлсин, о-кей? - дедим кўлимни пахса қилиб.

Хонимча таманно билан нари кетди. Буларнинг чой заводи борми, нима бало! Патнисда етти хил кўк чой олиб келса, денг! Қахрабодек аччиқ қилиб дамланган чойдан икки хўплам ичганимни биламан, шилқ этиб пинакка кетибман. Айтмовдимми, кўк чой давлениемни тушириб юборади, деб! Совуғим ошиб кетган-да!

Бир маҳал: «Кўзингизни очинг, оқсоқол, буёғи яқин қолди» деган овоздан уйғониб кетдим. Тепамда чувалачилик учувчи турибди.

– Нью-Йоркка етиб келдик, самолётни атайлаб пастлатиб учирайми, тепадан туриб шаҳарни бир томоша қиласизми? - дейди.

Хаёлимга «аригиналний» фикр келди.

– Менга қара, укам, - дедим. - Ростданам менга хизмат қилгинг келаётган бўлса, бир иш қиласан. Самолётингни «Озодлик ҳайкали» атрофида икки марта айлан-тириб ўтасан. Шу хотинни яқиндан кўришни кўпдан бери орзу қилиб юардим.

– Но проблем, оқсоқол! - Учувчи шундай деб чест берди-да, кабина томон югуриб кетди.

Зум ўтмай узоқдан ҳайкал кўринди. Бошида чамбарак. Қўлида машғала. Самолёт шунақанги яқин борди-ки, қаноти ҳайкалнинг қўлига тегиб кетай деди. Шунда ғалати иш бўлди. Бояги хотин таъзим бажо қилди.

– Ассалому алайкум, қадрли Саид Аҳмад ака! Бизнинг юртимизга хуш келибсиз! - деди тантанавор оҳангда.

– Ваалейкум ассалом, қизим! - Шундоқ дедим-да, самолёт деразасидан бошимни чиқариб, пешанасидан ўпиб олдим. (Пешанаси муздеккина эканига парво ҳам

килмадим!) - Умрингдан барака топ! Бахтли-саодатли бўл! - дедим. Шу пайт керосин охирлаб қолдими, самолёт пастлай бошлади...

...Ие, шошмай тур, болам, боғ эшиги очилди, шекилли. Ана, оқ «Нексия» кириб келяпти. Ким бўлди бу? Машинанинг чап эшигидан ГАИнинг таёғига ўхшаган бурун чиқиб турибди. Ие, Анвар Обиджон-ку! Жа яхши кўраман-да, шу боламини! Олтиариқнинг бадрингидан бир қопгина олиб бораман, деганди. Шуни олиб келяпти чоғи... Қолганини кейин эшитарсан. Бадрингни вақтида мариновка қилиб қўймасак, сўлиб қолади...

Муаллиф изоҳи: Ҳикояни устоз қандай айтган бўлса, шундайлигича қоғозга туширдим.

Сенкью веримач! Гуд-бай!

ИККИНЧИ БОБ

РИГАДАН НЬЮ-ЙОРККАЧА

Ҳангомани ўқиб бўлган эдимки, ёнимда ўтирган 50 ёшлар чамасидаги хоним афандим гап отиб қолди.

– Жуда қизиқарли асар шекилли?

Дарров сездим: аёл хушёр экан. Бир-икки марта ўзимни тутолмай, кулиб юборганимга қизиқиб, менга мурожаат қиляпти.

Сал хижолат чеккандай, унга ўгирилдим.

– Асти кўяверинг. Воқеа худди мана шу йўналишдаги Америкага учаётган самолётда бўлиб ўтади. Саид Аҳмад деган машхур ёзувчимизнинг «Келинлар кўзғолони» деган комедиясини Америкада сахналаштирадилар. Ўшанинг тақдимотида қатнашиш учун кетаётган пайтдаги адиб сурган ширин хаёллар асосида ёзилган, бу хангома.

– Сездим. Ўқувчини бефарқ қолдирмаяптими, демак, асар жуда қизиқарли! Агар рус тилида бўлганида, мен ҳам ўқиб чиқардим.

Шундан кейин ҳикоя мазмунини қисқача гапириб бердим.

Аёл қотиб-қотиб кулди ва деди:

– Ёзувчилик ҳақиқатан сеҳрли касб. Ҳозир ўзим ҳам ишониб қолдим - шу тепамизда, иккинчи қаватда сузиш ҳавзаси борлигига... Бир пайтлар адабиётга қизиққанман...

– Ҳозир-чи?

– Ҳозир китобхонман.

Гурундошим сентябр арафасида Ўзбекистоннинг тарихий шаҳарларида бўлиб, бир олам таассуротлар билан ватанига қайтаётган экан.

– Сизни Америкага учаётган рус ҳамюртларимиздан бўлсангиз керак деб ўйлабман. Латиш аёлига ўхшамасиз. Рус тилида жуда равон гапираркансиз, - дедим.

– Мактабда шу тилдан дарс бераман.

– Ҳамкасб эканмиз. Мен ҳам бир пайтлар болаларга ҳинд тилидан дарс берганман.

– Ҳиндмисиз?

– Йўқ. Сиз каби шу «касб»га ўқиганман.

– Сизларда ҳиндий тилига қизиқиш катта экан-да. Рус тили ҳам ўқитиладими?

– Албатта. Бир пайтлар миллий ўзбек тилидан ҳам кўра рус тилига кўпроқ эътибор қаратиларди. Сизларда ҳозир аҳвол қалай?

– Авваллари яхши эди. Кейинги йиллар қийинлашиб қолди. Мен болаларга рус тилини севиб ўрганишларини маслаҳат бераман. Кўп тилни билишлик катта ютуқ эканлигини тушунтирмоқчи бўламан. Лекин аксар ўқувчилар нега энди бизнинг тилни ўрганишга қарши туришган пайтда биз рус тилини ўрганар эканмиз, дейдиган бўлиб қолишди. Баъзан дарсга қатнашмайди ҳам. Биласизми, ҳаётнинг аччиқ-чучугини ҳали тотиб кўрмаган, дунё қараши энди шаклланаётган болаларда бундай кайфиятнинг пайдо бўлиши жуда ёмон.

– Айб уларда деб ўйлайсизми?

– Йўқ, албатта. Айб биз, катталарда. Биз билан ёнмаён яшаб турган русийзабон аҳолини «чет»дан туриб очикдан-очик гиж-гижловчилар кўпайиб қолди. Бу акс садо бермай қолмайди, албатта.

– Бизда ҳам шундоқ ёнгинамизда девор-дармиён кўшни бўлиб, яшаб туриб, ҳатто оддийгина «Салом»

сўзига «алик» олишдан ор қиладиганлар ҳам анчагина.

Гурунгдашим:

– Бу ўта маданиятсизлик! - деди-да, кўшиб кўйди, - ёшларни тор миллатчилик оғуси билан тарбиялашга уринаётганларнинг ўта хатарли сиёсати натижасидир.

Шундан кейин суҳбатимиз мавзуси Латвиядаги ҳаёт, халқ турмуши ҳамда адабий жараён ҳақида бўлиб, анчагина вақт ўтганини сезмай қолибмиз.

Стюардесса қизлар узун ғаладонга ўхшаш атрофи ёпиқ аравачаларда егулик улаша бошлашди.

Ҳавога кўтарилиб олганимизга ҳам тўрт соатдан ошиқроқ вақт бўлиб қолибди. Айтишларича, яна бир соатлардан кейин Латвиянинг бош аэропортига кўниб, ёқилғи олишармиш.

Ригада ҳаво этни жунжиктирадиган даражада анча салқин эди. Худди бизнинг ёғин-сочинли ноябр оий этакларини эслатарди.

– Барибир бағрикенглик ютади. Болаларга Толстой, Чеховнинг тилларини пухта ўргатаверинг! - дея хайрлашдим латвиялик йўлдош-ҳамроҳим билан. Ванинги илтимосига мувофиқ, машҳур адибимиз Ўткир Ҳошимов қаламига мансуб устоз Саид Аҳмад ҳақидаги хангомани чоп этган «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномаси нухасини эсдалик учун бердим.

Бизнинг самолётдагиларни барчаси Америкага учаётган бўлсалар керак, деб ўйлагандим. Анчагина одам Ригада тушиб қолди.

Кутиш залини тарк этиб, учоққа ўтираётганимизда янги ҳамроҳлардан 14 ёшлардаги Ҳасан-Ҳусанга ўхшаш бир хил кийинган, бир хил бичимдаги сап-сарик сочили ёқимтой болалар дикқатимни тортди. Иккови ҳам худди мактаб томон отланган ўқувчилардай орқасига сумка осиб олганди.

Уларнинг ота-онаси бўлса керак, стюардесса қизларимизга ғоят илтифот билан нималардир дейиш-

ди. Болаларни «топширишди» чоғи. Қизлар «Ҳасан-Хусан»ларни етаклаб, ўзлари билан салонга олиб чиқиб кетишди. Ва рўпарамдаги бўшаган жойлардан иккитасига ўтказишди. Болакайлар бирин-кетин сумкаларидан китоб олдилар. Ва унинг қоғоз «хатчўп» солиб қўйилган саҳифасини осонлик билан очиб, мутолаага тушдилар.

Хавасим келди.

Булар ҳам Америка мактабларидан бирига ўқишга кетаётган бўлса керак. Беихтиёр ўзимизнинг ўзбек кизалоғига ва атрофдаги икки-уч болага кўзим тушди.

Эсон-омон ердан узилиб, осмоннинг энг юқори каватига чиқиб олганимизга ҳам бир соатлар бўлди. Яна аравачаларини ғилдиратиб стюардесса қизлар (бир пайтлардаги Устозни «оҳ-оҳ»латиб юборган даражада хурлиқо эмас) пайдо бўлиб қолишди. Бу тушмагурлар ҳар икки соатда қоринни алдаш йўли билан миёда ғужғон урадиган ўй-хаёлларга барҳам бериб туриш ҳадисини яхши эгаллаганлар чоғи! Тўғри-да, оч қорин одамни не қўйларга солмайди...

Қайта-қайта овқатландик. Чойни ҳам худди чойхонада ёнбошлаб олгандай беармон ичдик. Назаримда, тўққиз соат ҳам аллақачон ўтиб кетгандай эди-ю, ерга қўнишдан дарак йўқ. Соатни уйда қолдириб келгандим. Чунки кўлдаги соатни самолётга чиқаётганда олиб қўйишаётганмиш, деган гап қулоғимга чалингандай бўлувди.

Менимча, буни ҳам кимдир ўйлаб топган - самолёт бирор сабаб билан ё йўлдан адашиб бироз «айланиб» қолса, одамлар соатига қараб, вақтни билиб олиб, ваҳима кўтармасинлар деб! Айланиб-айланиб Намангандаги аэропортни тополмай не қўйларга тушган самолёт ҳақида бир пайтлар ёзганман. Бу бизнинг «Боинг» ҳам Нью-Йоркни тополмай, бошқа томонларда айланиб юрган бўлмасин, тағин. Ҳар ҳолда, Ригадан кўтарилиб чиққанимизга ўн соатдан ошди-ёв!

Хавотирланиб у ёқ-бу ёкка қарадим. Чинданам бирор одамнинг кўлида соат йўқ. Орқа қаторда бир этак болачақаси билан ўтгиз ёшлар чамасидаги дипломат йигит келарди. У билан Рига аэропортидаги бир соатли «танаффус» чоғида танишиб қолгандим. Бир ой дам олишни Ватанда ўтказиб, Нью-Йоркдаги хизмат жойига қайтиб келаётганини айтган эди. Бечора бирам болажон-ей... Инжикрок бир яшарча гўдагини бағридан қўймайди. Сон-саноксиз шиша идишчаларни олиб овқатлантиради, икки кўли орасига олиб тебратлади, алла айтгандай ухлатади. Хотинчаси бепарво, иккита шумтака бола билан овора. Шу йигитчага раҳмим келади. Гапга солай дейман-у, кўлидаги гўдагини ўйлаб, ўзимни тияман.

Бир пайт бундоқ қарасам, бола йўқ. Йўлга тушганимизга ярим кундан ошаётган бўлса, хоним биринчи марта болани кўтариб олган эди.

Ёнбошим билан ўгирилиб, йигитга сўз қотдим:

– Ёш бола билан бунча узок йўл юриш анча қийин-да...

– Нимасини айтасиз, чидаймиз-да, энди.

– Тўққиз соатда Нью-Йоркка етамиз деб эълон қилишганди, ўн соатдан ортик учаяпмиз, шекилли. Бошқа ёққа кетиб қолмадикми?

– Йўғ-е, - йигит оппоқ кўйлаги енгини тортиб, билагидаги соатга қаради, - йўлга тушганимизга саккиз соат бўляпти. Яна қирқ минут учамиз.

Мен енгил нафас олгандай бўлдим.

– Оз қопти. Бу ёғига ҳам чидаймиз.

Чинданам роппа-роса қирқ минутлардан сўнг эсон-омон Нью-Йорк кўналғасига келиб кўндик.

Энг қизиғи, Тошкентдан 24 август куни саҳар чоғи соат 3 да йўлга тушган бўлсак, бу ернинг санаси ўша-ўша - 24 август, вақти кундуз соат 12 ни кўрсатиб турарди. Биз Америкадан бир кун олдинлаб юрар эканмиз.

Жомадонларимиз биздан аввалроқ келиб, резина тасмаларда айланиб ётган экан.

Шаҳарга чиқишимизда ҳам ортиқча машмашалар бўлгани йўқ. Нозирлар «хуш келибсизлар» дегандек табассум қилиб, қаёққа юришини билмай сал иккиланиб турганларга йўл кўрсатиб юборишарди. Улар юзларидаги хотиржамликка мойил илиқликни кўриб, аксар одам вужудини эгаллаб оладиган бегонасираш ҳислари ҳам ўз-ўзидан барҳам топгандай бўлади.

Мен жомадонлар учун қаторлаштириб қўйилган юк аравачаларидан бирини олдим-у, ҳарчанд ҳаракат қилиб, юргизолмадим. Гилдираклари айланмай, худди қотиб қолгандек эди. Иккинчисини олаётгандим, мени зимдан нарироқда кузатиб турган қорачадан келган ҳашам формали алп қомат жаноб тез олдимга келиб, аввал мен юргизмоқчи бўлган аравачанинг шундоқ бошқарув ушлагичи ёнида турган муфта-тормозчасини босиб, ёқимли табассум билан қўлимга тутди. Унинг қарашлари, юз-кўзидан қандайдир «яқинлик» аломатини сездим.

– Шукрия жаноб! (раҳмат жаноб), - дегандим, дарров хушёр тортиб деди:

– Тошкентликлар бизнинг тилимизни яхши билишади. Ҳатто бир соҳиб бу ерда элчи бўлиб ишлаган. Ҳиндустонийда ўзимиздан яхшироқ гапирардилар..

– Сиз қаердансиз? - деб сўрадим.

– Тагимиз Мадрасдан. Америкалик бўлиб кетганмиз. Бола-чақа шу ерда. Бу атрофда ҳиндистонликлар анчагина.

Нью-Йорк аэропортининг турли соҳаларида хизмат килувчилар чинданам байналминал жамоани эслатади. Уларга қараб, дунёнинг барча қитъасидан келган элатларни кўргандай бўласиз...

УЧИНЧИ БОБ

НЬЮ-ЙОРКДАН ВАШИНГТОНГАЧА

Мени танишларим кутиб олишди. Энди қаршимизда Вашингтонгача бўлган 400 чақиримли масофа турибди. Ҳар қалай бемалол, хавф-хатарсиз юрганга не етсин. Йўллари ҳам ўзига яраша теп-текис.

Нью-Йорк шаҳрини қисқагина сайр этиб, кейин йўлни давом эттирмақчи бўлдик.

Баланд осмонўпар бинолар орасидан илон изи бўлиб ҳар қаёққа чўзилиб кетган маҳобатли кўприкларнинг кўплигидан одам боши айланиб қолади. Кўприкларки, бир неча қаватли, худди журналларда эълон қилинадиган чизма «бошқотирма»ларга ўхшаб, бир-бирига чирмашиб кетган. Беихтиёр хаёлингдан бу ерда баланд иморатлардан кейин кўпқаватли кўприклар қуришга ишқивозлик зўрроқ экан, деган фикр ўтади.

Бундай устма-уст тахлаб қўйилгандай бурама бўлиб, аллақайларга шох отиб кетган сон-саноксиз йўллардан ҳайдовчилар, қандай қилиб керакли манзилени топиб боришига одам ақли бовар қилмайди.

Шаҳар бироз тартибсиз қурилганга, шу билан анча ивирсиққа ўхшаб туюлди менга. Мезбонлар кўпчилик ҳам шундай фикрда эканлигини айтишди.

Одам илк бор кўришдаёқ бир жойнинг шарт-шароитини яхши билмасдан туриб, ҳукм чиқариши нотўғри, албатта. Лекин мен Нью-Йоркни бутунлай бошқача тасаввур қилиб юрардим.

Шаҳар бизларни ўз домига шундай тортиб кетдики, кўчалар, кўприклар «чангали»дан кечга яқин қутулиб чиколдик, холос. Ист-Ревёр дарёсига қурилган «Биринчи Бруклин» кўприги қаршисидан (бундай баҳайбат иншоот шаҳарда бир нечта экан) уч марта чиқиб қолдик. Айланиб-айланиб қайтиб келаверибмиз. Йўл кўрсатадиган бирор одам зоти кўзга ташланмайди, ҳамма машинада.

Бир амаллаб шаҳардан ташқарига чиқиб кетса бўладиган «Учинчи» кўприкни топдик. Ҳайдовчи «Ҳайрият, кечасига қолиб кетмадик», деди. Унинг гапига қараганда, шу ернинг ўзида туғилиб, яшаб, адашиб қоладиган ҳайдовчилар топилиб тураркан.

Нью-Йоркдан узоқлашганимиз сайин ўзимни худди калин ўрмон қўйнига кириб бораётгандек ҳис эта бошладим. Дарахтлар шунчалик баҳайбат ва қуюқ эдики, атроф жунгли чангалзорлари билан ўралгандай таассурот қолдирарди, кишида. Нью-Йорк - Вашингтон магистрал йўлининг ўрмонга туташ каттагина кенглик-даги қисмини ҳафсала билан тарашланган ям-яшил май-сазор қоплаган. Ҳар ярим чақирим масофа орасида шу майсазор узра турли шакл-шамойилдаги бир-биридан чиройли гулзор яланглик кўзга ташланар, булар худди кета-кетгунча йўлнинг икки томонига ташлаб қўйилган улкан ранго-ранг гилам поёндозни эслатарди.

Онда-сонда оппоқ маъмурий бинолар, истаган таомингиз, хилма-хил шарбат, салқин ичимликлар ҳозир у нозир «Макдональдс» емакхоналарига кўзингиз туншади. Бу жойлар кечаю кундуз хўрандалар билан гавжум бўларкан... Албатта, кўпдан-кўп ёқилғи қуйиш шоҳобчалари ҳам кўзга ташланади. Йўл бўйига кўринарли қилиб ўрнатиб қўйилган пешлавҳалардаги ёзувларга қараганда, бензин нархи ҳар жойда ҳар хил. Бу рақобат аломати бўлса керак. Қаерда арзонроқ бўлса, кўпчилик ўша ердан ёқилғи олишга ҳаракат қилади.

Ҳайдовчининг гапига қараганда, август оyi ичи ёқилғи нархи бироз кўтарилиб, бизнинг ҳисоб бўйича литри бир долларга яқинлашиб қопти. Тўғри, Вашингтонга олиб борувчи ушбу магистрал йўл (турли даражадаги бундай йўллар анчагина) мамлакатнинг учта штатидан кесиб ўтаркан. Шу йўлнинг қарама-қарши икки томонида йўналиш саккиз қатордан бўлиб, боши-кеги узилмай ҳаракатланаётган машиналар оқимига қараб, ҳайратга тушасиз. Битта йўлнинг ўзида шунча машина... Тасодифни қарангки, бир йилча аввал айнан мана шу кетаётганимиз Вашингтон йўли ва унга туташ штатларда мавжуд бўлган машиналар сони (80 йилча олдин) қанча бўлганлиги ҳақидаги мақола таржимасини ўқиб қолгандим. Америкада чоп этиладиган энг кўҳна журналлардан бири «Нэйшнал жеографик» («Миллий жуғрофия») ўзининг 1923 йил, октябр сонида Уильям Жозефнинг «Автомобиллар олами» мақоласида шундай жумлалар ёзилганди: «Мана шу магистрал йўл бўйида жойлашган учта штатда яшовчи барча аҳоли сонини кўшиб ҳисоблаганда, Польша давлати аҳолиси билан тенглашиб қолади... Лекин ҳозирги пайтда шу штатларда истиқомат қилувчилар фойдаланаётган машиналар сони АҚШдан ташқари, дунёнинг барча мамлакатларда мавжуд машиналар сонидан кўпроқдир...» Демак, Америка автомобиллар мамлакати деган ном билан азалдан аталиб келган.

Нью-Жерси штатига кириб келавериш йўл бўйида жойлашган емакхонага кириб, икки-уч хил таомга буюртма бердик. Мижозлар хийла гавжумлигига қарамай, егуликларни тезгина олдимизга келтириб қўйишди.

Ҳар бир овқатланиш столи қаршисида тепасига олма, мандарин, лимон, ананас, ўрик, узум каби мевалар тасвири туширилган жўмракли автомат холодилник бор. Қоғоз стаканни жўмракка яқинлаштирсангиз бас, таъ-

бингиз тортган мева шарбатида истаганча ичишингиз мумкин. Муздайи ҳам, ях солингани ҳам, мўътадилроғи ҳам бор.

Бу ердаги тартиб-интизомни кўриб, йўл-йўлакай қисқа муддат ичида олган таассуротларимни кўз олдима келтириб, И.Ильф ва Е.Петровларнинг «Бир қаватли Америка» асарида ёзилган ушбу жумлалар ҳаёлимда гавдаланиб кетди: «Бу жуда яхши уюшган мамлакат, бу ерда сизнинг ишингизга таалуқли ҳеч нарсани эсдан чиқаришмайди, яхши сервис хизмати миллий маданият даражасига кўтарилган, бу ерда ҳеч қўркмасдан крандан оқиб турган совуқ сувдан ичишингиз мумкин, у ичиш учун яроқли, бу ерда меҳмонхонадаги чойшаблар ва сочқлар ҳамиша тоза ва озода, ювиниш хонаси ва ҳожатхона эса яхшилаб тозаланган бўлади, бу ердан бир шаҳардан бошқасига бориш ҳеч қандай муаммо туғдирмайди, йўллар ҳамиша соз ҳолатда бўлади, бу ерда энг арзон ресторан ёки емакхонада ҳам гарчи овқат мазали бўлмаса-да, ҳамиша юқори сифатли бўлади, бу ҳаёт даражаси юқори бўлган мамлакатдир».

Китобда тасвирланган чоракам бир аср аввалги Америка ресторанларидаги таомлар мақтагудек бўлмагандир. Бироқ, биз еган овқатлар таъми, чинданам юқори сифатли эди. Баҳоси ҳам ҳамон «арзон»лигича копти - уч киши учун бор-йўғи 18 доллар тўладик. Бу америкалик энг кам иш ҳақи олиб яшовчи кишининг бир соатлик «даромади»га тўғри келади. Биздаги ресторан ёки «номи чиққан» ошхона корчалонлари эса бу хил «шоҳона» таомни нақ бир ойда ишлаб топадиган моянгангиз суммасига тўғрилаб, бор будингизни шилиб олишлари ҳеч гап эмас.

Яна ҳамроҳларим йўл-йўлакай учраб турадиган, вақтингиз зиклигида тез овқатланишингиз учун барча шарт-шароитлар яратилган махсус ресторанлар ҳам бор

дейишди. Уни “Пондероза” деб аташаркан. Бор йўғи беш доллар тўлаб, турли хилдаги кўнглингиз тусаган таомлардан қорнингизга сикқунча ейиш мумкин экан.

Менга тушунтиришларича, ҳозир биз кетиб бораётган шаҳар Хэриндонни ўзимча шундай тасаввур қилдим: Вашингтонни Тошкентнинг маркази деб фараз этсак, унинг атрофида Хэриндонга ўхшаш ўн иккита (туман) шаҳарчалар жойлашган. Жумладан, Хэриндонни биздаги Чилонзорга қиёслаш мумкин. Вашингтон эса бирор штатга бўйсунмайдиган алоҳида пойтахт шаҳар.

У ерда муқим истиқомат қилувчилар озчиликни ташкил этади. Ер қиммат. Асосий биноларни давлат маҳкамалари, меҳмонхона, офислар, маданий-маъмурий бино шохобчалари, катта-кичик маркетлар эгаллаган. Одамлар «Марказ»дан 20-30 чақирим (Америка ўлчамига кўра унчалик олис эмас) наридаги Хэриндонга ўхшаш осойишта, баҳаво шаҳарчаларда яшаб, ўз машиналарида ишга келиб кетадилар. Шунинг учун ҳам ҳафтанинг беш иш куни давомида эрталаб соат 6 дан (бу ердаги кўплаб идораларда иш барвақт, эрталаб соат 7 дан бошланиб, кеч 3 да тугайди) 9 гача, кеч соат 3 дан 7 гача Вашингтон билан унинг атрофидаги манзилгоҳларни боғловчи барча магистрал йўллар тикилинч, бу ердагилар лаҳжаси билан айтганда, «трафик» бўлади.

Шундай қилиб, биз Хэриндон (Чилонзор)га қараб кетмоқдамиз.

Тўрт юз чақиримча йўл босиб қўйибмиз-у, қуюқ ўрмон бўлиб атрофни қоплаб ётган дарахтзорларнинг чегарасизлиги, зумрад ўтлоқлар бағрида ранго-ранг товланиб, очилиб ётган гулзорларнинг кўплиги одамни ҳайратга солади, кўнгилга таскинлик, қандайдир кўтаринки рух бахш этади. Ҳаво эса шунчалик енгил, тароватбахшки, нафас олиб тўймайсиз.

Ҳар 5-6 чақирим масофа орасида биздаги пасту баланд қирлар бағрини эслатувчи жуда катта майдонлар кўзга

ташланиб қолар, бу майдонларни ҳам бир текисда тарам-тарам қилиб шакл берилган майсазорлар қоплаб ётарди.

– Ҳов анави қир бағирлари янги униб чиққан буғдойзор эмасми? - дея сўроққа тутаман танишларимдан бирини.

– Йўқ, манзарали ўтлоқ. Йил-ўн икки ой шундай ям-яшил бўлиб тураверади. Вақти-вақти билан махсус машиналарда шакл берилади. Буғдой экиладиган алоҳида штатлар бор.

Мен ўзимни тутолмадим:

– Эссиз, ерлар бекор ётибди. Бизда бўлганда боғ-роғга айлантириб юборардик. Ҳеч бўлмаганда, пахта экиларди.

Ҳайдовчи менга ўгирилиб бир қараб қўйди-да, кулиб юборди:

– У ёғини сўрасангиз, Америкада бунақа ерлар тўлиб-тошиб ётибди. Ўзлаштириб, бирор нарса етиштириш учун эса, ишчи кучи керак. Етиштирилган маҳсулотга харидор топиш ҳам осон эмас. Харидор топилса-ю, маҳсулот таннархи сарфланган харажатни қопламаса - унданам ёмон...

«Қизик» дейман ўзимча, «буларни тушуниб бўлмайди; ўт экишга, техникага, ишчи кучлари бор-у, бирор маҳсулот етиштириб, ундан унумли фойдаланишга келганда, сарф-харажат ҳақида ўйлайдилар...»

– Ана, Сиз айтган боққа ҳам келдик, - дея ҳайдовчи овозини баланд қўйиб, қаршимизда пайдо бўлган, жуда катта майдонни эгаллаб ётган ҳақиқий олмазор боғ томон ишора қилиб қўйди. - Бу дарахтларни баҳорда гуллаганида кўрсангиз борми, димоғингизга шундай ёқимли бўйлар уриладики, ўтган-кетган машинадан тушиб томоша қилади.

– Ундай бўлса, баҳоргача кутишга вақт йўқ. Шунинг учун озгина тўхтаб ўтайлик. Бўстонлиқдаги далабоғимиз эсимга тушиб кетди, - дедим ҳайдовчимиз гапини бўлиб.

У машинани четрокка олди.

Ҳар тупидан салкам бир тонна ҳосил кўтарса бўладиган тарвақайлаб ўсиб, қаторининг этаги кўринмай кетган олма дарахтларининг сон-саноғи йўқ. Уларнинг таги юмшатилиб, ўғитланган. Бу ерда «ўғитлаш»нинг ўзига хос услуби мавжуд экан. Яъни, ўзимиз ишлатадиган «махаллий ўғит»ни эслатувчи икки замбил ҳажмидаги «озуқа»ни дарахт тупи атрофига тўкиб, гумбазча шаклига келтириб қўйишаркан. Боғдорчиликнинг эринмасдан амалга ошириладиган соҳибқорона бу услубини кўриб, бизнинг дехқонларимиз «вой эринмаганлар-ей» деб юборишлари аниқ.

Лекин мени бир нарса ўйлантириб қўйди: ҳозир айна олмалар пишиб етиладиган пайт. Нега бу дарахтларнинг бўлиқ новдаларида ҳосил нишонаси кўринмайди. Ё, булар эртапишар нав олмалармикан?

Ҳайдовчи менинг ҳайрон бўлаётганимни тушунди шекилли, кутилмаган гап айтиб қолди:

– Бу дарахтлар сиз ўйлагандек ҳосил бермайди. Икки ҳафта давомида очилиб туради-да, кейин гулини тўкиб, шох-шаббалари кўм-кўк баргларга бурканади. Қаранг чиройлилигини.

– Чиройликка чиройлигу, нега мева тугмайди? - қизиқсиниб сўрайман.

– Олимлар шунақа «манзарали» турини яратишган.

– Булардан нима фойда, ҳосили бўлмаса?

– Боя айтдим-ку, одамлар руҳий-маънавий озик оладилар, деб. Қолаверса, бизларда олма қанча сероблиги, навлари ҳам сон-саноксизлигини «Супермаркет»ларга кирган-да кўрасиз...

Катта йўл бўйидаги чамаси 5-6 чақирим масофага чўзилган бу мевасиз боғ адоғи яна қалин ўрмон билан туташиб кетди.

Йўлма-йўл кўз олдимдан нари кетмаётган бу манзаралар беихтиёр талабалик йиллари ўқиган ва миямга

каттик ўрнашиб қолган Америкада табиатнинг «аянчли ахволи» ҳақидаги газета мақоласини эслатиб юборди. Салмоқли қилиб ёзилган «хабар»нинг қисқача мазмуни шундай эди: АҚШда шарт-шароитнинг оғирлиги, об-хавонинг ўта ифлосланиб кетганлиги дов-дарахтларнинг яхши ривожланмай, қуриб кетишига сабаб бўлмоқда. Одамлар табиий муҳитдан бутунлай ажралиб қолган. Бунинг олдини олиш, аҳолида кўникма ҳосил қилиш учун шаҳар кўчалари атрофига пластмассадан ясалган сунъий дарахтлар ўрнатиш урф бўлиб бормоқда. Мақола ёнида Нью-Йоркда «экилган» дарахтлардан иккитасининг фотосурати ҳам босилганди...

Орадан чамаси ўн йиллар ўтгач эса, Америка жамиятининг тушунчаларимизга мутлақо зид бўлган «ғайриинсоний» томонлари ҳақида биз ижодкорлар ўша Москва матбуотида чоп этилган мақоладагидан ҳам баттарроқ «маълумотлар»га домла Лазиз Қаюмов орқали эга бўлдик-ки, бунини кўпчилик қаламкашлар яхши эшлашса керак. Бу киши Ёзувчилар уюшмасининг доврўғли фаолларидан ҳисобланиб, адабиётшунос олимлар ичида «соцреализм» ғояларига ўта содиқлиги билан ажралиб турар, шунинг учун ардоқланарди ҳам. Москвага, у ердан нари чет элларга юбориладиган ўзбек зиёлилари рўйхатида биринчи ўринларда домланинг фамилияси турарди. Лазизхон акани «домла» деб атаётганимнинг сабаби бор: бизга шарқ факультетида «Адабиёт тарихи»дан дарс берганлар. Ўшанда кутилмаган «шаккоклик» орқасида «соцреализм» қурбони бўлиб, ўқишдан ҳайдалиб кетишимга оз қолган.

Лазиз аканинг воизликда тенги йўқ, гап билан сеҳрлаб, тингловчининг бор диққатини ўзига тортиб олиш маҳорати бор эди. Домла дарсдан ташқари «лирик чекиниш»лар ҳам қилиб турар, турли ошиқона шеърлар ўқиб, қизларимизга суқ қараш қилиб қўярди. Бу албатта баъзи йигитларнинг ғашига тегарди. Менинг ҳам...

Бир куни домла ўзбек адабиётида соцреализмнинг «илк куртаклари» деб 30-йилларда яратилган бир шеърни марш оҳангида ўқиб эшиттирди:

**«Поқ-поқ,
Отиб тупроқ.
Келаётир
Трактир».**

– Бу ўша давр учун энг актуал бўлган ижод намунаси. Биринчилардан бўлиб кишлоқ хўжалигини механизациялаш жараёнини кўтариб чиққанлиги учун шоир яратган бу шеърни новаторлик рамзи деб аташ мумкин, - деди-да, Лазиз ака кўлидаги соатига бир қараб, дарс охирлаётганини сизди, шекилли, одати бўйича: - Савол борми? - деб сўради.

Шу пайт шайтон: «Хонаси келди, тур ўрнингдан, домланинг бир попугини пасайтириб қўй! Кўпчиликнинг ичида кизларга қараб камроқ «суюк» шеърлар ўқийдиган бўлади», дейди. Раҳмон: «Қўйсанг-чи, ўзингни бос, ҳозир домлалар билан ўчакишиб бўладими, бошингга бир балони орттириб олмагин» дейди.

Барибир шайтоннинг васвасасига учдим шекилли:

– Домла, саволим бор, - дея ўрнимдан турдим.

Лазиз ака ярим йиллик сабоқ давомида юрак ютиб, савол беришга журъат этган талаба топилганлигидан ҳайратлангандай, бироз жилмайиб мен томонга қаради;

– Қани, қани, эшитайлик-чи.

– «Поқ-поқ, отиб тупроқ» деган нарса шеър эмас, шунчаки ҳаваскорлик машқига ўхшайди. Сиз айтгандек, уни «новаторлик рамзи» деб аташга асос бормикан? Бу кулгили-ку!

Катта залнинг у ер-бу еридан кимларнингдир ҳиринглаган овози эшитилди. Дарров сездим: домла нокулай аҳволга тушиб қолганди.

Бирок, у сир бой бермади - беозор жилмайиб турувчи юзлари таранглашиб, қошлари чимирилди;

– Йигит, - деди мен томон яқинроқ келиб, - Совет хукуматининг Владимир Ильич Ленин номли бу олий даргоҳига келиб ўқишдан аввал қайси мактабда билим олгансиз? Социалистик жамиятимизнинг фундамен-тал қадриятлари устидан кулиш учун сизга ким ҳақ-хуқуқ берди? Бу хусусда ўйлаб кўриш керак. Сиз билан алоҳида гаплашамиз! - домла кўнғироқ чалинишини кутмаёқ, папкасини кўлтиклади-да, залдан чиқиб кетди.

Шундан кейин у киши «алоҳида гаплашиш» тугул умуман менга қарамай ҳам кўйди. Шайтоннинг васваса-сига учиб, ўзимни кўрсатаман деб, чинданам бошимга бало орттириб олгандим. Имтиҳон яқинлашиб келарди. Албатта, ундан «ўтишим» гумон.

Шу орада ҳар қандай талабага ҳам насиб этавер-майдиган ҳодиса рўй бериб, илк китобим босилиб чиқди... Оғайниларнинг маслаҳатига кўра, биринчи нус-хасини дастхат билан домлага совға қилиб, у кишининг кўнглига йўл топгандай бўлдим.

Дарвоқе, имтиҳон пайтида Лазиз домла «Асар ёзиш пайтида социалистик реализм ғояларидан чекинмасан-гиз, ишингиз доимо «беш» бўлаверади» деди-да, бошқа бирор сўз айтмай, савол ҳам бермай, синов дафтарчам-га «аъло» баҳо ёзиб берди. Шундан бери Лазиз ака мени «шоғирдим» деб атарди. Домла Иттифоқ ёзувчилари де-легацияси орасида биринчилар қатори «империалистлар юрти»ни кўриб келган ўзбек адиби эди.

Шунинг учун кўплар Лазиз Пўлатовичнинг «Марказ -1»даги уйига бориб, худди Маккатиллодан келган одам-ни кўргани боргандай зиёрат қилишар, сафардан эсон-омон қайтгани билан қутлашарди.

Мен ҳам устоз ҳурмати деб бормоқчи бўлиб турган-дим, уюшмадан «Профессор Л.П.Қаюмов билан учра-шув кечаси»га таклиф қоғози келиб қолди.

Ўша кунги учрашув ҳамон кўз олдимда: Лазиз домла одатдагидай пўрим кийиниб, галстук ҳам тақиб олмаган. Эғнида ранги ўчик, кўкиш брезентнамо газмолдан тикилган ажабтовур шим. Оёғида ҳали бизда урф бўлмаган, таг пошнаси қалин оппоқ матодан тикилганга ўхшаш туфли. Саҳнадаги устига қизил алвон ёпилган столдан тисарилиброк, оёқларини чалиштириб ўтирибди. Лунжлари тинмай ниманидир чайнамоқда. Оғзида сақичга ўхшаш бир нарса бор шекелли. Кўпчилик қизиқиб қарамоқда, лекин у киши бепарво.

Учрашувга таклиф этилган меҳмоннинг ёнида бир ҳовучгина бўлиб ўтирган Уюшма раиси Комил Яшин соз-носозлигини синаб кўрмоқчи бўлдими, микрофонни кичкина бармоқлари билан уриб кўрди. Тарақлаган овоз эшитилди. Шундан сўнг йиғилганларни бугунги кечанинг «сабабчиси» билан таништирди:

- Лазизхонни ҳаммангиз яхши биласиз. Жаҳонгашта одам. Европа минтақасидаги қатор мамлакатларга сафар қилган. Унинг «Меридианлар оша» деган китобини ҳам ўқигансиз. Энди бир неча океанлар оша Америкага бориб келди, - сўнг Яшин ака кулимсираб, унга бир сидра қараб олди-да, сўзида давом этди. - Шунинг учун бўлса керак, кийиниши юпунгина - Америкача! Бугунги учрашув мазмун-моҳияти билан ҳаётийроқ бўлиши учун шундай қилгандир. Аввал Лазиз Пўлатовичга сўз берамиз. Саволларни кейинроқ, фақат ёзма ҳолда жўнатишларинг мумкин.

Гапга чечан Лазиз ака бир мавзудаги суҳбатга тушиб кетса, қудуқдан сув тортгандай ҳамма ёқни «ғарқ» қилиб юборишини кўпчилик яхши билади. Шунинг учун минбарга салобат билан яқинлашиб келаётган воизни камтарона қарсақлар билан кутиб олинди.

Домла минбарнинг бўртиб чиққан икки ёғоч кирғоғидан қўллари билан маҳкам тутиб, микрофонга

энгашиди. Залда ўтирганларга бирма-бир қараб, салом дегандай бош қимирлатиб кўйди. Сўнг худди катта аудиторияга йиғилган талабаларга маъруза ўқиётгандай гапга тушиб кетди. Аввалига, Москва таассуротлари, сафарга тайёргарлик ҳақида тўлқинланиб гапирди.

Таниқли ижод ахлидан ташкил топган Совет Ёзувчилар делегацияси аъзолари ҳақида маълумотлар берди.

Сўнгра асосий мавзу - Америка сафари тўғрисида гап бошлади:

– Самолётдан тушишингиз билан совуқ нигоҳларни кўрасиз. Сизга еб юборгудек бўлиб қарашади. Тўғри, улар кулиб, жилмайиб тургандай бўлиб кўринади. Лекин хаммаси сунъий, ичларида нималар ётганини билиш қийин. Ҳар қадамни шубҳаланиб босасан. Чунки улар сени кўчада ҳам, меҳмонхонада ҳам кузатишаётганини ҳис этасан...

Хуллас, икки соатчага чўзилган учрашув «гурунги» давомида Лазиз ака «бечора» Америкада ўз кўзи билан кўриб, гувоҳи бўлган оддий меҳнаткаш халқнинг «ғарибона» ҳаёти, ахлат қутиларини титкилаб бирор егулик излаётган оч-яланғоч, безори тўдалар, бузуқи аёллар билан тўлиб-тошган кўчалар; ошиб-тошиб ётган пулини қаерга кўйишини билмай, бошқалар ҳисобига бойбадавлат яшаётган «бир ҳовуч капиталистлар», Американинг ҳақиқий ерли аҳолиси бўлган ҳиндуларни тутиб олиб, калтаклаётган «Ку-Ку-Склан»лар ҳақида шундай тўлқинланиб гапириб кетдики, залдагиларнинг айримларида Америкага нисбатан нафрат ҳисси баттаррок жунбушга келгандай бўлди, назаримда.

Айниқса, Лазиз аканинг кўйидаги сўзлари кўпчиликда катта таассурот қолдирган:

– Одамлар орасида салом-алик деган нарса йўқ. Бир-бирини танимайди, гаплашмайди ҳам. Қариндош-уруғлар ўртасидаги борди-келди ҳақида-ку, гапирмаса ҳам бўлади.

Бола ота-онасидан, ота-она боласидан беҳабар... Мен бир ёзувчисидан сўраб билдим. Одамлар, айникса, ёшлар китоб ўқимай қўйибди. Ёзувчиларининг ахволи жуда оғир. Шунинг учун улар ўзини, бола-чақаси, оиласини боқиш учун турли ишларни бажаришга мажбур экан. Битта-иккита яхши яшайдиганлари ҳам бор дейишади. Улар одам ахлоқини бузадиган, ўғрилар-безорилар ҳақида олди-кочди китоб ёзиб, кун қўрадиганлар... Американинг энг катта фожиаси шундаки, унинг ҳамма ерида - шаҳару қишлоқларида расизм - ирқчилик авж олган. Қора танли негрлар оқ танлиларни, оқ танлилар негрларни қўришга кўзи йўқ. Тез-тез қонли тўқнашувлар бўлиб тураркан. Полиция бўлса бефарқ. Бу ерда бефарқлик қонун тусини олган. Ҳеч ким бир-бирига ёрдам беришни хоҳламайди. Ёшу қари ҳамманинг дарду фикри пулда. Бир амаллаб қорнини тўйғазишда...

Лазиз аканинг узоққа чўзилган, ҳатто баъзиларни бетоқат қила бошлаган бутун «Учрашув»и давомида ҳеч бўлмаса, Американинг меҳнаткаш «оддий халқи» ҳақида йилт этган бирор илиқ сўз янграмади.

Яшин ака навбат «ёзма саволлар»га келганлигини эълон қилди.

Вақт алламаҳал бўлиб қолган, йиғилганлар «учрашув»ни тезроқ «ёпиқ» деб эълон қилинишини кутарди.

Бир пайт зал бўйлаб қўлма-қўл бўлиб ўтиб, бир парча қоғоз кела бошлади.

Лазиз ака қоғозга кўз ташлаб, овоз чиқариб ўқиди. «Америкаликларнинг кўпчилигида ўз шахсий машинаси бор деб эшитамиз. Шу ростми?» кейин залга ғоз қараш қилиб олди-да, таъкидлагандай деди:

– Аноним саволларга жавоб берилмайди.

Орқа қаторларда ўтирган жингалак соч бир йигит ўрнидан сапчиб туриб, баланд овоз билан деди:

– Нимага «аноним» бўларкан. Тагига ёзиб қўйибман-ку «Йўлдош Эшбек» деб. Мана, атрофимда гувоҳлар бор. Зоҳир ака, Рауф Парфи...

Лазиз ака Йўлдош Эшбек гапини бўлди:

– Номнинг ўзини ёзиб, остига имзо чекилмаган хат «аноним» ҳисобланади, шоир! Ҳа, майли, жавоб берақолай; тўғри, у ерда машиналар кўп. Лекин ҳаммаси капиталист-бойлар қўлида. Оддий меҳнаткашлардан бирортасини машина ҳайдаб кетаётганини кўрмадик... Биздагидек кўп бўлмаса-да, унда-мунда такси машиналари кўзга ташланиб қолади. Ҳар бир машина тепасида «Такси» деган ёзувни кўриш мумкин...

Домланинг бу янги сўз «кашфиёти»дан кимдир пик этиб кулган, кимдир елка қисиб, бир-бирига қараган, яна бошқа биров бепарвогина қўл силкиб қўйганди...

Лазиз ака ўз кўзи билан кўриб, учрашувда сўзлаб берган Америка аэропортларидаги аҳвол ўша пайтлар сал «бундайроқ» бўлгандир. Лекин ҳозир бошқача. Ҳар қалай, биздагидан яхшироқ... Мен Нью-Йорк аэропортида ярим соатча вақт бўлиб, шуни сездимки, ҳеч ким йўлингизни «кесиб» ўтмайди. (Бу одат бизда ҳам бор). Мабодо қаршингиздан чиқиб қолишса, ёқимтойлик билан табасум қилиб тўхташади, ўз тилларида кечирим сўраган ҳам бўлишади ва албатта сизни ўтказиб юборишади. «Расизм - ирқчилик» аломатларини-ку, бу жамиятда чироқ ёқиб топиб бўлмаслигини ҳар қадамда пайқаш мумкин.

Катта йўл бўйидаги «Макдональдс» емакхонасидаги эркак-аёл, бола-бақралар шундоқ кўз олдимда турибди. Гўё у ерга дунёнинг жамийки бурчида яшовчи миллат-элатлар жамулжам бўлгандек кишида таассурот қолдиради. Бундай «манзара»ни илк бор кўраётган ҳар қандай одам хайратланиши, шоиртабиатроқ бўлса, бу турфа инсонларни ошхона яланглигини қоплаб, чаппар уриб очилиб ётган ранго-ранг гуллардан иборат чаманзорга қиёслаб ашъор битиши турган гап.

Овқатланаётган, алоҳида ором курсиларида ўтириб, хордиқ чиқараётганларнинг бир-бири билан қилаётган му-

омалалари шундай босиқ ва самимий эдики, одатда бундай гавжум жойларда бўладиган ғала-ғовур кулоққа чалинмас, ҳаммаёқда кишига хузур бағишлайдиган майин осойишталик хукмрон эди.

Бу ерда бизда муомала талқинига айланиб қолган «оқ танлилар»га нисбатан бошқа «танлилар» нуфузи кўпроқ, бироқ улар орасида заррача фарқ сезилмас, ҳамма бир тан, бир жондай эди.

Шерикларимнинг айтишига қараганда, Америка - бутун дунё халқларининг ҳамжиҳатлик мамлакати. Шунинг учун миллат ажратиш ёки рангига ишора қилиб камситиш қонун йўли билан жазоланади... Бирор аёлга салгина «ошиқона» гап отиб, унинг нафсониятига тегсангиз, у полицияга мурожаат қилса, шўрингиз қуриши мумкин экан.

– Бу ерда қонун устивор! Ҳеч ким ўртага тушолмайди. Тушган одамнинг ўзи ҳам жазога тортилиши мумкин.

– Дарвоқе, полициячилар қани? Нью-Йоркни кезиб, шунча йўл юриб, ҳали бирортасини кўрганим йўқ! - дейман ҳамроҳларимга қараб.

– Зарур бўлса, бир дақиқада қайдан пайдо бўлишганини сезмай қоласиз, - деган жавобни эшитаман.

Америка тупроғига илк бор қадам қўйиб, бу ердан олган таассуротларим шулардан иборат бўлди.

Кимки аввалроқ замона зайли биланми, нима ёзган, нималар деган бўлса, уларнинг виждонига ҳавола.

ТЎРТИНЧИ БОБ

ХЭРИНДОН БИЛАН ТАНИШУВ

Ниҳоят учта штат ҳудудидан кесиб ўтиб, Виржинияга кириб келдик. Аниқ тасаввур ҳосил бўлиши учун ўзингизни Самарқанд, Жиззах, Сирдарё вилоятларини ортда қолдириб, Чиноз, Янгийўл туманлари ҳудудига кирувчи пасту баланд қир-адирлар оралаб ўтган катта магистрал йўлидан пойтахт Тошкент томон кириб келаётгандек фараз қилинг. Аммо, бу томонлардаги манзара бошқачароқ; пахта пайкаллари, турли резавор экинлар билан қопланган далалар ва узоқларга ястаниб кетган яйдоқ қирликлар ўрнида осмондан узилиб тушиб қолгандай қуюқ ўрмонларни, шу ўрмон этакларидаги зумрад ўтлок-ялангликлар ўртасида биллурдай сувлари мавжланиб турган кўлларни ва улар атрофида сув ичиб турган кийикларни кўрасиз. Унданам ҳайратланарлиси, бу яқин атрофда одам зоти яшамаслигига имон келтирсангиз ҳам, ҳар бир кўл ўртасидан осмонга сув отиб турган фаввора тизимларига кўзингиз тушади.

Мен ҳайрон бўлиб, ҳайдовчидан сўрайман:

– Анави сувлар ер остидан отилиб чиқаяптими?

– Фонтан-ку, улар.

– Одам яшамайдиган жойда ҳам фонтан бўладими?

– Бу жойлар Вашингтон атрофидаги барча шаҳарларни бирлаштирадиган Виржиния штатига қарайди. Шундай бўлгач, шаҳарлилар ҳордиқ чиқаришлари учун истироҳатгоҳларга айлантириб қўйилган.

Худди шу пайт бизлар кетаётган йўл устидан пастлаб бир гала ўрдак учиб ўтди-да, шундоқ қаршимизда яна қатгароқ кўл бор экан, бирин-кетин унга шўнғий бошлади.

Кўлнинг ўрмонга туташ қирғоғида эса бир жуфт кийик чўккалаб олиб, сув ичар, уларнинг атрофида болалари шаталоқ отиб, бир-бири билан ўйнашарди.

– Ҳақиқий кийикларми булар? - дея сўрайман ўз кўзларимга ишонмагандай ҳайдовчидан.

– Ҳақиқий. Ҳар ҳолда ҳайвонот боғиники эмас. Қанийди бир қисмини олиб кетишса! Бу йил жуда кўпайиб кетди, жониворлар... Кечаси машинада юриш қийин. Бирдан орқа-олдига қарамай, йўлни кесиб ўтиб қолади. Бу ўрмонлар ичида бошқа ҳайвонлар ҳам истаганча топилади.

Шунда беихтиёр кела-келгунимизча йўлнинг ҳар жой-ҳар жойига ўрнатиб қўйилган кийиклар тасвирланган эслатномалар кўз ўнгимда гавдаланиб кетди.

Яна ҳайдовчини гапга тутаман:

– Кийиклар шунчалик кўпайиб кетган бўлса, яхшику! Уларнинг гўштидан қадим замонларда жуда тансиқ таомлар пиширишган. Подшоҳлар дастурхонини безаган. Бу ерда ҳам улар гўшти кадрланса керак?

Ҳайдовчи менга ўгирилиб, бошини сарак-сарак қилди.

– Бу гапни бошқаларга айта кўрманг. Бу жониворларни давлат муҳофаза қилади. Шундай чиройли ҳайвоннинг гўштини ер экан, булар, деб сизга бошқача назар билан қарашлари мумкин.

– Э, ундай бўлса, бу гапни мен айтмадим, сиз эшитмадингиз.

Кўплаб шаҳарларни ўзига бирлаштирган Виржиния ҳам Нью-Йоркка ўхшаш баланд иморатлар-у шовкин-суронли кўчалардан иборат бўлса керак деб ўйлагандим. Биринчи шаҳар Хэриндонга кириб келишимиз билан бу ўйларим чиппакка чикди; икки тарафи кета-кетгун-

ча гулзор, ям-яшил ўтлоқ ва манзарали дарахтлар билан қопланган равон, саришта кўчалар, уларнинг ичкарироқ қисмини қаторасига тизилган, ҳаммасининг олдига ҳафсала билан турли гуллар экилган шинам ҳовлилар кўз олдингиздан ўта бошлайди.

Қайсидир томонлари билан ўзимизнинг Тошкентдаги сўлим маҳаллаларни эслатади, яна бу ерларда ҳам худди бизнинг Водий шаҳарларидагидек ҳовлилар атрофига гуллар экиб, парваришlashга ишқивозлар кўпга ўхшайди.

Мен табиати жаннатга қиёсланадиган субтропик мамлакатларда кўп бўлганман. Лекин гулларнинг бу даражада ёрқин товланишини илк бор кўраётган эдим.

Яна энг диққатга сазовори, йўллар кесишган чорраҳаларда атрофи турли шакл-шамойилли қилиб гуллар экилган майдонча ўртасидаги пешлавҳалардир. Унда маҳаллаларнинг номи ёзилган бўлиб, кўрсатгич белгилар орқали қайси маҳаллага қайси йўлдан боришингиз кераклигини осонгина билиб оласиз.

Дастлабки келган кунларим Хэриндон менга зерикарлидай кўринди. Чунки бу ер ўзимни эркин ҳис этишга ўрганиб қолган Ҳиндистон, Покистон, ҳатто Шри Ланка ҳам эмаслиги дарров сезилиб қолди.

Уйдан ташқарига чиқиб, узокроққа кетишдан чўчийман. Адашиб қолиш ҳеч гап эмас. Ана унда кимдан, нима деб ёрдам сўрайман. Тил билмаслик - гунгликдан баттарлигини иккинчи бор ҳис этишим.

Биринчи марта Исломободда чақирилган Халқаро Зиёлилар Конгресси пайтида шунақа муаммога йўлиққандик. Дунёнинг қарийб 120 та мамлакатидан вакиллар қатнашаётган анжуманда тилу забонсиз, энг оми фақат биз ҳамроҳим Хуршид Дўстмуҳаммад икковимиз эканлигимиз билиниб қолди. Хитой билан америкалик, япон билан вьетнамлик, ҳатто Африканинг узок

Жибути деган митти давлатидан келган хонимча ҳам рўпара келган кишиси билан тиллашиб-шакаргуфторлик қилиб ётибди. Фақат биз «хэлло», «гудбай»дан нарига ўтолмаймиз.

Шунда шеригим чидолмади, шекилли:

- «Буюк оға»лар тили энг машхур, дунёга донғи кетган ягона тиллардан бири деганларига ишониб, юраверган эканмиз. Ўшанга қаратилган эътиборнинг ҳеч бўлмаса озгина бўлагини шу инглиз тилига қаратсак бўлмасмиди! - деб юборганди.

Мана, Америкага келиб ҳам ўша «хэлло», «гудбай»дан бошқасига «тишим» ўтмай юрибман. Бу ерда бирдан-бир ишонган кишиларим - уч-тўртта ҳамюртлариму шу хонадон эгалари - танишларим, холос. Яна... онда-сонда учраб қоладиган ҳиндистонликлар...

Дарвоқе, мен яшаб турган Хэриндон шахридаги маҳаллалардан бири «FIELDS» («Гулистон»)да Ҳинд ярим-ороли мамлакатларидан келиб, муқим яшаб қолганлар анча-мунча экан. Баъзан ташқарига чиқиб, ўзимни Бомбай (Мумбай) ёки Карачининг зодагонлар истиқомат қиладиган маҳаллаларидан бирида юргандай хис этаман. «Таниш» чехралар... Лекин ҳозирча улардан бирорта гурундош орттирганимча йўқ.

Вашингтон атрофидаги музофотларда кузнинг бошланиш ойлари айнан биздагидек. Ҳатто иссиқроқ. Сентябр охирлаётган бўлса-да, уйларда совутгичлар ҳамон кечаю кундуз ишлаб турибди. Бунини телевизор орқали кўрсатиладиган кундалиқ Халқаро иқлим маълумотномаларидан билса бўлади. Вашингтонда ҳам, Тошкентда ҳам деярли бир хил даража.

Айтишларича, «Қор ёғса-ёғади, ёғмаса-ёғмайди» деганлари каби биздаги қиш фаслининг илиқ-милиқ беқарорлиги ҳам бу ерлар учун одатий ҳол экан. Фақат озгина фарқи бор - намроқ. Сабаби, Америка бўйлаб оқиб ўтадиган қатта-кичик

дарёларнинг кўплиги ҳамда қитъанинг ҳар томондан денгиз билан «ўралганлиги» бўлса керак.

Бу ердаги ҳар бир хонадоннинг почта қутиларига хатдан ташқари турли реклама, ташриф қоғозлари ҳам келиб туради. Улар баъзан шунчалик кўпайиб кетадики, бир кунлигининг ўзига кучоғингиз тўлиши мумкин.

Вақтни ўта тежаб-тергайдиган, ҳар дақиқанинг ҳисобини оладиган америкаликларнинг қоғоз иқтисодиёти масаласида ўта исрофгарчиликка йўл қўядиган тежамкор эмасликлари одамни ўйлантириб қўяди.

Почтачи янги ташлаб кетган қоғозлар ичидан «Ҳинд ресторанига марҳамат» деган ташриф рекламасига кўзим тушиб қолди. Унда ресторан жойлашган манзил ва у ерга олиб борадиган йўллар харитаси аниқ чизги-кўрсаткич белгилар орқали маълум қилинганди.

Шаҳардаги мавжуд кўчалар номи ҳар муюлишда кўринарли қилиб ёзиб қўйилиши лотин ҳарфларига «тиши» ўтадиган мусофир одамга бироз аскотиши, астойдил ҳаракат қилса, истаган манзили яқинроқ бўлса, қийналмай топиб олиши мумкин.

Мен ҳам таваккал қилдим-да, «Таклифнома»даги чизги-кўрсаткичларга қараб, ҳинд оғайнилар ресторани томон йўлга тушдим. Бизнинг маҳалладан тўрт чақиримча наридалигини айтмаса, унча узоқ эмасди. Тўғри битта йўл олиб борарди. Қийналмай топдим.

Рестораннинг шарқона услуб, қадимий ҳиндча безаклар билан нақшланган салобатли эшик қанотларини очиб, ичкарига қадам қўйишим билан 25 ёшлардаги ёқимтойгина йигит менга пешвоз чиқди. Саломлашиб, кутиб олди.

Ичкаридаги катта зал борлигини бир маромда қамраб олгандай майин ҳинд мусиқаси оҳиста янграб турар, яна Ҳиндистон ҳавосини эслатувчи жасмин аралаш нилуфар гулларининг ҳиди димокқа уриларди. Деворларга ҳиндиёна мавзудаги суратлар илинган.

Ҳали тушлик вақти эмасди. Шунинг учунми, емак-хона залида уч-тўрт мижоздан ортиқ одам кўринмасди.

Мезбон йигит атрофга бир сидра назар ташлаб чиққанимдан сўнг инглизчалаб «Қалай, ёқдими?» дегандай юзимга термулиб қаради.

– Гуд (яхши), - дедим-да, хиндийчалаб кўшиб кўйдим.
- Жуда яхши. Худди Ҳиндистондагидай!

Бу сўзларни эшитиб, йигитнинг кўзлари чакнаб кетгандай бўлди:

– Жаноб, Ҳиндистоннинг қаеридан бўласиз? Дехли ёки Кашмирдан эмасмисиз?

– Ўзбекистондан бўламан. Ўзингиз-чи?

– Непалданман.

Непали тили «хиндустиони» (хинд-урду «қоришмалари» дан иборат, халқ орасида кенг тарқалган муомала тили)дан анча фарқ қилса-да, йигит мен билан бемалол тиллашарди. Шунга ишора қилиб:

– Ҳиндустионида яхши гапирар экансиз, - деб кўйдим.

– Шеърү ғазал тили. Соз ва овоз тили ҳам дейдилар. Ўрганмай бўладими! Сизам чиройли сўзлар экансиз. ...Сиз Ўзбекистондан бўлсангиз, у томонларда яшаётганингизга кўп бўлдими? Нима билан шуғулланасиз? Бизнес бўлса керак!

Сухбатдошимнинг кетма-кет берган саволларига лўндагина қилиб:

– Бутун авлод-аждодимиз ўша ерда яшаб келишган. Бу томонларни бир зиёрат қилай деб келдим, – дедим.

Ҳар нарсага қизиқувчи бу ресторан ходими барибир мени тушуниб етмади шекилли, яна саволга тутди:

– Ўзбекистонда сизларга ўхшаб азалдан яшаб келувчи хиндистонликлар кўпми?

– Аксинча, Ҳиндистонда яшовчи ўзбекистонлилар кўп бўлган. Улар Бобур лашкарлари билан бориб қолишган.

– Э, тушундим, тушундим. Бундоқ денг. Шоҳ Бобур сизлардан-ку, ахир!

Қарасам, анча-мунча ўқимишли, тушунча доираси ҳам кенг қамровли бу йигит билан гап анча чўзиладиган. Атрофимизни ҳам икки-уч нафар ресторан ходими ўраб олганди.

Ёнимдан ташриф қоғозини олиб, йигит кўлига тутдим.

Ундаги ёзувни овоз чиқариб ўқиди-да:

– Вах, сиз асли ўзбекистонликмисиз, - деб юзимга яна бир бор қаради. - Мен эса...

– Сиз эса, - дея йигитнинг сўзини шартга бўлдим, - бу ерда неча йилдан бери яшайсиз? Ё америкаликмисиз?

– Катмандудан келганимга икки йил бўлаяпти.

– Э-ҳа, - дея ҳазил аралаш гапни сиёсатга бургандай бўлдим, - у ерда маоча коммунистик тузумни ўрнатиб, кейин бу ерга келдингизми?

Йигит менга ярқ этиб қаради.

– Йўқ, жаноб, сиз айтаётган тузум узокқа бормайди. Аллақачон эскириб бўлган, - суҳбатдошим сиёсат бобида ҳам укувга эгага ўхшаб қолди. - Хабарингиз бўлса керак, хозир Непалда тўполон бўлиб ётибди. Озгинадан кейин сайлов ўтказилади. Ана ўшанда кўрасиз... Дарвоқе, Сизнинг отингизни билиб олдим. Менинг отим эса Шри Шарма. Нимадан бошлаймиз? Аввалига қаҳва келтирайми ёки муздеккина шарбат?

– Менга қолса, зўр ҳинд чойидан бошлаганимиз маъқул. Келганимдан бери шу чойни мириқиб ичмадим. Лекин шартим шуки, таом билан хизмат зўр бўлса, Хэриндонда яшовчи анча-мунча ҳиндистонликлардан мижозлар бошлаб келишим мумкин.

Шри Шарма ўрнидан азот туриб, ҳарбийча «чест» бергандай ўнг кўлининг жуфтланган бармоқларини пешонаси ёнига тиради:

– Иккови ҳам айтганингиздан аъло даражада шоҳона бўлади! - деди-да, нарироқда хизматга шай турган

кызлардан бирига буюрди, - Аржуна, бхайжан (акажон) га зўр ҳиндча чой тайёрла. Ўзинг бундай ишларнинг устасисан. Ахир отанг Эски Дехлидаги машхур чойхоналардан бирининг эгаси бўлган.

Йигирма дақиқалар вақт ўтгач, Аржуна бону катта узун сопол идишда сут билан қайноқ сув аралашмаси ва унга шоли кипиғига ўхшаш нималардир қўшилган ювиндинамо «чай»ни олтинранг паднусчада келтириб, ўта назокат билан олдимга қўйди. Унга қарадиму, мен ўзимизда барча қонун-қоидасини келтириб дамланадиган, хушбўй хидлари пахта гулли пиёлалардан димокқа уфуриб турадиган ҳақиқий «ҳиндча чой»ни назарда тутиб айтиб юборган «буюртмам»ни бу даражада «шоҳона» бўлишини ўйламаганимдан афсусландим... Ҳиндистон-покистонликларнинг бу кепата «чай»лари ўзлари учун ғоят мазали, «шоҳона» бўлишини билардим. Лекин худо ҳаққи, мен асло ёқтирмасдим. Буни шу топда мезбонларга сездирмасликка ҳаракат қилиб, бир амаллаб сопол идишни яримлатдим... Кейин турли хушбўй масалликлар аралаштириб, товук гўштидан тайёрланадиган «чикин» таоми билан бир чойнак доғ сув ҳамда қуруқ чой келтиришларини илтимос қилдим.

Шубҳасиз, Шарма соҳиб қайноқ сувга бир кап чой ташлаб мен «тайёрлаган» ичимликни кўриб, ҳайрон бўлди. Унинг учун на сут, на хушбўй зираворлар аралашмаси, на шакар солиб, мен ичаётган чой ҳайрон қоларли даражада тушунарсиз эди...

Лекин рестораннинг бошқа таомлари чинданам «шоҳона» эди.

Энг асосийси, бу ажойиб йигит Шарма соҳиб билан танишиб, Америкага келганимдан бери илк бор эмин-эркин, яйраб суҳбат қилганим бўлди.

Мусофиротда бундай қўнғилга яқин танишлар орттириш ҳар кимга ҳам насиб этавермас керак.

БЕШИНЧИ БОБ

АМЕРИКА МАҲАЛЛАЛАРИ

Бу ерда юрган одам шуни дарров сезадик, америкаликлар «шопинг» -яъни дўконма-дўкон айланиб, кўнгилларига хуш ёққан нарсани харид қилиш билан бирга маишатни яхши кўришади. Айниқса, дам олиш кунлари бозорлару биздаги энг қимматбаҳо ресторанлардан қолишмовчи умумий овқатланиш емакхоналарнинг гавжумлиги шундан далолатдир. Улар «бозор» - супермаркетларга ҳам, овқатланишга ҳам болалари билан жам бўлиб боришади. Ва ҳамма емакхоналарда, кафе бўладими ёки «Макдональдс»ми албатта залнинг бир томонида оилалилар учун махсус ажратиб қўйилган жойларга кўзингиз тушади. У ерга болаларбоп стулчалар, ҳатто чақалоқлар учун аравача, тебратгич «бешикча» ҳам қўйилган бўлади. Яна ҳар бир емакхонада олти-саккиз ўринли тинч ва осойишта «ўқув зали» бўлиши ҳам шарт экан. Ундан асосан талабалар, мактаб ўқувчилари ва бошқа кишилар дарс тайёрлаш, китоб ўқишда фойдаланадилар. Токи кўчада вақтлари бекор кетмасин.

Атрофдаги тартиб-интизом, саришталикни кўриб қойил қоласиз. Бу тартиб ҳар қандай пала партиш турмуш тарзига кўникиб қолган одамни дарров ўз «қолипи»га солиб олади. Бунга риоя қилмайдиган кимса бу «шароит»да яшай олмаслигига кўзи етгани учун ҳам умумий тартибга «итоат» этишга мажбур.

Деярли ҳамма, дам олиш - шанба-якшанба кунларининг икки-уч соатини албатта, ҳовлиси олдидаги гулларни парваришлаш, теваракни барра ўт бўлиб коплаб ётувчи чимзор майдончага оро бериш, дарахтлар остини юмшатиб, шакл беришга сарфлайди.

Тўғри, бу жойларга кун ора келиб, қараб турадиган «Кўкаламзорлаштириш хизмати» ходимлари бор. Лекин ҳеч ким ҳамма юмушларни улар зиммасига юклаб қўймайди. Ҳар ким ўз дидига мослаб, ўз ҳовлиси атрофини янада гўзалроқ бўлишига ҳаракат қилади.

Шуниси қизиқки, бу ерда ҳам айнан биздаги маҳалла тизимига ўхшаш бошқарув тартиби мавжуд. Ҳар бир маҳалла номи унинг «чегараси» бошланадиган йўл бўйидаги гулзор майдонча ўртасига кўринарли қилиб ёзиб қўйилишини аввалроқда айтиб ўтдим. Маҳалла беш юз ва ундан кўпроқ хонадонни ўз ичига олади. «Оқсоқол» шу ҳудудда истикомат қилувчи, обрўли, «юқорирок» идораларга ҳам сўзи ўтадиган кишини танлаб, кўпчилик овоз билан тўрт йил муддатга сайланади. Куни кеча янги сайланган президент Барак Обама ҳукуматининг Давлат котиби лавозимига тайинланган таниқли жамоат ва сиёсат арбоби Хиллари Клинтон хонимнинг бир пайтлар Тошкентда босилиб чиққан, Америкадаги худди биздагидек жамоа (маҳалла) бошқаруви ҳақидаги «Бир болага етти маҳалла ота-она» китобида ҳам шулар хусусида ёзилган.

Маҳаллаларни айланар экансиз, биздаги гавжумликни ҳис этмайсиз. Кўчаларни тўлдириб ҳаракат қилиб турган сон-саноксиз машиналарни ҳисобга олмаганда, йўлқалар бўм-бўш, хувиллаб қолгандай таассурот қолдиради кишида. Худди ҳали замон бирор қор-қол рўй беради-ю ундан ҳайиқиб, барча тирик жон уй-уйига яшириниб олгандай. Биздаги кўп қаватли уйларда истикомат қилувчилардек булар ҳам ён-атрофидаги қўшниларини танимаса керак, деган хаёлга борасиз, ҳам.

Бироқ ўзим истикомат қилиб турган «аппартмент» (ҳовли-уй)нинг шундоқ ёнида жойлашган «FIELDS» («Гулистон») деб шоирона ном билан аталувчи маҳалла идорасига кириб, у ердаги тартиб билан танишганимдан сўнг аввалги фикрларим буткул ўзгариб кетди.

Кўчаларда одамларнинг сийраклиги ҳамма иш, ўқиш билан бандлигидан экан. Болалар мактабдан кеч соат бешларда қайтишади - махсус автобус эрталаб барвақт қандай олиб кетган бўлса, маълум вақтда уларни шундоқ уйлари олдига келтириб қўяди. Маҳалла аҳли бир-бирлари билан жуда яхши таниш - ойда бирикки марта идоранинг катта залига йиғилиб, гурунг ўтказишади, байрамларни биргаликда нишонлайдилар, кимнинг қандай муаммоси бўлса, «оқсоқол» билан бирга ҳал қилишади.

Муаммолар эса бўлиб туради. Чунки, бу маҳалла ўз номига яраша «Гулистон» - аҳолисининг кўпчилигини Шарқ ҳамда Лотин Америкаси мамлакатларидан келганлар ташкил этади. Айниқса, Ҳиндистон-покистонликлар анчагина. Серфарзанд оилалар кўп. Уларга давлат томонидан кўрсатиладиган ёрдам ва қонунда белгиланган имтиёзларни «ташкил этиш» албатта «оқсоқол»нинг зиммасида.

«Гулистон» маҳалласининг бошлиғи эллик ёшлардаги анча ҳаракатчан, доим кулиб турадиган (умуман, бу ерларда қовоғини уйиб юрадиганлар кам) аёл экан. Ўзимни унга таништиргач, бир пайтлар бизда босилиб чиққан Клинтон хонимнинг китоби ҳақида сўзлаб бердим. Маҳаллани бошқариш бобида тартиб-русумларимиз ҳамоҳанглигини эшитиб, ҳайратланди.

Ўз «хўжалиги»нинг хизматчилари, хонадонларда вужудга келиши мумкин бўлган ҳар қандай муаммони ҳал этишга тайёр турадиган сув тизимлари устаси, иситгич ва совутгич аппаратлари устаси, монтер каби касб эга-

лари билан таништирди. Шинамгина қилиб қурилган идора биносининг ёнида катта омборхона бўлиб, у ерда ҳар қандай таъмир ишларида керак бўладиган эҳтиёт қисмлар ҳамда устига липиллаб ёнадиган чироқлар ўрнатилган иккита ихчам автомобил сақланарди. Бирор ҳовлидан ёрдам сўраб қўнғироқ қилиб қолишса, усталар шу машиналарга ўтириб дарров етиб боришади.

Мен турадиган уйнинг ён қўшниси покистонлик чиқиб қолди. Оти Ҳайдар. Эллик ёшлардаги босиқ, мулоҳазали киши. Дарров тил топишиб олдик. Москва технология институтини битирган. Тошкентда ярим йилча яшаган. Тошкент номини эшитса, кўзлари чакнаб кетади, у ерни жуда соғинаман дейди. Туғилган она шаҳри Карачида анча вақт инженер бўлиб ишлаган. Тақдир тақозоси деганларидай, ўн йилчадан бери оиласи билан Америкада яшайди. Хотини украин, мусулмончиликни қабул қилган. Номоз ўқийди. Муслима аёлларга хос иф-фатли ва камгап. Урдуда яхши гапиради. Учта боласига қараб уйда ўтиради. Ҳайдар соҳиб ишим чаккимас, ой-лигим 4500 доллар дейди. Яна болаларининг ҳар бирига ҳукумат томонидан ҳафтасига 200 доллардан пул бериб турилади.

– Бу ерда вақтинча яшаяпмиз. Оз-моз пул жамғариб, алоҳида ҳовлили бўлмоқчимиз, - деб қўйди гап орасида Ҳайдар соҳиб.

Мен ҳазиллашиб дейман:

– Ҳақиқий америкалик бўлиб яшаш тўғри келмаяптими?

– Ўз ҳовлинг бўлганига нима етсин.

Бу ерда шундай гап юради: кимки алоҳида ҳовлида яшай бошласа билингки, у америкалик эмас.

Албатта, бу гапнинг тагида ҳазил-мутойиба билан маълум ҳақиқат ҳам бор. АҚШнинг кўпгина туб аҳолиси «ижарада» яшаб, умргузаронлик қилишни хуш

кўрадилар. Ҳатто биз учун мутлоқ тушунарсиз бўлган меҳмонхоналарда худди ўз уйидай яшайверадиғанлар ҳам анчагина.

Аслини олганда, бизлар ҳам «дом»да ижарага яшаб келамиз-ку! Яна ким ҳовли-жой қуришни, данғиллама «участка»лик бўлишни орзу қилмайди!

Америкада ижара ҳақи жуда юқори, яшаш ҳам анча қийин деб ўйлаймиз ва ҳамон шу фикрдамиз. Тўғри, бизларнинг тушунчамиз бўйича уйга тўланадиған ижара ҳақи юқори, лекин яшаш ҳавас қилгудек.

Шу ерда мен Ҳайдар соҳибнинг «рўзғорни тебратиш» учун бир ой ичида кетадиған сарф-харажати билан қизиқиб кўрдим. У тўрт хонали учта ванна, ҳаммоми бор, емакхонаси алоҳида, энг замонавий совутиш-иситиш тизимига эга уйда хотини ва болалари билан ойига 1600 доллар ижара ҳақи тўлаб яшайди. Бу ойлик моятининг учдан бир қисми дегани. Чунки (пойтахт штат) Виржиния Нью-Йоркдан кейинги иккинчи ўринда турадиған қиммат минтақалардан ҳисобланади. Марказ - барибир марказ-да!

Бироқ, турмушнинг бошқа соҳаларига сарфланадиған маблағ унчалик юқори эмас. Масалан, бир ой ичида озиқ-овқат масаллиқлари: гўшт, ёғ, сабзи-пиёз, картошка, мева-чевалар учун 250, салқин ичимликлар учун 100, қийим-кечак учун 200, коммуникация - ўнлаб каналларда ишловчи телевидение, интернет, телефон (гаплашиш ҳақи ҳам шунинг ичида) учун 130, «Тойото» машинаси учун беш йил давомида тўлаб бориладиған ойлик кредит пули 200, бензин учун 100, газ ва электр ҳақи 100 доллар сарфланади, десак, ҳаммаси бўлиб харажат 1080 долларни ташкил этади.

Бунга 1600 долларлик ижара ҳақини ҳам қўшинг...

Барибир Ҳайдар соҳиб бир ойда топадиған пулни оиласидаги киши бошига тақсимланса, Конгресс томони-

дан белгилаб қўйилган меъёрий суммага етмайди. Шунинг хисобга олиб, ҳукумат ҳисобидан унинг болалари учун ойига жаъми қўшимча 2400 доллар тўланади.

«Ҳақиқий америкалик»лар ичида Ҳайдар соҳибга ўхшаган «серфарзанд» оилалар кам. Шундай бўлгач, бу жаноб топганини мамлакат бўйлаб сайру саёҳатларга, чет эл сафарларига сарфламай, хордиқ кунлари турлитуман кўнгилочар томошаларга тушиб, қимматбаҳо ресторанларга кириб совуравермай, яхши ният билан янги ҳовли учун пул йиғиши табиий.

Уч қаватли, олдида кичик томорқаси ҳам бор, барча қулайликлар муҳайё этилган, яъни холодильник комплекслари, кир ювиб, қуритадиган машиналари, ошхонанинг барча жиҳозлари ўзи билан замонавий уйга эга бўлиш учун унинг умумий нархи 350 минг долларнинг 15 фоизга яқин қисмини жамғарсангиз бас. Хоҳлаган қурилиш компаниясига кўнглингизга ёққан лойиҳадаги уйга буюртма берасиз. Узоғи билан уч ой ичида уни битказиб, калитини кўлингизга топширадилар.

Сўнг ўттиз йил давомида моянгангиздан қарийб беш фоизини ой сайин банкка ўтказиб бораверасиз... Ҳовлининг қолган қарз пулидан қутилишнинг йўли шундай...

«Гулистон» маҳалласининг худди биздагидек ўз «гузари» бор. Катта йўллар туташган чорраҳа бўйидаги шинам, чароғон маскан. «Макдональдс» емакхонаси кечасию кундузи - йигирма тўрт соат давомида ишлаб туради. Хоҳлаган иссиқ овқат, салқин ичимликлар, мева шарбатларини топишингиз мумкин. Энг қизиғи, узоқдан қарасангиз, айнан бизнинг шаҳар чойхоналарини эслади, беихтиёр одам диққатини тортади.

Шу «чойхона» ёнида газета-журналлар дўкончаси, сартарошхона (негадир бу ишнинг усталари фақат вьетнамликлар бўлиб, хизмат ҳақи ўлгудай қиммат, сочин-

гизни салгина тараб, «текислаб» кўйиши 17 доллар) жойлашган.

Гузарнинг нариги томонини эса, улкан супермаркет эгаллаган. Ўзи очилиб-ёпиладиган бир нечта шаффоф ойнали дарвозалардан одамлар гур-гур кириб-чиқиб туришибди. Унинг атрофидаги махсус майдон бу ерга келувчиларнинг автоуловлари билан тўлган. Ичкарига киравериш дарвозалар ёнбошидаги ялангликда харидорлар учун ихчам, чиройли ва қулай қилиб ишланган аравачаларга кўзингиз тушади. Улар ичида болаларбоп коляскали, кекса, ногиронларга мўлжалланган, курсисига жойлашиб олиб, осонгина бошқариладиган электр моторли мини автомобилчалар ҳам анчагина. Ҳар ким ўзига кераклигини олиб, ҳайдаб ёки ғилдиратиб кетмоқда... Умуман бу ернинг кўчаларида кекса ҳайдовчиларни кўплаб учратиш мумкин. Мункиллаб қолган, ҳасса ёки ғилдиракли ихчам тиркама ёрдамида оёғини судраб аранг кўтариб босадиган кекса кампир, чоллар бир амаллаб ўз уловига ўтириб олса бас, ғизиллатиб ҳайдаб кетаверади. Бу Америка учун оддий хол. Шунга қиёсласак, супермаркетлардаги электроаравачаларини бошқариш қари-қартанглар учун чўт эмас.

Тўқсон ёшлар чамасида бўлса керак, қилтиллаб қолган бир кампиршони машинасига ўтириб олишига ёрдамлашиб юборгандим, у бечора мени олқишлаб шундай дуолар қилдики... тушунолмадим, холос.

Маҳалла «Супермаркети»га киришим билан турли мева-чеваларнинг ёқимли ҳиди гуп этиб димоғимга урилгандай бўлди. Ва ўзимни гўё Тошкентдаги машҳур Олой бозоримизда юргандай ҳис этдим. Фақат усти ёпиқ, атрофи баланд ойнаванд шиша «деворлар» билан ўралган эди... Яна бу ер одам билан лик тўла бўлсада, ғала-ғовурсиз эди, қандайдир осойишталик ҳукм сурарди. Ҳамма олисларга чўзилиб кетган турли-ту-

ман маҳсулотларга тўла расталар бўйлаб, худди Катта қишлоқ хўжалиги ярмаркасига келган кишилардай айланиб юрарди.

Субтропик меваларнинг ер юзида ўсадиган деярли барча тури чиройли елим қутиларга жойлаб, тартиб билан териб қўйилган. Буларнинг кўпи Америка иссиқ минтақалари Калифорния, Луизиана, Флорида штатларида ўсади. Ва мунтазам қишин-ёзин келтириб турилади. Яна шуниси ҳам борки, мевалар нархи йил фаслига қараб ўзгартирилмайди, йил-ўн икки ой бир хил. Бананнинг бир килоси бизнинг ҳисоб бўйича минг сўм атрофида.

Ғарамлаб, уйиб қўйилган мева-сабзавот, тарвуз-ковун дейсизми, барчасининг «қорни»га ёпиштириб қўйилган кичкина чиройли «сифат белгиси»га кўзингиз тушади. Ҳар дақиқани тежашга ҳаракат қиладиган америкаликлар бундай майда ишларга қандай вақт топишаркин, дея бошинг котади.

Биргина шафтолининг ўн икки нави қаторасига қилиб, бежирим қутиларга жойлаб қўйилган. «Луччак», «Зарғалдоқ», «Отёғи», «Ойлор»... айнан ўзимиздан -Ўзбекистондан келтирилган дейсиз. Ботаётган куёш янглиғ, лаъл-лаъл ёнаётгандек кўзни олувчи «Ойлор»нинг нархи билан қизиқиб кўргандим, бир паунди (тахминан ярим кило) «1,25 доллар» деб ёзиб қўйишибди. Ўзимизнинг Олой бозоридаги нарх.

Олмаларнинг турли-туманлигини айтмайсизми. Шакл-шамойили, ранг-баранглигини кўриб кўзингиз камашади, улардан таралаётган ҳиддан кўнглингиз яйрайди. Мен бу манзарани кўриб, беихтиёр катта йўл бўйидаги мева тугмас, гулига ишқивозлик учун экилган олмazor кўз ўнгимда гавдаланиб кетди. Ва шундай фикрга келдим: демак, олма кўпайиб кетиб, унинг бозори касод бўлмаслигини ўйлашса керак...

Узум, нок, олча, гилос, анор, анжир, кулупнай, хурмо, гайноли, мандарин, кокос ёнгоғи, папайя, ананас... кўйингчи, дони қотиб улгурмаган янги қайрилган маккажўхори сўталарини ҳам шу ердан харид қилишингиз мумкин.

Биздаги уч-тўртта «колхоз бозори»га тенг келадиган хайхотдай бу савдо даргохидан ранжиган жойим ҳам бўлди. Помидорнинг кўпдан-кўп навлари ичидан ярқ этиб кўзга ташланиб турадиган кип-қизил ранглисини учратмадим. Ҳаммаси бўзарган, ҳозир бизда урф бўла бошлаган, ерга урсангиз осмонга сапчидиган «резина помидор»га ўхшайди. Бу етмагандек, сиёхранглари ҳам бор - бақлажонга чатиштирилмаганмикан, деб ўйланиб қоласиз. Баҳосини айтсам, ёқа ушлайсиз: бир паунди тўрт доллар! Нима бало, шунча хил мева-сабзавотлар етиштириладиган Америкада помидор ўсмас эканми, деб ҳайрон бўласиз.

Полиз экини маҳсулотларидан тарвузнинг ҳам анча хиллари бор. Ўзимиздагидай кучоққа аранг сиғадиганларидан тортиб, кафтингизга жо бўладиганларигача... «Уруғлиги» билан «уруғсизи» алоҳида. Уруғсизини эринчоқлар учун дейишаркан. Лекин ҳаммасининг катта-кичиги-ю уруғли-уруғсизининг нархи бир хил - донаси 5 доллардан. Биз учун албатта, қиммат! Тасаввур қилиб кўринг - бир дона тарвуз олти ярим, етти минг сўм-а! Агар менинг кадрдон дўстим, устод Садриддин Айний руҳи-покларига муридлик эҳтиромини доим бажо келтириб турадиган Абдулхай Ҳожим жаноблари тақдир тақозоси билан бу мамлакатга жўрабоши бўлиб бизларни етаклаб келганларида, умуман тарвузга яқин йўламаган, бизларни ҳам йўлатмаган бўлардилар.

Уйиб қўйилган қовунлар нави (ҳозир бу ерда пишиқчилик даври ўтган шекилли) икки хил эди, холос. Катталиги хандалақдан зиёда эмас. Бирининг ранги пишиб кетган бодрингникига ўхшаш сарғимтил. Иккинчиси ўзимизнинг айнан «кўкча» қовунни эслатди.

Бу ердаги сотувга қўйилган ҳар бир мева-сабзавотдан тотиб кўришингиз мумкин. Бунинг учун махсус «ширинак» улашадиган ходим ва ходималар хизматингизга шай туришади. Қовун-тарвузларнинг таъми яхши эди. Биттадан олиб, уйда сўйиб кўрдик.

Тўғрисини айтиш керак, америкаликлар помидор етиштиришда биздан анча орқада эканликларига қарамай, полиз экинлари ўстиришда миришкор кўринишади. «Уруғсиз» тарвуз билан бодрингкепата қовун ҳам ғоят ширин чиқди... Селитра кўрмаган шекилли...

Дарвоқе, шу куни маҳалла бозорида қўшнимиз Хайдар соҳибни учратиб қолдим.

Маркетнинг иккинчи қисми - «Дон маҳсулотлари», «Озик-овқатлар», гўшт, ёғ, сут, салқин ичимликлар (бу ердаги дўконларнинг бирортасида «алкогол»ни кўрмайсиз) бўлимини анча айландик.

Биргина гуручнинг нави, оғирлиги кўрсатилган қоп ва қопчиқлар устидаги ёзувларга қараганда, йигирма хилдан ошарди. Американинг ўзидан ташқари шу маҳсулотлар келтирилган мамлакатлар номи ҳам анчагина. Хитой, Ҳиндистон, Покистон, Непал, Таиланд, Вьетнам, Филиппин ва ҳоказолар... Килосининг баҳоси 90 центдан 1,30 центгача. Диққат қилиб, бирор киши гуруч сотиб олаётганини кўрганим йўқ. Америкаликларда дошқозонларда палов дамлаб, сахармардонда ош бериш одати йўқ шекилли.

Яна бу ерларда сувтекин нарса сут билан тухум экан. Шаффоф идишларга тўлдириб, қорнига қулинг ўргилсин қилиб чизилган яйлов ва сигирлар суврати туширилган, маҳсулотнинг соғилган пайтидан тортиб, қадокланган куни, ҳатто соатигача кўринарли қилиб ёзилган, ёғлиқлик даражаси неча фоизлиги аниқ кўрсатилган уч литрли сут бор-йўғи 1,5 доллар. Тўғри,

бунинг кимматроқ - 2,5 долларлиги ҳам бор. Ҳамма шундан олади. Нега дейсизми, «ёғи» олиниб, «соф» ҳолга келтирилгунча анча вақт кетгани учун! Америкаликлар қаймоқли сутни истеъмол қилишдан шундай кўрқишадики... одамни семиртириб юборармиш.

Йирик-йирик (албатта табиий) товук тухумининг ҳам 24 донаси 1,5 доллар. Ўта нозиктаъб америкаликлар негадир бу маҳсулотни ҳам хуш кўришавермас экан. Сабабини ҳозирча билолмадим.

Хуллас, «Гулистон» маҳалла гузари марказидаги «супермаркет»ни бир сидра айланиб чикқунча ярим кун вақтим кетди. Чарчаб-ҳоридим. Бу ернинг «бозорқўм»лари ёши ўтинқираган харидорлар учун бекорга электромоторли аравачаларни қаторлаштириб, тайёрлаб қўймасликларини энди тушуниб етдим.

ОЛТИНЧИ БОБ

«ҲАММА БОЗОР - БИР БОЗОР»МИ...

Бизда халқ терма мақоми йўлида айтиладиган машҳур «Бойчечак» кўшиғида «Ҳамма бозор - бир бозор, атрофлари лолазор» деган сатрлар бор. Келтирилган иқтибоснинг «лолазор» жумлалари бу томонларнинг таъриф-тавсифи учун бадиийлик нуқтаи назаридан қараганда тўғри келиши мумкин. Лекин «Ҳамма бозор - бир бозор»лиги одамда шубҳа уйғотади.

Нега десангиз, аввал таърифлаганимдек, бу ернинг ҳеч бир жойида биздагидай ғала-ғовур, ҳаёт дошқозонидаги «жиз-биз»га ўхшаб қайнаб турадиган «Чорсу» ёки «Отчопар» бозорларидаги гавжумликни кўрмайсиз, сезмайсиз ҳам. Лекин катталиқка - катта. Ҳар қайсиниси ўзига хос алоҳида бир шаҳарчани эслатади.

Бугун шулардан иккитасига бориб, «зиёрат» қилиб келишни режалаштирганмиз.

Америкада номи энг машҳур, дунёдаги донғи кетган фирма маҳсулотлари билан савдо қилувчи «Кийим-кечаклар супер маркети» томон йўлга тушдик.

Кўм-кўк, расамадини келтириб, бир текисда тарашлаб қўйилган зумрад ўтлоқларнинг чегараси йўқдай. Шу маъво бағрида ястаниб ётган тасма мисол паст-баланд бўлиб асфальт йўл кўзга ташланади. Ушбу йўлдан бораркансиз, бу мамлакат табиатининг ажралмас қисмидай таассурот қолдирувчи баҳайбат ойна мисол мавжли кўлларга, олисларга чўзилиб кетган адоғини яшил зул-

матнинг қалин пардаси қоплаб ётган ўрмонларга, қутилмаганда шу кенгликлар узра эмин-эркин ўтлаб юрган кийикларга нигоҳингиз тушади. Баъзан шу жониворлар 5-6 та бўлиб катта асфальт йўлни кесиб ўтиб қолади. На машинадан, на одамдан ҳайқишади, булар. Бирор егулик тутсангиз, мунчоқдай кўзларини милтиллатиб тикилиб турувчи болачаларини эргаштириб, олдингизга чопиб келади.

Мен беозор мискин боқишларида инсонга қандайдир яқинлик аломатлари бор бу жониворларни қачонлардир ҳайвонот боғида кўргандим. Лекин буларнинг вужуди шундай нафосат ва мукамалликка йўғрилган эдики, мен буни илк бор ҳис этгандай бўлдим. Балки Шарқ миниатюра санъатининг бош мавзусига айланишда бу жониворлардаги мана шу гўзалликнинг мужассамлашган тимсоли мусаввирларга илҳом бахш этгандир...

Ахён-ахёнда қалин дарахтзор, арчазорлар орасидан кўришиб қолувчи оппоқ қошона-иморатларни демаса, ўзингизни одатдагидай қуюқ ўрмон билан қопланган яшиллик кўйнида кетаётгандай ҳис этасиз.

Уловимиз шойи арқоғидай ярқираб турган теп-текис йўлнинг пастлик қисмидан хийла қийналиб юкорига ўрлаб чикди-ю истиқболимизда катта яланглик ва унинг адоғида осмонга бўй чўзган бинолар мажмуаси пайдо бўлди.

Бу, шубҳасиз, бизнинг соддагина тил билан айтганда «Кийим-кечак бозори» эди.

Машинамизни автоуловлар қўйиш ер ости майдониға олиб тушадиган айланма йўл орқали ҳайдаб кета бошладик. Ҳар муюлишга ўрнатилган катта табло-экранларда ёзув пайдо бўлиб, учинчи, иккинчи қаватдаги барча жойлар бандлигини «айтиб», «узр сўрар», энг пастки қаватнинг қайси қатори, қайси бўлимида «бокс» жойлар бўшлигини маълум қилиб, белгилар орқали ўша томонга йўлни кўрсатарди.

Шуни ҳам айтиш керакки, бу ерда ҳар бир курилади-ган бинолар (айниқса мактаб, боғча, кутубхона, олий ўқув юртлари, катта-кичик ҳажмдаги савдо шоҳобчалари комплекслари ер юзасидан баландлиги икки-уч қаватдан ошмаслиги шарт), маъмурий идоралар, турли маданий тадбирлар ўтказишга мўлжалланган иншоотлар аввало ўша ерларда хизмат қиладиган, йиғиладиган, келиб-ке-тадиган кишилар, уларнинг автоуловлари сони обдон ўрганилади. Шунга қараб, лойиҳа тузилади. Курилиш икки-уч (айниқса, супермаркет бўлса), уч-тўрт қават ер ости «паркинг» - «гараж» барпо этишдан бошланади.

«Паркинг»лар албатта бепул, юқорида жойлашган бинонинг исталган қаватига олиб чиқадиган ёки пастга тушадиган энг замонавий лифтлар билан жиҳозланган.

Биз ҳам машинамизни бўш «бокс»лардан бирида қолдириб, тўғри ер остидан машҳур «Супермаркет»нинг иккинчи қаватига кўтарилиб чиқдик.

Чинданам бу ердаги турли-туман либослар, ажабто-вур шакл-шамойилли эркак-аёлларнинг оёқ кийимлари-ни кўриб, кўзингиз қамашади. Яхшиси, ноёб фирмалар-нинг ноёб маҳсулотларини томоша қилиб юраверинг-у, нархига қараманг!

Мен бу ерга ташрифимдан бир ойча аввал Наманган-даги кичкина «маркет»лардан 700 сўм (ярим доллар) га сотиб олган, ҳозир даҳаним остида осилиб турган бўйинбоғимдан ҳам кўримсизроқ битта галстук ёнига «160»ни ёзиб қўйишибди. Бу доллар дегани. Чунки фалон фирманинг маҳсулоти эмиш! У қайси фирмалигини сўрамадим. Ахир шу кунгача ҳеч ким бўйнимдаги бўйинбоғимга қўл чўзиб, бу матоҳ қайси фирманики, деб саволга тутгани йўқ-ку!

Костюм-шимларнинг 350 - 450 долларлиги ҳам анча-гина. Энди буёғини эшитинг: ўзим яқинда айнан ўша Наманганда гувоҳи бўлган бир воқеани сўзлай: худди

шундай матодан, шунақа фасонда ўша ернинг эпчил ва чапдаст йигитлари қойилмақом қилиб тикиб, чарм тасмаси билан (бу ерда битта «қоринбоғ» 30 доллар) ми-жозга кийгазиб, елкасига қоқиб ҳам қўядилар. Маҳсулот баҳоси бор-йўғи 25 минг сўм, яъни 20 доллар туради, холос.

Баъзи дўстларим бу фикрларимдан хулоса чиқариб, каминани асл молнинг фарқига бормайдиган ландовур, гўлликда айбашлари, ҳатто оилавий маблағларни тежаб-тергаб ишлатиш бобида маслаҳатгўй пиримиз Абдулхай ошнаимиздан ҳам ўтиб тушдинг-ку, «чўнтак иқтисодиёти» - курумсоқлик дегани эмас дея, таъна тошларига дучор этишлари мумкин.

Аслида ўша машхур фирмаларнинг «машхур» моллари билан савдо қила туриб, уларнинг «асл-ноасл»лигининг фарқига бормайдиган жанобларнинг кўпини кўрганмаан.

Эски Дехлининг «Палика базари»да улардан битта-сини чув туширганман ҳам.

Ҳа, ўшанда ҳукумат даражасидаги расмий бир қабул маросимида иштирок этишга тўғри келиб қолганди. Албатта, бундай маросимга «расмиёна» кийиниб бориш лозим бўлади. Чунончи «Таклифнома» жумлалари остидаги кичик иловада шунга ишора қилинган.

Ҳиндистондай иссиқ иқлимли мамлакатда костюм-шим топиб бўлармикан, деб бошим қотиб турганди, мушқулимни шоир дўстимиз Қамар соҳиб осон қилди:

– Нўъмон сизни шундай жойга олиб борадики, истаган посонингиздаги либосни тезгина тикиб беришади ёки тайёрини кийгизиб қўйишади.

«Ер ости» шаҳарчасини эслатувчи «Палика базар»-нинг сон-саноксиз кўчаларидан ўзимизга керакли тикувчилик устахонасини излаб кетдик.

Пастқамликда жойлашган кенг хонага олиб борадиган йўлакнинг икки томонига осиб қўйилган костюм-

шимдан иборат турли либосларнинг сон-саноғига етолмайсиз. Сал энгашмасангиз, бу жойлардан йўл топиб юриш мушкул. Ё адашиб бошқа томонларга кетиб коласиз, ё бир-бирига ўхшаш жинкўчалар бўйлаб айланаверасиз...

Ниҳоят, тикув машиналари ғувиллаб ишлаб турган ҳам устахона, ҳам дўкон вазифасини ўтовчи кичкина ялангликка етиб келдик.

Ўрта яшар эпчилгина нозим дарров менбоп костюм-шимлардан бирини илгақдан тушириб, олдимга қўйди.

– Инглизларнинг тоза газмолидан тикилган. Айнан сизбоп! Бунақасини ҳеч қаердан тополмайсиз, - дедида, нарироқдаги парда билан тўсиб қўйилган ўлчам хонасига ишора қилди, - марҳамат, кийиб кўринг, соҳиб.

Чинданам бу костюм-шим ўзимга лойиқ, айниқса, шими кўнглимдагидек - почаси узун ёки калта ҳам эмасди. Одатда мен бундай кийимни дўкондан харид қилганимда, албатта бирор камчилиги бўлар, «тўғрилаш» учун озгина харажати билан бичиқчи устага топширадим.

– Нархи қанча? - деб сўрадим.

– Беш юз рупия, бўладигани! - жавоб берди дўкондор кафтини мен томон қўтариб, беш бармоғига ишора қилгандай.

Бу жуда арзон - ўн доллар атрофидаги баҳо эди.

Энди киссамдан пул чиқараётган эдим, шеригим Нўмон дўкондорни сал четга тортиб, савдолашишни киздириб юборди. Дўкондорни ҳолу жонига қўймади, ниҳоят у 270 рупияга рози бўлди.

– Энди бунга яраша галстукнинг зўрини танлаб, Янги Дехлидан оламиз, - деди Нўмон машинага ўтириб, ўт олдиранкан.

Кечки гавжумлик бошланиб, Янги шаҳарга элтувчи катта магистрал йўл машина билан от-уловларга тўлиб кетган, улар қуршовидан чиқиб олишимиз учун бир соатдан зиёд вақт кетди.

Нихоят, оқшомга яқин Янги Дехлининг машхур мавзеларидан бирида жойлашган «Элита маркет» дўконига етиб келдик. Одатда бу томонларлаги моллар долларга сотилади, деб эшитардим. Чинданам битта галстукнинг баҳоси 3 доллар эди.

– Қаранг, энг зўр фирманики экан, олсак арзийди, - деди Нўъмон.

Мен:

– Оламиз. Костюм-шимнинг обрўси учун ҳам оламиз, - дедим.

Шеригим савдолашишга ҳарчанд уринмасин, бўйинбоғ нархини туширолмади. Миқтидан келган, қирк ёшлар нари-берисидаги дўкондор ўзига яраша бир сўзли экан.

Шу пайт кўзим эшикдан кираверишда ёнбошлатиб осиб қўйилган костюм-шимга тушди. Посони ҳам, матоси ҳам биз икки соатча олдин «Палика» бозордан харид қилган костюм-шимнинг айнан ўзи эди. Қоғоз ёрлиғида ёзилган «140» рақам шундоқ кўзга ташланиб турарди.

Дўкондор костюм-шимга қизиксиниб қараётганимни кўриб:

– Олган галстугингиз шунга ўтиради. Дизайни бири-бирига мос! - деди-да, кўшиб қўйди. - Мазза қилиб киясиз. Тоза инглиз матосидан тикилган. Биласизми, бу қайси фирманинг маҳсулотли!

– Биладан, - дедим ўзимни бепарво тутиб. - бунақа ишларда каминага ақл ўргатишнинг ҳожати йўқ дегандай ва кўшиб қўйдим. - Менда ҳам шундай айнан Лондондан келтирилган матодан тикилган битта костюм-шим бор. Харидори чикқанда ярим пулига бериб юборардим.

Дўкондор сал хушёр тортгандай менга яқинроқ келди.

– Айнан шу пасондами?

– Шу пасонда. Лекин ёрлиғи ҳали қўйилмаган.

– Қаерда?

– Ташкарида. Машинада, - дедим-да, хайрон бўлиб, бир менга, бир дўкондорга қараб турган Нўъмоннинг биқинига туртдим. - Олиб келчи, балки молимиз жанобга маъкул келиб қолар.

Дўкондор ўз касбига хос эпчиллик билан молни ҳар томонга ўгириб кўздан кечирди, сифатини билмоқчидай у ер-бу ерини ғижимлаб кўрди ва кутилмаганда пештахта остидан ялтироқ темир илгич олиб, унга «кийдирди». Энди мол меники бўлди дегандай бир четга қўйди-да:

– Мана, айтганингиз, - дея қўлимга 70 доллар тутказди.

Гаранг одамга ўхшаб анграйиб қолган шеригимни туртдим:

– Қани, кетдик Нўъмон, бу ерда бозор тугади. Яна «Эски Дехли»га борамиз шекилли.

Машинага ўтирарканмиз, шеригим менга қараб:

– Қойил, - деб қўйди.

Мен унга дедим:

– Нима, савдолашишни фақат ўзим биламан деб ўйлармидингиз... Устозимиз мулло Абдулҳай бўладилар.

Савдолашиш бобидаги бу «махорат»им ўша куниёқ Қамар соҳиб хонадонида овоза бўлди.

Мен шунчаки ҳазилдан кутилмаганда чинга айланиб кетган бу воқеадан бироз мутаассир бўлиб, шоир дўстимизга дедим:

– Нахот ўша дўкондор икки-уч чақирим нарида арзонгаров костюм-шимлар тикиб, сотувга чиқарувчи устахоналар борлигини билмаса!..

– Билмайди. Чунки у фақат чет эл маҳсулотлари билан савдо қилади.

Хаёлимдан «демак, у одамни алдабманда» деган фикр ўтди.

Эртасигаёқ Нўъмон билан «Элита маркет»га бордик. Бироқ дўкон ёпиқ экан. Учинчи куни ҳам очилмади.

Унга қўшни «Афғон маркет» сотувчиси Раҳим соҳиб

янги моллар олиб келиш учун чет элга кетгани, бир хафталардан сўнг қайтиб келишини айтди.

Менинг сафарим охирлаб борарди. Шунинг учун банкка кириб 70 долларни рупияга алмаштирдим-да, хаммасини масжидга, унинг атрофида садақа тиланиб юрган бева-бечораларга улашиб чиқдим.

Хуллас, ўша воқеадан кейин менинг учун «хамма бозор - бир бозор» эмасдай туюлаверади.

Дарвоқе, Америкага кийиб келган эгнимдаги костюмшим «Made in Namangan» фирмасиники. Вашингтоннинг шундоқ биқинидаги Хэриндон шахри қаерда-ю, Наманган қаерда, дерсиз. Иккови ҳам шахарда! Балки Наманган каттарокдир...

Машхур фирмалар маҳсулотлари сотиладиган «супермаркет»дан сўнг шахарнинг гулчилик, боғдорчилик супермаркети («Гул ва боғ дизайн маркази» деб ҳам юритилади) томон кетдик. Унча узоқ юрмагандик, Тошкентдаги «Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари» павильонини эслатувчи жуда катта усти ёпиқ савдо мажмуаси каршисидан чиқиб қолдик.

Ичкарига қадам қўйишингиз билан ўзингизни узоқларга чўзилиб кетган гулзор далалар оғушига тушиб қолгандай ҳис этасиз. Бутун борлиқдан димоғингизга хушбўй ҳид урилади.

Тарам-тарам қилиб ажратиб қўйилган майдончалар кизил, пушти, шафақранг, сиёхранг, сарик, нимсарик, ок сафсар... хилини санаб саноғига етиб бўлмас гуллар билан қопланган. Улар саноксиз бўлгани каби турлари ҳам беқиёс эди. Ўзимизнинг Ўзбекистонда ўсадиган гулларга ўхшашлари анчагина; атиргулнинг ўнлаб нави, наъматак, қирқ-оғайни, гулхайри, чиннигул, шойигул, гултожихўроз, номозшомгул, гулсафсар, гулбеор ва ҳоказо.

Узоқ муддат гуллаб турадиган лолаларни ҳам шу ерда учратасиз. Буларнинг ҳар бирини 7-8 ранглар оламига

зарб қилсангиз, қандай чаманзор боғ ҳосил бўлишини бир кўз олдингизга келтириб кўринг-а! Биз худди мана шу улкан нафосат салтанатида оралаб юргандай эдик.

Ҳар бир майдончадан хоҳлаган нав, хоҳлаган рангдаги очилиб турган гулларни танласангиз бас. Ходимлар махсус аравачаларда машинангиз турган ергача олиб бориб, «гулдаста»нгизни рисоладагидай қилиб, жойлаб беришади.

Гулдаста деганда бизнинг бозорларда сотиладиган совға гулларни эмас, кўтарсангиз кучоғингиз тўлиб-тошадиган, махсус чириндидан ясалган «тувак»ларда барқ уриб очилган ёки очилай деб турган гул кўчатларини тушуниш мумкин. Асосан ҳовлингиз атрофидаги майдончаларга олиб бориб «ўтқазсангиз» анчагина жойни эгалловчи, ўртамиёна паднус ҳажмидаги бу «гулпоёндоз»нинг биттаси 1 доллар. Ҳар бирининг ёнида «намлигини маълум ҳолатда сақлаб турилса, олти ой давомида очилиб, ўз таровати билан кўнглингизни хушнуд этиб туришига кафолатланади» деган ёзуви бор.

Ҳэриндон ва унинг атрофидаги шаҳарларда, хуллас Американинг ҳар бир гўшасида дастлаб одам кўзига ташланадиган гўзаллик тимсоли - гулу гулзорларнинг кўплиги сирини тушуниб етгандай бўлдим... Шу билан баъзан хаёлингда ғимирлаб қоладиган гул ўстиришга мунча эътибор беришмаса, ёки бу ердаги одамларнинг бошқа ташвишлари йўқмикан, деган ўйлардан ҳижолат чекасан киши.

Бу маркетнинг каттагина қисми манзарали гибрид дарахтлар, гулдарахт, гиламчадек қирқиб, тахлаб кўйилган ям-яшил чим поёндозлар билан қопланган эди.

Гулчилик, боғдорчилик ишларида зарур бўладиган асбоб-ускуналардан тортиб, дов-дарахт шохларига шакл беришда аскотадиган гулқайчи, нарвонлар, белкурак, хаскаш, «қашлағич», елим сув узаткичлар жамламаси, ҳар

хил ўсимликлар учун мослаб ажратиб қўйилган табиий ўғит тўла қоплар тахлами... ундан кейин мини техникалар савдо растаси бошланади.

Битта жажжи тракторнинг ўзи бир неча амалиётлар - ер ҳайдаш, эгат олиш, дарахт ниҳолини ўтқазिश учун чуқур кавлаш, тиркама ёрдамида томорқани текислаш каби ишларни бажара олиши унинг ёнига ўрнатилган экран орқали намойиш этилмоқда. Баҳоси 3500 доллар. Иловаси ҳам бор: «Ҳар бир техник восита харидор яшайдиган манзилгоҳга бепул элтиб берилади... Бир йил синов муддати ўтгандан кейингина, икки йил давомида ҳақ тўлаш учун шартнома тузилади».

Хаёлим Бўстонликдаги Ёзувчилар дала-боғи томон кетиб қолди: айна бизбоп техникалар экан. Олиб кетишнинг иложи бўлганда-ку, «синовсиз» ҳам ҳақини нақд тўлаган бўлардик...

ЕТТИНЧИ БОБ

ТЎФОНЛАР ГИРДОБИДА

Тошкентдан тинимсиз қўнғироқ бўлиб турибди. Бир гапни қайтаришгани-қайтаришган: Сиз яшаб турган томонлар тинчми? Табиий офат рўй бераётган жойлар узокдами?

Тушунтиришга ҳаракат қиламан: ҳамма жойда осойишталик, ҳеч қандай ваҳима қиладиган ери йўқ. Барча ўз юмуши билан банд. Қолаверса, фалокат юз бериши лозим бўлган штатлар Вашингтондан анча нарида.

Ўзи шундай бўлади; олис штатнинг олис минтақаларидан бирида ўрмоннинг озгина қисми ёна бошлайди. Буни шу ердаги маҳаллий ахборот воситалари маъмурлар диққатини тезроқ тортиш мақсадида ошириб-тошириб овоза қила бошлайдилар. Мақсад, хавф олдини тезроқ олиш!

Аммо уни «чет» ахборот тизимлари багтар кўпиртириб, янада ваҳималироқ қилиб, ўз мухлисларига етказадилар: «Мана, кўриб кўйинглар, бутун Америка ёнмоқда!»

Оз-моз қитмирликка йўналтириб тарқатиладиган бундай хабарлар албатта биздаги одамларга ҳам бошқача таъсир қилиши аниқ. Ваҳималар ана шундан кейин бошланади. Айниқса, ҳозир интернет хабарлари лаҳза ичида дунёнинг у бурчидан бу бурчига яшин тезлигида ёйилиб турган пайтда!

Мана, икки кундирки, АҚШ қирғоқларига янги бир тўфон яқинлашиб келаётгани ҳақида хабарлар тарқамоқда.

Бу тўфон Куба, Гаити, Ямайка мамлакатлари устидан ўтиб, сўнг Янги Орлеана шаҳри, Луизиана штатига жуда катта вайрон қилувчи куч билан ёпирилиши айтилмоқда.

2005 йили Янги Орлеана шаҳри «Катрина» тўфони қаҳрига қандай учрагани, уни қанчалик вайронага айлантиргани ҳақидаги манзараларни ўша пайтда ҳамма телевидение орқали кўрган. Жумладан, бизлар ҳам.

Буш ҳукумати аҳолини бу табиий офатдан ўз вақтида химоя қилолмаганликда айбланиб, танқид остига олинганини кўпчилик эсласа керак.

Энди аввалги хатоликлардан сабоқ чиқарган мамлакат раҳбарияти яқинлашиб келаётган хавф-хатар олдини олишга қаттиқ киришган кўринади. Телевидение, радио, матбуот тинимсиз шу ҳақда ахборот бериб турибди.

Душанба куни қуюн АҚШ қирғоқ соҳилларига ёпирилиши муносабати билан Луизиана штати губернатори Бобби Жиндел «хавфли зона» деб эълон қилинган 64 округда фавқулодда ҳолат жорий этилганлиги, у ерларда истиқомат қилиб турган 2 миллион аҳолидан 1 миллион 900 мингги махсус ҳозирланган вақтли қароргоҳларга кўчирилганлиги ҳақида баёнот берди.

Бу на фақат АҚШ тарихида, балки дунё тарихида қисқа муддат ичида амалга оширилган аҳолини эвакуация қилиш билан боғлиқ мисли кўрилмаган тадбир эканлиги айтилмоқда.

Луизианадан ташқари Миссисипи, Алабама, Техас штатларида ҳам табиий таҳдид олдини олишга тайёргарлик кўрмоқдалар... Телеканаллар эса бепоён Атлантика уммонининг қайси минтақасида бош кўтариб, соатига неча километр (мил) тезликда мамлакат қирғоқларига яқинлашиб келаётган «Густав» деб номланган бўроннинг «хусусиятлари» ва қолдиражак «асорат»лари ҳақида мунтазам шу соҳа мутахассисларининг чиқишларини кўрсатиб бормоқда.

31 август куни эрталабдан телемухбирларнинг табиий офат рўй бериши кутилаётган Янги Орлеана, Луизиана штатларидан олиб бераётган тўғридан-тўғри кўрсатувлари бошланди. Бу сафарги тўфон номланиши бошқачароқ - аёл номи билан эмас, эркак номи билан аташибди. Чунки қаҳр-ғазабда эркаклар бироз босиқ бўлишини назарда тутиб, шундай қилинган эмиш.

Телеэкранда чиройли шаҳар манзараси кўрсатила бошлади. Катта кўчаларнинг икки томонига қаторлаштириб қурилган бежирим уйларнинг олд ялангликлари гиламдай манзарали ўтлоқ ҳамда ранг-баранг гуллар билан қопланган... Гарчи вақт пешин пайтига яқинлашаётган бўлса-да, Луизиана шаҳри ғирашира қоронғиликка чулғангандай. Шивалаб ёмғир ёғиб турибди. Ҳамма ёқда - кўчалар бўйи, хонадонлар олдида электр чироқлари чарақлаб ёниб турибди, бироқ, борлиққа сукунат ҳукмрон, қимирлаган жонзот кўринмайди. Шаҳарни ҳамма ташлаб чиқиб кетгандай... Йўқ, у ҳали хувиллаб қолмаган экан; узоқда рангин чироқларини пирпиратиб полиция машинаси кўринди-ю, лаҳзада кўздан ғойиб бўлди... Сўнг экранда телемухбир пайдо бўлиб, яқин атрофда деярли фуқаролар қолмаганлигини, ҳамма вақтинчалик хавфсиз «худуд»ларга кўчирилганлигини, улар учун бадастур шароитлар яратилганилигини айтди. Навбатни «хавфсиз» минтақадаги ҳамкасбига берди... У ердан жонли репортаж кўрсатила бошланди...

Сўнг экранда мислсиз қуюн ҳалокатини бошидан кечириб, ростмана вайронага айланган Янги Орлеана шаҳрининг аввалги йиллар қуюн зарбасидан кейинги харобазор манзараси кўринди. Сўнг... шу кеча-кундуздаги қиёфаси намойиш этила бошланди. Яна бир офат билан юзма-юз турган бу шаҳарни қисқа муддат ичида қайтадан тиклаб, олдингисидан ҳам чиройлироқ қиёфа

касб этилганига одамнинг ишонгиси келмайди. Беихтиёр «наҳот шу гўзал гўша устига омонсиз ҳалокат хавфи қайта ёпирилиб келаётган бўлса», деб юборасан... Янги Орлеанада Луизианага нисбатан аҳвол жиддийроқ. Яқинлашаётган уммон қуюнининг аждаҳо домига ўхшаш нафаси ҳар томондан уфуриб турибди. Шаҳар узра жала қуймоқда. Дақиқа сайин зўрайиб бораётган бўрон гирдоби симёғочлардаги ёниб турган чироқларни тортқилаб, гир айлантиради, юлқиб осмону фалакка учириб кетмоққа уринади. Дарахт шохларини ерга қадар қайириб эгади, илдизи билан қўпормоқчи бўлади. Довул кўча-кўйлардаги ахлат қутилари дейсизми, ташлаб кетилган кичикроқ автоулов дейсизми, барини учириб, хонадонларнинг деворларига қапиштириб, айқаш-уйқаш қилиб юрибди.

Шаҳарга туташ уммон кирғоғига узунасига қурилган химоя қилувчи бетон деворлар устига қутурган сув тўлқинлари икки-уч қаватли уй мисол осмонга сапчиб, ёпирилади. Яқин-атрофдаги кўчалар саркаш дарё тусини олиб бормоқда.

Шу жаҳаннам майдонида қутилмаганда ёмғирпўш билан елкасидаги аппаратларини беркитган, қўлида микрофон ушлаган икки-уч телемухбир пайдо бўлди. Бир-бирини қувалагандай пишқириб сув оқиб турган катта кўчанинг баландроқ қисмига ўтиб, ҳолироқ жой-муस्ताҳкамгина бинонинг сув босиб улгурмаган айвонига чиқиб олишди... Ва телетомошабинларга «маълум сабабларга кўра шаҳарни ташлаб чиқиб кетмаган фуқаролар бор»лиги, навбатдаги репортаж ўша кишилар ҳақида эканлигини эълон қилдилар.

Умуман, ўз ҳаётини хавф-хатарга юзма-юз қилиб, фидойилик билан «жонли» репортажлар узатаётган бу телемухбарларнинг матонатига қойил қоласан киши. Ўз касбига содиқлик бўлса - шунчалар бўлар-да!

Ёшгина телешархловчи киз ташқарида қиёмат кўпаётган бўлса-да, ичкараси осойишта ва саришта хонадонга кириб келди. Диванда навқирон, ўттиз ёшлар чамасидаги эрхотин ўтирибди. Олдиларида махсус жиҳозланган ёш болалар каравоти. Унда чақалоқ ухлаб ётибди. Бу мурғак болажон бир ҳафтача олдин мураккаб операцияни бошидан кечирган, унга тинчлик, осойишталик керак. Толиқтириб бўлмайди.

– Биз шу фарзандимиз деб тақдирнинг кўп синовларига бардош бериб келаяпмиз. Бу худонинг бошимизга-солган навбатдаги синови - табиий офатга ҳам чидашга мажбурмиз. Нима қилайлик, бошқа иложимиз йўқ, - дейди уй бекаси.

Эркак унинг сўзларини қўллаган бўлади:

– «Ёрдам гуруҳи»дан келиб, анча-мунча вақтга етадиган озик-овқат, анаву кичкина электр дизел аппарати ва алоқа воситалари билан таъминлаб кетишган. Яшаб қолишдан умидимиз бор...

Иккинчи репортаж - интервью қандайдир маъмурий бинонинг ертўласидан олиб кўрсатилди: бинойидек кийинган дайдинамо уч кишининг иккитаси биллиард тахтаси устидан узала тушганча мудраб ётибди. Биттаса маърифатлироқ экан шекилли, эски диванда оёқларини чалиштириб ўтириб олганча, газета ўқимокда.

– Сиз кўп нарсадан хабардор, ўқимишли кишига ўхшайсиз...

– Ҳа, кўп билағон. Ичимиздаги ягона профессор бўлади ул жаноб! - мухбир киз микрофонни биллиард тахтаси томон буриб, дўриллаган овози билан беихтиёр суҳбатга аралашган эллик ёшлардаги салқи юзлари шишинқираб турган кишига тўғрилади. Бироқ ундан бошқа садо чиқмади. Тескари ўгирилиб олди.

Мухбир яна «профессор» қаршисида пайдо бўлиб, интервьюни давом эттирди:

- Бу жойлар инсон ҳаёти учун «хатарли» деб эълон қилинганидан хабарингиз борми?

Энди учинчи одамнинг чийиллаганга ўхшаш овози эшитилди:

– Мадам, бизга барибир. Дунёни сув босиб кетса - босавермайдим. Мана, кўриб турибсиз, баланд жойга чиқиб олганмиз.

Газета ўқийтган жаноб анча оптимист ҳам экан шекилли, дастлаб ўзига қаратилган саволни жавобсиз қолдирмади:

– Ҳеч нарса бўлмайди. Ўтган сафарги тарнадо тўфонини ҳам шаҳримизга садоқат рамзи сифатида шу замин тупроғидан бир қадам нарига кетмай, ватанпарварларча кутиб олганмиз... Бундай қахрамонона интервьюлар учун ҳақ ҳам тўланади шекилли, мадам!

Телемухбир хушмуомалалик билан деди:

– Албатта.

«Интервьючилар» айтган сўзлари учун «гонорар» олишдим, олишган бўлса, қанча олишди, кўрсатишмади...

Бу тоифадаги «дайди-ишсиз» уйининг, ётар жойининг тайини йўқ кимсалар «шоли курмаксиз бўлмас» деганларидек, дунёнинг ҳар бир мамлакатада топилади.

Лекин америкалик дайдиларга худо қўш қўллаб берган - ғарибу нотавонларга атаган нимаики марҳамати бўлса, шулардан аямаган дейвериш мумкин.

Аслида бу одамлар дайди эмас, дарвешга ўхшаб кетишади. Уларга қараб туриб беихтиёр яқинда таниқли бир адибимиз матбуотда эълон қилган ушбу жумлалар одам эсига тушади: «Авваллари дарвешлар фақат бизнинг Шарқдагина бўлади деб ўйлаб юрардим. Адашган эканман, дарвешлар биздан анча олисда - Баҳри муҳит ортидаги Америка қитъасида ҳам истикомат қилишаркан».

Шундай экан, энди бу «дарвеш-дайди»лар ҳақида батафсилроқ тўхтаб ўтишга тўғри келади. Аслида улар

ҳам Америка демократиясининг барча имтиёзларидан тўла фойдаланувчи, мамлакатнинг эркатой фуқаролари силсиласига кирадилар. Бу кишилар қўлига дастак қилиб «имтиёз»ни бериб қўйган бирдан-бир баҳона-ишсизлик. Ҳукумат уларга кўнгиллари тусагандек иш топиб беролмаганидан кейин, очдан ўлиш керакми! Худо кўрсатмасин, бирор одам шундай ўлим топадиган бўлса, ғавғонинг уйига ўт кетди деяверинг. «Америкадай мамлакатда унинг фуқаролари очдан ўлаяпти. Шармандалик. Бунақаси ҳеч қачон кузатилмаган. Бу ҳодиса фалончининг президентлиги даврида бўлди? ... Ҳа, ҳа, дарров «Оқ уй»ни бўшатиб қўйсин...» Шов-шувни америкалик шоввоз мухбирлар бошлашади. Кейин бутун дунёга қанот қоқиб кетаверади... Ўртада ўлган (чинданам оч қолиб ўлганми ё бошқа сабабданми - буни тиббиёт ходимлари обдан текшириб, аниқлашгач) одам энг севиб ўқиладиган ғаройиб китобнинг бош қаҳрамонидай машҳур бўлиб кетиши, АҚШ тарихига номи ёзилиши ҳам ҳеч гап эмас... Биттаси бўларди. Оти Бернардмиди... Американинг қайсидир сиёсатидан норозилигини билдириш учун очлик эълон қилиб, Оқ уй олдида уч ойдан зиёд ўтирган. Буни собиқ Иттифокнинг зийрак ва ҳар нарсадан хабардор барча матбуоти кунора ёзарди. Уни ўқиб, ана ўлиб қолади, мана ўлиб қолади, деб кунини санардик. Аммо, у ўлмасди. Уч ой ўтиришнинг ўзи бўладими!.. Ниҳоят, Америкага бориб келган таниқли бир шоиримиз безовта юракларимиз ҳоврини босгандек бўлди: «Ўлмайди, ташвиш чекманглар. Биз қанча яшасак, шунча яшайди. Чунки кунига уч маҳал нон истеъмол қиларкан, сув ичаркан. Ўз кўзим билан кўриб, ҳатто суҳбатлашдим ҳам».

Аввалига шоирнинг бу гапига ишонмадик, ҳазиллашаяпти, деб ўйладик. Лекин орадан кўп ўтмай, «О... Бернард, сен ўзбек халқига ўхшайсан» деган мазмунда-

ги шеъри расмий матбуотда босилиб чикқач, ишондик. Чинданам у ўлмади. Номи, айниқса, Совет матбуоти саҳифаларида «ўчмас» из бўлиб колди.

Америка, ўзининг пайтаваси орқасида осилиб юрган бўлса ҳам, бировларга олифтагарчилик билан сафсата сўқиб, ақл ўргатиб юрадиган айрим ўлармон калондимоғлардан эмас. Ўз шаънини сақлайдиган, номига доғ тушишига йўл қўймайдиган, шу билан ҳар ким ҳам тушуниб етавермайдиган расм-русумли давлат.

Қани, айтинг-чи, қайси мамлакатнинг «ишсиз» - дайди фуқароси махсус емакхоналарга бориб, емак-ичмак дегандек, яхшигина таомлар билан бепул овқатланиб келиш ҳуқуқига эга! Кечга бориб, тунаб келадиган жойлари ҳам тайин. Яна, тез-тез ёзиб туриладиган шоҳона ҳомийлик дастурхонларининг тўри ҳам шуларники! Ҳафта сайин тўлаб бориладиган 250 доллар «ишсизлиги учун» ёрдам пулини айтмайсизми... Шундай бўлгач, эмин-эркин Америка фуқаросига хос «дайди» бўлиб яшаган афзалроқ, шекилли. Албатта, бунинг учун муҳайё қилиб қўйилган анчамунча «лаззат»лардан воз кечишга тўғри келади, «жондан кечмасанг - жонона қайда» деганларидек...

Америкача ҳаётнинг бундай тартиб-интизом асосида давом этувчи кичик бир «парча»си ҳақида сўзлаб берсам, шубҳасиз, кўпчилик ишонмаслиги мумкин. Тўғриси, аввал «оғзаки» эшитган бундай гапларга ўзим ҳам анча шубҳа билан қараб юрдим. «Илоннинг ёғини ялаган бу империалистлар мени роса лақиллатиб, кўчалардаги дайди - сангилардан ҳам фазилат излашга мажбур қилишмаяптимики», деган ўй-хаёлга бордим.

«Ҳаётийроқ» тушунчага эга бўлиш учун «улар»нинг ўзлари билан гурунглашишни ният қилиб юрардим.

Балтиморга иккинчи марта борганимда бу ниятимни яқиндан таниш бўлиб қолган, ажойиб йигит ҳамюртимиз Камолхонга айтдим.

- Бор, ака! - деди у, - йиғилишволиб, дам олиб ётадиган жойларини ҳам биламан.

Бироқ, шаҳарнинг «эски» қисмидаги чеккароқ пастқам кўчаларидан бирида пашша қўриб ўтирган 5-6 бекорчи «ишсиз» олдига бориб, суҳбатга тортмоқчи бўлгандик, димоғлари жуда осмонда экан, бизга қайрилиб ҳам қарашмади. Лекин Камолхон берган 3-4 пачка сигаретани шундоқ бўлиши керакдай, индамайгина олишди.

«Ишсиз»ларни Нью-Йорк ва унинг атрофидаги худудларда учратиш мумкин дейишарди... Ниҳоят, Нью-Жерсида омадим кулиб боқди. У ердан 4-5 «таниш» ортириб, гурунглашдим. Иккитаси «туб» америкалик. Учтаси кўшни Мексикадан «пул ишлаш»га келиб, муқим яшаб қолган, ўн йилча бурун Америка фуқаролигини олган ўрта яшар кишилар. Лекин ёшроқ кўринишади. Худди дала-даштларда ўсиб-улғайган бизнинг воҳа йиғитларининг нақ ўзи дейсиз. «Тиллашув»даги фарқни хисобламаганда, ўша ватандошлар даврасида ўтиргандай хис этасиз ўзингизни... Бу ердаги «ишсиз»ларнинг дурустгина ҳаёт кечириб турган, анча-мунча замонавий қулайликлар мавжуд кулбаларида ҳам бўлдим... Лекин шунча ҳаракат қилсам ҳам, у «бечоралар» орасидан ахлат кутилари атрофида уймаланишиб юрган... ҳатто машҳур бир китобда таъсвирланган «Том тоға»лардан бирортасини тополмадим...

Хуллас, яна аввалги мавзуга қайтиб, «Густав» қуюнининг хунук оқибатлари тўғрисида гапирадиган бўлсак, биринчи навбатда ўз фарзанди деб уйини ташлаб кетолмаган эр-хотинлар ҳамда «ватанпарвар» уч нафар дарвеш жанобларнинг тақдири кўпчиликни қизиқтириши табиий, албатта. Улар навбатдаги бу офатга ҳам мардонавор қарши туриб, унинг синовларидан муваффақиятли ўтганликлари аниқ. Мабодо

«Густав»нинг қурбони»га айланиб, ўша таҳликали дамлар бироз ноқулай вазиятни бошларидан кечирганларида борми, бундан телевидение, матбуот орқали бутун Америка хабар топган бўларди.

Чунки ўзидан катта вайронагарчиликлар қолдириши тахмин қилинган уммон торнадоси Куба, Гаити каби мамлакатлар бошига анча қулфатлар ёғдирган бўлсада, Америка қирғоқларига бироз шашти пасайган ҳолда етиб келди. Ундан АҚШ давлат хазинасига бор-йўғи ўн миллиард доллар атрофида зиён етгани ҳақида расмий хабар тарқади.

САККИЗИНЧИ БОБ

ГАЛВЕСТОН МАТОНАТИ

«Густав» келтирган ташвишлардан ҳали ўзига келиб улгурмаган Америка бошига яна бир мислсиз офат қуюни яқинлашиб келаётгани ҳақида хабарлар тарқаб қолди. Уни «Айк» деб атаётган бошладилар.

Бу сафарги «Айк» тўфони асосан Техас томон яқинлашаётгани, унинг вайрон этувчи шиддати аввалгиларидан юқорироқ бўлишини айтиб, метеорологлар икки кун олдин штат маъмуриятини огоҳ этдилар. Ҳатто биринчи «зарба»га одатдагидай Галвестон, сўнгра Хьюстон шаҳарлари дучор бўлиши, бу 12 сентябрнинг ярим туни, яъни соат 2-3 лар ўртасида рўй бериши ҳам айтилди.

Матбуот саҳифаларида «Галвестон» шаҳри номи бот-бот такрорланиб турибди. Мана, телеэкранда тўрт тарафидан саркаш денгиз тўлқинлари ўраб турадиган, чироқ шуъла-ларига чўмиб, афсонавий манзара касб этган орол шаҳарча сурати «Галвестон - 2008?» ёзуви билан пайдо бўлди.

Бу, эрта-индин рўй берадиган табиий офат гўзал Галвестон бошига яна қандай кўрғиликлар солади деган савол аломати эди.

Дарвоқе, Галвестон шаҳарчаси пайдо бўлгандан буён торнадонинг ҳалокатли гирдобига жуда кўп маротаба тушиб, бирда омон қолган, бирда бутунлай вайрон бўлиб, ер юзасидан сидирилиб, йўқ ҳам бўлган, бироқ яна тикланаверган.

Махсус кўрсатув Галвестон бошига тушган «қора кунлар» ҳақида эди.

Техаснинг йирик шаҳарларидан бири Хьюстонга океан устига қурилган баҳайбат кўприк орқали боғланувчи Галвестон орол шаҳарчаси ўзининг географик жойлашуви, тарихий ўтмиши билан штат тараққиётида муҳим роль ўйнаган йирик саноат ва маданият маркази ҳисобланади.

Оролга одамлар дастлаб XVI аср бошларида кўчиб кела бошлагани ҳақида маълумотлар бор. Бу ердаги мўътадил об-ҳаво шароити бандаргоҳлар қурилиши учун қулай жойларнинг кўплиги Галвестонни тез ривожланиб, шаҳар тусини олишига имкон яратди... Техас штатининг биринчи порт шаҳри сифатида савдо-сотик айнан шу ерда кенг ривож топди. Америка тарихида илк бор пахта хом-ашёси билан олди-сотди қиладиган биржа Галвестонда очилди... Почта-телеграф алоқасини йўлга қўйиш, кўчаларни газ чироклар ёрдамида ёритишдай тараққиёт амалиётларини ҳаётга татбиқ қилиш шу орол номи билан боғлиқ.

XIX аср бошларига келиб Галвестон аҳолиси 42 минг кишига етди. Чунки кичкина бу орол-шаҳарча мамлакатнинг йирик сармоядор кишилари диққатини ўзига торта бошлаган, ҳатто «кўшни» Хьюстондан ҳам шуҳрати анча юқорилаб кетганди. Уни «Иккинчи Уолд Стрит» деб ҳам атай бошлаганлар. (Галвестоннинг ҳозирги ҳаётини бошқа шаҳарларга таққослаб кўрмоқ учун мухбирлар шундай мисол келтирадilar: 8 миллион аҳолиси бўлган Қоҳира шаҳри кўчаларида бор-йўғи олти дона йўл кўрсатгич - светофор бўлса, 40 минг фуқароси бўлган Галвестонда улар сони мингтадан ошади...)

Бироқ, 1875 йили кутилмаганда уммон томондан ёпирилиб келган қуюн ўша давр учун энг замонавий ҳамда гавжум портлардан ҳисобланган Индианолу бандаргоҳини вайронага айлантириб ташлади.

Бу шаҳар ўз тарихида илк маротаба фавкулудда табиий офат билан рўбарў келиши эди.

Порт қайтадан, аввалгидан ҳам кенг ва «замонавий-рок» қилиб қурилди... Аммо орадан 11 йил вақт ўтгач, яна бир даҳшатли бўрон Орол устига ёпирилиб, уни буткул вайронага айлантиради. Кўп қурбонлар бериб, ваҳимага тушиб қолган галвестонлилар ўз киндик қонлари тўкилган қадрдон гўшани ташлаб, нариги «қирғок» - Хьюстон шаҳрига кўчиб ўтадилар.

Шу билан ўз она юртларининг фидойилари бўлган одамлар ҳам кўп эди. Улар энди вайрон этувчи бундай гирдобли тўлқинлар бўлмаслигига кўпчиликни ишонтирдилар. Орол қирғокларига сув йўлини тўсадиган дамба «девор»лар қуришга киришдилар...

1900 йил ўрталарида Вашингтонда жойлашган Марказий об-ҳаво бюроси томонидан шошилинич ахборотнома келади. Унда уммон томондан Куба ҳамда Галвестон оролларига ёпирилиб жуда катта тезликда вайрон қилувчи куч билан тўфон яқинлашаётгани айтилган ва кўпчилик аҳоли огоҳлантирилган эди. Аммо Галвестондаги об-ҳаво бюроси бўлими ходимлари эса денгиз куюни Куба устидан ўтиб, ўз йўлини бошқа томонга ўзгартиради, оролга яқинлашмайди, деган фикрни билдириб, бу билан катта хатога йўл қўйгандилар; сув юзасидан бор-йўғи 2,7 метр баландликда жойлашган Галвестон тезлиги соатига 190 километрни ташкил этган уммон тарнадосининг 4,6 метр баландликдаги тўлқинларига дучор бўлди. Арзимас дақиқалар ичида 3600 дан зиёд маъмурий бино ва аҳоли истиқомат қилиб турган кўпдан-кўп уй-жойларни денгиз ўз қаърига ютиб юборди. Саккиз минг фуқаро ҳалок бўлиб, ўттиз мингдан зиёд киши бошпанасиз қолди.

Галвестонлилар бошига тушган бу кўргулик Техас штати аҳолисини, бутун Американи оёққа турғизади

-Хьюстон шаҳри Галвестонни кутқариш бош штабига айланади...

Тарихда «Буюк торнадо» деб ном олган бу ҳалокатли қуёндан сўнг 14 йил ўтгач, Галвестоннинг 1915 йилдаги кўриниши; денгиз тўлқинлари хавфини қайтариш мақсадида 2-3 одам бўйи баландлигида бетондан қурилган ҳимоя девори шаҳарчанинг анчагина қисмини мағрур қосбонлардай ҳимоя қилиб турибди. Айни ўша йили «Буюк торнадо»дан кучлироқ бўлган тўлқинлар йўлига ғов бўла олган, бу деворлар.

Тўғри, ўшанда 50 га яқин одам қурбон бўлган. Бирок 1900 йилги мислсиз фожианинг қайтарилмаслик йўли олинган.

Шундан бери Галвестон ва унинг аҳолиси денгиздан ёпирилиб келувчи, ашаддий қароқчилардан ҳам ўтиб тушадиган ўнлаб торнадо хужумига йўлиқдилар. Бирок, ҳар сафар улар матонатда ҳар қандай бўронларга ҳам бардошли ва енгилмас инсонликларини намойиш этиб келмоқдалар...

Экранда яна бундан бир йилгина аввалги Галвестон марказий майдонининг кўрки бўлиб қад ростлаб турган, бутун Техас штатида энг машҳур ҳисобланган «Совғалар супер маркети» биноси кўрсатилди. Одамнинг ҳаваси келадиган даражада гўзал ва маҳобатли иншоот... Сўнг эса... орадан кўп ўтмай рўй берган торнадо хужумидан кейинги манзара; бинодан фақатгина вайроналик, ҳар томонга қийшайиб, сочилиб ётган темир-терсак, «скелет»га ўхшаб қаққайиб қолган бетон устунлар қолган, холос. Яна... ўша ерда қайтадан қад ростлаган супер маркетнинг ҳозирги биноси. Кўзни қамаштирувчи турли-туман чироклар шуъласига чулғаниб ётибди... Унинг устида савол белгили ёзув пайдо бўлади: «Галвестон. 2008. 12 сентябр?»...

Америкада, хусусан Галвестон билан боғлиқ «Буюк торнадо»лар ҳақида кўплаб китоблар ёзилган, кино-

лар суратга олинган. Ҳар бирининг ўз номи бор. Энг «машхур»ларини кўпчилик эслаб туради, айниқса, янги торнадолар ҳақида гап кўзғалиб қолганда.

Бугун телевизорда кўрсатилган Галвестон мавзуси ҳам шунга боғлиқ бўлса керак.

Мақсад нима? Аҳолини хушёрликка чақиритишми ёки улар орасида ваҳима кўзғашми? Ҳар ҳолда хушёрликка чорлаш бўлса керак. «Ўзини асраганини - худо асрайди» дейдилар-ку!

Бугун 11 сентябр. Кечки пайт...

Демак, галвестонлилар яна бир табиий офат билан тўқнашиш арафасида турибдилар. Бу «тўқнашув»нинг оқибатлари қандок бўлади, бундай савол («?»)га ҳали ҳеч ким аниқ жавоб беролмайди.

12 сентябр. Эрталаб.

Турли телеканал мухбирлари Хьюстон ҳамда Галвестон шаҳарларидан тўғридан-тўғри репортажлар олиб кўрсата бошладилар... Бир қарасангиз, ҳар икки шаҳарда ҳам осойишталик ҳукм сураб, шивалаб шамол аралаш ёмғир ёғар, кўчалар чароғон, ресторанлар ишлаб турар, лекин бирор жойда одамлар гавжумлиги сезилмасди.

Тушга яқин матбуот ва телевидение орқали штатнинг бир нечта хувиллаб қолган аэропортлари, самолётлар хатрдан йироқ аэродромларга олиб кетилганлиги, кема ҳамда пароходлар бандаргоҳларни тарк этиб, уммон ичкараси томон сузиб кетганлиги ҳақида хабар тарқатилди.

Бу, ахвол анчагина жиддийлигини кўрсатарди.

Дам-бадам телеэкранларда фазога чиқарилган «йўлдош» Станциялар орқали ерга узатилаётган бепоён уммоннинг қайсидир кенгликларида ғужғон ўйнаб қитъа томон яқинлашиб келаётган тарнадо қуюнининг гирдобга ўхшаб айланиб ётган «кўзлари» кўрсатилар, улар Кариб мамлакатлари ва Техас штати денгиз қирғоқларига қачон етиб келишини минутигача аниқ айтиларди.

Кечга яқин Хьюстон шаҳри ва унинг яқин-атрофида истиқомат қиладиган 5 миллион 600 минг аҳолининг 2 миллиони махсус жойларга кўчирилганлиги, полиция бўлинмалари навбатчилик қилиш учун шаҳарга киритилганлиги ҳақида хабар тарқалди.

Радио, телевидение орқали ўз уйини ташлаб кетишни истамаган ёки узрли сабабларга кўра, шаҳарда қолган кишиларга фавқулодда ҳолат юз бериб қолганда фойдаланса бўладиган кийим-кечак, иссиқ овқатли махсус беҳатар жойлар тайёрлаб қўйилгани айтилиб, у ерларга қандай бориш ҳақида тушунтириш бериларди... Ҳатто мутахассислар ташқи оламдан ажралиб қолмаслик учун «портатив» батареялар ёрдамида радио-телевизорни қандай ишлатиш йўл-йўриқларини тушунтиришарди.

«Қарийб олтмиш минг аҳоли Галвестонни эса ташлаб чиқиб кетишни истамайдиганлар анчагина. Улар бундай синовли кунларни ўз бошларидан кечиравериб, кўникиб кетишган», «Бироқ хўжалик ишлари билан боғлиқ сабаблар ҳам бор», - дейди телемухбир ва микрофонни кекса фермерга тутуди.

- Қарийб икки асрдан бери бутун авлод-аждодимиз шу заминда чорвачилик билан шуғулланиб келган, - фермер катта кўрадаги говмиш сигирларни кўрсатади, - бу жониворларни ўз ҳолига ташлаб кетиб бўладими!..

Шунга қарамай, Галвестоннинг ярмидан кўп аҳолиси оролдан олиб чиқиб кетилди.

Ярим кечаси соат 2 ларга яқин телемухбирлар «Айк» тўфонининг даракчи тўлқинларини шаҳарчанинг ихоталаб турган бетон деворларига урила бошлаганини, баҳайбат тўлқинларнинг беаёв зарбидан қирғоққа яқин бино деразалари зириллаб, ойнаклари чилпарчин бўлиб ерга сочилаётганини кўрсата бошладилар.

Шундан сўнг бир неча қават уй баробар кўкка сакраган «Айк» тўлқинлари шаҳарча устига ёпирилиб, бу-

тун борликни аждаҳодай ўз домига торта бошлади. Бир лаҳзада чароғон кўчалар шиддатли оқим билан тўлиб, дарё тусини олди. Йўллар бўйига ўрнатилган юқори кучланишли трансформаторлар кулаб, бирин-кетин портлай бошлади. Борликни зулумот қоронғилик қоплади. Кутурган сув йўлида учраган дов-дарахт, енгил машиналарни чирпирак қилиб оқиза бошлади.

Бу худди табиатнинг инсонларга қарши уюштирган «фитнаси» тўғрисида суратга олинган даҳшатли филмни эсларди... Хавф-хатар билан юзма-юз туриб шу манзараларни экранга узатаётган телевизор жонкуярларига яна бир бор тасанно айтасан, киши.

Мен навбатдаги «Айк» тўфони Техасдай катта штат худудларига келтирган ташвишлар ва уни бартараф этишда ниҳоятда зийраклик ва ҳар томонлама ўйлаб амалга оширилган тадбирлар ҳақида ёзиб ўтирмайман.

Аммо бизнинг назаримизда, фақат ўзини ўйлайдиган худбинроқ, бефарқ, беҳафсала ҳам бўлиб кўринадиган америкаликларнинг юртдошлари бошига ташвиш тушган пайтда бирор «йўлбошчи»нинг йўл-йўриғисиз бир тан-бир жон бўлиб кетишларини кўриб, қойил қолдим.

Аввалги «Густав» тўфони пайтида ҳам шундай холатни кўргандим-у, эътибор бермаган эканман.

Бир неча соатли тўс-тўполондан сўнг «Айк» шаштидан қайтган куннинг эртаси яқин-атроф маҳаллаларни айланиб, почта қутилари (бежирим қилиб ясалган бундай тунука «сандиқча»лар ҳар бир хонадон қаршисида бўлади) ёнида ихчам қилиб ўралган қопчиқ ва картон қутиларга кўзим тушди. Мен истиқомат қилиб турган хонадон эгалари ҳам эрталаб азонда иккита янги иссиқ одеялни елим қоғозга ўрашаётган эди.

Энди билсам, булар офатдан зиён кўрганларга ёрдам сифатида ҳар кимнинг ўз имконияти даражасида юборётган жўнатмалари экан... Махсус почта машиналари пайдо бўлиб, уларни йиғиштириб ола бошлади.

Айтишларича, ҳозир бундай манзарани бутун Америкада кўриш мумкин экан. Жўнатмалар эса бир неча соат ичида ўз манзилига етиб боради. Йил - ўн икки ой дам олишсиз, кечаю кундуз тинимсиз ишлайдиган ва «тез хизмат» кўрсатиш бўйича дунёда тенги йўқ деб тан олинган Америка почтаси эса бундай зарурий ҳолатлар пайтида фавкулудда шошилиш режим асосида ишлайди...

Телевидение Кариб денгизи қирғоқларига яқин жойлашган тўрт мамлакатда «Айк» қурбонлари 143 кишига етгани ҳамда умумий кўрилган зарар 30,5 миллиард долларни ташкил этгани ҳақида маълумот берди.

АҚШда жами 61 киши, жумладан, Техас штатида 35, Луизианада 8, Индиана 7, Огайода 7, Миссурида 4, Теннисида 2, Пенсилвания билан Аризонада 1 нафар одам ҳаётдан кўз юмган. Биргина Американинг шу кунги табиий офатдан кўрган зарари 27 миллиард долларни ташкил этган бўлиб, унинг 13,4 миллиарди Хьюстон, Галвестон ҳудудларига тўғри келади.

Энг эътиборлиси, мамлакатнинг ёқилғи захираларига бой Техас штатининг нефть қазиб чиқарувчи асосий терминал қурилмалари денгиз ичкарасидаги энг «безовта» жойларда барпо этилган. Лекин шунга қарамай, улардан бирортаси зиён-заҳмат кўрмаган.

Албатта, ҳамма кўпчилик бошига тушган ташвишни бир ёқлик қилиш учун елиб-югуриб юрган бир пайтда бировларнинг «шўрига шўрва тўкиб», фойда орттириб қолмоқчи бўлганлар бу ерда ҳам топилиб қоларкан. 12 сентябрда рўй берадиган «Айк» қуёни ўзининг кучлилиги билан «бошқалардан ўтиши» Техас нефть қазиб чиқариш терминалларига маълум даражада шикаст етказиши мумкинлиги ҳақида миш-миш гаплар тарқаб қолганди. Бундан фойдаланган бир-икки ёқилғи савдо шохобчалари ўз маҳсулотлари нарҳини бир неча центга кўтармоқчи бўлдилар. Бу ҳақда матбуот зудлик билан

бонг ура бошлади. Файрли мақсадларини ҳали амалга ошириб улгурмаган «корчалон»лар ўз «қилмишлари» учун муносиб жазоланиб, катта жаримага тортилдилар.

Галвестоннинг куни кеча экранларда намойиш этилган гўзал манзарасидан асар ҳам қолмаган. «Совғалар супер маркети» ўрнида яна қаққайиб бетон устунлар-у хар қаёққа сочилиб ётган темир-тесаклар уюми кўзга ташланади. Шаҳарчадаги қарийб 20 минг уй-жой ва маъмурий бинолар айнан шу аҳволда яксон бўлган. Трамвай вағони ўз изидан чиқиб, катта йўлни тўсиб қўйган. Ичимлик суви йўқ. Электр таъминоти бутунлай издан чиққан. Канализация таъмирга муҳтож. Йўлларни тозалаш учун вақт керак.

Махсус «Қутқарув бўлимлари», «Санитария тизими» ходимлари ўз хизмат вазифаларини ижро этишаркан, тез-тез уйлар ичида, ертўлаларда йиғилиб қолган илонлар, қурт-кумурсқаларга рўпара келмоқдалар. Шунинг учун ҳозирча шаҳарчага фуқароларнинг қайтиши улар ҳаётига хавф туғдиради деб қаралмоқда. Бир ҳафталик «карантин» эълон қилинган.

Лекин галвестонликлар ўз кадрдон гўшаларига қайтадиган кунларни орзиқиб кутишмоқда. Чунки Галвестон янада гўзалроқ бўлиб қад ростлашига ишонишади.

ТЎҚҚИЗИНЧИ БОБ

ОСМОН ҚАРОҚЧИСИ

Бу одамнинг асли оти Билл Фирман. Юқорирокда, Америкага сафаримдан олдин уни эслатиб ҳам ўтгандим. Индина университетининг ҳурматли домуллоларидан бири. Осиё халқлари тиллари бўйича мутахассис. Шунинг учун ҳам ўзбек тилида сиз билан биздан яхши, мукамал ҳамда «софрок» гапиради, десам ишонаверинг.

Совет даврининг куни битаётган йиллари давомида Ўзбекистонда бир неча маротаба бўлиб, юртимизда яшаган. Биз ижодкорларнинг яқин дўстига айланган.

Мен бу одам «соф» гапиради деб бежиз айтганим йўқ. Биз ўзимиз зиёли адиблар билиб-билмай тилимизни бузиб, «аралаш-қуралаш моллар бозори»га айлантириб юборганимизни Билл ака билан гурунг пайтида пайқаб қолар, баъзан у кишининг ўзи «Она тилини бузиб гапираяписизлар» дея танбех берарди. Ҳатто бир марта Эркин Воҳидов, Ўткир Ҳошимов, Билл Фирман менинг уловимда Фарғона водийси томон навбатдаги сафарга йўлга тушар эканмиз, меҳмон олдимизга шундай шарт қўйди:

– Келинлар, Қўқонга кириб боргунча соф ўзбекчада гурунглашиб кетамиз.

– Келишдик, - деди Ўткир ака унинг фикрини қўллаган бўлиб ва қўшиб қўйди, - кимки ўзбек тилига битта «бегона» сўзни аралаштириб гапирса, бир сўмдан штраф!

– О, жуда яхши! - дея қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди меҳмон ва Ўткир ака томон қўлини чўзди, – ютқаздингиз, қани, «штраф» жаримасини чўзаверинг!..

Хуллас, Қўконга боргунча Бил олдида уччаламиз ҳам қарзга ботгандик.

Билл Фирманнинг лутфли сўзларини эшитган киши уни Американинг узоқ штатларидан келган одамлигига ишонқирамай қоларди. Олтиарикдаги туман стадионида Эркин Воҳидов билан бўлган катта учрашувда шоирнинг «Ўзбегим» қасидасини ўқиб, ҳаммани қойил қолдирган одам-да!.. Шунингучун унга фарғоналиклар «Фармон» ака, тошкентликлар «Билолиддин» деб ном қўйиб олгандилар.

Эски кадрдонимиз Билолиддин Фармон билан Америкага келган кунимнинг эртасигаёқ телефонлашиб, анча гаплашдик.

Мана, ниҳоят у киши билан Вашингтон шаҳри четидаги «Қабоб» деб номланувчи афғонча таомлар емакхонасида қарийб йигирма йилдан сўнг кўришиб, гурунглашиб ўтирибмиз.

– Нега бизларни бутунлай унутиб юбордингиз? - дейман суҳбатдошимга қараб.

Билолиддин ака ўзини оқлаган бўлиб:

– Нега унутар эканман. Хатлар ёзиб турдим-ку! - деди.

– Қурук қоғозга ёзилган хатдан, мана бундоқ дийдорлашиб, кўришган бошқа...

– Дарвоқе, мен билан Назиб Шаҳроний домла ҳам келмоқчи эдилар. Зарур ишлари чиқиб, узр айтдилар.

– У кишини авф этиш мумкин, - дейман суҳбатни яна олдинги мавзуга бурмоқчи бўлиб, - лекин шунча йиллар давомида Сизнинг қандай юмушларингиз чиқиб қолдики, Ўзбекистондан оёқни узиб юбордингиз?

– Қозоқ дўстлар қўйишмади.

– Ҳа, янги дўст топгандан кейин эскисидан воз кечмоқ керак, денг.

– Жок. Мэн сизге эйтсем эш қоишмади. Жумус пен комиб таслади. Қазир «Қазақ тилинен тусунтиру создугу» устиде иставатирмиз. Алмата, Астана жақдарге тез-тез барип дэ келп турипмен.

– Энди тақсир, - дея Билолиддиннинг билагидан ушлайман. - Сизам қўлга тушдингиз! Ўзбекчани «казакшаштириб» роппа-роса бирнечта сўзни нотўғри ишлатдингиз, - дея алоҳида таъкидлагандай қўшиб қўяман;

– Бу ўн бир доллар жарима дегани!

Бироқ Билолиддин ҳам анойилардан эмас, бўш келмайди:

– Қардош туркий тилларнинг ўзаги бир бўлгани учун ҳар қандай жаримадан мустаснодир.

Ўртада кулгу кўтарилди.

Узоққа чўзилган гурунгимиз давомида тилга олинмаган мавзу қолмади, ҳисоб. Ўзбекистонда кечган кунларни эслаш билан адабиётдан тортиб, сиёсатгача.

Вашингтон томонларнинг сентябр ойи об-ҳавоси Тошкент об-ҳавосидан мутлақо фарқ қилмаслиги, бироз намтоб бўлишлиги ҳақида ёзгандим. Бу одам баданига хуш ёқади.

Афғон емакхонасининг очиқ айвони бўйлаб майин шабода эсиб турибди. Қоп-қора осмон гумбазида мингминглаб юлдузлар чарақлайди. Осмоннинг кунчиқар этагидан улкан баркашдай бўлиб, ой кўтарилмоқда. У шундай каттаки, худди кўкдан осилиб турган баҳайбат матога шафақ ранглар қоришмаси билан чизиб қўйилган улкан чилдирмани эслатади.

– Қаранг, Намангандаги Ёрқўрғоннинг тунги манзарасининг ўзи! Ойнинг шундай бўлиб чиқишини мен у ерда ҳам кузатганман, - дейди Билолиддин ака олисларга тикилиб қолганимни сезгандай.

– Ҳа, бу курраи замин шу қадар бир-бирига ўхшаш ва яқин! - дейман-да, қўшиб қўяман. - Шу кичкина еримиз бошига не-не кулфатлар солишга қодир разил кишилар ҳам бор-а. Куни кеча телевизор орқали ўн биринчи сентябр воқеаларига бағишланган кино кўрсатишди.

– Ҳа, бу Америка тарихида ҳеч қутилмаган катта фожа бўлди.

Мен Билолиддин аканинг сўзини бўлиб, кўпдан бери мени ўйга толдириб келаётган саволни бердим:

– Бу фожианинг олдини олиш мумкинмиди?! Нахотки, бир пайтнинг ўзида ашаддий қароқчилар тўртта самолётни қўлга киритишса-ю, улардан бирортаси аэропорт назоратчиларида шубҳа уйғотмаган бўлса?!

– Худди шу оддийгина саволга жавоб излаб, етти йилмобайнида шунчалик кўп тахмину таҳлилли мақолалар, жилд-жилд китоблар ёзилдики, санаб-саноғига етолмайсиз. Агар ўшаларнинг ҳаммасидан бир нусхадан олиб, кажаваларга жойланса, бир неча туяга юк бўлади. Катта карвон дейверинг. Лекин ҳали ҳам жумбоқ жумбоқлигича қолмоқда... Нима, Сиз ҳам шу мавзуда бирор нарса ёзмоқчимисиз? - савол назари билан юзимга тикилиб қаради Билолиддин ака.

– Бир мавзуни минг мақомга солиб ёзавериш кўчирмакашликка ўхшайди, деб ўйлайман. Кеча «Америка космонавтика ва авиацияси тарихи»га бағишланган музейни бориб кўрдим. Унинг баҳайбат, ҳар биттаси стадион майдонича келадиган кўргазма залларини айланиб юриб, негадир ўн биринчи сентябр воқеалари эсимга тушиб кетди. Бу фожиали жиноятлар содир этилишидан олдин «учиш аппаратлари» тарихида хаво қароқчилигига оид бирор ҳодиса рўй берганми, деган савол мени ўйлантириб қўйди. Шуни аниқламоқчиман. Бу ердаги кўпдан-кўп кутубхоналарга бориб, ўзингизни қизиқтирган мавзуни айтсангиз бўлди, газета хабарларидан тортиб, ўша воқеага бағишланган асарларгача мухайё қилиб олдингизга қўйишаркан. Фақат таржимон масаласи бироз муаммо бўлиб турибди.

– Ундай бўлса, айнан сизбоп «теша тегмаган» бундан анчагина олдин бўлиб ўтган воқеани сўзлаб бераман. Ростмана илк бора содир этилган осмон қароқчилиги! Ҳатто менда у ҳақда ёзилган Ричард Часо қаламига мансуб китоб ҳам бор.

Шундан кейин Билолиддин ака 1971 йилнинг кеч кузида содир этилган ўша «қароқчилик» ҳақида шундай

кизиқарли қилиб сўзлаб бердики, тайёр саргузаштли бир хикояга мавзу эди.

Мен уни ўз тасаввурим бўйича қоғозга туширдим.

Бутун мамлакат эртага нишонланадиган «Америка Миллий байрами» кунига тайёргарлик кўрмоқда. Ҳамма ёқда кўтаринки кайфият. Бундай пайтда кўпчилик байрамни АҚШнинг турли шаҳарларида «сочилиб» умргузаронлик қилаётган қариндош-уруғлари, бола-чақалари хузурида жамул-жам бўлиб нишонлашга одатланишган. Шунинг учун ҳам кўчаларда узоқ-яқин сафарга йўл олган машиналар оқими одатдагидан кўп бўлади.

Аэропортлар арининг уясидай гувиллайди. Қаёққа қараманг, қўлида совға-салом билан учоқ рейсларини интиқлик билан кутаётган ёки эндигина аллақадан учиб келган байрамона кайфиятли кишиларга кўзингиз тушади.

Орегон штатининг Портленд аэропорти ҳам одатдагидан гавжум. Радио Сиэтл шаҳри томон учадиган «Боинг-727» самолётига пассажирлар чиқарилаётганини эълон қилди.

Кузнинг анча салқин тушиб қолган ҳавосига қарамай, юпқа, оддийгина қалами матодан тикилган энги калта кўйлақ кийган, қўлида ҳар ким ҳам эътибор беравермайдиган, уринганроқ сумка кўтариб олган ўрта ёшлардаги киши кутиш залидан чиқаверишдаги таблога бир назар ташлаб қўйди: «24 ноябр, вақт 16.45».

«Боинг» керакли баландликка шиддат билан кўтарилиб чиқди-да, «йўл»ни Сиэтл шаҳри томон тўғрилаб, учиб кетди.

Аввал олдинги қатордаги «стюардессалар жойи» билан ёнма-ён бўш ўриндикқа келиб ўтирган қора сумкали йигитга ҳеч ким эътибор бермади. Орадан ярим соатлар вақт ўтгач, йигит тепадаги шундоқ қўл узатса етадиган «чақирув» тугмачасини босди.

Стюардесса кизлардан бири унинг қаршисида ҳозир бўлди-да, жилмайиб:

– Хизмат, сэр! - деди.

Йўловчи «сэр» ҳам хотиржамлик ва табассум билан киз қўлига бир парча хат тутқазди. Стюардесса буни қандайдир ҳазил деб ўйлади. Бошини сарак-сарак қилиб, қоғозга эътибор бермагандай нари кетмоқчи бўлганди, йигит унинг билагидан аста ушлаб, ўзига қаратди.

Қизнинг кўзи қопқоғи ярим очиқ турган сумка ичи-га тушиши билан йигит уни паст овозда огоҳлантирди:

– Ҳеч қандай ортиқча хатти-ҳаракат бўлмасин! Бу бомбанинг тугмаси менинг қўлимда. Самолёт бир зумда парча-парча бўлиб кетиши мумкин. Хатни учувчи қўлига топширинг ва нималарни кўргангингни унга айтинг...

Сиэтл аэропортининг парвоздаги ҳаво лайнерлари билан доимий алоқа боғлаб турувчи навбатчилик хонасида «фавқулудда ҳолат» телефон чироклари липиллаб ёниб, жиринглай бошлади.

– Навбатчилик бўлими эшитади. Тинчликми?

– Портленд аэропортидан Сиэтлга қараб учаётган «Боинг-727» самолётидан капитан Билл Скот гапиряпти. Кабина томондан бошланувчи биринчи қаторда ўтирган йўловчи йигит стюардесса Маклоу орқали бизга таҳдидли хат киритган. Масала жиддий. Қора кўзойнак таққан йигит қўлидаги сумкада детонаторли бомба бор. Қизимиз уни кўрган. Номаълум йўловчи бизга киритган хатда қуйидаги жумлалар ёзилган, ўқиб эшиттираман. «Менинг қўлимда бомба бор. Икки юз минг доллар беришингни сўрайман. Агар талабим қондирилмаса ёки менга нисбатан салгина ногўғри хатти-ҳаракат қилингудек бўлса, истаган пайтда бомбани ҳаракатга келтиришим мумкин. Д.Б.Купер». Бу вазиятда қандай йўл тутишимиз кераклиги ҳақида кўрсатма беришларингни сўрайман.

Кутилмаган хабар бутун аэропорт маъмуриятини ҳушёр торттирди. Яшин тезлигида аэропорт қошидаги

федерал хавфсизлик, полиция ҳамда миллий гвардиянинг сараланган ходимларидан иборат бўлинмалари оёққа турғазилди. Қаердандир снайперлар отряди ҳам етиб келди.

Капитан Скот ердан керакли кўрсатмалар олаётган бир пайтда қароқчи учувчилар хонасига бостириб кирди ва ҳаммани огоҳлантирди: «Жаноблар. Ҳар қандай ортиқча хатти-ҳаракатлар қилмаслигингизни, менга иложи борича кўз ташламаслигингизни илтимос қиламан. Ахир самолёт тўла бегуноҳ одамлар кетмоқда. Бугун катта байрам арафаси. Шундай қутлуғ кунда ҳалок бўлишдан на ҳожат! Ёнингизда камина ҳам бор-ку...»

Йигит командир ёрдамчисидан аэропорт бошлиғи билан шахсан ўзи гаплашмоқчилигини айтди. Бошлиқнинг исми шарифини тўла айтди ҳам.

Қароқчи аэропорт бошлиғига худди эскидан таниш одамдай муомала қилиб, унинг олдида қуйидаги саволларни кўндаланг қўйди:

– Биринчидан, ҳозир аэропорт назорат қароргоҳида навбатчилик қилаётган ким? Иккинчидан, биз учиб кетаётган самолётни бошқараётган жаноб Скот бу касб билан неча йилдан буён шуғулланади ва қанчалик маҳоратга эга? Мана шу саволларга аниқ ва лўнда жавоб олганимдан сўнг ўзаро мулоқотга киришишимиз мумкин. Менинг отим оддийгина Купер.

Ҳозир ўйлаб ўтирадиган пайт эмас, вақт ўтиб борарди. «Ер»дан жавоб қайтардилар.

Шундан сўнг қарийб ярим соатга чўзилган «мулоқот» бўлиб ўтди. Қийин ва «бахсли» бу «мулоқот»да иштирок этган фуқаро ва ҳарбий авиация сир-асрорларидан яхши хабардор мутахассислар шу қарорга келдиларки, ҳозир самолётдан туриб ўз ҳукмини ўтказмоқчи бўлаётган кимса оддий йўловчилардан эмас. Бу соҳадан яхши хабардор ҳамда мамлакат тарихида рўй бераётган биринчи ва ҳеч

ким кутмаган бу «осмон қароқчилиги»га пухта тайёргарлик кўрган... Чинданам унинг қўлида жанговар бомба бор бўлса, пассажирлар ҳаётини сақлаб қолиш йўлида қўяётган шартларига рози бўлишдан бошқа илож йўқ...

Самолёт бир неча соат давом этган «тутқунлик»дан сўнг Сиэтл аэропортига келиб қўнди. Учувчидан бошқа ҳамма ҳаво лайнери салонини тарк этди.

Пассажирларнинг кўпи сал кам бир соатча вақтга чўзилиб кетган бу «рейс»дан анча ранжиган, аэропортга чиққан таниш-билишларини узоқ куттириб қўйганликлари учун ўнғайсизроқ бир ҳолатда катта бинога кириб келишлари билан... уларни «меzbон»лар эмас, сон-саноксиз журналистлар куршаб олди.

Қаерда бирор шов-шувга «арзирли» хабар иси чиқса, элдан бурун ўша ерда ҳозир у нозир бўладиган бу оммавий ахборот вакиллари осмонда рўй бераётган «қароқчилик»дан салгина олдин хабар топиб, аэропортга қараб чопишганди.

Энг қизиғи, ҳатарли шу рейсда учиб келганларнинг деяри барчаси ўз бошларидан кечган таҳликали ҳодисалар ҳақида, журналистлар томонидан ёғдирилаётган саволлар орқали хабар топдилар.

Айни мана шу дақиқаларда «осмон қароқчиси» талаб қилган 200 минг «ишлатилган», яъни муомалада бўлган доллар пул билан тўртта парашют солинган оғзи очиқ картон қутини кўтариб олган аэропортнинг икки масъул ходими самолёт олдида пайдо бўлишди. «Юк»ни командир Скотнинг ўзи қабул қилиб олди. Эшик қайта ёпилди.

Купер келишилган шартга риоя қилиб, ўз берган ваъдасида турганди... Аэропорт маъмурлари ҳам аҳдни бузишмабди. Купер қути ичига бир қарашдаёқ буни сизди. Фақат пуллар 20 долларли бўлиб, салмоғи ошиб кетганди.

Самолётга ёқилғи қуйилгач, Купер сир сақлаган йўналиши - Мексикага қараб учишни буюрди.

«Боинг» орқасидан Америка Ҳарбий Ҳаво кучларига қарашли қирувчи самолёт ҳам кузатувчи сифатида йўлга тушди.

Ҳаммаёқ қоп-қоронғи тун вақти эди.

Орадан ярим соатча ўтгач, Купер кутилмаганда капитан Билл Скотдан йўлни қарши томон - жанубга қараб ўзгартиришни талаб қилди ва деди:

– Самолётни ўн беш даража ёнлама ҳолатга келтириб, тезликни секундига тўқсон метрдан оширмай учинг. Гилдирақлар тушириб қўйилган ҳолда ер билан оралиғи икки минг метр баландликдан ошмасин.

Учувчи сифатида кўп тажрибага эга бўлган капитан Скот ҳам бу қароқчи йигитнинг самолёт бошқариш сирларидан яхшигина хабардор эканлигини дарров сизди. Шу билан бунақа вазиятда ёқилғи кўп сарфланиб, тез тугаб қолиши мумкин дея огоҳлантирди.

– Ташвиш чекманг, ҳаммаси яхши бўлади. Бемалол Рио аэропортига етиб оласиз, - деди Купер ўзига ишонган бепарво оҳангда. - Энди капитан, менинг сўзларимга яхшилаб қулоқ солинг. Аввал келишганимиздагидек, ўзингизнинг жонингизни ҳам ўйлашингиз керак! Мен кабинадан чиқишим билан пўлат эшикни маҳкам тамбалаб ёпасиз, токи салондан сизнинг хонангизга ҳаво ёпирилиб кирмасин. Шу билан фақат ерга қўнганингиздан кейингина эшикларни очишингизга тўғри келади. Демак, мен ҳозир салонга чиқишим билан сиз ўзингизни ҳимоялайсиз. Келишдик. Хайр, омон бўлинг!

Орадан бир мунча вақт ўтиб, самолётда силкиниш ҳолати сезила бошлади. Бу салонга совуқ ҳаво кира бошлаганининг аломати эди...

Капитан Скот ва унинг самолётини кузатиб борган ҳарбий учувчилар тўрт соатдан сўнг Рио аэропортига бориб қўндилар. Лекин улар ва аэропортда ҳозир бўлган эксперт текширувчилар «Боинг - 727» нинг ягона пасса-

жири қачон, қаерда ва қай тарзда ғойиб бўлиб қолганини билолмай ҳайрон эдилар.

Аммо қилни қирқ ёрувчи Федерал Хавфсизлик бюроси ходимлари самолётдаги далил-ашёларни, махсус аппарат томонидан ёзиб борилган «маълумотнома»ларни текшириш натижасида шу қарорга келдилар: қароқчи капитан Скот кабинасини ташлаб чиққач, самолёт салоида узок ушланиб қолмаган. Беш-олти дақиқалардан сўнг пулни ёнига боғлаб, парашютдан сакрагани аниқ. Атроф қалин булутлар ҳамда қоронғиликка чулғанган бўлгани учун харбий самолётдаги кузатувчилар уни пайқамай қолишган.

Ана шундан сўнг зудлик билан Купер яшириниб юрган деб тахмин қилинган ҳудуд харитаси тузилиб, уни қўлга тушириш операцияси бошланди. Бу ишга Марказ ҳамда Штатлар Хавфсизлик Бошқармасининг энг тажрибали ходимлари жалб этилди.

Бирок, қароқчидан ном-нишон қолмагандай эди. Чунки у парашютдан сакраб паноҳ топмоқчи бўлган жойлар одам оёғи етмас чангалзор ҳамда ботқоқликлардан иборат бўлиб, у ердан кечаси тугул, кундуз кунларининг ўзида ҳам одам йўл топиб, омон қолиши амри маҳол бўлган ҳудуд ҳисобланарди.

Шунга қарамай, қўшимча кучлар жалб этилиб, қидирув ишлари давом эттирилар, ҳатто олисдан туриб қимирлаган жиғиртдай тирик жонни ҳам адашмай аниқлай оладиган энг «сезгир» аппаратлар билан жиҳозланган авиация бўлинмалари ҳам ишга солинган эди.

Чунки бу Америка тарихида мисли кўрилмаган ходиса - осмон қароқчилиги ва уни амалга оширган йигит ҳақидаги турли тахмину мулоҳазалар билан тўлиб тошган матбуот хабарларини деярли ҳамма ўқир, радио гапирар, телевизор таҳлил этарди.

Ора-чира «Купер аллақачон ботқоқлик домига тортилиб, нариги дунёга равона бўлган. У белига боғлаб ол-

ган ўша икки юз минг доллар пул билан самолётдан сакраган пайтдаёқ совуққа дош беролмай, жон таслим этган» деган мутахассис тахминлари ҳам қулоққа чалиниб қоларди.

Аммо нима бўлса-да, бутун мамлакатни чулғаб олган шов-шувларга барҳам бериш учун Купернинг ё тиригини ёки ўлигини топиш зарур эди.

Бироқ, ҳамма уринишлар бесамар кетарди.

Шундай кунларнинг бирида уч ҳафта давомида Американинг кутилмаган қаҳрамонига айланиб улгурган Купернинг ўзидан «Лос Анжелес таймс» газетаси таҳририятига хат келиб қолди. Унда шундай жумлалар ёзилганди: «Мен ҳозир кўпчилик ўйлаётганидек ҳеч қандай Робин Гуд эмасман. Балки бу ёруғ дунё билан хайрлашишига атиги уч-тўрт ҳафта қолаётган бахтиқаро бир одамман, холос. Самолётни олиб қочиш, менинг назаримда, ҳаётимнинг сўнгги дақиқаларини муносиброқ ўтказиш мақсадида қилган омадли ҳатти-ҳаракатларимдан бири бўлди, деб ўйлайман... Мен, бироз аҳмоқонароқ бу ишни авиакомпанияларни ёмон кўрганлигим ёки ўзимни бошқалар олдида кўз-кўз қилиш мақсадида амалга оширганим йўқ. Бу қилмишим учун менинг шаънимга тавқи-лаънат ўқиётганларни ҳеч қачон қораламайман, бунга ҳаққим ҳам йўқ. Мени тутиб, гуноҳимга яраша жазолашларини талаб қилаётган кишиларни ҳам яхши тушунаман. Ёмонлашга асло ҳаққим йўқ. Лекин шуни яхши биламан, бошқаларга ҳам билдириб қўймоқчиманки, мени ҳеч қачон қўлга туширолмайдилар. Шу билан мен ҳеч қачон олис-олислардаги ўрмон ёки одам оёғи етмас чангалзор ботқоқликлар қўйнида яшириниб юришни истамайман. Бу ёзганларимни қандайдир ақли ҳушини йўқотиб қўйган жиноятчи кимсанинг мактуби деб ўйламанглар. Мен умрим бино бўлиб, ҳукумат қонунини бузган инсон эмасман. Ҳатто машинамни «тақиқланган жой»га қўйганим учун полицияга бирор марта жарима ҳам тўламаганман».

Купернинг бу хати «Лос Анжелес таймс»дан ташқари бошқа матбуот саҳифаларида ҳам босилиб чиқди... Шундан сўнг у қароқчи эмас, турмушдан кўп азиятлар чеккан, меҳр-шафқатга муҳтож, мушфиқ ва мужриб бечора кимсага айланиб кетди.

Унга кўпдан-кўп қиз-жувонлар томонидан оташин севги изҳор қилиб ёзилган мактублар таҳририятларга келиб туша бошлади.

«Д.П.Купер» номи муҳрланган майкалар сотувга чиқарилди.

Лекин Купер томонидан ёзилган хат кимлардир томонидан ўйлаб топилган уйдирма эканлигини айтувчилар ҳам йўқ эмасди. Айниқса, у сакраб тушиб қолган ҳудуд атрофларида истикомат қилувчи ўрмонбегилар шундай фикрда эдилар. Айни шу одамлар Купер аллақачон жиноят йўли билан топилган пуллари билан қилмишига яраша ўлим топган дейишарди.

Бу фикр Федерал Қидирув Бошқармаси томонидан тасдиқланиб, матбуотда ҳам эълон қилинди... Яна, орадан тўрт йил ўтгач, Купер номи билан боғлиқ «иш» ёпилганилиги ҳақида расмий ахборот тарқатилди.

Бирок, «қароқчи изидан» тушиб, ўша икки юз минг доллар пулни қўлга киритмоқчи бўлган саргузашт ишқивозларининг у парашютдан сакраган ҳудуддан ҳамон оёғи узилмас эди.

1979 йили кутилмаганда рўй берган бир ҳодиса Купер номининг яна юқорига қалқиб чиқишига сабаб бўлди: ўша ҳаммага маълум ва машҳур бўлиб «Сирли хазина» номи олиб кетган ҳудудда айланиб юрган ҳаваскор овчининг кўзи кутилмаганда кўлмак сувли ботқоқликдан ярмичаси чиқиб турган темир парчасига тушиб қолади. Ундаги металлга ўйиб ёзилган «Учиш пайтида тамба қаттиқ ёпилган бўлиши керак» деган жумлалар аниқ кўриниб турарди.

Бу «Боинг» самолётларининг орқа эшигига ўрнатиб қўйиладиган огоҳнома битикли тахтача бўлиб, ўша Ку-

пер олиб қочган учоққа қарашли, ундан узилиб тушиб қолгани шубҳасиз эди. Мутахассислар томонидан олиб борилган текширувлар ҳам шуни тасдиқлади.

Ана ўшандан кейин қароқчининг қаердадир яшири-ниб ётган бойлигига қизиқиш яна ортиб кетди... Барибир ҳеч ким уни топиш бахтига муяссар бўлмади.

1980 йили Портленд шахри ёнидан оқиб ўтувчи Колумбия ривер анҳори бўйида ўйнаб юрган Ингре-ма исмли болакайнинг кўзи қирғоқдаги лойдан чиқиб, куёш нурида товланиб турган 20 долларли пулларга ту-шиб қолади. Бу бир боғлам сув ўтмас халтага жойлаб боғичланган беш минг атрофидаги пул эди. «Топилма»ни уйга олиб келган боланинг отаси ўн йиллар давомида «осмон қароқчиси»нинг қаерлардадир сочилиб ётган пуллари ҳақидаги шов-шувлардан яхши хабардор эди.

Уни полиция маҳкамаси ходимлари қўлига топшир-ди. Текширишлардан бу боғлам бундан роса тўққиз йил муқаддам Портленд аэропортида қароқчи қўлига олиб бориб берилган, ҳар бири 20 купюралари 5 минг доллар-дан иборат 40 та боғламнинг бири экани, ҳатто уларнинг ўшанда қайд этилган банкнот рақамлари ҳам тўғри кел-ганлиги маълум бўлди.

Бу «Купер пуллари»нинг бир қисми бўлиб, узоқ ши-молий ҳудудлардаги дарё сувлари орқали оқиб кел-ганлиги энди ҳеч кимда шубҳа уйғотмасди. Шу билан қароқчилик орқали қўлга киритилган пуллари унинг ўзини ҳам абадул абад йўқлик қаърига тортиб кетгани аниқ эди...

Мен қарийб ўттиз саккиз йилча муқаддам бўлиб ўтган бу воқеа ҳақида батафсилроқ маълумот олиш мақсадида таниш-билиш бўлиб қолган кўпчилик америкаликларни гуруннга тортиб кўрмоқчи бўлдим. Бироқ, улар яхши эс-лолмайдилар. Баъзилар, ҳа, шундай «самолёт ўғриси» ҳақида гап-сўз бўлганди, дейишдан нарига ўтишмади.

Ҳатто бу ерлардаги «анқонинг уруғидан бошқа» ҳар нарсани топса бўладиган «миллион букс» кутубхоналаридан «11 сентябр қароқчилиги»га оид истаганча адабиётларни топа оласиз. Лекин Федерал Қидирув Бюросининг собиқ изқувари Ричард Часо қаламига мансуб «Д.Б.Купер ўликми ё тирик?» китобини топа олмайсиз.

ЎНИНЧИ БОБ

РЎЗИ НАЗАР

«Америкалик ўзбеклар» кимлар ва қачон у томонларга бориб қолишган деган савол албатта кўпчиликни кизиқтириши аниқ.

Бироқ, мен 2007 йили «Фан» нашриёти томонидан (негадир камроқ нусхада) чоп этилган, қалами анча пишиқ журналист Мавлон Шукурзоданинг худди шу ном билан аталган китобини ўқиб чиққач, бу мавзуни чуқурлаштирмасликка ҳаракат қилдим. Чунки, ҳар бир кизиққан одам шу китобдан ўз саволларига жавоб топа олади.

Дарвоқе, Мавлонжон қаламига мансуб асарнинг анчагина қисми Буюк Муҳожир ҳамюртимиз Рўзи Назар тилидан ҳикоя қилинган бўлиб, хўп кизиқарлидир.

Шуниси ҳам борки, Рўзи аканинг бошидан кечирган воқеалар ўз салмоғи билан бир нечта китобга мавзу бўла олади. Масаланинг мана шу томонини ҳисобга олиб, мен ҳам бу ажойиб инсон ҳақида ўз фикримни айтмоққа жазм этдим.

Америкага йўлга тушишим арафасида кўпгина дўстлар энг аввало Рўзи ака билан Абдулла Хўжа акаларни топиб, учраш ва бизнинг саломимизни етказ, дейишганди.

Рўзи акани биламан: 1991 йили Ёзувчилар Уюшмасининг Туроб Тўла номидаги кўчада жойлашган янги биносидан у инсон билан биз адибларнинг катта учрашуви бўлганди.

Ўшанда меҳмон узоқ давом этган қизиқарли мулоқотдан сўнг ўзи уч марта муборак ҳаж сафарига бўлганлиги, мусулмон дунёси мамлакатларининг кўпдан-кўп раҳбарлари, дину диёнат пешволари билан учрашиб, гурунглар кургани ҳақида гапириб турди-да:

- Энди мен Сизларга юртимизни айланиб, ўзим гувоҳи бўлган, бироз кўнглимни ранжитган воқеалар ҳақида гапириб ўтмоқчиман. Бу, айниқса, сиз, қалам аҳлини бефарқ қолдирмаслиги керак, - деганди...

Рўзи аканинг ўшанда айтган, ҳаммани ҳайратга солган, шу билан кўпчилик ижодкорлар юрагини ўртаб турган башоратомуз гапларини келтиришдан аввал Ўзбекистонда ўша пайтлар рўй бераётган аҳвол ҳақида қисқача тўхталиб ўтишга тўғри келади.

Юзи устара кўрмаган, овози энди дўриллай бошлаган йигитчалар қандайдир буйруқ асосида бирдан қиёфасини ўзгартиб, пайдо бўлиб қолгандай, шаҳарларда, айниқса қишлоқ жойларида кўпайиб кетганди. Улар бир тутам соқол-мўйлов кўйиб олган бўлиб, ўнг келганга мусулмончилик ақоидларидан ваъз айтадиган, баъзилари эса, ўзини диний илму ҳикматнинг сал кам пешвоси даражасида тутадиган бўлиб қолганди.

«Даъватчи» деганлар ҳам пайдо бўлиб, эшик қоқиб, ҳамма ёшу кекса эркак зотини масжидга чиқишга ундар, бирор сабаб билан буни адо этолмаганлар ҳеч ўйлаб-нетиб ўтирмай «ғайридин»га чиқариларди.

Ҳали она сути оғзидан кетмаган тирранча «муллавачча»ларнинг ота-буваси тенги кишиларга ақл ўргатиб, «ҳақиқий мусулмончилик»дан сафсата сўқиши одат тусини ола бошлаганди.

Наманган шаҳрининг қоқ марказида жойлашган машҳур истироҳат боғи чойхоналаридан бирида шундай воқеанинг гувоҳи бўлганман: бошида оқ тўр дўппи, эгнида узун юпқа қалами чопон кийиб, бағрига «Куръон»

китобини босиб олган 17-18 ёшлардаги кўсанамо йигитча (бундайларни ўша кезлар наманганликлар «Вопка» деб аташарди) сўрида гап-гаштак қилиб ўтирган «улфати чор» отахонлар олдига яқинлашиб, овозини сунъий арабча талаффузга мослаб:

– Ассалому алайкум, биродарлар! - деди.

Қариялардан бири:

– Ва алейкум ассалом, - дея алик олди-да, қандок қилиб биз сенга «биродар» бўлиб қолдик, дегандай ғалати қараш қилди.

Шунда йигит ҳеч нарсага эътибор бермай, чолларга танбеҳнамо қилиб, гап уқдира кетди:

– Бизнинг мусулмончиликда «салом» сўзига чала «алик» олиш гуноҳи азимдир.

– Хўш, қандай гуноҳ экан! - чоллардан иккинчиси унга ўқрайиб қарагандай бўлди.

«Мулавачча» бироз тараддулланиб, ўзини сал ноқулай хис этгандек жилпанглади, сўнг мулойимлик билан таъзим қилиб:

– «Ва алейкум ассалому ва раҳматуллоҳ» дея айтишларингиз лозим эди, - деди.

– Сен кимнинг боласисан? - деб сўради йигитчанинг саломига биринчи бўлиб «алик» олган қария.

Унинг вазоҳатидан «Вопка» бироз ҳайиқиб, орқага тисарила бошлаганди, чол овозини баралла қўйиб, жеркиб ташлади:

– Йўқол, падарингга лаънат! Агар ҳароми бўлмасанг, чинданам отанг бор бўлса, «даъватчилигинг»ни ўшанга бориб қил...

«Даъватчи» «Вопка» муқаддас китобни бағрига маҳкамроқ босганча:

– Астағфуруллоҳ, астағфуруллоҳ! - дея кўздан ғойиб бўлганди...

Бу хилдагилар... беш вақт намоз пайти яқинлашиши билан кетаётган йўлида ёки машинадан тушиб-туш-

май овозининг борича «Аллоҳу акбар, аллоҳу акбар» дея «азон» чакираверадиғанлар кўпайиб кетганди... Гўё шундай йўллар билан «мусулмонлар қулоғини очмоқ мумкин» эмиш...

Ҳатто катта-кичик давлат идораларида алоҳида «масжид» - номозхоналар учун жой ажратишни талаб қиладиғанлар кўпайишиб қолганди.

Масжидлар-ку, ҳар қадамда қуриларди.

Булар, албатта, табиий ҳол эди: яқиндагина ашаддий совет атеизми яловбардорлари томонидан барча исломий қадриятларга, урф-одатларга қарши уюшган ҳолда амалга оширилган куфр қилгиликларга норозилик жавоби эди, бу хатти-ҳаракатлар. Лекин акс-садонинг бунчалик ашаддийлашиб кетишини ҳеч ким кутмаганди. Тутқунликда ётган қушлар қафасдан чиққач, ўзи билганича ҳар қаёққа тўзиб кетгани сингари, бизда ҳам диний эркинликнинг асл моҳияти - ҳамжихатлилиқ, оқилона ҳурфикрлилиқ, дунёвий илму маърифат тамойилларидан яхши хабардорлик эканлигини тушуниб етишда парокандалиқ авжга чиққан эди. Эзгуликдай пок эътиқоддан ўзининг ғаразли мақсадлари йўлида фойдаланадиғанлар кўпайиб қолганди.

Мустақилликни қўлга киритиб, тетапоя бўла бошлаган ҳукумат эса қаддини эндигина тиклай бошлаган пайтда, бундай бир гуруҳ диний саводсиз кимсалар тарафидан амалга оширилаётган оломон «тадбирлар»ни эзгулик томонга йўналтириб юборишга ожиз эди.

Ҳар қандай вазиятда ўз фикрини жамоатчиликка айтиб, кўпчилик диққатини торта олган биз ижодкорлар ҳам бу талагўплар оғушида қарахт бўлиб қолгандай эдик. Қадим-қадимдан ота-боболаримизнинг орзуси бўлиб келган - Озодликка эришиб, бағримизга шамол тега бошлаган бир пайтда, атрофимизни ўраб, ўз домига тартиб бораётган бундай бир томонлама «кўтаринки»

рўшноликнинг оқибати нима билан тугаши ҳақида қаламкашлар бирор сўз айтишдан ўзларини тиярди. Яна, ажабланарлиси, айрим дўстларимиз шу «гирдоб» ичида айланиб қолишганди.

Чунончи, Рўзи ака ўша биз адиблар билан бўлган учрашувда айнан кўпчилик юрагини ўртаб турган гапларни айтганди:

- Иншооллоҳ, ҳаммамиз мўмин-мусулмонмиз. Лекин менинг гапларимни тўғри тушунишларингизни истардим. Совет тузуми муқаддас динимизни доим таъқиб остига олиб келганини ҳаммангиз яхши биласиз. Ҳатто мусулмон марҳумларга жаноза ўқиш таъқиқлаб қўйилганлиги узокларда яшаб турган биз ўзбекларнинг ҳам юракларимизни зирқиллатарди. Мана, энди худо шу кунларга етказганига минг қатла шукурлар бўлсин. Бироқ, мен бу озодлик, эркинликни қўлга киритган юртимизни айланиб, бир нарсага эътиборимни қаратдим: ҳамма ерда масжидлар қурилмоқда. Бу, эҳтимол, яхшидир. Лекин ҳар жойда меъёр бўлгани унданам яхши эмасми! Мусулмончилик - астачилик, деган гап бор. Водийда бир маҳаллада бўлдик. Икки ака-ука топармон-гутармон экан. Улар алоҳида-алоҳида данғиллама ҳовлида яшашларини айтишди. Укаси кўчанинг у бетидан ер сотиб олиб, масжид қура бошлабди... Акаси ҳам менинг сендан қаерим кам деб, йўлнинг бу бетига яна бир масжид қуришга киришибди... Яна ҳорижлик сармоядор ҳамюртларимиз фақат масжид қуриш билан овора эканлар. Бундай савобли ишни бирор жойда мактаблар қуриб, амалга оширилаётганини кўрмадим. Ваҳоланки, кўплаб жойларда, айниқса, қишлоқларда болаларнинг илм-маърифат маскани - мактаб бинолари ачинарли аҳволда. Энг аввало, мустақил Ўзбекистоннинг келажаги - ёшларга мукамал билим беришни ўйлаш керак-ку, ахир!..

Ўшанда Рўзи ака аччиқ, шу билан бирга, ҳақ гаплар айтганини орадан кўп ўтмай англадик.

Минг қатла шукурлар бўлсинки, юртимиз устига ташланмоқчи бўлган хурофотнинг қора пардалари йиртиб, парча-парча қилиб ташланди. Нияти бузук «раҳнамо» ларнинг овози даф бўлди...

Мен Хэриндон шаҳарчасига келиб тушганимнинг иккинчи куни эшик кўнғироғи жириглади. Қаршимда бундан ўн саккиз йиллар аввал қай суратда кўрган бўлсам, шундай чехра, бардам қад-қоматли хушчақчақ отахон кулиб турарди.

– Америкаликларда ташрифдан аввал мезбонга кўнғироқ қилиб, хабар берилади. Мана, биз ўзбекчилик қилиб, келавердик. Ижозатми?

– Мен Сизнинг олдингизга боришим керак эди, Рўзи ака! - дедим-да, у кишининг истикболига чиқдим.

Рўзи ака дастурхон устида:

– Туркия, Германия сафарларида бўлиб, бу йил юртга ўтолмадим. Дўст-биродарлар қандай юришибди? Шоир ру замон Эркинжон бардаммилар? - дея таниш-билишлар номини бирма-бир айтиб, ҳол-аҳвол сўрай кетдилар.

Ҳамманинг саломини айтдим...

Шундан кейин вақт алламаҳал бўлгунча гурунглашиб ўтирдик...

Ҳозир 93 ёшга кираётган суҳбатдошимнинг қарийб 65 йиллик умри мусофиротда ўтган. Европа, Шарқнинг кўп мамлакатларида яшаган. Баъзи одамлар беш-ўн йил чет эл сувини ичса, бўлди - нималари биландир дарров «ўзгаради» қолади. «Тили» ғализлашади, муомалалари «хорижий-рок» бўлади. Лекин Рўзи аканинг сўзларида ўша-ўша марғилонча шакаргуфторлик, ўзбекона лутф сақланиб қолган. Ҳатто бирор ортиқча «оҳанг»ни ҳам сезмайсиз.

Мусофир деганда одам кўз ўнгида олис юртларда дарбадар, бесамар кун кечириб юрган киши гавдаланиши

аник, албатта. Рўзи ака мусофирот азобини ўзбекнинг жонкуяр ҳимоячиси сифатида, унинг номи олам узра жарангласин, дея матонат билан тортган ва шу йўлда жуда катта хизматлар қилган тиниб-тинчимас, фидойи инсондир.

Совет мафқураси узоқ йиллар кўзларимизни кўр, кулоқларимизни қар, тилимизни гунг қилиб келган мафкура эди. У нима ёзса, нима деса ишонардик. Шўроларнинг одамкушанда сиёсатига, айниқса, чет элда туриб, салгина қарши сўз айтган киши борки, «ватангадо», «соткин», «душман» дея жар солинарди. Бизлар ҳам билиб-билмай шу наърага қўшилардик...

Рўзи ака урушнинг сўнгги кунлари немис концлагеридан озод қилинган туркистонликлар, айниқса, ўзбекларни Сталиннинг қонга ташна қўлига топшириш ҳалокатли эканлигини бир неча бор Иттифоқчилар Армияси қўмондонлиги олдиға масала қилиб қўяди.

Бироқ, Ялта Конференциясида тузилган ўзаро Шартномаға мувофиқ, немислар қўлида асирликда бўлган «Қизил Армия» солдатлари «ўз юртлари»ға мажбуран қайтарила бошлайди. «Юрт»да эса уларға энг олий жазо берилиб, «Ватан хоини» деган тамға босилиб, судсиз, сўроқсиз йўқ қилина бошлайди. Пароходлардан ташлаб, баъзан кемалар билан бирға сувға чўқдирилади. Ёки қуруқликка туширилиши билан қуршаб олиб, отиб ташланади. Поезд вагонлариға юклаб келтирилганлар ҳам шундай йўл билан қириб ташлана бошлайди. Айниқса, Рўзи Назар Одесса порти остоналарида содир этилган мисли кўрилмаган «қатли ом»дан хабар топгач, астойдил ҳаракатға тушиб қолади. Чунки ўша кунлар Америка қўшинлари назорати остида бўлган концлагерлардан асосан туркистонликлардан иборат бир неча минг маҳбусни Совет қўшинлари қўлиға топшириш тараддуди кўриларди. У тутқунларни нималар

кутаётгани ҳақида лагерлар бош комендатураси номига «огоҳлантириш хати» билан мурожаат қилади. Бу «хат» ҳақидаги хабар тезда маҳбуслар орасида тарқалиб, норозилик исёнлари кўтарилишига сабаб бўлади. Исён олови бошқа лагерларга ҳам ёйилиб, маҳбуслар очлик эълон қиладилар. Ўз жонига қасд этиш ҳодисалари рўй беради.

Бу кўнгилсизликлар тафсилоти ўша пайтдаги АҚШ Бош ҳарбий вазири Д.Эйзенхауэрга етиб боради. Ва асирликдаги Қизил Армия аскарларини «мажбуран Совет ҳарбийлари қўлига топширмаслик» ҳақида махсус буйруқ чиқади.

Шундай қилиб, юз минглаб туркистонликлар қатори кўплаб ўзбек йигитлари ҳаёти сақлаб қолинади...

Рўзи ака урушдан кейинги йиллар Халқаро миқёсда ўзбек халқининг тиниб-тинчимас, жонкуяр вакили сифатида кўп хайрли ишларни амалга оширди.

Унинг 1955 йил 18-22 апрел кунлари Осиё-Африка мамлакатлари Бондунг Конференцияси очилиш олдида Катта Анжуман учун тайёрланган маъруза-нутқининг матни ўша куннинг ўзидаёқ мезбон мамлакат Индонезиянинг деярли барча матбуотида, эртасига эса жаҳоннинг етакчи газеталари саҳифаларида чоп этилди.

Бу маъруза-нутқда аввал Чор Россияси, сўнгра Болшевик Россия зулми остида яшаб келаётган ўзбек халқининг орзу-умидлари баён қилинган бўлиб, бундай юқори мартабали Халқаро Анжуман минбаридан шу халқ вакиллари учун ҳам муносиб ўринлар ажратилиши зарур, деб ёзилганди.

Рўзи аканинг «Халқ дипломатик миссияси» кўплаб мамлакатларнинг давлат ва жамоат арбоблари диққатини ўзига тортади. У Жамол Абдул Носир каби қатор мамлакатларнинг таниқли арбоблари билан дўстона алоқада бўлади.

Ҳиндистон Бош вазири Жавоҳарлал Нехру билан баҳсли гурунглар қилади. «Меҳмон» (яъни, Рўзи Назар)

Жавоҳарлал Нехрунинг «Ҳиндистоннинг кашф этилиши» китобида Бобур шахсига берилган юксак баҳо учун миннатдорчилик билдиради. Бироқ, «1917 йил октябр инқилоби сиз ёзганчалик ҳавас қиладиган даражада эмас, у фақат зўравонлик ва зулм билан амалга оширилган қонли фожиалар инқилоби» дейди. Нехру аввал навқирон ҳамсухбатига ҳайрат билан қарайди. Ўйланиб қолади. Сўнгра жилмайиб, бош қимирлатиб кўяди.

Рўзи ака саксонингчи йиллар Совет кўшинлари Афғон юртида қонли босқинчилик жанглари олиб бораётган кунларнинг бирида матбуотда эълон қилинган ташвишли бир хабарга кўзи тушиб қолди. Унда узок Ҳиндикуш тоғлари орасида жойлашган дала командири Гулбиддин Дўстийрга қарашли ертўла - ҳибсхоналарда Совет армиясидан асир тушган ўзбек миллатига мансуб аскарлар сақланаётгани, командир мухбирнинг «Улар мусулмонку, шафқат қилмайсизларми?» деган саволига «Шўро ҳарбий кийимини кийиб, бизга қурол кўтарганларга омонлик йўқ» дея жавоб бергани, ҳозир шарият ҳукми бўйича асирларни ўлим жазоси кутаётгани ҳақида ёзилганди.

Бир пайтлар қанчадан-қанча туркистонлик миллатдошларини «қизил»ларнинг ўлим чангалидан қутқариб қолишга қодир бўлган Рўзи Назар наҳот «кичкина битта отряд командирига сўзим ўтмаса» деди-да, узок сафарга отланди.

Бахтига бугунги «Вашингтон - Исломобод» бўйича учадиган самолёт рейсига битта ўринга чипта топилди.

У Исломоддан чегара шаҳар Пешоворга келди. У ерда уни «Шаҳаншоҳ Бобурга қиз бериб, куда-андалик ришталари билан боғланган»лар хонадонининг вакили, Покистон чегара кўшинлари генерали, эски таниши Фазал Ғафур кутиб олди. Дастурхон устида гурунглашиб, нонуштани бирга қилишди.

«Чегара»дан ўтилгач, тоғ сўқмоқлари бўйлаб юришга мўлжалланган «Жип» қинғир-қийшиқ тошлок сўқмоқлардан кўтарилиб кета бошлади. Гулбиддиннинг қароргоҳи анча ичкарида экан, етиб боришгунча кун ярим бўлди.

«Командир»нинг ўзи йўқ, чет элда экан.

Асир йигитлар устидан «шариат ҳукми» ўқилган, улар икки кундан бери сувсиз, овқатсиз ташландиқ зиндонда ўз ўлимларини кутиб ётишгани маълум бўлди.

Қароргоҳ бошлиқларидан бири «чиқарилган ҳукми ул зотдан бошқа ҳеч кимнинг бузишга ҳаққи йўқ»лигини айтиб, туриб олди.

Маълум бўлишича, Дўстиёр кеча Лондонга учиб кетган.

Рўзи Назар Англия пойтахтидан мужоҳидлар сардорларидан анча эътиборлиси ҳисобланмиш жанобни осонгина топди.

У ҳукумат раҳбарлари қабулида бўлиб, меҳмонхонага яқиндагина қайтган, кайфияти чоғ, шу билан бирга, анча димоғдор кўринарди.

– Улар аллақачон қатл этилган, - деди командир Рўзи Назарнинг сўзини шартта бўлиб, нима мақсадда келганини дарров англаб.

– Йўқ. Қатл этилмаган. Саккизта маҳбуснинг бари тирик, - шаштлироқ оҳангда кўшиб кўйди у. - Улар олдига ўз одамларимизни кўйиб келдим!

Дўстиёр ўтирган жойидан туриб кетди:

– Нега менинг ишларимга аралашасиз? Бунга йўл кўймайман! - унинг қўллари титраб, мушт бўлиб тугилди ва бирдан овозини пастлатиброқ деди, - нима сабабдан кофирлар ёнини олаётганингизни тушунмаяпман, жаноб?

Рўзи ака ҳам аста ўрнидан кўзғолди, ўзини босган ҳолда вазмин овоз билан дона-дона қилиб:

– Улар мусулмон. Менинг халқим вакили. Шунни билиб қўйингки, мен у йигитларнинг бирор тола сочи тўкилишига ҳам йўл қўймайман, - деди-да, хонани тарк этди.

Шуниси қизикки, эртаси куни Рўзи ака Исломобод аэропортида самолётдан туша туриб, Дўстиёрни кўриб қолади. Улар бир самолётда учиб келишган экан. Бирок, унинг ёнидан бепарвогина ўтиб кетади.

Кечқурун вақт алла маҳал бўлганида «Шалимар» меҳмонхонасига телефон қилиб, Рўзи акани йўқлашади.

Гўшакдан анча мулойим оҳангда таниш овоз эшитилади.

– Беодоблик учун минг узр сўрайман, соҳиб! Йигитларингизнинг, айтганингиздек, бирорга соч толалари ҳам тўкилмаган. Соғ-омон. Уларни қаерда қабул қиласиз? Айтган жойингизга олиб бориб, берамиз.

Бу Дўстиёр эди...

Шундай қилиб, саккиз нафар Шўро армияси зобитлари (улар орасида бир рус, яна бир татаристонлик йигит ҳам бўлган)нинг ҳаёти сақлаб қолинди. Уларнинг асосий қисмини ташкил этган қашқадарёлик йигитлар Ўзбекистон мустақилликка эришгач, ўз она юртларига қайтишди...

Рўзи ака бажарган бундай савобли ишларнинг сон-саноғи йўқ.

Дарвоқе, бу инсон Иккинчи Жаҳон урушидан кейин Ўрта Осиёликлардан биринчи бўлиб расмий Америка визасини олиб, бу мамлакат тупроғига кадам қўйган ҳамюртларимиздандир.

Унгача бирорта ўзбекнинг бу томонларга келишга ҳаққи бўлмаган. Бунинг маълум сабаблари бор: XX аср бошларида сув йўллари алоқалари анча ривожланиб, катта океан қирғоқларига яқин Хитой, Япония, Корея мамлакатларидан кўпчилик оммавий равишда

АҚШга кўчиб кела бошлайди. Улар ўз билганлари-ча яшаб, ҳаёт кечирадилар. Бу ердаги мавжуд қонун-қоидаларга унчалик риоя қилишмайди. Қитъага келган ҳар бир одам меҳнат фаолияти билан шуғулланиш давомида касаба уюшмаларига аъзо бўлиш мажбурий эканлигини тан олмайдилар. Ўша пайтларда ҳам Америкада қонун устиворлиги юқори эканми, шу сабаб бўлиб, Конгресс мамлакатга Ўрта Осиёликларнинг кириб келишини таъқиқловчи Қарор чиқаради: улар хитой-ҳинд бўладими, турк-ўзбек ёки тожик - эронлик бўладими, ҳаммаси учун «чегара» ёпилади.

Тўғри, Биринчи жаҳон урушидан сўнг бир ўзбек кишиси ўрис хотини қарамоғидаги одам сифатида Америкага кириб келган. Айтишларича, у Калифорния штатида умргузаронлик қилиб, 1990 йили ҳаётдан кўз юмган.

Кейинроқ ҳам уч ўзбек овруполик бўлган ўз хотинлари қарамоғида Америкага кириб келганлар ва Нью-Йорк шаҳрида яшаганлар...

Рўзи Назар қарийб ярим аср муқаддам чиқарилган АҚШ Конгресси Қарорининг вақти ўтгани, энди Ўрта Осиё халқлари учун Америкага йўллар очилиш пайти келганлиги ҳақидаги эзгу ниятларини рўёбга чиқариш мақсадида БМТ Қочоқлар билан ишлаш ташкилотининг масъули О Конер қабулида бўлади. Унинг фикрлари О Конерни бефарқ қолдирмайди. Улар биргаликда 1950 йили АҚШ Конгрессига расмий хат билан мурожаат қиладилар. Мурожаатда ўртага қўйилган талаб қондирилади - 1951 йилнинг декабр ойида Америка Конгресси бир овоздан туркистонликларнинг мамлакатга кириб келишини қонунийлаштирувчи резолюция қабул қилади...

1992 йилнинг 2 март куни БМТ биноси олдида кўпдан-кўп байроқлар қатори мустақил Ўзбекистон байроғини тантана билан кўтарганлардан бири Рўзи Назар эди... Бу қутлуғ маросимда миллий либослар - атлас

кўйлак, беқасам чопону тўрт гулла тўппи кийган мингга яқин америкалик ватандошларимиз иштирок этдилар.

Рўзи ака Америка мамлакатининг юқори даражали унвонларидан бири - Давлат Мукофотига сазовор бўлган туркистонликлардан биринчи кишидир.

Яна, Рўзи Назар отахоннинг бахти шундаки, икки фарзанди - бир ўғил, бир қизи ҳамма ҳавас қиладиган обрў эътиборли инсонлар бўлиб етишишган.

Зулфия Назар Германия, АҚШдаги обрўли олий ўқув юртларида таҳсил олиб, 1970 йили Мьонхен университети адабиёт факультетини, 1976 йили эса Нью-Йорк университетининг иқтисод факультетини битирган.

Зулфия 1983 йили Америкада мавжуд бизнес бозорлари учун ҳудудий янгича йўналиш тизими яратиб, мамлакат иқтисодиёти оламида муҳим кашфиётга асос солди. Докторлик илмий даражасига сазовор бўлди.

Лекин у ўз севган касби - адабий фаолиятини ҳам унутгани йўқ. Иқтисодиёт билан узвий боғланган ҳолда Америка ва дунёнинг қатор мамлакатларида чоп этиладиган йирик матбуот саҳифаларида мунтазам равишда кўплаб бадиий, таҳлилий мақолалар эълон қилиб борди.

Зулфия Назар Америка журналистикасида илмий-бадиий публицистика жанрининг пешқадам вакили сифатида тан олинди. Айниқса, Зулфияхоним узоқ йиллар заҳмат чекиб яратган «Тафаккур ўйинлари» номли йирик бадиий асари катта шон-шуҳрат қозонди. Бу китоб ўқувчиларда шу қадар қизиқиш уйғотдики, қисқа вақт ичида дунёнинг юзта тилига таржима қилиниб, чоп этилди. АҚШнинг ўзида, Германия, Япония, Туркия мамлакатларида қайта-қайта босилди.

«Голливуд» киностудияси томонидан шу асар асосида яратилган фильм дунёнинг қарийб барча мамлакатлари кинотеатрларида намойиш этилди, Халқаро Оскар мукофотига сазовор бўлди.

Эркин Назар Қоҳира, Истамбул университетларида таҳсил олган. 1981 йили Американинг машҳур Массачусетс университетида сиёсий иқтисод магистри деган илмий унвонга сазовор бўлган. Эркинжон Америкада ўзбек тили ҳамда ўзбек маданиятини кенг тарғиб қилувчи жонкуяр инсон сифатида ҳам кўпчилик оғзига тушган. У хорижда яшовчи ватандошларимиз учун биринчи «Ўзбек тили дарслиги»ни яратган.

Бир пайтлар Эркин Назар ҳақида ардоқли шоиримиз Эркин Воҳидов шундай деб ёзганди: «Америкада менинг бир дўстим бор. Унинг исми Эркин. Фамилияси Назар. Эркинжон Вашингтон шаҳрида туғилган. Ўзбек тилини биз каби мукамал билади. Афсус, ўзимизда туғилиб, ўсаётган айрим ёшларимиз ўз она тилларини яхши билмайдилар... Адашим инглиз, немис, француз, испан, араб, форс, турк тилларида ҳам бемалол гаплаша олади. Чет элларда бундай ҳамюртларимиз борлигидан ғурурланишимиз керак».

ЎН БИРИНЧИ БОБ

ЎЗБЕКИСТОННИНГ БИР ПАРЧАСИ

АҚШ газеталаридан бирида «Балтимор автомобилларга сервис хизмат кўрсатиш» устахонаси томонидан берилган эълонга кўзим тушиб қолди. Аслидаку, бу ерда чоп этиладиган матбуотнинг бирортаси реклама-эълонларсиз чикмайди. Савдо-сотик, ҳар турли хизмат, ҳатто эрталабки нонушта ёки кечки дастурхон учун таомларга «бююртма» ҳам газета-журнал саҳифаларидан ўрин олган «эълон»лар орқали берилади ёки интернет ёрдамида амалга оширилади.

«Устахона» эълонидаги менинг диққатимни тортган нарса шу бўлдики, ёзувлар остида «Ўзбек тилида мулоқот қилишингиз мумкин» деган жумлалар кўзга ташланиб турарди.

Бу ерда телефон хизмати жуда яхши йўлга қўйилган. Дунёнинг истаган жойи билан дақиқалар ичида боғланишингиз мумкин. Балтимор эса унча узоқ эмас, биз турган жойдан 300 километр нарида, холос.

Дарров устахона рақамини тердим.

– Ассалому алайкум! Лаббай, эшитамиз, - деган соф ўзбекча овоз кулоғимга чалинди.

– Ва алейкум ассалом. Камолхон сизмисиз?

– Ҳа, мен-да, ака!

– «Нексия» русумли машиналарни ҳам тузатаверасизларми?

– Ўзимизда, Андижонда ишлаб чиқарилганими?

– Ҳа-да!

– Қаердан кўнғироқ қиляяпсиз?

– Тошкентдан, - дедим сир бой бермасликка ҳаракат қилиб.

– Э, ака, юртимизда об-ҳаволар қалай?

– Худди Вашингтон билан Балтимордагидай. Куздан дарак йўқ, баҳор ҳавоси деяверинг.

– Бу ерда шивалаб ёмғир ёғиб турибди. Ҳаво салқин. Ҳа, машинангиз бузилиб қолдими?

– Энди ука, битта «Нексия»ни деб ўшанча жойдан овора бўлиб келиб юрасизми!

– Йўқ. Тошкентда қўли гул шогирдларим бор.

– Тошкентда-я?

– Ҳа, Тошкентда.

Кулиб юбордим.

– Энди қўли гул шогирдларингиз хизматидан Тошкентга борганда фойдаланамиз. Мен ҳозир Вашингтонга яқин Хэриндон шаҳридан кўнғироқ қиляяпман.

– Э, шундай демайсизми! - бирдан кулги овози эшитилди. - Меҳмонмисиз, ака?

– Ҳа. Бир айланиб келгандик.

– Ундай бўлса, мен сизни бу ерга олиб келаман. Балтиморни бир айлантираман. Устахонамиз билан ҳам танишасиз. Қайси манзилда турибсиз? - дея астойдил сўрай бошлади Камолхон, худди ҳозирнинг ўзида мени олиб кетиш учун йўлга тушиб қоладигандай.

Америка шароитида энг яқин одамларга ҳам бундай дангали гапни айтиш одат эмас. Учрашиш ёки меҳмонга таклиф қилишдан аввал ҳар томонлама ўйлаб, вақт ажратилади... сўнг «палончи» кун кўнғироқлашишга келишилади.

Бу уста Камол тушмагур меҳмон деса, ўзини томдан ташлайдиган ғирт ўзимизнинг йигитлардан чиқиб қолди. Мен унга:

- Мана шу гапларингизнинг ўзи учун катта раҳмат, ука. Энди албатта вақт топиб, олдингизга ўзим бориб учрашаман. Ҳозирча, бироз ишларим бор. Янаги ҳафталарнинг охирларида кўнғироқлашамиз, - дедим.

- Келишдик. Биз бу ерда кўпчиликмиз. Кутиб оламиз, - деди Камолхон ва қўшиб қўйди. - Машина юборишим-мумкин. Ҳеч тортинмай айтаверинг.

- Машина бор, ука, - дедим...

Камолхон Сирдарё даштлари кенгликларида ўсиб-улғайган, 30 ёшлар чамасидаги буғдойранг бўз йигитларга ўхшаб кўринса-да, муомаласидаги босиклик, гап-сўзлардаги лутфи қарам фарғоналикларни эслатиб юборарди.

Шунинг учун унга берган биринчи саволим шундай бўлди:

- Қўқонлик бўлсангиз керак?

- Йўқ. Самарқанднинг қоқ маркази - устод Айний яшаган, ҳозир у кишининг уй-музеи жойлашган маҳалладанман.

- Ана, холос. У жойлар менга яхши таниш. Кўп мартаба бўлганман. Чет эллик делегациялар билан... Кейин Абдулла Қаҳҳорнинг рафиқалари, Кибриё опамиз ҳам ўша маҳаллалик бўлганлар.

- Ундай бўлса, опахоннинг укалари бўлган Ҳабибуллохон, Лутфуллохон акаларини танисангиз керак.

- Албатта. Борди-келди қилиб турамиз. Яқинда Тошкентга келиб кетишганди.

Шундай қилиб, Камолхоннинг икки қаватли уйида гурунглашиб ўтирибмиз. Дастурхон тандирдан янги узилган Самарқанд нони, кишмиш, писта-бодом, ҳолва каби ширинликлар билан айни ўзбекча қилиб безатилганди... Самарқанд нони нега иссиққина десам, йигитлар шу ерда ёпишаркан. Тандирни бир амаллаб ўзлари ясашибди.

– Балтиморда ўзбеклар анча-мунча бор. Улардан ташқари, Ўзбекистонда узоқ йиллар яшаб, тақдир тақозоси билан аввал Россияга бориб, қўним тополмай, кейин бу ерга келиб қолган месхети турклари анчагина, - дейди Камолхон ва ўзининг Америкага қандай келиб қолгани ҳақида ҳикоя қилади, - Кутилмаганда «Грант карта» ютиб олсам бўладими. Болаларга мен аввал бир бориб, у ернинг шарт-шароити билан танишиб келай, дедим-да, йўлга тушдим. Бу ерда меҳнат қилган, айниқса, ҳунарли одам ҳеч қачон хор бўлмас экан. Машиналарни тузатиш, пачоқ бўлган жойларини таъмирлаш ишлари қўлимдан келарди. Шу ердаги бир устага шогирд тушдим. Икки йил деганда унинг «оқ фотиҳа»сини олиб, елкасига ўзимизнинг қулинг ўргилсин зарбоф тўн ташлаб, белига белбоғ боғладим, бошига тўрт гулли дўппи кийдирдим. Бечора устам ҳайрон. Нуқул «нима учун, нима учун?» дейди. Мен «шунча ҳунар ўргатиб, касб-ҳунарли қилдингиз, шунинг учун» десам, бари бир тушунмайди. «Сен ўз тиришқоқлигинг билан менга ёрдамчи бўлиб, хизматимни қилдинг, мен сенга раҳмат айтишим керак» дейди. Охири «Биз, ўзбекларда одат шу - ҳурмати бор одамга сарпо кийдирилади» дедим. Тушунгандай бўлди... Хуллас, ака шу мусофир шахрида ўз устахонамни очдим. Иш бошлашдан аввал оз-моз жамғарган пулларни белбоққа туғиб, оиламга олиб бордим. Жонлиқ сўйиб, худойи қилиб, Темур бобо руҳлари қўллаб-қувватласин дея, маҳаллага ош бердим. Кекса отахонларнинг фотиҳасини олдим. Кейин иккита шогирд болани олиб, яна йўлга тушдим. Иш бошладик. Болалар ҳушёр ва чаққонгина эди. Уч йил деганда кўпчилик мижозларнинг дикқатини тортди. Айтдим-ку, бу ерда жон куйдириб, сидқидилдан меҳнат қилган одам хор бўлмайди, дарров ўз қадрини топади, деб. Ўша болалар ҳозир бири Тошкентда, иккин-

чиси Бухорода чет эл машиналарини тузатиш бўйича биринчи даражали усталар. Машина моторининг ишлашига қараб, қаерида «касали» борлигини компьютердай айтиб бера олишади... Яна уч нафар шогирдим бор. Манави, чой қуйиб ўтирган йигитча Фарғонадан. Шу кетишда мендан ўтади. «Устоздан ўзмаган шогирд - шогирд эмас», дея буларнинг қулоғига қуйиб тураман... Яна бир йилдан кейин буларни ҳам юртга қаратиб «учирма» қиламан. Бундай йигитлар Ўзбекистон учун жуда зарур, ўша ерда ҳам ҳалол ишлаб, нонини топиб, яшаб кетаверади... Саккиз йилдан бери шу ердан, ака. Ҳар йили икки-уч мартадан юртга бориб, бола-чақадан хабар олиб келиб тураман. Кўплар оилангни бу ерга олиб келмайсанми, дейди. Американи кўриб сезгандирсиз. Ҳамма нарса бор, ҳамма нарса етарли, ҳамма нарса инсон учун. Ишласанг, ҳалол бўлсанг, вақтингни бесамар ўтказмасанг, бас - шоҳона ҳаёт кечириб яшайверасан. Лекин барибир бизнинг Ўзбекистон бошқачароқ-да! Уч-тўрт ой ичида соғиниб, ниманингдир хумори тутгандай, ўша ёққа талпинавераман... Самарқанд аввал қандоқ аҳволда эканлигини билсангиз керак. Бибихоним масжиди ҳужраларида одам яшарди-я. Ҳожатхоналари ҳам ўша ерда бўларди. Самарқандга ҳар борганимда бир янгиликни кўраман. Шаҳар худди Темур бобомиз замонасидагидек бунчалар ўзгариб кетганига одамнинг ишонгиси келмайди... Ие, нега қараб ўтирибсиз? Манави сўйилган қовун-тарвузлардан тотиб кўринг. Ўзимизники. Бу ерда бўш ерлар қанчалик кўплигини кўргандирсиз! Кўкаламзор қилиб, фақат ўт экишади, холос. Мен устахона орқасидаги уч-тўрт сотих ерни ажратиб олганман. Болалар ишлов бериб, ҳар йили ўзимиздан келтирилган хонаки қовун-тарвуз уруғларини экишади. Ҳосили ҳам, мазаси ҳам зўр бўлади. Ёз бўйи «Қовун сайли» давом этади. Булар яқинда узиб, сақлаб қўйганларимиздан.

Бир ҳафтача олдинроқ келганингизда, полизнинг ўзида «ширинак» қилардик. Қани, еб кўриб, баҳосини бера-сиз, ака!..

Мен «коса» қилиб сўйилган қовун ва тарвуздан еб кўрдим. Мазаси тилни ёргудек эди. Гурундошимнинг миришкорлигига, ерга бўлган меҳрига тасанно айтиб:

– Сиз умуман, шаҳарликка ўхшамайсиз, - дедим.

– Самарқанд азалдан боғлар шаҳри сифатида шуҳрат қозонган. Мева, узум ўстирилмаган бирор хонадон-ни топиш қийин. Ҳабибуллаҳон ака ҳовлисидаги катта «қайроқи» токни кўрганмисиз! Ўзи бир тупгина. Лекин баланд сўрига шохлатиб, уйларининг иккинчи қават томигача чиқариб юборганлар. Кичикроқ бир боғдан кўтариладиган ҳосилни берармиш ўша бир туп ток. Ана уни миришкорлик деса бўлади!

– Тўғри айтасиз, - дедим-да, кўшиб кўйдим, - Ҳабибуллаҳон ака моҳир тиш дўхтиригина эмас, ҳақиқий боғбон ҳамдир.

Беихтиёр кўз ўнгимда бир парчагина ҳовли ялангли-гининг қоқ ўртасидан ўсиб чиқиб, кўкка бўй чўзган, танаси ёш боланинг қучоғига аранг сикқудай баҳайбат узум танаси гавдаланиб кетди.

Унинг ҳосили кеч куз - дарахтлар баргига қиров туш-ган паллага бориб етилар, миришкор акахон уларни узиб тол хивичидан ясалган саватчаларга эҳтиётлаб териб, уй тагидаги кичик туйнукчаларидан елвизак уфуриб тура-диган ертўлада қандай сақлаш сирларини яхши билар, бир қисмидан хонаки шароб ҳам тайёрлаб кўярди.

Биз «Каттақўрғон» деб аталувчи қайроқи узумнинг ҳар донаси оғзингизни тўлдирадиган неъматидан кўп баҳраманд бўлганмиз.

Пойтахтдан Самарқандга қараб йўл олган шоир зоти борки, биринчи мўлжали Кибриё опахоннинг укаларини зиёрат қилиш бўлади. Албатта, акамизнинг бир

пиёласиёқ одамни арши аълода юргандай сархуш қилиб кўядиган лаззатбахш ичимлигини тотмасдан қайтмайди.

Устахона Камолхон яшаб турган уйдан унча узокда эмас, шундоқ шахардан чиқаверишда катта йўл бўйида экан. Унинг олдидаги яланглик ўртасини садарайхонлар билан ихота қилинган катта гулзор эгаллаганди. Нарирокда эса уйча пештоқининг бир томонида Ўзбекистон, иккинчи томонида Америка байроқлари хилпираб турарди. (Бу ерда ҳар бир америкалик ўз уйининг киравериш йўлагига давлат байроғини осиб кўйишни ўз фуқаролик бурчи деб билади. Шунинг учун каерга борманг, кўзингиз байроққа тушади.)

Мен байроқларга ишора қилиб, дедим:

– Камолжон, булар каминанинг ташрифи шарафига эмасми?

У жилмайиб жавоб қайтарди:

– Йўк, ака, бу ерда байроқлар ҳар доим хилпираб туради. «Нозик» меҳмонлар келганда осиб, кетиши билан олиб кўйилмайди. Мана бу райхону гуллар ҳам ўзимизники, Ўзбекистондан келтириб ўтқазганмиз. Бир хидлаб кўринг! - Камолхон гуркираб ўсиб турган сада райхоннинг катта бир шохини олиб, қўлимга тутди.

Димоғимга таниш муаттар хид урилди. Юрагим тез-тез ура бошлаганини сездим. Бу ботиний ҳаяжон белгиси эди.

Мезбон «Автосервис»нинг унча катта бўлмаган биноси ёнидаги йўлакдан орқа томонга бошларкан:

– Энди Сизга юртимизнинг бир «парча»сини кўрсатаман, - деди.

Қаршимизда шохлари олтиндай сап-сарик ҳосилга бурканган олмазор, нарирокда қаторлатиб ўтқазилган гилос, шафтоли, ўрик дарахтларидан иборат боғ ҳамда полиз майдони пайдо бўлди.

Камолхон олма шохларига ишора қилиб:

– Мана бу ўзимизнинг кеч кузга бориб етиладиган «қандил», - деди-да, кўшиб кўйди. - Барибир Самарқанд олмасининг мазаси бошқача-да!

Полиз пушталарида унда-мунда хазонак бўлиб қолган хамак, тарвузчалар кўзга ташланиб турарди. Биз эгатлар этагидаги қамиш пояларидан ясалган чайла томон кетдик.

Унинг рўясини кичкина яланглик эгаллаган. Бир четда сомонли лой билан яхшилаб сувалган ўчоқда ўзимизнинг тўрт қулоқли чўян қозон осиглиқ турибди. Ёнида қора кумғонча.

– Анави устахонамиз ошхонасида газ плита, электрплита ҳам бор. Лекин ўчоққа гуриллатиб олов ёқиб пиширилган паловга, кумғон чойига нима етсин! Ҳафтада мана шу ерда ёнбошлашиб олиб, ошхўрлик қилиб турамиз. Кечқурунлари чайланинг анаву тепа қаватига чиқиб, ғир-ғир шабадага бағирни тутиб ётишнинг гашти бошқача бўлади-да. Самарқанддан четроқда амакимизнинг боғлари бўларди. Қовун экардилар. Бориб турардим. Баъзан болаликнинг ўша унутилмас даврларини эслаб қоламан, - дейди Камолхон завқи тўлиб гапираркан.

– Ўшанда Америкага борсам, деҳқончилик қиламан деб юракка тугиб кўйган экансиз-да!

– Қайда, ака, бу ёқларга келиш етти ухлаб тушга кирармиди! Лекин туз-насиба деганлари бор гап экан!

Камолхон полиздан йўл-йўлакай кўтариб келган кичкина хамакни пичоқча билан сўйиб, бир тилимини менга узатди:

– Қани, еб кўринг-чи!

– Ўзи кичкина, етилмаганга ўхшаб кўринса-да, мазази зўр экан, - дейман.

– «Шакарпалак» шунақа бўлади. Кузнинг кундузги куёши билан кечки шабадаси тегиб турса, шира боғлаб бораверади.

– Полизчи миришкор бўлиб кетинг-е, - дейман-да, унга ўгирилиб қарайман. - Ҳафсалангизга қойил, ука! Ҳақиқатан, нима десам экан, романтик одам экансиз. Мана шу ўтиришимиз, бу ерда яратиб қўйилган «Ўзбекистоннинг бир парчаси»дай манзара менинг ҳам бир пайтлардаги беғубор болалик йилларимни эсимга тушириб юборди. Ўша пайтлар нима учундир пахта экиш ҳали урф бўлмаган эканми, бизнинг дала ҳовлимиз атрофидаги далаларга қовун, сабзавот экинлари экиларди. Ҳали-ҳали эслайман, шундоқ боғимиз этагини катта полиз эгаллаганди. Унинг ўртасида эса худди мана шунга ўхшаш қапа бўларди. Кечкурунлари урушдан қулоғи оғирроқ бўлиб қайтган Боқи ака деган киши қоровуллик киларди. Тўғрироғи, чайланинг тепасига чиқиб оларди-да, уйкуга кетарди. Ана ундан кейин хуррак ота бошларди. Хуррак отиши ҳам қизиқ эди: ора-чора уйкусираб, овозининг борича «ҳой-ҳой баччағар, колхознинг мулкни ўғирляяпсанми? Ҳозир отиб ташлайман», дея қайтариб кўяр, баъзан қаддини ростлаб ўрнидан туриб кетар, лекин ҳеч нарса бўлмагандай яна уйкуга кетарди. Одамлар «мана шу хурраги учун қоровулликка қўйилган», дейишарди... Биз икки-уч шумтака Боқи аканинг хуррагидан фойдаланиб, кечалари баъзан полиз оралаб қолардик. Лекин қоровул амаки яхши одам эди. Баъзан биз болаларни капасига чақириб, қовун сўйиб бериб турарди. Фронтда немисларни қанақа қилиб қувгани ҳақида ҳикоялар айтиб беришни яхши кўрарди. Бир куни шу амаки нимадир иши чиқиб қолиб, қоровулликни Мўминжон деган ошнам иккимизга топшириб, ўзи ярим кечаси қайтган, бизлар капанинг тепасига чиқиб олиб, айтганингиздай ғир-ғир шабодада мазза қилиб ухлагандик... Ҳа, ҳақиқатан, сиз бугун мени «Ўзбекистоннинг бир парчаси» бўйлабгина эмас, беғубор болаликнинг унутилмас бўлиб қолган олис манзилгоҳларига ҳам сайр қилдиргандай бўлдингиз.

ЎН ИККИНЧИ БОБ

«МАРҒИЛОНГА САЁҲАТ»

Америкага келганимга бир ойдан ошяпти. Юқорида эслатиб ўтганим, Ўзбекистонда жуда кўпчилик яхши биладиган Абдулла Хўжа ака билан учрашишнинг ҳали иложи бўлмади.

– У киши ҳозир жуда банд. «Америка - Туркистон» жамиятининг эллик йиллик тўйи яқинлашиб келмоқда. Ўша санага тайёргарлик ишлари билан чопиб юрибди... Албатта тантанада иштирок этишингиз керак. Ўшанда ўзим учраштириб кўяман, - деганди Рўзи ака.

Ниҳоят, телефон жиринглади.

– Эртага эрталаб бизникига етиб келинг. «Таклиф-нома»нгиз кўлимда. Шу ердан нари Нью-Жерсига жўнаймиз, - деди отахон.

Нью-Жерси бизнинг ўлчам бўйича Вашингтондан қарийб тўрт юз километр узокликда жойлашган, Нью-Йоркка қўшни шаҳар. У ерда «Америка - Туркистон» жамиятининг Маркази жойлашган.

Рўзи ака мамлакат пойтахти Вашингтон атрофида (умуман шаҳар марказида аввало жой танқислиги, сўнг шовкин-сурон кўплиги боис одамлар кам яшашади) жойлашган осойишта маҳаллалардан бирида истиқомат қилади. Бу жойлар айнан Тошкент атрофидаги ўзимизнинг маҳаллаларни эслатиб юбориши билан киши диққатини кўпроқ тортади.

Рўзи аканинг икки қаватли уйи олди одатдагидек

кенг гулзор. Оркада эса, нав-ниҳолли боғ. Унинг этагида қандайдир дарахтга чирмашиб кетган ток сурхлари ҳам кўзга ташланади.

Бир пиёладан чой ичиб улгурмагандик, ичкарига қорачадан келган, алп қомат қирк-қирк беш ёшлар чамасидаги киши кириб келиб, биз билан қучоқ очиб, сўраша кетди.

– Бахтиёржон Иброҳимов. Бу ердаги элчихонамининг масъул вакилларида, - дея таништирди Рўзи ака меҳмон билан.

Узоқ йўлда ҳамроҳинг бўладиган одам очиқ кўнгил, хуштабиат, қувноқ киши бўлса, омадингнинг кулиб бокқани шу. Гап-гаштак билан зерикмай, вақтнинг қандай ўтганини сезмай қоласан.

Бахтиёржон айнан менинг кўнглимдаги йигитлардан экан. Йўлга тушишимиздан олдин оғохлантиргандай бўлди:

– Бизнинг отамиз анча-мунча адабиётга қизиқувчи одам бўлганлар. Каминага ҳам у кишининг хислатларидан озгина юқиб қолган. Шунинг учун бадий тўқима асосида фикр юритадиган бўлсак, сиз шу топда ўзингизни Тошкентнинг сўлим данғиллама ҳовлиларидан бирида ўтиргандек хис этаверинг!.. Энди эса Рўзи акамларнинг юртлари Марғилонга қараб йўлга тушамиз... Қолганини ўзим йўл-йўлакай тушунтириб боравераман.

Отахон кулиб юборди-да, меҳмондан сўради:

– Бу нимага ишора, Бахтиёржон?

– Марғилонга ишора. Чунки ишлар билан банд бўлиб қолиб, бу йил Она юртга боролмадингиз. Бундан афсусланиб юрганингиздан хабарим бор. Шундай экан, Сиз ҳам ҳозирдан бошлаб Марғилон томон сафарга тушдик, деб фараз қилинг... Мана кўрасиз, у ерда Сиз отахонни Марғилоннинг тоза атласларидан тикилган либос кийган Кумушбибилар, беқасам тўн, белида белбоғ, бошида қалампир нусха дўппили Отабеклар кутишяпти.

Рўзи аканинг нуруний чехраси янада ёришиб, кўзлари чакнаб кетди.

– Ундай бўлса, йўлимиз бехатар бўлсин, омин Аллоҳу акбар! Қани, Марғилон томонларга қараб кетдик, - деди-да, дастурхонга фотиҳа ўқиб, худди йигитлардай чакқонлик билан ўрнидан турди.

Машинага ўтирарканмиз, ҳайдовчи йигит қаршисидаги олд ойна юзида «осилиб» турган қўл телефонидан ҳажми сал каттароқ қурилма тугмачасини босгани, унинг экранда ҳар томонга таралиб кетган, хонадонлар оралаб ўтган йўллар харитаси пайдо бўлди. Бу манзара шу яқин атроф худудларининг «чизма» кўриниши бўлиб, биз турган кўча, ҳатто ҳозиргина чиқиб келган уй акси ҳам аниқкина кўришиб турарди.

– Аввал катта йўлга чиқиб олайлик. Шунга тўғриланг, - деди Бахтиёржон ва қўшиб қўйди, - у ёғига бир йўла Нью-Жерсигача адаштирамай олиб борадиган қилиб, «буйрук» берамиз.

– Ҳали ҳам бизнинг ҳовлини «Жипиэс» ёрдамида топиб келасизми? - деди Рўзи ака унга қараб сунъий бир норози оҳангда.

– У ёғини сўрасангиз, отахон, бунга шу даражада ўрганиб қолибмизки, ҳатто ўзимизнинг уйни ҳам кўрга ҳассадай қилиб, «у ёққа юр, бу ёққа юр» деб турмаса, топиб боролмайдиган бўлиб қопмиз.

– Эҳа, бу томони чаток. Яна бунга ишониб, келин пошшани йўқотиб қўйманг, - деди Рўзи ака. Ўртада кўтарилган кулгу билан ҳайдовчи машинага газ берди.

Қаршимиздаги экранда кетаётган кўчамиз худди кинодагидай лип-лип ўтиб бормоқда. Юрганимиз сайин масофа қисқараётганини пайдо бўлаётган рақамлар орқали билиш мумкин эди.

Кутилмаганда аёл кишининг огоҳлантиришга ўхшаш, лекин мулойим овози эшитилиб қолди:

«Тезликни камайтиринг. Яна уч юз метрдан сўнг «саккизинчи» бурилиш келади. Ундан ўнг томонга юрасиз».

Чинданам кўп юрмагандик, катта «8» рақами қўйилган бурилиш келди.

Бироздан сўнг яна овоз эшитилди:

«Эҳтиёт бўлинг. Тезликни ўн беш милдан оширманг. Қаршингизда мактаб».

Хуллас, ҳозир Америкадаги ҳайдовчиларнинг беминнат дастёрига айланиб қолган «Йўл кўрсатгич» - «Жипиэс» автомат қурилмаси ёрдамида бир-бирини кесишиб, ҳар томонга шох отиб кетган маҳалла кўчалари орасидан осонгина «945» деб аталувчи Вашингтон -Балтимор Марказий йўлига чиқиб олдик..

Қарийб 400 км. нари Нью-Жерсидаги «Америка - Туркистон» дўстлик Жамияти маркази жойлашган кўчанинг белгиланган еригача бизларни «адаштирмай» олиб бориш ҳам «Жипиэс» автомати зиммасига юкланди.

Фақат, бу беминнат сарбонимизнинг кусурли томони шунда эдики, кутилмаганда «тезлик ошиб кетди», «қаршингизда катта чорраҳа бор», «кўприкка яқинлашяпсиз», «тезликни камайтиринг, ўнгга буриласиз» дея огоҳлантириб қолар, қизиб турган гурунгимизнинг сал белига тепган бўларди.

Анчагина оғир-вазмин, ўттиз ёшлар нари-берисидаги ҳайдовчи йигитимизнинг гапига қараганда, у «Энг қулай, янги қурилган, ҳаракатланиш камроқ, бироқ 20 мил узоқлиги бор» дея «Жипиэс» бошлаган бу йўлдан биринчи марта юраётгани экан.

– Шунинг учун йўлбошчимизнинг ҳар бир буйруғини адо этишдан бошқа иложимиз йўқ! - дейди ҳайдовчимиз.

Мен йигитдан сўрайман:

– Бу «йўлбошловчи» хоним худди машинамиз олдидаги тушиб олиб, бизни бошлаб бораётганга ўхшайди.

Ростданам шундайми ёки бошқа сири борми?

У хоним эмас, автомат. Ҳаммаси мана шу муштдак-кина кути ичига жо қилинган, - дейди у ойна юзасида-турган қурилмага ишора қилиб.

– Мабодо, автомат кўрсатган йўл қолиб, бошқа ёққа бурилиб кетсангиз нима бўлади? - дейман қизиқишим янада орғиб.

Бу сафар Бахтиёржон жавоб берди:

– Тинимсиз огоҳлантираверади, огоҳлантираверади Миянғизни қоқиб қўлингизга беради. Охири шу «хоним» кўрсатган йўлга тушиб олишга мажбур бўласиз.

Айни шу пайт «хоним»нинг яна огоҳлантирувчи овози эшитилиб қолди:

– «Қаршинғизда тезлик йигирма беш милдан оширилмаслиги ҳақида огоҳлантириш белгилари бор!»

Бахтиёржон Америкага хизматга келишдан олдин анча-мунча мусофирот кунларини бошидан кечириб, бир неча йил Жанубий Қурияда ишлаган экан. У ердаги ҳаёт, одамларнинг турмуш тарзи ҳақида қизиқарли ҳикоялар қилиб берди.

Орадан бир ярим соатдан зиёд вақт ўтганини сезмай қолибмиз. Буни бизга автомат маълум қилиб, Балтимор шаҳрига кириб келаётганимиздан бохабар этди.

Ниҳоят, машинамиз Америкадаги йирик порт шаҳарларидан бири ҳисобланувчи бу масканни кесиб ўтиб, бир неча қават қилиб қурилган осма йўллардан айлана-айлана, чамаси 5-6 километрга чўзилган ерости иншооти - баҳайбат тоннелга шўнғиб кетди. Бахтиёржон овозини баландлатиброқ тушунтириш берди:

– Ҳозир Тошкент-Водий магистрал йўлининг «Қамчиқ» довоғига қурилган тоннелларнинг биринчисидан ўтмоқдамиз. Марғилонга яна икки юз чақиримча йўл бор.

Айни пайтда автомат ҳам гурунгошимизга ҳамоҳанг қилиб:

«Балтимор шахридан чиқиб кетмоқдамиз. Нью-Жерсидаги манзилгача бўлган масофа икки юз милни ташкил этади», - деб қолди.

Рўзи ака ҳайдовчининг ёнида кетаётган Бахтиёрнинг елкасига қоқиб, деди:

– Сиз ўзимизнинг ҳисоб бўйича тўғри гапирдингиз. Автоматнинг «гапи» ҳам бу ернинг ўлчамига мосланадиган бўлса, тўппа-тўғри. Энди айтинг-чи, Қўқонга қачон кириб борамиз?

– Сал сабр қилинг, оқсоқол. Ҳали Сирдарё кўпригидан ўтишимиз керак, - деди Бахтиёржон овозига бироз жиддийроқ оҳанг бериб.

Рўзи ака ёнидаги чиройли картон пакетга ишора қилиб:

– Мана бу ерда кампир сизларга атаб бериб юборган ажойиб совға бор. Дарёни «кечиб» ўтишимиз билан тарқатаман, - деди.

– Кечиб эмас, кўприкдан ўтамин. Зўр қилиб куриб кўйилган.

– Эҳ, Бахтиёр, бизнинг даврларда бунақа кўприклар қайда эди! Кечиб ўтиш ҳам катта бахт ҳисобланарди.

Отахоннинг тагдор гаплари бизни ўйлантириб қўйди. Ўртадаги сукутни анчадан бери индамасдан машинани бошқариб келаётган ҳайдовчи укамиз бузди:

– Рўзи ота, кўлингиздаги нарсаларнинг кўриниши бошқачароққа ўхшаяпти, ишқилиб, зўрроқ совғами?

– Ҳозир сирни очиб қўйсам, қизиғи қолмайди. Кўприкдан ўтиб олайлик, - деди Рўзи ака юзларига балққан сокин жилмайиш билан.

Ер ости тоннелидан чикдигу рўпарамизда чамаси ўн қаторга тизилиб ҳаракат қилаётган машиналар оқимига йўлиқдик. Ҳамма ёқ тирбанд. Катта магистрал йўл, бу томонларнинг лаҳжаси билан айтганда, «трафик» бўлиб ётарди. Бундай имиллаб ҳаракат қилувчи «оқим»га ту-

шиб қолган ҳайдовчилар баъзан сабр-косалари тўлиб «машинани ташлаб, пиёда юрган афзалроқ» деб қолишаркан.

Автомат «сарбон»имиз мени ҳайрон қолдириб, машиналарнинг бундай ҳаракати секинлаб қолгани сабабини тушунтира бошлади. Унинг бизга «айтишича», икки милча олдинда «ўрга миёна даражада»ги авария ҳолати содир бўлган. Шунинг учун «тез ёрдам», полиция, ўт ўчирувчиларнинг бир нечта машиналари ҳаракатдаги йўл қаторларидан иккитасини вақтинча ёпиб қўйишган. Бир неча дақиқалардан сўнг йўллар очилади.

Чинданам кўп ўтмай «трафик»дан чиқиб олди-у, уловимиз кўплар қатори тушовини узган тойчоқдай шиддат билан чошиб кета бошлади.

Бир пайт узоқларга ястаниб ётган, бепоён уммон қаршидан чиқиб қолдик. Катта магистрал йўл осмон қадар баландлатиб қурилган баҳайбат устунлар, сонсаноксиз пўлат «арқон»ларга чирмашиб, кўк сатҳига сингиб кетган, адоғи кўринмас кўприк бағрига кириб борарди гўё. Атрофда паға-паға булутлар сузиб юрар, ниҳоятда пастликда ҳамма ёққа сочиб ташланган шиша парчаларидай жимир-жимирлаб тўлқинлар кўзга ташланар, ўзимизни машинада эмас, худди кичкина қанотли учоқда кетаётгандай ҳис этардик.

Бахтиёржон менга тушунтириш берди:

- Ҳозир Атлантика океани устига қурилган осма кўприк бўйлаб нариги қирғоқдаги Дэлавер, Филадельфия шаҳарлари томон кетаётган бўлсак-да, ўзингизни Сирдарё кўпригидан ўтиб, аввал Данғара, сўнг Қўқонга кириб бораяпмиз, деб тасаввур қилаверинг. Мўлжаллаган манзилимиз Нью-Жерси, яъни «Марғилон»га бизнинг ўлчам бўйича юз эллик километр қолди.

Худди улкан камонга ўхшатиб қурилган Атлантика кўпригининг энг юқори қисмидан пастга шўнғиб ту-

шишимиз учун ҳам анча вақт кетди. Ниҳоят қирғоқдаги биринчи Дэлавер шаҳарчасига кириб келарканмиз, Бахтиёржон орқасига ўгирилиб:

– Ана, Сирдарёдан ҳам эсон-омон ўтиб олдик, - дея Рўзи акага кўз ташлаб кўйди.

Рўзи ака ёшлари тўқсондан ўтиб қолган бўлса-да қўлоғи чакқонгина Лида янгамиз бериб юборган «совға» солинган пакетни қўлга олдилар. У қоп-қорайиб пишган «чарос» навли узум билан тўла эди. Ҳаммамизга бир бошдан тегди. Сўнг алоҳида қилиб тугилган елим халтадан бўрсилдоқ нон чиқди.

– Илгари, сизлар биласизларми, йўқми, бизнинг даврларда «нону ангур» деган гап бўлар, бир кунлик-ярим кунлик сафарга чиқишдан олдин битта нон билан бир бош узумни белбоққа тугиб олинарди. Шаҳардан чет дала йўлларида «нону ангур» еб, «Турналар учса, қарайлик Марғилоннинг йўлига», дея хиргойи қилиб юрардик. Энди олис бу Америка йўллари бўйлаб Марғилон томон кетаётган эканмиз, ўша беғубор ёшлик даврларни бир элагим келди... Лекин манаву нон шу ердаги самарқандлик новвой йигитлар томонидан ёпилган бўлса-да, узум ҳақиқий Марғилонники! Бундан бир неча йил аввал ўша Марғилондаги ҳовлимизда ўсадиган «чарос» навдасидан олиб келиб, ўтқазгандим... Вашингтон ҳавоси бизникидан кам фарқ қилгани учунми, тезда амалга кириб, гуркираб ўсиб кетди. Ўзимам парваришини жойига келтириб қарадим-да! Қўлларингиздаги шу меҳнатнинг меваси бўлади, мазасини тотиб, баҳосини бераверасизлар... Энди «нону ангур» учун манави нон ҳам Сизларга!

Бахтиёржон шумлик қилди:

– Ашулани ҳозир айтамузи ё кейинроқ?

Рўзи ака бошини қимирлатиб, деди:

– Хоҳлаган пайтда айтаверишларингиз мумкин. Энг асосийси, унутмаслик керак...

Бу ердаги «Супер маркет»ларни айланиб, Американинг ўзида етиштириладиган ҳамда дунёнинг кўплаб мамлакатларидан келтириладиган узумларнинг хилма-хиллиги, ҳатто чиройлилигидан кўзингиз қамашади. Бироқ, бирор-тасининг мазаси ўзимизнинг узумчалик эмас.

Рўзи ака Вашингтондаги кичкина ўз томорқасида ўстирган «чарос» мазасини татиб кўриб, бунинг яна бир карра шоҳиди бўлдик.

Бундоқ ўйлаб қарасам, Бахтиёржон Вашингтон -Нью-Жерси йўналиши бўйича қиладиган сафаримизни «Тошкент - Марғилон» сафарига бежиз қиёсламаган экан. «Жипиз» экранида кино лентасидай ўтиб турган катта магистрал йўл иккига бўлиниб, чап томонга шох ташлаган яна бир кўча кўринди. Автомат ҳайдовчига шу йўлга бурилишимиз кераклигини айтди. Яъни, тўғрида жойлашган Нью-Йорк шаҳрига кирмай, уни четлаб ўтишимиз лозим.

Бу айнан Фарғона шаҳрига етмасдан туриб, уни «четлаб» Марғилонга бурилиб кетадиган чорраҳанинг ўзгинаси эди.

– Нью-Йорк билан Нью-Жерси орасини ўн беш-йи-гирма километр масофа ажратиб туради. Улар бирига яқин шаҳар, - деб кўйди Бахтиёржон.

Мен унга кўшимча қилдим:

– Фарғона билан Марғилон орасидаги масофа ҳам худди шунча.

Ярим соатлар чамаси вақт ўтгач, автомат Нью-Жерсига кириб келаётганимизни хабар қилди.

Аслида (Бахтиёржонга яна бир бор қойил қолмоқ керак), Марғилонга кириб келгандик. Худди Марғилон шаҳар марказида қад ростлаган Маданият саройини эслатувчи, кираверишида Ўзбекистон, Америка байроқлари хилпираб турган маҳобатли бино олдида келиб тушганимизда, дунёни бошига кўтариб карнай-чил-

дирмалар овози янграр, ял-ял ёнувчи атлас кўйлак кийган хотин-халаж, болалар, қизалоқлар, беқасам тўнли йигитлар ўйин-кулги билан Ўзбекистондан ташриф буюрган юқори мартабали меҳмонлардан иборат делегация аъзоларини қизгин қутлашаётган экан.

Ҳақиқий Ўзбекистон бу ерга кўчиб келган-у, биз унинг оғушига тушиб қолгандек ҳис қилдик ўзимизни.

Қалин сочлари мошгуруч бўлиб оқара бошлаган эллик ёшлар чамасидаги қадди расо, юзларидан кулгу ёғилиб турувчи киши тез-тез юриб, истикболимизга пешвоз чиқди-да, Рўзи акани бағрига олди.

Кейин бизлар билан ҳам худди шу алфозда сўрашди.

Отахон мезбонга мени таништираркан:

– Абдуллажон, - деди уни ўзига қаратиб, - мана, Сиз-кутган меҳмонни ҳам олиб келдик.

Мезбон:

– Шу қутлуғ кунда юртимиздан ташриф буюрган инсонлар билан бағримиз тўлиб бораётганига минг қатла шукур! - деди-да, бизни ичкарига бошлади.

ЎН УЧИНЧИ БОБ

АБДУЛЛА ХЎЖА

Бир йилча мукаддам қуриб битказилган «Туркистон - Америка» жамиятига қарашли бу ҳашаматли бионинг ички безак ишлари Ўзбекистондан бу мамлакатга ташриф буюрган ҳамюртларимиз - нозик дидли мусавир ҳамда уста наққошлар томонидан бажарилганлиги ҳақида «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида катта мақола босилганди.

Чинданам икки қаватли бу кўркем қошона хоналарини айланиб, унинг деворий безакларини кўздан кечириб, Ўзбекистонинг ифори уфуриб тургандек, ўзингизда энгиллик ҳис этасиз.

Айниқса, катта мажлислар залидаги буюк боболаримиз сиймолари туширилган улкан нақшинкор панно одам диққатини тортмасдан қолмайди.

Бугун катта байрам - «Америка - Туркистон» дўстлик жамияти ташкил этилганига эллик йил тўлмоқда. Бу қутлуғ тантанада иштирок этиш учун Тошкентдан «Ўзбекистон - Америка» дўстлик жамиятидан вакиллар, шунингдек, биродарлашган «Тошкент - Сиэтл» шаҳарларидан расмий делегациялар келишган.

Катта зал Американинг Вашингтон, Чикаго, Нью-Йорк, Виржиния, Флорида, Калифорния каби штатларида кўпчилик бўлиб истиқомат қилувчи ўн беш мингдан зиёд америкалик ўзбеклар жамоаси намояндалари билан тўлган.

Улар кекса нуроний отахон-онахонлар, хотин-халаж, навқирон йигит-қизлардан иборат бўлиб, деярли ҳаммалари ўзимизнинг миллий либосда эдилар.

Овоз узатгичлардан майин ўзбек мусиқа садолари таралмоқда. Ватандошларимиз билан гурунглашсангиз, уларнинг кўз ва нигоҳларида соғинч ила ботиний ҳаяжон жўш ураётганини сезасиз.

Ҳар бир кишининг кўнглидан бу ҳамон ўзлигини сақлаб қолган, ҳатто бизлар оз-моз унутиб кўяёзган ўзбекона иф-фат, ўзбекона лутфли кишилар Америкада узоқ бир маъвога қай йўл билан, тақдирнинг қайси қуёнига йўлиқиб, келиб қолишган, деган савол ўтади, албатта.

Ўзимни ҳам қизиқтириб келаётган бу саволларга Рўзи Назар ака билан қилган қатор суҳбатларим асносида муфассал жавоб олгандим.

Зеро, у киши узоқ йиллар давомида тақдир тақозоси билан Америкага келиб яшай бошлаган кўпчилик ўзбек (нафақат ўзбек, бухоролик яҳудий ватандошлар, туркистонлик)ларнинг бошини қовуштирган, руҳий ҳам маънавий томондан кўллаб-қувватлаган, қувончига шерик, ташвишига дардкаш бўлган инсондир. Рўзи ака бу ерда истиқомат қилувчи ҳамюртларимизнинг «Тоғаси» деб бекорга айтишмаган.

«Самарқанд таронаси» Халқаро мусобақасида бир неча маротаба иштирок этиб, ҳар сафар ҳам юқори маҳорат совриндори деган номга сазовор бўлган оташнафас ҳофиз Узро Малаковдан мухбирлар:

– Устозларингиз ким? - деб сўраганларида қуйидаги жавоб олганлари бежиз эмас:

– Аввали устозларим Юнус ота Ражабий, Берта опа Давидова, Турғун Алиматовлардир. Улар мени тарбиялаб, санъаткор бўлиб етишимизга катта ҳисса қўшган буюк мураббийлардир. Бироқ Рўзи Назар деган маънавий устозим ҳам бор...

– Америка Конгресси томонидан Ўрта Осиёликликларнинг бу юртга кириб келишини таъқиқловчи «Қарор» бекор қилингандан сўнг дастлабки ўзбек оилалари Америкага Туркия, Афғонистон орқали кириб кела бошладилар, - дея ҳикоя қилади Рўзи ака, - хабарингиз бор, Совет ҳукумати томонидан ўттизинчи йилларда амалга оширилган қатағонлардан омон қолиш учун миллатимизнинг жуда кўпчилиги зиёли, билимдон кишилари, ишнинг кўзини биладиган, шунинг орқасида яхши яшаётган бадавлат хонадон аъзолари ўз киндик қонлари томган мамлакатни тарк этиб, чет элларга бош олиб чиқиб кетишга мажбур бўлганлар. Уларнинг кўпи Афғонистондан, Туркиядан бошпана топадилар. Ҳамюртларимиз ушбу мамлакатларда ҳам меҳнатқашлиги ва тиришқоқлиги билан ўз салоҳиятларини намоиш этиб, яхши турмуш кечира бошлайдилар. Обрў-эътибор қозонадилар. Ҳатто давлат арбоби даражасига кўтарилдилар. Бунга Абдулла Хўжалар хонадони бошидан кечирган яхши-ёмон кунларни мисол қилиб ёзишингиз мумкин...

Абдулла Хўжанинг оталари Акбар Хўжалар авлоди Марғилондаги анча номдор, маърифатли кишилар эди. Яхшигина ҳовли-жойлари бўлган... Шўролар тазйиқи остида Ватанни тарк этиб, Қашқар орқали Ҳиндистонга келишади. Сарсон-саргардонликда кўп қийинчиликларни бошдан кечиришади. Ниҳоят Бомбай (ҳозирги Мумбай) шаҳрида қўним топишади. Қийин аҳволни бошдан кечира бошлайдилар. Шунда оила бошлиғи Акбар Хўжанинг бахтига шу ерлик, болалар уйининг директори бўлиб ишловчи саҳоватпеша бир инсон йўлиқиб қолади. У ёрдам қўлини чўзиб, мусофирни савдо-тижорат ишларига жалб этади.

Акбар Хўжа азалдан шу соҳанинг моҳир кишиси эди. Омади чопиб, иши юришиб кетади.

Бироқ, вақт ўтган сари Ватан соғинчи қийнай бошлайди. Нима бўлса ҳам она тупроқ тафтига яқинроқ яшаш илинжи унга тинчлик бермайди.

Буни англаган ҳиндистонлик таниши:

- Сезиб турибман, қийналаяпсиз. Юртингиз шабодалари эсиб турадиган жойларни қўмсаяпсиз, - дейди-да, Кобул шаҳридаги бир ўзбек таниши адресини бериб, Афғонистонга кузатиб қўяди.

Бу ерда ҳам Акбар Хўжанинг ишлари юришиб кетади. Ҳиндистонда орттирган тажрибалари унга қўл келади.

Орадан арзимас йиллар ўтгач, Акбар Хўжани ҳиндистонлик дўсти катта тижоратчи сифатида кутиб олиб, боши осмонга етади. Бомбай - дунё билан савдо-сотик қилиш маркази. У бир пайтлар илк маротаба тижорат эшигини очган бу азим шаҳарга бекорга келмаганди.

Шундан кейин Акбар Хўжанинг тижорат соҳасида иши янада юришиб, Кобул шаҳрида бир нечта савдо дўконлари очади. Уларда Англия, Германия, Ҳиндистон, ҳатто Америкадан келтирилган моллар сотилади.

Акбар Хўжа уйли-жойли бўлиб, олти фарзандни воёга етказди. Ўта маърифатли одам бўлгани боис болаларини дунёнинг энг машхур олий ўқув даргоҳларига жўнатиб, мукаммал билимли қилди. Кенжа фарзандлари Абдулла Хўжа билан қизини Англияга ўқишга юборди. (Бу Афғонистон шароитида камдан-кам бўладиган ходиса эди). Абдулла Хўжа Лондон университетини имтиёзли диплом билан битиргач, ўқишни Вашингтон университетларидан бирида давом эттирди. Ва шу ерда Сабоҳатхон Андижон деган ўзбек қизи билан танишиб, турмуш қуришга аҳд-паймон қилдилар.

Америкада ўтиши белгиланган тўйга Акбар Хўжа ака бутун оила аъзолари билан Кобулдан етиб келади.

Аммо тўйнинг учинчи куни Шўро қўшинлари Афғонистонга бостириб кириб, Кобулни эгаллагани, у

ердаги барча мол-мулклар мусодара қилингани ҳақида шум хабар келади.

Шундан кейин Акбар Хўжа ака бутун оиласи билан Америкада қолиб кетади. Бу катта хонадон бошига Шўролар ҳукумати томонидан солинган жабр-зулмдан ҳам ёмонроқ - ватандан олислашишдай иккинчи жудолик азоби эди.

Бирок, турмушнинг кўп синовларини бошдан кечириб, бардош дарахтининг аччиқ меваларини тотиб кўриб ўрганган Акбар Хўжа ака тушқунликка тушмади. Бу юртда ҳам ҳалол меҳнаги, тиришқоклиги орқасида ўз қадрини топди.

Дунё кўрган, илм-маърифатли фарзандлари ёнига кирди. Узоқ-яқин ҳамюрт, таниш-билишларни ўз атрофига чорлаб, алоқалар риштасини боғлади. Маслаҳатгўй сифатида кўпчиликнинг эътиборини қозонди, иззат-икромга сазовор бўлди. Ватан меҳрини, унинг соғинчини мажбуран «мусофирот» сари юз тутганлар юрагига сингдирди. Яхши кунлар албатта ижобат бўлишини айтиб, улар кўнглида чироқ ёкди.

Ниҳоят, Акбар Хўжа ака қарийб саксон йил илҳақ бўлиб, худодан илтижолар қилиб кутган Қутлуғ янгилик - Ўзбекистон мустақилликка эришгани ҳақида хушхабар келади. Ўша кунлар отахон оғир бетоб бўлиб ётар, кўзларида эса севинч ёшлари милтилларди.

У аста Абдулла Хўжани имлаб ёнига чақирди ва ши-вирлаганга ўхшаш овозда шундай деди:

– Энди мен худойимдан тилашим керак: «Иккинчи Қутлуғ кун - Ўзбекистон туғи Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Биноси рўпарасида ҳилпираб турганини бир кўрай, шунга марҳаматингни дариф тутмай, умр ато этгин», деб.

Абдулла Хўжа отасининг елкасидан кучди:

– Ниятни яхши қилинг, ҳали кўп яшайсиз! Шунча йиллар илҳақ бўлиб кутган орзуларингиз ушаладиган кунлар келяпти. Ўзим Ўзбекистонга - Марғилонга олиб

бориб, бизга эсдан чиқарманглар деб айтиб бериб юра-
диган ёшлигингиз ўтган маҳалла кўчаларини айлантира-
ман. Аллоҳдан ўша кунларга ҳам етказишни сўранг, ота.

Акбар Хўжа аканинг аҳволи оғирлашиб борар, Бирок,
у илҳақлик билан ўзи орзу қилган онларни кутарди.

Нихоят БМТ биноти рўясида Мустақил Ўзбекистон
туғи кўтариладиган Кутлуғ кун ҳам етиб келди.

Отахон бу тантанали маросимда иштирок этувчи
меҳмонларнинг биринчи қаторида турарди.

Байроғимиз ҳилпираб кўкка парвоз қилаётган каптар-
дек кўтарилаётганини кўриб, унинг кўзларида беихтиёр
яна бир бора севинч ёшлари пайдо бўлди.

Уйга қайтишгач, Акбар Хўжа ака оромкурсида бироз
тин олиб ўтирди. Болаларини, келинларини, нева-че-
вараларини хузурига чорлаб, дуо қилди.

Сўнг:

– Энди дам олинглар, - дея ҳаммага жавоб берди-
да, Абдуллажон билан ёлғиз қолишди. У ўғлининг ел-
касига бир қўлини қўйиб, оғир нафас олди. Сал оғзи
қуришаётганини айтди.

Абдулла Хўжа бир пиёла чой қуйиб узатди. Ота ундан
икки хўпламгина ичган бўлди. Юзлари ёришиб, чирой-
ли бир жилмайиш билан қараб қўйди-да:

– Аллоҳга минг мартаба шукурлар бўлсинки, мана,
орзуимга ҳам етдим. Бу ёғига армоним йўқ десам
бўлади, - деб бироз сукут сақлаб олди, кейин сўзида да-
вом этди, - болам Абдуллажон, Сиздан бир ўтинчим бор,
яхшилаб эшитиб олинг. Энди бу аҳволда она Ватанга
бориб, зиёрат қилолмаслигим ўзимга аён бўлиб туриб-
ди. Мана, истиқлолга эришдик. Бу ёғига йўллар очи-
либ, иншо Оллоҳ, муқаддас юртимизга қадам қўясиз...
Борганда юртимизнинг муқаддас тупроғидан бир кафт
олиб келиб, менинг қабрим устидан сочиб юборишни
унутманг...

Бизга ажратилган алоҳида «меҳмон жой»лардан бирида ўтирибман-у, хаёлим зални тўлдириб бораётган америкалик ҳамюртларимизда. Уларнинг қисмати, бундоқ ўйлаб қарасангиз, бир хил. Абдулла Хўжалар хонадони қисматини эслатади.

Ўйларимни Рўзи ака тўзғитиб юборди.

– Танишиб қўйинг, Сабоҳатхоним Андижон қизи, жамиятнинг хотин-қизлар қўмитаси раисаси, яъни мана шу залда йиғилиб ўтирган барча аёлларнинг «Онабоши»си, - дея қирқ-қирқ беш ёшлар чамасидаги кўҳликкина аёлни менга рўпара қилди отахон.

– Сиз ҳақингизда кўп эшитганман, Рўзи ака ҳикоя қилиб берганлар, - деди аёл ибo билан сўрашаркан.

Ўз навбатида Сабоҳатхоним ёнида бир-бирининг пинжига қириб, ёқимли жилмайиб турган қизларни менга таништираркан:

– Энг тўнғичимиз Салмонхон, ўртанчамиз Софийхон, кенжамиз Нодирахон бўладилар, - деб қўйди.

– Йигитчалар қани, йигитчалар? - гапга қўшимча қилди Рўзи ака.

– Улар нариги хоналарда. Тадбир дастурини тузиш билан овора, - деди Сабоҳатхоним...

Дарвоқе, бугун ушбу катта даргоҳда «Америка - Туркистон» дўстлик жамиятининг эллик йиллигини нишонлаш тадбирига тайёргарлик кўрилаётган экан, бунинг ташкил этилиши тарихи ҳақида қисқача тўхталиб ўтишга тўғри келади.

1958 йилгача АҚШга Афғонистон, Туркиядан кўчиб келган ўзбеклар нуфузи анчагина кишини ташкил этарди. Рўзи Назар ўзбекистонлик ҳамюртлар билан алоқа боғлайди. Улар яшаётган жойлар адреси аниқланади.

Ниҳоят, бир гуруҳ фаоллар иштирокида 1958 йилнинг 13 декабр куни Американинг Пенсилвания штатига қарашли Филодельфия шаҳрида катта йиғилиш

ўтказилиб, «Америка-Туркистон» нодавлат ташкилоти тузилгани эълон қилинади ва АҚШ Конгресси номига махсус мурожаатнома юборилади. Жамиятнинг ташкил этилган куни айнан 13 декабр деб бежиз белгиланмаган эди. Чунки 1918 йилнинг айнан шу куни Тошкентда «Туркистон мухторияти»ни қўллаб-қувватлаб ўтказилган кўп кишилиқ намойишни Шўро большевиклари кўп қонлар тўкиб, аёвсиз бостирган эди.

Америка Конгресси томонидан янги жамият тан олинган, орадан кўп ўтмай Нью-Йоркда 300 делегат иштирокида «Америка-Туркистон» жамиятининг катта қурултойи ўтказилади. Шу қурултойда унинг Дастури қабул қилиниб, келажакда амалга ошириладиган тадбирий ишлар келишиб олинади.

Шубҳасиз, Шўро армияси томонидан Афғонистонга уюштирилган босқин у ерда истиқомат қилиб турган ўзбекистонлик ўзбеклар бошига мислсиз кўрғиликлар солади. Улар Акбар Хўжа акалар хонадонига ўхшаб Афғонистондаги бор мол-мулкларини ташлаб, Покистон, Туркия каби мамлакатлар орқали Америкадан бошпана излашга мажбур бўладилар.

Совет тузумининг Иккинчи жаҳон урушидан кейинги пайтларидек асир тушган ҳарбийларга муносабати ўзгармаган эди. Бу ҳам маълум даражада Америкадан паноҳ излашга мажбур бўлган ўзбекларнинг учинчи миграцион тўлқинига сабаб бўлди.

Шунга асосланадиган бўлсак, «америкалик ватандошларимиз» Совет мафқураси тинимсиз қулоғимизга қуйиб келганидек, «ватангадо» ёки «сотқин» кишилар эмасдилар. Улар доимо ўз Она юртлари - Ўзбекистон озодлигини, Шўролар зулмидан фориғ бўлишини орзу қилиб, шу йўлда курашиб келганлар.

Ҳар йили 13 декабр куни юзлаб ўзбек эркак-аёллари миллий кийимларида қўлларида «Ўзбекистон - Турки-

стонга озодлик!» деган шиорларни кўтариб олиб, Нью-Йоркдаги БМТ биноси олдида тўпланганлар. Қишнинг аёзли кунларига қарамай икки-уч кунлаб «СССР» деган мамлакат элчихонасини қамал қилганлар.

Бундай норозилик акцияларида ўзбеклар билан бир қаторда, козоқ, қирғиз, туркман, тожик миллатига мансуб кишилар ҳам қўл ушлашиб, бир сафда турганлар.

Ҳатто, 1987 йилги намоёиш шу даражада оммавий тус олиб кетадики, шу акциянинг устида турган Абдулла Хўжани ўша пайтдаги мамлакат президенти Рональд Рейган Оқ уйдаги ўз қароргоҳида қабул қилиб, узоқ вақт суҳбатлашади.

Ҳозир «Америка - Туркистон» дўстлик жамияти Америкадаги энг нуфузли жамоатчилик ташкилотларидан бири ҳисобланади.

Ниҳоят, ўтган йили ўзбеклар нисбатан кўпроқ истиқомат қиладиган Нью-Жерси шаҳрида шу ташкилотнинг Бош Маркази иш бошлади. Айни Наврўз байрами куни Ўзбекистондан ташриф буюрган меҳмонлар делегацияси иштирокида катта қозонларда сумалак пишириб, карнай-сурнай садолари остида Марказнинг шу маҳобатли биносини очилиш маросими ўтказилди. Бу маросимда АҚШ давлат департаменти Ўзбекистон бўлими бошлиғи жаноб Б.Рораф иштирок этиб, нутқ сўзлади.

Шу дақиқаларда мазкур Марказ катта тантанали маросим - «Америка - Туркистон» дўстлик жамиятининг ярим асрлик тўйини ўтказиш арафасида турибди. Зал одам билан тўлган. Ҳамманинг юзида байрамона кайфият.

Бирдан карнай-сурнайларнинг гулдурос садолари остида залга бир гуруҳ миллий либослар кийган қизалоқлару болакайлар кириб келишди. Улар «Ўзбекистон Ватаним» қўшиғини куйлаб, шунга монанд чиройли рақс ижро этиб, тантанали кечани очиб

бердилар. Ҳамма ўрнидан туриб, ёш санъат гунчаларини қарсақлар билан олқишлади.

Шу қарсақлар остида «Америка - Туркистон» дўстлик жамияти раиси Абдулла Хўжа ака минбарга чиқиб, йиғилганларни қутлуғ эллик йиллик байрам билан му-боракбод этди.

Сўнгра сўзни Ўзбекистон республикасининг Амери-ка Қўшма Штатларидаги фавқулудда ва Мухтор элчиси Абдулазиз Комиловга берди.

Элчимиз Ўзбекистон Республикаси президенти Ис-лом Каримовнинг жамият раиси Абдулла Хўжа номига юборган табрик хатини ўқиб эшиттирди:

*Туркистонлақларнинг Америкадаги жамияти
Раиси Абдулла Хўжа жанобларига*

**Ҳурматли Абдулла Хўжа жаноблари, Мухтарам
дўстлар!**

Аваламбор, Сизни ва Сиз орқали Америкада исти-қомат қилаётган бутун ўзбек жамоасини ҳаётингиздаги муҳим сана — Туркистонликларнинг Америкадаги жа-мияти ташиқил этилганлигининг 50 йиллиги билан са-мимий муборакбод этаман.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, жамиятингиз-нинг ташиқил топиви АҚШдаги ўзбек жамоаси учун эъ-тиборга молик воқеа бўлган эди. Биз ташиқилотингизни, унинг Америкадаги ўзбеклар ўз тарихий Ватани бўлмиш Ўзбекистон билан алоқаларини ривожлантиришида, мил-лий ва маданий анъаналарни сақлаш ва мустаҳкамлашида, шунингдек, ватандошларимизнинг саъй-ҳаракатлари ва интилишларини бирлаштириш йўлидаги эзгу ишлари-ни юқори баҳолаймиз. Мазкур жамиятнинг камол топа-ётган ёш авлоди кўҳна ва гўзал Ўзбекистон диёри, унинг халқига нисбатан хурмат ва эҳтиром руҳида тарбиялаш борасида тутган ўрни айниқса, эътиборга сазовордир.

Америка кенг жамоатчилигини истиқлол йилларида республикамизда амалга оширилаётган изчил ички ва ташқи сиёсат, чуқур иқтисодий ва ижтимоий ислохотлар, энг муҳими, маънавий ва маърифий соҳада эришилаётган ютуқлар билан яқиндан таништиришга кўшаётган ҳиссангиз учун ўз миннатдорчилигимни изҳор этаман.

Ўйлайманки, бу ишларнинг барчаси Ўзбекистон ва АҚШ ўртасидаги ўзаро манфаатли ва узоқ муддатли ҳамкорликнинг ривожланиши учун ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Умид қиламанки, Туркистонликларнинг Америкадаги жамияти келгусида ҳам Ўзбекистон ва АҚШ халқлари ўртасидаги ўзаро муносабатларни кенгайтиришга, жумладан, маданий - гуманитар алоқаларни янада мустаҳкамлашга ўзининг муносиб ҳиссасини қўшади.

Шу фурсатдан фойдаланиб, АҚШдаги ўзбек жамоаси вакилларига ҳамда сизларнинг оила аъзоларингизга сиҳат-саломатлик ва осойишталик, ишларингизга ривож тилашга ижозат этгайсиз.

*Эҳтирам ила,
Ислом КАРИМОВ,
Ўзбекистон Республикаси Президенти.
Тошкент шаҳри, 2008 йил, 5 декабр.*

Ўзбекистон Республикаси Президенти табригини барча йиғилганлар зўр диққат билан тинглаб, қарсақ садолари остида олқишладилар.

Шундан кейин элчи Абдулазиз Комилов эллик йиллик тўйи нишонланаётган жамият фаолларини қутлуғ сана билан табриклади ва элчихона номидан уларга эсдалик совғалари тақдим этди.

Жамиятни ташкил этишда жонбозлик кўрсатган Америкалик ўзбекларнинг ҳурматли Отахони Рўзи Назар хиз-

матларини алоҳида таъкидлаб, Ўзбекистон ҳукумати номидан зарбоф тўн кийдириб, совға-саломлар топширди.

Ёш санъаткорлар Рўзи акани «Наманганнинг олмаси» кўшиқлари билан олқишлаб, даврага олдилар.

Шундан кейин ўйин-кулги авжга чиқиб, оҳанграбо мусиқа кўшиқларга, кўшиқлар ғазалхонликка уланиб кетди.

Айниқса, Эркин Воҳидовнинг «Ўзбегим» қасидаси янграганда бутун зал сув куйгандек жимиб қолган, килт этган овоз эшитилмасди... Шунда мен атрофга назар ташлаб, кўпчиликнинг юзида ғурур аломатларини кўрдим. Баъзиларнинг кўзларида ёш милтилларди... Бу ерда ўсиб улғаяётган ёшлар орасида шоирларимизга ҳавас қилиб, шеърлар машқ қилаётганлар ҳам йўқ эмас экан. Улар Ўзбекистон, Ватан мавзусида ёзилган ўз ижодларидан намуналар ўқидилар.

Кеча дастурини бийрон-бийрон гапириб, ўзбек ва инглиз тилларида бошқариб бораётган қизлар:

– Навбатни Ўзбекистон халқ артисти Муҳаббат Шамаевага берамиз, - деб эълон қилишди.

Муҳаббат опа Шамаева шеър ўқишда ҳам ўз ижросидаги кўшиқлар даражасида маҳорат соҳибаси эканлигини намойиш этиб, мазкур анжуман иштирокчиларини қойил қолдирди. Опахон Ўзбекистонда биз кўпчилик қалам соҳиблари санъаткор, ўйноқи шеърлар ижодкори, ажойиб дўст сифатида яқиндан танийдиган марҳум Илёс Маллаевнинг ширу шакар услубида ёзилган «Бир томонда Навоий бобом, бир томонда Фузулий...» ғазалини ўқиганда, шу ерда ҳозир бўлган Озарбайжон, Туркия элчихонаси дипломатлари ҳаяжон билан таҳсинли сўзлар айтиб, ўрниларидан туриб кетдилар...

Муҳаббат опа шеърни Навоий ғазали билан айтилади-ган кўшиққа улади. Саҳнада хонанда Узро Малаков пайдо бўлиб, «мушоира» навбатини даҳо Фузулийнинг машхур

«Қурбон ўлам» ноласи билан давом эттирди. Бу кўшик Шарқ, хусусан, Ўрта Осиё ҳамда Кавказ халқлари орасида нақадар машхурлиги, унинг ижро услуби ғоят мураккаб ва сеҳрлилиги билан кўплаб буюк муғаннийларни маҳлиё этгани, лекин ҳар ким ҳам «Қурбон ўлам»ни қиёмига етказиб ижро этишга ҳадди сиғиб, журъат этавермаслигини кўпчилик яхши билса керак.

Мен бир пайтлар устозимиз, мусиқа дунёсининг беназир билимдони, ўта камтарин инсон Евгений Шварц домланинг:

– Бу кўшиқни биздан Отаназар Матёқубов билан Узро Ҳофизу, озарлардан Булбул Мамедовгина қиёмига етказиб ижро этадилар, холос, - деганларини эшитгач, Фузулий даҳосига астойдил қизиқиб қолгандим.

Бу «Катта ашула»ни даставвал бир неча ҳофизлар овозида эшитганим бор. Кейин ҳассос қаламкаш дўстим Рўзимат Отаев Хоразмда «Қурбон ўлам»ни ижро этиш бўйича нафаси ўткир хонандалар ўртасида ўтказилган мусобақадан ёзиб олинган оҳанрабо тасмасини менга ҳадя этганди.

Сўнгра доврўғи дoston бу кўшиқни Узро Ҳофиз (Малаков) овозида илк бор 2005 йил Самарқанд Халқаро «Шарқ тароналари» мусиқа анжуманида тинглагандим. Икки йилчадан кейинроқ эса Тошкентдаги «Туркистон» саройининг ёзги «Очиқ саҳна» майдонида тўпланган қарийб уч минг кишилик томошабин қатори яна бир бор тинглашга муяссар бўлганман.

Ўшанда ҳофиз ижро эта бошлаган кўшиқни жамики йиғилганлар донг қотиб эшитишган, Узро Малаков овозини аста кўтара-кўтара оҳангни энг юқори пардасига чиқариб авж берганида, бутун оломон оҳ, деб юборган-у, тўғонни бузиб ўтган сел оқими сингари бутун борлиқни хаяжон тўлқинлари босиб кетганди.

Ана шунда нозик таъб Шварц домламиз бу санъаткор-

га ўзининг беш баҳосини бекорга қўймаганига имон келтиргандим. Шу билан кўнглимнинг хира тортиб юрган бир бурчида «йилт» этган нурафшон таскинлик шуъласини туйган эдим: хайрият, хали томошабинларимизнинг дид-фаросатлари сарбаланд, Ҳалима опа, Юнус ота, Берта опалар тамал тошини қўйиб кетишган ҳақиқий санъатга ошифта, унга чанқоқ экан... Бемаза қовуннинг уруғидай кўпайиб кетган, матбуотда анча-мунча баҳсларга сабаб бўлиб, биз зиёлиларни ташвишга солиб келаётган, ўзининг бетайин мусиқа, бетайин «қўшиқ»лари билан катта сахналарни эгаллаб, концерт залларини бошига кўтараётган жиблажибон «Эстрада юлдузлари» кўпчилик ақл-хушини ўзларининг тутуриқсиз ҳавойи «санъат»лари томон ром этиб улгурмаганининг гувоҳи бўлдим. Шунингдек, мен ўша дақиқаларда, бошқа буюк санъатимиз дарғаларидан узримни сўраб айтаманки, Узро Ҳофиз мисолида қўшиқчилигимизнинг XX асрдаги намоёндалари бўлмиш Юнус ота Ражабий, Ҳалима опа Носирова, Берта опа Давидоваларнинг оташин нафасларини ҳис этгандай бўлдим.

Мана, бугун Америкадай узоқ бир мамлакатда Узро Ҳофиз билан рўбарў турардим.

У одатдагидай, қаддини расо тутиб, ўша машҳур қўшиқни ижро этмоқда. Бутун зал гўё сахнадан таралаётган оҳанг сеҳрига чулғаниб қолгандай. Худди сахар чоғи гул япроғига инган шабнам томчисидек юракларни ботиний титроқ эгаллай бошлади, гўё... Ниҳоят, куй авжига чиқиб, машшоқ қўлидаги тор симлари дош беролмай узилди-ю, ҳаяжонли вужудларни силкитиб юборди. Озарбайжонми, туркларми... хуллас, ўшалар ўтирган қаторлардан кимлардир ҳаяжонини босолмай, «вах-вах» дея ўринларидан туриб кетишди. Атрофдан олқиш овозлари эшитила бошлади.

Рўзи ака мени оҳиста туртди:

– Овози бундан йигирма йил аввал ҳам шунақа эди. Ҳечам етмиш ёшга кирган одамга ўхшамайди.

Мен аста дедим:

– Узро ака ёшини Сизникига таққослаганда, у киши ҳали навқирон йигит. Авжининг баландлиги шундан бўлса керак.

Ярим тунгача чўзилган тантанадан олган таассуротларимиз бир олам эди.

Йўлга тушишга ҳозирлик кўра бошладик. Абдулла Хўжа ака:

– Ҳеч қаёққа кетмайсизлар. Бугун бизникида қоласизлар, - деб туриб олди.

Аммо сафарбошимиз отахон:

– Уйга бормасак бўлмайди. Эркин иш билан чет элга кетган. Кампир ёлғиз. Унинг устига, уйни йиғиштираман деб, қоқилиб, оёғи сал лат ебди, – деди.

Абдулла Хўжа ака ҳазил аралаш:

– Келинойимизни ҳалиям ишлатаяпсизми? - деди.

Рўзи ака ҳам бўш келмади:

– Сиз қизиқ экансиз, ука. Келин бўлгандан кейин ишлайди-да! Ё Сабоҳатхон уйда иш қилмай, ўзбекчиликни нунутиб юборганмилар?

– Ишлайди, Рўзи ака, ишлаганда қандоқ! - рафикаси ёнини олган бўлади Абдулла Хўжа ака.

– Ана, бизнинг кампир ҳам тиним билмайди. Ҳали овқат пиширади, ҳали уйни йиғиштиради. Марғилондан супурги келтириб берганман. Уй атрофини супуриб-сидириб туради ҳам.

Гапга машинани ўт олдириб, қаршимизда шай турган Бахтиёржон аралашади:

– Нима бўлганда ҳам Линда келинойимизга қойил қолиш керак. Олтмиш уч йилдан бери Рўзи акамнинг хизматидалар. Бизнинг хотинларимиз шунчага чидай олишармикан?

– Чидашади ука! Ҳар нарсани аясангиз, кўпга чида-

шини унутманг, - насихатомуз гап қилди отахон.

Ўртада кулги кўтарилди.

Мезбонлар билан хайр-хўшлашиб, Вашингтонга қараб йўлга тушдик.

ЎН ТЎРТИНЧИ БОБ

ЛЕДИНИНГ АМЕРИКАЛИК ҚАВМДОШИ ВА УНИНГ УЧУН ҚАРСАКЛАР

«Тез ёрдам» деганда, шубҳасиз, бизнинг кўз олдимизда ҳар томонига қизил хоч билан яримой белгиси туширилган машина-ю, қандайдир муолижа асбоблари жойлашган сумка кўтариб олган оқ халатли шифокорлар гавдаланади. Америкада мутлақо бошқача русум. «Тез ёрдам» тизимига ўт ўчирувчилар, «қутқарув гуруҳи» (уй ҳайвонлариники алоҳида), ҳатто полициянинг махсус бўлимлари ҳам киради.

Уларнинг қароргоҳлари ўз шафеълигида бўлган ҳудуд бўйлаб шундай жойлаштирилганки, «ёрдамчилар» арзимас дақиқалар ичида, энг узоғи билан тўрт минутдан кечикмай (айтишларича, шу муддатдан кечиккан гуруҳ ўз хохиши билан тарқаб кетаркан), воқеа содир бўлган жойда ҳозир бўладилар. Ким яқин масофада бўлса, биринчи бўлиб, ўша етиб келади. Кейин бошқалар... Шифокор бўладими, ўт ўчирувчими, қутқарувчими, жабрдийдага зудлик билан ёрдам кўлини чўзиши керак. Чунки бу ерда инсон ҳаёти масаласи турибди.

Бутун Америка ҳудудидаги катта-кичик йўлларнинг ўнг томонида йўғон сариқ чизик билан ажратиб кўйилган «Шошилинч хизмат» йўли мавжуд. Бирорта ҳайдовчининг шу чизикни босиб ўтишга ҳаққи йўқ. Худо кўрсатмасин, шунга журъат этса, жуда катта жаримага тортилиши ёки ҳайдовчилик гувоҳномасидан ажралиши мумкин.

Америкага келганимга энди бир ҳафтача бўлганди. Ярим кечаси бирдан сирена овозларидан уйғониб кетдим. Қизил, сариқ, кўк чирокларнинг тинимсиз ёниб-ўчишидан ҳаммаёқ худди мушакбозлик ичида қолгандай бўлиб кўринарди. Деразадан қараб, қўшни ҳовли томон кетаётган ҳамшираларга кўзим тушди... Орадан кўп ўтмай, яна бир машина, ундан кейин яна бошқаси келди. Маҳаллани қиёмат қўпти. Бу «шошилинч хизмат»чилар ярим кеча, одамлар ухлаётгандир, деб ўтиришмас экан.

Эрталаб қўшни Ҳайдар соҳибни кўриб:

– Кечаси роса ваҳима бўлди-да, кимнингдир уйига ўт тушди, шекилли, - дегандим, у:

– Кичкинамиз Муҳаммаднинг иссиғи кўтарилиб, лоҳас бўла бошлаганди, биз доктор чақирдик. Иккита хизмат кўрсатиш ходимлари кетма-кет келишди. Фақат полициячилар кўринишмади, холос, - деб жилмайиб қўйди.

– Қалай, энди ўғилча тузукми? - дея кўнгил сўраган бўлдим.

– Дуруст, давоси битта ҳапдори экан, ичиришганди, дарров иссиғи тушди.

– Ҳапдори ўзимизда ҳам топиларди-ку.

– Э, соҳиб, - деди у менга бошини сарак-сарак қилиб, – билсангиз, бу ернинг ўз тартиб-интизоми бор. Ҳар қандоқ дорини докторнинг ўзи белгилаб, жавобгарлигини зиммасига олгандай ёзиб-чизиб, беморга ўзи ичиради. Агар бу қонунни бузсангиз, касаллик зўрайиб кетса, ўзбошимчалик учун жавобгарликка тортилишингиз мумкин... Ҳа, биз томонларда дори бўлса, бас, фойдаси тегадими-йўқми, ўйлаб ўтирмай, каппалаб отаверамиз!

– Қаерни назарда тутаяпсиз, Карачиними ёки Москва-ни? - дейман унга зимдан қараб. Сўнг:

– Тошкентни ҳам... - деган жавоб эшитаман.

Энди шу баҳонада 4-5 хонадон нарида турадиган қўшни кекса кампир билан ҳам таништириб ўтай: тах-

минан етмишлар атрофида бўлса керак. Лекин тетик. Юришлари ер юзидаги ҳамма кампирларга хос ораста ва меёрли. Ҳали кўпам ажин босиб улгурмаган юзларида кулгичи бор. Доим беғубор бир кайфиятда табассум қилиб туради. Шундан билиб олаверинг-ки, таг-туги америкалик... Бу қарияни биринчи кўрганимдаёқ кўзимга иссиқ кўринган, у менга Тошкентнинг ТТЗ ҳамда номи аллақачонлар ўзгартирилган бўлса-да, ҳамон «Ново-московская» деб юритиладиган мавзеларда ёлғизликда умр кечираётган, фарзандлари эса ошиёнини ташлаб учган кушлар каби қачонлардир бепоён Россиянинг узок ўлкалари ва шаҳарларига йўл олиб, домдараксиз кетган қари-қартаг ҳамюрт онахонларни эслатганди.

Одатда, бошқа шароит, буткул нотаниш муҳитга тушиб қолган ҳар қандай мусофирда даставвал шундай кечинмалар юз бериши табиий. Кўзига яқин кўриниб, хотирасида ниманидир кўзготган ҳар бир нарса унинг диққатини тортаверади.

Кекса онахон менга табассум билан «Хэлло. Гудмонинг!» деди. Шубҳасиз, саломлашаётганди. Энди нима дея жавоб қайтариш керак, деб жилмайишга ҳаракат қилиб, ўйланиб тургандим, оёқларим остида нимадир пайпаслаб юрганини пайқаб, бу томонларда ҳар қадамда учраб турадиган олмахондир, деган хаёлга бориб, ўзимни азот орқага олдим.

Кампир ўта босиқлик билан гапириб, менга безовта бўлманг, дегандай нималардир тушунтирмоқчи бўларди. Худди шу он оёқларим пойига яқин келиб, эрқаланмоқчи бўлган жонивор кучукча бўлиб чикди.

Кампир «Теффи» дея чақирганди, кучукча пилдираганича унинг олдига борди, сўнг гиламдай барра ўтлок устида икки оёғига тиралиб «ўтириб» олди-да, худди одамизот турқини умрида биринчи бор кўраётгандай, мунчоқ кўзларини тикканча юзларимга қараб қолди.

Онахон менга яқинроқ келди, беозор шикаста овоз билан яна нималардир деб, кучукча томон ишора қилиб кўйди. Сўз оҳангларидан, имо-ишорадан «Тeffи меҳмонлигингизни билиб, қизиқсиниб қараяпти» деяётганини англагандай бўлдим.

Шунча гап-сўзлардан кейин гурундошимга мен ҳам бирор оғиз калима сўз айтишим керак! Кўча-кўйда асқотиб қолар, деб кейинги кунларда беш-ўн инглизча сўзларни ёдлаб юрибман, ахир! Ўйлаб-ўйлаб, кўлим билан кучукча ишора қилиб:

– Name Teffi? (Номи Тeffими?) - деб сўрадим.

– Yes. Teffi! - мамнуният билан жавоб қайтарди кампир.

Илҳомим жўшиб кетди-да, Тeffининг олдига келиб, унинг момикдай оппоқ жунлари устидан кафтим билан силаб кўйдим. Имо-ишора-ю қолган-қутган сўз бойлигимни яна ишга солиб, асосий муддаони тушунтиришга ўтдим:

– Tashkent, in Tashkent lives brother Mavlan aka, - дедим.

Яъни, Тошкентда Мавлон ака деган киши бор, дегани, бу.

Гурундошимнинг чехраси ёришиб:

– O, mister Mavlan Aka, - деб юборди, худди у одамни яхши танийдигандек.

– Yes, mister Mavlan aka has dog name «Ledi, misis Ledi» - ўша мистер Мавлон аканинг ҳам «Леди, Леди хоним» номли кучуги бор, - дея Тeffига ишора қилиб кўйдим.

Кампир жилмайиб:

– Good! Dog by name «Ms.Ledi» - яхши, номи «Мисс Леди» - дегандай бошини қимирлатиб кўйди.

Биз бир-биримизни бинойидек тушуна бошладик. Мавзу доирасини янада кенгайтирмоқчи бўлдим.

– Good-good, - дея ғурур билан кўшиб кўйдим, - Mister Mavlan poet!

Сухбатдошимнинг чехраси янада ёришиб кетди.

– And mister Mavlan Aka poet! O-o...

– O-o... poet and... - деб акахонимизнинг яна бир фазилатлари ҳақида гапирмоқчи бўлдим-у, аммо инглизчада «овчи» сўзи нима деб айтилишидан беҳабарлигим боис дарров имо-ишорага ўтдим: икки кўлимни милтиқ ушлаган ҳолатга келтириб, «ба-банг - ба-банг» қилиб овоз чиқардим.

Онахон дарров тушунди.

– Mister Mavlan Aka poet and hunter! O... Good-good. The dog an hunters friend! - деди.

Мен ҳам тушундим. Демак, «hunter - овчи» дегани! «Dog - кучук», «friend - дўст»лигини биламан. Кампир «Кучук - овчиларнинг дўсти» деди. Дарров сезганини қаранг. Лекин ўзи ҳеч қачон овчилик қилмаган бўлса керак.

Устоз акахонимиз бир гурунгда айтган эдилар: «Кучук фақат ов учун, дала-даштда кўриқчилик қилиш учун боқилади. Уни кўп қаватли уйларга қамаб олиб, ҳавасга боқаётганлар бу жониворларни фақат қийнайдилар, холос!» Бироқ, ушбу гаплар менинг янги танишим онахонга тўғри келмас-ов.

Айтишларича, у Теффини махсус «итлар учун» деб ишлаб чиқарилган совун-шампунлар билан чўмилтирармиш. Ойда бир марта «Кучуклар сартарошхонаси»га олиб борармиш. Ҳар бир супермаркетда бўладиган алоҳида «Кучуклар учун таомлар» бўлимининг энг тансиқ овқатлари билан боқармиш. Яна, Теффининг алоҳида «қишлик» кийимлари ҳам бор эмиш. Ҳар ойда махсус «Уй ҳайвонлари шифохонаси»дан докторлар келиб, «кўриқдан» ўтказиб кетишар экан. Америка давлати ҳисобидан, албатта! Хуллас, бу ерда итларнинг обрўси баланд. Агар кимки уларни ҳар куни сайр қилдирмай ёки яхши қарамай қўйганлигидан (Мавлон акамиз таъбири билан айтганда «қийнаганидан») полиция хабар топиб қолса, улар «қилмишлари» учун

жавобгарликка тортилишлари мумкин. Мабодо бу жониворни уриб шикастласа ёки шафқатсизлик билан калтакласа-ку, ким бўлишидан қатъи назар, уч йилдан беш йилгача қамоққа жўнатилиши ҳеч гап эмас. Америка қонунларининг мана шу томонларига мутлақо тушуниб бўлмайди. Ўз фуқароларига нисбатан шунақаям бераҳмлиқ бўладими! Ҳеч бўлмаса, ҳозир дунё тартибини ўзгартирамиз дея жаҳонгирликка даъвогарлик қилиб турган Россиялик раҳнамолардан ўрганишса бўлмайдими, ўз халқини қанақасига ҳимоя қилишни! Мана, масалан, кеча (2009 йил, 14 январ) мамлакат телевидениеси Москва шаҳар суди қарорини эълон қилди. Келгинди тожик қизалоғини «Осиё башара» бўлганлиги учун уриб ўлдирган (бунақаси кунора ўзбеклар бошига ҳам тушиб турибди) учта «миллатпарвар» йигитнинг бири оқланди, иккинчиси синов муддати билан озод этилди, учинчисига эса уч йил қамоқ жазоси белгиланди. Шунда ҳам жонкуяр адвокатлар норози - «иш»ни қайтадан кўриб чиқиш талабини кўйишмоқчи! Мана буни ҳақиқий «ўз» фуқаролари тақдири ҳақида қайғуриш деса бўлади! Америкада эса... Дарвоқе, гап эркатой Теффи ҳақида кетаётган эди. Нима бўлганда ҳам унинг ҳаёт тарзи ҳавас қилгулик...

Агар Мавлон акамиз бу ерга келиб, Теффининг қандай яшаб, кун кечираётганини ўз кўзлари билан кўрганларида эди, «раҳматли» Леди бир ой ҳам рўшнолик кўрмай, ўша Оҳангарон тоғлари орасида ўлиб кетганидан минг бора афсус чеккан бўлардилар. Ҳа, қийин, қийин. Бизнинг итларга ҳам қийин бўлган!

Бечора Леди хоним қисмати ўз жинсдошлариникидан фарқ қилмаган. Лекин унинг ўзига хос ақл-фаросати (чунончи ов сафарига машинада отланган пайтда «зарурат» туғилиб қолса, олдинги ўнг оёғи билан «хўжайин»нинг елкасига аста уриб, огоҳлантирган. Машина тўхташи би-

лан сакраб тушиб, «кўздан нари» панароқ жойга борган) ҳамда овдаги зийрак, жонқуярлиги ҳақида Мавлон ака-миз анча-мунча таҳсинли ҳикоялар ёзганлар... Ва унинг хислатлари хусусида шоир Азиз Абдураззоқ илҳомбахш қуйидаги мисраларни битган:

О, жонсарак Ледижон, Леди.

Овчиларга овунчоқ эди.

Фидойилик шиори бўлиб,

Оқибат шу БОШИНИ ЕДИ.

Уни ўн йил ҳеч ким эсламади. На бирор шоир, на бирор ёзувчи.

Ва бирдан...

Декабр ойининг қор учқунлаб турган аёзли кунларидан бирида хонам эшигини қоқиб, отахон шоиримиз Мавлон Иқром кириб келди.

Шуни ҳам олдиндан айтиб қўяйки, бу инсон шеърнавис, ҳикоянавислиги билан бир қаторда, машҳур овчи ҳам эканлиги, Иккинчи жаҳон уруши охирида Эроннинг Мозандарон музофоти даштларида неча-неча йўлбарслару, шерлар тўдасининг юрагини ёриб, шикорнавислик қилгани кўпчиликка аён, бу ҳақда китобларда маълумотлар бор.

Кексаликнинг ҳамма орзу қиладиган сипо, ширинсўз, эзмаликдан йироқ, руҳан тетик ва қувноқ даврини бошидан кечираётган, ов ҳақидаги мароқли гурунглари орқали кўпчиликни оғзига қаратиб, кўп ҳурмат қозонган оқсоқолимиз «нозик» бир масала юзасидан маслаҳатнамо илтимос билан кирган экан. Эшитиб... йўқ деёлмадим, албатта.

Изғиринли азон пайти машинани ўт олдирдим-да, отахон айтган Оҳангарон тоғлари ёнбағридаги Сумбулбулоқ яланглиги томон ҳайдадим. Ҳамроҳим ҳақиқий овчиларга хос қўнжи тўпиққа чиқадиган рези-

на этик, брезентга ўхшаш матодан кулоқчинли қилиб тикилган коржома кийиб, ғилофланган қўшотарини елкага осиб олган.

Чамаси икки соатлардан кейин Оҳангарондан ўтдик. Бир сидра қор қоплаган, илон изи йўлдан анча ичкарига кириб бордик.

– Мана шу арча ёнида тўхтатинг машинани, энди бу ёғига бироз пиёда юрамиз, - деди Мавлон ака.

Тоғу тош оралаб юқорилаб кетдик. Бу томонларга ҳам қор ёққану, унчалик қалин эмас экан. Мушкулимиз осон бўлди.

Мавлон ака:

– Етиб келдик, - деди-да, қалин қор билан қопланган кенг яланглик этагидаги билқиллаб сув чиқиб турган булокни кўрсатди, унинг ёнида қаққайиб турган харсанг тош устини қордан тозалаб, ўтириб олди. Ўқдондан ўн дона санаб, патрон чиқарди. Ундан иккитасини қўшотарга жойлаб, қолганларини комбинизонининг ён чўнтақларига солди-да:

– Сиз шу ерда ўтириб туринг. Мен ҳақиқий овчилар анъанасига доир русумни бажо келтириб, қайтаман, - дея яланглик бўйлаб юқорилади.

Кўп ўтмай, бутун борлиқни ағдар-тўнтар қилиб, кетма-кет отилган милтиқ овози келди. Бу залп маълум муддат оралатиб, беш мартаба қайтарилди. Отахон анча нарида баралла кўзга ташланиб турган, харсанг тошлар уйиб қўйилган Леди хоним «қабри» ёнида туриб олиб, у ўлган куннинг ўн йиллигини хотирлаш маросимини бажо келтирарди.

Унинг айтишига қараганда, бундан роппа-роса ўн йил бурун, декабр ойининг худди мана шу санасида Леди ўк еган куённи тутаман деб устига сакраганида, ёнбағирликдан юмаланган харсанг тош уни босиб қолади ва ҳаётига зомин бўлади.

Бир пайт Мавлон ака қайтиб келди. Кўзларида ёш милтилларди. Уруш кўрган, ёши олтмишлардан ўтиб қолган кишини бу аҳволда кўриб, ғалати бўлиб кетдим.

Йўл-йўлакай акахон кўнглини кўтарган бўлдим:

– Леди ўлди-кетди. Ундан зўрроқлари ҳам бордир, Мавлон ака. Масалан, йирик, қоплон келбат...

– Итнинг катта-кичиклигига қараб баҳоланмайди. Эшакдайи ҳам бўлиши мумкин. Лекин акли, фаросати бўлмаса, у ит эмас! Масалан, Раҳим Бекниёзнинг ити бўларди. Ледидан тикроқ. Ихчамгина. Овчи уни эмас, у овчини ўзи билан эргаштириб кетарди. Қаерда, нима ғимирлаётганини бир чақирим беридан туриб, ҳидидан сезарди. Туркманларга тўртга отга алмашмаган... Дарвоқе, у оғайним Дўрмонда учрашамиз деб телефон қилганди. Бу томонларга бирга чиқмоқчи эдик... Самолёт учмаган, шекилли.

- Шундай ҳавода ерда юриб бўлмаёпти-ю, самолётга йўл бўлсин. Лекин поездда бўлса ҳам келиб қолсалар керак. Чап ёнимдаги хонани у киши учун банд қилиб кўйишибди, деб эшитдим...

Айни шу куни кечга томон киш бекорчилигида ўқиш-ёзиш учун шаҳардан четроқ Дўрмон қароргоҳидаги «Ижод уйи»га бош олиб чиққан жамийки қалам аҳли борки, улар ўртасида кечган гурунгнинг бош мавзуси Леди хоним ҳақида бўлди... Сўнг... кўпчилик Мавлон акани ўртага олдик. Кўнгил сўраган бўлдик. Леди хотирасига бағишлаб, бир «зарб» билан қоғозга туширилган шеърлар ўқилди.

Энг катта совға - айнан Ледига ўхшаш (урғочи эмас) кучукчани узоқ Хоразмдан Раҳим оға Бекниёз келтирган экан, уни чиройли қилиб фанердан ясалган қафас - уй-часи билан Мавлон акага топширди.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси ўзининг «Шум бола чойхонаси» саҳифасини «Куни-ке-

ча Дўрмонда бўлиб ўтган Леди хонимни хотирлаш кечаси»га бағишлади. Унда «кекса авлод» қалам аҳли томонидан айтилган иқтибослар, Гулчехра Нуруллаева, Азиз Абдураззоқ, Усмон Азимларнинг марсия ва бағишловлари ҳамда каминанинг «Алвидо, Леди!» деган хотира-эссеси эълон қилинди.

Хуллас, ўттиз йиллар бурунги бир номи машҳур бўлиб, яна унутилаёзган Леди хоним билан боғлиқ воқеаларни кўз олдидан гавдалантириб юборган ёқимтойгина америкалик Теффи ҳам ақл-фаросат бобида Оҳангарон тоғлари бағридан сўнгги маконини топган узоқ қавмдошидан қолишмасди. Шунинг учундир бутун «Гулистон» маҳалласи болакайларининг эркатойи эди. Теффи уларнинг ҳаммасини «танирди», бари-си билан апоқ-чапоқ бўлиб, қувалашиб ўйнашар, баъзан оёқларини осмонга қилиб, қилиқлар кўрсатар, бу билан у худди Чеховнинг «Каштанка»сига ҳам ўхшаб кетарди.

Бу ердаги мактаб-боғчалар беш кун ишлайди, холос. Шанба-якшанба дам олиш кунлари ҳисобланади. Шундан фойдаланган катта-кичик қизалоғу болакайлар, айникса, кечга томон маҳалланинг катта чимзор стадионига тўпланиб олиб, турли ўйин, спорт машғулоти билан шуғулланидилар... Улар орасида баъзан Теффи ҳам кўриниб қолади. Ана унда шод-хуррамлик биттар авжга чиқади...

Бир куни биз турган ҳовлиларга қарашли «паркинг» - машиналар қўйиш майдони томондан сиреналар шовқин-сурони эшитилиб қолди.

Гарчи бу ер учун асло кузатилмаган ҳодиса деб қаралса-да, турган машиналардан бирортасига ўт тушиб, ёна бошлади, шекилли, деб ўйладик.

Биринчи навбатда «қутқарувчи»лар етиб келишган экан, улар махсус ажабтовур асбоб-ускуналари билан

машина кранини ишга солиб, улкан канализация кудуғи қопқоғини тепага кўтара бошладилар. Шу пайт ҳар икки ёнбошига катта қилиб лайчанинг суврати туширилган «Уй ҳайвонларига ёрдам» машинаси ҳам етиб келди. Салдан кейин катта йўлда чирокларини липиллатиб ёққанча шовқин-сурон билан бир-бирини қувалаб келаятган «Ўт ўчирувчилар» ҳамда «Тез ёрдам» машиналари кўринди... Бу машиналар қани эди бизлардагидай ихчам, камтарона бўлса! Ҳар бири худди улкан электровоздай. Яна икки қаватли! Алоҳида кўтарма кран, нарвонлар, беш-ўн кишига мўлжалланган кабиналари ҳам бор. Энг тепасида эса теп-текис майдонча. Нима бало, вертолёт кўнадими, деб ўйлайсиз.

Хуллас, ғирт ваҳиманинг ўзи! Лекин келганларнинг ҳаммаси, худди олдиндан келишиб олгандай, бир-бирига халақит бермай, ишга тушиб кетди.

Қандай бахтсизлик рўй бергани ҳам дарров маълум бўлиб қолди: бахтиқаро Теффи «сайр» қилиб юриб, йўлак четидаги ёғингарчилик (бу жойларнинг рельефи паст-баланд бўлиши билан бирга «муссон»ни эслатувчи шаррос ёғингарчиликлар тез-тез бўлиб туради) оқаваларини тортиб кетадиган канализациянинг ярим қарич энли узунчоқ «туйнукчаси»дан пастга тушиб кетибди. Кампир айнаи ўша ерни кўрсатарди.

Бироқ, «қутқарувчилар» кўлларидаги «харита» чизмаси бўйича анча наридаги улкан чўян қопқокни кўтардилар. Ойга кўнган австронавтлардай ёрқин қизил комбинезон кийиб, бошларига чирокли каска кўндириб олган икки ўт ўчирувчи кажавали кранлар ёрдамида марказий канализация ичига тушиб, кўздан ғойиб бўлишди... Ҳар дақиқа сайин овоз узатгич орқали тепага «ичкари»дан нималардир дея хабар бериб туришарди...

Ниҳоят, ер ости «қидируви» натижа бермади чоғи, «ғоввос»лар йигирма дақиқалардан сўнг қайтиб чиқишди.

Якшанба - дам олиш куни бўлгани учун Теффини яхши биладиган бола-бақралар анчагина йиғилиб колган, улар кучукчани тезроқ кутқаришларини сабрсизлик билан кутишарди.

Кўзим 3-4 ёшлар чамасидаги жингалак соч, қопқора (африкалик бўлса керак) қизалокқа тушиб колди. У қўлчаларини лаби устига қўйиб олганча ҳиқиллаб йиғлар, ёнида туриб олган, кўзлари мовий, оқишдан келган бола эса уни нималардир дея юпатиш билан овора эди.

Шу орада кранлар яна ишга туширилди. Кампир кўрсатган жойдаги узун тирқишли темир бетон плитанинг пастга қараган «кулоқ»ларига йўғон занжир илгичларини киритиб, аста-секинлик билан юқорига кўтара бошладилар. У каттагина, худди биздаги газета-журналлар сотиладиган дўконча ҳажмидаги «уйча» экан...

Ниҳоят канализация тизимига туташган «ўра» оғзи очилди. Унга «ғоввос» кутқарувчи туширилди.

Орадан ўн дақиқалар ўтгач, ер қаъридан «Окей, окей» деган товуш эшитилди. Атрофда жонланиш сезилди.

Кўп ўтмай, кутқарувчининг ўзи пайдо бўлди-да, бағрига босиб турган Теффини икки қўли билан баланд кўтариб, атрофга қараб шодон оҳангда бир нималар деди.

Ҳамма ёқни гулдурос қарсақлар босиб кетди.

Кутқарилган кучукча олдига энг аввало ҳамшира, сўнг унинг эгаси кампир чошиб келишди.

Теффи «Тез ёрдам» машинаси ичига ўрнатилган қандайдир аппаратлар орқали «тиббий кўрик»дан ўтказилди. Соппа-соғ, ҳеч бир жойи лат емаган экан.

Кампир арзандасини ҳаммага кўз-кўз қилгандай, қўли билан юкорироқ кўтариб қўйди-да, сўнг бағрига босди.

Яна қарсақлар янгради.

Кутқарувчилар қандай шошилиш равишида етиб ке-

лишган бўлса, шундай зудлик билан машиналари олди-кетига ўрнатилган чироқларини липиллатиб, варангла-тиб сирена чалган ҳолда кўздан ғойиб бўлишди.

...Дақиқа ўтмай, майдонда яна иккита машина пайдо бўлди. Унда бизнингча «Коммунал хизмат кўрсатиш» ходимлари келишганди.

Бир соатга етар-етмас вақт ичида ҳамма нарса аввалги ҳолатига келган, ҳатто қувур бетонни кўтаришда шикаст кўрган яшил майдон четидаги гулзор янги ўтқазилган, олдингисидан ҳам ранг-барангрок гулларга бурканиб қолганди.

ЎНБЕШИНЧИ БОБ

АМЕРИКАЧА ИЧКИЛИК

Америкада ичишадими?

Ётиб олиб ичишса керак, деб ўйлардим. Афсус, баъзи кишиларимиз ҳозир ҳам шундай фикрдан йироқ эмаслар..

Чунки биз «Американинг ҳақиқий башараси»ни кўрсатадиган оммавий ташвиқот плакатларида ёки унинг «ҳаёти»ни фош этувчи театр томошаси сахна безакларида бир хил - «Coca-Cola» рекламалари билан тўлибтошган файзсиз кўп қаватли бинолар «манзараси»ни кўравериб, кўзларимиз қотган. Демак, бу шишалар ичида «Водка»дан ҳам баттарроқ оғу бўлса керак, деган тусунча тасаввуримизга сингиб кетган.

Кейинчалик, замон ўзгариб, «Coca-Cola» ичимлиги нима эканлигини тушуниб етдик. Ташвиқот суратларидан ҳам унинг шишалари кўринмай қолди.

Аслида Америкада нима ичишади? Улар истеъмол қиладиган ичимлик турини кўриб, ёқа ушлайсиз. Ҳар хил ранг, ҳар хил кўриниш, ҳар хил ҳажмда шиша-ю шишачаларга қадоклаб, 16-20 тасини қўшиб, елимли ўрамларга жойлаб, ҳар бир супермаркетнинг кўзга кўринарли жойига тоғдай уйиб ташлашади. Аравачаларни ғилдиратиб келиб, истаганингизча, ўн-ўн беш ўрамини юклаб, олиб кетаверасиз. Баҳоси одамни чакмайди. Бизнинг супермаркетларда турадиган одамни сархуш этувчи бир шиша «ичимлик»нинг пулига бу

ердан чанкокбосди сув ёки мева шарбатларининг бир аравачасини олишингиз мумкин. Айтганимдай, турлари жуда кўп. Ёрликлари шундай чиройлики, кўзингиз ўйнайди. Маъданли сувнинг ўнлаб хилини учратасиз. «Мева шарбатлари»нинг ҳам ранг-баранглиги ақлни шоширади. Анор, ўрик, шафтоли, ғайноли, гилос, олча, беҳи, олхўри, нок, субтропик мевалар, кулупнай, помидор, маймунжон, сабзи шарбатлари деганларидай... биргина олманинг ўзидан 12 хил шифобахш лаззатли шарбат ичимлиги тайёрлашаркан. Енгил озиқ-овқат саноати дарғаларининг ҳафсаласи-ю ишбилармонлигига тасанно, дегинг келади.

Биз «ичимлик» деганда маст-аласт қилиб, бошни гангитадиган «алкогол» номли «тентак сув»ларни кўз олдимизга келтирадиган бўлиб қолганмиз. Америкаликлар эса бу сўзни маъданли сувлар, шарбатлар, салқин ичимликлар маъносида тушунишади.

Мабодо улардан бу ердан ароқ ёки маст қилувчи бирор ичимлик топса бўладими, деб сўрасангиз, албатта сизга бир шубҳа билан қараб кўйишади. Чунки ҳар қандай жамоат ерларида жойлашган катта-кичик савдо шоҳобчаларида бизнинг тушунчамиздаги «ичимликлар» сотиш наркотик моддалар қаторида ман этилган.

АҚШнинг кўпгина штатларини айланиб, на йўллар бўйида, на иморатлар пештоқида алкогольли маҳсулотларни тарғиб қилувчи бирорта рекламага кўзим тушмади.

Тўғри, бу Америкада «виски» деган нарса сотилмайди, ҳеч ким сархуш этувчи ичимлик истеъмол қилмайди, дегани эмас. Маълум рухсат этилган жойларда, баъзи ресторанларда, меҳмонхона барларида сотилади. Сотилганда ҳам ниҳоятда чегараланган, қонун-қондаси билан сотилади. 21 ёшга тўлмаган ҳар қандай фуқаро бу жойларга яқинлашмаслиги керак. Сотувчи, албатта, паспортни сўрайди. Чунки у қонунни бузгудек бўлса,

«мижоз» билан бирга ўзи ҳам жазога тортилишини яхши билади.

Дунёга машхур меҳмонхоналар корпорациясининг бошлиғи, миллиардер жаноб Хилтоннинг қизи билан боғлиқ шов-шувли воқеалар кўпчиликнинг эсида бўлса керак. Ҳали «ёшига тўлмаган» қиз бир эркалик қилгиси келади-да, Америкадаги Хилтон меҳмонхоналаридан бирига кириб, «чанқоқбосди»га бир стакан пиво сўрайди. Бар хизматчиси қизни яхши таниганлиги учун паспорт сўрашга жазм этолмайди... Эртасига Хилтон хонимнинг Қонунни бузиб, «ичкилик» ичгани ҳақидаги хабар бутун Америкага тарқалади. Охир-оқибат, ичган ҳам, уни сотган ҳам суд қилиниб, уч ойдан қамоқ жазосига ҳукм қилинади.

Бундан бир йилча олдин ҳам президент Буш жанобнинг қизи қайсидир меҳмонхона барида юрганини «зийрак» газета мухбирларидан бири кўриб қолади... Хайриятки, қиз тасодифан бар ёнидан ўтиб қолганлиги, ҳеч қандай ичимлик сотиб олиш ҳаёлига ҳам келмагани маълум бўлгач, шов-шувнинг олди олинади.

Шу ерда Америка ҳаётида камдан-кам содир бўлиб турадиган, ҳатто «Ҳали бунақаси асло кузатилмаган», тасодифан ўзим гувоҳи бўлиб қолган бир воқеани ҳикоя қилиб берай: кечга томон маҳалла гузарига яқин ерда жойлашган кутубхоналардан бирига бордим. (Бу ерда кутубхона айниқса кечки пайт гавжум бўлади). Бу зиё маскани тўрт тарафи гулзорлар билан ўралган бағрли майдон ўртасидан кўзга баралла ташланиб турарди. Бино одатдагидай, (ерошти гаражларини ҳисобга олмаганда) икки қаватли бўлиб, анча салобатли эди. «Тўртинчи сонли» деб юритилувчи бу кироатхона Ҳэриндон-Фаерфакс шаҳарлари аҳолисига хизмат қилувчи 34 та кутубхоналардан бири эди.

Атроф одамлар билан гавжум. Бинонинг марказий эшигидан кириб-чиқиб турганлар орасида бола-

чақаларини етаклаб олган ота-оналар анчагина. (Бу ерда маърифат масканлари – китоб дўконлари, кутубхона даргоҳларига оилавий бўлиб келиш анъана тусини олган).

Мен мрамар зиналар орқали кутубхонанинг тинимсиз очилиб-ёпилиб турган кенг табақали ойнаванд эшиклари томон кўтариларканман, бир четда ўтириб олиб, бошини солинтирганича мудраётган, тузуккина кийинган ўттиз ёшлардаги эркак диққатимни ўзига тортди. Энг қизиғи, бола етаклаб олган аёллар унга кўрқа-писа шубҳа билан қараб, сал нарироқдан ўтиб кетишарди.

– Мастми бу? - сўрадим шеригимдан.

– Ҳа, мастга ўхшайди. Бунақаси ҳеч қачон бўлмаган, айниқса, кутубхона рўпарасида. Ҳозироқ полиция етиб келса керак.

Дарвоқе, биз ичкарига кириб, навбатчи аёлнинг кимларгадир телефон қилиб:

– Ҳа, «Тўртинчи сонли кутубхона»га киравериш эшиги олдида, - деяётганини эшитиб қолдик.

У ер-бу ерда норози овозлар ҳам қулоғимизга чалина бошлади.

– Шармандалик! Шундай жойда-я!..

Икки дақиқалар ўтмасдан кутубхонага кўтарилавериш пиллапоялари қаршисида чироқларини пирпиратиб иккита полиция машинаси пайдо бўлди. Қаердандир ваҳимали сигнални чалиб «Тез ёрдам» ҳам етиб келди.

Америкада «ичкиликбозлик» муаммоси мени қизиқтирарди, албатта. Ташқарига чикдим.

Полициячилардан иккитаси қоп-қора жингалаксоч, иккитаси европалик эди. Улар «мижоз»ларига қилаётган муомалаларидан ўта маърифатли университет профессорларини эслатишарди.

Ҳамшира аёл кўлидаги асбоб билан маст кишига «ташхис» қўйгач, «муолажа»ни полициячилар давом эттиришди: уни аста ўрnidан турғазишганди, нималар-

дир, деб ғудранди. Лекин кўлларига кишан солишаётганда индамади.

Арзимас дақиқалар ичида аввал «Тез ёрдам», сўнг полициячилар машинаси кўздан ғойиб бўлди.

Мен маст ёнида ўтириб олиб, унга нималардир дея гап укдириб ўтирган шеригини ҳам олиб кетишса керак, деб ўйлагандим. Лекин унга тегишмади.

Бунинг сабабини шеригимдан сўрагандим.

– Ҳамроҳи бўлгани билан ичмаган, тартибни бузмаган, олиб кетишолмайди. Агар асоссиз ҳибсга олишса, шикоят қилиши, ҳатто судга бериши мумкин, - деди.

– Энди бечора мастнинг ҳоли нима кечаркин?

– Агар сурункали ичишга ўрганиб қолган бўлса, мажбурий даволаш шифохонасига юборишади. Ишхонасига қўнғироқ қилишади. Энди беш йилгача доимий кузатувда бўлади. Шу давр ичида ўзини «оқласа», айби «маълумотнома» хужжатидан ўчирилади. Қилмишидан сабоқ чиқармаса, ўзига ёмон. Ҳеч ким уни дурустрок ишга олмайди. Яна, кутубхонадай маърифат ўчоғи ёнида шу аҳволда ўтириб, ахлоқсизлик қилгани учун, деб ҳам, яна бир айбнома қўйишлари мумкин. Боя эътибор бердингизми, икки боласини етаклаб келаётган аёл ўша мастга кўзи тушди-да, қизчаларини дарров кўлидан ушлаб, нариги томонга ўтиб олди. Агар шу хотин фарзандларим тарбиясига маънавий зарар етказди, деб маст устидан судга ариза берганда, албатта ютиб чикқан бўларди. Ўтган йили машхур актриса номи билан боғлиқ худди шунга ўхшаш ҳодиса рўй бериб, роса шов-шув бўлганди. Борди-ю, қизиқсангиз, ўша ҳақда ёзган газета хабарлари билан танишишингиз мумкин!

– Яхши бўларди, - дедим.

Ҳамроҳим кўлидаги китобларни топшириб, янгисини олгач, ходима аёлдан бизларни қизиқтирган газета сонларини сўради.

Биз кутубхонанинг алоҳида жиҳозлаб қўйилган «Ўқув хоналари»дан бирига бориб ўтирдик. Ўн дақиқалардан сўнг ўша газеталар тахламини келтириб, олдимизга қўйишди.

Унинг саҳифаларида суд жараёни давомида ёритиб борилган репортажлар мазмуни қўйидагича эди: Америкада таниғлик Холливуд кино юлдузи устидан энага-хизматкор «фарзандим тарбиясига салбий таъсир этувчи, кўпол муомала қилди» дея судга ариза ёзади. Ариза мазмунига кўра, иккинчи босқич ўрта мактаб ўқувчиси бўлган аёлнинг ўғли ўқишдан қайта туриб, онаси олдига нима иш биландир киради. Худди шу пайт ғусулхонадан юпқа чўмилиш кийимида ёкавайрон ҳолатда актриса чиқиб келади-да, ўсмир бола рўпарасида турганча, унга «ножоиз» қараш қилади, гапга солмоқчи бўлади.

Айбланувчи шубҳасиз, нотўғри хатти-ҳаракат қилганлигини тан олади. Ўз «айби»ни ўша куни бош роллардан бирини ижро этган фильмнинг муваффақиятли тақдимотидан сўнг бир қадах виски ичганлиги билан боғлаб, кечирим сўрайди.

Суд айнан мана шу ичкилик оқибатида содир этилган «ахлоқсизлик» учун икки банддан иборат ҳукм чиқаради.

Биринчи: балоғат ёшига етмаган бола олдида одоб-ахлоққа тўғри келмайдиган аҳволда пайдо бўлиб, унинг тарбиясига нотўғри таъсир этишга ҳаракат қилганлиги;

Иккинчи: жабрланувчи тарбиясига нотўғри таъсир кўрсатмоқчи бўлгани учун.

Даъвогар фойдасига айбдордан катта миқдорда жарима ундириш, яна унинг зиммасига «Ахлоқ тузатиш», яъни Нью-Йорк шаҳар коммунал хизмат кўрсатиш Бошқармасида хизмат вазифасини ўтовчи фаррошлар қаторида бир ҳафта муддатли кўча супуриш мажбуриятини юклайди.

Америка суди ҳукм чиқардимиз, ким бўлишидан қатъи назар, уни бажаришга мажбур.

Бечора машхур кино юлдузининг кўча супуриб юрган ҳолатидаги сувратини кўриб, ачиниб кетдим. Ҳа, унинг учун бир пиёлагина виски ичиш жуда қимматга тушганди.

Бу актриса учун пул ҳеч нарса эмас. Аммо кўча супуриш анча оғир ботган бўлса керак, деган жумлалар билан яқунланганди сўнгги мақолалардан бири.

Чинакам Америка тушуниб бўлмайдиган мамлакат. Унинг турмуш тарзи каби қонунлари ҳам сир-асрорларга тўла: ичкилик орқасида кимларнингдир шармандаси чиқарилиб жазога тортилади, яна кимлардир эса машхури жаҳон бўлиб, ардоқ топади.

Бунга мисол қилиб, бир неча вақт давомида ўзим кўзатиб борган бир воқеани келтириб ўтиш мумкин.

Бу одам ҳақида ёзмаган матбуот қолмади. Оппокқина тишларини кўрсатиб, беозоргина жилмайиб турган сувратлари газета-журналлар саҳифаларидан ўрин ола бошлади. Телевидение махсус кўрсатув намойиш этди. Довруғи эл орасида дoston бўлиб кетди. Гиннеслар китобига биринчи қатордаги «номзод» экани айтилмоқда. Демак, ҳозирча президентликка давогар Барак Ҳусайн Обамадан ҳам машхурроқ.

У, матбуот тизимларининг бир ёқадан бош чиқариб тарқатган хабарларига қараганда, Кентукки штатининг қарийб уч юз минг аҳолиси бўлган Лексингтон шаҳарчасида истиқомат қилади. Бу шаҳар ўзининг машхур ва таниқли кишилари билан донг таратган... Шундай бўлгач, уларни ортда қолдириб, яна денг, бутун мамлакат миқёсида машхурликни қўлга киритиш ҳар кимга ҳам насиб этавермайди.

Бу жанобнинг номи оддийгина Ҳенри Эрл. 59 ёшда... Машхурликка илк қадамни ёшгина йигитлик пайтидаёқ кўйган бўлиб, шаҳардаги ошхоналардан бирига фаррош сифатида ишга қабул қилинади-ю, эртасига... Америка

учун мутлақо кутилмаган, кайфи тароқ, ғирт маст ҳолда девор ушлаб «хўжайин»нинг ҳузурига кириб келади-да, шилқ этиб, полга думалайди...

Албатта, шу кундан бошлаб унинг меҳнат фаолиятига нукта қўйилади.

Умрини ичиш, «ўтириш», ейиш билан ўтказа бошлайди.

Вакт ўтиб, машҳурлик «шоҳсупа»сига чиқиб қолганини ўзи ҳам сезмай қолди. Чунки ҳисоб бўйича, уни 3333-маротаба ҳибсга олиб, қамоққа жўнатишаётганини тартиб-интизом посбонлари сезиб қолишади... Албатта, одамни хайратга солувчи қаторасига тўртта «3» рақами билан боғлиқ «хабар» қандайдир йўллар билан шов-шувга ўч мухбирлар қулоғига етиб боради.

Эрл исмли бу жанобни энг биринчи бор 1970 йили камашган экан. Шундан кейин 22 йил давомида неча марта «ўтириб» чиққан, неча марта унинг устидан айблов қоғози ёзишган, на жанобнинг ўзи билади, на полиция маҳкамасидагилар!

Фақат 1992 йилдан бошлабгина унинг устидан очилган «жиной ишлар» расман қайд этиб борилган ва 16 йил давомида юқоридаги «рекорд» даражасига етган.

Хенри Эрлнинг на уйи, на аниқ яшаш жойи бўлган. Шунинг учун «жамоат жойида маст ҳолда юргани» дарров полиция назарига тушаверган. Маълумки, бундай «тартиб бузиш»нинг жазоси «уч ой муҳлат» ҳисобланади.

Эрл «ўтириб чиқиш»га шу даражада ўрганиб қоладики, совуқ турган, ёгин-сочинли кунлар кайфини тароқ қилиб, полицияхонага ўз оёғи билан кириб келадиган бўлади.

Албатта, уни фақат ичкилик ичгани учун эмас, «руҳсат этилмаган» жойларда садақа сўраб юрганида ҳам ҳибсга олиб, қамашарди... Унда-мунда мастликда билиб-билмай бировларнинг томорқасига «қадам ранжида» қилганда ҳам, оёғини ерга теккизмай олиб кетишарди.

Хуллас, Эрлнинг номини «доим жилмайиб турадиган, хушчакчак ичувчи инсон» сифатида полициячилардан тортиб, хибсхона мутасаддиларигача ҳурмат билан тилга оладилар. Унинг «ҳамшиша» дўстлари орасида ҳам обрўйи баланд. Улар «Ичимиздаги камтару камсукум, беозор ичувчи. Лексингтоннинг номини янада машҳур қилаётган ҳақиқий ватанпарвар инсон» дея маҳаллий телемухбирларга интервьюлар беришдан чарчамайдилар.

Яқинда шаҳарни бир қалқитиб юборгандай шум хабар тарқаб қолди: Хенри Эрл қазо қилганмиш...

Лексингтон мотамсаро кунларни бошидан кечира бошлади. Унинг хотираси учун митинглар бошланиб кетишига сал қолди... Шoirлар марсия битдилар. Кўнгли бўшроқ саховатпеша кишилар шаҳар маъмуриятига хат йўллаб, банкда Эрл номига ҳисоб рақами очилишига рухсат сўрадилар, пул ўтказишга тайёр эканликларини маълум қилдилар.

Аммо орадан кўп ўтмай, бу «миш-миш»лар ёлғон бўлиб чиқди. Маҳаллий матбуот ҳамда телевидение радиоси сифатида жаноб Эрл соппа-соғ, кайф-сафо қилиб, 3334- маротаба полициячилар назарига тушиш орзуси билан яшаётганини эълон қилди. Лекин шаҳар бош судьяси Меган Торнтон хоним шунча доврўғ орттиргандан кейин жаноб Хенри Эрл инсофга кириб, ичишни ташлашидан умидвор эканлигини айтмоқда...

ЎН ОЛТИНЧИ БОБ

ШОИР БИЛАН УЧРАШУВ

Америкада энг кўп кўзга ташланадиган нарса нима, деб сўрасалар, кутубхона, мактаб ва ёкилғи қуйиш шаҳобчалари деган бўлардим... Тўғри, супермаркет дўконлар ҳам сон-саноксиз. Лекин улар ўз йўлига.

Китобхонлик қай даражада эканлигини аввалроқ бир неча мисоллар орқали айтиб ўтгандим.

Демак, ижодкорнинг ҳам обрўйи чакки эмас. Яхши асарни, яхши ёзувчини, у ким бўлишидан қатъи назар, қадрлашади. Америкада тарқаладиган адабиёт ҳам унинг халқи каби «интернационал» - умумбашарий...

Ҳозирги замон рус адабиёти вакилларидаан Евгений Евтушенконинг бу ерда анча обрўйи баландлигини шоирнинг 75 ёшга тўлиши муносабати билан эълон қилинаётган матбуотдаги мақолалардан билса бўлади.

...1963 йили Е.Евтушенко Америкага илк бор келганида ўша пайтлардаги президент Жон Кеннедининг укаси Роберт Кеннеди шоир ҳузурига ташриф буюриб, уни акаси юборганини, шоир шеърларидан айримларини Жон Кеннеди ёд билишини айтади.

– Акам билан учрашиш ниятингиз йўқми?-деб сўрайди ва қўшиб қўяди. – Бу учрашув сиз учун ноқулайлик туғдирмаса, Оқ уйга таклиф қилишмоқчи, – дейди.

Лекин шоир «ҳозирча оддий сайёҳ» эканлигини айтиб, бошқа алоҳида вақт топиб келишга ваъда беради.

Чунки Америкадай давлат бошлиғи билан «ўзбошим-чалик» қилиб учрашиши унга нафақат «ноқулайлик», балки катта ташвиш ҳам келтириши мумкин эди.

Иккинчи бор Ёзувчилар уюшмасининг расмий вакили сифатида Америкага ташриф буюрганида, Ж.Кеннеди ўлдирилган эди. Уни президент Ричард Никсон қабул қилиб, бир соатдан зиёд суҳбатлашади.

Бу томондан Евтушенконинг омади чошиб, АҚШнинг салкам «Сарой шоири»га айланиб қолади. Чунки президент Рейган, Жорж Бушнинг отаси ўз нутқларида унинг шеърларидан иқтибос келтирадилар.

Билл Клинтон шоирга алоҳида мактуб йўллаб, энг қимматли совға - шеърларингиз учун раҳмат, дейди.

Маълум бўлишича, Клинтон президентликка сайланганлиги муносабати билан Оклахома штати губернатори уни табриклаб, Евтушенко шеърлар китобини тақдим этган экан.

Шоирнинг 75 йиллиги арафасида 20 ноябрдан бошлаб АҚШнинг бир нечта шаҳарларида у билан учрашув кечалари бўлиб ўтиши ҳақида эълонлар чиқа бошлади.

Мен бир пайтлар Тошкентдаги «Билимлар уйи»да ўтказилган Евтушенконинг ижодий кечасида қатнашганман.

Ўшанда, Совет танклари Чехословакияга бостириб кирган, бу босқинни бутун дунё қоралаб турган эди.

Айни ўша кунлар, шоир Евтушенко саҳнага чиқиб, учрашув кечасини:

**«Танки топтают Прагу –
Танки топтают «Правду» –**

деган шеърини хайқириб ўқишдан бошлагани ҳали тошкентликларнинг эсида бўлса керак.

Айни чоқда ушбу кечани уюштирганлар безовталаниб, типирчилаб қолишганининг гувоҳи бўлганмиз.

Лекин, шоир дарров «Сиёсий хушёрлик»ни қўлдан бой бермай, «Советларбоп» «Қизил лентали» шеърларни «улаб» ўқий бошлаган, шунинг учундир балки микрофон узиб қўйилмаган, залдаги чироқлар ҳам «ўчиб» қолмаган, ижодий кеча давом этганди.

Мен Евтушенконинг Балтимор шаҳрида бўладиган «Мулоқот ва шеърхонлик» учрашувида қатнашишимни билдириб, «ташкилий ҳайъат»га телефон қилдим. Ва шеригим билан иккита чиптага буюртма бердим. Чипталар (пулли)ни ўша куннинг ўзидаёқ адрес бўйича келтириб беришди. (Бу ерда қоида шундай).

Балтимор шаҳрига шоир билан учрашув баҳонасида иккинчи бор келишим эди.

Катта йиғинлар ўтказиш учун мўлжаллаб қурилган бинонинг кенг ва ёруғ залига одамлар йиғила бошлаган, уларнинг кўпчилиги шу шаҳарда ҳамда Вашингтон атрофида истиқомат қилувчи русийзабон, ёши ўтинқираб қолган кишилар бўлиб, ёшлар камроқ эди.

Айтишларича, Евтушенко бир неча соат аввал самолётдан тушган, ҳали замон келиб қолиши мумкин эди.

Роппа-роса кеч ўн минути кам саккизда шоир ва унинг икки ҳамроҳи бино олдидаги майдонга келиб, тўхтаган машинадан тушишди.

Кўпчилик ичкарида, мен атрофни томоша қилиш учун энди ташқарига чиққандим, шоирга рўбарў келиб қолдим.

Салом бердим.

У зиналардан кўтарилиб:

– Кечикмадикми? - дея менга савол назари билан қараб қўйди, бу ердаги «ташкilotчи»лардан бири деб ўйлади, шекилли.

Бироқ мен бошқачароқ жавоб қайтардим:

– Кечикмадик, шекилли. Ҳар ҳолда вақтида етиб келдик. Америкада ҳар дақиқанинг ҳисоби бор экан.

– Сиз қаердан келдингиз?
– Ўзбекистондан.
– Э, ундоқ денг... Дўстлар қалай? Эркин Воҳидовчи!
– Ҳамма яхши. Йўлга тушишдан аввал Эркин ака билан учрашгандим... Афсус, Сиз билан бундай кўришишни билганимда... биласизми, етмиш беш йиллик юбилейингизни биздаги «Жаҳон адабиёти» журнали бир туркум шеърларингизни ўзбек тилида босиш билан, бошқалардан аввалроқ бошлаб берганди.

– Яхши янгилик. Сизлардан миннатдорман.

Худди шу пайт бино фойесидаги соат занг ура бошлади. Вақт саккиз бўлганди.

Америкаликлар ҳаётига разм солиб, шуни билса бўладики, улар ҳар соҳаларда, кийинишдан тортиб, йиғилиш, учрашувларда ҳам табиийликка интилади-лар. Ўзлари учун қулайлик ва эркинликни ёқтиришади. Қўғирчоққа ўхшаб безаниб, ясан-тусан қилиб юриш уларнинг кўпчилиги учун бегона. Костюм-шим кийиб, галстук тақиб юрганларни расмий идоралардагина учратасиз.

Айниқса, ёзнинг иссиқ кунлари жуда кўпчилик - ёшу қари тиззаси кўзигача очиб, «шортик» кийиб юришади. Бу либосни баҳор ойидан бошлаб кеч кузгача эгнидан туширмайдиганлар анчагина... Шунинг учунми, бу ордонанинг турлари, биздаги цирк масхарабозлари киядиган ола байроқ посонлилари ҳам кўп. Баҳоси эса осмонда. Агар шу либос ёнига анчагина пул қўшиб, бизда ўзини сал ҳурмат қиладиган одамга шуни кийиб бир соатгина кўчани айланиб келинг, ақча сизники десангиз, ўлиб қолса рози бўлмас.

Дарвоқе, кунни кеча катта супермаркетдан оғайним Абдулҳай Ҳожига эсдалик-совға тариқасида олди-орқасига каттагина қилиб юз купюралик доллар суврати туширилган «шортик» сотиб олганман. Албатта, кийиш учунмас, «пули» борлиги учун.

Шу мисолларни келтириш орқали айтмоқчиманки, йиғилганларнинг кўпи, кеча меҳмони Евтушенко ҳам узоқ Москвадан эмас, шундоқ дала ҳовлисида кун бўйи меҳнат қилиб, Балтиморга йўл-йўлакай кириб ўтишга келгандай одмигина кўйлагу уринганроқ, «айвонча»си қийшайиб қолган шапкада эди.

Дарвоқе, учрашув ҳам ҳеч қандай расмий қонун-қоидаларсиз, оддийгина гурунг-танишувдан бошланди.

Шоир бугун учрашувга йиғилган беш юзга яқин мухлисларни қизиқтираётган нарса - дастлаб Америка билан юзма-юз бўлган кунлар ҳақида гапирди.

– У вақтлар ҳақиқатан ҳам «эртакнамо» замонлар эди. Америкага жўнатилаётган бир гуруҳ кишилар рўйхатига мени ҳам киритиб қўйишганини айтишди. Шундан кейин, нима учундир ҳар келганида исми-шарифини ўзгартириб айтадиган, ниҳоятда жиддий, муомаласи ҳам шунга яраша ёши ўтинқираганроқ бир киши кунора ўз ҳузурига чақириб, мен билан «шуғуллана бошлади». У аввал «сабоқ»ни Америкага боргач, ўзимни асло шоир эмас, оддий ишчи «сайёҳ» деб таништириш «лозим»лигини уқдиришдан бошлади. Шундай қилмасам, у ердаги ЦРУ агентлари турли йўллар билан провакация уюштириб, менинг номимдан фойдаланиб қолишлари мумкин экан... Сўнгра АҚШнинг ҳақиқий ҳаёти ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлишим учун Максим Горькийнинг «Сариқ иблис салтанати» асарини топиб, ўқимдим. Бу китоб ўзимда бор эди. Ўқидим... Кейин кўп фамилияли киши яна анчамунча маслаҳатлар берди: жумладан, кўчага ҳеч қачон бир ўзим ёлғиз чиқмаслигим, биров суҳбатга тортмоқчи бўлса (албатта шпионлар шундай қилишармиш), тил билмайман, деб елка қисиб, ўзимни четга олишим, бирор совға-салом тақдим этса (шундай йўл билан сотиб олишга ҳаракат қилишармиш), йўқ - «но-о» дейишим

керак... ва ҳоказолар... Менга Америка ҳақида бир ой давомида «сабоқ» берган «устозим» аввал ҳузуримда қандай пайдо бўлиб қолган бўлса, шундай тасодифот билан кўринмай қолди... Шундай қилиб, Америкага илк бор «ишчи пролетариат вакили» сифатида келиб кетганман... Барибир бу ердаги «ЦРУ»чи изкуварлар ўшандаёқ шоирлигимдан хабардор бўлишган экан, кейинчалик бир нечта шеърларим шу ердаги матбуот саҳифаларида таржима қилиниб, чоп этилганини эшитиб қолдим... Иккинчи бор шоир сифатида Америкага келганимда эса... ҳамон эсимда сақланиб қолган бир воқеани ҳикоя қилиб бермасам, инсофдан бўлмас. Оклахома штатида кичкина шахтёрлар шаҳарчаси бор. Ўшанда шаҳарчада юз минг киши яшашганлигини айтишганди. Мен у ерда икки кун меҳмон бўлдим. Катта майдонда учрашув ўтказилди... Шубҳасиз, ёнимда доим «қоралама» шеърлар, кўрганларимни қайд этиб юриш учун «ён дафтар» олиб юраман. Шу «ёндафтар» қаергадир тушиб, йўқолиб қолди. Унда анча-мунча янги ёзилган шеърлар ҳам бор эди. Шу «дафтар»нинг йўқолгани ҳақида ўша кечанинг ўзидаёқ бутун шаҳарчага гап тарқабди... Ҳамма –ёш-яланг, қари-қартанг қўлида фонар-чирок ушлаб, «дафтарча»ни излашаётганини эшитиб, ҳайрон бўлдим... Унинг йўқолгани ҳақида кимгадир оғиз очиб кўйганимдан бироз ҳижолат чекдим... Лекин тонготарга яқин ўша ён дафтарчани топиб, менга келтиришди. Шу «дафтарча»ни Америкадан энг қимматли эсдалик сифатида ҳамон асраб-авайлаб сақлаб юрардим...

Шундан кейин шоир ўзи туғилиб ўсган Красноярск ўлкаси ва у ерда ўзининг розилигисиз ҳамюртлари томонидан ташкил этилган «Уй музейи» ҳақида гапираркан, кунни кеча ўша тарихий дафтарчани музейга топширганини айтиб ўтди.

Кеча қатнашчиларидан бири:

– Сиз Совет шоирлари ичида, ўша Америка - СССР муносабатлари таранглашиб турган пайтларда ҳам энг кўп ва бемалол бу ерга келиб-кетиб турган ижодкорлардан бири ҳисобланасиз. Наҳот ўшанда ҳеч қандай тўсқинлик қилишмаган? - дея савол билан муружаат қилди.

Шоир албатта «империалистлар юрти»га келиб-кетиш осон кечмаганлигини айтиб, бир нечта жонли мисоллар билан шундай деди:

– Шубҳасиз, Америкага бориб-келишдек ҳар кимга насиб этавермайдиган имкониятни яратиб берилгани Ёзувчилар Уюшмасидаги айрим «ҳамкасб»ларим орасида менга нисбатан анча ғайирлик кўзғалишига сабаб бўлди. Бир гуруҳ «ўртоқлар» жамоа бўлиб, устимдан «шикоят» хатлари уюштиришди. Ҳатто, масалани МК Сиёсий Бюросида кўриб, мени мамлакатдан чиқариб юбориш ёки чиқармаслик чораларини қўллаш талаби билан чиққанлар ҳам бўлган. Бундай талабни қўйганлар анчагина номдор шахслар бўлгани учун менинг «ўзимни тутишим» КПСС МКнинг катта мажлисида кўрилади. (Унинг протоколларидан бир нусхасини менга беришган. Ўзимда сақланади). Бу масаланинг кўрилишига ўша пайтдаги ҳукумат бошлиғи Алексей Николаевич Косигин қаршилик кўрсатиб, «Шу майда-чуйда ишларга ўралашиб, вақтни ўтказгандан кўра, биринчи навбатда ҳал қилинадиган муаммолар тўлиб-тошиб ётибди-ку! Ҳеч бўлмаса, адабий алоқаларга тегинмай турайлик», дейди... Бироқ, «консерватив» кучлар бош котиб Брежневнинг бошини айлантиришади. У иккилашиб қолади...

Шунинг натижасида бир неча ой давомида менга «чет эл паспорти»ни бермай кўядилар. Америка элчихонасидан кўнғироқ қила бошладилар. Аҳволни тушунтиришга мажбур бўлдим. Бу, албатта, Бош котиб қулоғига етиб борган. У менга шахсан кўнғироқ қилиб, айнан шу гаплар-

ни айтди: «Женя! Сен ўзингни койитма. Ҳаммаси яхши бўлади. Буларнинг барчаси бюрократлар. Улар мен ҳам АҚШга бормоқчи бўлганимда, узоқ вақт миямни қокиб, кўлимга беришган. Сенга эрта-индин паспортни ўзлари элтиб беришади. Бемалол бориб келавер». Назаримда, Брежнев «Совук уруш»га олиб келувчи ҳар қандай қарама-қаршилиқдан кўра, ўзаро алоқаларни ривожлантириш, борди-келдиларни кенгроқ йўлга қўйиш ғоят зарурлигини тушуниб етган Совет раҳбарларидан бири эди...

Албатта, шоир билан учрашув шеърхонликсиз ўтмайди. Евгений Евтушенко янги ва кўпдан бери мухлислар орасида кенг оммалашиб кетган шеърларидан ўкиди. Шунинг орасида оғзаки, баъзан ёзма ҳолда туншаётган саволларга ҳам жавоб бериб борарди.

Мухлислардан бири ҳозир Россиянинг жаҳон ҳамжамият мамлакатлари орасида обрўсини анча тушириб қўйган, Америка билан алоқаларнинг ҳам анча ёмонлашувига олиб келган Грузияга нисбатан тутаётган сиёсати ҳақида фикрингиз қандай, деб сўраб қолди.

– Бу, аввало, бутун Россиянинг эмас, бир гуруҳ раҳбарият тутаётган сиёсатдир, - деди шоир ва фикрини давом эттириб, шундай сўзлар билан якунлади:

– Грузия ҳақида гапирадиган бўлсам, менинг у мамлакатга бағишланган бир нечта шеърларимгина эмас, бутун бошли тўпламим босилиб чиққан. У ўша китоб яқинда "Весь Евтушенко" номи билан қайта нашр этилди.

Мен бир пайтлар:

**«О, Грузия — нам слёзы вытирая,
Ты русской музы колыбель вторая.**

**Про Грузию забыв неосторожно,
В России быть поэтом невозможно»**

— деб бежиз ёзмаганман. Белла Ахмадуллина билан бўлиб ўтган тўйимиздан кейинги энг бахтли онларни бе-

корга Грузияда ўтказмаганмиз. Ўшандан бери Белла Грузия мамлакатадаги ажойиб кишиларнинг энг яқин дўстига айланиб қолган. Мен жуда кўп марта грузиялик ижодкор дўстларимни «партократ»ларнинг хужумларидан ҳимоя қилганман... Шунингдек, бизлар Ахмадуллина, Вознесенскийлар «ўз партократларимиз»нинг хужумларига дучор бўлганимизда, бизларни грузин дўстларимиз ўз бағирларига олишган. Ҳозир ҳам худди аввалгидай дўстлик ришталаримиз узилмаган, мустаҳкам. Грузия ҳукумати мени мамлакатнинг энг олий мукофоти «Шараф ордени» билан мукофотлаганидан фахрланаман... Ҳозирги аҳволга келсак, сиёсатдонларнинг бир-бири билан жикқа-мушт бўлаётгани Пушкин, Грибоедов, Лермонтов, Пастернак, Есенин, Маяковский номлари билан боғлиқ бу мамлакат халқига нисбатан бўлган чексиз ҳурматимни асло ўзгартиролмайди. «Грузия билан Россия бир-бирига ашаддий душман» деган тушунчалар, Жанубий Осетия билан боғлиқ конли воқеаларда икки томондан ҳам берилган кўпдан-кўп қурбонлар ҳақида қанчалик кўпиртирилиб гапирилмасин, асрлар давомида синовдан ўтган грузинлар билан қардошлиқ ришталаримизни узиб ташлолмаслигига ишонаман. Вазиятга ўзаро ҳарбий жанжалларни ўйлаб топаётганларнинг қилмишларига қараб эмас, ҳақиқат ва инсонийликни тараннум этувчи китобларига қараб баҳо бермоқ керак. Ҳеч ким Евгений Евтушенко билан Чабуа Амирэжибни бир-бирига ашаддий душман қилиб қўёлмайди, бунга ҳаққи ҳам йўқ. Умид қиламанки, келажакда Грузия ҳам, Жанубий Осетия ҳам, Абхазия ҳам ўзаро тил топишиб, ўртадаги барча гина-кудуратни унутадилар. Ораларидаги асрлар давомида мавжуд бўлиб келган азалий дўстлик, тинч-тотувлик яна барқарор бўлади... Дунёдаги йирик давлатлар эса бу хайрли ишга ўз ҳиссаларини қўшадилар...

Кеча охирида ўрта қаторларда ўтирган ўрта яшар бир мухлис:

– Евгений Александрович, Сизнинг Иосиф Бродский шахси ва ижодига муносабатингиз қандай? - дея савол бериб қолди.

Евтушенконинг жавоби, микрофондан бошқа томонга қараб гапиргани учунми ёки бу савол шоирга сал малол келгандай бўлдим, жуда тушунарсиз оҳангда кулокқа чалинди.

Шоир бирдан соатига қаради:

– Вақт ҳам анча кеч бўлиб қолибди. Эртага азонлаб ҳаммаларингиз ишга борасизлар-ку, ахир. Энди сизларни ортиқча қийнамайман, - дея кечага якун ясади.

Чинданам вақт кечаси соат 11 дан ошиб борарди.

Америкадаги кўпчилик идораларда иш барвақт, соат 7 дан бошланишини ҳисобга олинадиган бўлса, тун яримлаб қолай деганди...

ЎН ЕТТИНЧИ БОБ

БЎЛИБ ТАШЛАНГАН УМР

Бир пайтлар Евтушенко ўзидан 5-6 ёш кичикрок бўлса-да, таъқибли йиллар азобини бирга тортган оташ-нафас, шу билан мағрур ва иродали Иосиф Бродский хақида яхши фикрлар айтиб, унга ёрдам қўлини чўзган шоир эди! Қолаверса, Бродский умрининг анчагина қисмини Америкада яшаб, жаҳоншумул шуҳратга шу ерда эришган. Евгений Евтушенко каби унинг ҳам бу мамлакатда обрўи баланд...

Мен И.Бродскийнинг Америкадаги ҳаёти билан қизиқиб, яқин атрофдаги кутубхоналардан унинг китобини излаб топдим. Бунгача ҳам рус ижодкорларидан Бунин, Пастернакдан кейин учинчи бўлиб Нобел Мукофоти лауреати деган юксак мукофотга сазовор бўлган бу шоир ижоди ва ҳаёти билан анча-мунча таниш эдим.

Никита Хрушчёв томонидан шахсга сиғиниш танқид қилиниб, ижодкорлар анча енгил ва эркин нафас ола бошлаган даврлар эди. Шубҳасиз, бу эркинлик, айниқса, ёш авлод шоирлари юрагида ниш уриб ётган ширин орзу ва хаёлларни қафасдан чиққан кабутарлар мисол тўзғитиб юборди... «Халқона» шеърлар пайдо бўла бошлади. Ҳатто ижодкорлар орасида партиявий мафкурадан чекиниш ҳоллари кузатилди.

Қафас эшигини очиб қўйиб, ўз бошига бало ортириб олган Никита Хрушчёв масалани партиянинг навбатдаги съезди минбарига кўтариб чикди. Совет

адабиётидаги анъанавий «социалистик реализм»дан чекиниб, «буржуйча оқим» йўлига ўтиб олган Евтушенко, Вознесенский, Тендряков, Аксёнов каби ёшларни қаттиқ танқид остига олди. Очикдан-очик «Агар совет тузуми ёқмай, капиталистчасига яшашни истаётган бўлсаларинг, марҳамат, мамлакатдан чиқиб кетишларинг мумкин», деди.

Илгари бундай деб ўтирилмасди. «Мафкуравий бузғунчи одам» деб минбардан туриб эълон қилиндими, қўлига дарров кишан солиб, ҳибсга олинар, тўғри камокхонага ташланарди.

Юқорида номлари тилга олинганлар қатори бир гуруҳ ёш ижодкорлар ҳеч қаяққа чиқиб кетмадилар. Лекин ҳар куни матбуот саҳифаларидан номлари «тушмас», тинимсиз пўстаклари қоқиларди... Кейинчалик улар қаторига И. Бродский номи ҳам қўшиладиган бўлди.

Бора-бора бу номнинг «довруғи» газета саҳифаларидан ташқари миш-миш тарзида бизнинг қулоқларимизга ҳам етиб келди. Унинг норасмий шеърлари қўлма-қўл қилиб ўқиладиган бўлди. Яқин оғайнимиз - даврадошимиз Рауф Парфи Иосиф Бродский қўлёзма шеърларини биринчилардан бўлиб ўзбек тилига таржима қилган шоир эди. Шу киши орқали унинг ижоди билан танишганмиз.

1970 йили Тошкент телевидениеси «Ёшлик» студиясининг икки ходими Марказий телевидениенинг «Юность» таҳририяти билан ўзаро ҳамкорликни йўлга қўйиш мақсадида Москвага келдик.

Ўша куннинг ўзидаёқ ҳузуримизга Москва бадиий академиясининг мойбўёқ («живопись») бўлимида битирувчи курс талабаси бўлиб ўқиётган рассом укамиз, устоз Чингиз Аҳмаровнинг энг умидвор шогирдларидан бири Шухратжон Абдурашидов кириб келди:

– Келишингизни кеча устоз қўнғироқ қилиб айтгандилар. Афсус, имтиҳон чўзилиб кетиб, вокзалга чиқиб

кутиб ололмадим, - дея узр сўраган бўлди.

Анча гурунглашиб ўтирдик. Шухратжон рассомлик билан бирга адабиётнинг ҳам ғоят мухлиси эди. (Чингиз ака деярли ҳамма шогирдларига мусаввирлик сирларини ўргатиш билан бирга, китобхонлик «сабоғи»ни ҳам берардилар. Лекин, Темур Саъдуллага каттароқ бир роман ҳажмидаги китобни охиригача ўқитолмай, армонда кетдилар.) Ўзимнинг янги босилиб чиққан асарим билан устоз «ўқиш учун» бериб юборган бир нечта китобни унга бердим. Шухратжон жуда хурсанд бўлиб кетди.

Вақт алламаҳал бўлганда кетишга чоғланаркан:

– Хоҳласангиз, эртага кечқурун «Бродвей»га олиб бораман. Ленинграддан Иосиф Бродский келганмиш. Янги шеърларидан ўқиркан, - деди.

– Албатта бораман, - дедим.

Меҳмон чиқиб кетиши билан яқинда студия комсомол комитети томонидан партиёга ўтиш учун номзоди кўрсатилган шеригим Зухрулла ёнимга келди ва эҳтиёткорлик билан сал қия очиқ қолган эшик қанотини зичлаб ёпди-да, деди:

– Анави, антисовет шеърлар ёзиб, қамалиб кетган шоир эмасми?

– Қамашмаган. «Мажбурий меҳнат» билан шуғулланиши учун Россиянинг узоқ кишлоқларидан бирига бадарға қилишган... У ердан қайтиб келганига икки йилча бўлиб қолди.

– Ҳамма нарсани биласиз-а! Ўқийверасиз-да! Энди менинг бир маслаҳатим: у ерга борсангиз, қандок бўларкин? Бизга гап тегиб қолмасмикан?

– Биз деганингиз ким?

– Ҳа, энди, биз-да! Ўртоқ Эркин Самандарович бошлиқ «Ёшлик» студияси жамоаси... Балки эртага учрашганимизда «Юность»нинг бош редактори ўртоқ Пучковдан маслаҳат сўраб кўрарсиз?

– Э, Зухрулла, менинг ташвишимни чекаверманг. Партияга ҳали-вери ўтмоқчи эмасман.

– Ахир, мен сиз билан биргаман-ку! - бирдан оғзимдан сўзимни олди, у.

Мақсадини дарров тушундим-да:

– Нима бўпти, мен билан бирга бўлсангиз? - деб юзига синовчан қараш қилдим.

– Гап тегиб қолмасмикан, дейман-да.

– Сизгами?

– Ҳа-да!

– Қўркманг, гап тегмайди. Партияга ҳам ўтиб оласиз. Ахир, машхур, бутун Ўзбекистонга номи кетган артистнинг ўғлисиз-ку!.. Кейин, у ёғини сўрасангиз, «Бродвей» дегани бош-кети йўқ катта майдон деб эшитганман. У ерга келиб олиб, қаланғи-қасанғи ҳам ашула айтаверади, хиргойи ҳам қилаверади. Бамисоли отбозор. Эшитган - эшитаверади, эшитмаган кулоғини беркитиб, ўтиб кетаверади. Бир томоша-да! Истасангиз, сизни олиб кетамиз.

Шеригим чўчиб тушгандай, икки кўлини кўкрагига босиб, бошини сарак-сарак қилди:

– Йўқ, йўқ. Мени бу ишга аралаштирманг!..

Ўша давр учун сал ғалатироқ, кулокка «нотаниш» чалинадиган «Бродвей» деган ном билан аталувчи катта кўча яланглигининг киравериш бир бошини тумонот одам қоплаган. Уларнинг деяри хаммаси ёш-яланг.

Биз сал кечикибмиз. Анча орқада қолиб кетдик.

Йигирма-ўттиз қадам нарида ярим гавдаси кўриниб турган икки киши кўзга ташланар, улардан бири, расо коматли йигит (Бродский эди) берилиб, кўлида ушлаб олган қоғоз варақларига қараб-қарамай шеър ўқир, ёнидаги ўрта яшар шериги эса гитара симларини чертиб, унга «жўр» бўларди.

Қаршимизда туриб олган озғин, мирза теракдай дароз йигитлар ижрочиларни дурустроқ кўришга халақит

беришар, айникса, бўйи пастрок, қотмагина Шухратжон бетоқат бўлиб, у ёқ-бу ёқдан бўйнини чўзиб қарашга ҳаракат қиларди.

Майдончадаги шеърхонлик бир соатча давом этди... Бирдан шоир ҳам, унинг ёнида бўйнига қайишли гитара осиб олган йигит ҳам кўринмай қолди. Ўша томонда тартибсизликка ўхшаш ғала-ғовур бўлиб кетди. Йиғилганлар орасида паст овозда айтилган «милиция-милиция» деган овозлар эшитила бошлади...

Шундан кейин Бродскийнинг номи ўша даврнинг энг асосий даракчиси бўлган матбуот саҳифаларида анча вақт кўринмай қолди.

Кейин бирдан «Ишлашдан бўйин товлаб, меҳнатсиз кун кечириб» юрганликда айбланиб, суд ҳукми билан мамлакатдан чиқариб юборилгани ҳақида хабар тарқалди.

Яна унутилди.

Ҳатто, 1987 йили энг юксак мукофотга сазовор бўлганлиги ҳақида ҳам лом-мим дейилмади.

Тўқсонинчи йиллардан бошлаб рус адабий жамоатчилиги унинг номини эслай бошлади. Журнал, газеталарда бирин-кетин мақолалар, ижодидан намуналар пайдо бўлди.

Шулар асосида Бродскийнинг ўз Ватанида ўттиз икки йиллик кечирган ҳаловатсиз ҳаёти билан боғлиқ воқеалардан билганим қуйидагича: у зиёлилар оиласининг (отаси матбуот ходими, онаси таржимон, ўқитувчи) ёлғиз фарзанди бўлиб, 1940 йили туғилган. Мактабда саккизинчи синфгача ўқиган, холос. Аввал заводда уста ёрдамчиси, кейин ўликхона (морг)нинг «анатомия» бўлимида «юк ташувчи» бўлиб ишлаган, жарроҳликни орзу қилган, лекин билими етмай, ташлаб кетган.

Коммунал хўжалигига қарашли уйда ота-онаси билан яшаган. Катта хонанинг бир бурчагини китоб жавонлари билан ажратиб олиб, ўқишга, кейинроқ ёзиш машқига берилган.

Дастлабки босилган шеърларини ўқиган Анна Ахматова хайратга тушади ва ўз китобини «Сехрли шеърлар битувчи Бродскийга. А.Ахматова, 1962 й. 28 декабр.» деган дастхат билан унга такдим этади.

Шоирнинг ҳақиқий «сехр» билан йўғрилган шеърлари «Совет ҳукумагига қарши қаратилмаган бўлса-да, унинг ўзига хос эркинликка интилиб яшашдек ҳаёт тарзи мафкуравий идора кишиларининг ғашига тегарди» (Евгений Евтушенко).

1963 йилнинг 29 ноябр куни «Вечерний Ленинград» газетасида «Бир гуруҳ ижодкорлар»нинг Бродский ва унинг шеърларини кадрловчи мухлисларига қарши «Адабиёт теварагидаги ишёқмас» деган катта мақола босилиб, унда шоирга нисбатан «Орамиздан аллақачон қувиб солишимиз мумкин бўлган ёт унсур» дея маломат тоши ёғдирилади.

1964 йили Бродский устидан ўтказилган суд ҳукмига биноан Архангельск ўлкасининг Норинск қишлоғига 5 йил «мажбурий меҳнат билан шуғулланиш» учун бадарға этилади. Бу чет эл ҳамда Ленинград жамоатчилигининг қатъий норозиликларига сабаб бўлади. Бродский бир йилдан сўнг «сургун»дан қайтиб келади.

Ўша пайтда номлари жаранглаб турган Евтушенко билан адиб Аксёновлар шоирга руҳий мадад сифатида «Юность» журнали бош муҳаррири ҳузурига унинг янги шеърларидан бир туркумини эълон қилиш илтимоси билан кирадилар. Борис Полевой йўқ демайди. Бирок, шеърий саҳифа тайёр бўлгач, бош муҳаррир Бродскийни ҳузурига чақириб, «Мой весёлый, мой пьющий народ» сатридаги «пьющий» сўзини ўзгартириб беришини илтимос қилади. Шоир «йўқ» деб жавоб беради.

Шундан кейин «Туркум» босилмай қолиб кетади. Евгений Евтушенконинг шоирдан сал ранжиб қолгани шунданмикан, деб ўйланиб қолади киши.

1965 йили эндигина 25 ёшга тўлган шоирнинг қарийб 465 саҳифали бир жилд китоби босилиб чиқади.

Адабиётшунослар Бродский ўзининг мана шу шеърлар тўплами билан Цветаева, Ахматова, Есенин, Хлебников, Пастернак даражасидаги шоир эканини кўрсатди, деб ёздилар.

Ўша йили АҚШнинг Нью-Йорк шаҳрида ҳам рус тилида бир жилдлик Бродский асарлар тўплами босилиб чиқади.

Шоирнинг чет элларда ортиб бораётган обрў-эътибори совет сиёсатдонларида шубҳа уйғотар, ҳар хил уйдирмалар топиб, уни бадном этишга ҳаракат қилишарди.

Яна ўша, эскича усул - «Меҳнатдан бўйин товлаш» айбини кўя бошлайдилар ва мамлакатдан чиқиб кетишга мажбур этадилар.

Унинг Ленинградда кекса ота-онаси, ўғли ва рафиқаси қолади. Ҳатто хотинини ўзи билан бирга кетишига руҳсат бермайдилар.

1972 йилнинг 7 июнида у она шахрини ташлаб чиқиб кетаётиб, аэропортда жомадон устига ўтириб олиб (ҳозир шу жомадонга бронза ҳайкал ўрнатилган), Леонид Брежневга хат ёзади. Унда шундай жумлалар битилган эди – «Мени ноҳақ равишда ўз Ватанимдан қувғин қилишмоқда. Лекин мен барибир ўз халқимнинг фарзанди – рус шоири бўлиб қоламан. Унинг равнақи йўлида ҳар доим хизмат қилишга тайёрман. Аввало, шу мактубни кечикиброк, ўз юртимдан чиқиб кетаётган бир пайтда ёзганим учун узр сўрайман. Бироқ, эзуликнинг кечи йўқ, дейдилар... Қачон бўлмасин, Сиз мени ўз Она юртимга қайтишимга ёрдам берасиз деб умид қиламан...»

Лекин орадан ойлар, йиллар ҳам ўтдики, Брежневдан ҳеч қандай садо чиқмади.

Иосиф Бродскийнинг бахтига Ленинграддаги улар истиқомат қилиб турадиган уйда рус тилида асарлар ва унинг таржимасини нашр этадиган йирик «Ардис»

нашриёти бошлиғи, Мичиган университети профессори Карл Проффер бир мунча вақт яшаб кетган, шоирнинг шу одам билан танишлиғи бор эди.

Бродскийни Англияда, Францияда ҳам кутишарди. Бирок, у Проффернинг таклифига кўра, Америкага келди. Олий ўқув юртлари шаҳарчаси Энн-Арборда жойлашган Мичиган университетининг славян тилшунослиғи факультетига қабул қилинди. «Шеърят тарихи. XX аср рус шеърят тарихи» мавзуида маърузалар ўқийди, шу билан бирга, ижод билан жиддий шуғулланади.

У Энн-Арбор шаҳарчасидаги махсус ховли-қароргоҳда яшай бошлади.

Кейинчалик шоир: – «Энн-Арборда ўтказган саккиз йил - умримнинг энг сермахсул даврига тўғри келди», - деб ёзади.

Ҳа, шу муддат ичида унинг еттита асарлар китоби рус ва инглиз тилларида босилиб чиқади.

Сўнг Бродскийни Нью-Йоркка, университет ва коллежларда маъруза ўқиш учун таклиф қиладилар.

Шу гавжум ва улкан шаҳарнинг Мартон стрит кўчасида жойлашган олди боғчали ховли сотиб олади. Бирдан-бир орзуси кексайиб қолган ота-оналарини олиб келиб, улар билан бирга яшаш эди... Бирок ҳамма уринишлари зое кетади. Мустабид Совет тузуми унинг оиласидан ҳеч кимнинг Америкага кетишига рухсат бермайди... Бродский кенг ва хувиллаган хоналарда бир ўзи танҳоликда умр кечира бошлайди.

1983-84 йилларда оғир бетоб ётган отаси ва онаси ҳақида хабар келади. Шоир уларни кўриб келиш учун кўп ҳаракат қилади. Бирок Москвадан ҳеч қандай жавоб бўлмай, Ватанга бориш учун қилган бу сафарги уринишлари ҳам бесамар кетади.

Орадан кўп ўтмай, Бродский отаси билан онасининг бир ой ичида кетма-кет вафот этганликларини эшитилади.

Кутилмаган бу ҳодисалар шоирнинг руҳий оламига анча салбий таъсир этади... Бироқ у ўзини қўлга олади. Ижодга шўнғийди... Италия сафарида бўлади. Ленинградни эслатиб юборувчи Венеция ҳақида туркум шеърлар ёза бошлайди. Ва шу ерда авлодлари рус зодагонларидан бўлган бир хонимни учратиб қолади, унга уйланади.

Ўртада туғилган фарзанд шоирнинг бирдан-бир овунчоғи бўлиб, унга янада жўшқин илҳом бахш этади. Шу кизалокқа бағишланган қатор шеърлар пайдо бўлади.

1987 йили Бродский асарларидаги «Ёрқин фикр, шеърини теранлик» фазилятлари учун 47 ёшида Нобел мукофоти сазовор бўлади. (Бу мукофот тарихида уни қўлга киритган энг ёш совриндор эди). Шоирнинг жаҳон микёсида обрўи янада ошиб кетади.

1995 йили у Америка Бадий Санъат Академиясининг фахрий аъзолигига сайланади.

...Лекин орадан кўп ўтмай, Евгений Евтушенконинг ҳам шу сафга қўшилганини эшитиб, «аъзо»ликдан чиққанини эълон қилади. (Бунинг сабаблари ҳақида на Америка, на Россия матбуот манбааларида бирор бир гап бор.)

Шоир Бродский қанчалик халқаро обрў-эътиборга эга, дунёнинг истаган жойига бориб-келиш ҳуқуқига эга ижодкор бўлмасин, негадир Россияга боролмас, айниқса, қадрдон шахри Ленинград соғинчи, ота-оналари қабрини зиёрат қилиш, Ватанда қолган ёлғиз ўғли билан дийдор кўришиш илинжида яшарди.

1995 йилнинг март ойида у Нью-Йоркдаги «Уолдорф Астори» меҳмонхонасида Питер (Ленинград) шаҳар мэри Анатолий Собчак билан учрашади. Мэр Бродскийни киндик қони томган она шахрига таклиф этади...

Шу орада кўпдан бери илҳак бўлиб кутган, қатор шеърларини бахшида қилиб ёзган ёлғизгина ўғли Россиядан сайёҳ сифатида унинг ҳузурига келади. Ўртада бўлган учрашув ота кутганидек яхши таассурот қолдирмайди.

Шунинг учундир, балки «жуда вақти зиқлиги», яна «жузъий сабабларга кўра» Питерга боролмаслигини айтиб, Собчакка мактуб йўллаган, дейишади...

Иосиф Бродский 1996 йил 28 январда оиласи билан Италия сафарида юрган пайтида юрак хуружидан 55 ёшида вафот этади.

У Венеция шаҳри яқинидаги Сан Микел оролига дафн этилган.

Лекин, Бродский Америкадаги энг машҳур шоирлар қаторида туради. Унинг номи билан боғлиқ Энн-Арбор, Нью-Йорк ва бошқа шаҳарлардаги қадамжолар асраб-авайлаб сақланади, ёдгорлик лавҳачалари ўрнатилган...

ЎН САККИЗИНЧИ БОБ

МАШИНАЛАР МАМЛАКАТИ

Ўқувчиларнинг эсларида бўлса керак, ушбу ёзганларимнинг аввалида Америкадаги энг кўхна журналлардан бири «Нейшнэл жеографик» - «Миллий география» саҳифаларида бундан қарийб саксон йил муқаддам (1928 йилда) ёзилган, ўша пайтда биргина мамлакатнинг учта штатида аҳоли фойдаланиб турган машиналар сони бутун дунёдаги машиналар сони билан тенглашиб қолиши ҳақидаги мақоладан иқтибос келтиргандим.

Хўш, бу масалада ҳозир аҳвол қалай ва қандай қилиб шу даражага эришилганлиги ҳақида қисқача тўхталиб ўтмоқчиман.

Американинг қаерига борманг, одамлардан кўра машиналарга кўпроқ кўзингиз тушади.

Чунки бу ерда ҳаётнинг ҳар бир жабҳасига машина кириб борган. Давлат ва турли-туман идора, ташкилотларга қарашлиларини ҳисобга олмаганда, кам деганда ҳар бир оилада 2-3 тадан машина бор. Ҳатто уйи-жойи бўлмаган дайди ҳам сал эскириб қолганроқ бизнингча кўлинг ўргилсин бойваччаларга «ярашадиган» машинани 200-300 долларга сотиб олиб, миниб кетаверади. «Ишла-тиб-ишлатиб» бир жойга ташлаб кетиши ҳам мумкин, худди бизнинг қишлоқлардаги заҳматкаш эшаклардай...

Ишга бориш, ўқишга қатнашдан тортиб, бошқа майда-чуйда юмушларни бажаришгача, мана шу «темир улов»лар гарданида. Ҳеч ким кўчанинг нариги бетидаги

танишиникига ҳам пиёда ўтгиси келмайди.

Америка тиббиёт ходимлари мамлакатда оғир вазнли кишилар кўпайиб кетаётганидан ташвишланиб, тез-тез бонг уриб туришлари ҳақида матбуотда кўп ўқиганман. Бунинг асосий сабаби кўпчиликнинг маишатга берилишида, яна улар истеъмол қиладиган таомлардаги организмга салбий таъсир қилувчи ёғли «холестерин» моддаларининг кўплигидадир деган гапга урғу берилади... Лекин бу ерда ёғ (ёғ деганда фақат ўсимлик мойи тушунилади)ни жуда кам истеъмол қилишади... Ҳайвон ёғини-ку, ёнига пул қўшиб берсангиз ҳам олишмайди. Қўй гўштидан бармоқдай ёғ чиқиб қолса, ғалати бўлиб кетишади. Биз суйиб истеъмол қиладиган қўлинг ўргилсин думба ёғлар ахлатга ташланади.

Ёғини билакдан оқизиб ейиладиган қўй ёғи, қўй гўштидан тайёрланадиган паловларимизни кўришса, улар не аҳволга тушишларини тасаввур қилаверинг!

Айтмоқчиманки, семизликнинг асосий сабаби (маълумотларга қараганда, ҳар тўрт кишидан учтаси «оғир вазнли», аслида дурустроқ разм солиб қарасангиз, унданам кўпроқ эмасмикан, деб ўйланиб қоласиз) овқатлардан кўра жисмоний ҳаракатнинг камлигида! Яна бир томони, жамиятни ҳоли-жонига қўймай ҳаракатлантириб турадиган «механизм», яъни битта зарур «қоғоз»ни олмоқчи бўлсангиз, идорама-идора чоптираверадиган бюрократиянинг йўқлигида бўлса керак. Бу ерда телефон, интернет орқали ёки оғзаки мурожаат қилсангиз бас, айтганингизни тайёрлаб, ўзлари келтириб беришади. Бундай «мазахўраклик»нинг охири боқибегам, ландовурликка олиб келади. Кишиларни ётагон қилиб қўяди. Ётавергандан кейин семиради-да!..

Барибир асосий «айб» машиналарда бўлса керак.

Бунинг учун семизликда ҳам, автоуловлар сони жиҳатидан ҳам Америка худди ўша саксон йил аввалги-

дай пешқадамлик қилиб келаётганини мисол қилиб айтиш мумкин.

Шундай экан, мен Америка «авто олами» тарихига бир назар ташлаб ўтиш учун қатор китоблар, матбуот чиқишлари билан танишдим...

Энг аввало, биринчи марта Американинг «ўнта ғилдираги бор» машинасини кўриб, қай даражада ҳайратга тушганимиз ҳақида гапириб берай; 1953 йиллар эди. Маҳалладаги тенгдошларим орасида шаҳарда «худди поезддай келадиган, ўнта ғилдираги бор» улкан машина пайдо бўлиб қолгани ҳақида гап тарқалди.

– Юрса, ҳаммаёқ дириллаб кетаркан. Худди паровозга ўхшаб, ўкираб эмиш.

– Ҳа, менинг акам ҳам кўрибдилар. Вокзал олдидан ўтиб кетибди! - дея Мажиднинг сўзини маъқуллаган бўлди, бизлар «Пўлат мақай» деб лақаб қўйиб олган бола.

Унга Умархон кўшимча қилди:

– Америкадан келганмиш.

Ичимизда баъзан ҳаммамизни атрофига чорлаб, «Ленин учқуни» болалар газетасини ўқиб бериб, айникса, «Қуриядаги воқеалар»дан бизни мунтазам хабардор қилиб турадиган икки синф юқорида ўқийдиган Ҳошимжон деган бола бор эди.

У:

– Тўхта. Тўхта ҳамманг, - деди чийиллаган овози билан, - Америка бизга қарши атом бомбаси ишлаб чиқараётган бўлса, қандай қилиб машинасини бериб қўяди! Каллаларинг борми, ўзи? Бунақа гапларни фақат «ишпиён» тарқатиши мумкин. Айтишдан аввал ўйлаб кўриш керак. Ундан кўра, манави шеърни эшитинглар...

Ҳошимжон газетани ёнидан чиқариб:

«Ҳар бир экилган чигит -

Атом бомбасидан зўр», - деган мисралар билан бошланувчи шеърни ўқиб берди.

Шундан кейин ҳеч ким Америка ҳақида оғиз очмай кўйди.

Ёзги таътил бошланиб, акаларим, ҳаммамиз шаҳар четидаги боғимизга келдик.

У ерда мазза, баҳор ойдан кеч кузгача пишаверадиган турли-туман мевалар сероб. Атрофдаги колхоз далаларини эса қовун-тарвуз, маккажўхори, картошка, помидор, тарра (бодрингнинг ярим қулочча келадиган узунчоқ нави) дан тортиб, мен биринчи кўришим - «бақлажон» деган сиёхранг, тишлаб кўрсангиз тахир маза, қўланса хидли қандайдир резавор экин турлари эгаллаган.

«Бақлажон» дегани итузумга ўхшаш серҳосил бўларкан. Боғимиз ёнбошидаги каттагина дала пайкалидан унинг ҳосилини териш учун ўттиз чоғли «бригада» аёллари келишди-ю, этак-этак қилиб йўл бўйига тўка бошлашди. Пешинга қолмай, унинг ҳосили тоғ бўлиб, уюлиб кетди.

Молнинг оғзига тутсангиз ҳам бошини ўгириб оладиган бу сассиқ нарсани нима қилишаркин деб, ўйлаб тургандим, тупроқли кўчанинг шаҳарга элтадиган томондан гулдур-гулдур овоз чиқариб, улкан машина кела бошлади... Унинг орқасидан нарироқдаги «тегирмонбоши» шоввасида чўмилаётган, баданлари лой-тупроқ, яланғоч, яримяланғоч болалар чопиб келишар, гўё машина овозини ҳам босиб кетмоқчи бўлиб, шаталоқ отганча, нималардир дея қичқиришарди.

Машина ҳақиқатан ҳам баҳайбат эди. Ҳовлимиз дарвозаси олдидан ўтганда, эшик қанотлари зириллаб кетгандай бўлди. Беихтиёр кўзим унинг орқа - иккитадан ёнма-ён айланиб бораётган ғилдиракларига тушди. Демак, орқада саккизта ғилдирак, олдиндаги иккитаси билан ўнта. Шубҳасиз, бу Америка машинаси эди.

Акаларим ҳам бу машинани томоша қилиш учун ташқарига чиқишганди. Ён кўшнимиз, тўрт йил фронт-

да жанг қилиб, бир кўлидан айрилиб қайтган Тошпўлат ака ҳам ҳовлисидан чиқди-да, тез-тез юриб, машина орқасидан кета бошлади. У ҳаяжонли кўзларини олдинга тикканича, бошини сарак-сарак қилиб борарди.

– Йўл бўлсин, ака! - деди Ҳамидхон акам у кишининг ўнг кўлини олиб, сўрашаркан.

– Қара, ука, қара, - деди Тошпўлат ака анча нари, бақлажонлар уйиб қўйилган хирмон олдига келиб тўхтаган машинага ишора қилиб, - бизнинг кўчаларга ҳам йўл топиб, «Судабекер» келиб қолибди. Овозини узоқдан эшитибок, сезгандим-а... Бу бизни қанча балолардан асраган машина. Салобатини кўр. Ҳақиқатан машинамисан-машина-да!

Тошпўлат ака орқасини бақлажон хирмонига тўғри-лаб қўйилган машина атрофини бир айланиб чиқди... Унинг олд тумшуғига ўрнатилган темир панжара қопламали иккита чироғ параси устидан қўллари билан силаб қўйгандай бўлди.

Сал нарироқ, ариқ бўйидаги чимзор устига ўтир-волиб, куннинг иссиғиданми, лохас бўлиб, шапкасини «елпиғич» қилиб елпинаётган ҳайдовчига яқин келиб:

– Бир йил «Полуторка ГАЗ-АА» ни ҳайдаганман. Бу «Судабекер» келиб, унга «Катюша» ўрнатилгандан сўнг немисларга сичқоннинг ини минг танга бўлиб кетган. Зўр машина! На ботқоқ, на сувни, на ўтни кўрдим, демасди. Танкка ўхшаб, пирамой кетаверади. Икки йил ҳайдаганман. Қўлимга ўқ тегиб, шунинг кабинасида, санитарлар истаб-топиб келгунича бир кеча-кундуз жон сақлаб ётганман. «Аптечка» си бор экан. Турли бинтдан тортиб, ҳар хил дориларгача... Агар ўша бўлмаганда, жон сақлашим қийин эди. Бу америкаликлар пухта бўлишига ўшанда қойил қолганман.

Тошпўлат ака завққа тўлиб айтаётган ўзининг бу гапларига шофёр - касбдоши кўм-кўк кўзларини тикиб,

бефарққина қараб турганини сезиб қолди шекилли, ўрисча сўзлашга ўтди:

– Ты знаешь, эта машина... - салгина олдин айтган сўзларини бироз «ғализрок» қилиб тушунтириб бергач, унинг елкасига соғ қўлини қўйиб. - Ты шофёр - я шофёр! Этот «Судабекер» твой и мой! Счас приду, - дея ховлиси томон йўлга тушаркан, менга қараб юр, дегандай ишора қилиб қўйди.

Холичахон келинойи тандирдан иссиққина нон узаётган экан. Ўчоқда қумғон қайнаб турарди.

Орадан кўп ўтмай Тошпўлат аканинг ўғли Мўминжон ошнам билан унга эргашиб, патнисда чой, иссиқ нон, канд-курс ҳамда битта «Шакарпалак» қовунни кўтариб, кўшнимизнинг янги «ҳамкасб» таниши олдида ҳозир бўлдик. Негадир, ўрта яшар бу киши ковоклари уйиқ, унча илашимли эмасди.

Аёллар машинага бақлажон ортиш билан овора эдилар.

Бригадир Аҳаджон ака нарироқдаги «табелчи» ўтирадиган сербар, ёгин-сочинда қолавериб, абгор ҳолга келиб қолган эски столга дастурхон ёзди.

Пиёлаларга чой қуйилиб, қовун сўйилди. «Табелчи», «Звеновой Боқи пўрим»лар ҳам келиб, шофёр-меҳмон ёнига чўккалашди.

Бундай пайтда Тошпўлат ака фронтда кўрган-кечирганлари ҳақида ҳикоя сўзлаб, ҳаммани оғзига қаратишни яхши кўрарди.

Яна мавзуни «Судабекер»дан бошлади:

– Туришини қаранглар, зўр машина-да! Бунга ўша машхур «Катюша»лар ўрнатилган. Бизнинг «Полуторка» лар бир ой, ярим ой «отиш»га чидарди, холос. Сўнгра кўтаранг бўлган эшакдай, орқаси билан «ўтириб» қоларди. Амортизатори-ку, икки-уч марта силтовга чидаш берарди, холос. Бу азаматлардан варангла-тиб отганимизда, фашист дегани қочишга жой тополмай қоларди.

Бугунги учрашув кўшнимизни шундай хурсанд қилиб юборган эдики, «Судабекер» ҳовлиси ёнидан ўтиб кетаётганида уни тўхтатиб, шофёр ёнидаги кабина эшигини очиб, ичкаридан Мўминжон кўтариб чиққан 3-4 қовунни солиб қўйди.

Янги орттирган ҳамкасб билан унинг қўлларини қисиб хайрлашаркан:

– Ещё приходи. Ворота всегда открыты! - деб қўйди ўрисчалаб.

Кечқурунлари ҳаво анча салқин тортар, шунда кўпчилик ҳовли яланглигидаги супага ўтириб олиб, гап-гаштак қилиш билан чарчоғини ёзарди.

Тошпўлат ака шундай пайтларда баъзан бизникига кириб келар, фронтда бошидан кечирган одам ишониб-ишонавермайдиган воқеалар ҳақида сўзлар, айниқса, Хусанбой акам бундай саргузаштларни тинглашга жуда ишқивоз эди.

Тошпўлат акадан 2-3 кун дарак бўлмайд қолса:

– Чоп, акахонни чақириб чик. Қовоқ шўрва қиёмига етиб, пишганини айт! Кейин латифагўйлик қиламиз, - дея мени кўшни ҳовлига ғизиллатарди.

Бугун кичкина дастурхончага ўралган жиззали нон кўтариб, Тошпўлат аканинг ўзи кириб, келиб қолди. Хусанбой акам у кишининг йўлига пешвоз чикди:

– Қаранг, қайнонангиз севган одамсиз-да, ошни энди-гина дамлаб, сизни чақирмоқчи бўлиб тургандик.

Тошпўлат ака ҳазиллашган бўлди:

– Бугун пайшанбалигини сен шумтакалар қаёқдан била қолдиларинг!

Гапга бақлажон экилган катта даланинг нариги томони - негадир «Янтоқ» деб аталувчи маҳаллада яшайдиган, эрта-индин армия хизматига кетиш арафасида турган Раҳимберди тоғам кўшимча қилди:

– Булар билан ҳазиллашманг, девор бўлмаса ҳам бе-малол кўчани кўраверадиган бўлиб кетган.

Ошдан кейин Тошпўлат ака тоғамга насиҳат қилган бўлди:

– Мана, армия хизматига кетяпсан. Омалай, шофёрликни билганингда ёки поворликни ўрганиб қўйганингда мазза қилардинг! Сартарошлик ҳам ёмон эмасди.

– Ўзингиз Армияга кетишдан аввал трактир хайдашни ҳам билмагансиз-ку, ака.

– Ким айтди сенга бу гапни? Мен урушга кетишдан олдин тракторчига ёрдамчи бўлиб, уч-тўрт ой ишлаганман. Пақирда сув ташиганман - далани ҳар икки айланиб келганида суви камайиб қолаверарди, «Универсал» деган тракторнинг, - сўнг овозини пастлатиброк қўшиб қўйди Тошпўлат ака. - Командир мендан нима иш қилгансан, деб сўрагани, далада оз-моз трактор хайдаганман, деганман. Шундан кейин шофёрликка ўқитиб, икки ой деганда кўлимга «Полуторка» машинаси беришган.

– Ҳа, америкаликларнинг «Судабек» деган машинасини хайдаганингизни ҳам бригадир Аҳад ака бутун «Янтоқ» маҳалласига тарқатиб бўлди.

– «Судабек» эмас, «Судабекер!» - дея тоғам гапини тўғрилаб қўйди Тошпўлат ака.

– Ўша «Судабекер» ҳақида гапиринг. Америкаликлар машинасини хайдаганингиз ҳақида аввал ҳеч нарса айтмагансиз, - деди Хусанбой акам қўшнимизни гуруннга тортмоқчи бўлиб.

– Бу «секрет» эди. Бугун ўша машинани кўриб қолганимдан кейин, бир тилим ёзилиб кетди-да!.. Лекин ҳозир ўйланиб турибман: бу гапларни бекорга айтиб юбормадиммикан, деб.

Хусанбой акам у кишига ер остидан қараб қўйди:

– Нима, шпионмидик, бизданам сир сақласангиз?

– Сенлар-ку, ўз укаларимсан. Лекин одамларга ишониб бўлмайди...

Шундан сўнг Тошпўлат ака ўз укаларига «Военная тайна» - «Харбий сир»ни очаётгандай ҳикоясини бошлади. Ундан эсимда қолгани шу бўлган: фронтдан анча чет шаҳарда ўттиз нафар кишини бир ой давомида Америкадан янги келган машиналарни ҳайдашга, яна йўлда тасодифан қароқчи - йўлтўсарлар пайдо бўлиб қолганда нималар қилиш кераклигига ўргатишган... Кейин, қачон, қаерга нима мақсадда борганликларини ҳеч кимга айтмаслик ҳақида «қасамёд хат» ёздириб олишган... Буни кимки бузса, «Расстрел!» деб огоҳлантиришган.

– Шундай қилиб, бизларни самолётга ўтказиб, номаълум томонга олиб кетишди, - дея ҳикоясини давом эттирди Тошпўлат ака, - икки кун деганда, илик иқлимли, боғларида мевалар фарқ пишиб ётган шаҳар ё қишлоқлигини билиб бўлмайдиган бир жойга келиб тушдик. У ернинг об-ҳавоси ўзимизникига ўхшарди... Одам изғиринли совуқ шамол доим уфуриб турадиган ўрмон ичидан кутилмаганда бундай ерга келиб қолса, ўзини худди жаннатга тушиб қолгандай ҳис этаркан. Икки кун ҳеч қаёққа чиқмай, меҳмонхонага ўхшаб кетадиган, кўриқланадиган бинода яшадик. Лекин Ўзбекистонга яқин жойда эканлигимизни юрагим ҳис этиб турарди. Аммо бу ҳақда бирор гап айтиш тугул, ўйлашнинг ўзи ҳам мутлақо мумкин эмасди... Индинига ҳаммамиз фақат «товариш командир» деб мурожаат қиладиган киши Эроннинг Бушер шаҳрида эканлигимизни, Иттифокчилар бу ерда Армиямиз учун машиналар йиғув корхонаси қуришганини айтиб қолди. Демак, бизлар тайёр машиналарни Ўрта Осиё йўллари орқали маълум манзилгоҳларга етказишимиз керак... Биринчи машиналар карвонини чўл ва саҳролардан ҳайдаб ўтиш жуда қийин кечди. Кейин ўрганиб кетдик. Машина кабинасига кириб, ўтириб олсангиз, чиққунгиз келмайди. Кенг, ёруғ. Энг одамни ҳайрон қолдирадигани

- қишда иссиқ, ёзда салқин ҳаво берадиган мослама-си ҳам бор. Ўтирадиган жойини юмшоқ диван дейсиз, чарчаган пайтда ётиб, ухлаб ҳам олиш мумкин. Бир томонда алоҳида темир қутича. Очиб қарасангиз, эҳтиёт қисмлар - тартиб билан териб қўйилган турли «ключ»ларга кўзингиз тушади... Яна денглар, ҳар бир машина ҳайдовчиси учун брезент қопчиқларга солиб, муҳрлаб қўйилган алоҳида-алоҳида қишлик-ёзлик кийимлар ҳам бор. Айниқса, Сибирнинг суяк-суякдан ўтказиб юборадиган изғиринли совуқларига мўлжаллаб тикилган ичи жун кўнжли этик, гимнастёрка шим, сур ёқали пальтосини кўриб, бунақаси оддий шофёр солдат тугул генералларнинг ҳам ҳавасини келтирган бўларди, деб ўйлайсиз... Ҳа, шу кийимлар фронтгача етиб бормай, ярим йўлдаёқ штаб қўмондонлари орасида қўлмақўл бўлиб кетишини эшитардик... Бунинг дараги саҳро-чўлларда изғиб юрадиган қароқчилар қулоғига ҳам етиб борган шекилли, баъзан чанг-тўзон билан от чоптириб, сўқмоқ йўлни тўсиб, қаршимиздан чиқиб қолишарди. Йўл бошловчи машинадан тушиб, улар билан тиллашарди. Нималардир ҳақида узоқ таллашиб-тортишгач, командир олдига келарди. Командир ёнидаги наган қуролига кўлини олиб борган бўларди-да, боши аралаш юзига кир оқ мато ўралган, фақат чакчайган совуқ назарли кўзлари кўриниб турадиган, бир зумда пайдо бўлиб, зумда ғойиб бўладиган бу жангари ёввойи қабила қишилари билан зиддиятга бориш яхшилиқка олиб келмаслигини сезарди. Тўнғиллаб сўқинарди... Ҳар отликқа биттадан брезент қопчиқ улашиларди. Бизлар ичимизда бу «сарпо»лар фронтда жон бериб-жон олаётган шофёрларга етиб бормагандан кейин барибир эмасми, деб кўярдик. Ярим йилдан кўпроқ вақт машина «перегон» қилувчи солдат бўлиб, Ўзбекистон яқинида ўн саккиз нафар шерикларим қатори хизматни ўтаб юрдим... Лекин

уйга унда-мунда хат ёзиб, Челябинскдаги ўша ҳарбий қисм рақами ёзилган адрес орқали жўнатиб турдим... Кейин «Судабекер»ларнинг «Катюша»лар учун мосланган янги турини Горькийдаги заводда йиға бошлангани муносабати билан бизнинг «перегончи» гуруҳдан ўн икки кишини ўша томонга олиб кетишди...

Тошпўлат аканинг ҳикояси шу ерга келганда узилиб қолди.

Чунки Мўминжон ҳовлимизга югуриб кириб келди-да:

- Дада, опоқдадам ёмон бўлиб қолдилар, - деди.

Ҳаммамиз Тошпўлат аканинг орқасидан чопдик.

Салгина олдин Иброҳим бува келинидан юраги безовта қилаётганини айтиб, сув сўрабди-да, ундан бир-икки култум ичиб, боши шилқ этиб, бир томонга ўгирилиб қопти...

Орадан уч кун ўтиб, Тошпўлат аканинг бошига яна бир кўнгилсизлик тушди. Одамлар орасида шаҳар «ГПУ»сидан келиб олиб кетишганича, икки кундан бери қаердалиги номаълум эмиш, деган гап тарқалди.

Шу орада Раҳимберди тоғам Холича келинойи кўнглини кўтарадиган бир гап айтиб қолди:

– Аҳаджон бригадирни, Лутфулла табелчини, звеновой «пўрим»ни ҳам чакиртиришибди. Тошпўлат акамни кўришибди. Кайфиятлари яхши экан. Ўша куни машинага бақлажон юкланаётганда бир «гап» бўлган чоғи, бригадир ўша шаҳарли шофёрнинг турки ёмонроқ эди, деб айтди. Чақув бўлганмикан! Уччаласига «тилхат» ёздириб, кўйиб юборишибди. Тошпўлат акамга ҳам шундай қилишмоқчи эмиш. Мана кўрасиз, бугун-эрта кўйиб юборишади. Урушдан бир кўлини ташлаб, ярим жон одам бўлиб қайтган бўлса, нима қилишарди! Ҳафа бўлаверманг, акамнинг йўлларига кўзингизни тикиб, тўрт йил кутгансиз...

Чинданам эртаси кун Тошпўлат ака шаҳардан қайтиб келди. Ҳеч нарса бўлмагандек, одатдаги рўзгор ишларига шўнғиб кетди.

Бизникида бўлиб турадиган гап-гаштагини ҳам тўхтатди.

Бир куни Ҳусанбой акамни ҳоли учратиб:

– Ука, сен мени ҳадеб гапга солаверма. Ўзимизнинг «Полуторка» машинамиздан қўймасин. Уни ҳайдаб фронтда тўрт йил хизмат қилганман. «Катюша»лар отиб, немисларнинг ўтакасини ёрганман. Ҳеч қандай «Судабекер» деган машинани минмаганман, у нима ўзи, умрим бино бўлиб кўрмаганман ҳам! - деганмиш... Шу шу Тошпулат ака фронтда шофёр бўлиб ишлаганлиги ҳақида жуда кам гапирадиган, умуман «Судабекер»ни тилга олмайдиган бўлганди...

Энди Америка «Автоолами»нинг ўтмиши ва ҳозирги кунлардаги аҳволи хусусида гапирадиган бўлсак, энг аввало қўшнимиз, раҳматли Тошпўлат ака бошига анчамунча ташвиш солган «Судабекер» тарихи ҳақида озгинаси тўхталиб ўтишга тўғри келади.

Мамлакатнинг йирик саноатчиларидан бўлган Клемент Судабекер 1831 йилда туғилган. У ўта иқтидорли ва билимдон киши бўлиб, 1852 йили ўз номи билан аталувчи фирма ташкил этади. Бу фирма Америка қитъасининг Ғарбий минтақаларини ўзлаштириш ҳаракатига тушиб қолган кампаниялар учун буюртма асосида фургонли аравалар ишлаб чиқариш билан шуғулланган. Кейинчалик унинг маҳсулотларига ҳарбийлар ҳам қизиқиб қоладилар. Бу ўз йўлида фирманинг анча ривож топишига туртки бўлади.

1897 йили «Судабекер» фирмаси томонидан АҚШда илк мартаба автомобил ишлаб чиқариш йўлга қўйилган.

Тўғри, бунгача 1885 йиллари Германия кўчаларида ички ёқилғи билан ҳаракатланувчи двигателли «арава»лар пайдо

бўла бошлаган эди... Аммо «Судабекер» томонидан ишлаб чиқарилган моторли «арава»лар немисларникидан анча фарқ қилиб, тоқда юрувчи «Электромобил» бўлган.

Ёқилғи билан ишловчи, анча мукамал ва енгил ҳаракат қиладиган автомобил фирма томонидан 1904 йили яратилган. Айни ўша йиллар пайдо бўлган Америкадаги иккинчи автозавод «Форд» компанияси ҳам шу русумдаги автомобилларни ишлаб чиқара бошлайди.

1908 йилдан бошлаб «Форд-1» номи билан яна бир автомобилни оммавий равишда ишлаб чиқарилиши Америка автосаноатининг гуркираб яшнаб кетишига туртки бўлади. Қарийб 20 йил давомида 15 миллион дон «Форд-1» енгил автомобили ишлаб чиқарилади. Гарчи бу русумдаги машинани ишлаб чиқариш 1927 йили тўхтатилган бўлса-да, ҳамон шу модель «Халқаро конкурс» томонидан «Ҳамма давр ҳамда ҳамма халқларнинг эътиборидаги машина» деб баҳоланиб келинмоқда.

1920 йилдан бошлаб «Судабекэр» фирмасининг «президент», «чемпион» номли янги машиналари шуҳрат қозона бошлайди.

Шу билан фирма ўзининг «Судабекэр КШ-6» русумли юк ташиш машиналари билан ҳам жаҳон бозорини эгаллай бошлайди.

1941 йили уруш бошланмасдан бир неча ой аввал АҚШ Конгресси нацистлар Германиясига қарши турган мамлакатларга ёрдам тариқасида «Ленд-лизе» Қарорини тасдиқлайди. Бу мазкур мамлакатларга кўрсатиладиган «техник» ёрдам учун ҳақини кейинроқ тўлаш имкониятини яратарди.

Фашистлар Германияси СССРга қарши ҳужум бошлагач, Америка ҳукумати Совет Армиясини «Ленд-лизе» бўйича мисли кўрилмаган миқдорда 200000 «Судабекэр КШ-6» ва яна бошқа турдаги автомобиллар, ҳарбий техника анжомлари билан таъминлаб турди.

Айниқса, «Судабекэр КШ-6» автомобилларини Россия шароитига мослаб ишлаб чиқарила бошланган янги модели йўлсизлик ва қаҳратон совуқларга чидамлилиги билан ажралиб турарди. Моторнинг кучлилик куввати оширилди. Анъанавий Россиянинг «сифатсизрок» ёқилғисига мослаштириб ҳар қандай шароитда ҳам ишлайверадиған қилинди. Кабиналар ҳайдовчи учун қулайлик яратадиған мосламалар билан жиҳозланди. Олд капотларнинг ҳар икки томонида бемалол 5-6 тадан одам кетадиған қилиб, ўзгартирилди... Буларнинг ҳаммаси арзимас қисқа муддат ичида бажарилди.

Энди бу техникаларни қандай қилиб бўлса ҳам Қизил Армияга тезроқ етказиб бериш муаммоси турарди.

1941 йилнинг 19 сентябр куни Черчилл Сталинга шу мазмунда хат йўллади: «Форс қўлтиғидан Каспийгача бўлган масофани тўғридан-тўғри поезд йўли билангина эмас, автомобил йўллари билан ҳам боғлаш зарур, деб ўйлайман. Биз шу йўл қурилишига америкаликларни жалб этишимиз мумкин. Уларнинг маблағлари ҳам, тажрибалари ҳам бу муаммони ҳал этишга етарлидир».

Шу пайтгача «Ленд-лизе» бўйича «техник ёрдам» воситалари Арктика бўйлаб Мурманск, Қора денгиз ва Узоқ Шарқ портлари орқали СССРга келтириларди.

Энди энг осон йўл сифатида америкаликлар қисқа вақт ичида Эроннинг Хуррам шаҳрида самолёт ва автомобилларни йиғиш корхонаси барпо этдилар. Бушер шаҳрида ҳам шундай «йиғув» корхоналаридан бири қурилди. (Қизиғи шундаки, айнан ҳозир Россия ушбу шаҳарда Европа мамлакатлари, АҚШ ҳукуматини ташвишга солаётган, айниқса, бутун Ўрта Осиёда геополитик номутаносибликни келтириб чиқарадиған Эрон ядровий тизимларини яратишга ҳар томонлама ёрдам бермоқда) Американинг машҳур «Фолспен» фирмаси Эронда энг замонавий автомобил йўллари қуришга киришди.

АҚШдан авиааппаратлар ҳамда машиналарнинг қисмлари алоҳида қутиларга жойлаштирилган ҳолда бу ерларга келтирилар ва тезлик билан йиғилиб, Қизил Армияга жўнатилади.

Дастлабки пайтлар бир ой давомида Эрондаги «Йиғув» корхоналарида 2000 та машина йиғиб, фронтга жўнатилган бўлса, 1943 йили Транс Эрон темир йўлининг Форс қўлтиғи портлари билан боғловчи қисми америкаликлар назорати остига ўтгач, бу кўрсаткич беш баробарга кўпайиб, ойига 10 000 тани ташкил этди.

Аввал машхур «Катюша» ракеталари «Полуторка» машиналарига ўрнатилиб, отилар, Бироқ, унинг самарасизлиги ҳаммага маълум эди.

1942 йилдан бошлаб Совет армияси кўшинларига «Катюшабоп» қилиб жиҳозланган «Судабекэр» кела бошладу, ракета чинданам немис кўшинлари орасида ваҳима кўзгатадиган «шуҳрат» қозониб кетди. Чунки энг «намунали» ҳисобланган Германия армиясининг машина - техника воситалари ҳам юриб ўтолмайдиган жойларда «Катюша» пайдо бўлиб қолар, жаҳаннам азобини душман бошига ёғдирарди.

Шундай қилиб, бу машина урушнинг сўнгги йилларигача «Катюша»ларни ўз «елкасида кўтариб» юрди. Ҳарбий мутахассисларнинг ҳолисона фикрларига кўра, «Катюша»лар доврўғи дoston бўлишига «Судабекэр» машиналарининг хизмати катта бўлган.

Бироқ, сиёсатнинг кўзи кўр бўлади деганларидек, бу ҳақиқатни ўша Совет даврларидан тортиб, ҳозиргача тан олинмади ва бу ҳамон давом этиб келмоқда. Оддий бир мисол: собиқ Иттифок (ҳозирги Россия)нинг кўплаб шаҳарларда машхур «Катюша» шарафига ўрнатилган ёдгорликларни кўришингиз мумкин. Улар албатта «Полуторка» машиналари билан «тасвирланган».

«Судабекэр» ҳақида эса, ҳеч ким, ҳеч нарса билмаган, демаган ҳам. Деганларнинг бошига эса Тошпўлат аканинг куни солинган.

Совет тузумининг ана шундай номардлик томонлари кўп эди. Ҳозиргиларнинг-чи...

Иккинчи жаҳон уруши фронтларида қон кечиб, жанг қилган таниқли шоир Булат Окужава «Труд» (1996 й. июн) газетасига берган интервьюсида айнан шундай гапларни бежиз айтмаганди:

– **Ўз ахлоқона ишларимиздан ҳижолат чекиб, кечирим сўраш ёки бошқаларнинг қилган яхшилиги учун миннатдорчилик билдириб қўйиш бизнинг «ахлоқ» мезонларимиз учун мутлақо ёт нарса. Масалан, граждандар уруши авж олиб кетган йигирманчи йиллар бутун мамлакатни қоплаб олган очарчилик балосидан халқни қутқариб қолган америкаликлар эди-ку! Орадан ўнлаб йиллар ўтди. Шу яхшиликни ҳеч бўлмаса инсонийлик нуқтаи назаридан бир оғизгина илиқ сўз билан эслаб қўйган бирор раҳбарни биласизми? Йўқ. Иккинчи Жаҳон уруши йиллари оддий аскар сифатида оёғимда Америка этиги, эгнимда Америка кийим-кечаги, қўлимда Америка қуроли билан фашистларга қарши жанг қилганман... Океан ортидан мунтазам юбориб туриладиган озиқ-овқатлар, консерваланган гўшт маҳсулотлари жонимизга оро кирган. Урушдан кейин ҳам бирор бир одам шулар учун раҳмат деганини эшитганлар борми? Йўқ, албатта...**

Матбуотнинг ёзишича, Совет ҳукумати уруш тугагандан кейин ҳам узоқ вақт «Ленд-лизе» шартномаси бўйича етказиб берилган қурол-аслаҳа, машина-техника пулини тўламасликка ҳаракат қилиб келган. Ҳатто уруш пайтида хизмат қилган машина-техника воситаларини уруш тугагач, Америкага қайтариш ҳақидаги келишувни ҳам бажармаган. Жумладан, бир неча юз минг атрофидаги «Судабекэр» машиналари қонунга хилоф равишда «олиб қолиниб» уларнинг бир қисми

кишлоқ хўжалигининг турли соҳаларида ишлатилган. Қолган каттагина қисми то олтмишинчи йилларгача Совет Армияси қуrolли кучлари сафида «Америка империализми»га қарши хизмат вазифасини бажарган.

Айтишларича, «Судабекэр» фирмаси ана шундан сўнг инқирозга учраб, ўз фаолиятини тўхтатган.

Яна «Бу Советларнинг урушдан кейинги «Капитализмнинг ичидан емириш» сиёсатининг дастлабки ғалабаси бўлган» дея қитмирона гап айтувчилар ҳам йўқ эмас.

Бирок, битта «курбон» билан Америка автомобилсозлиги тутдай тўкилиб тушадиган даражада эмасди.

Буни Американинг ҳозирги автоолами кўрсатиб турибди.

АҚШ ўз фуқаролари эҳтиёжи учун зарур бўлган автомобилларнинг ўндан тўққиз улушини асосан «Женералс моторс», «Форд» ва «Крайслер» автомагнат компаниялари орқали таъминлаб турибди.

ЎН ТЎҚҚИЗИНЧИ БОБ

АМЕРИКАНИНГ МАҒРУР ВА МУШФИҚ ФУҚАРОЛАРИ

«Ҳиндулар» деганда ҳайвон терисини устига ташлаб, ярим ялонғоч кийинган, бошига товусми яна қандайдир кушлар патидан ясалган кулоҳ кийиб олиб, найзалар билан қуролланган ёввойисифат қабила кишилари кўз олдимизда гавдаланиши мумкин. Чунки Американинг «асл» аҳолиси бўлмиш ҳақ-ҳуқуқи топталган, чет овлоқ ерлар - «резервуар»ларга ҳайдаб, ўша жойларда яшашга мажбур этиладиган бу муштипар «абориген»лар ҳақидаги киноларни кўриб, китобларни ўқиб, шундай тасаввур пайдо бўлган, тушунчамизда.

Ҳатто яқин-яқингача Совет матбуоти саҳифаларида юзига ниқоб тортиб, кафанга ўхшаш кийим кийиб олган кўрқинчли «Куку-Ликс-Лан» тўдаларнинг Американинг «ерли аҳолиси» ҳиндуларни ваҳшийларча ўлдираётгани, хочларга тортаётгани ҳақидаги ташвиқий карикатура суратлари босиларди. Уларни кўриб, ўз юртига сиғмаётган, ўз ерида хорланаётган бу элатга ич-ичимиздан ачинардик. Ҳатто босқинчи «оқ танли» Америка колонизаторларини лаънатлаб, шеърлар битилар, уларнинг «бозори чакқон», сиёҳи қуримай турибоқ газета-журналларда чоп этиларди.

Олимларнинг ёзишларига қараганда, Колумб томонидан Америка «кашф этилиши»га қадар бу қитъада ҳинду сўзи мутлақо муомалада бўлмаган. Бу сўз тарихчи, эл-

шунослар учун умумий термин вазифасини бажариб, «абориген»лар ҳақида гап кетганда, шу атамани қўллаш анъана тусини олган.

Колумб Америка заминига илк қадам қўйиб, кириб келганида бу ерда 200 га яқин тили, турмуш тарзи, урф-одати бир-биридан фарқ қилувчи элатлардан иборат қабилалар яшаган. Улар ичида энг нуфузлиси наваҳо, прокэзи, чероки, ламби элатига оид қабилалар ҳисобланган.

XVI аср бошларида қабилаларга бўлиниб яшовчи аҳолининг жами сони 1 миллион 250 минг кишидан иборат бўлганлиги тарихий манбаларда қайд этилган.

Американинг «туб ерли аҳоли»си масаласи билан шуғулланувчи Федерал Бюро маълумотларига кўра, ҳозир мамлакатда 1,5 миллион «ҳинду»лар бўлиб, улардан 350 минги алоҳида «резервация» - қароргоҳларда истиқомат қилади.

Тарихий ҳужжатлар шундай далолат берадики, турли элат, миллатлардан ташкил топган бу қабилалар «ўзлиги» ни сақлаб қолиши учун Марказий ҳукумат уларнинг азалдан шаклланган удум ва ҳаёт тарзига кўпам аралашавермас, федерал Қонунчилик талаблари ҳам уларга нисбатан мустасно сифатида қўлланавермасди.

XX аср бошларида демократик ўзгаришлар тамойилларини ўзининг бош дастури деб эълон қилган «ок танли» Америка маъмурияти «ҳинду» аҳолисидан уларнинг юртини босиб олишда қилинган адолатсизликлар учун кечирим сўради. Ва бу халқ келажаги йўлида катта ҳуқуқ ҳамда имкониятларга йўл очилганини эълон қилди. Жумладан, уларга мутлақо бепул тиббий хизмат кўрсатилади; электр қувватидан истаганча бепул фойдаланадилар; университет ва бошқа Олий ўқув юртларига кириб ўқишмоқчи бўлганларга давлат томонидан имтиёз-

ли грантлар ажратилади. «Туб аҳоли» истиқомат қилувчи «резервация» - қароргоҳларда ичимлик, сигарета савдоси (Американинг ҳамма жойида бу хил «маҳсулотлар» билан савдо қилиш ниҳоятда чегараланган) ва бошқа бизнес турлари билан шуғулланувчилардан ҳеч қандай давлат солиғи олинмайдиган бўлди. Яна федерал ҳукумат томонидан кўп болали оилаларга ёрдам пуллари бериб бориш мажбурияти ҳам олинди.

Бу дунёнинг ҳеч бир мамлакатида ҳамма «эл қатори» яшаш ҳуқуқига эга бўлган аҳолининг бирор кичик қатламига раво кўрилмаган, «ҳинду»ларга кўпчилик ҳавас қилса арзийдиган рўшнолик эди.

Айниқса, Рональд Рейган ҳукумат тепасига келгач, мамлакатда «ҳинду»лар турмуш даражасини янада кўтаришга алоҳида эътибор қаратилди. Бу «эътибор» хийла ғалатироқ бўлиб, улар яшаётган «резервация»ларда бизнеснинг анчагина даромадли соҳаси ҳисобланган «казино»лар очишга руҳсат этиш, шу йўл билан «ҳинду» қабилалари ҳаётини фаровонлаш ҳамда уларни янги «тушум» маблағи билан таъминлаш эди.

«Резервация»лардаги шундоғам ҳаётлари бинойидек ўтиб турган қабилла «оқсоқоллари» бу қанақа бўларкин, деб ўйланиб туришган бир пайтда Лос Анжелос - Палли Стрит магистрал йўли ёқасида жойлашган, ўзларининг камтарона турмуш тарзи билан ҳеч кимнинг назарига ҳам тушмаган «Моронго» қабиласи ўз қароргоҳларида унча катта бўлмаган казино - қиморхона очиш ҳаракатига тушиб қолди. Штат ҳукуматида бунга дурустгина ссуда - насия пули ҳам олинди. «Ўйингоҳ» тез кунда қуриб битказилди.

Ана шундан кейин бу ернинг шуҳрати аста-секин кўшни аҳоли манзилгоҳларига ёйилиб, штатнинг бош шаҳригача етиб борди...

«Моронго» қабиласининг катта-ю кичиги узоқ-яқиндан келган фермер, бизнесменлардан тортиб, турли-туман пулдор жанобларни кутиб олиш, кузатиб қўйиш билан банд бўлиб қолди.

Албатта, қисқа муддатга ташриф буюриб кетувчи бу «мехмонлар» ўзларидан анча-мунча ақча қолдириб кетардилар.

Бунинг орқасида «Моронго» аҳлига омад шундай кулиб бокдики, ҳамма уларга ҳавас билан қарай бошлади. Қабиланинг бир йиллик даромади 350 миллионни ташкил этди.

Бу пулга улар қўшни «резервация»ни бор аҳолиси билан «сотиб» олиб, у ерда барча қулай шарт-шароитлар яратилган янги замонавий «Казино» қурдилар... Йил сайин кимор ўйинларидан тушган жарақ-жарақ пуллар қабилга ҳаётини бутунлай ўзгартириб юборди.

«Моронго» оқсоқоли энди оддий оқсоқол эмас, штат губернаторидай обрў-эътиборли, энг қимматбаҳо машиналарда юрадиган «босс»га айланган эди...

Айниқса, 1988 йил Конгресс томонидан «Ҳинду қабилаларига қарашли казинолар фаолиятини тартибга солиш» ҳақида Қарор чиқарилиб, бу «ўйин» қонунийлик мақомини олгач, «Моронго» қабиласининг «тадбиркорлик» ишлари яна ривож топиб кетди. Энди улар «резервация» деб номланса-да, аслида ўта замонавий, миллионлаб фойда оқиб келадиган бизнес шаҳарчасида яшай бошладилар.

Ҳозир қабилга «қароргоҳи»да барпо этилган 23 қаватли отел ва казинолар мажмуаси жойлашган бино ўз салобати билан бутун штатдаги энг диққатга сазовор иншоотлардан бири ҳисобланади.

«Моронго» қабиласи қўлга киритаётган мислсиз муваффақиятлар Калифорниядаги бошқа «резервация»ларда истиқомат қилувчи кўплаб «ҳинду»лар жамоаси-

да ҳам катта қизиқиш уйғотди. Ёмғирдан сўнг бодраб чиққан кўзикоринлардай ҳар бир «резервация»да 2-3 тадан казино ўйинхоналари пайдо бўла бошлади.

Арзимас йиллар ичида қимор ўйини «бизнес саноати» даражасига кўтарилиб, АҚШ ҳудудидаги мавжуд жами 562 ҳинду қабилаларининг 200 тасини шу соҳа ўз таъсирига олди.

«Миллий ҳинду кўнгилочар ўйинлар ассоциацияси»нинг маълумотларига қараганда ҳозир казиноларда хизмат қилувчилар сони 300 минг кишидан ошди. Бу соҳадан олинадиган йиллик даромад 20 миллиард доллар атрофида...

Мавжуд резервациялардаги казиноларнинг машҳури «Барона» деб аталиб, Сан-Диего шаҳри яқинига жойлашгандир. Бу казино Европа мамлакатларидаги энг номи чиққан қиморхоналардан қолишмайди. Унга мижозларни жалб этишнинг ўзига хос усуллари йўлга қўйилган, энг замонавий қилиб жиҳозланган меҳмонхоналарда жой нархи жуда арзон, «кунда-шунда»лар учун эса бепул... Овқатларининг сифати олий даражада. Ресторанлар кечасию-кундузи ишлаб туради. Арзимас ҳақ 2-3 доллар тўлаб, тўйгунча овқатланишингиз мумкин... Ҳеч қандай кира ҳақи олинмайдиган мунтазам «Барона»га катнаб турадиган шаҳарлараро автобус маршрутлари йўлга қўйилган. Агар ногирон ёки нафақадаги одам бўлсангиз, маълум рақамларни териб, кўнғирок қилсангиз бас, махсус энгил автомобил хизматингизга шай. Адресингизни айтсангиз бўлди. Қаерда бўлсангиз ҳам топиб, Сизни қиморхоналарнинг намунали резервациясига олиб келишади... Йўқ, йўқ, ёнингизни кавлаб овора бўлманг, бу хизмат ҳам бепул. Ҳаммаси «Барона» шефи - оқсоқол ҳисобидан... Бу даргоҳга «зиёратчи» сифатида ташрифингизнинг ўзи катта гап. Дарвоқе, қадам ранжида қилган одам борки, «ҳаваскорликка» оз-

гина ақчасини тикиб кўришга ҳаракат қилади. Бу ердаги «ўйин»ларнинг ҳаммаси «ҳаваскорлик»дан бошланиб, дастлаб ютукка ҳам эришилади.

Яқинда Америка журналларидан бири ўз мухбирининг «Барона»дан олган таассуротларини эълон қилди. Унда шундай жумлалар бор: ёмон одат тез юкиб, тез авж олувчи касалликка ўхшайди. Резервацияларда очилган сон-саноксиз казинолар ҳам америкаликлар бошига битган ўлат тусини олиб бормокда... Ҳаммага маълумки, кимор ўйинига ружу қўйиш, алкоголь ичимлигига ружу қўйишдан ҳам хавфлироқдир. Бу аҳмоқона «ўйин» дарадига йўлиққан ҳар қандай кимса ўзини бошқаролмай, ақл-хушини йўқотиб қўйган одам киёфасига тушади-қолади. Буни аниқ ҳис этиш учун казино залларини бир сидра айланиб, у ердаги «мижозлар» башараси билан ўзини тутиш ҳолатига разм солишнинг ўзи кифоя. Ғирт жинниҳонани эслатади. Ўйинчилардан биттаси шивирлаб, қандайдир дуолар ўқигандай автомат дастгоҳи устини силаб-сийпаламокда... Бошқа бирови сўқиниб, жаҳл билан агрегат экрани «юзи»га бир мушт туширди. Яхшиям, шишалар синиб, тўкилиб тушмади... Учинчи кимса бармоқларини бигиз қилиб, автоматдан ўзига зарур бўлган рақамларни ялиниб-ёлвориб сўрамокдаки, туппатузук кийиниб олган, кўриниши ҳам анча зиёлинамо бу одам девона бўлиб қолмадимикан, деган хаёлга борасан... Яна кимдир ох, деб бошини чангаллаганича бақириб юборди... Кимдир овози борича қаҳ-қаҳ уриб кула бошлади... Ва бу хатти-ҳаракатларнинг ҳаммаси, нима қилиб бўлса-да, ютукни қўлга киритишга қаратилган. Лекин бу жирканч ўйин гирдобига тушиб қолган ҳамюртларимиз ўзларини тунги ловуллаб ёниб турган оловга урган капалакка киёслаганларида эди... Ҳинду бўлиб резервацияларда яшаш, яқин йиллар ичида америкаликларнинг бирдан-бир орзулари бўлиб қолса керак...

Журналист маълумотларига қараганда, ҳозир АҚШ нинг 46 штатида ҳиндулар қўл остидаги казинолар ишлаб турибди.

Калифорния штати қиморхоналар сонининг кўплиги жихатидан биринчи ўринда туради. Ҳар бир резервациянинг ўз ички қонун-қоидалари бор. Бу худди алоҳида давлатни эслатади. Унинг бошлиғи эса «шеф» («оқсоқол») бўлиб, ҳар қандай марказий ҳукумат қарорига бўйинсунмаслиги мумкин.

Айтишларича, машҳур киноактёр Арнольд Шварцнегер Калифорния штатига губернаторликка ўз номзодини қўйган йиллари сайловчилар олдида кўпчиликни ташвишга солиб келаётган қиморхоналар иши ва уларнинг бошлиқлари фаолиятини қонун асосида тартибга солиш ҳақида ваъдалар беради.

Бироқ, орадан унча кўп вақт ўтмай, штат резервацияларида истиқомат қилувчи ҳинду қабила оқсоқоллари томонидан актёр номзодига қарши шундай шов-шувлар уюштириладики, Шварцнегернинг сайловда ғалаба қозониши муаммо бўлиб қолади... Актёр бир гуруҳ «ишончли вакиллари» маслаҳати билан резервация «шеф»лари ҳузурига ташриф буюришга мажбур бўлади.

Шварцнегер губернаторликка сайлангандан кейин «оқсоқол»лар делегацияси бир неча бор унинг ҳузурига келиб, шаҳарнинг гавжум жойларида ҳам казино очиш масаласини ўртага қўядилар. Аммо, губернатор Қонун бунга йўл қўймаслигини айтиб, улар илтимосини қатъиян рад этади.

Бепоеън қиру даштларнинг енгилмас ва мағрур ўғлонлари бўлмиш ҳиндулар резервацияси бошлиқларининг чўнтақларига кейинги йиллар ёмғирдай ёғилиб тушаётган бойликлар улар димоғини шу даражада кўтариб юборган эдики, айтган гапларини ҳатто ўз қабиладошлари жамоаси томонидан ҳам икки қилиш ўлим билан баробар бўлиб қолганди.

Қароргоҳларда истиқомат қилувчи ҳар бир қабила аъзосига казинолардан тушган маблағнинг маълум қисми тарқатилар, албатта, бу тадбир ҳар бир оқсоқолнинг каттиқ назорати остида амалга ошириларди.

Федерал ҳукумат томонидан бериладиган имтиёзли ёрдам ҳамда «маҳаллий» даромаддан ўз улушига эга бўлиш ҳуқуқига фақат резервацияларда истиқомат қилувчи қабила аъзоларигина ҳақлидир.

Матбуот хабарларига қараганда, «ҳақиқий ҳинду» (шаҳарда истиқомат қилувчилар бунга кирмайди)лар яшайдиган 200 та қароргоҳнинг ҳаммасида доимий суратда кечасию кундузи ишлаб турадиган киморхоналар мавжуд бўлиб, уларнинг 1996 йилдаги соф фойдаси 6,3 миллиард долларни ташкил этган бўлса, 2006 йилга келиб, бу кўрсаткич 26 миллиард долларга чиққан. Бу ўз қабила «жамоаси»да яшовчи ҳар бир ҳинду бошига йилига 8-10 минг доллар меҳнат қилмаса ҳам «беминнат»гина ёғилиб турадиган пул демакдир.

Инсон табиати қизик: бойлик қанчалик кўп бўлса, унга камдек туюлаверади. Кейинги йилларда резервация оқсоқоллари ўз қарамоғида бўлган қабила кишилари сонини камайтириш, шу йўл билан ўзаро тушум пуллари киши бошига кўпроқ (албатта шахсий «улуш»ларини ҳам унутмаган ҳолда) қилиб тақсимлаш ташвишига тушиб қолдилар. Биринчи навбатда шарт-шароит тақозоси юзасидан резервацияни тарк этиб, шаҳарда яшаётган қариндош-уруғлари билан борди-келди қилиб турган оилалар ҳамда турли олий ўқув юртларида илм олаётган ёшлар қабила «аъзолиги»дан чиқарилиб, ҳар йили уларга бериб бориладиган пул ва бошқа имтиёзлардан маҳрум этилди. Ҳатто улар резервация ҳудудидан мажбуран кўчирма ҳам қилинди. Қаршилиқ кўрсатганлар уйига ўт қўйилиб, булдозерлар ёрдамида текислаб ташланди...

Бу Америкадай Қонун устиворлигига қаттиқ риою қилинадиган мамлакатда уч-тўрт йил нари-берисида рўй бериб ўтган ҳодисалар бўлиб, унга федерал ҳукуматнинг аралашшига мутлақо ҳаққи йўқ эди. Чунки ҳиндуларнинг барча ўзларига боғлиқ «ички» ишлари резервация оқсоқоллари томонидан ҳал этилади, деб қонунлаштириб қўйилган.

Орадан кўп ўтмай, резервация аъзолари сонини камайтиришга қаратилган «фридмен»лар элати билан боғлиқ янги «тадбир» амалга оширила бошланди.

Бу элат асли XVI асрда Африка қитъасидан келтирилиб, оврўполикларга қарашли деҳқончилик плантацияларида арзон ишчи кучи сифатида фойдаланилган негрлардир... Улар «оқ танли»лар билан «туб аҳоли» - ҳиндулар ўртасида бўлиб турадиган жангу жадаллар чоғида кўплаб асирга олинар, «ерли»ларнинг қулига айланардилар.

1866 йили АҚШ ҳудудида қулликка чек қўйилиб, абориген қабилалар қўлидаги барча фридменлар озод деб эълон қилинади. Шундан бери улар ҳинду жамоаларининг тенг ҳуқуқли аъзолари сифатида яшаб келардилар.

Бироқ, 2007 йилги резервация оқсоқолларининг «чарок» деб аталувчи навбатдаги йиғилишида сал кам бир ярим аср олдин чиқарилган АҚШ ҳукумати Қарори бекар деб эълон қилинди. Фридменлар олдига негр эмас, «ҳақиқий ҳинду» эканликларини тасдиқловчи талаблар кўндаланг қўйилди.

Албатта, бундай «этник тозалаш»ни эслатувчи чиғириқдан омон чиқиш амри маҳол эди. Ҳатто ҳиндуларнинг ўзлари ҳам икки-уч авлод олдинги келиб чиқишлари ҳақида аниқ тасаввурга эга эмасдилар.

Бироқ, оқсоқолларнинг гапи - гап! Уларнинг Кенгашда айтган фикрлари ҳар қандай ҳукумат Қароридан юқори туради. Ўз ичларидан чиқиб, унга қарши бирор

сўз айтадиганлар топилса, дарров тафтиш ўтказилиб, (шубҳасиз, бирор камчилик топадилар), резервация худудидан бадарға қилинади... Бу эса бутун оилани тебратишга бекаму кўст етиб турган маблағдан ўз инонихтиёри билан маҳрум бўлиш деганидир.

Шундай қилиб, 2500 га яқин фридмен оиласи биринчи «тозалаш»нинг қурбонига айланди. Улар ўзлари яшаб турган резервациялар «аъзо»лигидан, шу билан ҳам федерал ҳукумат, ҳам «маҳаллий ҳукумат» томонидан бериб туриладиган ёрдам пуллари сингари қатор имтиёзлардан ҳам маҳрум этилдилар.

Фридменлар ҳақ-хукуқини ҳимоя қилиш йўлида АҚШ давлат суд ходимлари томонидан амалга оширилаётган барча уринишлар бесамар кетмоқда. Чунки, юқорида эслатиб ўтилганидек, ҳиндуларнинг ички ишларига ҳукумат ходимларининг аралашшига ҳақлари йўқ.

Американинг «асл эгалари» учун берилган бундай чегарасиз ҳақ-хукуқни улар томонидан суистеъмол қилиш шу даражага бориб етдики, оқсоқоллар ҳатто ўз қабиладошларининг «қони бузилганми, йўқми» шунини аниқлаш зарурлиги ҳақида ирқчиликни эслатувчи «янги дастур» ишлаб чиқишганини матбуот ташвишланиб ёзди. «Тадбир» амалга оширила бошланди ҳам. Ҳозирга келиб, турли қабилаларга мансуб 50 нафар «келиб-чиқиши номаълум» бўлган ҳиндулар аниқланиб, уйларига тортилган бепул электр ва газ тизимлари узиб қўйилди. Аввалдан кўрсатиб келинган ижтимоий ёрдам ва барча имтиёзлар тўхтатилди. Энди уларни оиласи билан қароргоҳдан кўчириб юбориш масаласи кўндаланг бўлиб турибди...

Жамоатчилик эса, катта «оға»ларча ҳоқиму мутлоқлик мақомини қўлга киритиб олган ҳинду қабила бошлиқларининг бу кепата ўқувсизларча юритаётган «сиёсати» яхшиликка олиб келмаслигидан ташвишда...

Америкача демократик тамойилларни ўзича тушуниб, мамлакатнинг ҳамма учун баробар қонун-қоидаларига ҳадеб риюя қилавермайдиган, лекин табиатан ҳиндуларга мутлақо ўхшамас, беозор яна бир элат борлигини рус ва инглиз тилларида ижод қилувчи америкалик публицист Виктор Радионовнинг қатор мақолалари орқали яқинда билиб қолдим.

Ижодкор дўстимиз Америкада жами нуфузи 50 минг киши атрофида бўлган ўзига хос одат ва турмуш тарзига эга, ҳар кимга ҳам ўз сирини очавермайдиган бу қабила ҳаётини обдон, пухта ўрганганлиги ёзганларидан кўриниб турибди.

Шунга асосланиб, «Амишлар» деб аталувчи кичик қабила ҳақида мен ҳам ўз фикр-мулоҳазаларимни баён қилиб ўтишга жазм этдим.

Улар АҚШнинг асосан Пенсильвания, Огайо штатларида истиқомат қилишади. Авлодлари ўтган жой Германия, Швейцария, Голландия мамлакатларидир. Эски немис тилида сўзлашадилар.

Тарихчилар уларни бир пайтлар ўз ватанларида авж олдирилган «реформация» деб аталувчи таъқибдан қочиб, оврўполиклар билан бу қитъадан бошпана топишгани ҳақида ёзишади.

Амишларнинг Америкага илк бор 1820 йиллари қадами теккан бўлса, Кентуккида истиқомат қилаётган минг кишидан салгина кўпроқ элатдошлари яқинда ўзларининг бу штатга келганларининг 50 йиллигини нишонладилар.

Бу элат жамоаларга бўлиниб, иложи борича «бошқа» – лардан нарироқ, рихлатда яшашни маъқул кўради. Замонавий тараққиёт неъматлари бўлмиш электр, телефон, телевизор, компьютер, автомобилларни тан олишмайди. Ҳеч қандай техникадан фойдаланишмайди.

Эскича усулларни қўллаб, омов билан ер ҳайдаб, деҳқончилик қилиб, яхшигина ҳосил кўтаришади. Эр-

каклари қўли гул дурадгор. Улар ясаган уй жиҳозларига тезда харидор топилади. Транспорт воситаси сифатида икки ғилдиракли, усти ёпик, чиройли қилиб ишланган, от қўшиладиган фэйтон - аравалардан фойдаланадилар. Дарвоқе, бу уловларни ҳам ўзлари қойилмақом қилиб ясайдилар.

Ҳар бир америкалик хонадонига 2-3 тадан машина тўғри келса, амиш оиласи учун битта уловнинг ўзи кифоя.

Мабодо сиз ўзингиз кетаётган йўл бўйида от қўшилган арава сурати билан «тезлик 18 милдан ошмасин» деган ёзувли белгиларга кўзингиз тушса, билаверинги, шу яқин атрофда амишлар истиқомат қилишади.

Улар етиштирадиган боғдорчилик маҳсулотлари, сабзавотлар кимёвий «ишлов»лардан холи, табиий «мусаффо»лиги билан шаҳарлик «инглиш» (шундай деб атайдилар) лар ўртасида қадрланади. «Мейд ин Амиш» дейишса бас, ҳар қадамда хариддор топилади.

Амишлар ўзларининг болажонлиги орқали кўпчилик америкалик, хатто ҳиндулардан ҳам ажралиб туришади... Улар «Худо қанча фарзанд ато этса, уларни боқиб, тарбиялаш ҳар бир амиш учун яратган олдидаги фарзу қарз» деб билишади.

Шундай экан, оилада 10-12 нафардан фарзанд бўлиши улар учун оддий ҳол.

Америка ўлчами билан қараганда, ниҳоятда кичкина қабила ҳисобланувчи амишлар орасида ҳам қарама-қарши оқим ва фикрларга мансуб радикал, консерваторлар талайгина. Улар, масалан, бирор диний тариқатни таҳлил қилишда ўзаро келишолмай қолишлари мумкин. Шунда қайси томон ўз фикрида қатъий турадиган, «ориятлироқ» бўлса, янги жой излаб топиб, ўзига содиқ кишилар гуруҳи билан алоҳида жамоа бўлиб яшай бошлайди.

Амишлар юқорида айтилганидек, тор қобикқа ўралиб, дунёдан мутлақо узилиб қолган элат эмас.

Улар дала-боғларда етиштирган маҳсулотларини яқин атрофдаги шаҳарларга олиб бориб, савдо-сотик билан шуғулланадилар... Тез-тез уюштириб туриладиган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ярмаркаларида иштирок этадилар.

Албатта, шаҳарларга қатор-қатор бўлиб, ўз аравауловларида кириб келадилар. На йўл қоидаларига риоя қиладилар, на қизилу кўк чирокқа аҳамият берадилар... Энг ёмони, ўз гўшалари томон қайтиб кетишганидан сўнг машина кўйиш - паркинг майдонларида уюлиб ётган от тезаклари қолади. Бундай муҳит тозалигига путур етказувчи ҳолатларга чек қўйиш учун шаҳар маъмурияти ҳар бир амиш арвакашига қисқа муддатли йўл қоидаларидан сабоқ бериб, уларни «ҳайдовчилик гувоҳномаси» билан таъминлаш йўриғини ўз ҳисобидан амалга оширмоқчи бўлди.

Бироқ, бу тадбир натижа бермади. Амишларнинг ўз ақидалари бўлиб, сувратга тушишлари мутлақо мумкин эмасди... Федерал ҳукумат қонун-қоидаларига кўра эса, сувратсиз ҳужжат - ҳужжат ўрнига ўтмайди. Шундан кейин шаҳар озодалигини сақлаш ҳамда амишлар томонидан йўл-транспорт ҳаракати қоидалари бузилишининг олдини олиш мақсадида улар учун махсус автобуслар ажратилиб, бепул хизмат кўрсатиладиган бўлди.

Амишлар «олов ёқиб» ҳаракатга келтириладиган «арава»га ўтириш - азалдан амал қилиб келишаётган ота-боболардан мерос удумни бузиш билан баробар эканлигини айтиб, шаҳардан атайин ташриф буюрган «инглиш» тўралар таклифига рози бўлишмади.

«Қоидабузарлик» давом этаверди.

Ишга Кентукки шаҳар Суди аралашишга мажбур бўлди. «Йўл-транспорт қоидаларини кўпол равишда

бузганлик» ҳамда арава орқасига «тезликни чегараловчи белги ўрнатилмаган» деган айбловлар билан икки-уч амиш «хайдовчи» жаримага тортилди. Лекин улар бунга ҳам эътибор беришаётгани йўқ.

Ҳозир «ўз азалий турмуш тарзи қоидаларига содиқ қолаётган» амишлар ҳақ-ҳуқуқини бир қанча адвокатлар ҳимоя қилиб чиқишмоқда. Суд эса, мамлакат Қонунларини бажариш ҳар бир фуқаронинг мажбурий бурчи эканлигини айтиб, ўз қарорини ўзгартирмоқчи эмас. Ҳозир бу масалада қайси томон ютиб чиқиши кўпчиликка қоронғи бўлиб турибди.

АМЕРИКАДАҲИ МАҚТУБЛАР

УЧИНЧИ ҚИСМ

БИРИНЧИ МАКТУБ

КЎҲНА БЕРЕНГИЯ ВА ЯНГИ АМЕРИКА

Хурматли Телман ака!

Мен Сизга очиғини айтсам, ёзишма шаклидаги ушбу маълумотнома хатимни Талъатжондан бошламоқчи эдим. Кейин бу фикрдан қайтдим. Чунки оғайнимизнинг «эрмаги» бор - олди-қочдиларни излаб-топиб, ўзини ҳам, мухлисларни ҳам хурсанд этиб юради.

Сиз эса, бизсиз (айниқса, каминанинг йўқлиги сезилаётгандир!) учовлашиб, бақамти ўтириб «сиёсатлашолмай» анча зеркиб қолганингизни сезиб турибман.

Кеча денг, Москвада чоп этиладиган газета саҳифаларидан бирида (бу ерда «Рошн фуд» деган супермаркетлар шунчалик кўпки, Россиянинг ароғи-ю китоблари, турли матбуотидан тортиб, озиқ-овқат маҳсулотларигача харид қилиб олишингиз мумкин) томдан тараша тушгандай «АҚШ саноати дунёда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми жиҳатидан ҳам биринчи ўринда туради». Яна «бутун капиталистик дунёда олинадиган электр энергиясининг ярмидан кўпроғи шу мамлакат ҳиссасига тўғри келади» деб ёзилган маълумотномани ўқиганим бўлди.

Қаранг-а, буни америкаликларнинг ўзлари ҳам билмайди, шекилли, яқин ойлар ичида орттирган айрим таънишларимдан шу тўғрими, деб сўрасам, нуқул бошини лиқиллатиб, елка қисади.

Умуман, бу «янки»ларни тушуниб бўлмайди: ё атайин ўзларини гўлликка солишади, ё буткул дунё беҳабар одамлар!

Дарвоқе, бир пайтлар Шўро америкашуноси Л.В.Смир-ягиннинг мана мундоқ дея ёзганларини ўқигандим: «Аме-рикани тушуниш осон эмас. Уни ҳатто ўз маданий анъа-налари билан шакллантириб, тараққиёт поғоналарига кўтарган европаликларнинг ўзлари ҳам англаб етавер-майдилар... Америка миллати таркиб топган жуғрофий ҳудуд ҳаддан зиёд бир-биридан фарқ қилувчи ўзига хос та-рихга эга. «Аҳолиси» ҳам турли-туман бўлиб, бутун ер юзи аҳлидан таркиб топган келгинди муҳожир кишиларнинг авлод-аждоқларидан иборатдир. Бундай ўзига хос ноанъа-навийлик АҚШ ҳақида бирор нарса ёзмоқчи бўлган ҳар қандай қалам аҳлини бироз ўйлантириб қўйиши табиий».

Бу жумлалар қанчалик ҳақиқатлигининг исботи си-фатида номи дунёга машҳур икки адибнинг ҳаливери «чириб, куни битиши»дан дарак йўқ Америкадан олган таассуротларини мисол келтириб ўтмоқчиман.

Машҳур француз ёзувчиси ва сиёсий назариячи-си Алексис де Токвил 1835 йили Американи айла-ниб, ўзининг бу юртдан олган таассуротлари битилган «Саёҳатнома» китобини чоп эттиради. Китоб шу кунгача яратилган АҚШнинг ижтимоий ва сиёсий ҳаётини зий-раклик билан, беғараз руҳда таҳлил қилинган асарлар силсиласига киради.

Буюк инглиз адиби Чарльз Диккенс ҳам худди шу дав-рда Америкага ташриф буюриб, кўрган-кечирганларидан кўнгли тўлмай, «Бу мен кутган, хаёлимда ардоқлаб юрган республика эмас... Унинг навқиронлигию куч-қудрати ҳақида ўйлашга қанчалик ҳаракат қилмай, кўз ўнгимда шу қадар нотавон ва ҳеч нарсага арзимас бўлиб гавдаланмоқда... Халққа таълим бериш, камбағал оила фарзандларига ҳомийлик қилишдан бошқа барчаси мен тасаввур қилганчалик эмас» деб ёзган.

Демак, азалдан (ҳозир ҳам) Американинг оддий ва дарровоқ тушуниб етиш қийин бўлган турмуш тар-

зи ўз жиҳатларига кўра кимдадир ҳайрат, кимдадир қоникмаслик ҳиссини уйғотган.

Социологлар бунга шундай изоҳ беришади: унинг саҳни ва хилма-хиллигининг ўзиёқ одам тасаввуридаги жўнгина умумлашмаларни йўққа чиқаради, қарама-қарши фикрлар гирдобига тортади.

Шундай бўлгач, менинг ҳам аҳволимни тушуниб тургандирсиз. Ушбу ёзганларимда Сизни зериктириб кўядиган жойлар, яна қандайдир тушунмовчиликлар бўлмаслигига ҳаракат қиламан.

Сиз собиқ Совет давлати пайдо бўлиш тарихини ипидан-игнасигача биладиган ва буни кўпчилик онгига моҳирона оҳангда сингдириб келган одамсиз.

Энди Америка ҳақида ҳам оз-моз маълумотга эга бўлиш сиз жаноб учун фойдадан холи бўлмаса керак деб ўйлайман.

Зеро, ҳозирги замон кенгликни талаб этади. Илгаригидай извошга қўшилган отнинг мода жинсдошига назари тушмасин дея, юган нўхтасига боғлаб қўйиладиган бир парча чарм «тўскич» йўқ энди. Бемалол ҳар томонга қараб, эмин-эркин фикру зикр қилавериш мумкин.

Дебоча сифатида айтмоқчи бўлган гапларим анча чўзилиб кетганга ўхшайди. Бу ёғига асосий мақсадга ўтаман. Яъни АҚШнинг ўтмиши ва ҳозирги, номдор йирик шаҳарларининг пайдо бўлиши ҳақида мухтасар маълумот беришга ҳаракат қиламан.

Муаррихлар дунё давлатчилиқ тарихи ўлчами билан қиёслаганда АҚШ энг ёш давлатлар қаторига киради, деб ёзсалар-да, асли бу китъанинг ўтмиши анча қадимийдир.

Ҳозирги Америка ҳудуди милоддан аввал Осиё ва Шимолий Америка оралиғида жойлашган Беринг денгизи сарҳадлари бўйлаб 1500 километр кенгликдаги майдонни эгаллаган қуруқликдан иборат бўлган.

Бу минтақа дастлаб «Берингия» деб аталиб, тундра иқлимига мойил ўсимликлар дунёси билан қопланган.

Колумб мазкур қиъани кашф этмасдан аввал бу ерларнинг туб аҳолиси бўлмиш ҳиндулар Тинч океанининг Шимолий-Ғарбий соҳилларида яшаганлар. Аҳолишуносларнинг шоҳидлик беришларича, бир неча миллион (2 миллиондан 18 миллионгача деган тахминлар мавжуд) кишидан иборат «ерли» аҳоли яхшигина турмуш кечирган. Буни археологик қазишмалар пайтида топилган, ҳозир Вашингтондаги давлат музейи залларида сақланаётган асори-атиқалардан билса бўлади.

Ҳиндулар ҳаёти уруғчилик ва жамоаларга бўлинган ҳолда кечган бўлиб, урф-одатлари ҳам бир-биридан фарқ қилган.

Шарқий минтақа ва Ғарбий минтақа деб аталувчи ҳудудларда истиқомат қилган қабила жамоалари асосан овчилик, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари, жумладан маккажўхори етиштириш билан шуғулланишган. Эркакларнинг вазифаси оилани озик-овқат билан таъминлаш ҳамда қабилага қарашли ҳудудни химоя қилишдан иборат бўлган. Аёллар болалар тарбияси, рўзғор ишларига масъул ҳисобланишган.

Умумий номда дастлаб Шимолий Америка деб аталган қиъага биринчилардан бўлиб қадам қўйган скандинавиялик Эрик Рэд бўлиб, у 985 йили илк маротаба бу ўлкада европаликлар қароргоҳини барпо этган. Орадан кўп ўтмай, яъни 1001 йили Рэднинг ўғли Лейф ҳозирги пайтда Канада деб аталувчи мамлакатнинг шимолий-шарқий қирғоқларини бир йил давомида ўрганиб, маълумотномалар йиққан.

Американинг туб аҳолиси ҳинду ва эскимослардан иборат бўлган, деб ёзилади тарихий манбаларда. Қиъанинг шимолий минтақаларида прокез, алгонкин, муског ва бошқа қабилалар яшаганлиги қайд этилади.

Шу ерда кўпчилик қадимшунос олимлар учун ҳамон жумбоқ ва «сир»лигича қолаётган «Анасизи» хиндулари ҳақидаги ҳикояни диққатингизга ҳавола қилиб ўтмоқчиман.

«Анасизи» наваҳо тилида «қадим» маъносини англади. Шимолий Америкада истиқомат қилган Анасизилар чинданам бу қитъанинг энг қадим ва яшаш шароити ўша давр ўлчами билан ҳисоблаганда анча «илғор» ҳисобланган элатдир. Улар Калорадо ҳамда ҳозирги Нью-Мексика штатларининг пурвиқор, сокин тоғлари қўйнида, баҳайбат, осмонўпар қоялар ёнбағрида, макон топганлар.

Бу элат асримизнинг 500 йилларидан бошлаб, ўзлари яшаб турган ҳудудларда илк қароргоҳлар барпо этиб, овчилик билан бир қаторда дехқончилик ишлари билан ҳам машғул бўлишган. Далаларда анъанавий маккажўхоридан ташқари ловия, ошқовоқ сингари экинлар ўстирилиб, мўл-кўл ҳосил кўтарилган. Уларнинг ҳаёти йиллар мобайнида равнақ топиб, мураккаб лойиҳалар асосида ирригация иншоотлари барпо этишган. Ўзига хос кулолчилик анъанаси таркиб топган. Тоғ қоялари, баланд жарликлар ёнбағирликларида пухта ўйланган «лойиҳа»лар асосида кўп қаватли истехкомлар, яшаш қароргоҳлари, «маъмурий бинолар» барпо этишганки, булар хануз кўпчиликни ҳайратга солиб келмоқда.

XIII аср ўрталарида Анасизи хиндулари барча уй-рўзғор анжомлари, кийим-кечаклар, ҳатто қозонларга масаллиғи солиб қўйилган овқатларни ҳам шундоқ қолдириб, сирли суратда ўз истехкомларини тарқ этишади. Ва тарих саҳифаларидан буткул ўчиб кетгандай ғойиб бўлишади.

Шундай қилиб, улар бунёд этган шаҳар-қишлоқчалар қарийб бир аср давомида, то бу хувиллаб ётган жойларга Новаҳо, Ут каби янги хиндулар қабилалари, сўнг европа-

лик мухожирлар келгунга қадар харобазорга айланиб, қаровсиз ётади.

Анасизи қабиласининг бу кўхна қароргоҳлари ҳукумат томонидан муҳофаза этиладиган АҚШдаги ғоят аҳамиятли, тарихий ёдгорликлар қаторига киради. Бу қabila кишилари ҳақида кўплаб китоблар ёзилган, халқ орасида турли ривоятлар юради.

Анасизилар ўзларига яшаш учун танлаган жойларнинг хилват ва кўркам, шу билан ўта мураккаб шарт-шароитли бўлишининг сири нимада? Биринчидан, қabila кишилари ўзгаларнинг тазйиқисиз, алоҳида эркин яшашни орзу қилган бўлсалар ажаб эмас. Иккинчидан, яқин-атрофларда серунум ерларнинг мўллиги ҳам муҳим рол ўйнаган бўлиши мумкин.

Қишлоқ ва шаҳарча марказидаги йирик истехкомларнинг аксари қоялар бағрини ўйиб барпо этилган бўлиб, у ерларда турли йиғилишлар, диний маросимлар ўтказилган. Ҳар томонга «сочилиб» кетгандай қилиб қурилган одамлар яшайдиган хонадонлар тошдевор билан, тўртбурчак шаклида ўралган. Бу қурилмалар мустаҳкам, бежиримлиги билан ҳамон кўпчиликни хайратга солиб келмоқда.

Анасизилар ғоят секинлик билан тараққиёт пилла-пояларига кўтарилган жамоатчилик жамияти даврининг кишилари бўлишган. Бироқ, шунга қарамай, анча «тараққий» этганлардан ҳисобланишган. Яқин-атрофдаги қўни-қўшни қабилалар билан савдо-сотик алоқалари ўрнатишга катта эътибор қаратишган. Уларнинг ягона раҳнамолари - қabila бошлиғи ҳисобланган. Қabila кишилари ўртасида ижтимоий синфлар ёки табақаларга бўлиниш ҳоллари кузатилмаган.

Археологик тадқиқотлар ва чуқур илмий таҳлиллар натижасида шу фикрга келинганки, Анасизилар қабиласи кишиларини тўсатдан ўз қароргоҳларини тарк

этиб, «йўқлик» дунёсига сингиб кетишларига диний ёки ижтимоий сабабларнинг таъсири бўлмаган... Эҳтимол, жамоанинг бу қарорга келишига тобора мураккаблашиб бораётган об-ҳаво шароити, томорқалардан олинадиган ҳосилнинг кескин камайиб кетиши ва бунинг оқибатида юзага чиққан озик-овқат муаммоси сабаб бўлгандир, де-гувчилар кўпчиликни ташкил этади.

Улар бунга шу ҳудудда ўсган дарахтлар танасида 1276 - 99 йиллар орасида пайдо бўлган доирасимон «чизиклар» таҳлилини мисол қилиб келтирадilar. Яъни бу ерларда бир неча йил давом этган қаттиқ қурғоқчилик Анасизи қабиласи кишиларини ўз юртларини тарк этишларига мажбур қилган.

Нима бўлганда ҳам қадимий қабиланинг бу фоний дунёни тарк этиш сабаблари ҳамон ечилмаган жумбоқ бўлиб турибди. Улардан Перу мамлакатадаги Викинг иншоотлари сингари инсониятни хануз ҳайратга солиб келаётган кўхна шаҳристон харобалари қолган, холос...

Христофор Колумб Ҳиндистонга элтувчи сув йўлини қидириб, Кариб денгизи соҳиллари рўпарасидан чиқиб қолганини ўзи билмаган. Америка қитъаси ҳақида тўла тасаввурга эга ҳам бўлмаган. Бироқ, у Қўшма Штатларни кашф этган киши деб тан олинади.

Ушбу «кашфиёт»дан сўнг беш йил ўтгач, яъни 1497 йили келиб чиқиши венециялик бўлган денгизчи Жон Кэбот Британия қиролининг топшириғига биноан Америка қитъаси томон йўл олиб, унинг шимолий қирғоқларига лангар ташлади. Худди шу кундан бошлаб Англия Америка ерлари учун даъвогарлик қила бошлади.

Жон Кэбот томонидан очилан «денгиз йўли» орқали сувости неъматларига бой қитъага қараб Европа мамлакатларидан босқинчи кемалар сузиб кела бошлади. Мақсад фақат балиқчилик эмас, янги очилган бу

худуддан ўз улушига эга бўлиш ҳам эди.

Испаниядан қитъани «ўрганиш» учун Франциско Пиззари бошлиқ экспедиция йўлга тушди ва 1539 йили Флорида қирғоқларига етиб келиб, шу худуднинг мавжуд бўлган табиий ҳамда қазилма бойликларини ўрганиш ишларини бошлаб юборди. Унинг экспедицияси Миссисипи дарёси соҳилларигача бўлган жойларни кезиб чиқди.

1524 йили Франция байроғи остида сузган капитан Верразоно бошлиқ тадқиқот кемаси Шимолий Королинадан Атлантика океани соҳили (ҳозирги Нью-Йорк)гача бўлган худудда иш олиб борди... Бу Францияни Шимолий Америка ерларига 1763 йилга қадар даъвогарлик қилишига сабаб бўлди.

«Келгинди»лар орасида ер таллашиб ўзаро жангу жадаллар ҳам бўлиб турарди. Французлар Флориданинг шимолий қисмини эгаллаб, у ерларда Европа андозасида шаҳарчалар бунёд этмоқчи бўлдилар. Бундан хабар топган испанияликлар рақиблар режасини барбод этиб, ўзларининг Санта Августи номли қалъа шахрини тикладилар.

Бу Америка тарихида илк бор Европа макомидаги шаҳарсозлик йўриғининг қўлланилиши эди.

Шундай қилиб, олис Европа мамлакатларида «янги очилган дунё»га қизиқиш кучайиб кетди... Ҳатто 1575 йили қиролича Елизавета Хэмфри Гилбертга олисдаги «қаровсиз ва ёввойи қитъа»ни синчиклаб ўрганиб, бўйинсиндиришга «ижозатнома» берди... Шунинг натижасида Буюк Британия Шимолий Королинага яқин катта стратегик аҳамиятга эга бўлган Роанок оролида илк бор ўз колониясини барпо этди.

Авваллари колониал давлатлар «Янги дунё» худудидан ўзларига тегишли минтақаларни кўпроқ ўзлаштириб олиш мақсадида маҳсус тайёргарликдан

ўтган расмий экспедицияларни мунтазам жўнатиб турган бўлса, 1600 йилдан бошлаб оддий муҳожирларга кенг йўл очилди. Биринчилардан бўлиб Америка диёрига Англия фуқаролари қадам қўя бошладилар. Улар Атлантика океани бўйлаб 6 ҳафтадан 12 ҳафтагача йўл босиб, ўзлари учун мутлоқ бегона бўлган «янги дунё»га кириб келишар, бу келгиндиларнинг кўпчилиги ўз ватанларида диний эътиқод учун қувгинга учраган кимсалар, ҳаётда ўз йўлини тополмай турмушидан норози бўлган кўнгли ярим кишилар ҳамда саргузаштгалаб ёшланглардан иборат эди.

Бундай оммавий кўчиш айниқса Англияда 1620 -1635 йиллар орасида рўй берган иқтисодий таназзулдан кейин янада авж олди.

Европа мамлакатларидаги сиёсий зуғумлардан, эътиқод учун таъқиблардан зада бўлган кўпдан-кўп кишилар ҳам муҳожир сифатида Америка томон интилишарди.

Албатта, бу «колониал оқим» орасида турли соҳаларнинг йирик иқтидорли намоёндалари ҳам бўлар, улар «янги дунё»нинг маданий-маърифий ҳамда тараққиётига сидқидилдан ўз ҳиссаларини қўшардилар.

Шунинг асносида бирин-кетин ҳозир Американинг фахри бўлиб қолган шаҳарлар пайдо бўла бошлади.

ИККИНЧИ МАКТУБ

«ЯНГИ АНГЛИЯ»

Телман ака, энди бу ёғига ёзадиган мактубларим аввал бошда эслатиб ўтганимдек, АҚШ тарихида муҳим рол ўйнаган, номлари ўзимизда ҳам кўпчиликка таниш, бир неча шаҳар ва ҳудудларнинг пайдо бўлиши ҳақидадир.

«Янги Англия» - бу ном қулоқларимизга сал ғалати-роқ эшитилиши мумкин. Бироқ, бу Американинг АҚШ бўлиб шаклланишида энг муҳим аҳамият касб этганлиги учун гапни айнан «Англия»дан бошламоқчиман.

Колумб «кашфиёти»дан сўнг Америкага қизиқиб қолган мамлакатлар номларини энди муфассалроқ эслатиб ўтсам, улар асосан Англия, Франциядан ташқари, Испания, Швеция, Нидерландия ҳамда Скандинавия давлатлари эди.

Шу давлатлар ичида денгиз флоти анча ривожланган Буюк Британия ҳар жиҳатдан устунликни қўлга кири-тиб, XVIII асрнинг 60-йилларида Америка қитъасининг Шимолий сарҳадларини узил-кесил эгаллаб, 13 та му-стамлака ҳудудларини ташкил этди. Ва бу жойларни умумий ном билан «Янги Англия» деб атай бошлади.

Америкалик географлар «инглизлар Американи ғарбий йўналишдан келиб очган»ларида эди, анча ютган, совуқ иқлим, қазилма бойликлари кам, тупроғи унумсиз шимолий ерларга меҳнатни ҳаддан зиёд кўп сарфлаган бўлардилар», деб ёздилар.

Бирок, Американи чин маънода кашф этилиш тарихи қитъанинг айнан мана шу бошқа жойларга нисбатан «қашшоқрок» минтақасига Массачусет бўғози оркали 1620 йили «Мэйфлауэр» номли инглиз кемасининг кириб келиши билан бошланади.

Америка қитъасининг табиати анча инжиқ бу қисмига келиб қўним топганлар юқорида эслатиб ўтилганидек, ўз юртларида қувғинга учраган Англия - Голландиялик жамоа вакилларида, хонавайрон бўлган деҳқон, ҳунармандлардан иборат эди. Одатда, бундай тоифадаги кишилар ҳар қандай қийинчиликларга бардош бера оладиган, чиниққан, иродаси мустаҳкам заҳматкаш инсонлар бўлади.

Бирок, манбаларда «Плимут колонияси» деган ном билан аталувчи бу муҳожир жамоа одамлари совуқ кунлар ўз забтига олган чўлу биёбонлар қўйнида сарсонсаргардон кезиб, ўзлари учун жон сақласа бўладиган бирор бошпана излаб юрганларида, шу ҳудудларнинг эгалари бўлмиш ҳиндулар уларни ўз бағирларига оладилар. Озиқ-овқат, иссиқ жойлар билан таъминлайдилар. Номаълум бу «келгинди»ларни қирилиб кетиш балосидан асрайдилар.

Яхлит жамоа бўлиб уюшган колония аъзолари орасида оғишмай амал қилинадиган тартиб-интизомни сақлаш, меҳнатдан қочмаслик, бир тан, бир жон бўлиб барча қийинчиликларни енгиш деган ички қонун бор эди.

Шу асосда арзимас йиллар ичида кўплаб хайрли ишлар амалга оширилди. Янги ерлар очилиб, деҳқончилик, зироат ишлари кенг йўлга қўйилди. Бу томонлар учун мутлоқ янгилик бўлган чорвачилик «ферма»лари ташкил этилди.

Бир аср мобайнида «Янги Англия» ўз номига муносиб колония ҳудудига айланди. Европа билан мунтазам алоқа боғланди.

Қитъани ўраган океан қирғоқларидаги қулай шарт-шароит янги бандаргоҳлар қуриб, савдо-сотик ишларини кенг йўлга қўйилишига омил бўлди. «Янги Англия» худудларида қишлоқ хўжалиги билан саноатнинг қатор турлари ҳам гурқираб яшнаш бошлади.

Янги Англияликлар Англия - Америка - Вест Индия учбурчагини бир-бири билан боғловчи катта савдо флотига эга бўлдилар. Орадан кўп ўтмай Хитой билан ҳам тижорат ишлари йўлга қўйилди.

Америка машинасозлигида инқилоб ясаган корхона илк бор шу ерда ишга туширилган.

Колонияда маърифат ишларига ҳам катта эътибор қаратилган. Аҳоли истиқомат қиладиган жойлардаги болалар сонига қараб, ўқув даргоҳлари барпо этилган. Америка қитъасидаги илк Олий ўқув юрти Гарвард университети айнан Янги Англияда очилган. Ва шу ердан мамлакатнинг йирик ёзувчи, мутафаккирлари В.Ирвин, Р.Эмелсон, Г.Лонгфелло, У.Уайтлар етишиб чиққан.

Шу билан ишчи, фемер, хунарманд ҳамда зиёлилар жамоаси шаклланиб, колонияда турли сиёсий гуруҳлар фаолият юрита бошлади. Булар ичида «Озодлик ўғлонлари», «Озодлик қизлари» деб аталувчи ватанпарвар ёшлар ташкилотларининг нуфузи юқори бўлган. Улар Англия мустамлакачилигига қарши курашнинг олдинги сафларида турардилар.

1765 йили Нью-Йоркда амалдаги ҳокимият вакиллариининг монелигига қарамай, шу икки ташкилот фаолларининг Биринчи Конгресси бўлиб ўтди. Унда Англия қироллигининг қитъада амалга ошираётган колониал сиёсатига қарши декларация эълон қилинди. Шунга биноан, Бостон бандаргоҳига келган инглиз молларини порт ишчилари пароходлардан тушириб олишдан бош тортдилар. Уларнинг анчагина қисми сувга улоқтирилди.

Ниҳоят, бу хил қарама-қаршилик йилдан-йилга авж олиб, Америка халқининг озодлик учун кураш ҳаракатига айланиб кетди, бутун қитъани қоплаб олди.

1776 йилнинг 4 июлида «Умумамерика Конгресси» қақририлиб, лойиҳаси таниқли адиб ва жамоат арбоби Томас Жефферсон томонидан ишлаб чиқилган АҚШ давлат «Мустақиллик декларацияси» қабул қилинди. 1781 йилда эса штатлар мустақиллигини белгиловчи Кости-туция кучга кирди.

АҚШ Англияга қарши Франция, Испания етакчилигида бир нечта мамлакатлар билан биргаликда ҳарбий «Қаршилик альянси» тузди.

Шундан кейин 1783 йили Версалда «АҚШ - Англия» музокаралари ўтказилиб, Англия давлати Америка мустақиллигини тан олди. Келишувга биноан, инглизларга қарашли бўлган барча мол-мулк, ерлар мусодара этилди. Қулчилик қонундан ташқари деб эълон қилинди.

1790 йилдаги илк бор аҳолини рўйхатдан ўтказиш пайтида Американинг Шимолий Шарқ ҳудудида мамлакат аҳолисининг 60 фоизи яшашлиги маълум бўлди.

XIX асрнинг бошларида АҚШ ҳудуди Томас Жефферсоннинг қарийб 9 йиллик президентлик фаолияти мобайнида анча кенгайди. Франция тасарруфидаги Ғарбий Луизиана, Испанияга қарашли Флорида сотиб олинди.

1860 йили Авраам Линкольнни мамлакат президенти этиб сайланиши Америкада фуқаролар урушининг бошланиб кетишига сабаб бўлди.

Мазкур уруш яхши маънодаги ҳаракат ва Озодлик учун курашни эслатарди. Ҳатто бу ҳақда Ленин «Жуда буюк, оламшумул тарихий, прогрессив инқилобий аҳамиятга эга» эканлигини ёзганди.

Шу баҳона ҳамон мамлакатнинг ичкари ўлкаларида турли кўринишда ҳукм суриб келаётган қулчилик тағтуги билан йўқ қилинди. Ерсизларга ер берилди.

Бироқ, «Янги Англия» Американинг тараққий этишида муҳим аҳамият касб этган колония сифатида мавқеи юқориликча қолаверди. Унинг «оҳанрабо»си ҳамон кўпчилик европаликларни ўзига жалб этиб турарди.

XVIII асрнинг қирқинчи йилларида бу ерга оқиб кела бошлаган муҳожирларнинг кўпчилигини ирландлар ташкил этган. Чунки уларни оғир турмуш, ҳаётий қийинчиликлар ўз ватанларини ташлаб чиқиб кетишга мажбур қилганди. Бу «қочоқлар» дастлаб анча қийналишган. Туб аҳоли уларга паст назар билан қараган. Бироқ, Америкага илк бор қадам босиб келувчи муҳожирлар учун бу табиий ҳол - синов даври ҳисобланган.

Айнан шу вақтинчалик «синов»га бардош бериб, ундан чидам, сабр-тоқат билан ўтганлар ҳар доим ютган. Ана ундан сўнг ҳамма қатори - ягона америкаликка айланган... Бу юрт фуқаросини эса ҳеч ким камситмайди, унга ғайирлик назари билан ҳам қаролмайди.

Ирландияликларнинг аста-секин мавқеи орта бориб XVIII аср охирларида Янги Англиядаги йирик шаҳарлар аҳолисининг кўпчилигини ташкил эта бошладилар.

Бундан юз йил аввал марказ - Бостон шаҳри мэри этиб ирландиялик сайланган эди... Матбуотнинг ёзишича, шу лавозим ҳануз узлуксиз равишда ирландлар кўлида бўлиб келмоқда экан.

Бутун мамлакат, ҳатто дунё миқёсида номи чикқан, аждодлари собиқ қочоқлар бўлган ирланд миллатига мансуб бизнесмен, жамоат ва давлат арбоблари айнан шу «минтақали» ҳисобланадилар.

Ирландиялик Фицжеральдлар авлодининг аъзоларидан бўлган Жон Кеннедини ким билмайди, дейсиз!

Хуллас, «колониалист - босқинчи» Буюк британияликлар ташкил этган «Янги Англия» ҳамон АҚШнинг гуллаб-яшнашига ўз ҳиссасини қўшиб келмоқда.

УЧИНЧИ МАКТУБ

НЬЮ-ЙОРК

Америкага илк бор кадам қўйган куним бу шаҳарни шунчаки «йўл-йўлакай» таърифлаб ўтгандим.

Бундай енгил-елпи назар билан қараш ҳеч бир жой учун наф келтирмайди. Бир одамни яқиндан билиб-билмай унинг «нуксон»ларини хаспўшлаш билан баробар.

Мана, энди ушбу муаззам шаҳар ҳақида батафсилроқ хикоя қилмоқчиман.

Дунёдаги энг йирик сиёсат, маданият ҳамда турли-туман элатлар, шу билан бирга шов-шувли воқеалар макони бўлмиш бу шаҳарнинг умумий майдони 30000 квадрат километрдан иборат бўлиб, унда 18 миллиондан зиёд аҳоли истиқомат қилади. Бироқ, уларнинг қарийб 90 фоизи «шаҳар маркази» деб аталмиш бор-йўғи 7 минг кв.км. майдонни эгаллаган осмонўпар иморатлар қалашиб ётган ҳудудда яшайди.

Шаҳарга 1624 йили асос солинган.

Атлантика океанининг жанубий қирғоғидаги қулай шарт-шароит Голландларнинг Манхеттен оролига келиб, унинг шарқий этакларига қалъа ва катта порт қуришларига имкон яратди. Улар бу жойни «Янги Амстердам» деб атадилар ва 1625 йилдан эътиборан муқим яшаб, 40 йил давомида «Янги Нидерланд» деб аталувчи колонияга бошчилик қилдилар.

1664 йили инглизлар голландларни мағлубиятга учратиб, уларни Манхеттендан ҳайдаб чиқарди. Колония

бош шаҳри номини ўзгартириб, Йорк герцоги шарафига «Нью-Йорк» деб атай бошладилар.

Бир асрдан ортиқ муддат давомида Буюк Британиянинг мустахламаси бўлган Нью-Йорк ўз мустақиллигини 1776 йилнинг 9 июлида эълон қилди ва Федерал Иттифоқнинг 13 штатидан бирига айланди. Бир йил ўтгач, 1777 йилнинг апрелида Нью-Йоркнинг биринчи конституцияси қабул қилинди.

Нью-Йорк штати мустақиллик учун бўлган муҳим курашларнинг асосий маркази ҳисобланган. Шунга қарамай, у ер ҳамон инглизлар таъсирида эди. Британия ҳарбий кўшинлари Нью-Йоркка мустаҳкам ўрнашиб олгандилар.

Нихоят, бутун Нью-Йорк музофоти озодлиги учун бошланган Саратога жанги ғалаба билан тугаб, 1783 йилнинг 25 ноябрида Нью-Йорк ва унинг яқин атрофидаги кўплаб ҳудудлар инглизлардан озод этилди. Бу жангга Жорж Вашингтон қўмондонлик қилганди.

Карангки, орадан роппа-роса беш йил ўтиб, айнан Нью-Йорк шаҳрининг ўзида Ж.Вашингтон тантанали суратда Американинг биринчи президенти этиб сайланди.

Шу шаҳар оралаб мамлакатдаги энг катта дарёлардан бири Гудзон оқиб ўтади. Тўлиб-тошиб оқувчи унинг суви Нью-Йорк теварагидаги минг-минг гектарлаб унумдор ерларга оби-хаёт бўлиб таралар, бу деҳқончилик хўжалигини мисли кўрилмаган даражада ривож топишига имкон яратарди.

Айниқса, 1825 йили Гудзон дарёси билан Буюк Кўллар ҳудудини бир-бири билан боғловчи ўша даврнинг энг йирик сув иншоотларидан бири ҳисобланган «Эри-Канал» тизимининг қурилиши Нью-Йоркни штатнинг бошқа аҳамиятли минтақалари билан боғловчи арзон ва қулай сув йўли вазифасини ўтади... Шу «йўл» орқали дунёнинг турли бурчакларидан Америкага оммавий кўчиб келувчилар кўпайди.

Бу қитъага бахт-саодат излаб келувчи иммигрантларнинг қарийб 80 фоизи Нью-Йорк «орқали» ўтарди. Тўғрироғи, мухожирларнинг кўпчилиги шу ердаги Элис оролига тушиб, бир неча ой давомида янги «об-ҳаво, шарт-шароит»га ўзларида кўникма ҳосил қилгунча яшаганлар. Сўнг Нью-Йоркнинг «Чайнатаун», «Кичик Италия», «Ист Санде» каби қароргоҳларига тарқалиб, ўша жойлардан муқим макон топганлар.

Бунинг натижасида ҳозирга келиб, бутун АҚШ бўйича кейинги 100-150 йил давомида «чет»дан келиб яшаётганлар сони 16 фоиздан юқори бўлмаган бир пайт-да, бу «кўрсаткич» Нью-Йоркда 40 фоизни ташкил этади.

Аҳолишунослар орасида шундай гап юради: «Нью-Йоркда Дублинга нисбатан ирландлар, Сан-Хуанга нисбатан пуэрториколиклар, Тель-Авивга нисбатан яҳудийлар кўпроқ истиқомат қилишади...» Шунга яраша, бу шаҳарнинг одамлар билан лиқ тўла гавжум кўчалари, ранго-ранг либосли, турли тилларда сўзлашувчи, киёфалари, феъл-атворлари ҳам бир-биридан фарқ қилувчи миллатлар қоришмасидан иборатдир.

Нью-Йорк ўз ғала-ғовур ҳаёт тарзи, криминал гуруҳларнинг фаоллиги (айтишларича, машинани кулфламасдан кўчада қолдириб бўлмайди), турли хил жиноятлар содир этилиши бўйича АҚШнинг бошқа штатларида ҳукм сурадиган осойишталикдан мутлоқ фарқ қилиб туради.

Илмий тилда «космополит» деб аталувчи ҳаёт тарзини ўзида мужассамлаштирган бу улкан шаҳарда дунёдаги барча миллат-элатларга хос миллий анъана-русумларни турмушнинг ҳар жабҳаларида мавжудлигининг гувоҳи бўласиз. Хитой, вьетнам, ҳинд, араб, ҳатто ўзбек маҳаллалари ҳам шу ерда мавжуд.

Албатта, бу томонларга интилиб келувчиларнинг кўпчилиги ҳаётнинг аччиқ-чучугини тотиб кўрган, тиришқок, маърифатли кишилардан иборат бўлган.

Илк бор 1733 йили шу Нью-Йоркда матбуот эркинлиги таомилига Потер Зингер томонидан асос солиниб, «Нью-Йорк векли» газетаси чоп этила бошлаган.

Кейинчалик шаҳарнинг «Юқори Нью-Йорк» деб атаувчи ҳудуди саноатлашган миллий Марказ сифатида бутун Америкага донг таратди. Илк бор қўлқоп андозаси шу ерда яратилиб, оммавий суратда ишлаб чиқарила бошлаган. Мамлакат эҳтиёжи учун зарур бўлган чарм маҳсулотининг анчагина қисми шу ерда тайёрланарди... 1819 йили оддийгина хонадон бекаси Мотгачю исмли аёл илк бор ҳамон урфдан қолмай келаётган эркакларнинг қотма ёқали бўйинбоғ тақадиган кўйлак андозасини яратиб, шу соҳанинг асосчиси бўлиб қолган.

Нью-Йорк илк шакллана бошлаган оғир саноатнинг ватани ҳам ҳисобланади.

Дунёга машҳур «Женерал электроник» компаниясининг барпо этилишига туртки бўлган Эдисоннинг электроника соҳасига оид кашфиётлари, Жорж Истман томонидан 1880 йили яратилган «Кодак» фотокамераси ватани ҳам Нью-Йоркдир. Америка «Локомотив» заводи XIX аср бошларидаёқ дунёда энг қудратли, тезюрар паровозларни айнан шу шаҳардаги корхонада ишлаб чиқара бошлаган.

Бир пайтлар АҚШнинг биринчи президенти Жорж Вашингтон Нью-Йоркни «Салтанат штати» деб бежиз айтмаганди.

Бу шаҳар, айниқса, ўзининг маҳобатли «Озодлик хайкали» билан бутун дунёга машҳур. Бу хайкал расмий равишда АҚШнинг Франциядаги элчиси Леви Персонга 1884 йил, 4 июлда Франция - Америка Иттифоқи вакили Фердинанд Лессепс томонидан тақдим этилган. Сўнг уни 214 та махсус ишланган ёғоч кутилаларга жойлаб, пароходда Америкага жўнатилган.

«Озодлик хайкали» марказий Нью-Йорк бандаргоҳига туташ бағрли майдонга қарийб бир йил давомида жуда

аниқ ва мустаҳкам инженерлик лойиҳаси асосида ўрнатилади ва 1886 йилнинг 28 октябр куни ўша пайтдаги АҚШ президенти Гровер Кливленд томонидан тантанали суратда очилади.

XIX асрда Америка Европанинг кўплаб мазлум халқлари учун асосий бошпанага айланди. Нью-Йорк шаҳри чин маънода бутун дунё миллатларининг бирлашув маскани бўлиб қолди. Шунинг учун ҳам Озодлик ҳайкали Америка миссиясининг фахрли рамзи ҳисобланади. Зеро, ҳайкал пойига «Жафокашлар, мискинлар ҳамда эркин нафас олишга муштокларни келтиринг, бу ерга», деган сўзлар бежиз ёзилмаган.

Нью-Йорк жаҳон мамлакатларининг молия маркази ҳисобланади. Айнан шу шаҳар трансконтинентал ва халқаро ҳаво йўлларини бир-бири билан ўзаро бирлаштириб туради. Бу ерда Халқаро маҳсулот ишлаб чиқариш биржаси ҳамда маблағ фондининг бош идоралари жойлашган. Ер юзидаги тижорат маҳсулотлар айланмасининг ярмидан кўпроғи шу шаҳардаги мавжуд йирик банклар орқали амалга оширилади.

Америкадаги 7 та энг йирик банкларнинг бештаси ва мавжуд корпорацияларнинг анчагина қисми шу ерда жойлашган.

Шаҳар фақат осмонўпар иморатлару XXI асрнинг тала-тўпли ҳаёти қайнаб ётган беҳаловатлик масканидан иборат эмас. У ер АҚШнинг энг йирик маданият ва маърифат марказларидан бири ҳамдир. Бунга мисол қилиб кутубхоналар, илм-зиё масканларининг кўплигини келтириш мумкин.

Шаҳар чегарасини ёриб, ҳар томонга шох ташлаб чиққан кўпдан-кўп замонавий магистрал йўллардан озгина юришингиз биланок ўзингизни чек-чегарасиз дов-дарахтлар, ўтлоқ-далалар билан қопланган табиат кўйнига тушиб қолгандай ҳис этасиз. (Қисман шу ху-

сусда Нью-Йорк - Вашингтон йўли мисолида аввалроқ ёзиб ўтганман).

Гудзон дарёси соҳилларини эгаллаб ётган ниҳоятда гўзал водийлар, куюқ ўрмон ва баҳайбат виқорли тоғлар майдони қарийб юз минг квадрат километрга тенг бўлиб, Нью-Йоркни тўрт томондан яшиллик халқасидай ўраб туради. «Юқори Нью-Йорк» деб аталувчи бу ҳудуднинг тўртдан уч қисми боғ-роғлар, минглаб биллур сувли кўллар билан қопланган. Бу жойлар «Миллий боғ» деб аталиб, ҳукумат томонидан қаттиқ назорат қилинади.

«Юқори Нью-Йорк»нинг «Буюк пасттекисликлар» деб аталувчи қисми ўта унумдор ерлар ҳисобланиб, мўлкўл қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштирилади.

ТЎРТИНЧИ МАКТУБ

ЧИКАГО

Американинг «Ғарбий ўрталик» деб аталувчи худудидаги ҳозирги энг йирик шаҳарлардан ҳисобланган Чикагога бир мунча кечроқ, 1804 йили яйдоқликлардан иборат, одам оёғи камдан-кам тегадиган, кенг дала-даштлар «маркази»га қалъа пойдеворлари қуриш билан асос солинган.

1842 йилга келиб, қалъа яқин агрофдаги «ўзлаштирилган» ерлар ҳисобига кенгая боради ва шаҳарча мақомини олиш арафасида ҳинду қабилаларининг тўсатдан уюштирган ҳужумлари оқибатида вайронага айланади.

Шунга қарамай, янги истехкомлар тиклаш, уйлар, манзилгоҳларни қайтадан қуриш давом эттирилади.

1847 йили Чикаго аҳолиси 4170 кишига етиб, ростман шаҳар деб атала бошлайди. Орадан арзимас - уч йиллар ўтгач, фуқаролар сони 30000 га етгани қайд этилган.

Ўша пайтлар бутун мамлакатда авж олиб кетган Фуқаролар Уруши Чикагодан унча узоқ бўлмаган Цинцинати, Санд-Луис шаҳарлари каби аҳолининг тез сурьатлар билан ўсиб кетишига туртки бўлди. Чикаголиклар 1860 йили юз минг кишини ташкил этган бўлса, ўн йил ўтиб улар сони уч баробарга кўпайди.

Айниқса, бутун Америка қитъаси бўйлаб ҳаракат қилувчи поезд йўллари тизими шаҳарга туташтирилгач, бу жойга интилувчилар сони янада кўпайди.

Шубҳасиз, миграцион жараённинг бу даражада юқорилаб кетиши, анча-мунча жиддий муаммоларни

келтириб чиқарди. Фуқароларнинг яшаш шароити ёмонлашди, уй-жой танқислиги сезила бошлади.

Бора-бора Американинг шон-шуҳрати, «миллий юраги» деб аталувчи «ўрталик» сарҳадларида жойлашган бу шаҳар номи ёнига «энг тартибсиз», «энг ифлос» деган атамалар кўшиб айтиладиган бўлди.

Худди ўша пайтлар денг, яъни 1871 йилнинг октябрида Чикаго бошига қаро кун тушади. Албатта, зилзила эмас, ёнғин рўй бериб, бутун шаҳарни култепага айлантиради, юз минг аҳоли бундан азият чекиб, бор будидан айрилади.

Қаранг, ўша замонларда ҳам меҳр-окибат деган нарсалар, «хамма бир киши учун, бир киши ҳамма учун» деган шиор сарбаланд бўлган эканми, бутун Америка Чикагога ёрдам қўлини чўзади: ҳар томондан қурилиш анжомлари, қурувчи-ю ҳашарчилар окиб кела бошлайди. Юзлаб хайрия фондлари ташкил этилди. Мамлакатнинг бой-бадавлат кишиларидан ҳисобланмиш биргина Рокфеллэрнинг ўзи Чикагодаги Олий ўқув юртларини қайта тиклаш учун 25 миллион ҳомийлик пули ажратади.

Орадан кўп ўтмай 1880 йиллардаёқ шаҳар бутунлай янги киёфада, ўша даврнинг энг замонавий, илғор технологияси асосида қад ростлади... 90-йилларда ўзининг аҳоли нуфузи жиҳатидан бутун Америкада номи чиққан, Филадельфия, Бостон, Балтимор шаҳарларидан ўтиб, «Ғарбий ўрталик» худудининг пойтахти даражасига кўтарилди.

АҚШдаги биринчи осмонўпар 25 қаватли бино шу ерда қад ростлади.

1893 йили Христофор Колумбнинг Америка қитъасини кашф этган кунга бағишланган Халқаро Кўргазма ер юзидаги турли миллат ва элатлар гулдастасининг рамзи, тараққиёт ҳамда маънавий, сиёсий юксакликнинг белгиси сифатида айнан Чикаго шаҳрида ўтказилганлиги ҳам бежиз эмасди.

Чунки бу ерда жамул-жам бўлган қарийб 1,5 миллион аҳолининг 300 минги «ерли» америкаликлар бўлгани ҳолда 550 мингини денгиз ошиб келган эмигрант немислар, 250 мингини ирландияликлар, 160 мингини поляклар, қолган 100 мингини эса инглиз ҳамда шотландлар ташкил этарди.

Кейинги йилларда Чикагода истиқомат қилувчи кишилар сони унинг атрофида қад ростлаган шаҳарчалар, янги аҳоли манзилгоҳлари ҳисобига камайиб, «Марказий шаҳар»нинг ўзида уч миллион аҳоли қолган ҳолос. Бу эллингинчи йиллар кўрсаткичидан ҳам оздир.

Бирок, шунга қарамай, Чикаго ўзининг қарийб бир миллион нафарли ишчи кучи билан Америкадаги энг йирик саноат шаҳри ҳисобланади. Бу ерда электроника машинасозлик, кон-металлургия саноати ғоят ривожланган. Шунингдек, енгил саноат турларидан тўқимачилик, пойабзал ишлаб чиқариш, мебелсозлик ҳам шаҳар иқтисодиётининг етакчи соҳаларидан ҳисобланади.

Булардан ташқари, Чикаго йирик транспорт йўналишларини ўзида бирлаштириб турадиган катта аҳамиятга молик шаҳардир. Мамлакатдаги ўттиздан зиёд қудратли саноат марказлари билан боғланувчи (Нью-Йоркка нисбатан 1,5 баробар ортиқ) темир йўл магистрали шу ердан ўтади.

Шу билан шаҳар йилига 30 миллион тоннадан ортиқ кишлоқ хўжалик ва саноатга дахлдор юкларни келтириб, олиб чиқиб кетувчи автотранспорт воситаларига мунтазам хизмат қилувчи 20 та йирик магистрал йўлларни ўзида бирлаштирган.

Нафақат Америкада, балки бутун дунёда ўзининг юксак техник хизмат кўрсатиш имкониятлари билан пешқадамликни қўлдан бой бермай келаётган, йилига 50 миллиондан ортиқ йўловчига хизмат кўрсатувчи аэропорт ҳам худди шу Чикагода жойлашган.

Бу шаҳар азалдан хўжалик юритиш ишлари бўйича Нью-Йоркдан кейин иккинчи ўринда турувчи марказ саналади.

Чикагога шаҳарсозлик нуқтаи назари билан қаралса, у ерда қўлланилган услуб мутлоқ бошқача, ўзига хосдир.

Машҳур меъморлар Ф.Л.Райт, Л. Салливен, Л.Мисван де Роэлар ақл-заковати маҳсули бўлмиш улкан иншоотлар қурилмаси бутун Америка шаҳарсозлигининг энг яхши анъаналари асосида ташкил топган намунали кўргазмани эслатади. Бу ерда ҳам ер бетидан осмон юзига қараб қад ростлаб турган, баландлиги қарийб ярим чақирим келадиган бинолар кўп. Лекин улар шундай қурилганки, одамлар ўзларини Американинг бошқа йирик шаҳарларига хос ҳолат - ҳар томондан тош деворлар билан ўралган «жарликлар қаъри»га тушиб қолгандай ҳис этмайдилар. Кенг ва равон йўллар атрофини кўкаламзор майдонлар қоплаган. Ҳар мавзенинг ўз «Истироҳат боғи» бор.

БЕШИНЧИ МАКТУБ

АМЕРИКА ТУҒИЛГАН ШАҲАР

Аввал ёзилганидек, Вашингтонга кирганингизда ҳам, ундан чиққанингизда ҳам баъзан тўп-тўп бўлиб кўзга ташланиб қоладиган осмонўпар биноларни ҳисобга олмаганда, ўзингизни худди ҳаммаёқ ўрмон билан қоплангану, қалин дов-дарахтлар оралатиб, ҳар томонга шохкўчалар қуриб ташланган паст-баланд яшиллик оламида кетаётгандай ҳис этасиз. Қаерга йўл олманг, шу манзаранинг оғушида бўласиз.

Вашингтондан АҚШнинг энг йирик порт шаҳарларидан бири ҳисобланувчи Балтиморга олиб борадиган катта магистрал йўл бўйлаб кетяпмизу, атрофимиздаги ўрмон янада қуюқлашиб бораётгандай эди. Қаёққа қараманг, осмон юзини қоплаб олмоқчидай бўлиб кўкка интилган баҳайбат дарахтзор. Бирдан кўз ўнгимизда пайдо бўлиб қоладиган тоғсимон тепаликлар худди афсонавий «осма боғ»ларга ўхшаб кўринади. Бундай нотекис жойларда бепоён кенгликларнинг ям-яшиллиги-ю дов-дарахтларнинг қуюқлиги ва баравжлиги бу томонларда тез-тез бўлиб турадиган «тропик» жалаларни эслатувчи ёғингарчиликнинг кўплигидан бўлса керак, деган хаёлга бориб қоласиз... Аммо энг ажабланырлиси шундаки, баъзан пастга шўнғиб, бирдан юқорилаб осмон қаърига сингиб кетган йўлларнинг қайси жойига борманг, шариллаб оқиб турган сув ёки катта-кичик кўлларга кўзингиз тушади... Яна водопровод колонкаси-

га ўхшаш одамнинг ярим белидан келадиган қип-қизил рангга бўяб кўйилган йўғон жўмраклар кўриниб қолади. Улар катта магистрал йўлларнинг ҳар чақиримида учрайди. Ундан атрофни қоплаб ётган ўрмонларга тасодифан ёнғин тушса, ўчириш учун фойдалинарган.

Ниҳоят, йўлга чиққанимизга икки соатдан мўлроқ вақт бўлганди, бирдан атрофни улкан парда каби тўсиб турган дарахтзор қаёққадир «сурилгандай» кўздан ғойиб бўлди-да, қаршимизда бизлар доим тасаввур қилиб юрадиган ҳақиқий «Америкача манзара» - устма-уст қалаштириб қўйилган осмонўпар бинолар намоён бўлди. Мен ўзимни кейинги уч ой давомида яна бир бор Нью-Йоркнинг қайсидир томонидан чиқиб қолгандай ҳис этдим.

Бироқ, бу манзара шаҳарнинг тўрт мавзеига олиб бо-радиган, алоҳида-алоҳида қилиб қурилган ёйсимон кўп қаватли кўприклар ортида қолиб, тезгина кўздан ғойиб бўлди.

– Биз Балтимор шаҳрининг маъмурий идоралар жойлашган замонавий қисмидан ёнлаб ўтиб, шаҳарнинг ўзига энди кириб келяпмиз, - дея тушунтириш берди ҳамроҳим.

«Шаҳарнинг ўзи» унча катта бўлмаган кўчалари, икки-уч қаватли қилиб қурилган «эски» услубдаги бинолари, айниқса, сувлари мавжланиб турган уммон тарафга шўнғиб кетган Марказий йўл адоғидаги пароходлари, юк туширувчи кранлари билан менга аввалдан таниш бир манзарани эслатиб юборгандай бўлди.

Қаердадир кўргандайман бу манзарани.

Шунда ҳамроҳим:

– Балтимор Америкадаги энг йирик порт шаҳарларидан ҳисобланади. Унинг тарихий «қиёфаси» худди Вашингтон шаҳридагидек дахлсиз сақланади. Чунки бу ернинг ҳар қарич ерида мамлакатнинг ривожла-

ниб, тараққиёт сари силжишига алоқадор ёдгорликни кўришингиз мумкин, - деди.

Мен унга қараб:

– Дунёдаги ҳар бир порт шаҳарлар ўзининг бошқа-чароқ алфоздаги гавжумлиги, яна қандайдир томонлари билан бир-бирига ўхшаб кетса керак. Ўзимни Бомбай, Карачи ёки Шри Ланка шаҳар портлари қаршисида тургандай ҳис этияпман-у... Бироқ, бу ерда шарқона нималардир етишмаётгандай туюлаяпти менга, - дедим.

– Одессада бўлганмисиз?

– Бўлганман.

– Демак, ички сезгингиз зўр экан. Сиз Балтиморни кўриб, Одессани эшлашга ҳаракат қиляпсиз. Мен ҳам у ерда хизмат юзасидан бўлганман. Балтиморга жуда ўхшашлиги бор. Қолаверса, Одесса – Балтимор биродарлашган шаҳарлардир.

Американинг тараққиёт тарихи, ҳатто мустақилликни қўлга киритилиши шу шаҳар номи билан боғлиқлигини яна бир бор эслатиб ўтиш жоиздир.

Қитъани ўраб турувчи Кариб денгизининг шарқий қирғоқларига европалликлар 1634 йили илк бор пайдо бўлиб, ўз кемалари лангарини ташлайдилар.

Атрофни қоплаб ётган куюқ ўрмон, мўътадил об-ҳаво, чегараси йўқ унумдор ерлар улар диққатини тортади. Айниқса, табиий ҳолда ўсиб ётувчи тамакизорлар мўмай даромад манбаи бўлиши кўпчиликни қизиқтириб қолади.

Аста-секин тамаки маҳсулотларини қайта ишлаш соҳалари йўлга қўйилади. Фермалар пайдо бўла бошлайди.

«Ёввойи» тамаки ўсимликларини хонакилаштириш, янги навларини яратишга эътибор қаратилади. Янгидан-янги плантациялар ташкил этилади.

Албатта, дунё бозорида анча қадрли ҳисобланувчи тайёр маҳсулотни четга олиб чиқишнинг бирдан-бир

йўли денгиз портини барпо этиш билан боғлиқ эди. Тамакичилик корчалонлари бу ишга қаттиқ киришдилар.

Нихоят, 1729 йили Балтимор Америка қитъасидаги ягона порт шаҳри мақомига эга бўлади.

Бу ерга дунёнинг турли бурчакларидан бизнесменлар, сармоядор бой-бадавлат кишилар, ишбилармонлар, саргузашт ишқибозларидан тортиб, турли мақсад-маслақдаги қаланғи-қасанғилар оқиб кела бошлайди.

Балтиморнинг унумдор ерларида деҳқончилик, боғдорчилик, айниқса, тамаки маҳсулотларини етиштиришга катта эътибор қаратилади. Булар ўз йўлида саноатнинг мисли кўрилмаган даражада ривож топишига туртки бўлади.

Шундан кейин Балтиморнинг шон-шуҳрати ҳамма ёққа ёйилиб кетади. Ўша пайтда ҳарбий денгиз флотинанча ривожланган, дунёнинг кўпгина қисмида «сўз»ини ўтказиб турган Англия Балтиморни ўз коло-ниялари сафига қўшиб олиш пайига тушиб қолади.

1812 йили унинг ҳарбий кемалари Чесапик кўрфазига етиб келиб, Балтимор портини қўлга киритиш учун хужум бошлайди. Бироқ, инглизлар қаттиқ қаршиликка учрайди, икки йил давомида уларнинг бирорта кемаси кирғоққа яқинлашолмайди.

1814 йилнинг охирларида энг сўнгги - ҳал қилув жанг бошланади. Англия ҳарбий кемалари томонидан 24 соат давомида шаҳар устига тўплардан ўқ ва снарядлар ёғдирилади. Аммо балтиморликлар истилочилар хужумига қарши қатъий туриб, ўз шаҳарларини ҳимоя қиладилар. Охир-оқибат Англия босқини шармандали мағлубият билан яқун топади.

Балтиморликларнинг бу қаҳрамонлиги Америка мустақиллик йўлида қўлга киритган тарихий ғалаба сифатида тилга олинади.

Шу муносабат билан ўша даврнинг машҳур шоири Оренсис Кея ёзган шеър Балтимор шаҳар таронаси (гимни) сифатида қабул қилинган.

Француз ҳайкалтароши Максимилиан Гоудфрея балтиморликларнинг зафарли кураш кунларига бағишлаб яратган ўз асарини 1815 йили қаҳрамон шаҳарга совға қилади. Ҳозир бу ҳайкал шаҳарнинг энг кўримли майдонларидан бирига файз киритиб турибди.

Англия устидан қозонилган ғалаба Балтимор шуҳратини дунё узра яна машҳур қилиб юборди. Сармоя киритиб, унинг гуллаб-яшнаши учун ҳисса қўшмоқчи бўлганлар кўпая борди. Улар Америка ҳамда дунёнинг таниқли бизнесменлари, молия магнати вакиллари, йирик саноатчилар, фан ва маданият намояндаларидан иборат кўпчиликни ташкил этарди.

Бунинг натижасида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ва тамаки ишлаб чиқаришдан ташқари оғир саноат соҳасида ҳам шундай кўтарилиш бўлдики, бутун қитъа, Лотин Америкаси мамлакатлари тарихида илк маротаба қаттиқ қоришмали металл маҳсулоти шу ерда яратилди. Ундан биринчи ёзув қуроли - перо ясалди ҳамда ўша давр учун энг катта техник инқилоб ҳисобланган кема ва пароходларни жиҳозлашда пўлат маҳсулотидан фойдаланилди.

Биринчи «Морзе» телеграф жўнатмаси ҳам шу ерда пайдо бўлди.

1842 йили Балтимор - Огайо темир йўл тизими қурила бошланди. Балтимор кўчаларида илк трамвай пайдо бўлди.

Бу шаҳар ўзининг кўпдан-кўп тарихий, маданий масканлари билан кўпчилик диққатини ўзига тортиб келмоқда.

Шулардан бири «Жорж Пибоди кутубхонаси» деб атувчи муаззам бинодир.

Ж.Пибоди Балтиморда узоқ йиллар молия ишлари бўйича йирик мутахассис, фермер бўлиб ишлаган. Ҳар икки соҳа бўйича ғоят омади юришган кишилардан ҳисобланган.

У санъат, маданият ва маорифнинг ўта жонкуяри бўлганлиги билан халқ орасида катта обрў-эътибор қозонган. Пибоди ўз сармояси ҳисобидан бутун континентал Америкада биринчи «Болалар мусиқа мактаби» очади. Ҳозирги пайтда у Пибоди номли Балтимор мусиқа Университети ҳисобланади. Бу ерда Американинг турли штатлари ва чет эллардан келган иқтидорли ёшлар мусиқа илмини ўрганадилар.

Шаҳар марказий кўчасининг бағрли жойида кўкка бўй чўзган 6 қаватли кўркам бино бор. Унинг салобатли кўриниши бошқалардан фарқ қилиб, кўз ташлашингиз билан нурафшон зиё маскани эканлигини дарров англаб оласиз. Бу улкан кутубхона...

Ж. Пибоди 1837 йили Англияга кетишдан олдин шаҳар аҳолисига, айниқса, ёшларга эсда қоларли бир тухфа қолдириш мақсадида барча қаватлари айланма жавонлардан иборат «Китоблар уйи», яъни бир неча юз минг жилд китобга мўлжалланган кутубхона қурдиради. Ва энг юқори олтинчи қаватдаги жавонларни ўзи йиққан, ўша даврлардаёқ нодир ҳисобланган бир неча минг китоблар билан тўлдиради. Қолган жавонлардаги уч юз минг бўш «жой» ўрнини тўлдириш вазифасини келажак авлодларга васият қилиб қолдиради.

Ҳозир тепага қараб, гир айлана қилиб терилган китобларга кўзингиз тушадиган бу бино ичига кириб қолсангиз, ўзингизни худди тилсимли хазина ичида тушиб қолгандай ҳис этасиз. Айланма зиналар сизни узок асрлар тарихи билан боғлиқ ҳикоя ва ривоятларга тўла жавоҳирот сандиғи билан юзлаштиради.

Айтишларича, 170 йил давомида йиғиб, жамланган бу дурдона китоблар ичида 200 - 250 йиллар муқаддам дунё юзини кўрганлари анчагина. Уларни ҳар ким (шаҳарга бир неча кунлик меҳмон бўлиб келган сайёҳлар ҳам), айниқса, олий ўқув юртлари талабалари хоҳлаган пайт-

да олиб кетиб, ёки шу ердаги ўқув залида мутолаа қилишлари, ўрганишлари мумкин экан.

Диққатга сазовор жойи шуки, ҳар йили мамлакат бўйича мактабни битирувчи синф ўқувчилари ўртасида каттиқ имтиҳонлар асосида ўтказиладиган, камдан-кам болага насиб этадиган «Энг билимдон, энг ақл-заковатли» танлови ғолибларини ва уларнинг ота-оналарини мана шу Пибоди кутубхонасининг марказий залида Қўтлаш маросими ўтказиш ва ҳукумат томонидан катта зиёфат бериш анъана тусини олган.

Ҳар янги ўқув йили бошланиш арафасида бу тилсимли маскан келажакнинг умидвор ёшлари билан гавжум бўлади.

Бутун умри ва топган сармоясини тасвирий санъат асарлари сотиб олиб, йиғишга, улкан «Галерея» ташкил этишга бағишлаган, ўзи ҳам анча-мунча суратлар чизган Генри Уолтер ўлими олдидан барча «Бебаҳо бойликлар тўплами»ни миннатдорчилик рамзи сифатида Балтимор шаҳри ҳокимлигига инъом этади. Ҳозир «Уолтер галереяси» ўзининг қадимийлиги билангина эмас, энг дурдона тасвирий санъат асарларига бойлиги билан ҳам машҳурдир.

Балтимор шаҳри марказида анча кўҳна, шу билан ҳозирги замоннинг илғор техник воситалари билан жиҳозланган машҳур шифохона бор. Унинг бош биноси пештоқида «1877-1878» деб ёзилган саналар кўзга ташланиб туради. Бу беморларга бепул хизмат кўрсатадиган шифо масканларидан бири бўлиб, «Хапкинс госпитали» деб аталади.

Доктор Жонс Хапкинс ўз замонасининг машҳур шифокорларидан ҳисобланган. У даврда бу касб ғоят қадрланган. Доктор узоқ йиллар давомида жамғарган пулларига шаҳарда биринчи шифохона қурдирган. Ва бу шифо масканининг эшиклари ранги, ирқи, зодагон

ёки бечорахол бўлишдан қатъи назар,, ҳамма учун очик бўлган. Бепул тиббий хизмат кўрсатишга биринчи асос шу ерда солинган.

Доктор Хапкинс умрининг охирги дамлари барча шо-гирдларини йиғиб, сизларнинг энг биринчи вазифан-гиз фақат ва фақат беморлар соғлиғи ҳақида қайғуриш бўлмоғи керак, дейди. Ўша давр учун жуда катта маблағ ҳисобланган, 4 миллион долларни қўшимча муолажа хоналари куришга ҳамда бева-бечора беморларни даво-лашга ишлатинглар, деб васият қилиб, шифохона тасар-руфига ўтказди.

Докторнинг ушбу васияти госпиталга киравериш йўлак бўйидаги мрамар тошга ўйиб ёзилган.

Ҳозир Ҳапкинс шифохоналар комплекси худди шаҳарчани эслатади. У ерда қад ростлаб турган тиб-биётнинг энг замонавий асбоб-ускуналари билан жиҳозланган битта бинонинг ўзида тўрт минг бемор ётиб, даволанади. Бундай бинолар шаҳарчада жуда кўп...

Бир пайтнинг ўзида 50 та жарроҳлик амалиёти ўтказилишининг ўзи шифохона имкониятлари қанчалик даражада юқори эканлигини кўрсатиб туради.

Хуллас, Балтимор Америка тарихида ёрқин из қолдирган фидойи инсонлар юрти ҳамдир.

Шаҳар марказидаги одам билан доим гавжум бўладиган даргоҳлардан бири Америкада энг йирик ҳисобланувчи кўп қаватли «BUX MILLION» («Милли-он китоб»)лар дўконидир. Бу ерни айланиб чиқаман де-ган ашаддий китоб ишқибози учун бир кун вақт камлик қилади...

Дунёдаги энг катта ҳисобланувчи «Аквариум» томошагоҳи ҳам Балтиморда жойлашган. Унинг кенг ойнаванд зирҳли йўлақларидан юриб, худди океан остида ғужғон ўйнаб юрган минг тур хайвонот ола-ми куршовига тушиб қолгандай ҳис этасиз ўзингизни.

Акулалар жуда катта тезликда сиз томонга шитоб билан шўнғиб келаётганини кўриб, вужудингизни ваҳима коплайди. Улкан илон-балиқлар, яна қандайдир сизга нотаниш бўлган сувости ҳайвонлари, осмонни тутиб кетадиган гала-гала қушлардай ёпирилиб қоладиган митти балиқчалар шундоқ биқинингиздан сузиб ўтади. Қаватма-қават кўтарилганингиз сари, худди ажойиботларга тўла денгиз қаърига тушиб кетаётгандай бўлаверасиз... Атрофидаги бор мавжудотни ўз домига тортмоқчи бўлиб, сон-саноксиз хартумлари билан ҳаракатланаётган «мингоёқ» осминоглар, баҳайбат, эринчоқ тошбақалар... хуллас ер юзидаги сув ости ҳайвонларининг барча тури - митти ранго-ранг ивилдириқлар-у, капалакнусха медузаларни ҳам шу ерда кўриб, томоша қилишингиз мумкин.

Биз учун анча бегона бу ғаройиб тилсимли «Олам»нинг денгиз тўлқинлари каби шиддатли, шу билан осойишта ҳаётини бир неча соат мобайнида кузатиб, ўзингизни моддий дунёдан ажралиб қолган одамдай ҳис этасиз. Вужудингизда ёруғликка интилиш сезими уйғона бошлайди... ва кутилмаганда азим тропик ўрмон билан копланган, баланд тоғ қоялари узра 20-30 саржин тепаликдан отилиб тушаётган шаршарали, ям-яшил олам саҳнига чиқиб қолгандай ҳис этасиз ўзингизни.

Ўйноқлаб, тошдан-тошга урилиб, окиб ётган, атрофи майсазор жилғалар бўйини коплаган турли-туман гуллар ифори билан шаршаранинг майин эпкини юзингизга урилади. Моҳир мўйқалам соҳиби томонидан ёрқин ранглар билан қанотлари, бўйин ва тумшуклари бўяб қўйилгандай чиройли сайроқи қушчаларнинг нағмалари ҳамма ёқни тутган.

Афсонавий жаннатнинг бир парчасини эслатувчи бу гўша бўйлаб кетган илон изи йўл сизни яна юқорига етаклаб, кенг саҳдли кўм-кўк, атрофига гир айлантириб

ором курсилари қўйилган майдонга олиб чиқади.

Ўртадаги шийпон услубида қурилган олти қиррали бежирим айвон устунларини нозик пуштиранг печак гуллар қоплаб ётибди.

Бирор жойида улоғи йўқ шаффоф ойналардан ташқарига кўз ташлайсизу, уммон бўйлаб сузиб кетаётган кўпдан-кўп кемаларга кўзингиз тушади. Шунда сиз ўзингизни беихтиёр уммоннинг энг чуқур тубида эмас, балки осмон сатҳида муаллақ турган «Боғи Эрам»да юргандай ҳис этасиз.

Бу ер асли шаҳарнинг денгизга туташ қирғоқ соҳилларининг томошагоҳ майдони эди...

ОЛТИНЧИ МАКТУБ

ПОЙТАХТ ШАҲАРЛАР

Филадельфия. 1661 йили Қирол Чарльз II нинг яқин дўсти Уильям Пен Деловэр дарёсининг ғарбий қирғоқларида жойлашган катта ер худудига эгалик қилиш ҳуқуқини олди. Ва у жойларни Пенсилвания деб атади.

Серунум янги Пенсилвания кўриқларини ўзлаштириш ишларига Пэн Англия ва унга қўшни бўлган давлатлардан ўз қарашлари учун диний тазйиққа учраган сектант, яъни квакерлар, аймиш, моравийлар ҳамда баптистларни жалб эта бошлади.

Уильям Пэн бошқа миллат ва диний оқим кишиларига ҳурмат билан қарарди. Шу сабаб кўплаб муҳожирлар гуруҳ-гуруҳ бўлиб унинг ҳузурига кела бошладилар. Уларга алоҳида ерлар ажратиб берилди.

Арзимас йиллар ичида голланд, швед, инглиз, немислардан иборат йирик «Пэн колонияси» пайдо бўлиб, улар Деловэр дарёси соҳилларида истиқомат қила бошладилар. Худди шу минтақада «Филадельфия» - биродарлик шаҳри деган маънони англатувчи шаҳарча пайдо бўлди.

Пэн кенг фикрли инсоний фазилатлар соҳиби бўлиб, ўша давр Америка колонияларида бундай тушунчали кишилар камдан-кам учрарди.

Пэн ва унинг сафдошлари Деловэрлик ҳиндулар жамоаси билан яқин дўстона алоқалар ўрнатишган.

«Маҳаллий аҳоли»га қарашли, аммо эгаллаб олинган хар ер бўлаги учун пул тўлаш мажбурияти жорий этилган.

Шунинг учун ҳам Пенсильвания ва Деловэр худудий колонияларидаги осойишта ҳаёт, йил сайин яхшиланиб бораётган турмуш фаровонлиги Пэн номи билан боғлиқ эди.

Уильям айникса, маорифга катта эътибор қаратди. 1683 йили колония сарҳадларида илк мактаблар очилиб, ўқиш-ёзиш ҳамда математикадан бошланғич сабоқ бера бошланди - кам таъминланган оила болалари бепул ўқитилар, бадавлат кишилар «ўқиш пули» тўлашарди. (Бу анъана «Уильям Пэн имтиёзли мактаби» номи билан шу кунларда ҳам Америкада давом этиб келмоқда).

Пенсильвания ерларини ишнинг кўзини биладиган, тадбирли фермерлар кўлига берилиши қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тез суръатлар билан кўпайишига омил бўлди.

Шунингдек, шаҳарда тўқимачилик, пойабзал, дурад-горчилик, хунармандчилик ишлари ривожланди. 1685 йилга келиб аҳолиси сони 90 минг кишига етган Филадельфия колониянинг бош шаҳри деб эътироф этилади. Шундан кейин у ерда кўпдан-кўп маъмурий ва турар-жой бинолари қад кўтарди.

Шаҳар тўлиб оқувчи дарё қирғоқларига жойлашгани боис турли катталиқдаги савдо кемалари бемалол кириб келар, бу ўз йўлида тижорат ишларини ривож топишига имкониятлар яратарди.

Колониялаштириш даврининг охирига келиб, Филадельфия аҳолиси 300 мингга етди. Улар диний эътиқоди, тили, миллати турлича бўлишига қарамай бир тан, бир жон бўлиб яшашар, шунинг учун ҳам бу шаҳар муҳожирлар Америкасининг энг байналмилал марказларидан бири деб ҳисобланарди.

Айнан мана шу Филадельфияни Биринчи Қитъалар-аро Конгресс ўтказиладиган шаҳар сифатида танла-ниши бежиз эмасди. Шу анжумандан сўнг 1776 йили Индепедс-Холл қароргоҳида Америка мамлакатининг мустақиллик декларацияси ишлаб чиқилиб, эълон қилинган.

Филадельфия 1800 йилгача пойтахт мақомидаги шаҳар ҳисобланган...

XVIII асрнинг икки буюк намоюдаси Жэймс Ло-ган, Бенжамин Франклинларнинг номи Филадельфия шаҳри билан чамбарчас боғлиқдир. Логан колония маҳкамасининг масъул ходими бўлиб ишлаган. Унинг жуда катта, бой шахсий кутубхонаси бўлган. Ёш Фран-клин мана шу илму ҳикмат хазинасида йиллаб ўтириб дастлабки фалсафадан сабоқ олган. (Кейинчалик Логан ўз кутубхонасини янги қурилган бинога кўчириб, шаҳар китобхоналарига тортиқ қилади).

Б.Франклин Филадельфиянинг маданий-маърифий ҳаётига катта ҳисса қўшган фозил инсондир. У ташкил этган «Баҳсли анжуманлар клуби» кейинчалик Амери-ка фалсафа жамиятининг бошланғич пойдевори бўлиб хизмат қилди. Унинг саъй-ҳаракати билан Халқ Акаде-мияси ташкил этилиб, бир неча йилдан сўнг универси-тет мақомига эга бўлди.

Франклиннинг шахсий ташаббуси билан ташкил этилган кутубхона ўзининг бекиёслиги жиҳатидан ҳозиргача «Барча Шимолий Америка кутубхоналари-нинг етакчиси» деб аталади.

Вашингтон шаҳрига асос солиниши ва кейинчалик мамлакатнинг бош шаҳрига айлантирилиши сиёсий нуқтаи назар билан боғлиқ деб ҳисоблайдилар кўпчилик Америка тарихчилари.

Янги пойтахтни мамлакатнинг айнан Шимол би-лан Жануб қисми кесишган жойга (Филадельфиядан)

кўчириш ғояси Жорж Вашингтон томонидан ўртага ташланган.

Мамлакат мувозанатини бир маромда ушлаб туришга қаратилган бу ғоя орадан кўп ўтмай Лотин Америкаси давлатларининг айримларида ҳам дастурамал сифатида кўлланилган.

Ўша пайтлар миллат отаси сифатида обрў-эътибор қозониб турган Вашингтон янги пойтахт асосчиси сифатида бу шаҳар Американинг саноат ва маданияти ривожланган энг йирик худудий марказига айланишини орзу қилган.

Шу мақсадда 1792 йилдан президент қароргоҳи - Ок уй, 1793 йилдан Капитолий - Конгресс биноси қурила бошлаган.

Тўғри, Ж. Вашингтоннинг фикрича, янги шаҳарга Кемберлэнд бўғозининг яқинлиги, Потомак дарёсининг денгизга туташ қирғоқлари бандаргоҳлар қурилиши, сув йўллари очилишига катта имкониятлар яратиши лозим эди. Бироқ, булар яхши ният билан қилинган орзу бўлиб қолаверди...

Шаҳар пойтахт деб эълон қилинди, уни ўз асосчисининг номи билан Вашингтон деб атала бошлади ҳамки, узоқ вақт давомида на Балтимор, на Филадельфия даражасига кўтарилди олди.

Айниқса, 1812 - 14 йилларда Англия билан бўлган уруш Вашингтонни буткул ер билан яқсон қилди.

Фақат 20 йиллардан эътиборан АҚШ капиталистик монополия даврига ўта бошлагач, Вашингтон росмана пойтахт сифатида кўплаб долзарб халқаро ва ички сиёсий масалаларнинг ечим марказига айланди.

Йиллар ўтган сайин шаҳар қайта тикланиб, АҚШдаги энг катта нуфузга эга бўлган марказ мақомини олди.

Унинг қиёфасига классицизм меъморчилик услуби билан қанчалик ўзгартириш киритишга уринишлар бўлмасин,

бари бир у ўрмону куюқ ям-яшил дарахтзорларга бурканган табиат оғушидаги маскан бўлиб қолаверди.

Ҳозир ҳам худди бундан юз йиллар аввалгидек боғу хиёбонлар, дарё қирғоқларида барпо этилган соя-салқин оромгоҳлар азалий ўз қиёфасини йўқотмаган.

Шаҳарда мавжуд бўлган ҳар бир иморат хоҳ катта, хоҳ кичкина уйча бўлсин, тарихий ёдгорлик саналади. Унинг асл қиёфасини ҳатто деворий рангини ҳам салгина бўлса-да ўзгартиришга мулк эгасидан тортиб, маъмуриятнинг ҳам ҳаққи йўқ.

Вашингтоннинг ўзида 567 минг киши муқим истиқомат қилади. Унинг атрофидаги йўлдош шаҳарлар аҳолисининг нуфузи 3,5 миллион. Президент қароргоҳи - Оқ уй, Капитолий - Конгресс бинолари шаҳардаги энг диққатга сазовор жойлардан ҳисобланади.

Енгил саноат маҳсулотлари, асосан маҳаллий эҳтиёжлар учун ишлаб чиқарилади. Озиқ-овқат, тикувчилик, матбаа тармоқлари мавжуд. Вашингтон аҳолисининг деярли кўпчилиги давлат муассасаларида, маиший хизмат, савдо ва молия ишлари билан банд.

Шаҳарда турли соҳалар бўйича мутахассислар тайёрлайдиган ўқув юртлари, жумладан, 5 та университет бор. Гарвард, Жорж Вашингтон олийгоҳлари мамлакатда катта нуфузга эга... Энг йирик китоб жамламалари сақланадиган, бутун бир шаҳарчани эслатувчи маърифат ва зиё маскани - Конгресс кутубхонаси дунёда ягоналиги билан Вашингтоннинг фаҳри ҳисобланади.

Ҳар соҳага оид кўплаб музейлар, тасвирий санъат асарлари галереяларининг барчаси бепул

Шулар ичида ягона пул тўлаб томоша қилинадиган, баҳайбат дарвозаси устига «Айғоқчилик музейи» деган пешлавҳа ёзиб қўйилган бино диққатимни ўзига тортди.

Чиптани автомат сотаркан. Ичкарига қадам қўйишингиз билан «таниш» чўққи соқол қиёфага... мувозанати-

ни йўқотган ҳолда, арконда осилиб турганича қўлини узоқларга «бигиз» қилиб «Тўғри йўлдан кетяпсизлар, ўртоқлар» дея ишора қилиб турган Дзержинскийга кўзингиз тушади... Айтишларича, бир пайтлар Москвадаги «машхур» ҳибсхона «Лубянка» майдонини «безаб» турган бу «санъат асари»ни 1991 йили қони қайнаган оломон аркон ташлаб қулатиб, абжағини чиқармоқчи бўлиб турган бир пайтда қайсидир эринмаган америкалик ўртага тушиб сақлаб қолади ва катта пул эвазига арқони билан сотиб олиб, асраб-авайлаб бу томонларга келтиради.

Биринчи киравериш зал дунёдаги барча мамлакатларнинг нима билан шуғулланиши ниҳоятда махфий ва сирли бўлган фуқаролар «хавфсизлигини таъминловчи» маҳкамаларнинг рамзий эмблема-нишони билан тўлиб тошган.

Сўнгра бу «идора»лар томонидан бир-бирининг орқасидан айғоқчи қўйиб, чув тушириш йўлида амалга оширилган энг йирик шов-шувли воқеалар ҳақида ҳикоялар эшитиб, жосусликнинг турфа ҳийланайрангларига алоқадор «кўргазмали қуроллар»ни кўришингиз, қиёфани ўзгартириш, яъни аёл кишидан эркакка ёки унинг аксига айланиш «усуллари»ни томоша қилишингиз мумкин.

Хуллас, бу ерга қўйилган гугуртнинг чўпидай «далилий ашё»дан ҳам олди-қочдилар ҳақида ёзишга ўчроқ ҳар қандай қалам соҳиби каттагина китобга мавзу бўладиган «хамиртуруш» олиши аниқ.

Мени кўпроқ ҳамон «отасидан қолган, мол-мулк - меросни талашиб», жиққа-мушт бўлиб келаётган Россия ва АҚШ Хавфсизлик тизимларига тааллуқли воқеалар кизиқтирди.

Катта заллардан бири «ВЧК», «НКВД», «КГБ» (негадир ҳозирги даврнинг «ФСБ»си ҳақида маълумотлар

йўқ) га бағишланган бўлиб, бу ташкилот ходимларининг даврий кийим формалари, куроллари, «иш услуоби» ва «чет»да ўтказилган энг «махфий операция»лар ҳақида батафсил маълумотга эга бўлиш мумкин.

Саксонинчи йилларда «КГБ» айғоқчилари оёғидан ечиб олинган «хат ташувчи» туфлилар ҳам музейдан алоҳида жой олган.

2002 йилда, балки дунёда биринчи бўлиб очилган бу музейнинг шиори «Ҳаммаси сиз ўйлаганчалик эмас» экан.

Америкаликлар Россиядан келиб ишловчи ҳар бир журналистни ё у, ё бу даражада хавфсизлик органларига алоқадор деб билишган ва улардан доим кўз-қулоқ бўлиб туришган... Буни 90 йилларда АҚШ давлат департаменти биносига ўрнатилган, ҳар қандоқ «гап-сўз»дан «эгаси»ни бохабар қилиб турувчи «кўринмас» микрофонларни топилиши тўла тасдиқлайди. Мамлакатнинг махсус қўриқланадиган олий мақомдаги мазкур маҳкама биносида амалга оширилган «операция» ҳақида хужжатли фильм суратга олинган. Уни албатта кўрсатишади.

Бир пайтлар Москвадаги Америка элчихонасини таъмирлаш пайтида у ердаги кўпгина хоналарга ток узатгич электр симлари орқали махсус «қулоқ»лар ўрнатиб қўйилгани матбуотда анча овоза қилинганди.

Ўша воқеалар бу ерда ҳамон акс-садо бериб турибди.

Экскурсоводларнинг ярим ҳазил билан айтишларича, икки мамлакат элчилари ҳалигача ким кимга кўпроқ «қўнғиз қулоқ»лар ўрнатганлиги ҳақида аниқ тўхтамга келолмай бир-бирларини айблаб келишаркан...

Хатим сўнгиди мавзудан сал «четлаб» кетганлигим учун узр сўрайман.

ЕТТИНЧИ МАКТУБ

АМЕРИКАДА ДЕХҚОНЛАР БОРМИ?

Телман ака, нотиклик–бандасига худо томонидан ато этиладиган энг ноёб иқтидорлардан биридир.

Ўз вақтида юнонистонда ҳам буни ғоят кадрлашган. Халойиқ олдида ваъз айтишни санъат даражасига кўтариб, ўчмас из қолдирганлар, э-ҳа, қанчадан-қанча. Юлий Цезар, Цицерон, Август дейсизми, санаб-саноғига етиш қийин.

Сиз акахон, ўз ижодингизнинг энг авжли, гуркираб, тушовини узган арғумокдай пишқириб турган паллаларини «дунёда тенги йўқ миришкор», хусусан, пахта-нинг ўзидан 6 миллион тонна, шу ростмикан (?), «мўлкўл ҳосил йиғиштирган», «Зангори кема»ни бошқариб «оқ олтин» териш бўйича «жаҳон рекорди»ни кўлга киритган пахтакорларимизнинг, шунингдек, (бир пайтлар) «мисли кўрилмаган» маккажўхори етиштиришда «Американи қувиб ўтиб» (айнан ўша йили АҚШда 229 миллион тонна «қаҳрабон дон» йиғиб олинган), бутун мамлакат Қахрамони унвонига сазовор бўлган «маккажўхори усталари»нинг сўнгги авлодига қадар бахшида этган инсонсиз.

Демак, умрингизнинг анчагина қисми Ўзбекистон кишлоқ хўжалиги жабҳаларида «оламшумул» зафарлар кучиб, барчани ҳайратга солиб келган дала меҳнаткашлари - пахтақору деҳқонларни руҳан қўллаб-қувватлаб, янада залворлироқ ғалабалар сари чорлаш билан ўтган.

Шундай бўлгач, ҳеч иккиланмай айтиш мумкин-ки, Сиз ҳам мана шу шарафли соҳанинг жонкуяр заҳматкашларидан бири сифатида инсониятнинг энг кўхна ва қадим тирикчилиги - зироат борасидаги ишларга бефарқ эмассиз.

Сезиб турибман: америкаликлар ҳам бундоқ дала-ларга чиқиб тер тўкишни, жон куйдириб ишлашни билишармикан, демоқчисиз.

Етмиш беш йиллик умри колхоз пахта далаларида ўтган наманганлик Раҳимберди тоғам айтганди: «Бу Америкада ҳам пахта эгаркан-а! Фақат бизда ўсади деб юрардим...» Тўғрироғи, аввалроқ ўзим ҳам пахта фақат ўзимизда етишса керак деган фикрда эдим...

Умрингнинг кўпгина қисми шаҳарда - кўп қаватли бинолар, гавжум кўчалару ғала-ғовур солиб, тинимсиз ўрмаловчи «темир уловлар» ичида ўтавергач, охири жонингга тегаркан. Беихтиёр дала-дашт, тоғ-тошлар бағрига чиқиб кетгунг, болаликнинг хира тортиб қолган чанг-тўзонли, бироқ, хаёлинг кўзгусида беғубор ва мусаффо бўлиб кўринувчи кўчаларида ялангоёқ яёв кезгинг келиб қолади.

Мени кўпроқ табиатнинг олис ва сокин бир бурчагидан макон топган куюқ дов-дарахтлар-у атрофи пахса -лой девор билан ўралган бир-бирига ёндош ҳовлилардан иборат гўша - қишлоқ ўзига тортаверади. Мен учун мана шу манзаранинг ўзи гўзал ва мафтункорроқ.

Шу сабабданми, айниқса, чет мамлакатга борсам, у ердаги ҳар қандоқ замонавий тараққиёт унсурлари барқ уриб турган шаҳарлардан кўра қишлоқ жойларини кўргум келаверади.

Америка тупроғига қадам босганимга анча вақт бўляптики, унинг қишлоқ манзараларини кўриш орзусидаман. Дарвоқе, ўзим истиқомат қилиб турган

шаҳарчадан 400-500 чақирим «чет»га чиқиб, айланаб ҳам келдим. Бирорта далада меҳнат қилаётган ёки қўлида дехқончилик «қуроли» билан пайкал оралаб юрган одамзот қорасига кўзим тушмади. Шип-шийдам далалар, ўрмон, ўтлоқ майдонлардан бошқа ҳеч вако йўқ.

Шунда беихтиёр бир рус журналистининг қайсидир матбуот саҳифалари орқали эълон қилган қуйидаги жумлаларини эслаб қолдим: «Америкада бизлардагидек қишлоқ, кичик аҳоли манзилгоҳи деган тушунча йўқ. Ҳамма шаҳарда яшайди. Олисларга чўзилиб кетган чек-чегарасиз дала майдонлари этагида бир-икки иморат оқариб кўриндими - демак, ўша ер одам яшаши учун барча шарт-шароит муҳайё қилинган шаҳар».

Дарвоқе, бир пайтлар Америкада ҳам фермерлар истиқомат қиладиган қишлоқлар бўлган. Шулардан бири ҳозир мамлакат пойтахтига яқин жойда бўлиб, музей сифатида сақланиб қолган. У ерга «Америкача қишлоқ»ни кўрмоқчи бўлганлар экскурсияга бориб туришар экан. Мени ҳам олиб боришди. Бу «қишлоқ» Вашингтонга қиравериш катта магистрал йўлнинг чап томонида жойлашган.

Қарийб минг акр ерни эгаллаган қишлоқ хўжалик экинлари ва боғдорчилик маҳсулотлари етиштириладиган бу қароргоҳ 1789 йили Шимолий Виржиния штатидан АҚШ Конгрессига вакил этиб сайланган Генри Ли жанобларига қарашли бўлган. У ўз тасарруфида бўлган мазкур мулк ерини 1794 йили ўғли Ричард Бленда номига расмийлаштириб бергач, ўша замоннинг энг ҳашаматли лойиҳаси асосида икки қаватли, ердан бир метрча баландлатиб, бакувват ёғоч устунларга «ўрнатилган» бино қурилади ва «Салли» қароргоҳи деб аталади... Музей ҳозир ҳам айнан шу ном билан юритилади.

Бош қароргоҳ ҳисобланган ушбу бинода эр-хотин Р.Бленда билан Э.Каллинс яшашган. Паст ва юқори

каватдаги бир нечта хоналардан иборат уй жиҳозлари бундан икки аср аввал қандоқ бўлса, шундайлигича сақланиб турибди. Ҳатто тепа шипларга осилган занжирли ғилдиракчани бураб пастлатиб, юқорилатса бўладиган газчироқлар ҳам асл ҳолида қолган. Рамзий қилиб замонавий электрга «мослаштирилмаган».

Бу манзараларни томоша қилган одам хаёли узоқ йилларга кетиб, унинг юзига кўҳна давр эпкинлари урилгандай бўлади.

Бино теварагини ўраган кенг яланглик адоғида ўттиз чоғли коранда - «батрак» яшаб умргузаронлик қилган бақувват ёғоч тахталардан қурилган улкан сарой бор. Сарой ошхона, емакхона, озиқ-овқат маҳсулотлари ҳамда турли буюмлар сақланадиган омборларга ажратилган. Қозон-товок, кийим-кечак, коржомадан тортиб ўша замоннинг деҳқончилик «курол»ларини ҳам шу ердан топасиз.

Мен «зиёрат» қилмоқчи бўлган қишлоқнинг мана шулардан бошқа файзлироқ жойи йўқ эди.

Дарвоқе, экскурсовод аёл кеч кузнинг хазонрезги ҳавосидан анча путури кетиб қолган ўрта миёна боғ томон етаклаб келди. Бу ерда уч юзта олма дарахти ўсаётганлигини алоҳида таъкидлаб қўйди.

Энди мен Америкача қишлоқ (хўжалик) ҳаётини астойдил ўрганиш учун, шу соҳанинг айрим кишилари билан учрашдим, адабиётларни титкилай бошладим.

Маълум бўлдики, Американинг ҳад-худудсиз бепоён ерларида у «кашф» этилмасдан минг йиллар аввал ҳам зироатчилик ишлари шу қитъада азалдан яшаб келган хинду қабиалари томонидан яхши йўлга қўйилган. (Бунга аввалроқда эслатиб ўтганим - «Анаси» қабила кишиларининг ҳар томонлама «миришкор»лиги мисол бўла олади).

Америка ҳозирги пайтда саноатдаги улкан ютуқлари билан бир қаторда қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиш-

тиришда ҳам дунёда биринчи ўринда туради. Жаҳон иқтисод масалалари бўйича экспертларнинг маълумоти-га кўра, шу маҳсулотларнинг қарийб 50 фоизи АҚШга тўғри келади. Бу борада Америка ҳамон пешқадамлик қилиб келаётган экан, бунда албатта биринчи президент Жорж Вашингтоннинг хизматлари беқиёсдир. Чунки Вашингтон на фақат ҳарбий саркарда, мохир ихтирочи бўлган, балки деҳқончилик, боғдорчилик ишларига ўта қизиқувчан, бу соҳада анча-мунча янгиликлар яратган миришкор инсон сифатида ҳам ном қозонган.

Айнан унинг президентлик даврида қишлоқ хўжали-гини ривожлантиришга катта эътибор қаратилган Ши-молий Американинг Буюк Текисликлар деб аталувчи бепоён ҳудудларига ирригацион иншоотлар қурилиб, янги ерлар ўзлаштирилди. Йирик ғалла етиштирила-диган майдонлар, сабзавот экинлари, боғ-роғлар план-тацияларига асос солинди. Шоли етиштиришга катта эътибор қаратилди. Айниқса, қулай об-ҳаво шароитига эга субтропик минтақаларнинг имкониятларидан самар-рали фойдаланиш йўриқлари ишлаб чиқилди.

Қишлоқ хўжалигига эътиборни катта сиёсат даража-сига кўтарган Жорж Вашингтондан кейин давлат тепа-сига келган унинг издошлари ҳам бу соҳанинг жонку-ярлари эдилар.

Жумладан, АҚШнинг учинчи президенти Томас Же-ферсоннинг шиори шундай бўлган: «Кимки деҳқон-чилик билан шуғулланса - ўша Американинг энг фахрли фуқаросидир. Бу фахрли ишга ҳисса қўшиш ўз мамлака-ти такдири учун қайғуриш билан баробар деб қарамок керак».

Вақт ўтиши билан Америка қишлоқ хўжалигидаги қўл меҳнати ўрнини дастлабки кашфиётлар самараси бўлган техник ихтиролар эгаллай бошлади. 1800 йили деҳқон «кўлўроқ» ёрдамида кунига 0,2 гектар ердаги

буғдойни ўриб олган бўлса, кўп ўтмай янги кашф этилган «Белўрок» ёрдамида унинг иш унумдорлиги тўрт баробарга ошди.

1861-65 йиллар давомида ихтирочи инженер Сайрус Маккармик томонидан яратилган техник мўъжиза -«комбайн» машина ёрдамида буғдой ўриш, ер ҳайдаш, пичан йиғиб, боғлаш ишлари амалга оширила бошлади. Худди шу йиллар ичида Чикаго корхоналарида ишлаб чиқарилган мазкур русумдаги машиналар сони ярим миллиондан ошиб кетган, улар Америка далаларида деҳқонларнинг беминнат мададкорига айланган эди.

1862 йили Америка Конгресси томонидан қишлоқ хўжалиги Вазирлиги ташкил этилганда мамлакатдаги фермерлар сони 6 миллионга етган, улар тасарруфидаги ер майдонлари эса 352 миллион гектарга кўпайганди.

XIX асрнинг иккинчи ярмига келиб АҚШнинг Ғарбий қисмидаги ҳали ўзлаштирилмаган сарҳадлари ичкараси томон темир йўл излари ётқизилди. Бу Пенсильвания, Виржиниянинг бепоеън худудларини эгаллаб ётган серунум кўриқ ерларни қишлоқ хўжалик тасарруфига киритиб, кўпдан-кўп фермер уюшмалари ташкил этилишига имкон яратди.

Бу «уюшма»ни асосан 1862 йили ҳукумат томонидан чиқарилган «Чет мамлакатлардан келган ҳар бир муҳожир оиласига 160 акр (85 гектар) ерни бепул бериш» ҳақидаги Қонундан рўшнолик кўрган кишилар ташкил этарди.

Айнан ўша пайтлар Конгресс ҳар бир штатда қишлоқ хўжалигини юритиш бўйича мутахассислар тайёрлайдиган коллежлар (минг акрли тажриба томорқаси билан), илмий текшириш лаборатория марказлари барпо этиш хусусида яна бир Қонунни кучга киритди. Бунга қўшимча қилиб «Мавжуд ер ресурсларидан оқилона фойдаланиш, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини меъё-

рий даражадан оширмаслик» ҳақида фермерлар олди-га кўйилган мажбурият ҳамда тўрт йилда бир маротаба амалга ошириладиган таҳлилий тафтиш» хусусидаги Низом ҳам эълон қилинди. (Ўша пайтда чиқарилган бу йўриққа қатъий суратда ҳамон амал қилиб келинади).

Шу ерда бир нарсани алоҳида таъкидлаб ўтишга тўғри келади. Бизда ҳанузгача план (режа) деганда «буйрук» англанилиб, унга салбий назар билан қараш мавжуд. Аслида оқилона «планли» иш тутишда америкаликларга қойил қолмоқ керак... Нью-Йорк -Вашингтон магистрал йўли бўйидаги бўш ётган ерлар, «олмазор»ни кўриб, вужудимда пайдо бўлган ажабланишлар энди ўзимга ҳам кулгили туюлади.

Аслида ҳар нарсани асраб-авайлаш, эҳтиётлаб улардан меъёрида фойдаланишдай оқилона «режа»га нима етсин!

Пахтакорлик фақат биз ўзбекларнинг чекига тушган-у, шунинг орқасида дунёни қойил қолдириб келаётган ягона халқ эмас, эканмиз.

Археологик қазилмалар натижасида бу ўсимлик китъада минг йиллик тарихга эга эканлиги исботланган.

«Америка пахтачилиги тарихи»га оид манбаларда ёзилишича 1850 йилнинг ўзида АҚШ далаларида етиштирилган пахта ҳосилининг салмоғи бутун дунёда етиштирилган пахтанинг 80 фоизидан кўпроғини ташкил этган.

Ер юзининг анчагина тўқимачилик корхоналари асосан Америка пахтаси ҳисобига ишлаган. Жумладан Чор Россиясидаги тўқимачилик корхоналари ҳам то Марказий Осиё худудлари босиб олиниб, бу ерларда етиштириладиган арзон ва йўл харажати сув текин пахта маҳсулотлари кўлга киритилгунича Океан ортидан келтириладиган хомашёга қарам бўлган.

«Ҳозирги аҳвол қалай?» деб сўрасангиз, Америка «Ок олтин»и Миссисипи дарёси соҳилларида жойлашган

Калифорния, Луизиана, Техас, Аризона каби 17 штатда етиштирилади.

Агар шу штатлардаги барча «пахтакор» фермерларга қанча имкониятларинг бўлса, шунча маҳсулот етиштиринглар, дейилса борми, ҳаммаёқни пахта босиб кетган, дунёда бу хомашёнинг баҳоси сариқ чақалик ҳам бўлмай қоларди.

Йўқ, Америкада ундай қилмайдилар. Бир йилда пахта хомашёсига эҳтиёж қанча бўлса, шу асосда маҳсулот етиштирувчиларга «план» мажбурияти берилади. «Мажбурият»ни ортиғи билан адо этишга ҳеч ким ҳаракат қилмайди. Чунки ундан фойда йўқ. Ваҳоланки ўзига ҳам, давлатга ҳам зарар.

Кўпчиликнинг эсида бўлса керак - бир пайтлар америкалик чорвадор фермерлар, ўз маҳсулотлари нархнавосида мўътадиллик бузилмаслиги учун тонналаб «ортиқча» сутни дарёга оқишишган, бу «манзара»ни матбуот, телевидение ҳамма ёққа овоза қилганди.

Айниқса, марказий ҳукумат томонидан мана шундай «исрофгарчилик»лар бўлмаслиги олдини олиш мақсадида фермерларга улар ўз тасарруфидаги фойдаланишга лойиқ «ортиқча» ерларни даҳлсиз заҳира сифатида сақлаганлиги учун махсус «Агробанк»лар орқали мунтазам «товон пули» тўлаб бориш жорий этилган. Чунки ерни зўриқтирмай ўз ҳолига кўйилган ҳолда қанча узок сақланса, шунча яхши, келажак учун катта фойда!

Чунончи, меъёрга эътибор беришдан асл мақсад - келажак авлодлар тақдирини ўйлаб, қайғуриш демакдир.

Маълумингизки, энг қадимий, кўҳна экин турларидан бўлмиш маккажўхори ўстириш, ундан мўл-кўл ҳосил кўтариш америкаликлар орасида анъана тусини олган. Аслида инсон учун ғоят зарурий ҳаёт-мамот озиғи бўлган буғдойдан кейин иккинчи ўринда турувчи бу ўсимлик Қитъада мелоддан аввалги даврларда ҳам ўстирилганлиги ҳақида далил-ашёлар мавжуд.

Х аср бошларида Америка тупроғига кадам қўйган илк европаликлар «ярим ёввойи» ҳинду қабилалари томонидан «маданий» ҳолда ўстирилаётган маккажўхори пайкалларидаги мўл ҳосилни кўриб, ёқа ушлашган.

Орадан ўн аср ўтиб, бу юртга ташриф буюрган Хрушчёв маккажўхори плантацияларини айланиб, хайратдан ўзини йўқотиб қўяда ва сафардан қайтибоқ «СССР» деган бутун мамлакат бўйича «Маккажўхоричиликда Американи қувиб ўтиш» шиорини ўртага ташлади.

Бироқ, ҳалигача ҳеч ким «маккажўхори пойгаси»да бу мамлакатни қувиб етолгани йўқ.

Яна етиштириладиган хомашё маҳсулотларининг меъёри ҳақидаги мавзуга қайтадиган бўлсак, АҚШ 2006 йил учун пахтага бўлган эҳтиёж 29 миллион 700 минг тоннани, маккажўхори донига эса 129 миллион 906 тоннани ташкил этган.

2008 йилга келиб, мамлакатнинг барча «пахтакор» штатлари ўз далаларидан 22 миллион 800 минг тонна «оқ олтин» хирмони кўтардилар. Биргина Ўрта Ғарбий худуд маккажўхорикорлари эса 180 миллион тонна «Қаҳрабо дон» ҳосили етиштириб, «фахрли фуқаролик» бурчларини шараф билан адо этдилар.

– Аслида шунча пахтани Техас билан унга қўшни штатлардан бири ҳамкорликда етиштириши, маккажўхори «плани»ни эса Айова, Иллинойс штатларининг ўзлари уддалашлари мумкин эди, - дейди асли покистонлик бўлиб, ўн йилча аввал шу мамлакат фуқаролигини олган, шундан бери қишлоқ хўжалик маҳсулотлари савдоси билан шуғулланувчи, «Агробизнес» компаниясида инженер бўлиб ишлайдиган яқин танишим Акбар соҳиб ва қўшиб қўяди, - бу ерда биздагидек эмас. Ер ва ерости бойликларини захира сифатида келгуси авлод учун асраб-авайлашга қаттиқ риоя қилинади. Америкадаги ҳар бир қишлоқ хўжалиги экин-

лари тури табиий ва минтақавий шароит, об-ҳаво ҳамда мавжуд экин майдонларининг ўзига хос структурасига қараб, минтақаларга бўлинган яхлит йирик плантацияларда ўстирилади. Ҳозирги пайтда бу плантациялар 2 миллионга яқин фермер хўжаликларга қарашлидир. Уларнинг ҳар бири ўрта ҳисобда 190 гектар ерда деҳқончилик билан шуғулланади. Америкада «Битта ферма ишчиси 75 кишини боқади, кийинтиради, ичиради» деган гап кенг тарқалган.

АҚШда энг кўп етиштириладиган макка дони, буғдой, шоли, сули, соя, қанд лавлаги, шакарқамиш, кунгабоқар экинларидан ташқари боғдорчиликка ҳам катта эътибор қаратилади. Мисисипи дарёси соҳилларида, Атлантика океани қирғоқларида, Калифорния, Флоридада боғдорчилик, узумчилик, полиз маҳсулотлари билан бирга, турли-туман субтропик мевалар етиштирилади.

Бутун мамлакатнинг узоқ-яқин ҳудудларида жойлашган озиқ-овқат, мева-чевалар савдоси билан шуғулланувчи турли супермаркетлар тизимига барча штат минтақаларида етиштириладиган қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг хилма-хил турини узлуксиз етказиб турадиган «Махсус механизациялашган компания» бор. У ерда иш тартиби шундай йўлга қўйилганки, анчагина «чет», иқлими совуқ Аляска супермаркетларида ҳам янгигина узилган банан, ананас, апельсин, ҳатто қулупнай, шаффоф елим идишчаларга «қадоқлаб» солиб қўйилган ўзимизнинг «марварид тут»ни харид қилиб олишингиз мумкин. Баҳоси эса арзон, ҳамма ерда бир хил...

АМЕРИКАНИНГ БИРИНЧИ
ВА ҚИРҚ ТҮРТИНЧИ
ПРЕЗИДЕНТИ

ТҮРТИНЧИ ҚИСМ

БИРИНЧИ БОБ

ВАШИНГТОН ЗИЁРАТГОҲИ

Американинг биринчи президенти Жорж Вашингтон уй-музеи, тўғрироғи дала-қароргоҳ музейи Вашингтон шаҳридан қарийб 60 километр наридаги Маунт Вернон шаҳарчасида жойлашган.

Катта магистрал йўл кета-кетгунча Америка манзараларига хос куюқ ўрмон билан қопланиб ётгандай таассурот қолдиради.

Шу йўлнинг ҳар икки-уч чақирим оралиғида ё чап, ё ўнг томонга бурилиб кетган шохкўчаларга, яна кўтарма қилиб қурилган кўш қаватли осма кўприкларга кўзингиз тушади. Бундай қайрилиш-у машиналар оқими билан гавжум чорраҳалар шу қалин ўрмон ортида шаҳар ва шаҳарчалар борлигининг нишонаси, албатта.

Катта йўл бўйида чиройли, олди гулзор, икки-уч қаватдан иборат қилиб қурилган уй-ҳовлилар тез-тез кўзга ташланиб қолади.

Бугун якшанба. Эртага ҳам дам олиш куни - «Колумб дей», яъни Колумб томонидан Америка кашф этилган кун - Байрам. Шунга қарамай, фақат бир томонга саккиз қатордан бўлиб ҳаракатланаётган машиналарнинг боши-кети кўринмайди. Бу машиналар «ранг-баранг». Олди-орқа рақамларига қараб (албатта, штат номи ёзиб қўйилади) Американинг турли худудларига тегишли эканини билиб оласиз. Кейинроқ маълум бўлишича, булар ҳам биз каби зиёратчилар экан. Катта марказий йўл

бўйидаги «Мемориал музей» белгиси ўрнатиб қўйилган кўча томон бурилишди. Биз ҳам уларга эргашдик.

Ниҳоят, 5-6 чақиримдан сўнг Маунт Вернондаги Вашингтонга қарашли мулк - «Мемориал музей»га етиб келдик.

Бу қароргоҳ ҳам қалин ўрмон ичига жойлашган шаҳарчани эслатарди. Одатдагидай машиналар қўйиш жойи катта-катта стадион майдонини эслатувчи бир нечта бўлимлардан иборат эди. Ҳар қайсисида икки-уч мингдан темир улов турганга ўхшади, назаримизда.

Биз ҳам уловимизни бир кунгина аввал асфальт ётқизилган янги «паркинг» майдонида қолдириб, қароргоҳ-музейнинг бош дарвозаси томон кетаётганлар оқимига қўшилдик.

Қизиғи, АҚШдаги жуда кўп маданий-маърифий даргоҳлар - «Замонавий санъат асарлари», «Америка тарихи», «Вашингтон шаҳар тарихи», «Халқ амалий санати», «Космонавтика ва самолётсозлик» каби ўнлаб музейлар, ҳатто «Ҳайвонот боғлари» ҳам бепул бўлгани ҳолда, бу ер ҳам «Айғокчилар музейи» сингари кириш пулли, киши бошига 10 доллардан эди.

Қароргоҳ эшиги ёнбошида икки мезбон қиз ҳар бир кишини очик чехра билан кутиб оларди. Уларнинг самимий табассумларидан бегонасираб турган кўнглингизга хуш кайфият инганини ҳис этасиз.

XVIII аср архитектура услубида қурилган салобатли бино йўлакларидан ўтиб, ўзидан-ўзи очилувчи катта ойнаванд эшик қаришисидан чиқасиз. Ва кўз олдингизда улкан истироҳат боғини эслатувчи манзара пайдо бўлади. Атрофини қалин дов-дарахт, гулзорлар ўраган йўлақлар бўйига кўрсатгич - ёзувли тахтачалар ўрнатиб қўйилган.

(Қароргоҳ-музейдаги жамики манзара «табиий ҳолда» - 1799 йили Жорж Вашингтон вафотидан кейин

Моунт Вернонда ўтказилган ҳисоб-китоб (инвентаризация) пайтида нималар қайд этилиб, ёзилган бўлса, шу ҳолатда сақлаб келинмоқда.)

Асосий - Бош йўлак сизни тўғри Вашингтон яшаган икки қават, ўша пайт учун урф бўлган мезонали уй яланглигига олиб боради. Кета-кетгунча 250 йил аввалги йўл ёритгич газчиноқларга кўзингиз тушади. Йўлак, сўқмоқлар ҳам майда қизил тош-қум билан қопланган. Хуллас, ўзингизни худди шу мулк эгаси яшаган даврда юргандай ҳис этасиз.

Айтишларича, 3240 гектар ерни эгалловчи, бир этаги Атлантика океани билан туташ Потомак дарёси қирғоқларигача ёйилиб борган бу қароргоҳ кўрғон 1754 йили Жорж Вашингтонга ота мерос бўлиб қолган. У умрининг охири кунларигача бу мулкка алоҳида эътибор, меҳр билан қараган. Ҳарбий саркарда сифатида кўп жойларда узоқ қолиб кетишига қарамай, ҳар қачон Маунт Вернонга келиб кетишга вақт топган. «Американинг бирор минтақасида бундай гўзал, файзли жойни учратиш кийин» деб ёзган у ўзининг бу Қароргоҳ - мулки ҳақида.

Жорж Вашингтон қишлоқ хўжалиги, ердан унумли ва тартиб билан фойдаланиш йўлларида яхши хабардор киши сифатида бу ерда кўп ибратли ишларни амалга оширган. Унинг «хўжалиги»да боғдорчилик, сабзавотчилик, полизчиликка ажратилган алоҳида экин майдонлари бўлган. Чорвачиликка катта эътибор қаратган. От, қўй, сигир каби уй ҳайвонлари боқиб, парваришланадиган махсус бино мажмуалари қурилган. Қисқача қилиб айтганда, икки ярим асрча аввал бу ерда қарийб уч минг киши меҳнат қиладиган ўша даврнинг энг илғор «технологияси»га эга бўлган қишлоқ хўжалик ва чорвачилик фермаси фаолият кўрсатган. Ва ҳозир ҳам аввал қандоқ бўлса, шундайди гича ишлаб турибди.

Қароргоҳнинг қоқ ўртасида жойлашган, мезонаси

устига учиб кетаётган қалдирғоч шакли ўрнатилган, бу мулк эгаси яшаган бино аввалгидек, бирорта ғишти ҳам ўзгартирилмай авайлаб, сақлаб келинмоқда.

Энг аввало, бу даргоҳга киришдан олдин чап томонни эгаллаган катта иссиқхона - «теплица»га ташриф буюриб, унда ўстирилаётган тропик ўлкаларга хос лимон, апельсин, мандарин дарахтларини кўрасиз. Истиш тизими ҳам Ж. Вашингтоннинг чизмалари асосида қурилган. Гап шундаки, бу ернинг соҳиби боғбончилик ишларига жуда қизиқувчан инсон бўлган. Олма, ўрик, шафтоли каби кўплаб мевалар қатори субтропик мева дарахтлари ҳам маҳаллий шароит (аввал айтганимдек, бу жойларнинг об-ҳавоси бизникидан фарқ қилмайди) га мослаштирмоқчи бўлиб, турли тажриба амалиётларини ўтказган...

Уй-музейнинг ҳар бир хонасидаги жиҳозлар, бу ерда ҳукм сурган муҳит ҳаёлингизни ўтмишнинг кўҳна бўсағаси томон етаклаб кетгандай бўлади. Гўё хонадон соҳиблари қаергадир чиқиб кетишган-у, ҳали замон кайтиб, келиб қолишадигандек таассуротга эга бўласиз.

Уйнинг орқа эшигидан олди кенг равонли, баланд устунлар билан шарқона қилиб қурилган кенг айвон сахнига чиқасиз. Шунда кўз олдингизда катта кўм-кўк, зумрад майдон, унинг этагини қоплаб ётган қуюқ дарахтзор, ундан-да нарида худди адоғи чексиз уммондай бўлиб Потома дарёсининг мавжли тўлқинлари намоён бўлади.

Яшил майдон оралаб кетган сўқмоқ бўйида «Мевазор боғ» деган кўрсатғич ва икки туп баҳайбат, яланғоч шохларини кўм-кўк шиғил ҳосил қоплаган ёнғоқ дарахтига кўзингиз тушади. Улар остини кўрпа бўлиб қоплаган хазон-резги барглар орасида сочилиб ётган бизнинг хонаки ёнғоқдан йирикроқ, пўсти палағда бўлиб очилиб қолган мевалар кўзга ташланарди. Бир донасини

кўлимга олиб, каттиқ қисгандим, иккига бўлиниб кетди. Мағзи оқимтир. Мазаси ўзимизда ўсадиган ёнғоклардан фарқи йўқ эди.

Сал нарироқда эса шохлари майда, сап-сарик ҳосилга бурканган лимон дарахтига кўзимиз тушди. Унинг ҳам мевалари ер билан битта бўлиб, тўкилиб ётарди. Ҳиди йўқ. Мазаси тахир... Жорж Вашингтон бу ернинг иқлимига мослаштиришга муваффақ бўлган ягона субтропик мева шу экан...

«Вашингтон боғи» худди ўзимиздаги Ўзбекистон боғларининг октябр ойи манзарасини эслатарди; шафтоли барглари кўм-кўк, қуюқ ва баравж. Кўзни яйратади. Олма, нок, гилос шохларини қоплаб олган хазонрезгилик эса, кўнгилда қандайдир хазинлик уйғотади.

Кираверишда ёзилган эслатманомага қараганда, бу ер «Колониал Америка давридаги энг чиройли ва шухрати узокларга кетган боғлардан бири» бўлган.

Резавор экин дала пайкаллари; карам, бақлажон, кулупнай, сабзи, пиёз, помидор, қалампир, укроп, зелдир, турли райҳон навлари... хуллас бизда нима ўсса, ҳаммаси шу ерда мавжуд эди...

Кенггина полиз пайкали бўйлаб айланиб юрибмиз. Куз ҳавосининг таъсириданми, палак барглари анча сарғайиб қопти. Ҳосил эса майда, Бирок, мўл.

Вашингтон бобо замонида эгат тортиш урф бўлмаган эканми, унинг пуштаси кўринмас, теп-текис майдонни эслатарди. Яна, негадир қовокни ҳам полиз экинлари қаторида кўришган чоғи, каттагина жойни шу экин эгаллаганди.

Бу ерда одам диққатини ўзига қаратадиган нарсалардан бири, полиз пайкали ўртасига ўрнатилган чайла - қапа эди. Тавба, дейман, айнан Камолхоннинг Балтимордаги даласида қад ростлаб турган чайланинг ўзи! Бу томонларда ҳам биздагидай полиз қоровуллари бўлган

экан-да, деб ўйлаб қоламан... Бир пайт... сарғайиб, банд бериб ётган қовунчалардан бирини олиб, баланд кўтарган ҳолда суратга тушаётгандим, чайла томондан «Хэ-й - хэ-й!» («ҳой-ҳой») деган овоз эшитилиб қолса бўладими...

Аслида қовундан еб кўриш ҳам мумкин экан. (Аммо, ўта эҳтиёткор америкаликлар биров қондасини келтириб, сўйиб бермагунча ейишмайди). Бироқ, зиёратчиларда полиз «сафари»дан «эсдалик» қолсин деб чайланинг томига қисқа тўлқинда ҳаракатга келувчи «қоровул» динамик ўрнатиб қўйишгани маълум бўлди...

Қароргоҳнинг алоҳида ажратиб қўйилган «Қишлоқ хўжалик», «Чорвачилик» бўлимларида одамлар ўша қадим пайтидаги иш кийими, эскича удум бўйича меҳнат қилиб юришибди. Замон тескари айланиб, Жорж Вашингтон даврига тушиб қолгандай ҳис қилади одам ўзини.

Кичкина кулбада темирчилик - деҳқонлар учун зарур бўлган турли хўжалик дастгоҳлари ясаб, умргузаронлик қилиб келаётган «ўша замоннинг» бир эркак, бир аёли билан суҳбатлашиб қолдим. Улар XVII аср бошларидаги жаноб Вашингтоннинг хизматкори сифатида «яшаётган» бўлсалар-да, XXI аср ҳисоби бўйича соатбай дурустгина маош олишаркан. Ишдан бўш пайтларини «ҳозирги замон»да музейдан бир чақирим наридаги ўз уйларида ўтказишаркан.

Лутфи ширингина ўрта яшар «батрак» менинг илтимосимга йўқ деёлмади. У ўз юмушини тўхтатиб, ичкарироқда қандайдир хайвон жунларидан урчукда ип йигириб ўтирган жувонни ёнига чақирди.

– Кел, бу ёққа. Меҳмоннинг сазаси ўлмасин. Гарчи биз «ҳозир яшаб турган замон»да бунақа ажойиботлар ҳеч кимнинг тушига кирмаган бўлса-да, жаноб билан сувратга тушиб қўййлик. Авлодларга эсдалик бўлиб қолади.

Бу «хўжалик»нинг Потوماк дарёси қирғокларида балиқчилик ширкати ҳам бўлган. Ҳозиргача ўша қадимги русум қайиқларида балиқ овлашади. Истасангиз, улар билан сайр қилишингиз, балиқдан тайёрландиган «ўша даврга оид таомлар»дан татиб кўришингиз мумкин.

Хуллас, «Миллит отаси» деган шарафли номга эга бўлган бу инсон ҳаётига боғлиқ қароргоҳ - музейнинг очиқ осмон остидаги каттагина қисми билан унинг кўпдан-кўп сўқмоқлари бўйлаб юриб, обдон танишман десангиз, бир неча кун ҳам камлик қилади.

Энди бу улкан даргоҳ эгасининг ҳаёти ва фаолияти билан боғлиқ тарихий воқеалар ҳақида гапирадиган бўлсак, Жорж Вашингтон 1789 йилда Американинг биринчи президенти этиб сайланганидан кейин ҳам Маунт Вернондаги ўз мулкидан узилиб қолмади. У бу ерга тез-тез ташриф буюриб турар, ўз «хўжалиги»ни янада гуллаб-яшнаб, ривожланиши ҳақида қайғуриб, янгидан-янги таклифларни ўртага ташлар ва уларни амалга ошириш йўлида жонбозлик қиларди.

Ўша йиллар Маунт Вернонда президент чизмалари асосида қишин-ёзин ҳавоси мўътадил салқин бўлиб турувчи ўнта совутгич-омборхона қурилиб, уларда мева-чева, сабзавот ва бошқа турли маҳсулотлар узоқ муддатгача сақлаб келинган.

Ҳозир ҳам замонавий «холодильник»ларни эслатувчи бу иншоотлар аввал қандай бўлса, шундайлигича ҳаммаси «ишлаб» турибди.

Жорж Вашингтон ўз замонасининг илғор ихтирочиси ҳам бўлган.

«XVII асрнинг мўъжизаси» деб ном олган уч қаватли қилиб пишиқ ғиштдан тикланган «корхона» биноси унинг кашфиётлари силсиласига киради. Бинонинг ён томонидаги улкан чархпалак икки-уч саржинча

юқоридан отилиб тушувчи сув ёрдамида айланиб, иккинчи қаватдаги тегирмон тошларини ҳаракатга келтирган, буғдой, маккажўхори донларини ун қилиб тортган. Учинчи қаватда эса, айланма «агрегатлар» ёрдамида ўсимлик уруғларидан истеъмол ёғлари олинган. Ҳамда шу атрофдаги боғларда етиштирилган мевалардан турли шарбатлар, қиёмлар тайёрлаб одамларга тарқатилган.

Дикқатга сазовор жойи шуки, «корхона» ҳамон ишлаб турибди. Буни кўрган одам ҳайратга тушади.

Қароргоҳ музейга тааллуқли 22 бўлимдан иборат бинолар мажмуининг анчагина қисмини Жорж Вашингтон номи билан боғлиқ кўпдан-кўп тарихий ҳужжатлар, китоблар, ўша даврга оид воқеалар тафсилоти акс эттирилган панорамалар ҳамда президентнинг шахсий буюмлари эгаллаган.

Бу ерда йирик китоб дўкони, «супер маркет»лар, совға-салом расталари мунтазам йил-ўн икки ой давомида ишлаб туради. «XVII аср Маунт Вернон таомлари»дан тотиб кўришингиз мумкин.

Ж. Вашингтон 1799 йилнинг 14 декабр куни кечаси ухлаб ётган жойида вафот этди. Аввалдан қилган васиятига кўра, уни ота-онаси жасади ёнига, Маунт Вернон қароргоҳининг осойишта, қалин дарахтлар билан қопланган гўшасига дафн этдилар... Кейинчалик шу ерда мавзолей қад ростлади. Ундан сал нарироқда алоҳида ёдгорлик кўзга ташланиб турибди. Бу ёдгорлик шу қароргоҳга меҳнати сингган 300 деҳқон-хизматчилар хотирасига ўрнатилган.

1858 йили бу қароргоҳ-музей Маунт Вернон шаҳар Хотин-қизлар жамияти томонидан «Мемориал музей» деб эълон қилинади. Ва шундан бери бирор кун дам олишсиз ишлаб келмоқда. Унинг эшиклари кечаю кундуз ҳамма учун очик.

ИККИНЧИ БОБ

ИБРАТ НАМУНАСИ

Хўш, Жорж Вашингтон ўз замонаси (ҳозирги замон) нинг (ҳам) ишбилармон моҳир фермери ҳамда ҳарбий саркардаси бўлган экан, АҚШ давлати олдида биринчи президент сифатида қилган хизматлари қандай, деган савол туғилиши табиий, албатта.

1789 йилнинг март ойида Конфедерация Конгрессининг мажлиси чақирилиб, айна шу кунни АҚШ давлати барпо этилган кун сифатида белгилаш ҳамда унинг биринчи президенти учун сайлов ўтказиш ҳақида қарор қабул қилинди. Давлат раҳбарлигига номзод сифатида бир овоздан Ж. Вашингтон номи кўрсатилди. Ўша йилнинг 30 апрелида ўтказилган сайловда у яқдиллик билан президент этиб сайланди.

Вашингтон «Қўшма Штатларнинг Конституция тамойилларига риоя қилиш ва унга содиқ қолиб, ҳимоялаш» йўлида президентлик бурчини шараф билан аъло даражада ижро этишга қасамёд қилди.

Албатта, ҳар бир ишнинг бошланишида, айниқса, давлатни бошқаришда тамал тошини қўйилиши мураккаб жараёндир. Жорж Вашингтон энг масъулиятли лавозимга ўтирган пайтда яқиндагина қабул қилинган Конституция ҳали тўла шаклланмаган, унга риоя қилиш йўриқлари тўла-тўқис фуқаролар онгига етиб ҳам бормаганди. Бундан ташқари, янги ҳукумат дурустроқ бошқарув тизими-

га эга эмас, солиқлар тўлаш ўлда-жўлда, суд юритиш йўл-йўриқлари ишлаб чиқилмаган, қонунларни ҳаётга татбиқ этишининг ҳам имконияти йўқ эди.

Армия тарқоқ, ҳарбий-денгиз куролли кучларининг фаолияти деярли тўхтаб қолганди.

Ж. Вашингтон ташаббуси билан Конгресс тез суратда Давлат ва Хазина Департаменти вазирлигини тайинлади. Бош судья ҳамда унинг беш ёрдамчисидан иборат Олий Суд ҳайъатини таъсис этиш орқали федерал суд тизими жорий этилди. Шунингдек, малакали Мудофаа вазири, Адлия вазири ҳам тайинланди. Ва шулар асосида барча департаментларнинг раҳбарларидан иборат «Америка президент кабинети» ташкил топди.

Ж. Вашингтон ўз атрофига халқ орасида обрў-эътибор қозонган сиёсатчи Томас Жефферсон, молия ишлари бўйича йирик мутахассис Александр Ҳамилтон сингари заковатли кишиларни жамлаган, мамлакат тақдирига алоқаддор ҳар бир масалада улар билан бамаслаҳат, ягона фикрга келгандан кейингина зарурий қонунларни қабул қиларди.

Худди шу пайтларга келиб европаликларни Америкага «қизиқишлари» кучайган, китъа аҳолиси улар ҳисобига кўпайгандан кўпайиб борарди.

Ж. Вашингтон бошлиқ янги ҳукумат меҳнатга чанқоқ «чет»дан келувчиларга «маҳаллий аҳоли» билан тенг ҳуқуқлилиқ асосида кенг имкониятлар яратиб берди.

Шунинг асосида муҳожирлар мамлакат сарҳадларида яшовчи «янги англияликлар», пенсильванияликлар Оҳайо кенгликлари, Виржиния ҳамда королиналиклар билан Кентукки, Теннисининг бепоён серунум дала-дашлари томон силжиб боришар, янги ерларни ўзлаштириб, буғдойзор-у боғ-роғларга айлантиришарди.

Турмушда асқотадиган турли-туман анжому меҳнат куруллари ҳамон ибтидоий усулда ясалса-да, Аме-

рика бўйлаб саноатлаштиришнинг замонавий тамойиллари аста-секин қанот ёза бошлади... Зеро, давлат бошлиғининг ўзи ишлаб чиқаришда инқилобий техник бурилиш яратиш тарафдори бўлганлиги юқорида келтирилган мисоллардан маълум.

Массачусетсда тўқимачилик корхонаси ишга туширилиб, енгил саноатнинг илк йўналишига асос солинди.

Коннектикут шаҳрида тунокадан ясалган қурилиш анжомларининг дастлабки намуналари ва механик соатлар ишлаб чиқарила бошлади..

Нью-Йорк, Нью-Жерси, Пенсилванияда қоғоз, шиша, темир хомашёларидан турли рўзғор буюмлари ишлаб чиқариш йўлга қўйилди.

Кемасозлик саноати шу даржада ривожландики, бу соҳада ҳамон пешқадамликни қўлдан бой бермай келатган Англиядан ўзиб, айти шу йиллар Америка савдо кемалари Хитойгача етиб борди.

АҚШ танг бир шароитга тушиб қолган пайтда уни бошқариш масъулиятини ўз зиммасига олган Жорж Вашингтоннинг оқилона юргизган сиёсати мамлакатнинг шаклланиши, тез суръатлар билан ривож топишида катта аҳамият касб этди.

УЧИНЧИ БОБ

РАҚОБАТЧИ НОМЗОДЛАР

Жорж Вашингтондан кейин қарийб 219 йил ўтгач, Америка мамлакатининг навбатдаги 44 президентини сайлаш йўлида қизғин баҳс, мунозаралар авж олган кунларнинг гувоҳи бўлиб юрибман.

Ҳозир президентлик лавозими учун курашнинг аёвсиз тус олган, ҳал қилувчи кунлари яқинлашиб келмоқда.

Кураш АҚШдаги энг йирик партиялар ҳисобланмиш республикачи - Маккейн, демократлар вакили Обама орасида авжга минган.

Маккейннинг сиёсий йўналиши консерватив қарашларга мўлжалланган. Яъни солиқлар миқдорини камайтириш, ижтимоий муаммолар учун сарфланадиган харажатларни қисқартириш, анъанавий оила муносабатларини мустаҳкамлаш, абортни қонун йўли билан таъқиқлаш ҳамда нолегал - ғайри қонуний тарзда Америкада яшаётган чет эл фуқароларини мамлакатдан чиқариб юбориш, Конституцияни ўзгартиришсиз аввалги ҳолича сақлаб қолиш ва ҳоказолар...

Демократлар либералликка мойил сиёсат тарафдорлари бўлиб, дастурлари қуйидагича эди: беморлар, ногиронлар ва кексалар учун давлат томонидан кўрсатиладиган ёрдамни кўпайтириш, кам таъминланган оилаларнинг олий ўқув юртларида таълим олаётган фарзандлари учун янада кўпроқ имтиёзли грантлар ташкил этиш, кичик ва ўрта бизнесни қўллаб-қувватлаш,

истеъмолчилар ҳақ-ҳуқуқини ҳимоялаш, экологик муаммоларга катта эътибор бериш, йиллик даромади 250 минг доллардан юқори бўлган кишилардан олинadиган солиқ миқдорини кўпайтириш, ўртача ойлик олувчилардан солиқ миқдорини камайтириш, аборт муаммосини аёлларнинг ўзи ёки оила томонидан ҳал этиш, амалдаги конституцияга зарурат туғилган пайтда ўзгартиш ёки кўшимчалар киритиш, нолегал яшаётганлар муаммосини уларга зуғумкор чоралар кўрмасдан ўз жойида ҳал қилиш...

Ташки сиёсат бобида Маккейн Вьетнам уруши қатнашчиси - ҳарбий зобит сифатида қаттиққўллик билан сиёсат юргизишини ўз тарафдорлари олдида сўзлаган нутқида бир неча бор таъкидлади.

Обама эса бу масалада эҳтиёткорроқ йўл тутди... Лекин Россиянинг Грузияга нисбатан босқинчилик уруши масаласида ҳар икки номзоднинг қарашлари муштарак. Дунё мамлакатлари каби улар ҳам мазкур давлатнинг худудий яхлитлиги сақланиб қолиш тарафдори эканлигини изҳор этмоқдалар.

Телевидение Маккейн билан Обаманинг ўзаро баҳсларини тўғридан-тўғри экран орқали кўрсатди. Мавзу асосан сиёсат ҳақида бўлиб, Ироқда давом этаётган уруш, Эроннинг ядровий программаси, Россия - Америка муносабатлари қандай бўлишлигини ўз ичига оларди.

Бу ўзаро фикрлар тўқнашуви «дуэли»да Маккейн яна бир бор ютқазганини, ҳатто Покистон ҳукумати бошлиғи исмини «Кадари» дея нотўғри айтгани, Эрон президенти исмини эса айтишга анча қийналганини турли ахборот воситалари ўша куниёқ ҳамма ёққа овоза қилди.

Си-Эн-Эн зудлик билан бир неча соат ичида мана шу икки номзод «баҳси» муносабати билан кўпчилик теле-томошабинлар орасида сўровнома ўтказиб, Обамани

51 фоиз, Маккейн эса 38 фоиз «овоз» олганини эълон килди.

Обама ўз «рақиби»нинг ютқазилари сабабини унинг «оддий америкаликлардан узоқлашиб қолганида» дея баҳолайди.

Сайлов кунлари якуни муносабати билан кўрсатилган рақибларнинг сўнгги «телемунозара»си пайтида ҳам америкаликларнинг учдан икки қисми Обама «ютгани»ни тан олди.

Қора танли бўлғуси президентининг бундай муваффақиятлар пиллапоясига кўтарилиши учун туртки бўлган амалдорлик салоҳияти ҳам унча залворли эмас: аввал Иллинойс штатидан сенатор бўлган. 2006 йилда эса шу штатнинг Вашингтондаги Капитолий девонида махсус вакили сифатида фаолият кўрсатган. Тўғри, бунгача Барак Хусайн Обама ўз иқтисоси бўйича илмий иш билан ҳам шуғулланган. Бунга мисол тариқасида Америка матбуоти саҳифаларидан бирида яқинда чоп этилган мақолани келтириш мумкин.

Унда ҳикоя қилинишича, бундан бир неча йил аввал «бўлажак президент» бир гуруҳ АҚШлик қишлоқ хўжалик ўсимликларини зарарли хашаротлардан ҳимоя қилиш соҳаси бўйича мутахассис олимлар делегацияси билан россиялик «ҳамкасблари» хузурига ташриф буюрган. Делегация аъзолари Подмосковьёдаги илмий текшириш институтига қарашли тажриба участкасида бўлишган.

Меҳмонлар далаларни айланиб юришганда улар ичидан кимдир «Жаноблар, бир дақиқа вақтингизни олиб, ҳозир тарихий воқеа сифатида сувратларингизни тушираман. Чунки орангизда шундай одам борки, арзимас йиллар ўтгач, уни ғурур билан эслаб юрасизлар; диққат, менга қаранглар», дейди-да мезбон ва меҳмонларга апарати «кўзи»ни тўғрилайди. Газета ўша тарихий сув-

ратни эълон қилган, ўртада оқ кўйлак, қора костюм-шимдаги оддийгина бир йигит кўзга ташланиб турар, бу Барак Хусайн Обама эди.

Чинданам диққатга сазовор шу воқеани Россия матбуоти эсладими, йўқми, мана, ойлар ўтаяптики, аниқ бир нарса дейиш қийин. Лекин Москва нашрларини шунча кузатиб, бундай «хабар»га кўзим тушмади...

Сиёсий таҳлилчиларнинг фикрларига кўра, Маккейн ўз мағлубияти томон биринчи қадамни Аляска штатининг губернатори, собиқ гўзаллик маликаси Сара Пейлинни «Агар ғалаба қозонсам, вице президентликка тайинлайман» деган баёноти билан қўйган.

Тўғри, республикачилар номзоди айтган бу сўзлари орқали кўпчилик аёллар, айниқса, Ҳиллари Клинтон хоним мағлубиятидан аламзада бўлиб юрганлар овозини ўзига қаратиб олишдан умидвор бўлиб, шундай қилган. Аммо Маккейндай ҳаётнинг аччиқ-чучугини тотиб кўрган кишининг ўйламасдан бу қарорга келиши, ўзининг бошига битган бало бўлди.

Демократларга ён босувчи матбуот, телевидение, радиодан «Пейлин», «Аляска» сўзлари тушмай қолди. «Вице президентликка номзод» хонимнинг авра-астарини чиқариб, жамийки «ноқуслик» томонини элга ошқор қилиш компанияси бошланиб кетди.

Хўш, Сара Пейлиннинг ўзи ким?

Айдаҳо штатида туғилган. Алясканинг Василла шаҳрида улғайиб, вояга етган. Университет журналистика факультетини битириб, бир неча йил телевидениеда спорт шарҳловчиси бўлиб ишлаган. 1984 йили «Аляска маликаси» танловида ғалаба қозонган. 1988 йили маҳаллий эскимос, узун бўй, соқолли Тод исмли йигитга турмушга чиққан. Уч қизи, икки ўғли бор. Бир моторли самолётни бошқаради. Балиқчиликка ишқивоз. Овни ҳам яхши кўради. Овчилар ассоциацияси аъзоси.

Пейлиннинг ётоқхонасидаги каравоти пойгоҳига отиб, териси шилинган ҳайвон пўстаги ташлаб қўйилган. У ҳар куни шуни топтаб, ухлашга ётади. Бу табиат муҳофазаси ва экология жонкуярлари учун катта дастак бўлди.

Амал пиллапоялари ҳақида гапириладиган бўлса, аввал шаҳар ҳокимлигида маъмур бўлиб ишлаган. Сўнгра Аляска нефть-газ захираларини асраб-авайлаб сақлаш кампаниясини бошқарган.

17 ёшли катта қизи Бристол ҳали турмушга чиқмаган, бироқ, корнида 5 ойлик ҳомиласи бор.

Яна энг қизиғи, Маккейн томонидан Пейлинни вице президентлик лавозимига номзод сифатида эълон қилиниши билан уни биринчилардан бўлиб табриклаган Б.Обама бўлди:

- Катта муваффақиятлар тилайман. Бироқ, ҳаддан зиёд улкан зафарлар тилашга ҳозирча ожизман, - деган хулосаларни ўқиш мумкин эди у йўллаган телеграммада.

Шу ерда Пейлин хоним бош губернатор сифатида бошқараётган мамлакатнинг энг иқлими совуқ ва инжиқ, шунинг билан қазилма бойликлари сероб Аляска штати ҳақида қисқача тўхталиб ўтишга тўғри келади: 1876 йили узоқ «савдолашиш»лардан сўнг, ниҳоят Рус Америкаси деб аталувчи Аляскани олди-сотдиси ҳақида АҚШ ва Россия орасида расмий Шартнома имзоланди.

Россия ҳукумати 1866 йилдан бери бу савдо ҳақидаги масалани кўтариб келар, бироқ, Америка ер юзининг олис бир чеккасидаги яшаш учун бутунлай шартшароити йўқ, яйдоқ, совуқ музликлардан иборат ерни сотиб олишга иккиланарди. Кўпчилик ҳам, Конгресс ҳам бу «қакраб» ётган ернинг сотиб олинишига қарши эди.

Аммо ўша пайтдаги президент Андю Жонсон ва унинг давлат котиби Уильям Стюарт Аляскани сотиб олиш тарафдори эдилар ва Конгресс аъзоларидан

кўпчиликни кўндириб, Россия ҳукумати учун ўша пайтлар жуда ҳам зарур бўлган маблағ миқдорини ундиришга эришадилар.

Ана ўшанда президент ва давлат котиби бошига не маломатлар ёғилмаган. Уларни «русларга сотилган»ликда айблашган. Ҳатто Стюартни «хоин» деб атаб, истеъфого чиқишини талаб қилувчиларнинг норозилик акциялари ҳам бошланган... Аляска бир мунча вақт «Стюартнинг қарғиш теккан ери», «Стюартнинг муз сандиги» деб юритилган. У ерга ҳеч ким бориб яшаб, бирор иш билан шуғулланишни истамаган.

Бироқ, орадан йиллар ўтиб «Қор ва музликлар сайҳонлиги» деб юритилувчи бу ўлкадан олтин конлари топилиши, яна озгина вақтдан кейин нефть-газ захираларининг очилиши кўпчиликда Аляскага нисбатан муносабатни бутунлай ўзгартириб юборди...

Хуллас, Маккейн томонидан айтилган номзодликка тавсия баҳона қаҳратон совуқ қўйнидаги Аляска губернаторининг табиати ҳам анча қаҳрли эканлиги кўпчиликка маълум бўлиб қолди.

Сиёсий журнал зарварақлари Пейлинни қўлида милтиқ билан овчилик қилиб юрган пайтида олинган суратлар билан тўлиб-тошди. Тез таъсирланувчи америкаликлар учун аёл кишининг жонли ҳайвонлар оламига бўлган мана шундай «шафқатсиз» муносабатининг ўзи кўпчилик орасида қаҳр-ғазаб уйғотди.

Ана шундан кейин «малика»нинг ҳали очилмаган кўпдан-кўп айбли ишлари бирин-кетин чувалашиб чиқа бошлади. У ҳақда нималар ёзишмади, дейсиз... Ҳатто ер юзидаги иқлимнинг ўзгариб бораётганига қарши курашмай, бепарволикка берилаётгани ҳақида ҳам!..

Француз киноюлдузи Бриджит Бордо унга «очик хат» йўллаб, «аҳмоқона бу йўлдан қайтиш» маслаҳатини берди... Америкаликларнинг ардоқли қўшиқчиси Мадонна

«концертларимга Пейлин яқин йўламасин» дея матбуот саҳифаларида жар солди.

Нима бўлганда ҳам сайловолди компанияси даврида салгина нотўғри қўйилган қадам ёки ўйламай айтиб юборилган бир оғиз ножўя сўз ҳам кутилмаган аксадоларга сабаб бўлиши мумкин экан...

Яна, президентликка номзодлар бўйича тарафкашликлар баъзан йиллар давомида тинч-тотув яшаб келган қўниқўшнилари орасига ҳам нифоқ солиши ҳеч гап эмас...

Шу кунлар Американинг қайси кўчаси бўйлаб юрманг, ҳар икки томондаги ҳовлилар рўпарасига ўрнатиб қўйилган ихчамгина металл «тахтача»га кўзингиз тушади. Уларнинг ҳаммаси бир хил ёрқин ранглар билан чиройли қилиб ишланган ташвиқот рекламаларидир. Фақат ёзуви бошқа-бошқа - ё «Маккейн» бўлади, ёки «Обама». Бу ким қайси тарафда бўлса, ўшанга мўлжаллаб чиқарилган «бирдамлик» белгисини 20 долларга истаган жойдан, хоҳлаганча сотиб олишингиз, ўз ҳовлингиз олдидаги яшил майдончага 2-3 тадан қилиб, ўрнатиб қўйишингиз мумкин. Чунки ўтган-кетган ким томонда эканлигингизни билсин. Сизга эргашсин!

Кўни-кеча Вашингтонда чоп этиладиган нуфузли газета кўпчилиги судьялар бошини қотириб турган бир «Процесс» ҳақида салмоқдор мақола эълон қилди. Унда ёзилишича, ёнма-ён яшайдиган икки қўшнининг бири Обама, иккинчиси Маккейн тарафдори. Шунинг учун улар ҳовлилари қаршисидаги яланглик - кўкалам майдончага ўзлари овоз бермоқчи бўлган номзодлар «лавҳачаси»ни ўрнатиб қўядилар... Бироқ, «Обама» ғойиб бўлиб қолаверади. Бу ҳодиса бир неча марта тақрорланади... Ташвиқот «тахтачаси»ни сотиб олавериш жонига теккан қўшни ўғрини қўлга туширмоқчи бўлиб, ҳовли чегарасига (одатда Америкада бу вазифани оқ ранг билан тортиб қўйилган чизиқ ёки қоқиб

қўйиладиган қозик ўтайди) кўринмас сим ташлаб, унга кам кучланишли электр токи юбориб, пойлоқчилик қилади... Бир пайт ярим кечада ёш боланинг қичкириғи эшитилади. Ҳамма оёққа туради. «Обама»ни ўғирлаб, нарироқдаги қуюқ дарахтзор ичига яшириб қўяётган «Маккейнчи» кўшнининг 12 яшар ўғли бўлиб чиқади.

Ток уришидан қаттиқ қўрқувни бошидан кечирган «жабрдийда» бола томонидан ёзилган даъво «ариза»сида «Обамачи» кўшнининг «ўз жонига қасд қилмоқчи» бўлганлиги баён қилинган... Бироқ, Қонунда «бировнинг мулкига ғаразли мақсадда бостириб киргани учун» деган, жиноятни оғирлаштирадиган банд ҳам бор. Бошқа томондан бола ҳали балоғат ёшига етмаган. Судга тортишнинг мутлақо иложи йўқ... Баъзан, бундай чалқаш масалалар ечимида кўпчилик мукамал деб юрадиган Америка қонунлари ҳам ожизлик қилиб қолади, шекилли...

Хуллас, шунақа гаплар. Ҳозир Америка ўз тарихида илк бор қора танли фуқаро ёки анъанавий «оқ танли» фуқарони президентликка сайлаш арафасида турибди.

Улардан ким ютиб чиқади, қайси томон мағлубиятга учрайди, номаълум.

Лекин, бу масала кўпчилик ижтимоий фан ҳамда сиёсат намояндалари қатори математик олимларнида тинч қўймаётганга ўхшайди. Сайловларнинг бориш натижалари билан шуғулланувчи махсус ассоциация маъмурияти томонидан тарқатилаётган маълумотларга қараганда, 9 та математик «ечим»нинг 6 таси Б.Обама фойдасига ҳал бўлган. У президент сайловида энг кам билан 52 фоиз овоз олиб, ғалаба қозониши мумкин.

Бу «башорат»ни ишлаб чиқишда АҚШнинг 11 та йирик университетларидан 11 нафар математик олим иштирок этган.

Яна шу ассоциация фаолларининг таъкидлашлари-ча, математик усуллар билан бирор воқеа ривожига

баҳо бериш ҳар қандай жамоат фикрига таянишдан кўра самаралироқ эмиш.

Мисол тариқасида 2004 йиллардаги Ж.Бушнинг иккинчи муддатга сайланиши билан боғлиқ математик ҳисоб сўровномалари нисбатан анча аниқ далилий ҳужжат вазифасини бажарган.

Бу сафарги ютуқ ким томонда бўлишини олдиндан аниқлаш учун Савдо Корпорациялари ҳам ўзларига хос фойдадан холи бўлмаган усулни ишга солиб кўрдилар: Маккейн ва Обаманинг резина ниқоб (маска)ларини оммавий суратда ишлаб чиқариб, бутун Америка бўйлаб сотувга қўйдилар.

Натижа шундай бўлдики, 43 фоиз аҳоли республикачилар, 57 фоизи эса демократлар «ниқоби»ни харид қилган.

Демак, Б.Обаманинг обрўйи кўтарилиб бормоқда. Шунинг устига яна бир омад демократлар номзоди томон кулиб боқди; республикачилар партиясининг таниқли вакилларида бири, АҚШнинг собиқ давлат котиби Колин Пауэлл оммавий ахборо вакилларига интервью бериб, Обамани «Миллий ва Халқаро майдонда ўзгаришлар даврини бошлаб берувчи навқирон авлод» деб атади.

Президент Рейган даврида мудофаа ишлари бўйича унинг бош маслаҳатчиси бўлиб ишлаган, сиёсат бобида анча тажрибага эга тўрт юлдузли генерал Пауэллнинг Обама «одами»га айланиши демократларнинг янги ғалабасидир, деб баҳоладилар кўпчилик оммавий ахборот воситалари шарҳловчилари.

Яна, ким билади, дейсиз. Кўпни кўрган сиёсат дарғалари ичида Америка тарихида кутилмаган ўзгаришлар рўй бериб, умидбахш башоратлар чиппакка чиққан пайтлар кўп бўлганлигини айтувчилар ҳам анча-мунча.

«Жўжани кузда санайдилар» деганларидек, ҳамма нарсага 15 ноябрдан кейин аниқлик киритилиши айтилмоқда.

ТЎРТИНЧИ БОБ

ТАШҲИС ВА ТАЪРИФ

Бўлажак президент Обамага тааллуқли барча фазилат ва камчиликлари, ундан кейин асосий салоҳияти - давлатни бошқариш бобида юргизажак сиёсат йўналиши тўғрисида газета-журналлар ёза-ёза, телевидение, радио ҳам кўрсатиб, ҳам гапиравериб чарчади, шекилли, энди-ги навбат рухшуносларга келди.

Бу соҳанинг анча-мунча тажриба орттирган устумон намояндалари Обамада мавжуд психологик ҳолатни «ишончли» ташҳислар орқали кенг кўламда таърифлай бошладилар.

Уларнинг бир гуруҳи «Бу одамнинг қонида авлоддан авлодга ўтиб келаётган қадим юнон афсонавий қаҳрамонларига хос салобат ва ўзига ишонч, қийинчиликларга бардошлилик мавжуд», дея изоҳламоқчи бўладилар. Бошқа гуруҳ эса бу гапларнинг аксини айтади.

Ҳатто Обама ҳали президентлик курсисига ўтирмасдан туриб, йўл қўяжак хато ва камчиликлари ҳақида башорат қилувчилар ҳам топилиб турибди.

Бутун элга овоза қилиб айтилаётган фикр-мулоҳазалардан қай бири тўғри-ю, қай бири ҳақиқатдан йироқ, фарқига етолмай қоласан, баъзида.

Яна бир тоифа таъбирчилар Обамада яширин темир интизомга мойиллик бор, бу «қора танли»ларга хос жўшқинлик ифодаси бўлса-да, қавмпарастилик тушунчасидан йироқ дейдилар, чунки у ёш болалигидан тор-

тиб, то уйлангунга қадар «оқ танли» бувиси тарбиясида бўлган экан.

Дарвоқе, Обаманинг анча кексайиб қолган шу бувиси ҳамма сайловчилар қатори ўз набираси учун овоз берган-у, унинг ғалабаси ҳақидаги қувончли кунларга етолмай, ҳаётдан кўз юмди.

Бу нохуш хабарни эшитган Б.Обама сайловчилар билан учрашув энг қизгин тус олиб турганига қарамай, бувисининг дафн маросимида қатнашиш учун Гавайяга учиб келади... Бироқ, синчков кузатувчилар унинг кўзларида ёш кўрмайдилар.

Бу ниманинг аломати? Бағритошликми, ёки ўзини тутта билишми?

Кўпчилик буни қийин вазиятда эсанкираб қолмай, ирода кучи билан йўғрилган сабр-тоқат белгиси деб баҳолади.

Дарвоқе, Обама дунё бўйлаб бош кўтара бошлаган таназзул туфайли Америка синов кунларига рўбарў турган бир пайтда, сайловчилар билан учрашувларда ўзини ниҳоятда босиқ тутар, баъзи сиёсий воизларга ўхшаб куйиб-пишиб, мавжуд муаммоларни арзимас вақт ичида ҳал қилиб юборадиган, йиғилган тумонот одам кўнглида порлоқ умид учкунлари алангалатадиган оташин нутқлар сўзламасди.

Обаманинг мана шу фазилати ҳам одамлар диққатини ўзига тортарди.

Газеталардан бири ундаги бу «совуққонлик»ни «зарурат туғилиб қолган вақтда вазиятга қараб фойдаланадиган кучли ирода рамзи» деб баҳолаб, бундан бир неча йил олдин «Эйр Канада» авиакомпаниясининг Торонтодан Лондонга парвоз қилаётган самолёт учувчисининг қахрамонона маҳоратига қиёслади.

Ўшанда йўловчилар билан лик тўла ҳаво лайнери нақ Атлантика уммони устидан учиб ўтаётганида ёрдамчи

учувчи бирдан эс-хушини йўқотиб, самолётни муқаррар ҳалокатга дучор этувчи хатти-ҳаракатлар қила бошлайди, ўтирган ўрнидан сакраб туради-да, кабинадаги энг нозик бошқарув тизимларни тепиб синдирмоқчи бўлади. Вазиятни яшин тезлигида англаб етган учувчи шериги устига ёпирилиб, зудлик билан бош стюардесса кизни чақиради. Икковлашиб боғлагичлар ёрдамида «тўполончи»ни тинчлантиришади. Самолёт бир қалқиб, бепоён океан устига шўнғиган бўлади-да, яна ҳавога кўтарилиб, яқин масофада бўлган Ирландия аэропортларидан бирига бориб, кўнади.

Рўй берган ушбу фавқулодда ҳолат юзасидан текширув олиб борган нуфузли халқаро эксперт гуруҳи шундай хулосага келади: учувчининг хушёр тортиб, тезкорлик билан танг вазиятга қараб амалга оширган моҳирона хатти-ҳаракати туфайли муқаррар рўй бериши мумкин бўлган катта фожиали ҳалокатнинг олди олинган. Агар у бир неча сонияли вақтни бой берганида эди...

Шундан кейин газета савол ташлайди: Обамани ўша учувчига ўхшатиш мумкинми? Мумкин! Фақат улар орасидаги фарқ шуки, «Эйр Канада» учувчиси самолёт бортидаги юзлаб кишилар ҳаёти ҳақида қайғурган бўлса, Обама юз миллионлаб кишилар ҳаётига жавобгардир... Шундай бўлгач, президент ҳам, учувчи ҳам ҳар қандай тасодифий вазиятларга тайёр бўлиб туриши лозим. Айниқса, шу кеча-кундузда бутун инсоният яшаб турган кичкина замин ўз меҳваридан чиқиб кетгудай беҳаловат бўлиб турган пайтлигини Обама унутмаслиги керак. Катта-кичик давлатларни анчагина тўпори, жанжалкашликка ишқивоз «дохийнамо»лар бошқариб турганини ҳам...

- Оғир ва босиқ бўлишнинг яхши-ёмон томонлари ҳам бор, - дея фикр билдиради Нью-Хэмпшир университетидан руҳшунос олим Жон Майера, - тажрибали учув-

чининг совуққонлиги шубҳасиз таҳсинга лойик. Бирок, мактаб муаллимлари учун бундай фазилат болаларга билим беришдай масъулият туйғусидан уларни бебахра қилиб қўйиши ҳам мумкин. Шундай экан, ҳар ким ўз табиатига хос бу унсурдан қай даражада фойдаланади, унинг ақл-идрок меъёрига боғлиқдир...

АҚШ биринчи президенти Жорж Вашингтон ўз замондошлари хотирасида жўшқин, қатъиятли, лозим бўлса, саркардаларга хос иш тутадиган арбоб сифатида гавдаланиб қолган..

Уинсон Черчиллнинг ҳам ўзаро суҳбатлар чоғида хазил-мутойбага мойиллиги бўлса-да, баъзида хаяжонини босолмай, лов этиб ёниб кетиш одати бўлган.

Унинг океан ортидаги яқин маслакдош дўсти Франклин Рузвельт эса табиатан ўта босиқ ва сабр-тоқат соҳиби ҳисобланган.

Рухшунослар Рузвельтдаги бу хислатни болалигида бошидан кечирган бир воқеа билан боғлайдилар. АҚШнинг тўрт муддатга президентлик лавозимини эгаллаш насиб этган бу одамни гўдаклик чоғида ота-онаси ўзлари билан денгиз сайрига олиб чиқишади. Бирдан тўфон кўтарилиб, улар ўтирган қайиқ ҳалокат гирдобига тушиб қолади. Отаси «эй худо, биз чўқаяпмиз», дейди. Шунда она эгнидаги иссиқ кийимни ечади, у билан ўз фарзандини ўраб-чирмаркан, ниҳоятда босиқ ва ҳазин овозда «чўкиб, фарқ бўлиш пешонамизга ёзилган экан, ҳеч бўлмаса бечора ўғилгинам иссиқроқ кийимда бўлсин», дейди... Мана шу пайтдаги ҳолат уч ёшли боланинг руҳий онгини шаклланишида катта рол ўйнаган ва бу ўз навбатида Америка учун кўп манфаат келтирган, дейдилар.

Шунинг учун бўлса керак, Обамани ҳозирда Рузвельтга қиёслаб бошладилар... Ҳатто унинг ўтмишдоши доим оғзидан қўймай чекадиган мундштукли узун си-

гарета тутатиб турган ҳолдаги карикатура сувратлари ҳам пайдо бўлди. Ҳар икки арбобнинг табиатан бир-бирларига қай даражада яқинлигини келажак кўрсатади. Ҳар ҳолда йирик давлат етакчисидай масъулиятни ўз гарданига олган киши учун доим меъёрий ўрталикни ушлаб туриш, инсоний хислатларни йўқотмаслик биринчи навбатдаги вазифадир.

Нима бўлганда ҳам, кўпчилик Барак Ҳусайн Обамани чуқур мулоҳаза билан сиёсат юритадиган, ҳар қандай вазиятда ҳам ўзини тута биладиган, айниқса, ахлоқ-одобли флегматик сиёсатдон деб баҳоламоқда.

Америкаликлар ўз орзу-умидлари президент Обама орзу-умидлари билан муштарак бўлишлигини; уларни фақат бошқариш эмас, янги имконият манзилгоҳлари томон етаклашни; ҳаққоний соғлом сиёсат юргизишини; кўпчиликнинг давлат ва миллат равнақи йўлида меҳнат қилишга чорловчи раҳнамо бўлишини истайдилар.

БЕШИНЧИ БОБ

БАРАК ҲУСАЙН ОБАМА КИМ?

Бугун эрталаб, мана, ниҳоят, жуда қисқа муддат ичида (авваллари президентликка номзодлар учун берилган овозлар орасида фарқ баъзан жуда озчиликни ташкил этганлиги боис, овозлар бирма-бир текширувдан ўтказилган, бунга, албатта, анчагина вақт кетган), яъни ҳал қилувчи сайлов кунининг эртасигаёқ АҚШ тарихида илк бор «қора танли фуқаро» катта ғалаба қозониб, президентликка сайланганлигини биринчилар қатори телевидение каналлари, радио тўлқинлари эълон қилди.

Шу муносабат билан «Бобоси Африка қитъасида жойлашган кичкина Кения давлати дашту далаларида чўпонлик қилиб кун кечирган, ҳам исми Муҳаммад пайғамбардай зотнинг набиралари номи билан ҳамоҳанг бўлган кишини АҚШнинг янги президенти этиб сайланиши жаҳон афғор оммаси олдида бу мамлакатда эркинлик ва демократик тамойиллар қай даражада юксак эканлигини яна бир бор намойиш этди» деб ёзди Вашингтонда чоп этиладиган нуфузли газеталардан бири «CASKADE» ўз саҳифаларида.

Б.Ҳ.Обаманинг келиб чиқиши Кения давлатининг олис минтақаларидан бирида жойлашган Кажело қишлоғидан.

Яқинда тинчимас мухбирлар шу қишлоқни истаб-сўраб топиб бориб, Обаманинг 86 ёшли бувиси Сара Ҳусайн Онийндан интервью олишганда, кампиршо бироз шикоятмуз оҳангда шундай деган:

– Набирамни Америка мамлақати президентлиги учун олиб бораётган саъй-ҳаракатлари ҳақидаги ахборотларни телевизор орқали кўриб турувдим. У офтобдан ток олиб ишларди. Икки кундан бери ишламай қолди. Кеча нима бўлдийкин, деб ташқарига чиқиб қарасам, уйим томидаги батарея ҳам, унинг катта лаппакдай «товоғи» ҳам йўқ. Кимдир ўғирлаб кетибди. Бу шумтака болакайларнинг қилган иши бўлса керак! Мени анча бойвачча, Обама пул юбориб туради, деб ўйлашган чоғи.

Пойтахт Найробидан анча олис, аҳолиси ҳам сийрак худудда жойлашган мўъжазгина Кажело қишлоғи жаҳоншумул шуҳрат қозониб, кўпчилик диққатини ўзига тортувчи манзилгоҳга айланиб қолган... Ҳатто АҚШ визасини олишда ёрдам сўраб, бу ерга келувчилар ҳам кўпайиб бормоқда.

Кениядаги энг катта сув ҳавзаларидан бири Виктория кўли ёнида жойлашган Кисуми шаҳар туризм агентлиги мана, бир неча ойдирки, Обама суврати туширилган майка ва турли совға буюмларини ишлаб чиқариб, улар савдосидан мўмайгина даромад кўрмоқда... Обаманинг АҚШ президентлик лавозимини эгаллаши аниқ бўлиб қолгандан кейин Агентлик қишлоққа борадиган ўртамиёна йўлни «замонавий» ҳолга келтириб, Кожелони чет эллик туристларга кўрсатиладиган «тарихий» жойлар рўйхатига киритмоқчи.

Б.Обаманинг яқин қариндош-уруғлари унинг номи пул ишлаш манбаига айлантириб юборилаётганлигидан ташвишда эканликларини айтмоқдалар. Жумладан, Б.Обаманинг амакиси Ҳусайн Обама:

– Оиламизга ҳеч қандай алоқаси бўлмаган нарсалардан ҳам баъзан коммерсия йўлида фойдаланиб қолишга бўлган уринишлар бизни ғоят ранжитмоқда, - деган матбуот вакилларига...

Барак Обаманинг фақат Кенияда эмас, энди унинг АҚШдаги туб Америка фуқароси бўлиб яшаётган узоқ-

якин қариндош-уруғлари ҳақида ҳам тўхталиб ўтишга тўғри келади.

«Янги президент Барак Ҳусайн Обамани мамлакатимизда истиқомат қилувчи барча миллат, қавмлар гулдастасининг тимсоли деб аташ мумкин» дея шоирона ўхшатиш билан «Нью-Йорк таймс» газетасида чиқиш қилди таниқли журналист Жоди Контер хоним ва бунинг тасдиғи учун қуйидаги мисолларни келтиради, - Яқинда Обаманинг хузурига Кениядан бувиси; таги индонезиялик бўлган синглиси канадалик хитой миллатига мансуб турмуш ўртоғи билан; «қора танли» акаси Мишел Обама эса «оқ танли» турмуш ўртоғи билан келиб, уни янги лавозим билан муборакбод қилишди».

Чинданам Америка 44-президентининг бутун бир авлоди миллат ва турли диний эътиқодлар «гулдаста»сидан ташкил топган. Улар «қора», «оқ танли», осиеликлар бўлиб, христиан, мусулмон ҳамда яҳудий, будда динларига мансубдир. Ўзаро муомала «тил»лари инглиз, индонез, француз, хитой, немис, иврит. Африка халқларининг суахили, лук ва игбо лаҳжаларида ҳам бемалол суҳбатлашаверадилар.

Турли миллат ва элатлар орасида турмуш қуриш Америка жамияти учун хос анъанадир... Элшунос Жошуа Голдстейннинг ёзишича, ҳозир АҚШдаги «оқ танли»ларнинг қарийб ярмидан кўпроғи байналмилал тарзда ҳаёт кечириб келаётган оилалардир. Демак, Обама ҳам шулар жумласига киради. Унга ота томонидан холавачча ҳисобланувчи Зайтуна бегим яқинда матбуот учун интервью бериб шундай деди:

– Отам ҳар доим «шуни унутмангларки, эшигимиз остонасига қадам босиб кирган ҳар бир инсон ким бўлишидан қатъи назар, бизнинг қариндошимиз бўлади», дея қулоғимизга қуяр эдилар.

Газеталарнинг ёзишича, оддий оилада ўсиб, улғайган Барак Обама билимдонлиги ва тиришқоқлиги орқасида

кўпчилик эътиборига тушиб, президентлик даражасига кўтарилган. Унинг турмуш ўртоғи Мишел Обама хоним (қизлик фамилияси Робинсон) ҳам оддий оиладан чиққан. Чикагода ўсиб-улғайган. Отаси корхонада гўлох (кочегар)лик қилиб топган пулига икки фарзандини ўқитиб, олий маълумотли қилган.

Барак ва Мишелнинг ўз табиатларига хос билим олишга чанқоқлик, кўзлаган мақсад сари тинимсиз интилиш, эришилган муваффақиятлар билан чегараланиб қолмаслик хислатлари муштарак бўлиб, уларни доим бир-бирига боғлаб турган.

Б.Обама, М.Робинсоннинг тўйлари 1992 йили камтарона тарзда бўлиб ўтган. Унда албатта кўплаб қариндошлар қатори Кениядан келган меҳмонлар ҳам иштирок этишган... Ёзишларича, икки ёшнинг бу висол оқшомида қадимий Африка қўшиқларидан тортиб, замонавий жаз мусикалари янграб, кечага файз киритган... Яна энг диққатга сазовор жойи шундаки, шу оқшом африкалик буви куёвболага қадимий халқ удумига биноан эчки думидан ясалган шоҳона елпиғич (юксак лавозимли Олий мартаба рамзи) совға қилади...

Янги президент номи ёнига «Хусайн» қўшиб айтилишининг ўз сабаби бор. Унинг онаси Сэнли Соэтро талабалик йиллари Гонолулуда Обама исмли кишини учратиб қолади. Ораларида пайдо бўлган илиқ муносабат муҳаббатга айланади. Ўша йили тўйлари бўлиб ўтади... Сўнгра аёл тақдир тақозоси билан иккинчи марта индонезиялик Лоло Соэтрога турмушга чиқади. Бу йигит билан шаҳардаги «Ғарб ва Шарқ» маданият марказида танишиб қолганди.

Ажабланарлиси, орадан йиллар ўтгач, унинг қизи Майя ҳам худди шу Марказда хитой миллатига мансуб канадалик Конрад Нг исмли тенгдош ўспиринни учратиб севиб қолади...

Бундан тўрт йил аввал Конрад ўз қизчасини сайр қилдириш учун Вашингтонга олиб келади. Кўп жойларни томоша қилдиради.

Қиз «Оқ уй»ни кўрсатиб:

– Ада, ўша ерга ҳам олиб боринг, - деб туриб олади.

Отаси:

– Ҳозирча сен ёшсан. У ерга катта одамлар киради. Яна 4-5 йилча сабр қилгин, албатта ўзим сени олиб кириб томоша қилдираман, - дейди-да, кўлидаги апаратини тўғрилаб, Оқ уй рўпарасида турган қизининг бир-нечта тасвирини тушириб олади.

Ҳозир Конрад салкам тарихий бўлиб қолган қизининг ушбу сувратларини мухбирларга кўрсатмаган, фақат оилавий албомдагина сақламоқда.

Бироқ, яқин оғайнилари олдида қувончини яширолмай:

– Худо ҳаққи, боламга берган ваъдам бу даражада тез амалга ошади, деб ҳеч қачон ўйламагандим, - дейишдан ўзини тиёлмаётганини айтишади.

ОЛТИНЧИ БОБ

ЯНГИЧА СИЁСАТ

Хўш, жаҳон афкор оммаси ва уларнинг йўлбошчи раҳнамолари АҚШ президенти этиб Барак Обаманинг сайланишига қандай назар билан қарамоқдалар?

Бу саволга жавобни энг аввало Американинг ўзидан Обама ғалаба қозонган куниёқ эфир орқали собиқ Шўро фуқароси, ҳозирда АҚШдаги радиостанциялардан бирининг ходими журналист Алберт Плакс айтган қуйидаги сўзлардан топса бўлади:

– Бундан бир неча кун олдин ватандош ҳамкасбим Александр Гратанинг телевидение орқали айтган айнан мана шундай сўзларини эшитгандим: «Қора танли Америкада бирор юқори лавозимни эгаллаб, давлатни бошқариш лаёқатига эга эмас». Мана, энди маълум бўлдики, кўпчилик америкаликларнинг фикри биз ўйлаганчалик эмас... Мен қарийб йигирма йилдан бери шу мамлакатда яшаб, унинг фуқароси ҳисобланиб, ҳалигача бу ердаги одамларнинг орзу умиди, тушунчаси, дунёқараши қандайлигини тўла англаб етолмаганимга ишонч ҳосил қилдим. Буни Александрнинг ўзи ҳам ҳалигача тушуниб етмаган. Чунки, биз бу ерга советча «халқлар дўстлиги» ниқоби остида миямизга сингдирилган, бошқача турқ-тароват, миллат, қавмларга токат қилолмасликдек ўз «ирқчилик» тушунчаларимиз, шулар қатори қўпол калондимоғлик, бошқаларни менсимаслик иллатлари билан келдиг-у, ҳамон шулардан қутулолмай юрибмиз.

Алберт айтаётган бу иллатларнинг хунук кўринишлари узок йиллар давомида бизнинг Ўзбекистонда ҳам хукм суриб келган. Азобини тортганмиз. Хайрият, энди ундан қутулдик.

Лекин афсус билан айтиш мумкинки, бу «одат»нинг жирканч илдизлари Америка тупроғида томир отаётганига ўзим бир неча бор гувоҳ бўлдим.

АҚШнинг ҳар бир йирик штатларида махсус «рус тилли» кварталлар, шунингдек, Хитой, Мексика, Ҳиндистон, Покистон каби ўнлаб мамлакат фуқаролари уюшиб яшовчи туман, маҳалла мақомидаги жойлар сон-саноксиз.

Улар ичида «Рус кварталлари»да истиқомат қилувчилар ўз она тили ва қадриятларига ўта содиқлиги билан ажралиб туради. «Русская Америка» сингари салмоқдор газеталари ҳам бор. Саҳифаларида тез-тез Америка демократиясидан баҳраманд бўлган ҳолда кремлпарастлик руҳидаги мақолалар босиб турадилар. Уларни ўқиб «Ҳалоскор»нинг ҳар тешикка совун суртилгандай ихчам бошини суқиб, кириб оладиган айғоқчиларининг иши эмасмикан, дея ўйланиб қоласан.

...Шунингдек, бу ерда аввалроқда ёзилганидек «Roshn food» деб аталувчи супермаркетлар ҳам анчагина... Маҳсулотларнинг жойлаштирилишидан тортиб, хизмат кўрсатиш (бу ерда «сервис» дейдилар) таомилигача айнан русча мақомдаги бу дўконларга кириб қолсангиз... ох, ох, мазза қиласиз. Ўтган даврлар эсингизга тушиб, вужудингизда «сурурли» қандайдир энтикиш сезасиз.

Ҳэриндондаги пештоқига хўп келиштириб «таниш» сўзлар битилган супермаркет биносига кўзим тушди-да, унга интилдим. Пештахта ортида (Америкада бундай русум йўқ, ҳамма нарса рўпарангизда туради, хоҳлаганини танлаб олаверасиз) ўрта яшар, тобига етказиб пиширилган кулчадай лўппи юзди аёл турган экан, кўзимга

оловдай, иссиқ кўришиб кетди... «Собик» бўлса ҳам ватандошим-ку, ахир!

Бу ердаги одат бўйича (шунга ўрганишга мажбур бўлиб қоларкан, одам) «нотаниш» бўлса ҳам тиржайишга ҳаракат қилиб, унга русча «салом» дедим. Хоним ҳардамхаёллик билан менга эътиборсизгина қараб тураверди. Саломимни яна қайтардим. Лекин «алик»ни нарироқда турган 50 ёшлардаги киши олиб, қаршимга келди:

– Гуш гўрдик, гардош, - деди.

Бу одамнинг оти Оташ, озарбайжон экан.

Дўкондан асосан Москвада чоп этиладиган газета-журналлар (анча қиммат, долларга) сотиб олдим.

Шундан кейин бу ерга тез-тез келадиган бўлиб қолдим.

Оташ «оға»дан бошқа иккита ўзига анча бино кўйган хонимлар кўнглига ҳеч йўл тополмадим. Назаримда, улар «робот»га ўхшар, муомалалари бир хил, совуқдан-совуқ эди.

Бир куни Оташ оғадан:

– Нега бу «қизларингиз»нинг ҳеч баҳри-дили очилмайди? - деб сўрадим.

– Биласиз-ку, ҳалиям ўзларини «катта опалар» деб ўйлашади. Мияларига қаттиқ ўрнашиб қолган! Одатда!..

Бу одат (тўғрироғи, иллат) ҳақида куюниб гапирган «ватандош» журналист Алберт Плакс қанчалик ҳақ эканлигини Нью-Йоркда ўзим гувоҳи бўлган яна бир воқеа исботлаб турарди.

«Жаҳон миллатлар қоришмасидан иборат» бу муазззам шаҳарнинг энг гавжум Матхеттен деб аталувчи савдо кварталларининг каттагина қисми россияликлар тасарруфида. (Бу ерда ўзбекистонликлар ҳам анчагина, хусусан, самарқандликлар кўп). Атрофга назар таш-

лаб, чинданам Москванинг кичик бир бўлагига келиб қолгандай ҳис этасиз, ўзингизни.

Америка - Ўзбекистон дўстлик жамияти раиси Абдулла Хўжа ака билан шу «квартал»нинг савдо расталари бўйлаб айланиб юрардик.

Бу ердаги савдо аҳлининг муомаласи-ю, ўзларини тутишлари қандайлигини дарров ҳис этасиз.

Диққатимни 70-75 ёшлардаги нурунийгина бир кампир тортди. (Кўриниши, беозоргина жилмайиб қарашлари ғирт шу «ерли» америкаликка хос эди). Қария лўппи юзли, «комати» юбка кийдириб қўйилган пиво бочкасига ўхшаш бақалоқ жувонга яқинроқ келиб, худди гуноҳ бир иш қилиб қўйгандек, таъзим қилди. Ўз тилида «салом, мадам» деди.

Кампирнинг товуши шундай секин чиққаниданми, «мадам» эшитмади, чоғи, ўшқиргандай:

– Чево? - деди кўзларини пирпиратиб.

Аёл босиқлик билан «салом»ини қайтарди ва рўпарага қўйилган самоварларга ишора қилиб, яна нималардир деди.

Шунда «бақалоқ» хоним нарироқда пештахталар устини артиб юрган фаррош аёлга қараб:

– Тётя Маша, отвечай ей, она на своём языке что-то болтает, - деди.

Маша хола билганича инглизчалаб - шу ерлик «абориген»лар тилида самовар Россиянинг қайси шаҳрида, қачон чиқарилган-у, қанча туришини тушунтирди.

Харидор кампир қайта-қайта таъзим билан миннатдорчилик изҳор қилиб, нари кетди.

Сотувчи «мадам» унинг орқасидан ўқрайиб, тўнғиллади:

– Не покупает, голову морочит...

Сотувчи харидор ўртасидаги бу муомала “маданияти” бир пайтлар “Новий мир” журнали саҳифаларида эълон қилинган, АҚШда анчагина яшаб қайтган ле-

нинградлик профессорнинг шу мамлакат хақидаги “Таассуротлар” ини эсимга тушириб юборди. “Ён дафтар” га ундан олинган қўйидаги жумлаларни ёзиб қўган эканман: **“Башарасидан доим захар томиб турувчи ўзимизнинг рус сотувчилардан қўймасин... Бу ердаги магазинларда аравагани судраб юрган харидорлар бир-бирига ярим метр чамаси яқинлашиб қолишса, жилмайиб ўзаро “кечирасиз” деб қўйишади. Туртиб кетишгани учун эмас, сизга мабодо тегиб кетиш эҳтимоли борлиги учун! Бу жудаям ғашни келтирадиган чучмаллик бўлиб туюлади, менга. Қўлимдаги аравача билан уларни итариб ташлагим келади. Яна ичкарига кираётганда ёки чиқаётганда бир-бирларига тавозе билан эшикни очиб туришларичи! Бу ҳам етмагандек, сен томон қайрилганча, мулойим жилмайиб ҳам қўйишади. Шунақаларни ўлдириб юборсам дейсан...”**

Абдулла Хўжа ака супермаркетнинг «рус самоварлари» бўлими қаршисида узоқ ушланиб қолганим сабабларини ўзича тушунди шекилли:

– Нима, шу буюмдан олмоқчимисиз? - деб сўради ёнимга яқинроқ келиб.

– Йўқ, америкача савдолашиш муомаласини томоша қилдим, - дедим.

У киши:

– Бу ерда ҳаммаси ўрисчасига-ку, - деди.

Гапни чўзиб юборганимнинг сабаби бор: аввал Маккейнга нисбатан анча хатарли назар билан қараб (ахир, у харбий-ку!), Обама ғалаба қозониши тарафдори бўлган Москва матбуоти бирдан «фёли айниб» ўрисча кайфиятга берилди чоғи, АҚШнинг янги сайланган президентига ҳам шубҳа билан қарай бошлади.

Кутилмаганда «Ҳалоскор» параст газета саҳифаларида, интернет сайтларида бу ғалаба яқин 2-3 йил ичида «Америка парчаланиб, йўқ бўлиб кетиши»га сабаб бўлиши

хақида бир-бирдан ваҳимали хабарлар пайдо бўла бошлади.

Айниқса, болгариялик башоратчи Ванга хола «Америка тахтига қора танли» ўтириши-ю, шундан кейин мамлакат бошига қора кунлар ёғилиши хусусида анчамунча огоҳлантирувчи сўзлар айтиб юборган экан. Аввал ҳеч қаерда қайд этилмаган, ҳатто ишора ҳам қилиб ўтилмаган мана шу «башоратомуз» кутилмаган гапларни аллақаерлардан топиб-тутиб дўмбира қилиб ётишибди...

«Кавказ башара», «сарик башара», «қийиқ кўз»ларга айниқса, кейинги пайтларда шубҳа билан қарайдиган бўлиб қолган Кремл расмийлари эса бу «қора башара»га ҳам анча ишончсизлик билан назар ташлаб, унинг сайловда ғалаба қозонишларига кўзлари етмаганди. Чунки Обама «қора танли»! Қандай қилиб кўпчиликни ташкил этувчи «оқ танли»лар бунга йўл қўйишлари мумкин! Унинг устига сиёсатда анча тажрибасиз ҳам. Ёшлигининг маълум қисми Штатлардан ташқарида ўтган.

Бироқ, бу маккор америкаликлар дунё аҳли олдида ўз байналмилалчиликларини намойиш этиб қўймоқчи бўлдилар шекилли, Россия «Ҳалоскори» кутганчалик бўлиб чиқмади.

Обаманинг халқ орасидаги шуҳрати, айниқса, у ғалаба қозонганидан сўнг янада кўтарилиб кетди. Бу, «машҳур»ликнинг «Қора шохсупаси»да ўтирган «Бузруг»нинг юрагида биров ранж, ғайрлик уйғотгани аниқ.

Квиннипиака университети қошидаги «тахлил» гуруҳи томонидан сайловнинг эртаси кунидан бошлаб ўтказилган савол-жавобларга кўра аҳолининг 70 фоизи Обамани тўла қўллаб-қувватлашларини, фақат 19 фоизгина «қарши» эканлигини билдирган.

62 фоиз аҳоли янги президентнинг ҳеч қандай шартлар қўймасдан Эрон билан орадаги тангликни ҳал қилиш музокаралари бошлаш ҳақидаги сўзларини

маъкуллаган. Фақат ҳозир Америка учун энг муҳим бўлган Ироққа нисбатан сиёсат борасидагина Обамани қўллаб-қувватловчиларга нисбатан унга «қарши» бўлганлар сони 18 фоиз кўпчиликни ташкил этиб турибди. Уларнинг фикрича, Америка ҳарбийлари Ироқда тўла тинч-тотувлик вазиятини ўрнатганларидан кейингина бу мамлакатни тарк этишлари лозим.

Вашингтондаги «Оқ уй»нинг янги вориси ҳақида бўлаётган илиқ гап-сўзлар, албатта, Москвада эшитилиб турар, у ердаги Бузруг бошлиқ раҳнамоларни ҳам анча безовталантирарди.

Улар тезда, одатдагидек, ягона фикрга келишиди.

Бу «фикр»ни баёнот тарзида Россия телевидениеси орқали ҳаммага эълон қилинди. Унинг мазмунидан Россия - Америка муносабатларида ҳеч қандай ўзгариш бўлмайди деган маънони англаш мумкин эди. Ўлган илоннинг бошини қўзғаб, янги президент олдига ҳам эски ультиматумлар қўйилди - Дунёдаги барча тартибсизлик, айниқса, Грузия билан боғлиқ кўнгилсизликларда Америка «айбдор»лиги айтилди.

Ва ниҳоят, мана шу «ачитқи, нордон» иддаолар оламга овоза қилиб бўлингач, орадан икки кун ўтказиб, «Ворис» америкалик янги «ҳамкасби» номига табрик телеграммаси юборди. Буни баъзи тили кичиган журналистлар «танбех телеграммаси» деб атадилар.

Бирок, бу ердаги кўпчилик матбуот Москванинг бундай «нодўстона» хатти-ҳаракатларига босиқлик билан муносабатда бўлиш, ҳиссиётга берилмаслик учун «Оқ уй»нинг янги раҳбариди ақл-идрок, ирода мавжуд эканлиги ҳақида ёзмокда. Шу билан Обама Кремлдаги «қони ҳали совимаган» тенгдошларининг халқаро миқёсда эмас, ички тор доирадаги «Россия ватанпарварлиги»га хос зўраки пўписа қилаётганини яхши тушунса керак дейдиганлар йўқ эмас.

«Лекин нима бўлганда ҳам Обама Кремл учун Маккейндан кўра хатарлироқ туюлаётган кўринади. Сайлов энг авжга чиққан кунлар Москвага ёқинкирагандай бўлиб кўринган Обамани энди чинакам «рақиб»га айлашиб бораётганининг ўз сабаблари бор», - деди «Би-Би-Си» шархловчиларидан бири, - чунки президентликка даъвогар Маккейн ҳаммага маълумки, очик-ойдин антироссия руҳидаги сиёсатчи эди. Бундай одам билан очикдан-очик қарама-қарши курашиш мумкин. Мушт кўтарганга мушт туширсанг, ҳеч ким индамайди. Барак Обама эса бошқача йўлдан бормоқчи. Халқаро микёсда ҳам обрўси ортмоқда. Кўпчилик мамлакатлар ўзаро ҳамжиҳатликка эришиш йўлида Обама кун тартибига кўндаланг қўяётган оқилона мулоқот сиёсатига умид кўзи билан қарамоқдалар. Бу, албатта, Вашингтон олдида дағдаға билан бўлса-да, дунёга ўз «сўзи»ни ўтказиш ҳаракатига тушиб қолган Россияни анча четга суриб кўйиши мумкин».

Яна, давлатнинг салгина тортсангиз бир сакраб туншадиган энг нозик жойига боғлаб қўйилган ипнинг бир учи кимнинг қўлида эканлигини ҳам унутмаслик керак.

Шундай бўлгач, Вашингтондаги «Оқ уй»да Маккейндай жангариликдан йироқ одамнинг пайдо бўлиши Россия сиёсати Бошқонига ёқмайди, албатта. Шунинг учун ёқмайдики, у ва атрофдаги ҳаммаслаклари оммани мамлакатдаги ижтимоий тенгсизликларга қарши кураш ўй-хаёлларидан чалғитиб туриш амалиётидан махрум бўладилар.

Сиёсий таҳлилчиларнинг айтишларича, Россия ўз «кудрати»ни бошқалар олдида кўз-кўз қилиб туриш учун ким биландир уруш ҳолатида бўлишни афзал кўрувчи «саркарда»лар қўлига тушиб қолган. Демак, АҚШ билан жикқамушт бўлиб яшаш улар «амалиёти»нинг асосий йўналишидир.

Кремлни ташвишга солаётган нохушликлардан яна бири Обаманинг Лотин Америкасидаги мамлакатлар орасида обрўйи ошиб бораётгани, у ердаги қўшни давлатларнинг барчаси билан дўстона алоқаларни ўрнатишга қилаётган саъй-ҳаракатидир. Бу охир-оқибат Москванинг Жанубий Америкада гегемонликни қўлга киритиш билан у ердаги «бозор»ни эгаллашга қаратилган барча уринишларини чиппакка чиқариши мумкин.

Дарвоқе, «хавф» уч кўрсата бошлади. Барак Обамани президентлик ғалабаси билан барча Лотин Америкаси мамлакат бошлиқлари, ҳатто Кремлга энг содик «дўстлар» ҳам чин дилдан муборакбод қилдилар.

Экспертлар ҳозирданок Россия Федерацияси вазирлар маҳкамаси ўринбосари Игор Сечин яқинда Лотин Америкасидаги учта мамлакат - Венесуэла, Никарагуа, Куба билан тузиб келган йирик «Ҳамкорлик» контрактлари амалга ошмай қолиши ҳақида гапирмоқдалар.

Бу ҳам катта хавф!

Ўтган йили Раул Кастро президент Бушга ўзаро дўстона алоқаларни қайта тиклаш, Кубага Америка ишбилармонлари томонидан инвестиция киритиш йўлларини қайтадан очиш таклифи билан мурожаат қилган, аммо бунга республикачилар қарши тургандилар.

Демократлар номзоди Барак Обама эса, сайловолди дастурининг асосийси қилиб Куба ҳамда кейинги йиллар ўзаро алоқалар анча узилиб қолган қўшни мамлакат раҳбарлари билан тўғридан-тўғри мулоқот олиб боришга тайёр эканлигини эълон қилганди. Булар қисман амалга ошира бошланди ҳам.

Москва нашрларидан бири яқинда шундай деб ёзди:

«Агар янги президент бу ишга астойдил киришса, Америка ўзининг молиявий кудрати, юқори тараққий

этган технологияси билан ҳар қандай «рақобатчи»ни осонгина енгиб, бу қитъадан сиқиб чиқариш мумкин. Бу лотин америкаликлар учун ҳам энг осон ва қулай тараққиёт йўли».

Ҳа, бу тўғри гап. Ахир «узокдаги куйрукдан яқиндаги ўпка яхши» деган гап бор-ку!

Обама Америка - Европа муносабатларига алоҳида эътибор қаратмоқчи. Евроатлантика бирлигини қайта тиклаш йўлида бор куч-ғайратини аямаслигина бир неча бор такрорлаб ўтди. Бунинг учун албатта Россия ҳозирги раҳбариятининг қўнимсиз сиёсатига ҳадеб ишонч кўзи билан қарайвермайдиган Европа Иттифоқидаги икки йирик давлат раҳбарлари (А.Меркел, Н.Саркози) уни қўллаб-қувватлашлари аниқ... Тўғри, бир пайтлар улар Буш сиёсатидан ранжиган бўлиб, Москвага яқинлашган эдилар...

Анча нотинчликни бошидан кечириб келаётган Яқин Шарқ мамлакатлари раҳбарлари Обаманинг президентликка сайлангани ҳақидаги хабарни мумнуният билан қарши олдилар. Кўпчилик таниқли арбоблар, сиёсатдонлар Яқин Шарқ можароларини оқилона ҳал этишда Вашингтондан катта умидлар кутишаётганини айтмоқдалар.

Араб мамлакатлари Лигаси Бош котиби Амр Муса янги АҚШ президенти номига йўллаган қутлов хатида минтақада тинч-тотувликни барқарор этиш учун араблар Американинг Обама бошлиқ маъмурлари билан ҳамкорлик қилишга тайёр эканлигини билдирди. Яна у Америка «Араб - Исроил» ўртасидаги келишмовчиликни тинч йўл билан бартараф этиш учун ўз ҳиссасини қўшади дея умид билдиради.

Американинг ашаддий рақибларидан ҳисобланувчи Сурия етакчиси Башир Асад Б.Обама номига қутлов хати йўллаб, Яқин Шарқда тинч-тотувлик ўрнатиб, фа-

ровон турмуш яратишга моне бўлаётган барча муаммоларни биргаликда ҳамжихатлик билан ҳал этиш учун ўзаро мулоқот олиб бориш таклифини айтди.

Фаластин маъмурияти бошлиғи Маҳмуд Аббос Барак Обамани табриклаш билан бирга, уни Фаластин - Исроил ўртасида тотувлик муҳити яратишга ҳисса қўшишдан умидвор эканлигини изҳор этади.

Миср, Иордания, Саудия Арабистони, Ироқ, Кувайт, Баҳрайн каби барча араб мамлакатлари раҳбарларидан олинган табрикномалар айнан шу руҳда эди.

Бу ерда Обаманинг ғалабасига Эрон раҳбариятининг муносабати ҳақида алоҳида тўхталиб ўтишга тўғри келади. Техрон худди Россиядагидай Обамага бўлган ўз «қизиқиши»ни яширмаган, «янгича» сиёсат Эрон фойдасига хизмат қилишидан умидвор эди. Бу борада матбуотда Обамани кўп «муҳокама» қилишган, ундан ўзлари учун қандайдир «яқинлик» топишган, ҳатто номида ҳам эронпарастлик маъноси борлигига эътибор қаратишганди. Чунончи «Обама» сўзининг форс оҳангида айтиладиган маъноси «У биз билан» дегани экан...

Бироқ, Обама ғалабаси ҳақидаги «хабар»ни Эрон раҳбарлари сукут билан кутиб олдилар. Мамлакат бош дин пешвоси Али Ҳомайнийдан ҳам, президент Маҳмуд Аҳмади Нажотдан ҳам анчагача бирор садо чикмади...

Дарвоқе, шу президент жанобнинг ўзи Америкада президентликка сайлов кампанияси бошланган куниёқ ишонч билан «Барак Обама деган одамнинг сайловда ғалаба қозонишига ҳеч қандай умид йўқ» деб айтганди...

Ниҳоят, бир неча кундан сўнг Аҳмади Нажот Вашингтонга хат йўллади: «Мен Сизни кўпчилик эътиборини қозониб, ғалабага эришганингиз билан муборакбод этаман. Биласизми, худо одамга иқтидорни чегарасиз қилиб ато этмайди. Шунинг учун ҳам мен ўзингизга берил-

ган салоҳиятдан худбин ва арзимас озчилик манфаати йўлида эмас, инсонларнинг эзгулик манфаати йўлида фойдаланишингизни истардим».

Эроннинг ҳар хил даражадаги ўта «Америкакушанда» диний пешволари бир вақтлар Оятулло Ҳомайний томонидан тарқатилган баёнотдаги «АҚШга бўлган душманлик ҳеч қачон йўқолмайди ва буни давлат тепасига келган ҳар қандай янги президент ҳам йўқотолмайди» деган сўзларини ўзларига шиор қилиб олиб, унга янада жиддийроқ урғу бериб, даъваткорлик ишларини бошлаб юбордилар. Жумладан, Техрон масжидининг бош имоми Оятулло Аҳмад жума намозига йиғилганлар олдида қилган амри маъруфида шундай деди: «Америка сиёсати унинг бошида турган ҳар қандай партия вакили даврида ҳам ўзгармайди. Уларнинг бирдан-бир мақсади дунёга ҳукмронлик қилиш».

7 ноябр куни Кумдаги масжид имоми Сандий «Буш сиёсатини Обама ҳам давом эттирадиган бўлса, биз ўзимизнинг «Америкага ўлим» дея берган фатвоимизда каттик тураверамиз», - деди.

Эрон бош прокурори Оятулло Дорри Нажафабади «Обама президент сифатида Эронга қарши қўйилган сиёсий-иқтисодий бойкотларни олиб ташласа, биз билан тинчтотувликда яшашга йўл очилади», деди-да, қўшимча қилди: «Афсус, бундай яқинлик ҳаливери бўлмаса керак».

Шу гапга ҳамоҳангроқ қилиб Эрон давлат матбуот котиби Ғулом Ҳусайн Элҳом яхши ният билан «АҚШдаги ўзгаришлардан умидимиз катта, албатта, бу самарали натижалар беради», дейди.

Кўпчилик эронликлар ҳам Обамани президентлик лавозимига ўтириши мамлакатдаги кўп йиллардан бери давом этиб келаётган иқтисодий тангликни юмшатишга олиб келади, деган фикрдалар.

Шуларга карамай, Американинг айрим сиёсатдонлари янги президентга ўтмишдан анчагина муаммолар мерос бўлиб қолганини, уларни бартараф этиш Обама учун осон кечмаслигини айтмоқдалар.

Бунга мисол тариқасида АҚШ миллий разведка бўлими директори Майк Макконнел айтган қуйидаги сўзларни келтириш мумкин:

– Барак Обаманинг чекига Халқаро миқёсда авж олиши мумкин бўлган мамлакатлараро келишмовчиликлар, террорист ташкилотлар томонидан амалга оширилади-ган қўпоровчилик ҳаракатлари, шунингдек, Американи дунё миқёсида обрўси янада пастлаб кетиши каби ноҳушликлар тушиши мумкин.

– Оқ уйдаги янги раҳбарни синаб кўрмоқ учун ҳозирги халқаро таназул танглигидан фойдаланиб, Америка билан бирор жанжални келтириб чиқаришга уринувчилар ҳам топилиб қолиши эҳтимолдан ҳоли эмас. Биз мана шуларни ҳам ҳисобга олишимиз керак, - дейди яқинда сайланган вице президент Жо Байден.

Шу ўринда, мана бир неча кундан бери Чикаго шахри аҳолиси орасида ҳукм сураётган руҳий кўтаринкиликни алоҳида таърифлаб ўтишга тўғри келади. Нега хурсанд бўлишмасин! Ҳамюртлари Барак Обама АҚШнинг иккинчи президенти сифатида ўзларидан чиқди-ку!

Президент Авраам Линкольн ҳам чикаголик бўлгани ҳақида ёзиб ўтганмиз. У Американинг шонли тарихида ўчмас из қолдирган. Кўпчилик америкаликлар, хусусан «қора танли»ларнинг севимли кишисига айланган. Линкольнни шунинг учун яхши кўрадиларки, у қулликдай шармандали ҳолга чек қўйган... Шу билан уни ёқтирмас эдилар ҳам. Чунки ҳали қўлида қошиқ ушлаб, овқат тановул қилиш ҳадисини дурустроқ эгаллаб олмаган «озод қуллар» қўлига қурол бериб, граждандар урушига жўнатган. Ва уларнинг кўплаб қурбон бўлишига сабаб-

чи ҳисобланган... Уруш тугагандан сўнг 5 кун ўтиб, у ўз қавми - «оқ танли»лар томонидан ўлдирилган.

Чикагодан чиққан иккинчи, Американинг навбатдаги 44-президенти бу мамлакат тарихида қандай из қолдиради, келажак кўрсатади. Ҳарқалай, кўпчилик сиёсатдонларнинг фикрлари ёмон эмас. Америкадайд давлатда (кейинги маълумотларга қараганда) 80 фоиз аҳолининг қўллаб-қувватловига эришишнинг ўзи катта гап.

ЕТТИНЧИ БОБ

ПРЕЗИДЕНТЛИК ШАРАФИ (Инаугурация)

Б.Ҳ.Обаманинг инаугурация, яъни Олий лавозим -янги давлат бошлиғи сифатида иш бошлаши муносабати билан ўтказиладиган тантана куни яқинлашиб келмоқда.

Бутун Америка Қўшма Штатлари бўйлаб бир неча ой давом этган сайлов кампанияси давомида самолётда шахарма-шаҳар учавериш (юрагига қойил-е!) жонига теккан ғолиб президент энди пойтахт Вашингтон томон махсус поездда йўлга тушади. Албатта, мамлакат ҳаётини осмондан туриб кузатишдан кўра вагон деразалари орқали яқиндан кўрганга не етсин! Сўнг «оқ уй»га боғланиб қолгач, давлатнинг минг хил муаммолари ичида ўралашиб, бундай имкониятга вақт топилиши амри маҳол.

Анъана бўйича янги сайланган президентга ҳамроҳ бўлиб, шу махсус поездда бир неча кунлик сайру саёҳатда иштирок этиш бахти мамлакатнинг турли бурчакларидан, турли касб-хунарли энг оддий 40 кишига насиб этиши мумкин. Бу бахтли кишилар албатта кўпчилик орасидан танлаб олинади. Танловни эса президент бошлиқ вице президентнинг шахсан ўзлари ўтказадилар.

Танловда «ютуқ»ни қўлга киритган «бахтиёр» кишилар хонадонига янги йил арафаси куни айнан шу мазмунда қўнғирок қилинади:

- Сиз жанобни оилангиз билан янги сайланган президентга ҳамроҳ бўлиб, махсус поездда мамлакат бўйлаб сайрга чиқишга қаршилигингиз йўқми?

Албатта, ҳеч ким рад жавобини бермайди.

Бу поездда юришни ҳамма орзу қилади.

Хўш, шу орзуга эришган оддий халқ вакиллари кимлар, деб сўрарсиз.

Газеталар ҳозир янги президент Обамага ҳамроҳ сифатида сафарга отланаётганларнинг бир нечтаси билан кўпчиликни таништиришга улгурди.

Марк Доуэл Кентукки шаҳридаги «Форд» машиналари ишлаб чиқарадиган корхонада аввал йиғувчи уста бўлиб қарийб 15 йил ишлаган. Ҳозир касаба уюшма бошлиқларидан бири ҳисобланади. Дарвоқе, унинг бу васи, отаси ҳам шу «Форд»да меҳнат қилишган. Бундан чиқадики, Доуэл ота-бобоси касбини давом эттириб келаётган оддий ишчи.

Майн Фишер ҳам Марк катори ишчилар сулоласидан. Темир йўлда машинист бўлиб ишлаган ва шу ердан нафақага чиққан. Лекин «бекорчидан худо безор» деган гапга амал қилади. Мактабда спорт гуруҳини тузиб, болаларга бадантарбия машқларини ўргатади.

Кентуккилик Марк билан индианалик Майнлар қирк нафар «бахтли»лар рўйхатига қандай тушиб қолишгани куйидагича изоҳланади: Б.Обама ўтган йил Кентукки штатига сайловолди учрашувлар муносабати билан келиб, Луисвил шаҳридаги катта митингда илк бор Маркка назари тушади. Ўшанда Марк «Халқ ва ишчилар синфи» номидан Обамани қўллаб-қувватлашини айтиб, йиғинни очиб берган... Кейинчалик демократлар номзодини тарғиб қилувчи телекўрсатувларда фаол иштирок этган.

Майн Фишер эса Обама билан партиядош саналиб, унинг кўзга кўринган лидерларидан эди. Обама Инди-

ана штатига келганда шу одамнинг камтарона хонадо-нида меҳмон бўлган ва тушликни унинг оила аъзолари билан бирга қилганди...

Шу хилдаги батафсил маълумотлар қатори матбуот саҳифаларида бундан бир неча ой муқаддам «Водопродчи Жо» номи билан бутун Америкага донғи кетган Сэмюэл Вюрцелбахерни ҳам афсус-надоматлар билан «эслаб» турилибди... Республикачилар номзоди Маккейнни ашаддий мухлис тарғиботчиси бўлиб танилган бу «оддий заҳматкаш инсон» ҳозир сув тизимларини таъмирлаш асбобларини бир четга улоқтириб, ўша «хаяжонли кунлар» ҳақида китоб ёзишга киришганмиш... Яна қайсидир газетанинг махсус мухбири сифатида Яқин Шарққа йўл олиб, Исроил - Фаластин можаролари хусусида репортажлар тайёрлаш нияти ҳам йўқ эмасмиш.

- Балки, Обамага тарафкашлик қилганида, ҳозир «Водопродчи Жо»ни ҳам махсус президент поездиди кўрармидик, - дея ўз шарҳини яқунлайди газета мухбирларидан бири...

Махсус поездга ўтириб, халқ билан учрашиш учун йўлга тушишдан аввал Барак Обама олдида унга мерос бўлиб қолган анча-мунча муаммолар турарди. Булар жаҳонни қамраб олаётган молиявий танглик, Ироқ, Афғонистон, Европа, Яқин Шарқ, Жанубий-Шарқий Осиё ҳамда Лотин Америкаси билан боғлиқ жиддий масалалар эди.

Обама учун ҳозирги пайтда айнан шу муаммоларни ижобий ҳал этиш осонроқ кечар, унинг кўлидаги имкониятлар Буш, ҳатто Клинтон давридагидан ҳам анча юқорироқ эди. Чунки Конгресснинг ҳар икки палатасида демократлар ҳал қилувчи овозга эгалар.

Фақат энди Обама ўз атрофига тажрибали, билимдон кишиларни йиғиб, масъулиятли вазифаларни улар зиммасига юкласа бас. Ишни айнан «кадр»ларни топиб,

жой-жойига кўйишдан бошлади. Биринчи бўлиб «Ок уй» маъмурияти Бошқарув раҳбари этиб, Рам Эммуэлни тайинлади. Бу шундай катта вазифаки, уни Вазирлар Маҳкамаси раиси билан тенглаштириш мумкин.

Вашингтонда Эммуэл ҳақида ҳар хил гап тарқалди: тўғри, у ақлли, сиёсий етук, тажрибали ва яна кўплаб яхши фазилатлар соҳиби! Бироқ, янги президент билан ишлай олармикан, деганлар ҳам, «Модомики Обама уни шу ишга кўйишни лозим топибди, тил топишиб кетишларига кўзи етади», деганлар ҳам бўлиб турибди...

Яқиндагина ўзи учун «рақиб» ҳисобланган Хиллари Клинтон хонимни вице президентлик лавозимига тайинланиши ҳам Обамада бағри кенглик аломатлари устун эканлигини кўрсатди.

Энергетика вазири этиб Нобель лауреати мукофоти соврндори, машхур физик олим Стивен Фу тайинланди.

Хуллас, давлатнинг 18 та масъул раҳбарлик ўринларидан 12 тасига Стенфорд университети, Массачусет технология институти, Гарвард, Йэл университетларини тамомлаган ҳар соҳанинг билимдон кишилари эгаллади.

Масалан, президентнинг иқтисодий масалалар бўйича маслаҳатчиси этиб Гарвард университетидан чиққан энг ёш профессор Лоренс Саммерс тайинланди. У жуда кўплаб иқтисодга оид китоблар муаллифидир.

Сюзан Райс Оксфорд университетида ўқиб юрган пайтларидаёқ докторлик даражасига сазовор бўлган энг иқтидорли талаба ҳисобланган. У БМТ даги АҚШ вакили вазифасини эгаллади.

Хуллас, «Нью-Йорк таймс» газетаси таъбири билан айтганда, «АҚШнинг 44 президенти ўз теварагида олим-му фузалолар клубини ташкил этди».

Бу шубҳасиз яхшилик аломатидир. Чунки китоб кўрган билимдон кишилар донишманд бўладилар. Чаласавод мутаассиблар тўдасидан худонинг ўзи асрасин!

Шу жумлаларни қоғозга туширар эканман, беихти-ёр москвалик куюнчак бир журналистнинг «Кремлдаги кадрлар» хусусида ёзган мақоласи ёдимга тушиб кетди. Унда шундай дейилганди: давлат бошлиғи яқин-атрофига қиладиган иши, касб-кори, билим савияси нима, қай даражада эканлиги фақат ўзига маълум, кўпчиликдан сир сақланадиган яширин погонликларни йиғиб олди. Бу ҳеч қачон яхшиликка олиб келмайди.

Обама ўзининг ҳафталик телерадио чиқишларида ҳеч қачон ҳавойи куруқ ваъдалар билан фуқаролар кўнглини кўтариш пайдан бўлмайди. Қизалоқ, норасидаларга «сахийлиги» тутиб, кўр-кўрона совға-саломлар улашиш маросимини ҳам ўтказмайди. Бор ҳақиқатни очик-ойдин айтади.

– Олдимизда анча-мунча қийинчиликлар турибди. Шунинг учун ҳаёт дарровгина фаровонлашиб қолмайди. Биз бу муаммоларни ҳаммамиз бир тан, бир жон бўлиб енгишимиз, янада жон куйдириб, унумлироқ меҳнат қилишимиз керак, - деди яқиндаги эфир орқали қилган мурожаатида.

Шу билан ҳозир кўпчиликни ташвишга солиб турган ишсизлик муаммосини ҳал этишга қаратилган аниқ режалар ҳақида гапириб:

–2010 йил давомида 2 миллион одам учун иш ўринлари яратилади. Бу биринчи навбатда янги йўллар қуриш, кўприклар барпо этиш, мактабларни қайта жиҳозлаш каби инфратузилмаларни яхшилашга қаратиладиган ишчи ўринларидир. Ундан кейин иккинчи босқич амалдаги шамол ёрдамида электр қуввати ишлаб чиқарувчи қурилмалар тизимини ҳамда муқобил ёқилғи турларини кўпайтиришга катта эътибор бериб, мамлакатни нефть қарамлигидан халос этишдан иборатдир. Ушбу улкан режаларни амалга ошириш учун 150 миллиард доллар маблағ ажратиш кўзда тутилган. Бу ўз навбатида 5 миллион кишини қўшимча иш ўрни билан таъминлашга имкон яратади, -деди.

Шу гаплар айтилдими, демак, уларни амалга ошишига ҳеч кимда шубҳа йўқ.

Чунки Обама ҳар бир айтадиган гапи учун масъулиятли инсон эканлигини ҳамма биледи...

Ниҳоят, «Махсус президент поезди»нинг мамлакат бўйлаб қилган сафари ниҳоясига етиб, АҚШ мустақиллигининг бешиги бўлган шаҳар–Балтиморга кириб келди. Янги президент бошлиқ «саёҳатчи»лар бу шаҳарда эхтиром юзасидан одатдаги тамойилга кўра узоқроқ ушланиб қолдилар...

Ниҳоят, поезд охириги манзил - Вашингтонга қараб йўлга тушди.

Америка тарихида энг эсда қоладиган кун инаугурация маросимида иштирок этиш учун дунёнинг жуда кўп мамлакат фуқаролари Вашингтон томон «турист» сифатида оқиб кела бошлайдилар.

Газеталар ҳали инаугурацияга 2-3 ҳафта вақт борлигига қарамай, мамлакат пойтахти ва унинг теvarагида жойлашган шаҳарлардаги барча меҳмонхоналар банд этиб қўйилгани, ҳатто киши бошига бир кун яшаш 30-40 минг долларга кўтарилиб кетгани ҳақида ёза бошладилар.

Бу сафарги 44-президент номи билан боғлиқ инаугурация тантаналарида иштирок этишни маълум қилган америкалик ва чет эллик фуқаролар сони мисли кўрилмаган даражада - тўрт миллионга яқинлашаётганлиги ҳақида хабарлар тарқалди.

Албатта, шунча одамга меҳмонхоналардан жой топиб беришнинг иложи йўқ. Бундай меҳмонлар учун «бошпана» танқислигидан фойдаланган кўпчилик «тадбиркорлик» йўлини тутиб, ўз уйларидаги бўш хона, ҳатто ертўла - подвалларни қайта жиҳозлаб, 2-3 кунлик меҳмонхоналарга айлантира бошладилар... Биргина бизнинг Хэриндон шаҳарчамизда инаугурация меҳмонлари учун минглаб қўлбола меҳмонхоналар пайдо бўлганлиги ҳақида газеталар ёзди...

Обама президентлик лавозимини эгаллаш муносабати билан сўзлаган тарихий нутқида кўп бамаъни ва ибратли гапларни айтди.

Жумладан, у бизлар ўз маданиятимиз, маънавий ва ахлокий поклигимиз, тараққиётимиз, кечираётган турмушимизнинг юксаклиги билан бошқаларга ўрناк бўлишимиз керак. Токи бизга ҳавас билан қарасинлар, эргашсинлар, деди у. («Бошқаларни ўрнак бўлишига йўл қўймаймиз» деган гапларни айтмади).

Шу билан Америка қудратли мамлакатлигини, ўз ҳарбий салоҳиятини пеш қилиб, кимларнидир қўрқитиб эмас, балки ер юзидаги барча давлатлар билан ҳамкорлик қилиш, ҳар қандай муаммоли масалаларни оғир, босиқлик билан оқилона ҳал этиш тарафдори эканлигини таъкидлади.

Яна у илм-фан ривожига эътибор кучайтирилишини алоҳида таъкидлаб, бу соҳа учун йилига 360 миллиард доллар ажратилади, деди. (Россия 10 миллион доллар ажратади. «АиФ». 2009 й.)

Обаманинг Вашингтон бош майдонидан туриб миллионлаб кишилар олдида сўзлаган нутқининг энг асосий уч жиҳати кўпчиликни, шу жумладан, матбуот вакиллари диққатини ўзига тортди: Равонлик. Аниқлик. Мазмундорлик.

– Обама инаугурация куни ўз нутқида, - деб ёзди «Вашингтон пост» газетасида сиёсий шарҳловчи В.Зуккони, - республикачиларнинг узоқни ўйламай юргизган сиёсатига чек қўйишини маълум қилди. Яъни Америка дунё диққатини ўзига жалб этишга ҳаракат қилмайди. Ваҳоланки, бошқалар ўзи диққатини Америкага қаратсин.

Таҳлилчилар Барак Обама ўртага қўяётган режаларни 30-йиллар Америкадаги қийин иқтисодий вазиятни тубдан яхшиланишига сабаб бўлган Ф.Рузвельт режаларига қиёслашмоқда... Маълумки, АҚШ ўша пайтлар ўз тарихида энг аянчли кунларни бошидан кечирарди.

АМЕРИКАДАҲИ МАҚТУБЛАР

БЕШИНЧИ ҚИСМ

БИРИНЧИ МАКТУБ

Ассалому алайкум, Ҳабибулла ака!

Биринчи сентябрь - сизнинг байрамингиз ўтиб кетганини ҳам сезмай қолибман. Одатдагидай, табриклай олмаганим учун, узр!

Ҳа, умрининг қарийб олтмиш йилини ўқитувчилик, маориф ишларига бағишлаган ва ҳозир ҳам «қариб-қуюлмай» шу соҳанинг фахрийларига етакчилик қилиб юрган сиздай одамнинг ҳақиқий байрами эди, бу! Ўз касбингизнинг қанчалик фидойиси эканлигингизни менадан орттириб, ҳеч ким билмаса керак. Шунинг учун ҳам ҳар йили худди шу куни ўзим олдингизга бориб ёки мактуб йўллаб, ҳеч бўлмаса, телефон орқали табриклашни қанда қилмасдим... Мана энди... «узоқнинг иши курсин» деб айтадилар-ку! Аслида бу ердаги шарт-шароит шундайки, «узоқ» деган тушунчанинг ўзи йўқ. Бутун дунё «бир қадам». Кечагина Наманган билан гаплашдим. Баъзан Тошкентдан туриб «уланиш» қийин бўлган Намангандан биринчи қўнғирокдаёқ «эшитаман» деган жавоб келди. Бу Содиқжоннинг овози эди. Худди ёнимда туриб гаплашаётгандай... Ҳа, у кеча Учқўрғонга бориб Сизни кўриб келганини айтди. Кўзингиз анча хира тортиб қолганини, докторлар қандайдир дори томизиб туришни маслаҳат беришганини гапирди... Бу менга тўрт ойча аввал айтган гапларингизни эслатиб юборди: олис ушбу мамлакатга қараб йўлга тушишим олдидан

оқ фотиҳа бериб, «эсон-омон бориб келгин, мана, кўриб турибсан, кўзимнинг мазаси йўқ. Ҳеч нарса ўқий олмайман. «Хабар»ларни фақат радио, телевидениедан эшитиб биламан, холос. Сен ўша Американи ижодкор одам сифатида синчиклаб кўриб, ўрганиб келгин-да, кейин ҳикоя қилиб берарсан. Маорифи, болаларни ўқитишига муносабати қандайлиги билан қизиқ. Ҳа, энди биз авваллари у мамлакатни бошқалар нигоҳи орқали «кўрардик». Ёш бир жойга бориб, умр охирги манзилгоҳ остонасида турганда, ҳақиқатни ҳам эшитиб қолай», дегандингиз.

Ўшанда мен бу сўзлар узоқ йил вилоятдаги йирик туманлардан бирининг маориф шўъбасини, сўнгра партия кўмитасининг тарғибот ва ташвиқот бўлимини бошқарган ва «фидойи фахрий»лик номига сазовор бўлган сиздай одам оғзидан чиқаётганини эшитиб, ҳаяжонлангандим...

Ҳа, сиз илгари ўз ишингизнинг фидойиси эдингиз. Уша замонлар «тили» билан айтганда «партиянинг солдати!» Кўп ўқирдингиз. Бир ҳафтага қолмай, уйимиздаги катта хонанинг девори юзига арзиқдан бежама қилиб ясалган энли, баланд токча газеталарга тўлиб кетарди.

– Ҳабибуллахон, ўқиб бўлган кераксиз газитларингиздан беринг, энди, - дея сарикдан келган чўққи соқол «Турсунбой носпуруш» тоғамиз бот-бот ҳовлимизга ташриф буюрардилар.

– Ана, олаверинг-у, дохийнинг суврати чиққанларига эҳтиёт бўлинг, - дердингиз.

– Ҳа, энди саводимиз бўлмаса-да, онгимиз ўтқир. Дохий сувратлари чиққанларини алоҳида қилиб, йиғиб кўйибман, - дердилар тоға газеталарни авайлаб бўз қопчиққа жойлаштираркан.

Ушанда кичкина Наманганда дохий суврати туширилган газета парчасига носвой ўраб сотгани учун судланиб, қаёққадир бадарға қилиб юборилган ғирвонли носфуруш ҳақида гаплар тарқалганди.

Шундай қилиб, сиз ўқиб бўлган газеталарни яқин-атроф кўшнилари ҳам олиб туришар, бир томонини арра «тиши»га ўхшатиб қайчилаб, идиш-товоқ териб қўйилдиган тоқчаларни «безаш» урф бўлганди...

«Ўқитувчиликдан бошқа шарафли касб йўқ» деган сўзларингиз қулоғимга қаттиқ қуйилиб қолган эканми, университетни битиргач, қарийб 17 йил мактабда муаллимлик қилдим. «Хайрият, ҳамма темирчилик (биласиз, опоқдадамиз «Жўравой темирчи» номи билан машҳур бўлиб, боғбон ҳам эдилар, катта анорзорлари бор эди), дурадгорчилик, махсидўзликка ўзини уриб кетган бир пайтда, сен менинг касбимни давом эттирадиган бўлдинг», дея хўп хурсанд бўлгандингиз, ўшанда.

Чинданам ўқитувчилик 50-йилларда фахрли касб хисобланарди. Одамлар муаллимларни кўрса, икки букилиб салом берарди. Ахир ҳеч нарсадан беҳабар мурғак болага ҳарф ўргатиб, саводли қилишни, яна илмиётнинг кўпдан-кўп соҳаларидан хабардор этишнинг ўзи бўладими!

Энди Сиз менинг баъзан «чўзилиб» кетадиган гапим қисқароқ бўлиши учун ҳазил-мутойиба тарзида айтадиган «бадий тўқимага улаб, мавзуни чўзишдан мақсад»им нималигини тушуниб етгандирсиз... Мен бу ерда Сиз берган «вазифа» - яъни «ҳақиқий ҳаёт (асосан маориф соҳаси)ни қаламқаш сифатида синчи-клуб ўрганиб чиқиш»га шунчалик берилиб кетибманки, орадан ойлар, сентябр ҳам ўтиб кетганини сезмай қолибман...

Америкача турмуш тарзи одамни шундай «интизом»га солиб кўяркан... бизлардагадай саҳар мардонлаб фалончанинг тўй ёки маърака ошига, чойхонада ўтиришга, гап ўйнаш ёки «савзи тўғраш»га бориш деган «ташвиш»лар мутлақо кулгили бўлиб қоларкан... Бу ердаги «ташвиш» бутунлай бошқача: «Бугунги қиладиган

ишимдан ўзимга ёки жамиятга бирор наф тегадими, йўқми?!» Бу бизнинг кулоқларга «ғайритабиийроқ» бўлиб эшитилиши мумкин.

Аслида эса тўғри... Ахир жамият оммавий «ош» беришлар, тинимсиз номи ҳам, тури ҳам йилдан-йилга кўпайиб, тантанали зиёфат тусини олиб бораётган «янги» маросимлар ҳисобига ривожланармиди...

Бу ерда бизнинг тушунчаларимиз учун яна «нохушроқ» маъно касб этувчи «Ҳар дақиқа - пул» деган кўп қайтариладиган сўз бор. Аслида уни жайдаричасига тўғридан-тўғри англаш нотўғри. «Вақт - олтинга тенг» деб тушунмоқ керак. Америкаликлар шундай тушунадилар.

Мен ҳам бир неча ой давомида шу ақидага риоя қилиб яшадим. Тинимсиз чопиб, югурдим. Ҳар дақиқадан бирор нарса «ундириб» қолишга ҳаракат қилдим... Ниҳоят, америкача «вақтдан фойдаланиш» ҳам жонимга тегди. Анча толиққанганимни сездим.

Қалин ён дафтарчалардаги «Кундаликлар»ни тартибга солиб, бир нарсалар «қоралаш» ниятида, ҳеч қаёққа чиқмай, катта хонада қамалиб ўтирибман.

Ушбу мактубни кечроқ ёзаётганимнинг яна бир сабаби сиз «боп» мавзуни анча «синчиклаб» ўрганишимга тўғри келди. Чунки маорифнинг қай даражада ривожланганлиги ҳозирги пайтда ҳар бир давлатнинг тараққиёти ва келажагини белгилайдиган мезон вазифасини ўтаб турибди.

Сиз бизга, ҳали бу мамлакат қайда-ю, қанақалиги ҳақида аниқ тушунчамиз йўқ пайтида илк бор «Америка болалари» ҳақида гапириб, уларга нисбатан юрагимизда ачиниш ҳиссини уйғотган эдингиз. Ҳозир ўшаларни ўйлаб ўтирибман. Яна кўп воқеалар кўз олдидан худди кинодагидай тизилиб ўтмоқда... Гўё қалин чанг-ғубор билан хира тортиб қолган хотирот ойнаси-

ни кимдир артиб, чиннидай ярақлатиб кўйди-ю унинг қаршисида мен томошабин: ана, тўртинчи, бешинчи синф ўқувчилари, узун сочларини майдалаб ўриб олган опаларим Муборак, Мукаррамхонлар ҳовлимиздан шаркираб оқиб ўтувчи ариқ бўйида ўтириб олиб, пиёланнинг таг чуқурчасига сиқилган ўсма сувини қошларига тортиб, маъноси ўзларига ҳам номаълумроқ, кўпчилик қиз-жувонларнинг оғзидан тушмай қолган

**«Тўп саданинг тагида
Қошиқ ювосиз-о, қошиқ ювосиз.
Қайрилма қошим кўриб
Ошиқ бўлосиз-о, ошиқ бўлосиз»,**

– деган кўшиқни айтишмоқда... Мен ҳам, ҳали она сути оғзидан кетмаган бошланғич синф ўқувчиси, биз тирранчалар орасида урф бўлган «Ашула дафтари» тутиб, унинг саҳифаларини ошиқона шеърлар билан тўлдириб борардим. Эс, эс биламан, «дафтар»нинг биринчи саҳифаси шундай ишқий шеър билан очилар, сатрлар атрофи рангли каламда гул ва нақшлар чизиб безатилганди.

**«Хат ёздилар ким - жонон бўлай деб.
Жонон уйида меҳмон бўлай деб.
Хизматда Чустий - мезбон бўлай деб».**

Сиз Фарғона педагогика институтининг битирувчи курс талабаси сифатида, ёзги таътил кунларининг бирида, опаларим ҳамон минғирлаб айтиб юришган кўшиққа эътибор бермагансиз, бироқ, менинг «дафтар»имга кўзингиз тушиб, қулоғимдан чўзганингиз, орадан кўп ўтмай манавини ўқи, дея Ҳамид Олимжоннинг «Шеърлар» китобини келтириб берганингиз шундай кўз олдимда турибди... Балки шу кундан бошлаб «Адабиёт» деган сеҳрли дунё мени ўз бағрига олгандир...

Ака, бугун туш кўрибман: ҳовлимиздан оқиб ўтувчи ўша шаркирама сувли ариқ атрофи одамлар билан гав-

жум. Қандайдир тўй эмас, тантанали маросим давом этмоқда. Патефонда лаппак айланиб, машхур «Қошлари қаламлар» кўшиғи янграмоқда. Боғ этагига стол-стуллар кўйиб, дастурхонлар безатилган. Дошқозонлар қайнаб турганмиш... Яланглик четидаги чинордай бўлиб ўсиб кетган оқ ўригимизнинг етилиб пишган, кўзни олгудай ялтироқ мевалари дув-дув тўкилаётганмиш...

Телефон жириглашидан уйғониб кетдим. Уйдан Холида кўнғироқ қиларди... Бу ерда Вашингтон вақти билан азон соат олти. Тошкентда эса кечкурунги ўн... Соғлигимни, қачон қайтишимни сўради.

Дарвоқе, мен тушимда бундан қарийб 55 йил олдин ҳовлимизда бўлиб ўтган, ўша пайтлар учун анчагина тантанали ҳисобланган воқеани кўргандим. Бу маҳалламиздан етишиб чиққан икки муаллим, яъни бизнинг ҳовлимиздан нарироқда яшайдиган Абдусамат ака билан Сизнинг Фарғонада ўқиб, институтни битириб келганларингиз шарафига берилаётган зиёфат эди.

Ўшанда шаҳардаги анча катта ва обрўли ҳисобланувчи мактабимиз директори домла Муҳиддинов бошлик бир нечта ўқитувчилар ҳам бизникига келишгани эсимда. Менинг қувончим чексиз эди: «Акам ўқитувчи. Балки бизнинг синфда дарс берар...»

Аммо, хаёлим пуч бўлиб чиқди.. бизнинг мактабда, айнан синфимизда биологиядан Абдусамадхон ака дарс бера бошлади-ю, сизни «партия йўлланмаси» билан чекка бир туманга юборишди. Уйга тез-тез келиб турардингиз. Биринчи саволингиз шундай бўларди: «Уқишлар қалай? Қани «кундалик дафтар»ни кўрсат-чи!» Дуруст, дея елкамга қоқиб қўярдингиз... Яқин атрофдаги менга тенгдош кўшни болаларни ҳам «тафтиш» қилиб қўярдингиз.

Айниқса, бизга девор-дармиён Файзулла қори почча (билсангиз керак, шундоқ шаҳарга ёндош колхозда ара-

вакашлик қиладиган, дала-даштда куйиб-пишиб юравеганидан ҳабашларга ўхшаб қоп-қорайиб кетган, ғоят инжақўнгил, ширинсўз, лекин на «эскича»дан хабари, на «янгича» саводи бор бу одам номи ёнига негадир «қори» деган мўътабар сўзни кўшиб айтишарди)нинг мен билан бирга ўқийдиган Сайдулло деган ўғли бўлар, ўқишга селқаси йўқроқ, «дўхтирлар укол қилади» дея дарсларга бормай, қочиб юрарди. Бир куни Сайдуллони кўпчилик болалар олдида тик турғазиб кўйиб, шундай дегандингаз: «Совет ҳукумати дохий Сталин бошчилигида сенлар ўқисин, деб ҳашаматли мактабларни куриб кўйган. Ўқитиш, билим бериш бепул. Шундай бўлгандан кейин нега дарслардан қочиб юрасан? Биласанми, хумкалла, Америка деган мамлакатда, мактаб деган нарса йўқ. Бор бўлса ҳам, фақат бойлар учун, пулли! Камбағалларнинг эса болаларини ўқитишга пули йўқ. Шунинг учун у ерда дайди, безори болалар кўп. Ёки сенам дайди бўлмоқчимисан?»

Сайдулло ўшанда бурнини тортиб-тортиб, энди «прогул» қилмасликка, яхши ўқишга ваъда берганди.

Шундан кейин чинданам у бирор кунни қолдирмай мактабга борадиган, уйга берилган «вазифа»ларни қанда қилмай, тиришиб ўқийдиган бўлди. «Кундалик дафтари»да синф раҳбаримиз Нафиқова аянинг мақтови билан «4» - «5» баҳолар пайдо бўлди.

Бироқ, орадан кўп ўтмай, синфимизни бир гуруҳ оқ халатли докторлар «босди». Қўшни маҳаллалик «Катга кўча» бўйида турадиган Каримжон деган бола билан Сайдуллони оч жигарранг «Санитар» машинага солиб, олиб кетишди.

Болалар орасида гап тарқалди:

– Каримнинг сочлари туллай бошлаганини яхшиям дўхтирлар вақтида сезиб қолишибди. Агар яна икки ҳафта кечикишганида, бечоранинг боши ялтироқ бўлиб қолиши мумкин экан.

Сайдулло ҳақида эса синф раҳбаримиз шундай гапни айтди:

– Мана, вақтида эмлатмай, ундан қочиб юришнинг оқибати. Сайдулло юқумли касалликка чалинган. Энди докторлар уни узоқ вақт даволашади.

Каримжон бир ойлардан кейин янги ошланган пўстдумбадай қип-қизил жиш бош билан даволанишдан қайтиб келди. У ерда яхши боқишган шекилли, икки юзи ҳам қизил тортиб, тўлишиб қолганди. Дўпписини қулоғигача бостириб кийиб олар, синфдаги баъзи китмироқ болалар шу дўпписини ечиб, бошқаларга кийдириб, ижирғантирмоқчи бўлишарди... Синфдош оғайнимиз эса, «каллар касалхонаси»дан анча «маданийлашиб» 5-6 та ўрисча сўзни ўрганиб қайтган, гап орасида «вот так», «тойс» жумлаларини кўшиб кўярди.

Айниқса, Америкада бўлган воқеа - «Белый клик» -«Оқ тиш» (Ж.Лондон асари) деган кинони кўриб, «полний» тушуниб етганини айтар, ундаги кучукча ҳақида хаяжон билан сўзлаб берарди. Дарвоқе, бир ойга бормай, Каримжоннинг ялтироқ бошини потирлаб чиққан тим-қора сочлар босиб кетди...

Сайдулло ҳам касалхонада икки ойча ётди-ю, докторлар тузатишолмади... Унинг ўлигини эскигина кўрпага ўраб, от кўшилган катга ғилдиракли «Кўкон арава»да Файзулло қори поччанинг ўзи келтириб, эшиги рўпарасида ўғлининг ярим очиқ оёқларига бошини кўйиб, хўнг-хўнг йиғлаганини кўриб, юракларимиз хун бўлган.

Шундан кейин мен Сайдулло учун ҳам ўқийман, деб ўзимга ўзим ваъда берганман, айтганингиздай, «вақтни худа-бехудага ўтказавермай, дарс тайёрлайдиган, кўпроқ ўқийдиган» бўлиб қолгандим... Сиз келтириб берган чарм муковали қалин «Ғолиблар» китобини бир ҳафта ичида ўқиб чиққанимга ишонмай, мазмунини айтиб бе-

ришимни сўрагансиз. Унда баён қилинган воқеаларни бошдан-оёқ сўзлаб берганимдан кейин қанчалик хурсанд бўлганингизни кўриб, Муборак опам «Бунинг калласи ишлайди», дея пешонамга чертиб кўйганини эсласангиз керак...

Э, ака! Ҳардамхаёллик курсин! Яна сизга айтадиган керакли гап бир четда қолиб, бадииятга берилиб кетабман. Узр.

Энди ўзимни сал жиловлаш мақсадида ушбу мактубга нукта қўяман-да, асосий иддаони навбатдаги хатда ёзаман.

ИККИНЧИ МАКТУБ

Бу ердаги маориф тизими ҳақида ўз кўрган-билганларимдан келиб чиқиб, бор ҳақиқатни айтидиган бўлсам, икковимиздаги мавжуд тасаввурни бутунлай чархпалак қилиб юборадиган, кўпчилик ҳамюртларимизга ҳам эртакка ўхшаб туюладиган маълумотлар анча-мунча.

Гапни мактабдан бошлай қолай. Атрофи кўм-кўк дарахтзор ва ям-яшил кенг ўтлоқ, яна бир томони сарик рангли автоуловлар тизилиб турган майдон билан ўралган чиройли иморатларга кўзингиз тушса, билаверингки, бу мактаб ҳовлисидир.

Узоқдан қарасангиз, истироҳат боғини ёки барча қулайликларни ўзида мужассам этган кичик университет шаҳарчасини ҳам эслатиб юборади.

Боғ марказида маъмурий бино ва ёзги, қишки стадион жойлашган. Ўқувчилар дидига мослаб қурилган бинолар ўзининг бежиримлиги, теваракни қоплаб ётган яшиллик оламига уйғунлиги билан одамда завқ-шавқ уйғотади..

Мактаблар, албатта, катта йўллардан четроқ, шовқин-суронсиз, ҳар тарафдан кўзга ташланиб турадиган бағирли ерга қурилган бўлади.

Синфлар вазифасини ўтовчи бинолар бир қаватдан ошмаслиги ҳар бир лойиҳачи ташкилот риюя қилиши зарур бўлган қонуний мажбуриятдир. Чунки эҳтимол тутилган ёнғин, фавқулудда ҳолатлардан болаларни ҳимоялашнинг энг самарали йўли шу деб ҳисобланади.

Мен Хэриндондаги 2-3 мактабни бориб кўрдим. Ростданам кичикроқ олий ўқув юрти шаҳарчасини эслатади. Фақат атрофи ҳеч қандай девор ёки тўсиқ билан чеғаралаб қўйилмаган. Америкада шундай йўриққа қатъий амал қилинар экан. Яъни аҳоли зич яшайдиган ҳудуд (шаҳар) ларда мактаб мажмуалари 1400 дан 2000 тагача бўлган ўқувчиларга мўлжаллаб қуриларкан. «Ўрин» шундан кам бўлмаслиги керак, ортиб ҳам кетмаслиги лозим.

Йигирма нафар бола бемалол ўтириб, сабоқ оладиган кенг, ёруғ ва шинам синфхоналарнинг бари компьютерлар билан жиҳозланган. Худди илмий лабораторияни эслатади.

Ўқитиш тартиби уч босқичдан иборат: 1-6 синфлар «бошланғич», 7-8 синфлар «ўрта», 9-12 синфлар «юқори» - битирувчи босқич ҳисобланади.

Мактаб бинолари ҳам шу босқичларга яраша дизайн, шарт-шароитга мослаб қурилади.

Америка тупроғига қадам қўйган мактаб ёшидаги ҳар бир бола туб америкалик бўладими, «чет»дан келганми, мактабга қатнаши мажбурий. 6 ёшдан 18 гача бўлган болаларни ўқитиш харажатлари давлат ҳисобидан.

Бу ерда «Ўқиш мажбурияти»ни бажармаслик ёки ундан бўйин товлаш Қонунни бузиш билан баробар, деб қаралади. Мабодо бирор бола мактабга сабабсиз қатнамаётган бўлса ёки фалон манзилдаги фалон хонадонда мактаб ёшидаги ўғил ёки қиз ўқишга бормай ўтирибди, деган хабар тарқаладиган бўлса, дарров ўша ҳудуднинг маориф шўъбаси ходимлари етиб келадилар. Боласини сабабсиз ёки атайин ўқишдан қолдирган ота-она «иши» полицияга оширилиши, улар устидан тергов бошланиши мумкин.

Энди, дейлик, Америка учун оддий ҳол ҳисобланувчи ҳодиса - маҳаллада узоқ бир мамлакатдан келган оила

яшай бошлади. Уларнинг ўзлари ҳам, болалари ҳам бу ердаги шарт-шароитдан яхши хабардор эмас, ҳатто тилни билмайдилар... Шунда энг биринчи диққат болаларга қаратилади. Албатта хонадонга юқорида айтиб ўтилган «маориф»чилар ташриф буюришади. Уларнинг биринчи вазифаси «мактаб ёшидаги» болани рўйхатга олиб, билим даражаси қандай, инглиз тилини қанчалик билади ёки билмайди, шуларни аниқлашдан иборат бўлади. Шубҳасиз, бу жараёнда болалар психологияси бўйича мутахассис педагоглар ҳам иштирок этадилар. Ана шундан кейин боланинг хузурига куннинг маълум соатида келиб, шу яқин атрофдаги мактабда ўқиш учун «тайёрлов курси» бўйича сабоқ берадиган махсус тажрибага эга ўқитувчилар ажратилади. Боланинг сабоғи «аъло» деб баҳолангунча унга ҳар томонлама билим ўргатилади. Бунинг учун боланинг ота-онасидан ҳеч қандай ҳақ олинмайди. Давлат тўлайди. Ўша биз «Болалари мактабга бориб ўқиши учун пул тополмай кўчаларда дайдиб юради» деб ўйлайдиган Америка ҳукумати тўлайди.

Яна, шу ерда Сизни ҳайрон қолдирадиган мисол келтириб ўтмоқчиман: мен яшаётган хона деразаларидан баралла кўриниб турувчи анча нарироқдаги икки қаватли хонадон эшиги олдига ҳар куни эрталаб, барвақт, полициячиларникига ўхшаш (Бироқ, сал ихчамроқ) тепа «томи»га қизил-сарик-кўк бўлиб липиллпб ёниб турувчи огоҳлантириш чироқлари ўрнатилган машина келиб тўхтар, бир зумда кўздан ғойиб бўлар, кеч соат бешларда яна кўзга ташланиб қоларди... Аввалига, махсус машина хизмат қилувчи юқори мартабали бирор жаноб шу ерда турса керак, деб ўйлаб юрдим.

Бироқ, кўп ўтмай, маълум бўлдики, «қўшни» мен ўйлаган жаноб эмас, балки афғонистонлик эр-хотин қочоқлар, тўрт йилдан бери Америка фуқаролиги марта-

басига эришолмай юрганларнинг икки оёғи шол 14 ёшли ўғли экан. Уни ҳафтанинг беш куни бир ҳамшира ёрдамида ногирон болаларга мўлжаллаб чиқарилган махсус «Мактаб автобусчаси»да эрталаб ўқишга олиб кетиб, кечга томон келтириб қўйишаркан.

Дарвоқе, бу ерда ҳар бир мактаб даргоҳининг ўқувчилар сонига қараб ажратилган 40-50 тадан ўз «Мактаб автобуси» («Skool Bas») бор. Улар сариқ ранг, 40 ўринли, олд ва орқа томонига аниқ қилиб «Skool Bas» деб ёзиб қўйилган бўлиб, бошқа транспорт воситаларидан алоҳида ажралиб туради. Унинг кенг ва ёруғ салони ҳавони бир хил - мўътадил сақлаб турадиган кондиционерлар билан жиҳозланган.

Бу машиналар эрталаб роппа-роса 7 да болаларни уйлари олдидан мактабга олиб кетади. Ана шу «Мактаб автобуслари» йўлга тушган ярим соат вақт мобайнида бутун шаҳар кўчалари фақат ўқишга кетаётган ўқувчилар ҳукмида бўлади. Ҳамма тўхтаб, ҳатто ман-ман деган давлат амалдорларининг машинаси ҳам четга чиқиб, «Мактаб автобуслари»ни ўтказиб юборишга мажбур.

Бундай автобус ҳайдовчиларидан ҳам қатъий интизом талаб этилади. Яъни 40 нафар боланинг ҳаммаси ўз жойида ўтирган, хавфсизлик камарларини тақиб олган бўлишлари шарт. Ҳатто ҳайдовчи автобус ичидаги ҳаво мўътадилми, йўқми, шундан ҳам хабардор бўлиши лозим. Мабодо шу қоидаларнинг бирортасига риоя қилинмаса, чорраҳалар тепасига ўрнатилган, ҳайрон қоларли даржадаги «зийрак» электрон кузатгичлар машина рақамини ўша заҳотиёқ полиция назорат марказига узатади... Ана ундан кейин ҳайдовчи олдида «Мактаб автобуси»ни ҳайдашдай масъулиятли касбда ишлаб қолиш ёки қолмаслик масаласи кўндаланг бўлади. Бу ерда болалар ҳаёти хавфсизлиги билан боғлиқ масалада «арзимас» деб қаралувчи тушунчанинг ўзи йўқ...

Мабодо бирорта бола уйи қаршисидаги белгиланган «School Bus»лар келиб, бир дақиқа тўхтаб (тартиб шундай) ўтадиган «болалар бекати»га чиқишга улгуролмай, автобусдан қолиб кетгудек бўлса, ҳайдовчи дарров қайси ўрин бўшлиги ҳақида мактаб навбатчисига хабар қилади. Навбатчи зудлик билан компьютер орқали ўша ўқувчининг манзилини аниқлаб, алоқага чиқади. Кечиккан бола қаердалиги аниқлангач, унга «навбатчи» машина юборилади.

Болалар мактабда нонушта қиладилар. Ҳар бир мактабнинг ҳозир бизлардаги «супер» тўйхоналарни эслатувчи алоҳида ошхонаси бор. Замонавий «хизмат кўрсатувчи» техник воситалар билан жиҳозланган бу емакхона бир соат давомида болалар билан гавжум бўлади. «Хизмат кўрсатиш» услуби ҳақида гапирадиган бўлсам, у шундай йўлга кўйилганки, маҳаллаларимизда одат тусига кириб бўлган сахармардондан «ош тортиш» «тартиби»дан ҳам мукамалроқдир. У ерда асосий ишни автоматлар бажаради.

Сабоқ соатлари кундузи соат биргача давом этади. Сўнг тушлик. Ундан кейин ўқувчилар кеч соат бешга қадар дарс тайёрлаш, китоб ўқиш, тўғарақларга (жумладан, мусиқа, рассомчилик) қатнашиш ёки ўзи қизикқан фан бўйича қўшимча дарс олиш каби машғулотлар билан банд бўлишади.

Шундан кейин кўчалар яна ярим соат давомида «School Bus»лар ҳукмида бўлади.

Болалар қарийб кун давомида мактабда қолиб кетишлари сабаби билан қизикдим: бу ердаги деярли кўпчилик давлат идораларида хизмат барвақт соат 7 дан бошланиб, 3-4 гача давом этар экан. Демак, шу вақт мобайнида уйда «катта»лардан ҳеч ким бўлмайди. Балоғат ёши (18) га тўлмаган болани уйда ёлғиз қолдиришга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Шунинг учун мактаблар беш кун давомида эрталабдан кечгача «ишларкан».

Хабарингиз бор, мен бу ерга сентябр оyi арафасида келгандим. Шундан фойдаланиб, ўзим яшаб турган маҳалладаги мактабда янги ўқув йилининг бошланишига бағишлаб ўтказилган тадбирда иштирок этган, математика ҳамда биологиядан дарс берадиган икки муаллим билан танишиб қолгандим. Улар «ташриф қоғозим»ни олгач, менга анча «қизиқиш» билан қарашди. Ўзбекистон, хусусан, Ўрта Осиё мамлакатлари ҳақида саволлар беришди.

Ўз навбатида менинг саволимга:

– Аслида ҳафтанинг олтинчи - шанба куни ҳам дарслар давом этади. Бу дегани болалар уйда, ўзлари ихтиёрий равишда сабоқ оладилар. Чунки ҳар бир ўқувчининг интеллектуал салоҳияти, дунёқарашининг мукамаллигини адабиётдан бошқа бирор фан шакллантиролмайди. Унда ҳамма фанларга йўл очувчи фазилат мужассам, - дея жавоб беришганди.

Чинданам бу биз кутмаган, Америка «таълим-тарбияси» соҳасида ҳануз ҳукм суриб келаётган тасавурларимизни бутунлай «тескари» қилиб юборадиган жавоб.

Кўп ўтмай бу шунчаки айтилган «қуруқ гаплар» эмаслигининг гувоҳи бўлдим. Ҳар бир ўқувчи ихтиёрий равишда бир кунлик адабий сабоқни ўз ёши, интилишига қараб мактаб маъмурияти томонидан тавсия этиладиган жаҳон мумтоз адабиёти намуналари ва ҳозирги замон дунё тан олган ижодкорларнинг асарларини ўқиб, олишади.

Мен келиб тушган хонадоннинг қизи 8 синфда ўқийди. У куни-кеча уй вазифаси сифатида рўйхатга киритилган Виктор Гюгонинг икки жилдлик «Хўрланганлар» романини ўқиб бўлиб, кутубхонадан антик адабиёт намунаси Ҳомернинг «Одиссея» китобини олиб келди. (Нега ниҳоятда салмоқдор десам, болаларга тушунарли бўлсин, деб ёзилган «изоҳли» саҳифалар анчагана экан).

Қизалоқ аввал Эдгар По, Лев Толстой каби ўнлаб жаҳон таниган ёзувчилар асарларини ўқиган.

Мен қизчани саволга тутаман:

– Сен тилга олган буюк Америка ёзувчиси Эдгар По (1809–1849) бизнинг бобокалонимиз Амир Темур ҳақида дoston ёзган деб эшитганман. Ўша асарга кўзинг тушганми?

– Ўқиганман. Ҳатто ундаги қуйидаги сатрлар ёдимда қолган:

*Мана энди қаранг, қандай Самарқанд
Юлдуз кентлараро энг ёруғ юлдуз.
Хаёлини қанча этган эди банд,
Энди барча кентлар унга тутар юз.
Ундан таралади ер юзига нур,
Эргашади унга юзлаб диёрлар.
Бошқаради уни енгилмас Темур.
Унга бош эгар бор ҳукмдорлар.¹*

– Қойил,– дейман қувончимни яширолмай,– қанчалик кўп нарсани биласан-а!– яна саволга тутаман,– Сизларга ўқиш учун тавсия этиладиган адабиётларни топиш қийин эмасми?

– Мактабимиз кутубхонасида бўлади. Мабодо бўлмай қолса, истаган бошқа кутубхонадан топиш мумкин, – дейди у.

Мен ўзимча бу гап қанчалик ҳақиқатга яқинлигини «текшириб» кўрмоқчи бўлиб, шундоқ яқингинадаги «Гулистон» маҳалла гузарида жойлашган кутубхонага бориб, Толстой асарлари билан қизиқиб кўрдим.

Ходима қиз чиройли табассум билан мени катта залнинг «Жаҳон адабиёти классиклари» деб ёзиб қўйилган «бўлим»га олиб келди, тўрдаги китоб жавонларидан бирига рўпара қилди.

Бу ерда Лев Толстой, Достоевский, Чехов асарларининг инглизча жилдлари тахланиб турарди. «Уруш

– ¹ М.Аъзам таржимаси.

ва тинчлик»нинг нақ кучоққа сиққудай икки жилдлиги билан тўрт жилдлиги диққатимни ўзига тортди. «Наҳот «изоҳдор» асар ҳажмига тенглашиб қолган» деб ўйладим-да, улардан бирини қўлимга олиб, ички варағидаги ёзувга кўзим тушди: «Ёш ва ўрта ёшлилар учун». Тўрт жилдликнинг ҳарфлари йирикроқ бўлиб, «кекса китобхонларга» мўлжаллаб чиқарилган экан... Жавоннинг пастки токчасидан айнан шу асарларнинг кассета ва дисклардаги «овозли» нусхасини ҳам олиб эшитишингиз мумкин эди. Улар мамлакатнинг қайси машҳур артистлари томонидан ўқилгани ҳам алоҳида қилиб, ёзиб қўйилган.

Хуллас, бу ерда адабиётга муносабат анча жиддий эканлиги диққатга сазовордир.

Яна бир ибратли нарсани айтиб ўтишга тўғри келади. Кутубхоналар гавжум. Бизнинг бозорларни ҳам эслатиб юборади. Фақат тартиб-интизом, осойишталик ҳукмрон... Чунки китоб олиш ёки топширишга якка ҳолда келганларни кўрмайсиз. Оилавий бола-чақалари билан бирга келишади. Ва «қурук» чиқиб кетишмайди, албатта.

Мен ҳам шу таомилни бузмай, бир таваккалчилик қилдим: машҳур рассом дўстим Баҳодир Жалоловни яхши биласиз. Шу оғайним доим армонли бир гап айтиб юарди: «Лондонда Рафаэлнинг нақ катта «дипломат» жомадонидай келадиган «Мукаммал асарлар тўплами»ни кўриб, ҳайратдан ёқамни ушлаганман. Сотиб олмоқчи эдим-у, қурғур жуда қиммат экан. Салкам самолётнинг чипта пули...»

Баҳодирни маҳлиё этган шу «асар»га «Санъат бўлими»ни айланиб юриб, кўзим тушиб қолса бўладими... Рафаэлнинг мафтункор суратлари кимларни ром этмаган.

Уни авайлаб қўлимга олдим. Алоҳида жиҳозлаб қўйилган «Ўқиш заллари»да мириқиб томоша қилиш

учун рухсат сўраш зарурдир, деб ўйладим-да, кираве-ришда ходималар ўтирадиган томон кетдим.

Бундоқ қарасам, рўпарамда жилмайиб, боя менга «Мумтоз адабиётлар бўлими»ни кўрсатиб юборган қиз ўтирибди.

Қўлимдаги китобга ишора қилиб, «кўриш мумкин-ми?» дегандай гап уқдирмоқчи бўлгандим, «Адрес, адрес» деди.

Ёнимдаги паспорт билан шу кунларда яшаб турган маҳалла адреси, уй телефони рақами ёзилган бир парча қоғозни қўшиб узатдим.

– О, гест, гест! (меҳмон-меҳмон!) - дея яна хушрўй қараш қилди хоним ва компьютерга нималарнидир туширди. Кейин менга алланималарни тушунтира кетди. Ўлай агар «сент-сент»дан бошқа бирор сўзига тушунсам...

Шунда худо мушқулимни осон қилди: ёнида хиндийча сори кийган рафикаси ва кўзмунчокдай қопқора қизчаси бор, қўлида 4-5 тахланган китоб кўтариб олган, қалами саллали, қора соқол мўйловлари икки томонга потирлаб ўсиб кетган ўрта ёшлардаги жаноб ёнбошимга келиб тўхтади.

Худди яқин кадрдонини тасодифан учратиб қолган одамдай хурсанд бўлиб кетдим:

– Сардор жи! Бу мадам нималар деяпти?

Сардор жининг айтишича, «мадам» қўлидаги китобни менга бир ҳафталик муддат билан бераётгани, агар шу муддат чўзилиб кетса, кунига 17 центдан жарима тўлашимга тўғри келишини уқдирмоқда экан...

Шундай қилиб, Рафаэл асари билан кутубхонанинг «ўқув зали»да эмас, уйда танишиш учун уни ўзим билан бирга олиб кетдим.

Ҳатто ходима менга ҳаддан зиёд ишониб юборди, шекилли, ўша заҳотиёқ паспортимни қўлимга қайтариб берди.

Шуларни эслаб, қимматбаҳо соатлар-у, чўнтакни бир жойига ўмариб чиқиб кетса бўладиган олтин тақинчоқлардан тортиб, турли-туман кичик ҳажмдаги техника мўъжизаларигача очиқ-сочиқ ҳолда савдога қўйилган супермаркетлардаги харидорга бўлган ишонч-ни кўриб, бизлар тасаввуримизда «ўғри-муттаҳам, бир-бирига ҳадик руҳида тарбия топган, ҳатто бундай ишончсизлик илллати ота-оналари, қариндош-уруғлари орасида ҳам мустаҳкам илдиз отган» бўлиб, мухрланиб қолган «Америкача ҳаёт» аслида қанчалик бошқача эканлиги ҳақида ўйлаб қоласан...

Дарвоқе, гап адабий сабоқ ҳақида кетаётганиди. Ҳамхонам қизча ўзидан икки синф юкорида ўқийдиган, камгап, оғир, босиқ акасининг буткул акси, анчагина қақажон, илашимлигина бўлиб, гуманитар фанлардан физика-математикага қизиқар, шу соҳанинг кишиси бўлиш орзусида эканлигини яширмасди. Шу билан бадий асарлар ҳақидаги мушоҳадаси кенг эди. 3-4 синфларда Марк Твенни ўқиб, унинг мухлисига айланиб қолган. Кейинчалик Киплинг, Жек Лондон, Жефферсон асарларидан ҳайратга тушгани ҳақида гапирар, ҳозирги замон сюрреализми руҳида ижод қилувчи Америка ёзувчиларининг ижоди ҳақида фикр-мулоҳазалар билдирарди.

Мен қизчага:

– Сен кўпроқ адабиётга яқинсан, - дердим.

– Адабиётга яқин бўлиш - ҳамма учун маънавий зарурат. Китоб ўқимаган одам - дунёдан беҳабар одам бўлади. Ундан қандай қилиб фикр-мулоҳазаси бутун зиёли инсон чиқиши мумкин. Қаердадир ўқигандим: «Китоб ўқимаслик - гумроҳлиг-у, саводсизликдан ҳам ёмонроқдир» - дея жавоб қайтарди қақажон қиз.

Гуруннга нуфузли олий мактаблардан бирида ўқувчи унинг акаси аралашади:

– «Адабиёт - бу ҳаётдир», деган экан Президент Томас Жефферсон бундан бир асрча бурун. Ҳақиқатан шу «ҳаёт»ни яқиндан билмай, бирор мақсадга эришиб бўлмайди.

Эндигина мўйлови сабза ура бошлаган бу йигитчанинг ўз севган соҳаси бор. География фанига қизиқади. Шунинг учун ҳам саргузашт асарлар ошиғи. Даниэл Дэфо, Стивенсон, Жюль Верн, Майн Рид асарларини кўп ўқиган. Вальтер Скотт, Голсуорсе, Герберт Уэллслар ижодидан яхши хабардор. Лекин Шекспир, Бернард Шоуга унча тушунавермайди... Шу кунларда «қўшимча» адабиётларни ўқиш билан банд. Кечаги шанба Байронни мутолаа қила бошлади.

Бир кун у икки ўқув йили - ёзги таътил ойлари ичида Америка президентлари ҳаёти ҳақида ёзилган китобларнинг деярли кўпчилигини ўқиб чиққанини айтиб қолди.

Айни ўша кунлар АҚШнинг бутун тарихи давомида уни бошқарган президентлар ҳаёти билан қизиқиб юрардим. «Ён дафтарим»га ёзилган собиқ бешта президентлар - Авраам Линкольн, Франклин Рузвелт, Герри Труман, Дуайт Эйзенхауэр, Ричард Милхаус Никсонлар номини айтиб, «шулар ҳақида 30-35 та сўздан ошмаган лўнда маълумот айтиб беролмайсанми?» дедим.

У қув қараш қилиб:

– Айтганингизданам ихчамроқ бўлса-чи? - деди.

– Менга айнан шунақа, иложи борича лўнда «теша-тегмаган» гап бўлгани маъқул, - дедим.

– Ёзинг бўлмаса! Мен ўқиб англаган Линколн ўз иш фаолиятини қаҳвахона очишдан бошлаган. Лекин омади чопмай, тезда банкротга учраган. Кейин ўзи истиқомат қилиб турган шаҳарда почтачи, сўнг унинг нозири бўлиб ишлаб, тез орада шу касбнинг мохир устаси сифатида оғизга тушиб кетган. Президент сифатида халқ севган. Лекин, хотини инжиқ бўлган, хурматини жойига

кўймаган. Рузвельт яхши ўқимагани учун мактабдан ҳайдалган. Бироқ у тиришқоқ одам бўлган. Шунинг натижасида штат губернатори даражасигача кўтарилган. Труман ўттиз беш ёшгача бирор ишнинг бошидан тутиб, омади чопмаган. Ниҳоят кўйлак тикиш ва шляпа ишлаб чиқариш корхонаси очган. Бир йилдан сўнг касодга учраб, банкдан олган қарзларини узиш учун ўн беш йил тинмай ишлаган. Айтишларича, шу меҳнати туфайли у кўпчилик назарига туша бошлаган. Эйзенхауэр армия бош генерали бўлиб кўтарилгунича уч маротаба шу лавозимга мутлақо нолойиқ деб топилган. Никсондан шундай ибратли сўз қолган: «Ҳар дақиқа ўлим ҳақлигини ёдингда тутиб, унга тайёр ҳолда яша, лекин бир умрлик барҳаётликка интилиб яшашни ҳам унутма!»

Ушбу мисолларни келтиришимдан мақсадим нималигини англаб турган бўлсангиз керак. Ҳа, бизда Америкада болалар фақат ўзлари танлаган фан ёки касб бўйича йўналтирилган ҳолда ўқитилади, кенг қамровли билим берилмайди, деган тушунча эскидан мавжуд.

Бу тушунча ҳақиқатдан қай даражада йироқлигини кўрсатувчи яна мисоллар келтириб ўтмоқчиман.

Америка мактабларида таълим-тарбия билан ўқувчиларда ижодкорликка, бирор янгилик яратишга интилувчи қизиқишни уйғотишга катта эътибор берилар экан. Ҳар бир билим даргоҳининг ўз «нашри», бизлардаги «Гулхан» ҳажмида чоп этиладиган ойлик журнали бор. Унинг саҳифаларида мазкур мактаб ўқувчиларининг ижод намуналари, турли фанлар бўйича қизиқарли чиқишлари, ихтиролар ҳамда келажак ҳақидаги орзу умидлари босиб борилади. Албатта, «адабий саҳифа» салмоқли ўринни эгаллайди. Журналда босилиб, «йилт» этган бирор янгилик шу даргоҳ «доираси»да қолиб кетмайди... Мактаб журналларини кузатиб, улардан эътиборга молик «машқ»ларни танлаб, ёш муаллифлар-

ни кенгроқ доирада рағбатлантириб турувчи мамлакат маориф шўъбаси тизимида махсус «ижодий гуруҳ» бор... Яқинда шу гуруҳ томонидан эълон қилинган болалар ижодиётига бағишланган ҳисоботда Вашингтон яқинидаги мактаблардан бирининг ўқувчиси Камола Жасурбек қизининг «мактаб матбуоти»да босилиб чиққан кичик ҳажмдаги ҳикоялари ҳақида илиқ сўзлар ёзилди. Суриштириб билсам, Камола Америкада ўқиётган ўзимизнинг ўзбек қизи экан...

Мактабларда болаларнинг рухий тарбиясига ҳам катта эътибор берилади. Билим даргоҳларида ўқитувчиликдан ташқари алоҳида масъулиятли «маслаҳатчи (консультант)-тарбиячи» мақомидаги ўринлар ҳам бор. Ҳар бир «маслаҳатчи» ўз «тарбияси»даги боланинг билим даражаси, хулқ-атвориغا қараб, балл қўйиб боради. У билан доим мулоқот, гурунглар ўтказиб туради, уни қизиқтирган турли ҳаётий саволларга жавоб беради. Ўқиётган асарлари, ундан олган таассуротлари билан ўртоқлашади.

«Тарбиячи» билан унинг ота-оналари орасида доимий алоқа ўрнатилган бўлади.

Бундан ташқари, ҳар ойнинг охирида бола ўқийдиган мактаб маъмурияти томонидан унинг ота-онаси номига почта орқали муҳрланган (боланинг ўзидан бериб юборилмайди) махсус хат келади. У мактаб директорининг шахсан номидан ёзилган бўлиб, хонадон соҳибларига фарзандларининг илм даражаси, ўзини тутиши ҳақида маълумот берилади. Албатта, ютуқлари макталиб, ота-она шаънига илиқ сўзлар айтилади.

Яна шуниси диққатга сазоворки, Америкада мактаб ўқувчиси билан муаллимларнинг ҳақ-хуқуқлари қонун йўли билан ҳимоя қилинади. Болани синфдошлари ёнида доскага чиқариб, бурчакка турғазиб қўйиб уялтириш «сазойи» қилиш билан баробар ҳисобланади. Бунинг учун ўқитувчи судга тортилиши мумкин.

Ўз йўлида муаллим ҳам катга хукукқа эга. Мабодо, бола дарс пайтида домланинг обрўсига тегадиган бирор сўз айтса ёки қўполлик килса, у ёнидаги қўнғирок тугмасини босиб, котиба қиздан «навбатчи» юборишини сўрайди... Шундай йўл билан бола кимнинг фарзанди бўлишидан қатъий назар, уч кун муддатга мактабдан «хайдалади».

Бу «балоғат ёши»га тўлмаган фарзандини уйда ёлғиз қолдиришга ҳаққи йўқ ота-она учун анчагина муаммо туғдириши турган гап.

Америка мактабларида ўқитувчи бўлиб ишлаш анча масъулиятли ҳамда шарафлидир. Яхши ҳақ оладилар. Уларга нисбатан одамларнинг ҳурмати юқори даражада...

Ака, Сиз бу ёзганларимни ўқиб, «хўроз ҳамма жойда бир хил қичқирмайди, ҳа энди, йирик шаҳарларда, айниқса, пойтахт Вашингтон атрофида шундай «намунали» шарт-шароитлар яратиб қўйилиши табиий» дерсиз.

Тўғриси, аввалроқ ўзим ҳам шу фикрда эдим.

Айниқса, ҳар дақиқани пулга чақиб, тийиннинг ҳам ҳисобини қиладиган Америка бекордан-бекорга болаларга кунига икки марта мактаб дастурхони ёзиб, ҳиммат кўрсатавермас, бунинг ортида ота-оналардан ундириб олинадиган анча-мунча пул турса керак, деб ўйлардим. Чунки мактаб пуллик-ку! Ҳа, пуллик! Пуллик бўлганда ҳам, ҳайрон қоладиган даражада! Лекин давлат ҳисобидан экан. Болаларга тарқатиладиган барча дарсликлар ҳам!... Тўғри, уларни бир йўла кийинтиришни ҳозирча ҳукумат ўз зиммасига олмаган.

Авалло, болаларга хизмат кўрсатадиган автобуслар ҳақида гапирадиган бўлсам, «School bus» лар худди Вашингтон кўчаларидагидек, бутун Америка бўйлаб бир хил ҳаракат қилар экан. Техаснинг ҳали ўзлаштирилмаган дала-даштларида, Алясканинг олис

музлик сайхонликларидаги кичик манзилгоҳларида мактаб ёшидаги битта бола бўлса ҳам «Мактаб автобуси» ўша ерга етиб боради.

Шу масалага дахлдор «Мактаб болаларига автобус хизмати кўрсатиш бутунамерика федерал бош Бошқармаси» (NSBA) деган ассоциация бор. Шу нуфузли маҳкаманинг бошлиғи Марс Эган деган жанобнинг янги ўқув йили олдидан матбуотга берган интервьюсига кўзим тушиб қолди.

Унда айтилишича, Қўшма Штатларнинг Кентукки, Нью-Мексика, Миннесоти штатларидаги аҳоли сийрак яшайдиган овлоқ манзилгоҳдаридан 100-120 мил (150-170 км) йўл босиб, болаларни ўқишга олиб келиб, уйларига элтиб қўйиш учун бу йил махсус тезюрар «School bus»лар ажратилган...

Энди болаларнинг эрталабки нонуштаси ва тушлиги ҳақида гапирадиган бўлсам... бу масала қанчалик мушкуллиги ўз «тажриба»нгаз орқали Сизга аён. Маориф сардори бўлиб ишлаган туманнинг «Қўрик» ерларига ўқувчиларни олиб бориб, «пахта тердириш кампанияси» пайтида 400-500 болани озиқ-овқат билан таъминлаб, едириш-ичириш қанчалик қийин кечганини яхши эсласангиз керак.

Бу ерда ўртачароқ деб юритиладиган мактабда 1800 бола таълим олиши, уларни овқатлантириш қай даржада йўлга қўйилиши ҳақида юқорироқда айтиб ўтгандим. Энди шу мавзуга батафсилроқ урғу бериб ўтмоқчиман.

Менинг яқин гурундошимга айланиб қолган қизчага мактаб ошхонаси томонидан берилган «Таомнома»га кўзим тушиб қолди: бир неча хил қуюқ-сууюқ таомлар, сут-қатик, салқин ичимлик, шарбатлар тури, мева-чевалар, парранда ёки қайси ҳайвон гўшtidан тайёрлангани алоҳида таъкидланган (бу турли дин ва мазҳабга мансуб ўқувчи болалар эътиқодига кўра шундай қилинар экан) кўплаб егулик турларининг рўйхати билан тўла эди, у.

Ҳар ким рўйхатдаги ўзи истаган овқат тури остига чи-
зиб, нима емоқчилигини маълум қилса, ошпазлар гуруҳи
шунга қараб тамадди тайёрлар экан.

Мен бу хилдаги «мактаб ўқувчиларининг «умумий
овқатлантириш тартиби» билан яқинроқ танишмоқчи
бўлиб, қизча ўқийдиган мактабга бормоққа ахд қилдим.

Бунинг учун аввало маъмуриятдан рухсат олиш ке-
раклигини айтишди. Бироз ранжидим. Кейин ўзимни
босдим: «Бизда ҳам шундай қилишган бўларди», деб
қўйдим ичимда.

Ҳэриндон шаҳридаги Рейчел Карсон номли ўрта мак-
таб (бу ерда ўқув даргоҳларига рақам қўйиш унчалик
одат эмас) директори жаноб Аугаст Бетай (асли ита-
лиялик) ўқув даргоҳи ҳаёти билан таништирар экан,
диққатимни мактаб қошидаги «болаларга тиббиёт хиз-
мати кўрсатиш бўлими»даги шарт-шароит билан, кат-
га ошхонадаги тартиб-интизом, тозалик ўзига кўпроқ
тортди.

– Ҳақиқий ресторан таомлари-ку, - дейман ҳар бир
болага алоҳида қилиб тайёрланган овқат турларига ишо-
ра қилиб.

– Бизда ҳамма нарса болалар учун деган шиор бор,
-дея сўзимни тасдиқлаган бўлади жаноб Бетай.

– Бу ҳамма орзу қиладиган шиор, - дейман..

– Бошқача бўлиши мумкин ҳам эмас, - тасдиқ маъно-
сида бошини қимирлатиб қўяди мезбон.

– Ҳеч бўлмаса, - дея алоҳида елим патнисларга жой-
лаб, тайёрланаётган овқат турларига ишора қиламан,
мана шу таомлар мажмуаси сизларда пулликдир?

– Ҳа, ҳозирча шундай бўлиб турибди, маориф
соҳасида ягона пуллик нарса шу, - дея жавоб қайтаради
директор ва қўшиб қўяди. - Бир ой давомида ота-оналар
ўз болалари учун йигирма уч доллар атрофида «овқат
пули» тўлашади. Аслида, бу кунига бир доллар 20 цент-

дан дегани. Унчалик кўп эмас. Мажбурий ҳам эмас! Қурби етган, даромади яхши оилалар тўлайди. Икки ва ундан ортиқ фарзанди бор хонадон фарзандларидан пул олинмайди.

Ўқитувчилик каби мактаб ресторанларида (чин маънода шундай деб юритилади) ишлаш ҳам ўта масъулиятли ҳисобланади. Шу соҳага тааллуқли махсус ошпазлик ўқув юртини имтиёзли битирганлар танлов асосида саралаб олинади. Овқатларнинг сифати болаларга берилишдан аввал мунтазам равишда «текширув»дан ўтказилади. Фалон жойда «Болалар овқатдан захарланибди» деган овоза ҳали чиқмаган..

Сухбатимиз жаноб директорнинг кабинетиде давом этди. У кишининг айтишича, Америкада ўқувчи биздагидай мактабни битириб, шаҳодатнома қўлига теккунча кутиб ўтирмайди. Агар у ўта иқтидорли бўлса, ўз салоҳиятини қатор синовлардан муваффақиятли ўтиб, намоиш эта билса, ўқишни янада кенгроқ доирада давом эттириш имкониятига эга бўлади. Бунинг учун қатор юқори рутбадаги билим даргоҳлари мавжуд.

Шулардан энг машҳури Вашингтондан унча узок бўлмаган Александрия шаҳрида жойлашган Томас Жефферсон номидаги илм-фан ва техника Олий мактаби ҳисобланади.

У ерга кириш чинданам осон эмас. Ҳар йили матбуот, радио, телевидение орқали эълон қилинадиган танловда иштирок этиш учун Американинг турли штатларидан ўн мингдан зиёд талабгордан ариза тушади.

Масалан, бу йил аризалар сони 12 мингтани ташкил этиб, биринчи синов – таниқли олим ва руҳшунос сухбатидан уларнинг ярми ўта олган, холос. Иккинчи синов – ёзма иншодан 4000 бола керакли «балл» тўплай олган.

Энди охирги учинчи босқич энг асосий ҳал қилувчи марра ҳисобланиб, қолган болалар илм-фан, техника ва

адабиётга доир 20 та саволнинг ҳаммасига ёзма равишда аниқ ва лўнда жавоб қайтариши керак. Шу «жавоб»лар имтихон пайтининг ўзида компьютерларда қайд этиб борилади.

– Хуллас, ўтган йили Томас Жефферсон Олий мактабига ариза топширган 12 минг энг иқтидорли ўқувчилардан 400 нафари қабул қилинган. Ва шулардан бири, - деди ғурур билан жаноб Аугуст Бетай, - бизнинг ўқувчимиз! У мактабимиз обрўсини кўтариб юборди.

Гап мен яшаб турган хонадон фарзанди ҳақида кетаётганлигини дарров тушундим, ўша Олий мактабни кўриб келиш ниятида эканлигимни айтдим.

– Боринг, албатта, - деди мезбон мен билан самимий хайрлашаркан.

Американинг таниқли ёзувчиси ва давлат арбоби сифатида учинчи президенти даражасига кўтарилган инсон номи билан аталувчи бу даргоҳ Хэриндондан унча узоқ эмас - қирқ чақиримлар нарида бўлиб, ҳар куни азонлаб хонадон олдидаги майдончада «олийгоҳ»нинг махсус автобуси келиб тўхтар, йигитчамизни мактабга олиб кетиб, одатдагидай кечга томон келтириб қўярди.

Мен унга:

– Бирор кун мен ҳам ўз автобусимда мактабингга бориб, кўриб келаман, - деб юрардим.

Бугун Хэриндондан Александрия шаҳрига қатновчи «жамоатчилик» автобусига ўтириб, йўлга тушдим.

Мактаб бинолари одатдагидек бир қаватли қилиб қурилгани учун анча катта майдонни эгаллаган, дастлаб одамда улкан истироҳат боғини эслатарди.

Олди баланд ойнаванд саҳнли иморатларни бири-бирига бирлаштириб турадиган, ҳар икки томонини компьютер ва бошқа замонавий техник асбоблар билан жиҳозланган синфхоналар эгаллаган йўлакнинг гавжумлиги одамни ҳайратга солади.

Бу даргоҳ ўз бағрига олган 1805 нафар йигит-қизлардан иборат мамлакатнинг энг иқгидорли ўқувчилари учун барча шарт-шароит яратиб қўйилган... Биргина кутубхонасининг ўзи билан танишиб чиқиш учун анчагина вақт кетади.

Америкада маориф тизими, болаларга бериладиган билим, таълим-тарбия қандай йўлга қўйилганлигини мен ўзим кўриб, билганимча ёздим. Балки булар ҳаммаси эмасдир... Балки ошириб-тошириб юборгандирман. Нима бўлганда ҳам бу ишлар ҳавас қилгудек даражада йўлга қўйилган. Дарвоқе, 6 ёшдан 18 ёшгача бўлган болани ўқитиш «пулли»лиги ҳақида гапиргандим. Ҳа, уларнинг ҳар бири учун Америка ҳукумати йилига 18 минг 800 доллар (баъзи штатларда бундан кўпроқ) дан ақча ажратаркан. Тасаввур қилинг, 2008 йилда 56 миллион 200 минг бола мактабга қатнаган... Бу миллиардлаб доллар дегани эмасми!.. Мана, болалари «ўқишга пул тополмай, кўчаларда дайдиб юрадиган» Америкадаги ҳозирги аҳвол...

«Болаларнинг бепул ўқишлари» учун мактаблар куриб берган собиқ Совет давлатининг меросхўри Россиядаги ҳозирги аҳвол билан қизиқиб кўрдим: статистик маълумотларга қараганда, ўн тўрт миллион мактаб ўқувчиси бўлиб, ҳар бир болага йил давомида ўн саккиз минг рубл ажратилар экан...

Яқин-яқингача Халқаро ташкилот ЮНЕСКО Баённомасида Россияда мактаб ёшидаги 2 млн. 300 минг бола ўқишга қатнамайди, деб ёзиларди. Мамлакат расмий экспертлари энди бу маълумот “эскириб”, ҳозир мактаб остонасига қадам қўймаётган болалар сони 4 миллионга етганини эълон қилдилар.

Тан олиш керак, Америкада пулли мактаблар, пулли бўлганда ҳам бор будингизни шилиб оладиган мактаблар бор. Бой-бадавлат кишилар болаларини ўша ерда

ўқитишади. Бундай мактабларга кириш усули америкача ўта қаттиққўллик билан олинадиган имтиҳонлар орқали эмас, пул билан амалга оширилади... Шохона шароитлар билан бирга, ҳар болага алоҳида тарбиячи, муаллим ғамхўрлик қилади... Бундай русум ҳозир аста-секин бизларда ҳам одат тусини олиб бормоқда...

Ака, хуллас, ҳозирча менинг Америкадан олган «маърифий» таассуротларим шулардан иборат. Қолганини алоҳида гурунгда айтиб бераман.

УЧИНЧИ МАКТУБ

Дўстим Набижон!

Менимча, сиз Ўзбекистондаги бизнинг тенгдошлар ичида автоуловлар таъмири ва савдоси бўйича узоқ йиллардан бери фахрли ўринни эгаллаб келаётган кишилардан бирисиз.

Бу гапларимдан шу соҳанинг кексароқ дарғалари – фахрий отахонлар ранжишмасин. Чунки уларнинг ўз тенгдош, «замондош»лари бор. Сиз эса кейинги авлод - бизларнинг сафимиздасиз.

Мен ушбу китобнинг аввалроғидаги боблардан бирини Америка автомобиллари «тарихи»га бағишлаган эдим. Энди шу соҳанинг бошқача қирралари ҳақида Сизга ўз фикрларимни баён қилиб ўтмоқчиман.

Тўғри, Сиз кўп чет мамлакатларда, Америкада ҳам бўлгансиз. Хориждаги мавжуд автомобиллар олами билан яхши таниш, бу соҳага тегишли икир-чикирлардан батафсил хабардор одамсиз.

Бироқ, менинг ушбу ёзаётган мактубим мазмуни Сизни бефарқ қолдирмайди, деб ўйлайман. Зеро бу ердаги ҳаёт тарзи (ўзингиз ҳам яхши биласиз!) автоуловлар билан шунчалик чамбарчас боғланиб кетганки, одам ҳайратдан ёқа ушлайди.

Қаёққа қараманг, 6-8 қаторлаб қарама-қарши томонга ҳаракатланиб кетаётган машиналар «оқими»га кўзингиз тушади. Бир неча ўнлаб чакирим юриб ҳам гавжум магистрал йўлларнинг на у томонида, на бу томонида пиёда юриб кетаётган тирик жонни кўрмайсиз. Эшак мин-

волган бирор қария ҳақида-ку гап бўлиши мумкин эмас.

Ҳамма шакл-шамоили турли-туман, дунёнинг ўнлаб мамлакатларида ишлаб чиқарилган, номининг ўзи ҳам алламбало машиналарда кетаётган бўлади.

Чунки бу ерда автоуловли бўлиш бойлик нишонаси эмас, (ҳозир бизларда ҳам шундай бўлиб бормоқда) ҳаётий зарурат эканлигини дарров пайқаш мумкин.

Буни шундан билса бўладики, Америкага вақтинча 2-3 ой муддатга келган ҳар қандай чет эллик фуқаро арзимаган пул – 100-150 доллар тўлаб, вақтинча фойдаланиш учун кўнглига ёққан машинани ижарага олиб, миниб юравериши мумкин. Бунинг учун паспорти билан яшаб турган жойининг адреси бўлса бас. Машинани ижарага берадиган «автосервис»лар ҳар қадамда учрайди. Яп-янги машина олишни истасангиз, марҳамат, 300 доллар тўланг. Кўчаларда ДАН ходимини чирок ёқиб ҳам тополмайсиз. Демак, ҳайдовчилик гувоҳномаг борми дея тергайдиган одамнинг ўзи йўқ. Бироқ, салгина қоидани бузсангиз, дарров керакли жойга хабар қиладиган сезгир аппаратлар йўлларнинг ҳар жой – ҳар жойига ўрнатиб қўйилган...

Тўғри, бир марта мени, сал сариқ чизикни босиб ўтган эканманми, қаердандир пайдо бўлиб қолган полиция тўхтатди.

Бундан ўттиз йилларча аввал таниш-билишлик қилиб Кўкондан ёзиб беришган ҳайдовчилик гувоҳномамни кўрсатдим. Назоратчи ҳужжатнинг уёқ-буёғини ўгириб қаради-ю, бу нима, қаердан олгансан, бунда нималар ёзилган деб бошни қотирмади. Бирдан жилмайиб, “иккинчи қоидани бузманг” дегандай, чест билан кузатиб қўйди.

Қонунни ўта қаттиқ ушлайдиган Америкада мана шундай инсофли, “ха, энди кечирақолинг, ака” десангиз, йўқ демайдиган йўл назоратчилари ҳам топилиб тураркан...

Америкаликлар турмуш тарзига автомобил шунчалик сингиб кетганки, буни ҳамюртимиз АҚШ Дав-

лат департаменти маориф ва маданият Бюроси ҳамда IREX ҳомийлигидаги автомобилсозларнинг тажриба ва тадқиқотлар алмашиш Халқаро дастури иштирокчиси Анвар Тешабоевнинг қўйидаги сўзларидан билиб олса бўлади;

- Илгари Америка ҳайдовчилари учун ўз уловларидан тушмай овқатланадиган тамаддихоналар, кинортеатрлар борлиги ҳақида эшитган эдим. Аммо, машинадан тушмай кутубхонага китоб топшириш ва банкоматдан пул олиш мумкинлиги мен учун янгилик бўлди. Банкомат русумида жиҳозланган автофургонларни банклар олдида кўришингиз мумкин. Улар ёқилғи қуйиш шохобчаларига ҳам ўхшаб кетади... Мабодо 200-250 километр ва ундан узоқроқ масофадаги шаҳарга бирор юмуш билан борадиган бўлсангиз, поездга нисбатан автобус анча арзонга тушади. Агар кўпчилик бўлсангиз, ижарага енгил автомобил ёки автобус олган маъқул. Пулингизнинг қарийб тўртдан уч қисми ёнингизда қолади.

Бу ерда маҳаллий йўналишлар, шаҳарлар - штатлар аро қатнайидиган автобуслар бисёр.

Улардаги йўловчилар сони озчиликни ташкил этсада, қатнайверади. Ҳар-бир бекатга ўрнатилган автоматдан қайси автобус қачон келиши ҳақида маълумот олишингиз мумкин. Лекин такси жуда қиммат. Йигирма чақирим масофага 40-50 доллар тўлашингизга тўғри келади. Бу юз-юз йигирма литр бензиннинг пули. Шундай бўлгач, бу ерга бирор юмуш билан ёки узоқроқ муддатга меҳмон бўлиб келган ҳар қандай ҳисоб-китобли одам, албатта «ижара» машина олишга ҳаракат қилади.

Мен ҳам аввалига ҳайиқдим. Кўчалар (айниқса, «трафик» ҳаракат зўрайган пайтлар)даги машиналар «оқими»га кўзи тушгач, бизларда «ас» деб аталувчи ҳар қандай устаси фаранг ҳайдовчининг ҳам юрагига ғулғула тушиб қолиши аниқ.

Лекин «Кўз - кўрқок, кўл - ботир» деганларидек, вақт ўтиши билан одам муҳитга кўникиб қоларкан.

Мен яшаётган жойдан унча узоқ бўлмаган ижара машиналар саройига бордим. «Тойото» деган, чиқарилган санаси 2006 йил бўлса-да (бу ерда, билсангиз керак, машиналарнинг «яғири»ни чиқариб, узоқ миниб юришмайди, 5-6 йилда металлломга топшириб юборишди), кўриниши бинойидек машинага «харидор» бўлдим. 2 ой учун 250 доллар тўлаб, кечқурун (катта йўлларда ҳаракат сал соявур бўладиган пайтда) олиб кетишимни айтдим.

Шундай қилиб, арзимас пулга биздаги ман-ман деган бойваччалар орзу қиладиган автоуловга эга бўлдим. Бу ерда бошқариш ўриндиғи ўзимиздагидек чап томонда. Ҳиндистон, Покистон, ҳатто Шри Ланкада машиналар рули ўнг тарафда, шунга яраша кўча ҳаракати ҳам «тескари». Сизга бир гапириб бергандим, Шри-ланка кўчаларидан бирида ҳайдовчилик қилиб, бошимга тушган савдолар ҳақида...

Америка шаҳарларида 50-60 хонадондан иборат «аппартамент» учун албатта 150 атрофидаги машинага мўлжаллаб атрофи гулзор-кўкаламзор билан ўралган гараж - «паркинг» куриб кўйиш одат экан. Ҳар бир хонадонга қарашли 2-3 тадан енгил машина бўлиб, кечга томон ҳамма ўз уловини ўзининг рақами ёзилган жойга қўяди.

Мен ҳам «ижара» «Тойота»ни «Меҳмонлар учун» белгиси ўрнатилган ерга қўйдим. (Ҳар бир «паркинг»да албатта 2-3 тадан «Ногиронлар учун» деган жой ҳам бўлади).

Кечаси, кўчаларда машиналар оқими анча камайганда «ҳайдов машқини» ўтказишни ният қилиб қўйдим. (Бу борада тажрибам бор - 70-йиллар бошида илк ҳайдовчилик машқини Тошкентнинг тунги кўчаларида ўтказганман).

Америка, хусусан, Хэриндон кўчаларида кеч соат ўнларга бориб-бормай машиналар қатнови анча камайиб қолади. Шунга қарамай, мен кечаси 12 лардан кейин кўчага чиқардим. Биринчи-иккинчи кунлари маҳалланинг иккинчи даражали кўчаларида «ҳайдовчилик» қилдим. Кейин марказий йўлларга чиқдим. Ҳатто кўшни шаҳар Фаерфакс чегарасигача ҳам бордим.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, Америка йўлларида машина ҳайдашдан осони йўқ. Теп-текис асфальт. Гилдиракларнинг «тиқ» этиб бирор жойга тушиб, овоз чиқарганини эшитмайсиз. Ҳайдовчилик «йўл-йўриқлари» йўл юзаларига, кўча беткайидаги панно - пешлавҳаларга кўрга ҳассадай қилиб ёзиб қўйилган. Ҳайдовчилар мушқулини осон этиб, уларга кўрсатиладиган иззат-икром бўлса, шунчалик бўлар-да! Балки ҳайдовчилик «гувоҳноманг» борми-йўқми деб суриштирмасликларининг боиси шундандир. «Йўлингга, ўнгу сўлингга қараб, қоидасини бузмай юрсанг бас, мана шу сенга ҳайдовчилик гувоҳномаси», дейишса керак.

Бу ернинг ўзига хос, жўнгина йўл қоидалари ҳақида Сизда аниқ тасаввур пайдо қилиш учун Хэриндон - Вашингтон шаҳарлари оралиғидаги, фақат бир тарафга қараб олти қатордан транспорт ҳаракатига мўлжалланган қирқ чақиримли йўлни мисол қилиб ўтаман. Ҳаммага маълумки, биринчи тизим йўл тиббий ёрдам, ўт ўчирувчилар, полиция хизмати машиналарига қарашли. Иккинчи, учинчи, тўртинчи тизим машинани ёлғиз ўзи бошқариб кетаётганлар йўлидир. Бешинчи, олтинчи қатордан икки ва ундан ортиқ киши ўтирган автоуловлар ҳаракатланиши мумкин. Қоида қатъий: ҳар ким ўз йўлидан юриши шарт.

Энди сиз кетаётган йўлда одам бўйи баробарида ёзиб қўйилган «STOP», «EXIT» сўзларига келсак, биринчиси барчага таниш, уловни «тўхтат» дегани. Иккинчиси

«бурилиш» маъносини англатади. Қайрилма «ўқ ёй» кўрсатгич қаёққа қаратилган бўлса, ўша томонга буриласиз. Мабодо, ўнгга қаратилган «ўқ ёй» устини босиб, сиз атайинми ёки хаёлга берилибми, «чап»га бурилиб кетсангаз, шубҳасиз, йўл қоидасини кўпол равишда бузган бўласиз... Яна бу ерда, сиз тартиб-интизомли хайдовчи сифатида қатъий бажаришингаз лозим бўлган қоидаларнинг уч тури бор: худди ўзимиздагидек, йўл-йўл «зебранусха» чизиқлар тушириб қўйилган жойда уловингиз тизгинини тортиб, пиёдаларни (агар улар бор бўлса) ўтказиб юборишингиз, тезликни огоҳлантириш рақамлари орқали эслатиб туриладиган меъёрдан оширмаслигингиз; уловининг орқа ойнасига ногиронлик белгиси ўрнатилган «хамкасбингиз»га иложи борича йўл бериб, унга қулайлик яратишингиз, зарурат туғилиб қолса, техник ёрдам кўрсатишинигаз шарт. Вассалом, мана шу қоидаларга оғишмай амал қилиб юрсангаз, дунёда сиздан ўтадиган зўр хайдовчи йўқ, йўлларингазда хамиша кўк чироқлар порлаб туради.

Мен Хэриндон кўчалари бўйлаб бир неча кунлик «машкли» сайру саёҳатимдан сўнг америкалик хайдовчи «касбдош»ларим автоматга ўхшаб қонунлар қулига айланиб қолганликларини кўриб, уларга юракдан ачиндим. Тасаввур қилинг, кечаси тунги соат бир. Ҳамма маст уйқуда. Электр нурларига бурканиб ётган кўчаларда бирор жонзот кўринмайди... Ие, узокдан бир машина қораси кўринди. У йўлнинг нариги томонидан қарши ҳаракат қилиб келмоқда. Ёшгина қорачадан келган йигит экан. Ўзимизнинг осиеликка ўхшайди, деб қўйдим ичимда. У машинасини ғизиллатиб ҳайдаб келди-да, пиёдалар ўтиш учун йўл-йўл қилиб тортиб қўйилган чизиқлар олдида тўхтаб қолди. Қоидасини келтириб, йўлнинг ўнгу сўлига қараб қўйди. Сўнг уловига қамчи босди... Бизнинг бу ёшдаги қони қайноқ укалар, албатта,

бундай икир-чикирларга эътибор қилиб ўтиришмасди... Яна бир ўрта яшар ҳайдовчини кўрдим. Шип-шийдам тунги чорраҳада қизил чироқ (бу ерларларда шунақа узок ёнади-ки, ўрганмаган одам «бирор техник носозлик йўқмикан» деган хаёлга бориб қолади) ўчиб, йўл очилишини кутиб ўтирибди. Мен унинг ёнидаги ҳаракат йўналиши орқали «STOP» ёзуви қаршисида бир дақиқа тўхтаб, кейин йўлни давом эттиришим керак эди. Инсоф юзасидан шундай ҳам қилмоқчи эдим, бироқ японларнинг машинаси қанақа бўлишини ўзингиз яхши биласиз, бир оёғимнинг учи «газ» тепкисига тегиб-тегмай, асов арғумокдай сапчиб қолса бўладими... Бу шаталоқ отишдай «сапчиш» мен учун қанчалик қимматга тушганини ҳали ҳеч кимга айтганим йўқ, фақат Сизга хат орқали маълум қиляпман. Шундан кейин денг, худди эртасига тушга яқин таниш почтальон одатдагидек чиройли жилмайиб «хэлло» деб сўрашди-да, кўлимга полиция маҳкамасининг чиройли конвертда «безовта этган»лари учун узр-маъзур руҳида ёзилган хатни тутди. Сўнг «гудбай» дея ихчамгина почта машинасига ўтириб жўнаб кетди.

Хатда Ҳэриндон кўчаларининг қайси чорраҳасида, қайси вақтда, қай йўсинда ҳаракат қойдаси бузилгани маълум қилинган, унинг бир четида жарима суммаси кўрсатилган эди. Жариманинг қанчалиги сирлигича қолгани маъқул. Чунки бизнинг азамат «ДАН»чиларимиз бундан бошқача хулоса чиқариб, кўпчиликнинг шўрини куритишлари мумкин.

Хуллас, шундай қилиб, Вашингтонга қараб икки-уч маротабали тунги «юриш»ни режалаштириб қўйгандим. Ана ундан кейин бу мамлакат пойтахтининг мен кириб чиқмаган бирорта жинкўчаси қолмаган, дея мақтаниб юришим аниқ эди. Бироқ хаёлларим чиппақка чиқди. Америка шаҳарларида йўл ҳаракатини чорраҳаларга ба-

ландлатиб кўйилган техник воситалар орқали кузатиб турадиган кўринмас «нозирлар» бизлардагидан ҳам кўп ва зийрак экан. Ўша кунги «қоидабузар»лигимдан хушёр тортиб, шундай хаёлга келдим. Ижара «тойчоқ»ни миниб, Нью-Йорккача бориш ҳақидаги ўйларим ҳам хира тортгандай бўлди.

Менинг олдимда Ҳэриндоннинг ҳали айланиб улгурмаган қанча-қанча кўчалари турарди.

Набижон дўстим! Автомобилларга техник хизмат кўрсатиш русуми бу ерда қандайлиги сизни қизиқтирса керак, албатта. «Сервис» деб аталувчи хизмат бу ерда анча такомиллашган. Дейлик, машина йўлда бузилиб қолди. Унинг эгаси (албатта ёнвериди келаётган машина ҳайдовчилари ёрдамида) йўлнинг ҳолироқ жойига чиқариб қўяди-да, шу яқин атрофдаги «автосервис» устахонасига телефон қилади. Одатга кўра, кийимидан бирортасини ечиб ёки юкхонадан белгили нарсани олиб, машина устига ташлаб, зарур иши бўлса, кетавериши ёки зум ўтмай етиб келадиган таъмирчи усталарни кутиши мумкин.

Бу ердаги ҳар бир одам учун машинали бўлиш оддий ҳодиса саналиши ҳақида айтиб ўтгандим. Ота-она 12-синфни битирган фарзандларини балоғатга етган ҳисоблайди... Хоҳ ўғил, хоҳ қиз бўлсин, мактабда ўқиш жараёнида ҳайдовчиликка ҳам ўргатилади. Демак, уларга машина керак. Бу унчалик муаммо эмас. Биздаги велосипед олишдан ҳам осонроқ. Бунинг учун оиладаги бирор киши иш жойи ва оладиган маоши ҳақида маълумотнома кўрсатса, бас. Ҳар қадамда учровчи, турли маркалардаги автоуловлар билан савдо қилувчи «салон»дан истаган машинасини насияга ҳайдаб чиқиб кетавериши мумкин.

«Насия» дегани бизнинг кулоқларга сал ғалатироқ бўлиб эшитилиши аниқ. Лекин Америкада бу сўз остида анча хайрли маъно ётади. Чунончи, истаган

«Супермаркет»дан мебел, совутиш ускуналари, телевизор, хуллас рўзгор учун зарур бўладиган нимаики жиҳознинг пулини бир неча йил давомида маошингиздан фоиз сифатида тўлаб бориш шарти билан «насия»га олаверасиз. Айниқса, автомашиналар иши осон... Ҳар куни турли «Автосалон»лардан уйингизга сотувда мавжуд бўлган машиналар сувратлари, афзаллик хусусиятлари ёзилган реклама хатлар келиб туради. Баҳоси ҳам ёзилган бўлади: 8 минг доллардан 80 минггача.

Ҳамёнингиз кўтарганини танлаб, интернет ёки телефон орқали «Салон»га мурожаат этишингиз билан машинани бир куннинг ичида уйингизга келтириб беришади.

Энди унга рақам олишингиз ҳамда расмийлаштиришингиз керак. Бунинг учун идорама-идора чопиб юришга ҳожат йўқ. Интернет орқали янги машина олганингиз ҳақида полицияга хабар қиласиз ва сайтдан ўн доллар жўнатасиз. Эртасига почта орқали машинангиз ҳужжати билан «номери» сизга етиб келади. Бу, албатта, расмий бир нечта сонлардан иборат «номер».

Мабодо машинангиз рақами «расмий» эмас, «хусусий» бўлишини истасангиз, бунинг учун ўзингиз истиқомат қилиб турган полиция нозимхонасига учрашиб, қўшимча 15 доллар тўлашингизга тўғри келади.

Ана ундан кейин рақам тунукасига ёзишлари учун ўз исмингиз ёки кўнглингизга ёқадиган бирор сўз, рақам ёхуд белгини тавсия этишга ҳаққингиз бор. Лекин иккита шартни бажариш мажбурий: «номер»ингиз тепасида сиз яшаб турган штат номи кўзга ташланиб туриши ҳамда танлаган сўзингиз еттита ҳарфдан ошмаслиги лозим. Яна бировнинг «номери» такрорланмаслиги керак.

Айтишларича, бундан бир неча йил олдин Виржиния штатида истиқомат қилиб турган ҳамюртларимиздан бири ўз машинаси «номери»га «Тошкент» сўзини

ёздирмоқчи бўлади. Аммо компьютер орқали аниқлов ўтказган нозирлар «Афсуски, бундай рақамли машина бор экан», дея унинг ҳафсаласини пир қилишади.

Нью-Йорк кўчаларида «Бухоро» рақамли машинани кўрганлар бор эмиш...

Шунинг учун ҳам бу ердаги кўчаларда ҳаракатланаётган «расмий» рақамли машиналардан кўра «хусусий»лари кўпроққа ўхшайди. Улар ичида ўзи, севгилиси ёки энг яқин кишисининг исми, шахарлар, мамлакатлар номи билан аталганларидан ташқари, сиёсий атамалар, ҳазил-мутойиба сўзлар ёзилгани ҳам кўзга ташланиб қолади.

Дарвоқве, ҳайдовчиларга қулайлик яратиш деганда, энг аввало, автомагистрал йўлларнинг қай ахволда эканлиги назарда тутилади.

АҚШнинг деярли барча штатларини бир-бири билан боғлайдиган, тез қатновга мўлжалланган, бирорта йўл билан кесишмай, юзлаб милл масофага чўзилиб кетган автомагистраллар "Фривей" деб аталиб, "биринчи даража" мақомида юради. Ундан кейингиси "Ҳайвей"лар дейилади, тезлик қатновига мўлжалланган бу категорияга ахён-ахёнда қарама-қарши йўллар билан кесишган шахаратроф ва қишлоқ шосселари киради.

Албатта, ҳар икки "даражали" йўллар сифат жиҳатидан бир-биридан фарқ қилмайди. Кун бўйи рўл чамбарагини бошқариб, уловингизнинг ғилдираги бирор чуқурчага тушиб, "тақ" этганини эшитмаймиз. Мабодо шундай ходиса рўй берадиган бўлса, ҳайдовчи ўз ҳақ-ҳуқуқи ҳимояси ва етказилган моддий-маънавий зарар учун йўлсозларни судга бериши мумкин.

Йўллар одатда жуда кенг, бетондан, кўпроқ бетон-асфальтдан ғоят текис, шу билан ишқаланиш даражаси меъёрда бўлиши инобатга олиниб, бироз ғадир-будир қилиб, қурилади. Бу ёғинчилик пайтларида ҳайдовчини сирпанчиқ ҳолатига тушиб қолишдан ҳам асрайди.

"Чет"дан келиб, Америка автомобил йўлларидаги серкатнов гавжумликка илк бор назари тушган ҳар қандай "ас" ҳайдовчи юрагига ғулғула тушиши аниқ дегандим, аммо, вазият у даражада қўрқинчли эмас. Салгина қунт килиб, йўллар бўйидаги белгилар, ёзувларга эътибор қаратилса, бас! Ҳар бир кўчанинг рақами бор. Шу рақам орқали истаган жойингизни топиб бора оласиз.

Яна, Сиз йўлдан "адашиб" қолмаслигингиз учун интернет хизматингизда. Унинг сайти орқали йўлга тушаётган жойингиз ва борадиган манзилингиз адресини айтасиз. Ана шундан кейин энг қулай, қайси рақамли йўл орқали боришингиз мумкинлиги ҳақида бепул аниқ маълумот олишингиз мумкин. Ҳатто қаерда, соат нечадан нечагача трафик (автоуловлар тикилинчи) бошланиши ҳақида ҳам огоҳлантириласиз.

Бундан ташқари ҳайдовчиларга йўл-йўриқ сифатида бутун штат, ундаги катта-кичик шаҳарлар, мавзе ҳатто маҳаллалар оралаб ўтадиган автойўллар харитаси чиқариб турилади. Энг чиройли, ихчам ва қулай килиб чоп этиладиган бу "йўлкўрсаткич"ларни истаган супермаркет, матбуот дўконлари, ёқилғи қуйиш шоҳобчаларидан хоҳлаган пайтда, хоҳлаганча бепулга олишингиз мумкин.

Хуллас, ҳар минг кишига саккиз минг (!) тадан кўпроқ турли русумдаги автоуловлар тинимсиз ҳаракатланиб турадиган АҚШ йўлларида адашиб қолмаслик иложини ҳам топишган, бу тинчимагур америкаликлар.

Хуллас, бу ердаги «автоолам» ҳақида билганларимни ёздим. Кўришгунча хайр.

ТУРТИНЧИ МАКТУБ

Дўстим Абдусалом!

Аҳвол қалай? Ишлар-ку яхшидур-а! Дачада нима гаплар? Бу йил чинданам мева-чева сероб, тўкинчилик бўлди. Томорқангаздаги икки туп азим ёнғоқ гуркираб ўсиб турса, ҳали кўп йиллар хонадонингиздан қутбарака аримайди.

Таниқли биолог олим, ёнғоқшуносликнинг ўта жонкуяри домла Манноп Тўйчиев бир пайтлар «Гулистон» журналида «Бир туп ёнғоғи бор хонадон – файзу баракаси бор хонадондир», деб ёзганди. Шунга қиёсласак, Сиз икки хазинали хонадон соҳибисиз.

Яна, Сиз битмас-туганмас жавохирга тўла хазинанинг ҳам эгаси эканлигингизни ҳамма маърифат аҳли яхши билади. Тасарруфингиздаги дурдона китоблар хазинаси – Ўзбекистоннинг Бош кутубхонасидир.

Шунинг учун ҳам, узоқ Америкадан хазинабон ҳамда тоғли Бўстонликдаги ширкатимизнинг ҳамма қатори оддий аъзоси сифатида йўллаётган ушбу мактубим Сизни бефарқ қолдирмас, деб ўйлайман. Чунки ҳозир мисли кўрилмаган техник тараққиётлар ривожини натижасида китобга «муносабат» ўзгариб бориши, уни ўқишга кетадиган вақт ўрнини тезкор ахборот олиш тизимлари эгаллаши муқаррар, дегувчилар кўпайиб қолди... Ҳатто яқинда бунга мисол қилиб, дунё кезган адибларимиздан бири матбуотда Американи китоб ўқимаслик бўйича ер

юзидаги энг «пешқадам» мамлакатлар қаторига кири-тиб қўйибди.

Бундан бир неча йил муқаддам адабий газетамиз саҳифаларида «Адабиёт ўладими?» деган «совук» мавзуда мунозара кетгани ёдингизда бўлса керак. Хайрият, «ўлмайд» деган фикрга келинганди, ўшанда. Аслида, бундай масалани кўндаланг қўйиш, Инсон сувсиз, ҳавосиз яшай оладими, ўладими, дея бош қотириш билан баробар эмасмиди?

Тўғри, кейинги пайтларда адабиёт кескин «ўзгарди». У одамлар, айниқса, ёшлар қалбида инсонийлик туйғуси - эзгуликнинг инжа чечакларини уйғотиш, турмушнинг чигал муаммолар кесишган чорраҳаларида эсанкираб қолмай, ақл-идрок билан йўл топишни уқдириш ўрнига асаби тараф кўча дайдиларига мос тушадиган, уларга «мослаштирилган» «асарлар» чақир тиканақдай ҳамма ёқни босиб кетди. Нашриётлар «пули тўланган» ёки «бозори чаққон» бундай китобларни кетма-кет жилд-жилд қилиб чоп этмоқда.

Уддабурон ноширларнинг оғзингизга урадиган баҳоналари ҳам тайёр: «Ҳозир бозор иқтисодиёти, замон талаби-шу!»

Айниқса, келажагамиз бўлган ўсмир-ёшлар «олами»ни енгил-елпи, ур-йиқит кинолар сюжетига ўхшаш «адабиёт» оғусининг замирида тарбия эмас, бузғунчилик ётмаяптими?! Ахир, «адабиёт дегани» одоб-ахлоқ дегани, деб «китоб ўқимас» узок Америкадаги болақай ҳам айтиб турибди-ку!

Буюк мутафаккир, устоз Озод Шарафиддинов асабини кўзгаган бир воқеани айтиб ўтай. Маълумки, домла ҳаётларининг кейинги саккиз йили азоб-уқубатлар билан кечган, дард хуруж қилиб турган паллаларда ҳам матонат билан ижод қилар, янги босилиб чиққан ҳар бир асарни кўздан кечириб борардилар.

Ўша кунни аниқ эслайман, 2004 йилнинг 17 августини эди. Домлани ҳар йили дала-боғимиз кўрғонида

ўтказиладиган, ўзингиз ҳам унинг фаолларидан бўлган анъанавий «Адибларнинг дийдорлашув гурунги»га олиб кетиш учун анча барвақт келдим.

Домла пўримгина кийиниб олиб, ногиронлик аравачасида ўтирганча бир неча йилдан бери «бозори чакқон», ўз асарларини потирлатиб чиқариб, китоб дўконлари пештахталарини тўлдириб ташлаган бир укахонимизнинг навбатдаги жилд китобини ўқиб, тугатиб турган эканларми, бирдан уни ёнларидаги каравот устига тап этиб ташладилар-у, худди мен шу асарни чиқарган ноширдай юзимга ғалати қараш қилдилар:

– Қон, тер, зўравонлик, фахш, ахлат, шиптир хиди бурқсиб ётибди бунда! Наҳот адабиётнинг куни шундай мағзава асарларга қолган бўлса! Нашриётлар нима қилаяпти, ўзи! Ҳақиқий адабиёт қани? Тарбия ҳақида ким ўйлайди?..

Абдусалом, устозимизнинг тап этиб бир четга отиб қўйишдай китобга бўлган «хурматсиз»лигининг биринчи бор гувоҳи бўлишим эди. Ахир, у киши, бир пайтлар кичкина набираси Азизхон қайсидир китобни бобосига олиб кела туриб, қўлидан бехос тушириб юборганида, китобни ердан кўтариб, «юзи»дан ўпиб қўйишини сўраган Инсон эди-ку!..

Хуллас, мен ҳам кўпчилик қатори, ҳақиқий адабиёт бузилиб, жирканч тус олиши Фарбдан бошланган, унинг оғуси бутун Американинг томир-томирига сингиб кетган, деб ўйлаб юрардим. Бу фикр ҳануз кўпни кўрган, оқ-қоранинг фарқига етувчи тенгдошларимиз онгида сақланиб келаётгани ҳам сир эмас.

Лекин, бундай ўйлашлар қанчалик асоссиз эканлигани мен келиб тушган хонадондаги қироатхонликни кўргач, адабиёт ҳақидаги мушоҳадани эшитгач, тушуниб етдим.

Биз билиб-билмай ўзгалар ҳақида қанчалик нотўғри хукм чиқаришга ўрганиб қолганимиздан афсус чекдим...

Энди Сизни кизиқтирган асосий нарса - бу ердаги кутубхоналардаги «тартиб» ҳақида ҳикоя қилганим маъкул. Дарвоқе, сиз ҳам бир вақтлар Америкада бўлиб, китоблар билан боғлиқ «ҳаёт»ни «йўл-йўлакай, бирров» кузатганингиз ҳақида гапириб бергандингиз. Биргина Хэриндон шаҳарчасидаги кутубхоналарга «бирров» эмас, шундоқ назар ташлаб чиқишнинг ўзига бир кун вақт камлик қилади, десам ишонаверинг.

Мен хонадон соҳиби билан кечга томон шаҳар болалар кутубхонасига пиёда йўлга тушдик. Орадаги масофа узоқ эмас, бир чақиримча эди.

Марказини айланма шаклидаги улкан гулзор эгаллаган катта майдон қаршисидаги маҳобатли бинога етиб келганимизда, вақт соат кечки етти бўлганди. Иморатнинг иккинчи қават пештоқида йирик ҳарфли «LIBRARY» (Кутубхона) ёзуви сариқ, қизил, яшил рангларда ёрқин нур таратиб, порлаб турарди.

Қизиғи, ҳаммаёқ чироқлар нурига чўмган, кутубхонанинг кенг ойнаванд деразаларидан ҳам селдай ёруғлик ёғилиб турибди-ю, атроф бўм-бўш, у ер-бу ерга қўйилган машиналардан бошқа бирор тирик жон кўринмас, бу кишида ғалати эзгин таассурот қолдирарди. Айни шундай пайтларда одам билан гавжум бўладиган бизнинг шаҳар кўчаларидаги қайноқ ҳаёт қаерда-ю, бу ердаги сокинлак қаерда!

– Нега ҳеч кимнинг қораси кўринмайди. Кечикдик, шекилли? - дейман ҳамроҳимга қараб.

– Аввало, ҳамма ўз юмуши билан банд. Қолаверса, яна роппа-роса икки соат вақтимиз бор. Бу ерда кутубхоналар кеч соат тўққизгача ишлайди, - дея жавоб беради у.

Бинога киравериш дарвозанинг икки ёнбошида пастлаб кетган кенг асфальт йўл бўлиб, улар четида «LIBRARY PARKING» (Кутубхона машина қўйиш майдони) деган ёзув кўзга ташланиб турарди.

– Ер остидаги биринчи-иккинчи қават китобхонларнинг уловлари учун жой. Ўша ердан лифтлар орқали 3-4 қаватга кўтарилиб чиқилади. Ҳозир биз дарвоза орқали кирамиз, - дея тушунтириш берди ҳамроҳим. Мен унинг сўзларига кўшимча қиламан:

– Чунки кўядиган машинамиз йўқ-да!

Учинчи қават (аслида биринчи)га киравериш кенг ва ёруғ сахн ўртасида зарварақлари очик улкан китоб «ҳайкали» кўзга ташланар, мрамрдан ясалган кўтаргич – подстамент юзига эса зарҳал ҳарфларда «Китобсиз мамлакатда ҳеч қандай тараққиёт бўлмайди» деган сўзлар ёзилганди.

Шеригим «ҳайкал» орқасидаги ёпиқ ойнаванд эшикларга ишора қилиб, менга тушунтириш берди:

– Бу қаватни анча бой, жуда қизиқарли «Адабиёт тарихи» музейи эгаллаган. Афсус, кечикдик - соат еттигача ишлайди.

Айланма зиналар орқали юқорига кўтарилдигу мен ўзимни Тошкентнинг қоқ ўртасига жойлашган, қандайдир мўъжиза рўй бериб, сахни нақ икки баробарга кенгайиб кетган Марказий универмаг (ЦУМ) га кириб қолгандай ҳис этдим.

Раҳматли устозимиз Озод ака «ўтмишдан эсдалик бўлиб қолсин» дея ширкатимизга кўйиб кетган ном билан ата-сак, Бўстонликдаги «калҳўз»имиз ва унинг энг фаол аъзоларидан бири, мамлакатдаги улкан китоб хазинаси саналмиш Мулкнинг сардори жаноб Абдусалом, мен сизга очиғини айтсам, бу Америка деган мамлакатга тушуниб бўлмайди... Шунинг учун ҳам уни «тушуниш»га ақли ожиз ёки тушунишни мутлақо истамайдиган ўзидан бошқаларни тан олмас, тубан кетган кимсаларни талқини кулига айла-ниб қолганлар бир умр тавқи-лаънат тошларини шу «уммон орти»га улоқтириб чиқсалар керак.

Дарвоқе, ўзимизнинг «универмаг» ҳақида гапирган-дим. Лекин Сиз унинг турли-туман тақинчоқлар, упа-элик,

замонавий техник воситалардан тортиб, рўзғорбоп буюмлар билан тўлиб-тошган савдо пештахталари ўрнига, нақ шипига қадар бўй чўзган китобларга лиқ тўла нафис жавонларни, ҳар томонга шох отиб кетган йўлаклардаги гавжум китобхонликни кўз олдингизга келтириб кўринг. Кўпчилиги мактаб ёшидаги болалар, ўсмир йигит-қизлар ва уларнинг ота-оналари... Кексалар ҳам анчагина. Улар оромкурсига ўхшаш, электр токи билан ҳаракатланадиган юмшоқ ўриндиқли аравачаларга ўтириб олишган. Худди кўчалар номи ёзиб қўйилганидек, турли-туман жанр ва мавзудаги адабиётларга ажратилган «йўлак»лар бўйлаб эркин ҳаракат қиладилар, керакли китобни топиб, аксар ўша ернинг ўзида мутолаага берилар эканлар... Хуллас, бу ерда китоб ўқиш жараёни ҳам эркин. Америка демократиясига риоя қилиб, ҳар ким ўзи истаган ҳолатда мутолаа қилиши мумкин... Кимдир шундоқ китоб жавонлари орасига қўйилган «ўқиш диванлари» қолиб, ерга солинган гиламчага узала тушиб олганча, кимдир қопчиғини «ёстик» қилиб, оёқларини узатиб ётганча, кимдир тикка туриб шу «машғулот»га берилган. Бироқ, алоҳида 15 -20 одамга мўлжаллаб, ойнаванд қилиб ажратиб қўйилган «ўқув заллари» ҳам гавжум.

Бу ерда ўқиган китобини топшириб, янгисини олаётганлар анчагина.

Бежирим ойнаванд хоначаларда ўтирган мутасадди аёллар (негадир эркаклар кам) компьютер аппаратлари ёрдамида мижозлар танлаган китобларни арзимас дақиқалар ичида ҳисобга киритиб қўйишади.

Бизнинг ҳам китоб топшириб, олишимиз учун бор-йўғи 2 дақиқача вақт кетди.

Дарвоқе, уйига китоб олиб кетишга эриниб, шу ердаги махсус «ўқув зали»да ётиб олиб китобхонлик қиладиган ашаддий ишқивозлар ҳам кўп бўларкан. Ҳамма шароит яратилган, тинч-осойишталик. Энг асо-

сийси, жуда толиқиб қолсангаз, оёқларингизни, белларингизни, қўлларингизни «уқалаб» чарчоғингизни чиқарадиган массажёр автомат шундоқ ёнингизда! Унинг юмалоқ ўриндиғига ўтириб, «оёқ», «елка», «болдир», «бел» ёзувли тугмачаларни боссангаз бас, «сеҳрли қўллар» ишга тушиб, жонингизни киритади. (Мен навбатдаги ташрифим чоғида ўзимда синаб, бунга амин бўлдим).

Бундай ғаройиб мосламани сотиб олишга унча-мунча одамнинг қурби етавермас экан. Лекин кутубхоналарни ҳар қандай қулайлик яратувчи янгилик билан таъминлаш биринчи навбатдаги вазифа саналаркан.

Мен кутубхонанинг «Жаҳон мамлакатлари» бўлимида турган инглиз тилидаги кўп давлатлар, жумладан, «Жанубий Корея», «Ҳиндистон», «Қозоғистон», «Озарбайжон» деган китоблар орасида «Ўзбекистон»га кўзим тушмади.

Бунинг сабабини бош нозима аёлдан сўрагандим, у компьютер орқали текшириб, китоблар қўлда эканини айтди.

– Яна уч кундан кейин қайтади. Агар жуда зарур бўлса, қўшни кутубхоналардан суриштириб, эртага келтириб қўямиз, - деди.

– Бу атрофда яна кутубхоналар борми? - дея қизиқсиниб сўрадим.

– Албатта бор. Анчагина, - жавоб берди аёл.

Унинг оти Сью экан. Тўлиқ исмингиз нима, деб сўрасам, «Миссис Сью» деяверинг, деди.

Мисс Сью қирқ ёшлардаги ўта зиёли, кўнгли очик аёллиги шундоқ сезилиб турарди.

Умуман, бу ерда айниқса, билим ва зиё масканлари, савдо шоҳобчалари ходимларининг самимийлиги, муомалада ўта лутфлилиги кишини ҳайратга солади. Баъзан нималарнидир хумори тутгандай «бундоқ қовоғини

уйиб, кўполроқ гапириб кўйса, буларнинг бирор ери камайиб қолармикан!» деб ўйланиб қоласан. Йўқ, ундай қилишмайди; жилмайишади, табассум қилишади, тавозе билан «хэлло» (салом) дейишади, қаршисидан чиқиб қолсангиз, худди сиз билан қаердадир ош-қатик бўлгандай, икки букилиб таъзим билан йўл беришади. Унинг кетидан кечирим сўрашларига бало борми!

Хуллас, мисс Сью менинг яна қандайдир савол билан муурожаат қилишимга илҳақдай кўзларини пирпиратиб, қараб турибди.

– Умуман, мана шу Ҳэриндон шаҳрида нечта кутубхона бор? - деб сўрадим.

– Ҳэриндон ёнидаги Файрфакс шаҳрига ҳам биз хизмат қиламиз. Қарамоғимизда жами ўттиз тўртта кутубхона бор. Эрталаб соат 9 дан кеч соат тўққизгача ҳафтанинг етти куни давомида эшикларимиз ҳамма учун очик.

– Мана шу кутубхонадаги жами китоблар сонини айтиб беролмайсизми?

– Бизда китоблар сони эмас, китобхонлар сони ҳисобга олиб борилади. Жумладан, сизга шу бир ойлик маълумотни айтишим мумкин, - у компьютер тугмачаларини босиб, экран юзини менга қаратди, - октябр (2008) ойи давомида икки шаҳар фуқароларидан 1 миллион 256 минг 814 киши кутубхоналаримиздан китоб олиб фойдаланишган. Кун ора келиб, газета-журнал, китоблар ўқиб кетадиган миқдорларимиз бу ҳисобга кирмайди.

Шу пайт бутун кутубхона заллари бўйлаб майин, ёқимли мусиқа янграй бошлади. Айни пайтда девордаги соат миллари 9 рақамини кўрсатиб, занг ура бошлади.

Анча соявур бўлиб қолган китоб жавонлари орасидаги йўлақлардан одамлар катта ойнаванд эшиклар томон ошиқдилар.

Ўн дақиқалар ичида улкан кутубхона худди бояги кўчалардагидек сукунат ичига чўкди қолди.

Энди ташқарида гавжумлик бошланган, машиналар бирин-кетин атроф жимлигини бузишарди...

Зиё масканларига китобхон ота-оналар болалари билан «оилавий» бўлиб келишларининг яна бир сабаби шундаки, ҳар бир қироатхонада мактабгача ва мактаб ёшидаги болаларга мўлжалланган худди кичкина боғчани эслатувчи алоҳида шинам «ўқув-ўйингоҳ» хоналар мавжуд. Бу хоналар болаларбоп китоблар ҳамда компьютерлар билан жиҳозланган бўлиб, бинонинг марказида жойлашган, ҳар томондан баралла кўзга ташланиб туради. Китобхонлар фарзандларини шу ердаги кутубхоначи-тарбиячилар қўлига топшириб, бемалол ўқиш-ёзиш ишлари билан шуғулланишлари мумкин.

Кутубхона-боғчада болакайларнинг ёшига мос китобчалар билан таништириб, эртақлар ўқиб берадилар, мультфильмлар кўрсатилади...

Америкада китобхонликнинг бу усулига катта аҳамият қаратиларкан. Чунки болани ёшлиқдан китобга, мутолаага ўргатишнинг бундан осон ва қулай йўли йўқлиги кўп йиллик тажрибалар орқали исботланган дейдилар...

Абдусалом дўстим! Бу ерда китоб савдоси қандай йўлга қўйилгани билан қизиқиб кўрган бўлсангаз керак. Менинг диққатимни ҳам шу соҳа ўзига тортди. Китоб деганлари ҳар бир «Супермаркет»да бор. Катта жойни эгаллаган. Узун-узун пештахталар устига, очиқ махсус бир неча қаватли жавонлар ичига мавзусига қараб даста-даста қилиб териб қўйилади. Истаганингизни танлаб олаверасиз.

Лекин бу китоблар муковасида устоз Озод домла-нинг асабини қақшатган «қон-тер ҳиди» бурқсиб турувчи сувда бўкиб ётган, елкасига пичоқ санчилган аёл мурдалари, ваҳший қиёфадаги одамнамо махлуклар, ярим яланғоч фоҳишалар тасвирланган унинг «бозорини чаққон» қилувчи сувратларга кўзингиз тушмай-

ди... Афтидан, биз матбаачиликнинг бу хилдаги одобахлокни бир четга суриб қўйиш «йўналиши» бўйича ҳам аллақачон Американи ортда қолдирганга ўхшаймиз.

Бу мамлакатнинг ҳар бир шаҳрида «Million books» дея аталувчи бир неча қаватли китоб дўконларини ҳам учратишингиз мумкин... Шулардан бири Балтимор шаҳридаги зиё маскани ҳақида юқорида ёзиб ўтгандим.

Кунни кеча ҳар йили сентябр охирларида АҚШ Конгресси кутубхонаси маъмурияти томонидан ўтказиладиган анъанавий «Вашингтон китоб ярмаркаси»ни бориб кўрдим. Унда бир неча юз таниқли Америка ёзувчи, шоирлари, ноширлари иштирок этдилар.

2001 йили илк бор ўтказилган бу ярмаркада ўттиз минг китоб мухлислари қатнашган бўлса, бу сафарги мухлислар сони 150 мингга етибди. Ҳақиқий байрам. Ҳамма одатдагидек, оиласи, бола-чақаси билан китоб харид этиб юрибди.

Бир жойда йиғилиб олган қизалоғу ўғил болаларга кўзим тушди. Улар овоз узайтиргич орқали ўқиладиган хикояни чурк этмай, диққат билан тингламоқда эдилар. Бошқа томонлардан қўлларида китоб кўтариб олган жажжи китобхонлар ҳам кела бошлашди. Ярмарка ташкилотчилари қизиқиш бунчалик кенг тус олиб кетишини ўйламаган эканлар шекилли, зудлик билан майдончага енгил стуллар келтириб, қўшимча жой ҳозирлашди. Болалар шираликкина овоз билан ўқиладиган хикояни ўтириб тинглай бошладилар.

Ер юзасидан сал баландроқ қилиб ясалган кичик сахнада 50 ёшлардаги юзида кулгичи бор, истараси иссиқ аёл камтарона жилмайиб ўтирар, унинг ёнидаги кўхликкина қиз эса стол четидаги тахланган китоблардан бирини ифодали қилиб, ўқиш билан овора эди.

– Булар кимлигини биласизми? - дея менинг елкамга оҳиста туртиб қўйди, ўтган кунни Индиана штатидан

келган, у ердаги университетнинг Ўрта Осиё халқлари тиллари кафедраси профессори, Бобур аждодларидан бўлмиш, Ўзбекистонга бир неча бор ташриф буюриб, кўп дўст-биродарлар орттирган Назиб Шахроний.

– Кимлар экан? - дея у кишига қарадим.

– Катта хонимнинг асл касби ўқитувчилик. Адабиётга кизиқади. Болалар учун ёзилган «Ўқинг, ҳаммаси сиз учун» номли китоби бугун илк бор сотувга чиқарилди. Ёнидагиси қизи. Кутубхонада ишлайди. Уларни ростдан танимаяпсизми? - деди-да, Назиб ака астойдил мен томонга ўгирилиб қаради.

– Энди кўриб турган бўлсам, қайдан таний, - дедим.

– Ундай бўлса, таниб олинг: китоб муаллифи Лора Буш хоним, суҳандонлик қилаётган мухтарама Женни Буш.

– Йўғ-е, - дедим-у, кўзимга иссиқ кўриниб турган аёлларга қараб қолдим... Чинданам булар Президент Бушнинг рафикаси ва қизи эди...

Қадрли Абдусалом! Мактубим ҳаддан зиёд чўзилиб кетганлиги учун узр сўрайман.

Сизга Америкада китобхонлик ва китобга муносабат қандайлиги ҳақида, ўзим билганимча ёздим. Майда-чуйда тафсилотлар кўпайиб кетган бўлса, узр.

Лекин ният холис. Бизда ҳам, албатта, шундай бўлишига умид қилиб, ҳавас билан ёздим.

БЕШИНЧИ МАКТУБ

Кадрдоним Абдусаид!

Телевидениедек сергашвиш ишлардан (мен шу соҳада бир пайтлар ўн йил тер тўкканман, пасту баландини яхши биламан) кутулиб олганингиздан сўнг бемалолроқ гап-гаштак қиламиз, аввалгидек Ҳиндистон ё Покистон томонларни зиёрат этиб, «сафарнома»лар ёзамиз, деб умид қилгандим.

Афсус, тагин бир заҳматли юмуш - «почтачилик»ка алоқадор матбаачиликка ўтиб кетдингиз. Лекин тўғри қилдингиз. Бизнинг ёшда «ўтириб» қолиш - кўлмак сувга айланиш билан баробар. Умуман, «нафақага чиқиб, уйда мазза қилиб ўтирибман» дейдиган кишиларга факат ачиниш билан қараш мумкин, холос.

Менинг табиатимга қўнимсиз «дайдилик» қай даражада сингиб кетган бўлса, Сиздай ишнинг кўзини билладиган одам учун бирор маҳкамачани тебратиб туриш шунчалик зарур.

Ишингиз чакки эмаслигини «Хабар» газетасини сонма-сон ўқиб, кузатиб турибман. Кўп қизиқарли, сотиб олган пулингга ачинмайсан...

Хуллас, кўришмаганимизга ҳам анча вақт бўлиб қолди. Шундай пайтда одамлар узоғини яқин қилувчи бирдан-бир восита почта эмасми, Америка - Ўзбекистон почта вазирликлари хизматидан фойдаланувчи мухлислар сони яна биттага ортса нима қипти!

Дарвоқе, мен сизга ушбу мактубни узоқ Америкадан ёзмокдаман. Анча «дом-дараксиз» кетганимнинг боиси

мана шунда! Мактубни ёзишимга сабаб яна шуки, мен бу ерга келиб тушган хонадон соҳиблари почта ходимларидир. (Уларнинг ҳам «Хабар» сингари ўз нашрлари борми-йўқми, ҳозирча қизиқиб кўрганим йўқ). Ўз касбларининг усталари ҳам.

Шунинг учун бу мамлакатда почта хизмати қай даражада йўлга қўйилганлигини улардан сўраб-суриштириб, Сизни қизиқтирадиган кўп маълумотларга эга бўлдим.

Эр-хотиннинг алоҳида биттадан биздаги энг омадли бизнесменлар минадиган «Тойото» машинаси бор.

Мен бир куни ҳазил аралаш:

– Ишларинг бир жойда экан. Битта машинада бориб-келсаларинг бўлмайдими? - дегандим, хонадон соҳибасининг жавоби шундоқ бўлди:

– Ишхонадагилар кулишади-ку, ўз машинаси бўла туриб, эриникида кепти, деб...

Хуллас, бу ерда биз тушуниб етавермайдиган ишлар кўп...

Почта хизмати ҳақида гапирмоқчи эдим. Америкада бу соҳа ғоят ривожланган. Хат жўнатмалари олди-бердидан ташқари, кўпчилик савдо-сотик ишларини ҳам почта орқали амалга оширади. Бир хонадон адресига ҳар куни ўрта ҳисобда 3-4 тадан хат ёки жўнатмалар келади.

Виржиния штатида жойлашган Хэриндон шаҳар аҳолисига иккита йирик Марказий почта (унинг кўпдан-кўп тармоқдари бунга кирмайди) бўлими хизмат кўрсатади. Бу бўлимнинг ҳар бирига қирқтадан хат ташувчи махсус мини автобус шаклидаги машиналар бириктирилган. Улар мунтазам равишда узлуксиз ҳаракатда бўлиб, жўнатмаларни ўз эгаларига етказиб туради.

Мамлакатнинг ўзидан ва дунёнинг жамики минтақаларидан келган жўнатмалар, энг аввало, штат «Марказий почтаси»га келиб тушади. У ерда қудратли компьютер аппаратлари ёрдамида санокли дақиқалар ичида

шаҳарлардаги почта индексига қараб сараланади. (Компьютер аппарати шундай «зийрак»ки конверт устидаги анча бадхатлик билан ёзилган адресларни ҳам «адашмай» ўқий олади). Ўз навбатида шаҳар бўлимларига келиб тушган хатлар яна компьютер тизимлари ёрдамида кўчалар номи, у ердаги уй-ҳовлилар рақамига қараб, махсус қутиларга жойланади.

Эрталаб Марказий «почтамт»га келиб тушган жўнатмалар беш соат ичида бутун штатнинг энг чекка худудида истиқомат қилувчи миждоз қўлигача етиб бориши шарт. Агар шу «мажбурият» ўз вақтида адо этилмаса, уни кечиктирганлар, «жабрланувчи» шикоятига кўра, «Почта хизматидан фойдаланиш» Қонунини бузганликда айбланиб, катта жарима тўлашларига тўғри келади.

Умуман, бутун Америка бўйлаб ягона Қонунга қаттиқ риоя қилинади. Хат ёки жўнатма почта бўлимига келиб тушган пайтдан бошлаб 72 соат - уч сутка давомида миждоз қўлига етказилиши лозим.

Бундан бир неча йил аввал шу шартнинг бузилиши билан боғлиқ бир воқеани почтачилар тез-тез эслаб туришаркан: Россиянинг Сибир минтақасида жойлашган кишлоқлардан бирида истиқомат қилувчи одам Аляскада яшовчи узоқ қариндошига пийма - айиқ жунидан тикилган икки пой қаттиқ совуққа бардошли пойабзал жўнатади. Бир ойлардан кейин жўнатма Америкага, ундан сўнг зудлик билан Аляскага ҳам етиб келади. Бироқ, жўнатма етказиб берилиши лозим бўлган манзил жуда чет, икки кундан бери қор бўрони тинмаётган, қуруқликдан узилиб қолган оролда бўлади. На самолёт уча олади, на машина, на чана юради... Шунда минг қийинчиликлар билан ҳарбий вертолёт ёрдамида пиймани кўрсатилган адресга етказадилар... Бироқ почта маъмурлари жўнатмани ўз вақтида етказиб беришда бир кунча кечикканлари учун унинг «эга»сига жўнатма

нархидан бир неча юз баробар ортиқроқ жарима пули тўлаган эканлар...

Интернет сайтлари орқали узоқ штатлардаги дўконлардан бирида сиз кўпдан бери қидириб юрган китоб ёки ноёб буюм борлиги ҳақида хабар ўқиб қолдингиз. Ўша савдо тармоғи билан дарров боғланиб, пулни (Албатта, интернет тармоғи орқали) жўнатсангиз бўлди, икки ёки узоғи билан уч кун ичида почта машинаси хонадонингиз остонасида пайдо бўлади, жўнатмани қўлингизга тутишади.

Бу ерда ҳатто энг қимматбаҳо буюмларни ҳам почтадан жўнатишингиз мумкин. Уларни қалин махсус конверт ёки картон қутига жойлаб, елимлайсиз. Устига унинг қийматини (бирор тасдиқловчи ҳужжат ёки гувоҳларсиз) ёзасиз. «Ўн минг» ёки «Йигирма минг» доллар бўладими (виждонингизга ҳавола) жўнатмангизни қабул қилиб олишади. Кўрсатилган суммага шубҳа билдиришга ҳақлари йўқ - сизнинг шаънингизни ерга урган бўладилар. Фақат қимматли буюм жўнаётганлигингиз учун унинг умумий қиммати ҳисобидан арзимас устама ҳақ тўлашингизга тўғри келади, холос.

Кўрсатилган муддат ичида «қимматли» жўнатма керакли одам қўлига етиб борганлиги ҳақида хабарнома оласиз.

Мабодо ўша тақинчоқлар етиб бормаса-чи, деб сўрашингиз мумкин. Мен ҳам шунга ишора қилиб савол бергандим, хонадон эгаларининг иккови:

– Бизда почтага келиб тушиб, муҳр урилган ҳар қандай жўнатма, қиммат-арзонлигидан қатъи назар, қаттиқ назорат остида бўлади. Унинг дахлсизлиги учун ҳамма бирдек жавобгар, - дейишди.

– Ҳаётда нималар бўлмайди. Бирор тасодиф орқали ўша шода-шода маржон жўнатмалар ўз эгасига етиб келмаса-чи? - дея яна бўш келмадим.

– Унда кўрсатилган суммани ўша жўнатмани қабул қилиб олган почта бўлими тўлайди. Лекин бизлар ҳали шундай ҳодиса содир бўлганини эшитганимизча йўқ, – деб жавоб қайтарди хонадон бекаси.

Хизматнинг «Экспресс» тури ҳам мавжуд бўлиб, ўттиз доллар тўласангиз, хат ёки жўнатмангиз Американинг истаган нуқтасига бир сутка давомида етиб боради. Ва етиб борган заҳотиёқ сизга телефон орқали хабар қилишади.

Лекин бу борада биров кечиккан почта бўлимлари учун «жазо»нинг анчагина енгил тури қўлланиларкан. Яъни «хизмат ҳақи» учун олинган доллар дарров узрмаъзур билан мижозга қайтариб бериларкан.

Америка почта хизмати дунёда энг намунали деб тан олинганлиги, шу билан йил - ўн икки ой, кеча-ю кундуз тинимсиз ишлаши билан бошқалардан ажралиб туриши ҳақида китоб аввалроғида ёзиб ўтгандим.

ОЛТИНЧИ МАКТУБ

Дўстим Абдулхай!

Сизга тез-тез (айниқса, бу ердаги нарх-наво ҳақида) хат ёзиб тураман, дегандим. Бироқ, Америкага келган одам вақтни ҳам америкача ўлчам билан ҳисоб-китоб қиладиган бўлиб қоларкан. Бу ерда ўзимиздаги бемалолликлар, аллақаерларга санғиб чиқиб кетиб, ҳафта давомида нима ишлар бажарганингни ўзинг ҳам билмай, қайтиб келишлар йўқ.

Ҳамма чопгани-чопган, агар сал нафас олмай қўйса, юраги буткул ишдан чиқиб, тўхтаб қоладигандай. Лекин бир томондан яхши, бу ердаги кишилар ўлиб-тирилиб ишлашни, ўқиш-ўрганишни жойига қўйишади. Анойи эмаслар, хордиқ чиқаришни, маишатни ҳам унутмайдилар.

Сизга бу ердаги бозор аҳволи ҳақида ёзиб, кайфиятингизни бузмоқчи эмасман. Дала-боғдаги томорқада етиштириб ҳар йили мўл-қўл ҳосил кўтарадиган олтиндай сапсарик, нақ хандалакдай келадиган беҳиларингизни минг саралаб, олиб келганингиз билан ўзимизнинг Олой бозори нархида - килосини бир доллардан ошириб сотолмайсиз.

Бироқ, бу томонларда помидор анқонинг уруғи эканми, нархи, бу ҳақда аввалроқ ёзганимдек, осмонда! «Вой-бўй, килоси уч-тўрт доллар бўлса, агар помидор емаса, ўладиган одам - ўлиб қўя қолсин» деб юборишингиз аниқ.

Айтганча, мен америкаликларнинг қандай дам олиши ҳақида ёзмокчи эдим. У ёғини сўрасангиз, бу ерда ҳар хил байрамлар, дам олишга баҳона бўладиган тадбир кунлари кўп бўларкан.

Бу заминга қадам кўйганимнинг дастлабки кунлариёқ, байрам устидан чиқдим. Биринчи сентябр - биздаги мустақиллик байрами каби Америкада ҳам Меҳнат байрами ҳисобланаркан. Лекин кўпчилик шу кунни худди биздаги «ҳашар» деганларидай ҳовли-жойи атрофини тартибга келтириш, турли-туман гуллар ўтқазиб, янада файзли қилиш билан ўтказишаркан.

Эртаси куни эса 2 сентябрь - болалар учун ўқув йилининг бошланиш байрами. Орадан унча кўп вақт ўтмай, Американи кашф этган «Колумб куни» бошланди...

Кутилмаганда катта-кичик савдо шоҳобчалари дейсизми, супермаркетлар олди-ю, ичи дейсизми, ҳаммаёқни ковоқ босиб кетди. Кўчалар беткайида ҳам тоғ-тоғ қилиб ковоқ уйиб ташланган. Худди тарвуз пишиғи давридаги Тошкент кўчалари манзарасини эслатади.

Бу маҳсулотнинг бозори чаққонлигини айтмайсизми! «Гулистон» маҳалласи гузарига бир неча машинада келтириб туширишганди, тушгача битта ҳам қолдирмай, супуриб кетишибди.

Ёдингизда бўлса керак, бизда бир пайтлар «Балиқли таомлар куни» бўлиб, ҳамма балиқхўрлик қиларди. Мен ҳам америкаликлар «Қовоқхўрлик ойлиги» бошлалашса керак, деб тургандим, хаёлларим бошқача бўлиб чиқди. Улар сентябр ойининг охирида ўтказиладиган энг қадимий, энг катта байрамлардан бири «Hall o yen» (Хэллоуин) тантаналарини ўтказишга тайёрларгик бошлаб юборишган экан.

Бу байрамнинг тарихи, ўзига хослиги билан диққатга сазовордир; ҳали ер юзида одамлар қабиаларга бўлиниб яшаётган пайтлар Ирландия, Шимолий Франция ва Анг-

лияда истиқомат қилувчи Кельтлар қабиласига мансуб кишилар орасида бу байрамни ўтказиш кенг урф бўлган. Улар йилни икки қисмга, яъни, «ёз» ва «қиш» фаслига бўлишган.

Ёз - деҳқончилик билан шуғулланиб, ҳосил йиғиштириш ва саховатли фасл сифатида ардоқланган. Қиш қоронғилик, совуқ кунлар ҳукм сурадиган фасл деб ҳисобланган.

Кельтларнинг ақидалари бўйича 31 октябрдан 1 ноябрга ўтар кечаси ёруғлик тимсоли бўлган Қуёшни қоронғилик ва марҳумлар ҳомийси Соума махв этиб, ҳукмронликни ўз қўлига оладиган тун энг хатарли ҳисобланган. Айниқса, шу кечаси ҳамма ҳушёр бўлиб туриши ва қўли очиклик билан яқин-атрофдаги кишиларга хайр-эҳсон улашиши лозим деб ҳисобланган.

Чунки ўша тун кўп азоблар чекиб, ҳаётдан норози бўлиб кетган марҳумлар руҳи ўзлари умргузаронлик қилган маконга талпинадилар. Улар йўлига қурбонлик бахшида этиш, садақалар тарқатиш орқали ғов солинмаса, бутун қиш давоми хонадондан қоронғилик, бахтсизлик аримайди, деб тушунишган қадимги кельтлар.

Шунинг учун ҳам ҳар бир оила яшайдиган уй остонасига турли совға-саломлар қолдириб, ичкарига жинчироклар ёқиб қўйишган. Узлари анча нари овлоқ ялангликда гулханлар ёқиб, тунни ўтказишган. Яна аламзада рухларни кўрқитиб, хонадонга яқин келмаслиги учун ўсимлик пояларидан ҳар хил одам ва ҳайвон кўринишидаги бадбашара шакл-шамойиллар ясаб, ўз кулбалари атрофига, яқин-йироқдаги дарахтлар шохига ўрнатиб қўйганлар.

Яна бу байрам русумлари ичида авлоддан-авлодга ўтиб, ҳамон сақланиб келаётган шундай тушунчалар ҳам мавуд: бўйга етган қиз ўша тун ёқиладиган гулханга узокдан туриб бир жуфт каштан дарахти шохини отса, улар ажра-

либ кетмай, бир «тан» бўлиб ёнса, ўша киз умр бўйи бахтли бўлади. Шунингдек, уй ичкарасига ёкиб қўйиладиган жинчиروقлардан бирортаси хонадон эгаларидан кимнингдир эҳтиётсизлиги орқали ерга тушиб кетса, бу оила бутун киш давомида инъом этиладиган иссиқлик манбаи - дов-дарахт ўтинларидан маҳрум бўлиб, Соума чангалида қийинчилик билан ҳаёт кечиради.

Мен бу байрамга қовоқнинг нима алоқаси бор, деб астойдил қизиқиб кўрдим. Айтишларича, «байрам қовоқлари» алоҳида нав бўлиб, хўракиларидан катта фарқи бор. Биринчидан, ранги шафақдай кизғиш, пўсти қаттиқ, ичи бўш. Қовоқнинг бу турлари фермерлар томонидан алоҳида плантацияларда етиштирилиб, байрамга 15 -20 кун қолганда сотувга чиқарилади. Ҳар бир хонадон камида 5-6 тадан харид қилади.

Қовоқлар ичини тозалаб, ҳар йили миллионлаб нусхада чиқариладиган махсус «Қўлланма» асосида устки қисмини пичокда ўйиб, кўз, оғиз, бурун, қулоқлар ясашингиз, яна истаган рангда бўяб, кўрқинчлироқ шаклга киритишингиз мумкин. Сўнгра ичига шам ёкиб қўйсангиз, айниқса, қоронғи кечада ҳар қандай инсу жинснинг ҳам ўтакасани ёрадиган кўрқинчли бўлиб кўринади.

Хеллоуин байрами муносабати билан қовоқ етиштирувчи деххон-фермерлар орасида ҳам «ким ўзар» мусобақалари бошланиб кетади. Бу мусобақада голибликни қўлга киритиб, мамлакат бўйича номи танилиб кетган, ҳатто «Гиннеснинг рекордлар» китобига тушганлари ҳам йўқ эмас.

Улар ҳар йили Калифорнияда ўтказиладиган анъанавий «Қовоқлар фестивали»нинг доимий фахрли меҳмонларидир.

Калифорния штатидан 55 ёшли фермер Жоол Холланд етиштирган қовоқнинг оғирлиги 558 килограмм

тош босган... Унгача Нью-Жерсилик фермер Роберт Генкензинг қовоғи 304,3 килони ташкил этаб, биринчиликни олиб келарди.

Дарвоқе, бу байрамда деҳқончилик маҳсулотлари ичида нима учун қовоқ ҳурмат шоҳсупасидан жой олган деган савол Сизни қизиқтирса керак. Бунинг ҳам тарихи кельтларга бориб тақалади. Маълумки, бу экин ҳосили «ёз»нинг энг охири, «қиш»нинг бошланиш кунларига бориб етилган. Зироат фаслининг далалардан йиғиб олиннадиган энг сўнгги неъмат ҳисоблангани учун қадим қабила жамоаси шу экин турини икки фаслни бир-бири билан боғловчи омонлик элчиси деб қарашган, деган ҳақиқатга яқинроқ талқинлар юради.

Хэллоуин байрами ҳам бизнинг «Наврўз»имиз сингари ўз бошидан ноҳуш кунларни кечирган.

Янги эрамизнинг биринчи асрида римликлар Кельтлар юртини босиб, улар устидан ўз ҳукмронлигини ўрнатгач, маълум муддат бу байрам тақиқланиб, унутила бошлади... Бироқ йиллар ўтиб, яна тикланган. Хэллоуин аънаналарига содиқлик билан XXI асрда ҳам тантанали суратда байрам қилинаётгани Америка мисолида кўриниб турибди.

Байрам кунлари яқинлашган сайин савдо шоҳобчалари, кўча бўйларидаги «қовоқ бозорлари» атрофида шоли, маккажўхори, буғдой ва бошқа тур ўсимликлар пояларидан ясалган, кўзлари чакчайган скелетнусха кўрқинчли «ҳайкаллар» кўпроқ кўзга ташлана бошлади. Уларнинг кўпчилиги бизлардаги шопипояларга очофат қушларни ҳуркитиш учун эски чопон, қулоқчин кийдириб қўйиладиган «кўрикчи»ларга ўхшарди.

Хэллоуин байрами қандолатчилик фабрикалари учун энг омадли кунлар ҳисобланади. «Хэллоуин совғалари» деб аталувчи ранг-баранг, ҳар хил шаклдаги қутиларда чиқариладиган шоколадлар, ширинликлар турининг

санаб-саноғига етолмайсиз. Буларнинг деярли барчаси аҳоли томонидан сотиб олинади ва байрам кечаси «хайрия» тариқасида баъзан катта-катта қутиларга жойланган ҳолда тарқатилади. Бу совғаларни улашишда ким қанчалик сахийлик қилса, йил давомида турмуши фаровон ва тотувликда ўтади, деган тушунча кенг тарқалган.

«Сахийлик» турли-туман маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи, хусусан, озиқ-овқат билан савдо қилувчи корпорацияларга бегона эмас. Улар ўз молларини кўчаларга чиқариб, уюб кўядилар. Одатдагидан 3-4 баробар арзон баҳода ўтган-кетганга сота бошлайдилар... Байрам кечаси эса текин, хоҳлаганча олиб кетиш мумкин.

Хуллас, америкаликлар қадимий кельт қабиласи ўз байрамларини қандай русумда нишонлашган бўлса, айнан шунга ўхшатишга, ҳатто уларникидан ҳам замонавийроқ тус бериб ўтказишга ҳаракат қилишади.

Энг қизиғи, ярим тун - «ёз» ўрнини қоронғилик «қиш»га топширган пайтдан бошлаб ҳаммаёкни болабақраларнинг худди биздаги «рамазон» айтиш оҳангига ўхшаш жўр овозлари қоплаб кетади. Улар катта хурмача шакли берилган қовоқларни сим ўтказилган «қулоғи»дан кўтариб олганча қўшиқ айтиб, хонадонма-хонадон юришади, эшик рўпарасига кўйилган ширинликлардан тотиб кўришади... Дарвоқе, хонадон эгалари қовоқ ичига ўз «атаган»ларини ташлайдилар. Бу байрам бутун Америкада эрталаб тонг отгунча нишонланади.

Абдулхай дўстим, мана шунақа гаплар. Ҳозирча ўзим гувоҳи бўлган америкаликларнинг дам олиш ва байрам кунларининг айримлари ҳақида ўз тушунчам даражасида ҳикоя қилдим.

Ҳали олдинда яна анча-мунча байрамлар бор, дейишади...

ЕТТИНЧИ МАКТУБ

Қўчқорвой укам!

Мана, Сиз билан хайр-хўшлашиб, бу томонларга йўл олганимга ҳам беш ойга яқинлашиб қолибди.

Шунча вақт мобайнида нималар қилдингиз, деб сўрасиз. Бу Америка дегани жуда катта мулк бўлгани сабаб, уни англаб, ҳар бир жабҳасини тушуниб, бир фикр айтиш учун анча вақт керак бўларкан.

Бизлар Америка ҳақида шунчаки юзаки кўриб, ё кўриб-кўрмай ёзилган «асар»лар орқали онгимизга сингдирилган тасаввурга эгамиз, холос.

«Нима бизга Америка» деган шеърни ёд олдириб, жаранглатиб айтдирганларида пионер галстуклари бўйнимизни бўғиб турар, унинг боғичини сал бўшатиб олишга журъат этолмасдик.

Мана, энди замон ўзгарди. Ўзбекистон дунё билан бўйлашадиган бўлди. Ўз сўзи, ўз фикри, ўз қадр-қимматига эга.

Шундай экан, назаримда, биз ижод аҳли бу томонларда «бирровгина» эмас, кўпроқ бўлиб, кимлигимизни билдириб туришимиз лозимга ўхшайди. Шу билан бу ердаги ростмана ҳаёт ҳақида ватандошларимизни хабардор қилиб боришимиз зарур, деб ўйлайман.

Дарвоқе, Сиз менга «Инсон ва қонун» газетасининг жамоатчи мухбири сифатида бирор хабар ёзиб юбориш топшириғини ҳам бергандингиз. Демак, мавзу анча жиддий, унинг устига, «сизбоп» бўлиши керак.

Лекин инсонлар тақдири билан боғлиқ қонун-қоидалардан (айниқса, ўзга мамлакатдаги) жуда ҳам яхши хабардор бўлмаган, унинг устига ҳеч қандай юридик сабоғи йўқ мендай «оми» банда учун бу қанчалар оғир вазифа эканлигани ўзингиз ҳам сезиб тургандирсиз.

Аммо «айтилган гап - отилган ўқ» дейдилар. Ваъдам устидан чиқишга ҳаракат қилиб, Америкада суд ва ижро жараёнлари ҳақида ўзим англаганларим асосида сизга маълумотлар беришга ҳаракат қиламан.

Хўш, Америкада қонунчиликка қандай риоя қилинади? Бу хусусда гап кетадиган бўлса, ўта «каттикқўл шафқатсизлик» билан деб айтиш мумкин. Шунингдек, бизнинг наздимизда масхаравозчиликка ўхшаб кетадиган ҳолатлар ҳам анча-мунча учраб туради. (Ушбу китобнинг аввалроғида бутун Америкага машҳур бўлиб кетган пиёниста дайди жаноб номи билан боғлиқ «суд жараёни» ҳақида ҳангомага ўхшаш саргузаштли воқеаларни ёзганман).

Хуллас, мен Америкага келиб яшай бошлаган бир неча ой давомида ўқиган, кузатган, эшитганларим борасида гап очишдан аввал куни-кечагина дунёнинг кўпдан-кўп телеканаллари орқали ҳатто ўзимизда ҳам кўрсатилган бир воқеага диққатингизни тортмоқчиман. Қора танли, туппа-тузук кийинган, ўзига оро берган ўрта яшар бир киши осмонўпар бинонинг пастки қаватларидан бирида жойлашган хона эшигини очолмай, анча хуноб бўлади. Асаби бардош беролмадимми, эшик қанотларини у ёқ-бу ёққа итариб, қўллари билан ура бошлайди. Бинонинг юқори қаватларидан бирида бу ҳолатга кўзи тушиб қолган кампир аёл полицияга кўнғироқ қилади. Зум ўтмай «осойишталик посбонлари» етиб келадилар.

Улардан биттаси оқ, иккитаси қора танли.

«Кулфбузар» полициячиларга уй ўзига тегишли эканлигини тушунтирмоқчи бўлади.

– Яхши жаноб, - дейди улардан бири, - буни маҳкамага бориб аниқлашга тўғри келади. Биласиз, коидаси шундай! Энди озгина безовта қиламиз.

Шунда унинг қўлига кишан солмоқчи бўлган оқ танли полициячи сал қўполликка йўл қўйгандай бўлади. Бундан жаҳли чиққан гумондор оғзидан:

– Қора танли бўлганим учун сиз мени менсимай, ра-систларча муомала қиляпсиз, - деган сўз чиқиб кетади.

– Ҳақоратингиз ноўрин, - дейди қора танли тартиб-ин-тизом посбонларидан бири, - агар қўполлик қилган бўлсак, узр сўраймиз-у, лекин жавоб беришингизга тўғри келади...

Маҳаллий полиция бўлимига келтирилган гумондор суриштирувлар орқали дарровгина чинданда хонадон унинг ўзига қарашли эканлиги аниқланиб, узр-маъзур сўралади, «банди»ликдан халос этилади.

У ўрнидан туриб хонани тарк этмоқчи бўлганда:

– Кечирасиз жаноб, Сизни яна безовта қилишга тўғри келади, - дея тўхтатишади.

– Нима учун?

– Шунинг учунки, Сиз ҳамкасбимиз ўз хизмат вази-фасини ўтаётган пайтда уни «расистлик»да айбладингиз. Биласиз, бундай ирқий камситиш ҳар қандай Америка фуқароси шаънини ҳақоратлашдир.

Бечора «гумондор»нинг қўлига иккинчи марта ки-шан соладилар...

Бу хабар яқиндагина президентлик курсисига ўтирган Барак Обама кулоғига етиб боради... Энг қизиғи, жаҳл устида оғзидан «ҳақорат» сўзи чиқиб кетган, шунинг учун иши судда кўрилмоқчи бўлаётган одам шаҳар Олий ўқув юртларидан бирида профессор мақомига эга ўқитувчи ҳамда Обаманинг ёшлиқдан бирга ўқиб, катта бўлган оғайниси бўлиб чиқади.

Шубҳасиз, янги давлат бошлиғи «жабланувчи» то-монни инсофга чақириб, қонунда белгиланган имкони-

ят даражасида дўстига «ҳомийлик ёрдами» кўрсатмоқчи бўлади. Дастурхон тузаб, икки томонни меҳмонга чорлайди. Зиёфат дўстона вазиятда ўтади.

Бирок, мезбоннинг ярашувга чорловчи илтимоси «жабрланувчи»лар томонидан инобатга олинмайди.

Хатто полициячилардан бири норози оҳангда:

– Сиз ўз иш фаолиятингизни Қонунни бузиш билан бошламоқчимисиз, жаноб президент? - дейди....

Барак Обама кадрдон оғайнисининг бошига тушган кўрғилик учун афсус билдирди, унинг гуноҳини салгина бўлсада юмшатишга қилган ҳатти-ҳаракати бесамар бўлганлигини тан олди.

Телевидение ва матбуот унинг қуйидаги сўзларини эълон қилди:

– Авваллари бундай ирқчиликка оид ҳақорат учун бериладиган жазо ўлим билан тенг бўларди... Ҳозир эса, анча юмшаган дейишади, қандай бўлишидан қатъи назар, мен дўстим учун бирор нафим тегармикан, деб қўлимдан келганича уруниб кўрдим. Бу ёғига ожизман энди...

Бутун дунёда қонунга амал қилиб, олиб бориладиган суд жараёнларининг аксарияти ғоят расмий, ойлар давомида чўзилиб, кишини зериктирадиган даражада бўлади.

Шунинг учун мен Америка шарт-шароитига хос «қизиқарлироқ»лари ҳақида ҳикоя қиламан.

Чинданам бу ердаги судьялар шуғулланадиган баъзи «иш»лар латифага ўхшаб кетади. Лекин бу «жараёнлар» ҳақида матбуот жиддий қилиб ёзади. Уларни ўқиб, хайратга тушасиз.

Дастлаб келган кунларим анчагина давом этган бир «суд жараёни»ни кузатиб бордим. Маълумки, америкаликларнинг аксарияти уйда эмас, кўчада овқатланишни афзал кўришади. Ҳар қадамда учрайдиган «Макдональдс» емакхоналари, кафелар улар хизматида... Йўл-

йўлакай бирор егулик олиб, еб кетаман деганлар машиналаридан тушмай, буюртма берсалар бас, дақиқа ўтмай чаққон ва эпчил ёш йигит-қиз мулозимлар егуликни ихчамгана қилиб жойлаб, устига юпқа елим қоғоз тортилган патнисчани кўлингизга тутадилар. Унинг ичида сиз истаган иссиқ қахва ҳам, чой ҳам, муздай салқин ичимлик ёки мева шарбати ҳам бўлиши мумкин.

Бир хоним машинани ҳайдаб кетатуриб, қаттиқ қартондан ясалган стакандаги қахвани ичмоқчи бўлади-ю, лабининг бир четини куйдириб кўяди... Шу ерда одамга ғалати туюладиган бир гапни айтиб ўтай: Америкада хавфсизлик қайишини тақмаган, тезликни оширган, салгина қондани бузган ҳайдовчи ва унинг улови ҳақидаги маълумотномалар «зийрак» камералар орқали зудлик билан «назорат» пунктига етказилади. Ана ундан кейин тузуккина жарима тўлашга тўғри келади... Бироқ овқат еб, чой ёки қахва ичиб, бемалол уловни бошқариб кетаверасиз. Бу йўл қондасини бузишга кирмайди...

Хуллас, қайноқ қахвадан жабр кўрган хоним аввал шифокорларга учраб, чинданам лаби куйганлигини тасдиқлатиб олади... Сўнг «Макдональдс» емакхонасини судга беради.

Суд истеъмолчи ҳақ-хуқуқини ҳимоя қилиб, унга етказилган руҳий ҳамда тан жароҳати эвазига бир миллион доллар жарима ундириб беради... Ва шу умумий овқатланиш компанияси зиммасига иссиқ суюкликлар куйиб сотиладиган қоғоз «стакан»лардаги «Макдональдс» ёзуви ёнига қахва ёки чой ичимлигининг иссиқлик даражасини кўрсатувчи огоҳлантириш ёзиб кўйиш мажбуриятини ҳам юклади...

Ҳозир «Макдональдс»дан ҳатто яхна ичимлик ёки мева шарбати сотиб олсангиз ҳам, унинг «стакани» қорнидаги қай даражада илиқ ёки совуқлигини кўрсатувчи «огоҳлантириш»га кўзингиз тушади...

Матбуотда мескикалик бир аёлнинг судда кўрилаётган «иши» юзасидан қизгин баҳслар бошланиб қолди. Аёл Америкада 18 йил яшаб, тинимсиз меҳнат қилган. Фарзандли бўлган. 15 яшар ўғли бор. У АҚШ фуқароси ҳисобланувчи ўз фарзанди қатори қонуний ҳаёт кечириш учун Америка фуқаролигига қабул қилишларини сўраб, Судга ариза берган. Тўғри-да, она-бола бир уйда яшашса-да, она «бегона» ҳисобланса, инсофданми! Кўпчилик, ман-ман деган адвокатлар ҳам аёл томонда. У аллақачон фуқароликка қабул қилиниши керак, деган чакириклар, кўпчилик номидан ёзилган мурожаатномалар газета саҳифаларида тинимсиз босилиб турибди. Ҳатто «Инсон ҳуқуқлари ҳимоячилари» ҳам муштипар онани ўз шафеълигига олиб, тиниб-тинчимаяптилар.

Аёлнинг «ютиб» чиқиши муқаррар бўлиб қолганди.

Бироқ, судья ўз сўзида қатъий турганлигини айтиб, аёл томонидан бир нечта жиддий қонунбузарликлар содир этилганини эълон қилди: аввало, у АҚШ ҳудудига ноқонуний йўл билан кириб келган. 18 йил давомида мамлакатда нолегал яшаб, фақат ўзи учун ишлаб, даромад ортгирган. Давлатга бирор чақа ҳам солиқ тўламаган. Бунинг устига, шунча йил давомида инглиз тилини озгина бўлса ҳам ўзлаштириб олишга кунт қилмаган... Шуларни ҳисобга олиб, айбланувчини Америкадан чиқариб юборилиши ҳақида ҳукм ўқилди. Бола эса, АҚШ фуқароси сифатида мамлакатда қоладиган бўлди...

Америкада қонун устувор, уни ҳеч қандай жамоатчилик фикри ҳам бўйсиндирилмас экан. Кўпчилик олдида ахлоқсизларча оғиздан чиқиб кетган ножўя сўз учун ҳам дурустгина жазо муддатига «кесишиб» кетиш ҳеч гап эмас. Бунинг учун «одоб-ахлоқ» полициясига хабар берилса, бас.

Шуниси қизиқки, «айбдор» айтган ножўя сўздан ҳеч қачон тонмайди. Мардона бўйнига олади. Ёлғон гапи-

риб, ўзини ҳимоя қилишдан кўра, унинг учун икки йил «ўтириб» чиқиш афзалроқ.

Дарвоқе, судланувчининг ҳақ-ҳуқуқини ҳимоя қилиш вазифаси билан давлат томонидан белгиланган адвокат шуғулланади...

Америкалик судьялар учун кўриладиган «иш»нинг катта-кичиги бўлмайди. Фуқародан ариза тушдими, қонун бўйича унга масъулият билан ёндошишга мажбурлар.

Баъзан шундай ҳолатлар бўладики, нима қилишни билмай, энг тажрибали судьяларнинг ҳам боши қотиб қолади.

Мана улардан айримлари:

«Флорида денгиз парки»нинг китлар учун мўлжалланган улкан ҳавзасидан 27 ёшли Даниэл Дюкс деган йигитнинг яланғоч ҳолда ётган мурдаси топилади.

Шундан кейин шўрлик марҳумнинг ота-онаси боғ маъмуриятини «Ховузга кийимсиз яқинлашманг» деган огоҳлантирувчи ёзув илиб қўймаганликда айблаб, ўғиллари учун бир неча миллион доллар товон пули тўлашларини талаб қилиб, судга ариза берганлар...

1995 йили Анна Аяла деган аёл еяётган овқатидан бир тола соч чиққанлиги учун Калифорниянинг Сан-Хосе шаҳрида жойлашган «Вендоу» ресторани маъмуриятини судга бериб, анча-мунча пул ишлаб олмоқчи бўлади. Аммо текширувлар натижасида соч толаси аёлниг ўзиники эканлиги маълум бўлиб, шўрлик «жабрланувчи» тўққиз йилга қамалиб кетади...

2006 йили Аллен Ҳекорд исмли жаноб Америкадаги йирик компаниялардан бири «Ника» томонидан ишлаб чиқарилган спорт майкаларида ўзига ўхшаш суврат босилаётганидан норози бўлиб, компанияни судга беради. Оз эмас, кўп эмас, 832 миллион доллар товон пули ундириб беришларини талаб қилади. Экспертиза текширувларидан

сўнг, майкадаги суврат даъвогарга ўхшамаслиги маълум бўлади. Суд Ҳекорд даъвосини асоссиз, деб топади...

Боб Глейзер деган кимса Сан-Диего шаҳри маъмуриятини машхур хонандалар Элтон Жон, Бил Жоэла концерти пайтида уятли вазиятга тушиб қолгани учун жавобгарликда айблаб, 5,4 миллион доллар товон пули талаб қилиб, судга даъво аризаси билан мурожаат қилади.

Гап концертда ҳам, уни ташкил этган маъмуриятда ҳам эмас, бошқа жойда... ҳожатхонада экан. «Эркак», «Аёл» ёзувларини кўринарли жойга илиб қўйилмаганлиги оқибатида унинг устига уч аёл бостириб кириб қолиб, жанобни ноқулай аҳволга солиб қўйган...

Айнан янги йил арафасида судьяларни қийин аҳволга солувчи яна бир шов-шувли хабар тарқаб қолди: Нью-Жерси штатининг Кемдэн шаҳри фуқароси Элизабет Матео исмли хоним операциядан ўзига келиб, қорнининг ён томонига сувқалам билан чизиб қўйилган атиргул тасвирига кўзи тушгач, ғазаби кўзгаб, буни амалга оширган жарроҳ томонидан «ҳақоратланган ва масхараланган»лиги учун судга мурожаат этиб, катта товон пули талаб этмоқда.

Ҳозир махсус ёлланган адвокат Грег Шиверс аёл «шаъни»ни астойдил ҳимоя қилишга киришган.

Жарроҳ Стивен Кришнернинг адвокати ҳам бўш келмаяпти.

У:

– Тўғри, менинг ҳимоямдаги жаноб ўз қилмишини тан олади. Лекин у бу тасвирни баданнинг соғ -кўринарли жойига ювса кетадиган қилиб, ҳар қандай бемор уни кўрганида, кўнгли кўтарилсин, деб яхши ниятда чизиб қўйишни одат қилган. Ҳеч қандай мижоз шаънига тегадиган хатти-ҳаракат йўқ, - дейди.

Охир-оқибат, судьялар кимнинг фойдасига қарор чиқаришади, шу кунгача номаълум бўлиб қолмоқда...

Қўчқорвой, Сиз мендан Америка қонунчилигига дахлдор бирор залворлироқ таҳлилий мақола кутган бўлишингиз мумкин. Лекин унга жазм этмадим. Чунки бу мавзу анча жиддийлиги билан мендан йироққа ўхшаб кўринади. Шунинг учун майда-чуйда тафсилотлар баёнига кўпроқ ўрин бердим.

Ахир, ҳаётнинг қизиқ томонлари ҳам мана шунда эмасми...

САККИЗИНЧИ МАКТУБ

Қадрли Жамол ака!

Маълумки сиз ҳозир Озод Шарофиддинов номи билан аталувчи Бўстонликдаги Ёзувчилар дала-боғининг ягона шифокорисиз. Устоз Миртемир домланинг энг эҳши кўрган жиянлари сифатида шу худуддан томорқа берганмиз. Лекин, яхши қилган эканмиз, кимнинг қорни, томоғи, кўзи ёки оёғи оғриси ҳам сизга мурожаат қилади. Албатта, тузалиб кетади.

Бу қитмир ёзувчилар сизнинг шарафли касбингиз, қуёш чиқмаса ҳам узоқдан чарақлаб кўзга ташланиб турадиган азиз бошингизга агаб куйидаги мазмунда латифа тўқишган.

Маълумки, ширкатимизни қоқ иккига бўлиб, ярми асфальт, ярми тупроқ «Подахона» шохкўчаси ўтади. Шунинг учун йўлнинг у қирғоғи-ю, бу қирғоғида алоҳида «маҳалла» бўлиб яшаймиз.

Бир куни паст маҳаллалик чумолилар юқори маҳалла – сиз томонга ўтиб кетишаётган экан, қўшнилари улардан сўрашибди:

– Хўш, йўл бўлсин?

– Кеча мажлис қилгандик, бир ғийбатчининг қилмишидан раисимизнинг қон босими кўтарилиб кетди. Дўхтир акахонга кўрсатиб келайлик.

Шунда:

– Эҳтиёт бўлларинг, у киши жарроҳ! Яна пичоқ тортиб юбормасин, - дея огоҳлантиришган эмиш.

Яна, ёзнинг авжга чиққан жазирама кунларидан бирида чумолилар саф тортиб, сиз томон кетишаётган экан, улардан сўрашибди:

– Хўш, яна қаёққа?
 – Жамол акахонникига.
 – Эҳтиёт бўлинглар...
 – Ҳе, кўрқадиган жойимиз йўқ. Ҳов, ана кўрмаяпсизларми, дўхтир каровотда оёқни чўзиб, хордиқ чиқармоқдалар. Биз ҳам энди ҳозир борамизда, бошларига чиқиб, сирпанчиқ учамиз. Сўнг мўйловларининг соя-салқинида мазза қилиб дам оламиз, - дейишган экан...

Ана шунақа гаплар...

Дала-боғимиз қоровули Боймурод акани яхши танийсиз. Шу одам қорнини чангаллаб чалажон бўлиб ётган жойида, сизга рўпара қилганимизда «Бутунлай ўтиб кетибди-ку! Индамай юраверган эканда, отахон тушмагур», дегандингиз.

Ҳа, қария кўпдан буён ошқозон азобини тортар, ҳатто кейинги пайтларда дарднинг зўридан бирор лўкма егулик ейишдан ҳам ўзини тиядиган бўлиб қолганди. Сизга кўрсатмоқчи бўлганимизда, отингизни эшитибок, эшагини миниб, жўнаб юборар, «Дўхтирга ишониб бўладими, дарров қоринга пичоқ тортиб юборади» дерди.

Биласиз, отахон қанчадан-қанча жониворларнинг бўғзига пичоқ тортиб юборган қассоб ҳам эди...

Чинданам, шу одамнинг қорнини ёриб, ивилдирик бўлиб кетган ичак-чавоқларини тўрт ярим соат давомида нималар қилдингиз, бизга қоронғу. Ҳарқалай, чол бечорани ҳаётга қайтардингиз. Ҳозир саксон беш ёшга тўлиш арафасида ҳам отдай бўлиб, ҳаққингизга дуолар қилиб юрибди.

Утган ишларни эслашимнинг боиси бор. Мен шу кунларда яшаб турган Америкада ўша ошқозон операциясини Сизнинг тоифангаздаги жарроҳ амалга оширса, унинг «иш ҳақи» ҳозир олиб турган 2-3 йиллик маошингиз миқдоридан бўлиши ҳеч гап эмас.

Бир қарра врачга кўриниб, маслаҳат олиш - биздаги ҳамшира қизлармизнинг бир йиллик маошига тенглашиб қолишини айтсам, ишонаверинг.

Бу мамлакатда ҳаёт орзу қилгудай. Айниқса, болалар, нафақахўр ва ногиронлар учун барча шарт-шароит, қулайликлар яратиб кўйилган. Кўриб, хайратга тушасиз. Лекин тиббий хизмат ғоятда юқори, қиммат.

Дарвоқе, мамлакатда «иншурин» деган тартиб асосида кўрсатиладиган тиббий ёрдам тизими йўлга кўйилган. Бундан ҳар бир Америка фуқароси фойдаланиш ҳуқуқига эга. Чунки маошидан «иншурин» пули давлат хазинасига ўтиб туради.

Мен яшаб турган хонадондан сал нарида Ракеш деган хиндистонлик киши икки фарзанди, хотини билан яшайди. Баъзан кечки сайрга бирга чиқамиз.

У киши 6 йилдан бери Америкада истиқомат қилади. Бу ернинг бирор қонун-қоида (бу борада интизом қаттиқ)ни бузмаган - ниҳоят, яқиндагина фуқаролик мақомини олиб, «иншурин» тўлаш имкониятига эга бўлганилигини хурсанд кайфиятда гапириб берганди.

Аёли кўпдан бери ўт пуфаги оғриғидан шикоят қилиб юраркан. Докторлар ташхис кўйиб, жарроҳлик столига ётқизишибди.

– Биласизми, - деди у орадан кўп ўтмай, осойишта йўлкалар бўйлаб айланиб юрарканмиз, - рафиқам ҳозир касалхонада ётибди, оёққа туриб кетди. Эрта-индин жавоб бериб қолишса керак.

– Жарроҳлик хизмати ҳам арзонга тушмагандир? - деб сўрадим.

– Ҳа, икки юз мингга чек ёзиб беришди. Энди бу пулни иншурин ҳисобидан тегишли идоралар ўтказишади.

Бу жуда яхши. Мен мамлакат пойтахти Вашингтондаги энг йирик Жорж Таун шифохонасида беморларга кўрсатиладиган (хусусан, ёлғиз кекса нафақахўрларга) тиббий ёрдам воситалари билан қизиқдим. Қарияларга бепул хизмат қилиш учун махсус ҳамширалар ажратилар экан. Улар аравачаларда ўз беморларини шифокорлар кўригига олиб кетишаётганини кўрдим.

Чакирилган «Тез ёрдам» машинаси энг узоғи билан тўрт дақиқа ичида етиб келади.

Бироқ, «иншурин»сизларга қийин. Матбуотнинг ёзишича, ҳозир Америкада уларнинг сони ўн миллиондан ошади. Булар турли ноқонуний йўллар билан келиб, қолиб кетган ҳар хил иккинчи даражали ишларни бажариб юрган «нолегал» кишилардир.

Лекин улар учун ҳам тиббий хизматдан фойдаланишнинг турли йўллари мавжуд. «Тез ёрдам» бепул. Қўнғироқ бўйича етиб келган шифокорлар беморнинг аҳволи жиддий бўлса, яқин атрофдаги шифохонага олиб борадилар. У ерда эса хизмат кўрсатилади. Шунга яраша «мижоз» қўлига ўн ёки юз минглик чек ёзиб берилади. «Нолегал» бунча пулни қаердан топсин! Топса ҳам бериб қўя қолмайди. Шифохона маъмуриятидан ғоят ширинсуханлик билан кетма-кет ёзиб жўнатиладиган «тиббий хизмат ҳақи» хусусидаги «эслатнома»лар ҳам тоқчанинг бир бурчида қолиб кетаверади. Ниҳоят, «ҳақ»ни ундириш борасида «иш» кўзгамайдилар. Вақт қани?! Осонгина «ёзишма»ни тўхтатиб қўя қоладилар. Бу - «қарз» кечиб юборилди дегани. (Мана, шу ерда Қонунчилик қоидаларига муккасидан кетиб, риоя қиладиган америкаликларнинг бу борада жуда ҳам мукамал эмасликлари сезилиб қолмаяптими?).

Фуқаролиги йўқ «нолегал»лар ўз сихат-саломатлиги йўлида фойдаланса бўладиган яна бир имконият мавжуд. Оғир касаллик билан шифохонга тушиб қолса, ўз аҳволини баён қилиб, ёрдам сўраб, ариза ёзади. Шунга биноан, тиббий хизмат инсонпарварлик юзасидан ҳукумат ҳисобидан бепул ёки имтиёзли суратда кўрсатилиши мумкин...

Менга энг алам қилгани, бу ерда кўпчилик, ҳатто туп-та-тузук ўқимишли, зиёли кишилар ҳам «Ўзбекистон» сўзини тўла англаб етолмайдилар. Афғонистон ёки ён-

гинамиздаги биз қатори яқинда мустақилликка эришган кичкина қўшни давлат номи билан чалкаштирадилар.

Вашингтондаги юқорида зикр этилган Жорж Таун шифохонасининг етакчи мутахассиси профессор жаноб Маккейнга ўзимни таништириб, қаердан келганимни айтсам, тушунмади. Таржимон «аввал Россияга қарам бўлган жой»дан эканлигимни айтгандагина: «О, Рашн, Рашн» деб «тушунди».

Бу эса менга қаттиқ ботди, албатта.

У Гиппократ кимлигини яхши биларкан. Унинг издоши, қарийб минг йил муқаддам Медицина (Мадади Сино) фанига асос солган Ибн Сино - Авиценна ҳақида ғира-шира маълумотга эга экан. Шунда мен Ибн Сино бизнинг мамлакатда, Бухоро шаҳрига яқин Афшона қишлоғида туғилиб ўсганлигини айтганимда, бошини сарак-сарак қилиб: «Бу янгиликни энди эшитишим, Ўзбекистон зиёрат қилса арзигулик юрт экан», дея қўлимни қайта қисиб қўйди.

Шундан кейин ўз соҳасининг йирик мутахассиси бўлган бу киши билан яқиндан танишиб қолдим.

Профессор кенг, ёруғ хонада беморларни минут-минутига қараб қабул қилади. Унинг ҳузуридан чикқанларнинг «Касаллик варақаси»га ёрдамчи ҳамшира нималардир ёзиб тасдиқлайди. Мижоз шу «варақа» билан ташқари залдаги «касса»га боради ва белгиланган «тиббий хизмат» ҳақини тўлайди.

Ўрта яшар, ҳаддан зиёд бақалоқ (умуман, бу ерда салобатидан от ҳуркийдиган эркаклар, айниқса, қорамағиздан келган семиз хонимлар жуда кўп) киши Маккейннинг ўн беш дақиқага етар-етмас маслаҳатини олиб, 750 доллар пул тўлаганининг гувоҳи бўлдим.

– Бу ерда бериладиган маслаҳат ҳам пул туради, - деди ҳайрон бўлаётганимни сезгандай таржимон.

– Жаноб профессорга Америка тиббиёти ҳақида 2-3 савол бермоқчи эдим. У ҳам пуллик бўлади, шекилли, - дедим.

– Йўқ, - дея мушкулимни осон қилмоқчи бўлди ҳамроҳим, - бу ерда кўпчилик ишдан сўнг интернет орқали гаплашишни маъқул кўради. Саволларингизни ёзма тарзда жўнатамиз.

– Жаноб ўқирмикан?

– Ўқийди. Ишдан кейин вақти бемалолроқ бўлади.

Лекин мен профессор Маккейнга савол хати жўнатиш фикридан қайтдим. Барибир у 15 дақиқалик тиббий ёрдам кўрсатиш ёки бирор маслаҳат бериш баҳоси биздаги энг тажрибали жарроҳнинг 2-3 ойлик мойнасига тенг бўлишини тушунмаса керак.

Бу жиҳатдан Сизларга Жамол ака, қойил қолмоқ керак. Ўз касбининг фидойиси, ҳақиқий инсон бўлса, шунчалик бўлар-да!

Бу сўзларим баъзилар қулоғига куруқ ҳамду саного ўхшаб туюлмаслиги учун бир нечта «жонли» мисоллар келтириб ўтмоқчиман.

Раҳматли рафиқамни яхши танирдингиз, ўз касбига меҳр қўйган Сиз каби шифокор эди. Афсус, эллик ёшга етиб-етмай, кутилмаганда бедаво хасталикка чалинди. Зудлик билан операция қилиш керак эди. Бу масъулиятли ишни у билан тиббиёт олийгоҳида 6 йил бирга ўқиган курсдоши, шаҳарда номи таниқли жарроҳ амалга оширадиган бўлди. Омадни қарангки, у бизга маҳалладош қўшни ҳам эди. Ҳафтанинг олти куни давомида худди курсдошига ўхшаб азонда ишга кетар, кечкурун қайтарди.

Баъзан у билан дам олиш кунлари учрашиб қолардик.

Салом-аликдан сўнг:

– «Қиз ўртоғим» юрибдими, аҳолига тиббий хизмат кўрсатаман деб, уйма-уй чопқиллаб! - дерди-да, қўшиб қўярди. - Ҳа, энди бизнинг иш шунақа! Айниқса, жарроҳдик дегани... кун бўйи оёқда тик тураверишдан кейин, ўзинг ҳам касал орттириб оласан... Кунига икки-

та, хатто учта операция ўтказишнинг ўзи бўладими... Лекин ўлим билан юзма-юз турган одамни ажал чангалидан қутқариб олиш, орадан бир-икки кун ўтмай «беморинг»нинг сенга жилмайиб раҳмат, деб турганини кўриш қандай бахт, ҳамма чарчокларинг ўша заҳотиёк чиқиб кетгандай бўлади...

Мана, операция бошланганига уч соат бўляпти. Мен кўшни хонада ўтириб, девордаги соат милларининг юрак уришига монанд «чиқ-чиқ»лаб «одимлаши»га қараб, хар дақиқа ҳисобини қилиб ўтирибман. Тўғрироғи, шу машғуллик билан миямда ғужғон урмоқчи бўлаётган минг хил хаёлу ўйлардан ўзимни чалғитиш пайидаман... Бир пайт жарроҳхонанинг ойнаванд қилиб ажратилган алоҳида бўлма эшиги очилиб, кўшнимиз пайдо бўлди. У оппоқ елимкўлқоп кийдирилган қўлларини кўтариб олган ҳолда девор ёнидаги кушеткага ўтирди, ўнг оёғини чўзганича унинг нариги қирғоғига қўйди. Икки ҳамшира эпчиллик билан халат остидан кийилган оппоқ либос почасини сириб, юқори кўтарди. Шунда жарроҳ кўшнимизнинг шишинқираб, томирлари ўйнаб чиққандай кўриниб турган болдирига кўзим тушиб қолди. Ҳамширалар, бу ишнинг устаси бўлиб кетишган шекилли, юмшоқ энли момик матони сон аралаш товонгача таранг қилиб ўрадилар. Сўнг икки-уч жойдан бинт билан танғиб чиқдилар.

Иккинчи оёққа ҳам худди шундай «муолажа» қилинган, жарроҳ яна ичкарига кириб кетди.

Шунда бир пайтлар рафиқам курсдошининг айтган «ўзинг ҳам касал орттириб оласан», деган сўзларини эслагандим. Ич-ичимдан «Қандай фидойилик-а», деб кўйгандим.

У ёғини сўрасангиз, ўша кўшнимиз ҳам узоқ яшамасди, ўз умрини бошқаларга ҳада этиб кетди, чоғи.

Тошкентдан бошланиб Фарғона - Наманган - Андижон шаҳарлари оралаб то Хитойнинг Қашқаригача

чўзилган замонавий катта магистрал йўлни яхши биласиз. Мен шу йўлдан Водийга тез-тез бориб тураман. У томонларда қариндош-уруғ, ёр-биродарлар кўп. Асосан жазирама ёзнинг бироз салқин оралаб, тоғ ёнбағирлари узра «субҳи сабо» эса бошлаган кечки палла юришнинг гашти бошқача бўлади.

Ўшанда вақт анча кеч бўлиб қолган, осмон тўла юлдузлар чараклаб ётган бўлса-да, атроф тим-қоронғи, ой баркашдай бўлиб, эндигина олис тоғлар ортидан кўтарила бошлаган палла эди. Негадир машиналар катнови кам... Йўлнинг тоғдан кесиб ўтган энг баланд қисми - Қамчиқ довоидан ошиб ўтиб, «Танга топди» қишлоғини ҳам ортда қолдириб, Ангрэн шаҳри томон йўл танобини тортиб борардим.

Бир пайт катта асфальт кўча ўртасида машина чироғига чулғаниб, бошдан оёқ оппоқ либосли кишининг қораси кўринди. У бир қўлида тугунча кўтариб олган, иккинчи қўлидаги асони ерга ниқтаб-ниқтаб урганича кетиб борарди.

Тунги йўловчи ёнига келиб, уловни тўхтатдим. Кўкрагини қоплаган қалин соқоли-ю, бошига ўраб олган салласи ҳам қордай оппоқ бу одам кўзимга жуда бошқача кўриниб кетди. Ҳатто «Хизир бувага йўликмадиммикан» деган хаёлга ҳам бориб қолдим.

– Ассалому алайкум, отахон! Манзилингиз олис бўлса, яқин қилай, - дедим.

Қария хипча қомат, эпчилгина экан. Аввал тугунни орқа ўриндикқа қўйди. Сўнг ёнимга ўтириб, фотиҳага кўл очди.

– Умринг зиёда, йўлинг равон, турмушинг фаровон бўлсин, болам. Бизнинг ёшга кириб ҳам, тиниб-гинчимагин!

Ҳамроҳимнинг кексайганда файзу солихлик тусини оладиган кишиларга хос нуроний чехрасига бир қараб олдим-да:

- Йўл бўлсин, отахон? - дедим.
- Э, шу денг, полизда 2-3 хандалак пишиб, банд бериб қопти. Янги ҳосилга биринчи бўлиб набираларимнинг оғзи тегсин, деб йўлга тушдим.
- Ярим кечада-я?
- Ҳа, салқинда кўкрагингга шабада уриб турганда йўл юришга не етсин! Илгари Олмалик деса ҳам кета-верардим.
- Набиралар қаерда?
- Ангренда. Кенжа ўғил билан келин ўша ерда ўқитувчи... Ангрен шаҳарчасига яна ўн чақиримча йўл бор. Шунча масофага хандалаклар тугилган рўмолни кўтариб йўлга тушган қариянинг ҳафсаласига қойил қолдим.
- Ёшини сўрасам, «саксондан ошиб қолди-ё» деди.
- Кимлигим, қаерда яшашимни суриштирди.
- Бирдан:
- Тошқанда «ўн олтинчи» деган горбанниса бор-а? - деб сўраб қолди.
- Бор, - дедим.
- Ўша ерда профессор Фотих Алижонов деган катта дўхтир бор-а! Танисангиз керак?
- Энди отахон...
- Биламан, биламан, катта шаҳарларда кўпчилик бир-бирини танимайди... Лекин «истаб-сўраб Маккатиллони топибди» деганлар... Энди, мени йўлдан олиб савоб иш қилдингиз. Яна бир ўкинчим бор, ўғлим. Шуни ҳам бажарсангиз, кўп савоб иш бўларди.
- Майли, отахон!
- Анаву хандалаклардан бири Сизга. Яна бирини ўша баракатопкур профессорга бериб юборайми, деб турибман. Қолган биттаси набираларимга бўлақолсин. Чунки, ҳали полизда ҳосил мўл, эрта-индин ўқиши тугаб, ўзлари тўс-тўполон билан келиб қолади. Бири-биридан шўх-ей...

– Нечта улар?

– Тўртта!

– Менда ҳам набиралардан тўртта! Уларга деб орқа юкхонада ҳандалак олиб кетяпман.

Отахон бошини сарак-сарак қилди:

– Ҳа, хидидан сезгандек бўлувдим-а! Машина эшигини очишим билан гуп этиб, димоғимга бошқа хандалакнинг хиди урилганди. Қаердан олдингиз?

– Намангандан.

– Ҳа, шаҳар тепасидаги қирларда хандалак яхши битади. Биздаги каби ҳавоси тоза.

– Менам ёзнинг илк неъматини хандалак билан болаларни хурсанд қилишни яхши кўраман. Яна, кечки субҳи сабо шабадасига кўкракни тутиб юришни ҳам.

Қария:

– Ана, ўхшатмасдан учратмас деганлари шу-да! Ми-жозимиз бир хил экан. Барака топинг, - дея елкамга қоқиб қўйди.

Мен унга ўгирилиб, ҳазил аралаш дедим:

– Каминага-ку, хандалакни йўлқира хақи ўрнига бермоқчи бўлдингиз. Профессор Фотиҳ акага-чи?

– Э, болажоним, - деди ҳамроҳим бошини сарак-сарак қилиб, - у одам олдида бир умрга қарздорман. Битта хандалак нима бўпти... Менга қайта жон ато этган одам... Сизга гапнинг очиғини айтсам, етмиш ёшдан энди ўтдим, деб турганимда кампир қазо қилиб қолди. Бир ой ўтар-ўтмас қандайдир дард мени ҳам оёғимдан чалди. Кўрпа-ёстик қилиб ётиб олдим. Вужудим қарахт. Нима есам юқмайди. Қориндаги оғриқни айтмайсизми! «Қилтомок» бўлиб қолдим, энди бу ёғига яшашдан умид йўқ, эй худо, тезроқ жонимни олсанг-чи, дея яратгандан сўрайман. Охири қимирлашга, бирор жўяли сўз айтишга ҳам мадорим қолмай бораётганини сездим. Қишлоқда ҳам икки ўғил, икки келин, набираларим бор. Ҳаммасини ёним-

га чорлаб рози-ризалик сўраб, васият қилдим. Оналаринг ёнига кўйинлар, дедим. Шунда кенжа ўғил ҳали Тошқанда ўқирди, талаба эди. Ўртоғининг машинасини олиб келди-да, хол-жонимга кўймай, унга ўтқазди. Тўғри ўша «ўн олтинчи» деган баннисага олиб борди... Ҳаммаёқ топ-тоза. Икки-уч беморга мўлжалланган алоҳида шинам хоналар. Бир-биридан хушмуомала қизларни айтмайсизми. Юмшоқ аравачаларга ўтқазиб ҳар хил текшириш хоналарига олиб боришади, яна олиб келишади. Ҳар куни овқатлантиришдан олдин билагимга осма укол боғлашади. Бу дармондори экан. Анча қувватга кирганим билан, барибир дард азоб берарди... Кун ора Фотиҳжон кириб томиримни ушлайди... Мени текширган дўхтирлар ёзган қоғозни кўздан кечиради. Кўнглимни кўтаради. Охири шу одамнинг ўзи апарайса қилди... Иккинчи кун ўзимга келиб, биринчи бор баданимда оғриқ азобини сезмадим. Худди бутун вужудимга санчилиб зирқирагиб турган тиканаклар битта кўймай суғуриб ташлангандай эди. Ҳафтада оёққа турдим. Жонингни қийноққа солиб ётган дарддан фориғ бўлиб, кўзинг мошдай очилгандан кейин бор будингни тикишга рози бўларкансан. Эшитиб юрардим: «Ҳозир ҳамма дўхтирлик ишлари пуллик бўлиб кетган. Битта текширувдан ўтказиш фалон сўм. Бир марта уколнинг ўзига манавунча пул тўлашга тўғри келади. Фалон киши кўрасидаги мол-қўйларини сотиб, апарайсага тўлабди» деган гапларни... Эҳ, бу ерда шундай иззат-икром, ювиб-тараб, едириб-ичириб, даволашгани учун бир ботмон ҳақ тўласам керак, деб ўйладим-да, ўғилларимни чақирдим. Иккита соғин сигир билан отларни бозорга олиб чиқиш маслаҳатини солдим. Шунда кенжа ўғлим буларга ҳеч ҳожати йўқ, барча муолажа давлат хисобидан амалга оширилган, деб қолди. Ишонмадим, одамлардан эшитган гапни айтдим. «Чинданам пулли шифохоналар бор, ўзига тўқлар учун», деди. Мен «нима, биз очмизми?» десам, «ҳарқалай, қаерга қўйишни билмайдиган пулларимиз йўқ»,

деган зумраша... Умрингдан барака топкур Фотиҳ дўхтир ҳеч бўлмаса, битта чопон кийдирайлик, десак «йўк, яхшилаб дуо қилиб қўйсангиз бас» деб туриб олган. Энди ҳар доим беш вақт намозда ҳаққига дуо қилиб тураман. Баъзан олдига бориб, қўлингиз дард кўрмасин, обрўйингиз бунданам зиёда бўлаверсин, дея раҳмат айтиб келишга вақт тополмаганимдан, туриб-туриб, ҳижолат чекаман... Бандаси яхшилиқни қанчалик тез унутадиган бўлади-я... Ие, ўғил яшайдиган «дом» қаршисига келиб қопмиз-ку...

Қария шошиб-пишиб рўмолга тугилган ҳандалаклардан иккитасини олиб, менинг ёнимдаги ўриндикка кўя бошлади.

– Отахон, - дедим овозимни сал баландлатиб, - йўл кира ҳақини олмайман. Менинг номимдан набираларга беринг. Фотиҳ акага атаганингизни эса, эртагаёқ у кишини топиб, қўлларига топшираман. Барча дуо-саломларингизни етказаман. Иложи бўлса, у кишини поллизингизга ҳандалак сайлига олиб келаман.

Қарангки, Фотиҳ ака ҳам касбдош сифатида Сизнинг яқин оғайнингиз бўлиб чиқди. Отахон бериб қўйишни тайинлаган ҳандалакни бирга олиб борганимизда у кишининг кўнгли қанчалик кўтарилганини, узоқ тоғлар бағридаги оддий бир қишлоқда яшовчи қариянинг ҳамон сўнмай келаётган меҳр-оқибати ҳақидаги гапларимни эшитиб, нечоғлик хурсанд бўлганини эсласангиз керак.

Гап бир дона ҳандалакда эмас, албатта. Ҳар қандай мол-дунё, пул ва бойликдан ҳам юқори турадиган қилинган яхшилиқда, инсоннинг унга эътибори, ҳеч бўлмаса, кўнглининг бир чеккасида «йилт» эткизиб эслаб қўйишида эмасми!..

Одамлар соғлиги билан боғлиқ, биз истаймизми, йўқми, барибир моддий манфаатдорликка бориб тақаладиган ҳисоб-китоблар борасида инсоф - инсонийлик туншунчаларига риоя қилишда бизнинг шифокорлар билан

тенглашадигани топилмаса керак. (Тўғри, ўз касбини виждоний бурчига хиёнат қилиб, бошқалар бошига тушган кулфат ҳисобига бойлик орттириш манбаига айлантириб юборган, юбораётганлар йўқ эмас)...

Маълумки, юрак жарроҳлиги энг нозик, инсон ҳаёт-мамоти билан боғлиқ амалиёт ҳисобланиб, бу мураккаб жараёнли операциялар ҳозирча дунёнинг 6 нуқтасида амалга оширилади, холос.

Шулардан бири собиқ салтанат пойтахтида жойлашган. Бундан тўрт йилча аввал таниқли шоир дўстимиз дарди-га даво излаб, ўша ерга борганди. Унга операция ўта оғир кечишини айтиб, олтмиш минг доллар бўлади, дейишган. Яна, операция муваффақиятли чиқиш-чикмаслиги учун ҳеч қандай кафолат беролмаймиз, деб қўшиб қўйишган. Бу эски қардошлигимиз ҳурмати, операция қиламиз, белгиланган пулни ҳам оламиз, аммо беморнинг яшаб қолиш-қолмаслиги гумон, дейиш билан баробар эди.

Ўшанда кимдир шоирга ҳамроҳ бўлиб борган яқинларига бундай мураккаб операциянинг устаси Дехлида, агар иложи-ни топа олсаларинг, ўша ерга олиб бориш керак, дея маслаҳат беради.

Иложи эса бизнинг қўлимизда эди.

Дунёга машхур, ҳатто Америка, Исроилда ҳам но-мини ҳурмат билан тилга олишадиган, қадрдонимиз, ажойиб инсон Нареш Трехан билан боғландик.

У киши интернет орқали жўнатилган бемор юрагига оид ташҳисни кўриб:

– Аҳвол анча оғир, - деган гапни айтди.

– Шу кунгача эллик минг (!) беморни операция қилиб, деярли ҳаммасига ҳаёт баҳшида этган Сиздай Оллоҳ севган бандаси битта шоир юрагига малҳам топишга қодирсиз, деб ўйлаймиз, - дедик.

– Шоирни юборинглар. Юрагига қулоқ солиб кўрайлик-чи, - деди машхур жарроҳ.

Москвада бошланган ваҳима Тошкентда давом этиб, баъзи «эхтиёткор» шифокорларимиз ўзларининг «таш-хис»ларини баён қила бошладилар: «Беморни ортиқча қийнаб, безовта қилиш керак эмас. Юраги кўтаролмайди, ҳилвираб турибди...» «Бирор кор-ҳол бўлса, ким жавобгарликни ўз зиммасига олади?» деган саволлар ҳам кўндаланг кўйилди.

Нареш соҳиб «вақт ўтаётгани»ни айтиб, ўз клиник Марказидан Тошкентдаги Ҳиндистон элчихонасига тинимсиз кўнғироқ қиларди... Ва чинданам бемор учун кафолатни ўз зиммасига олишини айтди.

Икки кундан кейин шифокор билан шоирнинг шодон овозларини эшитдик.

Орадан кўп ўтмай, махсус санитар каравотида самолётга чиқариб, кузатиб қўйган дўстимиз ўз оёғи билан юриб, бағримизга қайтиб келди. Унга кўрсатилган тиббий ёрдамнинг жаъми ҳақи аввал айтилган суммадан ўн баробар арзонга тушганди.

Жамол ака, дунёнинг тўрт минтақасидан олиб таъриф-тавсифлаган бу мисолларни келтиришимдан мақсад шуки, ҳамма ернинг ўз тошу тарозуси, шарт-шароити ҳамда бир-биридан фарқ қилувчи турмуш тарзи, тараққиёт мезони бор.

Шунга таянадиган бўлсак, тиббий хизмат савиясининг ҳам ўзига хос ибратли ҳамда камчилик томонлари йўқ эмас. Менимча, ҳаммага «Орқаси тоғорага сикқанга ҳам - бир танга, сиғмаганга ҳам - бир танга» мезонида баҳо беравериш нотўғри. Бу худди «Қаранг-а, фалон мамлакатда буғдойнинг нархи шунча қиммат экан» деб у ердаги ойлик-даромаддан мутлақо беҳабар кишининг ўз ёнидаги чақага таққослаши билан баробар.

Яна Америкага қайтадиган бўлсам, бу ердаги тиббий муолажага оид муаммолар ҳам анчагина. Бу ҳақда тинимсиз равишда матбуот очиқ-ойдин ёзади, телевидение, радио бонг уради.

Яқинда обрўли газеталардан бирида босилган шу соҳага оид каттагина мақола ҳақида гапир-сам, «йўғ-е, наҳотки?» деб юборсангиз керак.

Мен ҳам уни ўқиб, хайрон бўлдим. Мухбир аввал йигирма йил давомида Америкада ишлаб чиқарилган енгил автомобиллар нархи икки баробарга ошгани ва буни ўзига хос янги технология, қулай бошқариш жиҳозлари, қолаверса, ҳайдовчи учун шарт-шароитнинг тубдан яхшиланганилиги билан изохлаб, одамларни «ҳаяжонга берилмаслик»ка ундайди.

- Лекин, - дейилади мақолада, - соғлигингизга дахлдор тиббий хизмат ҳақида ёзиб, кўнглингизни анча хуфтон қилишга тўғри келади. Чунки шу йигирма йил мобайнида АҚШда тиббий ёрдам хизмати кўрсатиш ҳақи ўн етти баробар ошди. Бирок, сифат мутлақо яхшилангани йўқ. Баттар бўлди. Бунинг ёрқин далил-исботи учун шуни келтириш мумкин - бир йил мобайнида уч юз минг киши шифокорларнинг нотўғри муолажалари оқибатида ҳаётдан кўз юмди. Дори-дармонларнинг фойдалилик даражаси бир неча маротабага пастлаб кетди. Дори ишлаб чиқарадиган корпорациялар ўзларининг самарасиз маҳсулотларини машҳур артистлар орқали реклама қилишга зўр бермоқдалар.

Ана шунақа гаплар. Ҳар тўқисда бир айб деганларидек, Америкада ҳам муаммолар етарли экан.

Буёғига тасаввур қилиб кўринг. Боймурод аканинг ҳозирги америкалик шифокорлар ёки Маккейн жаноблари қўлига тушиб қолишини...

Энди Сизни қизиқтираётган бу мамлакатда энг «даромадли» касб ҳисобланувчи шифокорларни ўқитиш, шу соҳага йўналтириш жараёни ҳақида гапириб ўтмоқчиман. Бунинг учун АҚШдаги штатларнинг ҳар бирида тиббиёт олийгоҳлари мавжуд. Уларга кириш учун анчагина билим ва шубҳасиз маблағ ҳам талаб этилади!

Умуман, мактабнинг сўнгга учинчи босқичини битирган ҳар бир йигит-қиз бирор юқори даражали ўқув даргоҳига кириш орзуси билан яшайди. Айниқса, шифокор бўлишни истаганларга осон эмас. Шу соҳага қизиқишини ўқувчилик йиллариданоқ намоён этиб бориши керак. Албатта бу мактаб маъмуриятининг диққат-эътиборидан четда қолмайди. Унинг маълумотнома ўрнидаги «шахсий варақаси»га ёзиб борилади. Ўқишни битираётган ўқувчи чинданам иктидорли бўлса, улар танлаган ўқув даргоҳига мактаб томонидан кўшимча «тавсиянома» юборилади ва бу инobatга олинади, албатта.

Ўзи танлаган соҳанинг пасту баландидан анча-мунча хабардор, бир неча йил давомида тайёргарликни ҳам кўриб келаётган ўқувчи ҳеч иккиланмай имтиҳон топширавериши мумкин. Бахти чопиб (биздагидай «талабалик» мақомини олиш осон эмас), керакли фанлардан «аъло» баҳолар билан ўтиб, олий ўқув юртига қабул қилингани маълум бўлса, истаган банкдан бир неча йилга чўзилувчи «ўқиш кредити» олишга ҳаққи бор.

Бирок, шифокорлик таълими бошқаларига нисбатан ҳам қиммат, ҳам масъулиятлидир. Ўқув даргоҳининг нуфузига қараб, у ерга тўланадиган ёки «ўтказиладиган» пул ҳажми ошиб бораверади.

Америкада шифокорликка ўқиш муддати саккиз йил. Бўлажак тиббиёт ходимлари шунинг охириги уч йилини ўз йўналишлари бўйича касалликлар клиникасида амалий машғулот билан ўтказадилар. Хуллас, бу русум ҳам айнан ўзимиздагидек.

Аммо, мана шу саккиз йиллик ўқиш қарийб ярим миллион долларга тенглашиб қолади. Шунча пул ўзига тўқроқ оилалар учун ҳеч нарса эмас. Камхаржроқ «оддий» оила фарзанди эса банкдан кредит олгач, бутун ўқув йиллари давомида елкасидаги шу «қарз»ни

хис қилиб ўқийди. Билим олиш, тажриба орттиришга масъулиятлироқ ёндошади.

Чунки шифокор деган номга эга бўлгач, «кредит»дан аста-секин қутула бориши керак. Қанчалик тез қутулса, ўзига ҳам, банкка ҳам шунча яхши! Бунинг учун ҳар бир мижознинг кўнглига йўл топиб, эътиборини қозониш лозим. Мурожаат қилган беморнинг дардига малҳам топмай, ундан ажралиб қолишдан ёмони йўқ.

Жаноб Жон Маккейн билан бўлган гурунглاردан бирида, у киши айтган қуйидаги гапларда жон борга ўхшайди:

- Доктор деган ном бизда ўта масъулиятлидир. Масалан, мижоз учун ёзиб берган дорингиз унга ўз таъсирини кўрсатмаса ёки тиббий ёрдамнингиздан бирор наф бўлмаса, бемор сизга иккинчи бор рўпара бўлмасликка ҳаракат қилади. Ҳатто судга мурожаат этиши ҳам мумкин. Ана ундан кейин етказган «жисмоний ҳамда маънавий зарар» учун энг энгили катта жарима тўлаб қутулиб кетасиз, холос... Бир сўз билан айтганда, бизнинг соҳамизнинг меваси тотли ҳамда ғоят аччиқ бўлади. Шунинг учун ҳамма «аччиқ»қа йўлиқмай, ўз касбининг моҳири бўлишга ҳаракат қилади.

Бу гаплардан кўриниб турибдики, америкалик шифокорларга осон эмас. Уларнинг ҳам дардлари ичида.

Шу ерда яна бир нарса – тиббиёт қатори мамлакатдаги бошқа соҳалар бўйича сабоқ бериладиган ўқув даргоҳларига ўқитувчи-профессорларни қабул қилиш тартиби ва уларга бериладиган имтиёзлар ҳақида ҳам қисқача тўхталиб ўтмоқчиман.

Маълумки, Америкадаги бундай олийгоҳларнинг кўпчилиги давлат тасарруфида бўлади. Хусусийлари ҳам анчагина. Дарс берадиган ўқитувчи мутахассисларнинг танлови анча жиддий, яъни ишга қабул қилинган киши 4–5 йил мобайнида сабоқ бериш қобилияти, услу-

бияти қай даражадалиги фақат маъмурият томонидангина эмас, талабалар томонидан ҳам текшириб, балл қўйиб борилади. Албатта ҳар ким “юкори” балл олишга ҳаракат қилади ва бор имкониятини ўз устида ишлашга сарфлайди. Ана ўшандан кейин у йиққан “бал”лар асосида Олийгоҳда ишлаб қолиш ҳуқуқини қўлга киритади.

Профессор даражасидагиларнинг ўртача ойлиги 80 минг, доцент мақомидагиларники 50 минг доллар атрофида бўлиб, нафақага чиққунича ўз соҳаси бўйича иш билан таъминланган ҳисобланади. Ҳеч ким унинг бу ҳуқуқига даҳл қилолмайди. Яна унга ҳар етти йилда маоши ва барча имтиёзлар сақланган ҳолда бир йиллик дам олиш таътили берилади.

Лекин профессор ўқитувчиларнинг ҳақ-ҳуқуқлари чегарасиз экан, деган хаёлга бориш хатодир. Улар икки хил ғайриодатий қилмишлари билан ишдан ҳайдалишлари мумкин. Биринчиси: пора олсалар-у, далил-ашъёлар билан исботланса! (Лекин ҳеч ким буни қилмайди). Иккинчиси: талаба қизларга жинсий хиралиқ қилса-ю, ор-номус судига тортилса! (буниси ҳам камдан-кам бўладиган ҳолат, чунки ахлоқ масаласи ҳар бир олий ўқув юрти ҳудудида қаттиқ назорат остида бўлади!)

ИҶЛ АДОБИ – ЖАРЛИК

ОЛТИНЧИ ҚИСМ

МУШОҲАДА

Америкага келганимга олти ойдан ошяпти. Менга ажратиб берилган катта сахнли ёруғ ва шинам хона тўридаги девор юзига кўринарли қилиб, иккита, эни, бўйи бир ярим метр чамасидаги «ойна» ўрнатилган. Бу аслида «Ойнаи жаҳон». Биздаги телевизорлардек орқаси ярим қулочча «қаварик» эмас, жуда борса, беш энли чиқар... Ўртада эса, бутун ер юзи тала-тўпларининг «уяси» - компьютер дастгоҳлари. Яъни интернет.

Гапни энг қулай ва тезкор хабарлар даракчиси сифатида шууримизга ўрнашиб қолган телевидениедан бошлай: чап томондагиси орқали дунёнинг исталган мамлакатлари билан «боғланиб» бир неча юз атрофидаги телеканал кўрсатувларини томоша қилиш мумкин.

Ўнгдагиси эса «маҳаллий» - унда Американинг барча теледастурлари мужассам.

Мен, асосан, Россия, Ҳиндистон, Покистон «Хабар»лари, Америка «Си-Эн-Эн» дастурларини кўраман.

Мунтазам суратда мазкур мамлакатлардаги аҳвол, айниқса, сиёсий-иқтисодий бўҳронлардан кўз-қулоқ бўлиб туришга вақт топаман. Вақт эса бемалол. Чунки бу ерда жонажон юртимиздагидек рўзгорнинг майда-чуйда ташвишлари оғушида ўралашиб юриш каби муаммолар йўқ...

Ахир мен бу мамлакатга бизлар яхши билавермайдиган ва шунинг орқасида ниҳоятда чалқаш, бўлмағур фикрларга борадиган ҳақиқий ҳаётини кўпроқ билиш

хамда шу заминдан туриб, бу дунёи бебақонинг олис сарҳадларига иложи борича холисона нигоҳ ташлаш ниётида келганман-ку!

Сайру саёҳатлар, узоқ-яқин кентларга қиладиган сафарлардан оладиган таассуротлардан ташқари, «оламшумул» янгиликлардан беминнат «дастёр» мана шу «ойнаи жаҳон» экранлари орқали хабардор бўламан... Юқорида эслатиб ўтганим интернет-ку, маҳалланинг бекорчи, вайсақи хотинларидан қолишмайди. Арзимас вақт давомида бутун олам ғавғосини бошингиздан челақлаб ағдаради.

Шундан билаверингки, Америкада вақтимни бекорга ўтказаяётганим йўқ. Умуман, бу ерда ҳар дақиқанинг кадри баландлиги ҳақида аввалроқ айтиб ўтгандим.

Мен мунтазам равишда кузатиб борадиган иккита ахборот тизими бор. Биринчиси Россия бўлса, иккинчиси Америка телеканаллари: «Россия»ни кўпроқ кўраман, тушунарли. «Маҳаллий» кўрсатувларини ҳам тушунишга ҳаракат қиламан. Бахтимга америкаликларнинг кундалик русча теледастурлари бор.

Яна, АҚШда анча-мунча «Америка руслари»нинг газета-журналлари чиқиб туради. Бундан ташқари аввал ёзилганидек турли шаҳарларда «Рус дўконлари» мавжуд бўлиб, у ердан кўплаб Москва матбуот нашрларини ҳам сотиб олиб, ўқиш мумкин.

Мана шундай кенг кўламли ахборот воситаларидан олган турли-туман маълумотларга шарҳ тарзида ушбу сўнгги «мушоҳада қисми»ни ёзмақдаман.

Авалло, «ўнг» («маҳаллий») ҳамда «сўл» томондаги теледастурлар мутлақо бир-биридан фарқ қилиши ҳақида айтиб ўтай: ҳаммага маълум ва машҳур «Америкача демократия» шу мамлакатнинг ўзи томонидан кўпол суратда бузилаётганини телевизорга шундок қарашдаёқ сезишингиз мумкин. Айниқса, расмий дав-

лат телеканаллари жуда «эхтиёткор», ҳар бир сўзни минг «чиғирик» (бизнингча «цензор»)дан ўтказиб, сўнг элга овоза қиладилар. Хусусан, давлат амалдори оғзидан чиқадиган калом рўй-рост, шубҳа, тахминлардан ҳоли бўлмоғи лозим. Шу йўриқнинг бузилиши қонуннинг бузилиши билан баробар.

«Расмий» шахс телевидение орқали бирор одам ёки маҳкама, айниқса, мамлакат шаънига ножоиз сўз айтиб юборса, «жабрдийда»лардан аввал Қонун ҳимоячилари оёққа қалқиб, «айбдор»нинг тит-питини чиқариб, судга тортишлари ҳеч гап эмас! Шунинг учун «Ёлғончилик - жиноят» эканлигини мамлакат президентидан тортиб, машҳур лексингтонлик эркатой, бизнинг таъбир билан айтганда, «Ҳасан кайфий» Генри Эрл жаноблари ҳам яхши тушунадилар. «Ўз эркин» фикрларини айтишдан ҳайиқиб турадилар.

Сўл томондаги Россия телекўрсатувларида эса, хусусан, «ватанпарварлик» руҳи билан суғорилган тўла демократик тамойиллар ҳукмрон. Оғзиларига нима келса, бемалол айтишаверади.

Бунга 19 октябрь, якшанба кунги «Время»нинг бир соатли дастурини мисол қилиб келтириш мумкин.

Кўрсатув Москвада очилган «Фан ва техника муваффақиятлари» кўргазмасига бағишланди.

- Россия бу соҳада эришган мислсиз буюк кашфиётлари билан яна бир бор бутун дунёни ҳайратга солмоқда, - дея кўтаринки руҳ билан репортажни бошлади телемухбир. Ва барчанинг диққатини қутилмаганда «хайратланарли кашфиёт»га жалб этиб, яна бир бор Американи доғда қолдирди: мухбирнинг «тарихий манбаълар»га таяниб, тўла ишонч билан маълум қилишича, телевидениедай мўъжиза кашфиётни Америкалик «русча билмайдиган» рус кишиси (?) ихтиро этган экан...

Ҳозир бутун дунё техник тараққиётининг бош мезони бўлиб турган компьютернинг илк нусхаларини ҳам рус олими кашф этган-у, арзимас маблағ етишмай қолиб, «бой-вачча» америкаликлар «ўзлаштириб» олган бўлиб чиқди.

1960 йилиёқ «Наука и жизнь» журналида ўртамиёна рус олими «ойга чиқиш мумкин» деб ёзган экан-у, бировлар «нонини туя қилиш» ҳисобига кун кўрадиган «плагиатор» америкаликлар ўша мақола асосида ойни забт этиш йўлларини ўйлаб топишибди.

Мобил (уяли) телефонга ҳам биринчи бўлиб Россияда асос солинган экан. Бироқ бу янгиликни ҳам океан ортидаги устаси фаранг корчалонлар «ўзлариники» қилиб олишгани ҳақида телемухбир айнан шу куни расман хабар тарқатди.

Аслида ихтирочи Марко Мебраун 1897 йили илк бор Атлантика океани орқали Европа билан симсиз алоқа боғлагани бутун дунёга маълум. Бу ҳақиқатдан жаноб мухбир беҳабар ёки атайин ўзининг хабари йўқ, оми қилиб кўрсатади, чоғи.

Дастур ниҳоясида кўргазмага ташриф буюрган Олий мартабали меҳмон - «Ворис»га қўл узатиб сўрашган «робот» намойиш этилиб, суҳандон телемухбир қайта-қайта бу ихтиронинг «дунёда тенги йўқ»лигини алоҳида урғу билан таъкидлади.

Ҳа, Бузругнинг «ишончли одами»ники истиқболига пешвоз чиқиб, иззат-икром билан кутиб олгандан кейин, роботнинг ундан зўри йўқ-да!

Туриб-туриб фаррош, болаларга қарайдиган «энага», уй кўрикловчи «қоровул» робот турларини яратган японлар-у, америкаликлар, ўз ақл-заковати ила бирор ихтиро яратмай, нукул бировлардан «ўзлаштириш» билан шуғулланган эканлар-да, деган хаёлга бориб қоласан.

Балки дунёга машҳур ёзувчи ва ихтирочи Бенжамин Франклин ҳам ўзининг яшин қайтаргич курилмаси би-

лан электр соҳасидаги кашфиётларини қайсидир узок Сибирда истиқомат қилувчи чўнтагида «ҳемири»си йўк рус мужигининг хаёлидан ўтаётган пайтда «ўғирлаб» олгандир...

Бундан бир неча ой муқаддам Европа мамлакатларидан бирининг кўчасига «қўйиб» юборилган роботни, йўл-йўлакай одамлардан сўраб-суриштириб, керакли манзилни топиб келгани ҳақида телеканаллар орқали «жонли» репортаж намойиш этилганди.

Мабодо бу «мўъжиза» ҳам қайсидир омадсиз рус олимпининг «ихтироси» бўлиб чиқмасмикан!..

Шу ерда доим ўзини ватанпарварман деб, кўкрагига уриб юрадиган америкаликларнинг мутлақо тушуниб бўлмайдиган совуққон, тепса-тебранмаслиги одамни хайратга солади.

Айниқса, катта имкониятларга эга бўлган «теледарға»ларнинг ландовур, бефарқлигини айтмайсизми! Россиянинг консираб қолган генералларидан бири матбуот орқали сенларни «ер юзидан супуриб» ташлаймиз деяпти, пинакларини бузишаётгани йўк!.. Яна биттаси, яқиндагина бутун оиласи билан шу мамлакатда саккиз йил яшаб, нон-тузини тотиб, юртига қайтган О.Ринда деган хоним Перм шаҳридан туриб, Москвада чоп этиладиган обрўли газета орқали очикдан-очик «Ҳалоскор»чилардан «Американинг адабини бериб (?) қўйиш»га чақирмоқда! Бунга ҳам парво қилишмайди, боқибеғамлар. Ваҳоланки, Африканинг қайсидир бурчида ўлатдан қирилаётган юз минглаб болалар, эркагу хотин-халажнинг аянчли ҳаётини «репортаж» қилиб кўрсатиб, уларга тезликда ёрдам юбориш зарур, дея бутун Америкага жар солиш билан оворалар.

Мабодо Ринда хоним Россияда бир мунча яшаб, ўз юртига қайтган америкалик бўлганда борми, унинг «урушқоқлик руҳидаги чақириғи»дан ғазаби қайнаган

«Время»нинг Америкадаги мухбирлари «кўрнамак»ни ер тагидан бўлса ҳам излаб топишар, ит кунини бошига солиб, раҳнамолари таъбири билан айтганда, «онасини Учкўрғондан» кўрсатишарди.

Шунинг учун ҳам ўз ишининг мохир фидойилари россиялик телевидение захматкашларининг меҳнатини қанча тавсифу таъриф этсанг, шунча оз. Булар, асосан, Бузруг маҳкамасининг минг турли чиғириғидан ўтиб, сараланган ишончли вакиллардир.

Дарвоқе, ўтган асрнинг 30-йилларида радио тарғибот-ташвиқотнинг энг қулай воситаси бўлиб, Гитлерни давлат тепасига келишида асосий рол ўйнаган...

Икки мингинчи йил Россия «сардори» эса «Ташвиқотнинг энг зўр қуроли - телевидениедир» деган иборани ўзига шиор қилиб олди.

Худонинг берган бирор куни йўқки, у «ойнаи жаҳон»да пайдо бўлиб, одамлар юрагини орзиқтириб юборадиган ҳокимона бирор гап айтмаса!

Ҳозир кишилар руҳиятига телевизор кулоғини бураб-бурамаёқ экран юзида шубҳали чағир нигоҳларини тикиб турадиган кимсани тасаввур қилиш кўникмаси ўрнашиб қолган.

Машҳур рус тележурналисти Владимир Познер ҳам шунга ишора қилибми, бундай деганди: «Отнинг думи билан орқа сағрини бир ой давомида телеэкран орқали муттасил кўрсатиб борилса, халқ «дунёдаги энг гўзал нарса мутлақо мана шудир» деб туриб олиши шубҳасиздир».

Демак, ҳар қандай бадбуруш башарани энг гўзал, ғирт ёлғонни эса чиппа-чин рост деб таъкидлаб туришнинг бирдан-бир воситаси телевидение экан.

Буни Бузруг обдан ҳавосини олган телесухандоннинг ўзи. Ҳар куни чиқади. Тўғрироғи, илгари чиқарди. Ҳозир қаерда бўлса ҳам орқасидан югуриб бориб, чиқаришади.

Сабаби, одамлар банги-кашандадай уни кўришга шунчалик ўрганиб қолганки... улар ҳар хил аҳмоқона хаёлларга бориб юрмасин деб, шундай қилишса керак.

Раҳматли устоз Озод домла Шарафиддиновнинг туриб-туриб, айтиб кўядиган, одам миясига чиппа ёпишиб қоладиган гаплари бўларди.

Бир куни у киши Москва «Время» дастурини кўратуриб:

– Илгари Хрушчёв телевизорга камдан-кам чиқарди. Бир чиқиб қолса борми, экрандан тушмай, безор қилиб юборарди. Бу русларнинг янги раҳбари ҳар куни тинимсиз чиқади. Нима, онаси телевизор кўриб тукқанми, ё орқасига антенна боғлаб олганмикан! - деганларида, мен кўшимча қилгандим:

– Чикқанда ҳам муштини столга қўйиб, фақат дағдаға билан чиқади. Гўё қаршисида доска ёнига турғизиб қўйилган мактаб ўқувчиси тургандай...

У бу даражага осонликча эришгани йўқ - атрофидаги ташвиқотчилар дастлаб «шеф»ни халққа янада яқин қилиш, номини юқорироқ пардаларда жаранглатиш мақсадида «Омма билан тўғридан-тўғри телемулоқот» дастурини ишлаб чиқдилар.

Биринчи тажриба ўртамиёна кечди.

Иккинчиси анча пухта ўйлаб, бош ижрочининг болажонлигига алоҳида урғу берилган бўлиб, кўпчиликда кизиқиш, ҳатто рухлантирувчи таассурот қолдирди.

Чунки азалдан пихини ёрган «дохий» ва «дохийча»лар ўзларининг инсоний фазилатларини омма олдида намойиш этиш учун норасида болалардан «унумли фойдаланганлар».

«Мулоқот»нинг навбатдаги «дастури» бўйича, Уст-Кут шаҳридаги мактаблардан бирининг ўқувчиси «Ҳалоскор»га ўқув синфлари совуқлиги, иситиш тизимлари ишламаслигини айтди, ёрдам сўради. Раҳнамо

телестудияда кўр тўкиб ўтирган жойидаёк «масъулият-сиз» шаҳар мэрини ишдан бўшатиб, камчиликни тезда баргараф этишга буйруқ берди.

Тегишли идоралар шундай бўлишини кўзларини тўрт қилиб кутиб туришган эканми, бош ҳоқоннинг кўрсагмалари зудлик билан ошириб-тошириб ижро этилди.

Бу жараёни мухбирлар, биринчи навбатда тележарчилар маромига етказиб эл-юртга овоза қилдилар.

Омма орасида обрў қозонишнинг бундай абжир усули тезда ўз самарасини бериб: «Оддий болакайнинг сўзига эътибору, меҳрибончиликни қаранг! Иш кўзини билмас раҳбарларга мана шундай кескин чоралар кўриш керак. Қойил!» деган сўзлар тарқади омма орасида.

Бирок, айнан ўша йиллар бутун Россиядаги минглаб узоқ-яқин шаҳар, кишлок мактабларида болалар совуқдан дийдираб, кишки кийимларни ечмай дарсда ўтиришгани, бунга жавобгар яна қанчадан-қанча «масъулиятсиз» раҳбар ишдан бўшатилиши лозимлиги ҳеч кимнинг хаёлига келмасди.

Ҳар йили анъана тусини олиб бораётган оммавий «телеўйин» давом этар, ўшанда албатта, олис-олисларда яшовчи, ҳеч кимнинг хаёлига келмаган бирорта но-расидага «Ҳалоскор»нинг меҳри тушиб, унга «оталарча» кўрсатган ғамхўрлиги бутун мамлакатга ёйиларди.

2004 йилга келиб, бола ёнига оддийгина бечораҳол кампир ҳам қўшилди. Смоленск шаҳрида яшовчи олти яшар Катя исмли қизалоқ билан ростовлик нафақахўр қария давлат бош раҳбарининг марҳаматига сазовор бўлиб, энг «қимматли» совға «Лабрадор» зотли кучукча билан тақдирландилар.

Лекин бу сафар оммавий ахборот воситалари таҳсинлари қатори, шоли курмаксиз бўлмас, деганларидек, уй ҳайвонларидан турли ит зотларига Бузруг

сингари меҳр-окибатли бўлишдан кўра, қорин дардига тушиб қолганлар топилиб, «кучукчанинг ўрнига битта чўчқача берса бўларди» сингари гаплар тарқалди. Бу сўз кампир тушмагурдан чиққан шекилли, ўшандан кейин оғзи бўш, вайсақи қари-қартанглар бундай телешовшув «имтиёзи»дан четлаштирилди.

Бузруг ўзининг саккиз йиллик фаолияти тугаш арафасида мисли кўрилмаган, анча-мунча давлат раҳбарлари ўрнак олса арзийдиган камтарлик йўлини тутди - учинчи муддатга президентликка сайланиб, муқаддас Конституция тамойилларини бузмайман, деб туриб олди. Давлатни яна бошқаринг, дея ялиндилар-ёлвордилар, қўллаб-қувватловчи «кўнгилли ташаббускор гуруҳлари» туздилар, барибир оёқ тираб, туриб олди. Қонунни бузишга виждони асло йўл қўймаслигини айтиб, куйиб-пишиб халққа тушунтирди.

Бу «тушунтириш»лар замирида «безовта бўлишларингга ҳожат йўқ. Барибир давлат бошқарув тизгини ўз кўлимда қолади» деган яширин фикр ётганини авом англаб етавермасди. Ваҳоланки, унга меҳри ортгандан ортиб борарди.

«Ҳалоскор»га айнан шу керак эди - камтарлик ва ҳалоллик хислатларини ундан ошириб кўз-кўз қиладиган яна ким бор!

Ниҳоят, кўпчиликни «доғда» қолдириб, аввалдан мўлжаллаб қўйган ўзининг энг ишончли «одами»ни «Вақтли ворис» сифатида майдонга олиб чиқди-да, халққа қарата «Мана шунга овоз берасанлар», деди... Қадим замонлардан подшоҳнинг ҳукми - ҳукм бўлиб келган... Халқ андаргумон ўксик бир ҳолатда янги раҳбар сайлади... Барибир кўпчиликнинг умид ва нигоҳи иккинчи «даражали» тахтивор «Ҳалоскор»да эди.

Бу амалдорлик «даражаси» расмиятчилик учун нисбий бир тушунча бўлиб қолишини сиёсатдан анча-

мунча хабардор кишилар яхши биларди. Бузруг ўша ўша давлат билан фуқаро орасидаги «рахнамо»лигича қолаверди. Дарвоқе, газеталар Бузруг камтарлик юзасидан иккинчи даражали лавозимни эгаллаб турсада, “Бабибир у Россия Дэн Сяопини мавқеида қолаверади. Яъни мамлакат бошқарувининг асосий йўналишлари – стратегик режалар, иқтисодиёт, пул-молия тақсимоти унинг қаттиқ назорати остида бўлади”, деб бежиз ёзмаганди. Буни, айниқса, телевидение узлуксиз таъкидлаб, ҳалоскорни авом назаридан қочирмасликка ҳаракат қиларди.

Бутун мамлакат худди аввалгидек Бузруг билан «мулоқот»га киришар, халойиқ унга саволлар ёғдириб, интиқлик билан мадад кутарди...

Навбатдаги «телеўйини»да иштирок этаётган Бузрукка Ёқутистоннинг узок бир кишлоғидан Даша исмли қизча ҳаяжонданми ёки ўзингни шундай тутасан, деб ўргатишганми, гапи гапига қовушмай «амаки, а... амаки» дея мурожаат қилиб, телефон орқали савол бермоқда.

Бу овозли савол «манзараси»ни телевидениенинг махсус жиҳозланган улкан залини тўлдириб ўтирган «томошабин»лар ҳаяжон ва кўтаринки руҳ билан тинглаб, томоша қилишмоқда.

Бузругнинг-ку, қизчанинг сўзларига оталарча меҳрибонлик, диққат билан эътибор қаратаётган беозор киёфасини телекамералар ҳар мақомда намойиш этиб турибди... «Спектакл»нинг айни мана шу Даша билан боғлиқ жойи, ҳар қандай одам қалбида ҳайрат алангасини ёндириб юборадиган даражада ҳаяжонли эди...

Эртаси куниёқ телемухбирлар узок Сибирнинг чекка бир кишлоғида истиқомат қилувчи номи аллақачон тилларга тушиб улгурган Даша қизни излаб топдилар. «Амаки» билан мулоқот чоғида олган ҳаяжонли таассуротлари ҳақида саволларга кўмиб ташладилар.

...Ниҳоят «спектакл»нинг хотима қисми намоиш этилди: Даша, негадир «тарихий» мулоқот чоғида ёнида бўлган бувиси билан эмас, онаси билан самолётда «амаки» хузурига учиб кетмоқда. Мухбирлар атрофида гирди-капалак. Экранда қизалоқ интервьюсидан сўнг, унинг Кремлга ёзган миннатдорчилик мактуби ҳам йирик планда кўрсатилди. Ғоят чиройли, унча-мунча ижод аҳлининг хаёлига келавермайдиган мазмундор сўзлар билан тўла «хат» мутлақо бошланғич синф ўқувчиси томонидан ёзилганига ҳеч ким ишонмайди...

Мана, ниҳоят Даша Кремл меҳмони бўлиб ўтирибди. Мезбон «амаки» қиз ўқийдиган мактабга янги компьютер совға этишини айтиб, уни яна бир бор хурсанд қилди.

Хуллас, Бузруг янги лавозим мақоми билан эски «ўйини»ни яна бошлаб юборди. Бунинг тагида кўпчиликка «билиб қўйларинг, барибир мамлакатнинг «биринчи» одами шу» деган ишора ётарди.

Кейинги «ўйин»да «бахтиёрлик дамлари» қайси болага насиб этади, бу навбатдаги «томоша» ташкилотчиларининг ўзига боғлиқ.

Шу дабдабали мулоқотнинг кичик бир парчаси бўлган сохта болажонлик ортида кўзга кўринмас бўлиб, дабдаласи чиқиб ётган иллатларнинг ўзи қанчадан-қанча! «Ҳалоскор» сураётган «давру даврон» мобайнида мамлакатда 700 минг (ҳар йили 60 мингта)дан зиёд мактаб ёпилиб (2008 йили биргина Тамбов вилоятининг ўзида 161 қишлоқ мактаби хувиллаб қолган), харобага айлангани, бунинг оқибатида на ёзиш, на ўқишни биладиган 2, мактабга қатнамайдиганлари билан қўшганда 4 миллион болалар, яна на бувиси, на ота-онаси, на турар жойининг тайини бор 700 минг деб айтилаётган «кўча безорилари»нинг ҳаммасига албатта Катя, Дашага ўхшаб совға-салом улашишдан аввал улар қорнини тўйдириш, кийинтириш, ўқитиб, тарбиялаш ҳақида

қайгуриш керак... Бунга эса пул зарур. Бузруг пулни қаердан топсин! Атрофни очофат қашқирлардай Америка, Европа бошлиқ бир гуруҳ қора ниятли давлат-лар ўраб турган бир пайтда...

Бирок, баъзи оғзи бўшроқ, китмир кимсалар билиб-билмай, бутун дунёга жар соладилар, айбни очиб қўядилар. Жумладан, петербурглик жамиятшунос олим Яков Галинскийнинг ёзишича, «ҳозир Россияда 70 фоиз ёш-яланг на касб-хунар ўрганиш, на фойдали бирор иш билан шуғулланиш имкониятига эга. Бундай хунук ҳодиса мамлакат тарихида бирор ҳам марта кузатилмаган» эмиш.

Москва Олий иқтисод академияси директори Лев Якобсон эса:

– Мамлакатдаги мавжуд корхоналарни тезда янги ускуналар билан жиҳозлаб, модернизация қилиш, қўшимча ишчи ўринлари ташкил этиш зарур. Бунинг учун ҳукумат асло кечиктирмай катта миқдорда маблағ ажратмас экан, аҳвол оғирлашиб бораверади, - дея ваҳима қилишни тўхтатмапти.

Кремл тизгинини ўз қўлида маҳкам ушлаганлар маблағни қаерга ажратиб, қандай сарфлашни яхши билади.

Наҳот, Якобсонга ўхшаганлар яқинда «ҳалоскорчи»лар томонидан:

– Биз космосдан зонтаж нурлари таратиб, ер юзидаги барча мавжудотларни йўқ қилиб юборишга қодир фазовий стратегик қурилма программасини тасдиқладик. Унинг учун қанча маблағ керак бўлса, шунча ажратишга тайёрмиз, - дея айтган сўзларини эшитмаган бўлсалар.

Шундай улкан, ҳар қандай душманнинг ўтакасини ёриб юборадиган стратегик режалар турган бир пайтда, қандайдир модернизациялар ҳақида бош қотиришга бало борми!

Яна улар Макаренко, Сухомлинский таълимотларини эслаб, кўчаларда юрадиган дайди болалар, аллақандай са-

водсиз безорилар ҳақида қайғурадиган бўлиб қолишибди. Кўчада юрса юраверсин! Ўғирлик қиладими, киссавурлик қиладими, ўзларига қўйиб бериш керак. Ҳаётнинг аччиқ-чучугини тотиб кўришсин. Бир-бирини уриб-тепкилаб, чиниксин! «Ҳалоскор»нинг ўзи ҳам ёшлигида биров билан ёқалашиб, уни дўппослаб хуморидан чиқмагунча ёки адабини емагунча кўнгли ўрнига тушмасди, дейишади. Ҳатто унинг ўзи ўша йилларни эслаб, «шиппана» бўлганлиги билан фахрлангандай, матбуот учун интервью ҳам берди.

Дарвоқе, ҳеч нарсадан қайтмас, жангари болалар «детдом»ларда кўп бўлади. Улардан териб-териб ҳарбий мактабларга жалб этиш ҳақида буйруғи бор. Ўшалардан ҳақиқий қўлига «тушган»ни аяб ўтирмай, тилка-пора қилиб ташлайдиган «ватанпарвар»лар чиқади. Армияга худди ана шундайлар керак!..

Мазкур “ғоя” ташаббускори Бузрунгнинг яқин маслакдоши, тез – тез дийдорлашиб турадиган давлат миқёсидаги маслаҳатчиларидан бири Креновскийга ўхшайди. Бу фикрни унинг матбуот (“АиФ”) да босилиб чиққан қўйидаги сўзлари тасдиқлаб турибди; **«Бизга калласи ишламайдиганроқ бўлса ҳам, оёқ – қўли бақувват абжир йигитлар керак. Ақллиларни эса, умуман зарурати йўқ!»**

Аслида телба, қаланғи – қасанғилардан одамқушанда ҳарбий зобитлар тайёрлаш амалиёти Руминия диктатори Чаушевски томонидан қўлланган дейишади. Унинг ҳам шиори айнан “Етимхоналардан ўғил болаларни танлаб, армияга жалб этиш”дан иборат бўлган экан...

"Саноат тизимлари, айниқса енгил саноат корхоналаридаги алмисоқдан қолган дастгоҳларни замонавийлаштириш керак. «Россиянинг шўри - йўлларининг расволиги-ю, ахмоқпарнинг кўплигида» деган эски маталга ёпишиб олиб, тинимсиз вайсақилик қиладиган сафсатабозлар юрагида «Ҳарбий ватанпарварлик» деган

туйгулар аллақачон сўниб битган, шекилли. Нахотки, улар Россия худди ўтган аср бошларидаги каби ғирт душман «Антанта»га ўхшаш давлатлар қуршовига иккинчи маротаба тушиб колганини ҳис этишмаса!

Иштонинг бўлгани билан қўлингда ишончли куролинг бўлмаса, ёмон ниятли кимсалар бари бир ечинтириб кетишлари аниқ. «Ҳалоскор»нинг шиори шундай!

Душманни даф қилиш учун эса куролланиш керак. «Истеъмол моллари» деган майда-чуйда муаммолар, қандайдир халқаро андозалар асосида равон йўллар куриш ҳақида қайғуриш пайт эмас, ҳозир!

Бузруг энг аввало ўз “ҳамкасблари”га содиқлик юзасидан “ичкари” ва “ташқари”да фаолият олиб борувчи махфий хизмат ходимлари сонини ва уларга бериладиган маошни бир неча баробар – 1 миллион 140 минг кишига, уларга ажратиладиган маблағни эса бир йўла ўн баробарга кўпайтирди. Аммо армияни ҳам эсдан чиқаргани йўқ. Арзимас йиллар ичида харбий харажатлар қарийб ўн каррага ошди.

Қайта куролланишнинг навбатдаги тўртинчи босқичи учун 20 триллион рубл ажратилмоқчи. Бу ҳақда Бузругнинг ўзи телевидение орқали баёнот бераркан, камторона жилмайиш билан «Айтишга тил бормайдиган даҳшат» дея қўшиб ҳам қўйди.

Россия ҳозирга келиб ўзининг бутун давлатчилик тарихида энг кўп қирғин куроллари ишлаб чиқариш бўйича «рекорд» кўрсатгичга эришганида ҳам «Ҳалоскор»нинг хизматлари катта.

Курол - бу бизнеснинг энг даромадли тури ҳамдир. Дунёда алғов-далғов, қарама-қаршилиқлар қанча кўп бўлса, ғазна шунча бойиб бораверади... Бу соҳани янада ривожлантириб, «биринчилик»ни эгаллаш учун курашаётганлар мамлакат Думасини аллақачон эгаллаб олишган. Айтганлари-айтган, деганлари-деган!

Яқинда Бузругнинг ўзи расмий суратда кўпчиликни огоҳлантирди:

– Ҳозирги пайтда олдимизда пайдо бўлаётган иқтисодий кризисдан чиқишнинг бирдан-бир йўли – ҳарбий sanoатни ривожлантиришдир...

Албатта, бу сўзлардан «халаскор»чилар, яъни Бузруг партиясининг жанговар мушт бўлиб уюшган аъзолари тегишли хулоса чиқардилар.

Кўп ўтмай, улар 2010 йил учун «давлат бюджети режа»сини тузиб, эълон қилдилар. Унга кўра, соғлиқни сақлаш, маориф, маданият, коммунал хизмат кўрсатиш, экология, ишлаб чиқаришда янги технологияни жорий этиш каби соҳаларга ажратиладиган малбағ 2009 йилга нисбатан кескин (хатто, икки баробар) қисқартирилди.

Одатда фуқаролар турмуш даражаси кўпроқ улар яшайдиган мамлакат қишлоқ хўжалигининг қай даражада ривожланганлигига қараб белгиланади. Бекорга БМТ дай Олий мартабали даргоҳ бу соҳага жиддий эътибор қаратиб, 2001 йилнинг 21 июнида ҳар бир давлат бу соҳада 80-85 фоиз "ўз" маҳсулотига эга бўлиши зарур, дея махсус Қарор чиқармаган.

Бузруг "аграрчи"лари имкониятлари ғоят чексиз Россияда бу соҳани "гуллаб-яшнатиб", халқни "нодўст" мамлакатлар, айниқса Америка озиқ-овқатлари маҳсулотларига қарамликдан халос этиш мақсадида йиллик даромаддан 21 миллиард (1%) рубл (Кўшни Европа мамлакатларидан 22 баробар кам) маблағ ажратиш билан қаноатланиб келардилар. Янги бюджетни тасдиқлаш пайтида бу кўрсаткич ҳам улар кўзига кўпдай кўринди чоғи, 7 миллиард (0.3%) га тушириб белгиладилар.

Бунақа ахволда "Бош санитар" нима иш билан ўзини кўрсатади, деб ҳеч ким ўйлаб ўтирмади.

Ваҳоланки, армия ва бошқа «ёпиқ» идоралар учун маблағ трилионлаб! «керагича» қилиб белгиланди... Дарвоқе «фахрий»лар нафақаси анча ошириладиган бўлди. Буни Бузругнинг ўзи телевизорга чиқиб, бир неча

бор таъкидлади. Чунки, бу ёшдагилар совет тарбиясини олган «жангарироқ», «Ҳалоскор» сиёсатини «тушунадиган» авлод. Яқинлашаётган сайловда улар катта куч бўлиб, майдонга чиқиши мумкин...

Думанинг «режа»лари салгина олдин Кремл томонидан эълон қилинган енгил саноат корхоналаридаги қарийб 70 фоизни ташкил этувчи «яроқсиз» дастгоҳларни янгиларига алмаштириш ва яна қатор соҳаларни зудлик билан модернизация қилиш ҳақидаги хузурбахш Баёнотга қашқатгич зарба бўлиб тушди.

Энг қизиғи, депутатлар гўё Россия барча иқтисодий муаммоларини енгиб, фаровон ривожланиш йўлига чиқиб олгандай, ҳамон хавф солиб турган Халқаро кризис тақчиллиги асоратларини қоплаш учун ажратиладиган заҳира маблағни ҳам бошқа соҳага «ўтказиб» юбордилар... Шунингдек, «ишлатилмай» резервда қолиб кетган 5 триллион рубл миқдоридаги «Ташқи заём» ёнига яна 17,8 миллиард АҚШ долларини «кўшимча» қилиб, киритиб қўйишни ҳам унутмадилар.

Бундан кўзлаган асосий мақсад нималигини глобал муаммолар институти директори, Россия ижтимоий фанлар академияси ҳақиқий аъзоси Михаил Делягин куйидагича изоҳлайди:

– Аввало ишлаб чиқилган «Давлат бюджети»дан катта қаллобликнинг ҳиди анкиб турибди. «Ташқи заём» – бу курол-яроғ савдоси учун мўмай пул заҳираси дега-нидир. Бу «савдо»дан оқиб келадиган «тушум» бекиёс бўлиб, ундан ҳар ким истаганича фойдаланиб қолиш имкониёти бор. Депутатлар ва улар теварагидаги бошқа қонун чиқарувчи амалдорлар ўз «улушлари»га эга бўлиш учун мана шу «ёпиқ турдаги» бизнесга катта маблағ ташлаган кўринадилар.

Шундан билиб олавериш мумкинки, ўз-ўзидан оқиб келадиган беминнат даромад турганда, модернизация деган соҳаларга маблағ сарфлашга на ҳожат! Ана, Хи-

тойдан келтираётганлари арзонроқ турармиш. Одамлар ўшаларни сотиб олишаверсин!....

Юқорида таъкидланганидек, эскидан қолган, Россияга нисбат бериб айтиладиган «ёмон йўллар» ҳамда «аҳмоқлар кўп» деган замзаманинг тагида ҳақиқат бор. Ушбу муаммони маълум даражада ҳал этилган даврлар ҳам бўлган.

Дунё мамлакатлари тараққиёти билан боғлиқ «тажриба»-лар шуни кўрсатадики, улардаги юксалиш мезони мавжуд йўллар сони, текис ва раволигига қараб белгиланган. Бунга мисоллар кўп. Ўтган аср охирида Италия энг қоқоқ мамлакат ҳисобланиб, «Европанинг заҳмли парчаси» деб аталган. Ўшанда бу қоқоқликдан чиқиш учун давлат бюджетининг қаттагина қисми йўллар қурилишига сарфланади-ю, арзимас йиллар ичида мамлакат илғорлар қаторига чиқиб олади.

Қўшни Испанияда ҳам худди шундай ҳолат кузатилган.

Болгария Европа Иттифоқига аъзо бўлиш арафасида нисбатан саноати анча заиф, халқ турмуши ўта ночор бўлган... Биринчи эътибор йўллар қурилишига қаратилди. Ҳозирга келиб, мамлакатни юқори тараққиёт поғоналарига кўтарган омил мана шу раво йўллар деб ҳисобланади.

Шундай экан, ҳозирги Россиянинг доно йўлбошчилари мамлакат олдида турган шу долзарб масалага қай даражада эътибор қаратдилар? деган саволга мазкур соҳанинг мутахассислари лўндагина қилиб, шундай жавоб беришди: Россия минтақалари бир-бири билан асфальт йўллар орқали «боғланиш» бўйича дунёдаги энг кам тараққий этган давлатлардан ҳам кейинги ўринда туради. Сўнгги ўн йил давомида мактагудек биронта янги йўл тизими қурилмади. Бу соҳага эътибор шу даражада давом этаверса, мамлакат инфраструктурасини юксалтиришга дахлдор бўлган янги магистрал йўллар қуриш ва эскиларни таъмирдан чиқариш учун яна юз йил ҳам камлик қилади.

Аслида бу хилдаги иддаоларни тарқатувчиларнинг

мақсади битта. У ҳам бўлса “Ҳалоскор” ва унинг ишонган кишилари томонидан юргизилаётган стратегик ҳамда мамлакат фаровонлиги йўлидаги сиёсатга қарши туриш! Кўчалар, янги йўллар барпо этиш ва таъмирлаш ишларига эътибор қаратилмайди деган гаплар ғирт тухматдир. Бу соҳага ҳам “Ҳарбийга қанча бўлса – шунча!” деган тартибда жуда катта маблағлар ажратилди. Мана бир мисол; мамлакат пойтахти кўчаларидан бирининг нақ 500 метрли қисми таъмирталаб бўлиб қолди. Бу шарафли вазифани бажариш масъулияти одатдагидек “Интеко” қурилиш кампанияси зиммасига юклатилиб, унинг ҳисоб рақамига шаҳар бюджетидан 165 миллион АҚШ доллари ўтказилди. Зудлик билан йўлга қум - шағал солиб, асфальт ётқизиш ишлари удаланди. Маблағ тўла – тўқис, тийинигача қолдирмай, “сарфланди”. Бу - йўлсозлик тарихида бажарилган иш учун белгиланадиган ҳақнинг юқорилиги бўйича мисли кўрилмаган “Жаҳон рекорди” эди.

Албатта «янгилик»дан ҳар балодан кўз – кулоқ журналистлар хабар топиб, бошқа соҳалар бўйича ҳам “рекорд” қўйиб келаётган Москвадаги маълум ва машҳур қурилиш кампанияси бош раҳбари номини элга овоза қилиб юборишди. У “Ҳалоскор”га ҳомийлик қилиб, сиёсат майдонига олиб чиққанларнинг энг “лакқаси” - пойтахт шаҳар мерининг жуфти ҳалоли Батурина эди. Бу хоним раҳбарлигида мазкур кўчанинг ҳар қаричига тўкилган “пешона тери” олтин баҳосига тенглашиб қолди. Яъни АҚШда айнан Россиянинг бош шаҳри об – ҳавосига мослаб таъмирланадиган йўлнинг 500 метрига 2,5 миллион 850 минг доллар сарфланаркан.

“Ишбилармон” Батурина пулни аямай совуриш бобида аввалроқ ҳам янкиларни доғда қолдириб, Москвадаги “Ишчи ва колхозчи аёл” ҳайкали таъмирига деб, шаҳар газнасидан нақт 4 миллиард рубл (133 миллион доллар)

ни қуртдай санаб олганди. Ваҳоланки айни ўша пайт америкаликлар ҳам ўзларининг “Озодлик” ҳайкали комплексини тўла таъмирдан чиқаришгани ва бунинг учун бор – йўғи 26 миллион сарфлашгани ҳақида кўп ёзилганди. Демак, Бузругнинг сояи даргоҳидаги ҳеч ким мушугини “пишт” дейишга журъат этолмайдиган бу аёл ўзига бериб қўйилган чексиз “имтиёз”лардан истаганича фойдаланиб, шунинг орқасида “Дунёдаги энг бой миллионер хотин” мартабаси билан бемалол айшини суриб юрибди. Эр – хотиннинг шодумонликлари, чақчақлашиб кўнгилочар кечаларда қўр тўкиб ўтиришгани телевизор экранларида бот – бот кўрсатиб турилади...

Катта дарёлар қандай оқса, унинг ирмоқлари ҳам шунга яраша бўлади деган гап бор. Модамики Москвада аҳвол шундай экан, бепоён Россиянинг олис – олис минтақаларидан нима кутиш мумкин!

“Миллионер”ликка эришишнинг бундай қинғир усуллари балки, Бузругнинг узоқни кўзлаб тузилган хуфья сиёсатига мос тушар. Айниқса мамлакат худудларида йўлларнинг камроқ бўлгани (ахир улар кўпайиб кетса ўрмонлар, тайга ботқоқликлари ичидаги яширин ҳарбий истеҳкомлар сири очилиб қолиши мумкин) маъқулдир.

Лекин аҳмоқларнинг кўпайиши Россиянинг ўзига ҳам, ер юзи аҳлига ҳам, бирор наф келтиришига одамнинг ишонгиси келмайди.

Яқинда Москва газеталаридан бири ўз саҳифаларида «дунёдаги тараққий этган ва кўплаб тараққий этаётган мамлакатлар учун кризис даври ўтганлиги, энди уларда турли соҳалар бўйича маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ўсиб бораётган»лиги ҳақида «Сўзбоши» билан бу аҳвол Россияда қандай кечаётганлиги хусусида чуқур таҳлилий мақола эълон қилди.

Унда ёзилишича, 2009 йилнинг бошланғич уч ойи ичида мамлакатда халқ истеъмоли моллари ишлаб

чиқариш мисли кўрилмаган даражада 10,2 фоизга, саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш эса 15,4 фоизга камайиб кетган... Ҳали бу бошланиши, кризиснинг Россия учун қутилаётган «иккинчи зарбаси» бундан ҳам ачинарлироқ бўлиши ҳам таъкидланган.

Мақолада Россия фуқароларининг биргина оёқ кийимига бўлган эҳтиёжнинг салкам 10 фоизи мамлакатдаги ўлда-жўлда ишлаб турган корхоналардаги эски дастгоҳлар ёрдамида тайёрланган маҳсулотлар орқали қондирилади. Шу маҳсулотларнинг ҳам деярли кўпчилик қисмини аскар этиклари, озгина қисмини елим калишлар ҳамда мархумлар учун латга чуваклар ташкил этилиши таъкидланган.

Аҳоли асосан, Хитой, Франция, Германиядан келтириладиган оёқ кийимларига «қарам» қилиб қўйилган.

Ҳеч бўлмаса мана шу кичкина «қарамлик»дан қутулишнинг оддийгина йўли - мазкур корхоналарни қайта жиҳозлаб, ишга тушириб юбориш учун эса яна ўша муаммо... маблағ йўқ...

Газета мақоласига:

– Бу мамлакат аҳолисини умумий ечинтириш сиёсатининг ўзгинасидир. Агар шу кетиш бўлса, яна арзимас йиллар ўтиб, Россия ялонғочлар юртига айланиб, эркаклар трусиксиз, аёллар сийнабандсиз қолиши ҳеч гап эмас, - деган жумлалар билан нуқта қўйилган.

Ечинтиришнинг карнай-сурнайсиз бу хилдаги усуллари борлиги ҳақида ёзган ғаламислар бир нарсани тушуниб етмайди: этиксиз солдат қандай қилиб Ваган ҳимоячиси бўла олади! Зарураг туғулиб қолса, яланг оёқ билан қўшни мамлакат ерларини босиб ололмайдику!... Яна бу ерда инсонпарварлик масаласи ҳам турибди. Ахир, мархумларнинг сўнгги йўлга ҳурматини жойига қўйиб кузатиб қўйиш керак-да. Мабодо улар учун шиппакни ҳам чет элдан келтириладиган бўлса, ташқи ва ички ғанимларга худо беради, Россия шаънини бағтарроқ булғашга ўтадилар.

Шу ерда бир нарса эсимга тушиб кетди: қачонлардир устоз Абдулла Қаҳҳор «Ён дафтар»и саҳифаларидаги «Хотинига бир пой калиш олиб беролмайди-ю, дағдағаси оламни тутади» деган ёзувга кўзим тушгандай бўлувди...

Лекин дағдағада гап кўп. Бойлигинг бўлса-ю, сўзингни ўтказолмасанг, ҳамма устингдан кулиб, калака қилиб юрса, бундан нима фойда? Американи олинг, қандай аҳволга тушиб юрибди! Ўнг келган кишининг юз-кўзига қарамай, ба-шарасига тупуради, оёғидаги калишини ечиб, отади. Мана, сизга кўплаб калиш ишлаб чиқаришнинг оқибати!

Шунинг учун Россияни ерга қадар таъзим қилгандай ҳурматини бажо келтирадилар. Унга «қарашли» бирон кишига қарата туфли отилганми? Йўқ, албатта! Чинданам кўрксалар керак, қизигарлар!

Дарвоқе, Шарқда «Оч баччағардан - қоч баччағар» деган мақол бор дейишади. Бу яхши-ку! «Қочмоқ -ојизлик аломати, қувламоқ - ботирлик...»

Бунинг учун қанчалик бақувватлигингни фақат кенг кўламли ҳарбий машқлар билан эмас, баъзи-баъзида ечишиб, мускулларни ўйнатиб, жисмоний куч-қувватни намојиш этиб туриш зарур.

Бузруг бу соҳанинг ҳам моҳири бўлиб танилган.

ЁЛҒОН УЧУН ҚАРСАКЛАР

Мен экранда унинг ер бағирлатиб қараб турувчи нигоҳини кўришим билан, нима учундир, бундан 20 йил аввал ичкиликбозликка қарши кураш айна авжга чиққан пайтлардаги бир кўрсатув кўз олдимда гавдаланаверади.

Ўшанда Москва Марказий телевидениесининг машхур, кўпчилик оғзига тушган «Инсон ва қонун» деган дастури бўларди. Унинг навбатдаги мавзуи «хушёрхона»лар ҳаётига бағишланган бўлиб, хонадонимизга ташриф буюрган яқин дўстим, бир-икки асарим таржимони, «Литературная газета»нинг Ўзбекистон бўйича мухбири Владимир Соколов билан бирга томоша қилардик.

Мана, шляпали, дурустгина кийиниб, бўйинбоғ таққан (тўғрироғи, осилиб, қорни устига тушиб қолган) ўрта яшар киши йўл бўйидаги симёғочга суянганича портфелини қўлтиқлаб, пинакка кетган. Атрофидан одамлар ўтиб турибди... Бир пайт милиция ходимлари пайдо бўлишди. Уни машиналарига ўтқазиб, керакли «жой»га олиб келишди. «Меҳмон» тунни «хушёрхона»да ўтказгач, азонлаб жанжал қилишга тушди: «Нега мени бу ерга олиб келдиларинг? Нима ҳақларинг бор? Шикоят қиламан...»

Унга босиқлик билан тушунтирмоқчи, кеча қай аҳволда эканлигини исботлаб, сал ҳовридан туширмоқчи бўладилар. Лекин «меҳмон» (бинойидек ўзига қараб, галстугини тақиб олган) кўзини лўқ қилиб «Мен ичмаганман, маст ҳам бўлмаганман. Бу туҳмат», деб қайтараверади... Охири, унга кеча тушириб қўйилган, қай аҳволда эканлиги акс этган фотосуратларни кўрсатишади. Шунда ҳам у «Йўқ, мен ичмаганман» деяверади.

Шу «кадрлар»ни кўриб ўтирган Володя ўзини тутиб туролмай:

– Вот так. Ана сизга ҳақиқий рус характери, - деб юборганди.

Балки бу «характер»ни бутун бир халққа қарата ай-тиш мутлақо нотўғридир. Лекин Россиянинг кейинги пайтлардаги раҳбарларига мослиги дунё аҳли олдида бир неча бор исботланди.

Кўпчилик эсласа керак, “Ҳалоскор” 2000 нчи йил сайловида “катта ғалаба”ни қўлга киритгач, телевизорга чиқиб, халққа қарата айнан шундай деганди; **“Сизларни ишонтириб айтаманки, фуқароларимиз жон бошига маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми, турмуш даражасининг фаровонлиги бўйича яқин ЎН ЙИЛ ичида Португалияни қувиб ўтиб, икки баробар ўсишга эришамиз. Бунинг учун барча имкониятлар бизда мавжуд!”**

Орадан йиллар ўтди. Халқ турмуш шароитида деярли силжиш бўлмади. Четга сотиш орқасида беминнат даромат оқиб келадиган на газ, на нефт хомашёси бор португаллар ривожланишнинг барча кўрсаткичлари бўйича россияликларни бир неча баробар қувиб ўтдилар...Бузруг ваъда қилган “фаровонлик” эса, ўсиш ўрнига янада пастлаб кетди.

У яқинда яна сайловолди “халқ меҳри”дан умидини узмаган шекилли, куюнчаклик билан нутқ сўзлаб, ҳамманинг қулоғига навбатдаги шилпилдокни осмоқчи бўлди; **“Янги тузилган ЎН ЙИЛЛИК дастур бўйича сизларни ишонтириб айтаманки, манашу қисқа муддат ичида халқ турмуши тарзининг ўсиши бўйича Германия, Францияни ортда қолдириб, катта ютуқларни қўлга киритамиз. Бунинг учун бизда барча имкониятлар мавжуд!”**

Ҳар нарсага ҳозир у нозир “Марказий телевидение” шарҳчилари аввалги “ЎН ЙИЛЛИК” ваъда шармандали яқун топганидан мутлоқ беҳабардай, Бузругнинг “Янги режа”сини “доҳиёна” деб, мақташга тушиб кетдилар. Ҳа, тил суяксиз, уни айлантириб, истаган гапни айтти-

риш мумкин, дейдилар. Лекин лафз деган, уят деган нар-саларчи?...

Айниқса, шу кеча-кундузда энг баланд пардаларда авж олдирилаётган алдоқнинг кети узилмай қолди.

Бу хил ёлғонлардан ташвишга тушган таниқли рус олими, академик Станислав Рассадин шундай деб ёзди: **«Энг ёмони, халқ алдоқларга ишониб яшаш-га ўрганиб қолди... Кремлдагилар эса уятни бир четга йиғиштириб қўйиб, алдов сиёсатини давом эттирмоқда».**

Айниқса, анча оммалашиб кетган, оддий халқ интиқлик билан кутадиغان Бузругнинг «Тўғридан-тўғри мулоқот»и унга ҳайрихоҳроқ бўлган матбуотнинг ҳам меъдасига тега бошлади шекилли, улардан бири буни кўпчилик устида ўтказилаётган «психотерапия амалиё-ти» деб атади.

«Мир новостей» газетаси эса «мулоқот»ни пухталиқ билан саҳналаштирилаётган «драма»га қиёслаб, бу «то-моша» замирида **«Олампаҳоқ ўз халқини севади, авом эса унинг сохта меҳрига махлиё бўлиб, ҳавойи бахти-ёрлик оғушида яшайверади»** деган маъно ётади, деб ёзди. Ва навбатдаги «телешовшув»ни тайёрлаш сирла-рини қуйидаги мисоллар орқали очиб қўйди: Бузруг би-лан «тўғридан-тўғри мулоқот» бошланишидан бир неча кун аввал Марказий телевидениенинг юзлаб техник ва ижодий ходимлари мамлакатнинг турли минтақаларига йўл оладилар. Аввалдан рўйхатга киритиб қўйилган манзилгоҳларда кўрсатувга мос «ижрочилар»ни тан-лаб топадилар. Улар билан узоқ вақт режиссёрлик «машқ»лари ўтказадилар... Шу «машқ»лар жараёни-да «Олампаҳоқ»га ким қандай савол билан мурожаат қилиб, қай йўсинда мулоқотга киришиш йўллари бир неча кун давомида қиёмига етказиб ўргатилади... Жумла-дан, ҳақасияликларга юртдошларидан ким "мулоқот"да

чиқиши, нима гапириши кўрсатув бошланмасдан уч кун олдин маълум бўлган. Шубҳасиз шунга яраша «жавоб» ҳам тайёрлаб кўйилган...

Албатта, Саяна-Сушенск ГЭСи билан боғлиқ кўнгилсиз ҳодисалар хусусида одамлардан кўплаб савол тушиши аниқ.

Газета таҳририяти шу долзарб мавзу бўйича кўпларнинг бирдан-бир умид таянчи бўлиб қолган ҳукумат сардорига айтадиган «дил сўзлари» нималардан иборатлигини билиш мақсадида ўз мухбирини Саянагорскка юборади.

Бу ерга келган мухбирга маълум бўладики, кўпчилик ҳеч нарсадан хабари йўқ. Халқ номидан «мулоқот» қиладиганлар саралаб олинган ГЭС амалдорлари-ю ва чиройли, қадди-қоматлари келишган котиба қизлар бўлиб, уларни пойтахтдан келган телевидение ходимлари иншоотнинг машиналар залига ўрнатилган камералар қаршисига турғазиб, уч кундан бери саволни қай ҳолатда туриб бериш керагу ўзни қандай тутиш, кўзни ҳаддан зиёд пирпиратмаслик ҳақида «мулоқот» сабоғини ўқтириш билан банд эканлар.

Газета вакили Саянгорскдан олган таассуротлари асосида ёзган «Тўғридан-тўғри репортаж»ини куйидаги жумлалар билан яқунлайди: **«Станция биноси ҳарбийлар ва милиция ходимлари томонидан икки қатор «ҳалқа» ясаб, ўраб олинган. Уларга на бирор-та матбуот вакили, на «Халқ депутати» мақомига эга инсон яқинлаша олади. Ҳамма йўллар берк. Чунки ичкарида катта тадбир «машқи» ўтказилмоқда».**

Ҳукумат томонидан юргизилаётган сиёсатга бироз соя ташлаб турган яна бир соҳа бор. Бу автомобилсозликдаги инкироз бўлиб, айниқса пароканда ҳолатга келиб қолган «ВАЗ»га ҳам «Мулоқот»дан алоҳида вақт ажратилган, бутун жамоа номидан сўзлаш зиммадор-

лиги корхонанинг Бош «менеджер» мутассадиларидан бирининг гарданига юклатилиб, шубҳасиз унга ҳам бир неча кун олдин нима ҳақда савол бериш, нимани айтишу, нимани айтмаслик хусусида анча-мунча маслаҳатлар берилган...

Кўчаларга кўргазма учун ўрнатилган «Мулоқот» микрофонлари кечаси-ю, кундузи ҳарбийлар ва милиция хо-димлари томонидан қўриқлаб турилган. Ҳеч ким уларга яқинлашолмаган.

Мухбирлар бу хилдаги кўзбўямачиликка салгина норозилик билдирганлар ҳуқуқ-тартибот ходимлари томонидан қўлга олиниб, «қора рўйхат»га тиркалаётгани ҳақида ёздилар.... Балтийск шаҳар Мерининг буйруғи билан Морской хиёбонига йиғилган минглаб ишчиларни «тинчитиш» учун ҳарбийлар куч ишлатганлари ҳақида хабар тарқалди.

Хуллас, «Ҳалоскор» навбатдаги бу «психотерапия амалиёти»ни ҳам намунали ўтказиб, маълум даражада авомни ўзига ром қила олди.

Миллионлаб томошабинлар унинг «зукколиги» билан кўп нарсадан хабардорлиги, ҳар бир берилган саволга, ҳатто **«Қиёмлардан қайси бирини мазалироқ деб ўйлайсиз»** деган сўровларга ҳам пешма-пеш, рисоладагидай қилиб қайтарган жавобларини эшитиб, яна бир бор қойил қолди.

Бирок, оломон бу чиндан «сахна ўйини» эканлигини, бу «ўйин»нинг бош қаҳрамони-ю, узоқ-яқиндаги «ижрочи»ларнинг бари ўзларига ажратилган «рол»ни қойилмақом қилиб ижро этишаётганини қаёқдан билсин....

Дарвоқе, баъзи қитмир газеталарнинг саҳифаларида пайдо бўлиб қолган хабарларга қараганда, навбатдаги бу саккизинчи тур «ўйин» аввалгиларидан икки жиҳати билан фарқ қилади. Биринчи: Бузrugнинг халқ билан «дийдорлашуви» митинг тусини олиб, тўрт соатдан

кўпроққа чўзилиб, Лотин Америкасидаги «командос» дохийларнинг энг камида саккиз соатга чўзиладиган ваъз айтишига ўхшаб кетганмиш. Иккинчи: Бузруг тарки одат қилиб, бу сафар меҳри тушиб қолган бирор-бир норасидага Янги йил совғасини топширмади. Бунинг асосий сабаби - мамлакатга яна хавф солиб турган кризис; жаҳон бозорида нефтнинг нархи беқарорлашиб бо-раётгани ҳамда 2010 йилга мўлжалланган давлат бюджетининг камомади билан боғлиқ эмиш.

Ким, нима ёзса ёзар! Энг асосийси «Ҳалоскор» халққа ҳали учкур чавандозлигини, гаплари бурро, шашти баланд, кўп нарсалар ўз измида эканлигини маълум қилиб кўйди-ку! Шунинг ўзи катта гап!

Қарсақлар чалинсин, ҳа, яна бир давомли қарсақлар...

Яқинда Россия Бузругининг дунё узра бекиёс обрў-эътибор қозониб кетгани ҳақида шов-шувли хабар тарқалди, нима дейсан, у машҳури жаҳонликда учинчи ўринни эгаллабди. Бунга ҳатто ўша, бировларни кўролмайдиган ғаламис америкаликларнинг ўзи тан берибди.

Газета саҳифаларида «Ҳалоскор»нинг беозоргина қулиб турган суратлари **«Бу жилмайишни бутун дунё биллади»** деган ёзувлар билан пайдо бўла бошлади.

Шулар қатори бу «жилмайиш» **«Дунёда тенги йўқ қирғин қуроллари, йиртқич ҳайвонлар билан тушган сурат орқали янада бошқачароқ маъно касб этган бўларди»** деб «иғво» тарқатувчи матбуот органлари ҳам топилиб қолди.

«Ҳалоскоршунос» телевидениега эса худо берди. Асосан кўча ўсмирлари дидига мослиги, энг тўс-тўполонли «сахна»лари билан ажралиб турадиган ёшлар учун теледастур бошловчиси шавқ-завққа тўлиб, эълон қилмоқда:

– Ер юзи давлат арбоблари ичида машҳурлиги билан фахрли учинчи ўринда эканлиги тан олинган мамлакатимиз раҳбари бугун студиямизга ташриф буюрмоқда! Қарсақлар...

Бузруг камтарона **жилмайиш**, аскарона шашт-ли кадамлар билан шодумон ёш ялангларнинг ўйин-кулгуси, олқишлари остида «сахна»га кириб келади.

«Ура»лар қайта-қайта янгради ва унинг садолари бутун мамлакат узра жаранглади.

Нега янграмасин! Ахир, раҳнамоларининг мамлакат фаровонлиги, куч-қудрати йўлида қилаётган барча саъй-ҳаракатларини бутун жаҳон тан олмоқда! Унга ҳавас билан қарамоқда!... Ҳозирча машҳурликнинг **учинчи** ўринида экан, албатта биринчиликка эришиши муқаррар. Ана ундан кейин эса....

Ҳа, кейин «Ҳалоксор»нинг Кавказдаги энг ишонган феъл-атвори ўзига монанд «зурриёд»ларидан бири «туғишган ака» («Родной брат» - қайси она томонидан?) сининг дунё миқёсида обрўси ошиб кетганидан ўзини тутолмай, қонлари кўпириб кетди шекилли, Рейтер телеграф агентлигига берган интервьюси орқали Европа мамлакатлари ҳамда АҚШни огоҳлантириб **«Агар энди Россия билан ҳисоблашмасалар, бизда ғоят қудратли, умумжаҳон аҳамиятига молик, ер юзидаги ҳеч бир давлат раҳбари тенг келолмайдиган шундай сиёсатчи раҳнамо борки, уларни тўғри йўлга солиб қўйиши мумкин»** дея дағдаға қилди.

Яна бу «думбул даҳо» Россия билан «дўст бўлиш»дан бўйин товлаётган Грузия ва Украинага танклар кири-тиб, уларни **«тўғри йўлга солиб қўйиш»**дай Кремлнинг яширин режаларини қўллаб - қувватлашини ҳам айтиб юборди.

Чет эл матбуотида шов-шув бўлиб кетган унинг бу гаплари Москвани «ноқулай» аҳволга солиб қўйди.

Зудлик билан Россия ташқи ишлар Вазири Лавров:

– Тарқатилаётган бу хабарлар ғирт уйдирмадир. Биз Грузия ёки Украина ерларига бостириб киришни ҳаёлимизга ҳам келтираётганимиз йўқ, – деган расмий баёнотни эълон қилди.

Орадан кўп ўтмай Вазир айтган бу сўзларнинг миси чиқиб, салтанат тепасида ёлгончилик, алдоғ-у субутсизлик бобида **«ер юзидаги ҳеч бир давлат раҳбари тенг келолмайдиган»** кимсалар ўтиргани бутун дунёга маълум бўлиб қолди – рус ҳарбий кўшинлари танк ҳамда самолётлар билан мустақил Грузия давлати худудига бостириб кирди.

Навбатдаги босқин Украинага уюштирилмайди деб, ким кафолат бера олади...

Тиббиётчилар лаҳжасида «Автаназия» деган бедаво дард бор. Унга йўлиқиб, мислсиз азобларни бошидан кечираётган инсон ва ҳайвон ҳар нарсага тайёр бир ҳолатга келиб қолади. Кузатишлардан шу нарса маълум бўлганки, Иккинчи жаҳон уруши арафасида шу касалликка йўлиққанлар кўпайиб кетган.

Ҳозир хатарли Автаназия дунё ҳокимлигига ишқибоз айрим дохий ва дохийчалар орасида илдиз отиб бормаяптими!.. Дарвоқе, бу ерда гап ўзининг кутилмаган сўровнома - «янгилик»лари билан оғзига тушган «Форбс» журнали ва унинг таҳририяти томонидан ҳар йилнинг охирларида ўтказиладиган «Дунёнинг энг номдор кишилари» танлови ҳақида кетаётганини эслатиб ўтишга тўғри келади.

«Форбс» «машҳурлик»ка давогарлар рўйхатига ер юзида номи тез-тез қайтарилиб турадиган турли кимсаларни киритиб, уларнинг яхши томонлари ва қусурли «фаолиятлари» га ҳолисона баҳо беради.

Масалан, бу йилги «шоҳсупадан» ўрин эгаллаганлар ичида лотин америкалик ашаддий жиноятчи - наркабарон ХапкинГ Гусман, Шимолий корейликлар «дохий»си ҳам бор.

Фахрли бош ўринни эгаллаганлар ҳақида гапирадиган бўлсак, биринчиликка - АҚШ Президенти: **«Халқаро муносабатларда бир-бирини ҳурматлаш, ҳамма учун ягона қонун - тенг ҳуқуқлилиқ асосида музокара-**

лар олиб бориш, ер юзида осойишталик учун ўзаро ҳамкорлик ва ягона мақсад йўлида ҳаракат қилиш» дастури; иккинчи ўрин - Хитой давлат бошлиғига - «Мамлакатда саноат ишлаб чиқаришнинг кенг кўламли ривож, тараққиёт технологиясининг ҳар жабҳада ўсиб бораётгани, халқ турмуш тарзи яхшиланаётгани; учинчи ўрин - Россия раҳнамосига эса «бойларни қамаш, пулини тортиб олиб, қувғин қилиш; кўшни давлатга уруш очиб, унинг ерларини босиб олиш ҳамда мамлакатда коррупцияни ривожлантиришга қўшган хиссалари» учун берилганлиги ҳаммага маълум.

«**Жилмайиб**» туришида-ку, алғов-далғовли яна қандай режалар яшириниб ётганини ҳам «бутун дунё билади».

Фақат россияликлар ҳақиқатдан беҳабар, алдов ва ёлғонларга ишониб, қарсақ чалиш билан овора...

Бундай лўттибозликларга баъзан “ўртамиёналик” позициясида туришни афзал кўрадиган “АиФ” сингари матбуот органлари ҳам ўзларини тутолмай, муносабат билдириб кўядилар. Яқинда шу ҳафталик **“арзимас баҳоналарга тантана тусини бериб, халқни кулгили аҳволга солиб кўядиган ёлғон-яшиқлардан иборат ахмоқона телешовшувлар уюштиришнинг чегараси бўлиши керак, ахир!”** деб ёзгани бежиз бўлмади, чамамда...

Лекин олий даргоҳлар минбаридан туриб айтилаётган бузругча сиёсатнинг ўқ илдизи бўлмиш алдоқчилик ақидалари кимларни мот қилиб, кимларни оғиз очирмай кўяётгани ҳақида Москвадаги кўплаб ахборот органлари ҳамон зўраки мактанчоклик руҳидаги хабарларга авж бермокдалар.

Бир пайтлар советча курама «шовинистик» қарашлари билан тилга тушган Разилин деган кимса бўларди. У кўринишидан сипога ўхшарди. Бироқ, табиати ўзгача, «миллатпарастлик», «антиамерика» ғоялари миясини худди бедаво ўсмалар каби қоплаб олган, бир ташланса,

«рақиби»ни ямлаб-ютиб юборадиган важоҳати бор, ҳеч нарасдан тап тортмаслар тоифасидан эди.

Шу одам 2000 йил арафасидаги сайлов “жангоҳлари”да тўсатдан пайдо бўлиб, “Родина” деган миллатчи ёшлар ташаббус гуруҳининг раҳбари сифатида жонини жабборга бериб «хизмат» қилган, ўшандаёқ ўз касбига хос синчков Бузругнинг назарига тушганди. Энг аҳамиятлиси, у зарурат туғилиб қолган пайтда “урчи-тиб” “зурриёт” сифатида фойдаланса бўладиган ашаддий болшеvistик эътиқоднинг НКВД захирасидаги уруғлик ғумбагига ҳам ўхшарди.

Бундайлар, албатта, «Ҳалоскор»га ёқарди. Уни дарров бағрига олди. Ва НАТОнинг Брюсселдаги штабига «элчи» қилиб юборди.

Нима учун? Бу саволга жавоб беришдан аввал эсла-тиб ўтилган нашрларидан бири «АиФ» («Аргументы и факты») газетасида босилган каттагина бир мақола ҳақида мухтасар тўхталиб ўтишга тўғри келади. Чунки бу мақолада билиб-билмай (балки атайиндир) Кремл юргизаётган сиёсат холисликдан буткул йироқ эканлиги яна бир бор фош этилади.

Хуллас, газета вакилининг Брюсселда бўлиб, харбий альянс қароргоҳини айланиб, у ердан олган «таассурот-лари» мақтовли эмас.

Лекин мухбирнинг ўша ерда учратиб қолган Америка генерали билан қилган суҳбати одамда қизиқиш уйғотади.

Генерал чин дилдан, худо ҳаққи дея, Россиянинг беғараз дўсти эканлигини айтиб, айнан шундай дейди:

– **Ҳозир бутун дунёга терроризм балоси хавф солиб турибди. Америка бошига тушган 11 сентябр фожиаси ер юзининг хоҳлаган жойида яна қайтарилиши мумкин. Унинг устига, табиий офатларнинг йил сайин кўпайиб бораётгани ҳам одамни ташвишга солади. Демак, инсоният иккита йирик**

хавф билан рўбарў турибди. Унга қарши кураш учун буюқ давлатлар бирлашишлари лозим. Бесамар со-вурилаётган ҳарбий харажатлар терроризм балосига қарши ҳамда инсоният азият чекаётган табиий хавф-хатарларнинг олдини олишга қаратилмоғи керак. Шунинг учун Россия НАТО билан ҳамкорлик қилса, ҳеч нарса йўқотмайди, фақат фойда қилади. Халқаро микёсда обрўси янада ошади.

Мухбир генералнинг куйиниб айтган бу сўзларини шарҳлаб ўтирмайди. Унга жавоб тариқасида «Ҳалоскор»нинг салгина ўзига ёқмайдиган гапларни қайсарлик билан **«Бу Россия манфаатларига тўғри келмайди»** дея йўққа чиқарадиган сўзларини келтиради.

Бундан Россиянинг битта «манфаатдорлик» йўли бор, у ҳам бўлса, ер юзида доим қарама-қаршилик алангасини авж олдириб туриш деган маъно келиб чиқмайдими! Яна, Бузругнинг қонида доим бировларни зуғум билан бўйсундиришга қаратилган сезим кўпириб туради, дегани эмасми?!

Демак, НАТОни «эгаллаб» олган, бировларга ақл ўргатмоқчи бўлиб сафсата сотувчи Америка генералига ўхшаганлар «башарасига тушириб», овозини ўчириб турадиган, шартаки, ишончли кимса керак эди, «Ҳалоскор»га. Уни топди ҳам.

Бу кимса Брюсселга «элчи», тўғрироғи, «жанжалчи» бўлиб келган кундан бошлаб тўполонни авж олдириб юборди. Ўзининг антиғарб қарашларини очикдан-очик намоиш этиб, кучала еган жўжахўроздай ўнг келганга сапчийверди, ҳеч кимнинг юз-кўзига қарамай, буйдалаб, чанг солаверди. («Ташкилот»да ўтирганларнинг сабр-тоқатига тасанно, деб юборгинг келади.) Оқибатда бу даргоҳнинг катта минбари ҳамкорлик эмас, тўс-тўполон майдонига айланди. «Россия - НАТО ҳамдўстлиги» деган тушунча рақобат тусини олди.

Юзларида ҳар балога шай рақибдек доим қон кўпчиб турадиган бу жангари «сиёсатдон»нинг баланд майдонга чиқиб олиб, содир этаётган хурмача қилиқларидан, Кремлпараст матбуот салафлари шавқ-завққа тўлиб, «рус ватанпарварлиги»га хос фазилатлар излашади, «уюшган тўдалар альянси» устидан қозонаётган «ғалабалари»ни кўқларга кўтариб, матбуот саҳифаларида эълон қилишади: **«Разилин НАТОни бурчакка тиқиб кўйди...» «Америка элчиси зални ташлаб, жуфтақни ростлаб қолишга мажбур бўлди...»** ва ҳоказолар...

«Ҳалоскор» БМТдай Олий даргоҳга ёлгонни ямламай ютиш бўйича Гиннеслар китобига лойиқ («Ҳалоскор» билан айнан шу одамни АҚШнинг Бурлингтон шаҳрида қарийб 80 йилдан бери «фаолият» кўрсатиб келаётган «Уччига чиққан ёлгончилар клуби»га «фахрий аъзо» қилиб олингани ҳақида гап-сўзлар юрибди), зарур бўлса, эғнидаги қоп-қора либосини, халойиқ, бу оппоқ нарса, дея ишонтиришга уринаверадиган «ўз одами»ни ўтказиб кўйган. Бу жаноб, айниқса, Грузия билан боғлиқ воқеалар бўйича «куйиниб» шунақанги ваъз-хонлик қилдики, бирибир ҳеч ким ишонмади. Бирорта давлат вакили «гапинг тўғри» дея унинг ёнини олмади.

Бундан ғазаби жунбушга келган «Кремл додҳоси»нинг томоғи баттар қичиб, дунё ҳамжамияти мамлакатларининг нуфузли ташкилоти шаънига ҳам таҳдидли гаплар айтиб, ҳатто бу даргоҳни «Америка билан тил бириктирганлик»да айблади... Иложи бўлганда-ку, унинг олий минбарга чиқиб, нима десаларинг деявер, фақат мен ҳақман, дея пайтавасини байроқ қилиб кўтарган бўларди. (Ахир бир пайтлар бу ерда шунга ўхшаш, рус «характери»га хос бемаънилик намойиш этилганди-ку!)

Дарвоқе, «бизни ҳеч ким менсимай кўйди» дея зорланаверадиган Кремлдаги жаноблар ўз қилмишларини

оқлаш, ҳатто айбни бошқалар гарданига юклаб, сувдан қурук чиқиш учун нималар қилишмаяпти, нималар ўйлаб топишмаяпти, дейсиз. Лекин уйдирмаларининг бирин-кетин чуви чиқиб қолаётганидан уялишмайди ҳам.

Дастлаб Россияга қарши (?) грузинлар билан Америка батальони аскарлари жанг қилган, улар орасида «қора танлилар» ҳам бўлган дея, жаҳон афгор оммасини ишонтирмоқчи бўлди мустақил давлатнинг босиб олинган ҳудуди - Жанубий Осетиядаги Россия Бош ҳарбий штаб кўмондони ўринбосари генерал-полковник Наговицин... Сўнг «фош» этувчи далил-ашёлар кўлга киририлганлигини Москва телеканаллари орқали шундай баён қилди:

– Жанубий Осетиянинг қаттиқ жанглари олиб берилган Земо-Никози қишлоғидаги ярим вайрона бино ичидан, ҳар хил қоғозлар орасидан Америка фуқароси, ҳарбий учувчи Майкл Уайтга қарашли паспорт топилди. Албатта, Майклни излаб, кўлга туширолмадик. Лекин бизда унга қарашли паспортнинг кўчирма нусхаси бор. Бу одам Америка Ҳарбий десант кучлари сафида бўлиб, грузинларнинг махсус батальони аскарлари билан бирга бўлган. Мана, ҳеч ким инкор этолмайдиган факт! - генерал Уайтга қарашли паспорт нусхасини кўлида баланд кўтариб, намоиш эта бошлади.

Америка Грузиянинг Россияга қарши урушда қатнашганлигини тасдиқловчи бу «далил-ашё» ўша куниёк Кремл матбуот тизимлари орқали ер юзига жар солинди.

Бу «янгилик» «Ҳалоскор» учун айти мурда бўлди. Илкониётни кўлдан бой бермай қаҳр-ғазаб билан Америка Си-Эн-Эн телекомпаниясига интервью берди:

– ...**Ҳатто Совет Иттифоқи билан Қўшма Штатлар орасида совуқ уруш авж олиб турган пайтларда ҳам бизлар (?) ҳамиша фуқаролар (?) орасидаги қарама-қаршиликка, айтиқса ҳарбий зиддиятларга йўл**

қўймасликка ҳаракат қилиб келганмиз. Энди қўлимизда ҳарбий ҳаракатлар олиб борилаётган ҳудудда Қўшма Штатлар ҳарбийлари иштирок этганлиги ҳақида инкор этиб бўлмас далил ашёлар бор. Шундай экан, бу катта хатолик, хатарли сиёсат.. Бу ҳарбийлар ўз бошлиқларининг тўғридан-тўғри буйруқлари билангина бундай жанглarda иштирок этганликлари аниқ.

Шу ерда мустақил, жаҳон ҳамжимияти тан олган давлат-Грузия ҳудудига бостириб кирган Армия бўлинмасига тўғридан-тўғри буйруқ берган ким, деб сўраш лозимдир, балки!

Хуллас, Америкалик учувчи Майкл Уайт теваарагида кўтарилган шов-шувларга жавобан узоқ Вашингтондан жанг кетаётган Кавказ ерларида бизнинг ҳеч қандай аскарларимиз бўлмаган, бўлмайди ҳам, деган раддия тарқади.

Бу билан «ғаламис» америкаликлар ўз бошига янада кўпроқ радди бало тошлари отилишига сабабчи бўлдилар.

«Ҳалоскор» ўзининг асосий куралига айланиб қолган телевизор экранларида зудлик билан пайдо бўлди. «Океан ортидагилар»нинг яна бир бор шармандасини чиқарувчи «Баёнот» билан чиқди. Ва одати бўйича қўлларини муштга айлантириб, ишонч ва тантанали оҳангда шундай ибораларга урғу бериб, сўзига яқун ясади:

– **Одамни ҳайрон қолдирадиган томони шундаки, Америка раҳбарларининг ўзи, чап қўли билан ўнг қўли нима ишлар қилаётганидан буткул беҳабар! Шундай икки юзламачи, кўзингни бақрайтириб туриб алдайдиган одамларга ишонса бўладими!?**

«Шеф»нинг навбатдаги бу «Баёноти» ҳам «телематбуот» орқали роса ноғора қилиб чалинди.

Лекин чинданам ҳайрон қоларли томони шундаки, қайси аҳмоқ, ёнида паспорти бўлган аҳмоқни

уруш кетиб бораётган бошқа бир мамлакат ҳудудига бирор-бир аҳмоқона мақсад билан юборади, дея ҳеч бир аҳмоқ калласини ишлатиб кўрмади. Ҳатто бу «масалалар» бўйича пихи қайрилган «Ҳалоскор»нинг ўзи ҳам!

Арзонгаров шов-шувга ўч доводир-анқов «жарчилар» жазавага тушиб, «иккиюзламачи» Американинг астар-аврасини чиқариб, дўппослаб турганларида кутилмаганда... ўша Майкл Уайт чинданам, қачонлардир Балқонда бўлиб ўтган жанг амалиётларида АҚШнинг ҳарбий ҳаво кучларига қарашли махсус дивизияда учувчи бўлиб иштирок этгани, ҳозир эса Хитойда яшаётгани, уч йил аввал Москвага келганида Шереметьево аэропортида паспортини йўқотиб, бу ҳақда ўша заҳотиёқ Ички Ишлар бўлими ходимларига ёзма «Ариза» топширгани маълум бўлиб қолди...

Дунё сиёсатида шундай тамойил мавжуд: ҳамма ёққа овоза қилиб, бир давлат томонидан иккинчи давлат устига қўйилган «айблов» асосиз бўлиб чиқса, «тушунмовчилик»ка йўл қўйган мамлакат раҳбари «ракиб» олдида ўз хатосини тан олиб, мардларча кечирим сўрайди.

Бирок, «Ҳалоскор» кечирим сўраб, ўзи, қолаверса, «жонажон халқи» шаънини ерга урадиганлар тоифасидан эмас.

Дунё аҳли Америка ҳарбийларининг Грузиядаги жангларда иштирок этгани ҳақидаги хабарлар нотўғри бўлиб чиққанлигини яхши билади. Бирок, Россияликлар беҳабар. Шундоқ бўлгани яхши. «Ҳалоскор»га айнан мана шу керак!..

Фараз қилинг, нуфузли «Халқаро ПЭН клуб» Марказининг Россия бўлими раиси, таниқли адиб Андрей Битов айнан шундай дея илҳоми жўшиб, Россия халқига «Очиқ хат» ёзди:

«Саакашвили» режими томонидан Жанубий Осетияга қарши бошланган минтақавий босқинчилик

АҚШ ва унинг иттифоқчилари томонидан Россияга қарши бошланган, эълон қилинмаган урушдир. Россия АҚШнинг бутун дунёга ҳокимлик қилиш ва ўз «демократия»сини суқиштириш учун қиладиган барча уринишларига йўл қўймайди ва унинг олдига ғов бўладиган асосий кучлигича қолади.

Дунё аҳли! Ер юзидаги хурфикрли прогрессив инсоният! Курраи заминда тинчлик ва ҳақиқат барқарорлиги учун курашинг ва ўз инсоний қадриятларингизни химоя қилинг!»

Айнан Сталин даврига хос, Совет мафкурачилари томонидан адабиёт ва санъат аҳли «номидан» бутун Халққа, дунё пролетариатига ва барча прогрессив инсониятга қарата уюштириладиган Мурожаат «Хат»нинг ўзгинаси эмасми, бу!

«Мурожаат» Андрей Битов қатори Э.Бистрицкая, Ю.Башмет, В.Гергиев, Ф.Искандар имзоси билан Россиянинг кўплаб расмий матбуот саҳифаларида эълон қилинди. Телевизор «ўқиб», эшиттирди. Зудлик билан чет элларга тарқатилди! Кўриб қўйларинг, Кавказдаги сиёсатни кимлар қўллаб-қувватляпти, дегандай!

Бироқ, «Хат» анъанавий суратда Кремл ташвиқотчилари томонидан эмас, «Ҳалоскор»нинг зўраки, палағда сиёсатининг олди-кетига қарамай «тараннум» этиш ўчоғига айланиб қолган «Валдай»даги «қалам аҳли» томонидан тайёрлангани ва уни оммага етказишда «шеф»нинг шу даргоҳ минбаридан туриб, Ғарб журналистлари пешонасига чертгандай қилиб айтган чапанича ибораси бўйича **«Ҳеч қайси тешикка сиғмайдиган»** довдирона ёлгончиликка йўл қўйилганлиги дарровок маълум бўлиб қолди...

– Мен бу «Мурожаат - хат»ни матбуот саҳифаларида кўриб, ҳайрон бўлдим. Уни ёзмаганман. Ҳеч қандай имзо чекмаганман ҳам, - дея адиб А.Битов матбуотга интервью бераркан, қўшиб қўяди. - Номимдан ғайри

мақсадларда фойдаланишларига асло йўл қўймайман. Керак бўлса, менинг ўз шахсий фикрим, ўз сўзим бор!

Машхур ёзувчининг бу раддиясини унинг номидан «Хат» эълон қилган газеталардан бирортаси босиб чиқармади... Хатто оғзаки кечирим сўраб қўйишни ҳам лозим топмади...

Россия ва рус халқининг бахти шундаки, ҳар қандай вазиятда, Сталиндай шафқатсиз кушанданинг қонли чопқиси бутун мамлакат узра тинимсиз ишлаб турган пайтларда ҳам виждонини сотмаган, рост гапни баралла айта олган, ҳар хил мақомдаги палид диктаторлар ёлғон-яшиқ «халқпарварлик», сохта «бахт-саодат» шиори билан оммани подадай орқасидан эргаштириб юрган даврларда ҳам, бошларини кундага қўйиб бўлса-да, бор ҳақиқатни сўзлаб, ўз халқини ботиний эсанкирашдан уйғотган, хушёрликка чақирган виждони бутун зиёлилар, қалам аҳли топилган.

Ҳали ҳам Россияда А. Битов, О. Чайковская, А. Политковская, С. Ковалев каби кўпдан-кўп фидойилар мавжуд.

Улар қарийб 9 йилдан бери давом этиб келаётган Кремл сиёсатининг моҳияти алдов-ғирромликлардан иборатлигини халққа етказишдан чўчишмади.

Чунки **«Азалдан боши уруш-жанжаллардан чиқмай келаётган Россия яна бир бор «Молотов-Роббентроп пакти» тузилгандан бери дунё сиёсат майдонида пайдо бўлган бир сўзли, қайсар, ҳаммага хукмини ўтказишга ружу қўйган Мефистофель» («Новая жизнь». Москва)лар қўлига тушиб қолди.**

Мархума, оташин ва довьорак журналист Анна Политковская ўз вақтида ташвишланиб, шундай деб ёзганди: **«Уришқоқлик раҳбарларимизнинг касб-корига айланиб бормоқда. Ҳамма билан жанжаллашавериб, ёлғизланиб қолдик. Бу, албатта, мамлакатни ҳалокат чоҳи томон бошламоқда».**

Яқинда бу фикрни давом эттириб А.Политковскаянинг ҳамкасб - издоши Юлия Латинина шундай деб ёзди:

– Биз учун бутун дунё душман. Бирор дўстимиз қолдими, ўзи? Андорра, Эрондан ташқари...

Шу ерда Юлия хоним анча эҳтиросга берилиб, бироз ҳақиқатдан чекинган кўринади. Наҳотки у, Россия, хусусан Бузругнинг дўстлари бу томони Шарқ, у томони океан орти мамлакатларида анча-мунча эканлигидан, улар ичида «Хамас», «Ҳизбуллоҳ»чилар ҳатто нашаванд «Командос» ҳам борлигидан беҳабар бўлса!

Бор-йўғи бошланғич синф билимига эга Лотин Америкасидан янги чиққан бу "Командос" ҳақида қисқагина тўхталиб ўтишга тўғри келади. У ўз мамлакатидан «афюн етиштирувчиларга кенг йўл» шиори билан «кўпчилик меҳри»ни қозониб, "сайлов"да ютиб чиқди. Албатта Кремлнинг ишонган зурриёти, венесуэлалик Бош «Командос»нинг саъйи ҳаракати билан «халқдан чиққан» бу «даҳо»га «Ҳалоскор»нинг меҳри товланиб қолди. Ҳатто Кремлга чорлаб, катта зиёфат ҳам берди... Ана шу «чорлов»дан кейин «меҳмон» тушмагурнинг матбуот вакилларига қарата айтган энг «машҳур» сўзи қуйидагича бўлиб, бутун дунёга «жаранглаб» кетди: **«Ҳар куни афюндан отиб тураман. Мана, эллик ёшга яқинлашаётган бўлсам-да, ҳеч балога йўлиққанним йўқ. Соппа-соғман. Ҳатто президент бўлдим».**

Ана шундан кейин у Австриянинг Вена шаҳрида давом этаётган “Нашавандликка қарши Халқаро Конференция”да пайдо бўлиб, яна бир антика гап қилди; минбарга чиққач, кўлидаги наша баргини ғирт-ғирт чайнади-да, зални бошига кўтариб, бу “беозор” ўсимликка қарши курашни бас қилинлар дея, аюҳаннос солди.

Бундан шуни англаш мумкинки, бангибозлик ақидасига муккасидан кетган бу кимсани зимдан қўллаб-

кувватлаб турувчи хуфья “синдикат” гурухлари ҳам борга ўхшайди. Балки ўшалар инсониятни тубанлик қаърига тортаётган “XXI аср вабоси”га қарши ўтказилаётган анжуманга, унинг қатнашчилари устидан кулгандай кўлига афюн япроғини тутиб, шу “наркоркурьер”ни воиз вакил сифатида юборишгандир...

Яқинда матбуот орқали яна бир хабар тарқади. Москва бу наставанд жанобнинг хавфсизлиги, соғ-саломатлиги йўлида астойдил қайғуриб, унга 100 миллион доллар ҳажмида пул ажратибди. Бу маблағ янги «президент самолёти» сотиб олиш ҳамда «куролланиш»га ишлатилар экан.

– Кавказда авж олдирилган беш кунлик «ҳарбий ватанпарварлик» жазаваси мамлакатни ўттиз йил орқага суриб ташлади, - дея бор ҳақиқатни очик-ойдин айтди москвалик тележурналист ўз чиқишларидан бирида.

Албатта, айрим газета саҳифалари ва баъзи ахборот тизимлари орқали тарқалаётган бундай ошқора хабарлар, айниқса, Грузия билан боғлиқ воқеаларни «давлат манфаатларига путур етадиган» даражада талқин этаётганлар «шеф»нинг «эътибори»дан четда қолмас, аммо вақтинча арконни узун ташлаб қўйганди.

Ниҳоят, чилвир тортилиб, ўзига ҳаддан зиёд ишониб кетганлар «Валдай» марказига чақирилди.

«Ҳалоскор» улар билан юзма-юз гаплашди. Баъзи газета бошлиқларини пуйпалоғлаб олди-да, сўнг бор ғазабини «Эхо Москви» радиостанцияси бошлиғига соча бошлади. «Болам, сенга айтаман, келиним сен эшит» қабалида Венедиктовни роса тузлади. Охирида ғзаби кўзгаган чоғлар қайтариб турадиган «машҳур» ва маълум иборасини кўпчиликка эшитадиган қилиб такрорлади:

– Сиз ҳозирча душмансиз. Чидаса бўлади. Сотқин эмассиз. Сотқинларни нима кутишини яхши биласиз-а!

– Сўнг мушти билан столга урди-да, залда ўтирганларга ер остидан қаттиқ тикилиб, худди бир пайтлар подшо Николай Биринчи Пушкинга айтган тарихий иборани сал ўзгарган ҳолда. - «Энди мен сен(лар) учун Цензорман!» - деди.

Бу билан «Ҳалоскор» яна бир маротаба валиаҳд рутбаси билан Кремлдаги «ўз» ўрнига «вақтинча ворис» қилиб ўтқазиб қўйган шогирдининг яқинда Германияга ташриф чоғида оммавий ахборот вакилларига:

– Энди Россия демократик йўлдан боради. Сўз эркинлиги, инсон ҳақ-ҳуқуқлари душвор мамлакатлар қаторидан ўрин олади, - деб айтган, кўпчиликда енгиллик уйғотган гапларини кунпаякун қилиб ташлади.

Бу оммавий ахборот воситаларига қарши бошланган катағоннинг янги босқичи эди.

Дарвоқе, ҳозирча Москва осмонида ҳақиқатнинг ягона даракчиси бўлиб, парвоз қилиб юрган «Москва овози»нинг тақдирини номаълум бўлиб турибди.

Венедиктовдай машхур ва букилмас иродали журналист эса:

– Ҳали, «сотқин»га чиққаним йўқ. Лекин миллионлаб тингловчиларнинг севимли «ҳақиқат овози»га айланиб қолган бу даргоҳдан тирик чиқиб кетолсам, ҳаётимда эришган энг катта ютуғим бўларди, - дея интервью берди матбуот учун.

– Совет даврида ҳам ҳозирдагадай ижодкорлардан бунчалик ошқора, жисмонан ўч олишга ҳеч ким журъат этмаганди, - дейди радиостанциянинг ижодий ходимларидан бири интернет орқали тарқатилган хабарда.

Ҳа, Россия устига 37- йилларнинг рутубатли даврларини эслатувчи машъум қоронғилик ёпирилиб келаётганга ўхшайди.

Психологлар оммавий митингларда кўпчилик руҳига таъсир этиш ўта «самарали» кечишини исботлаган-

лар. Бунга қадим Юнонистон, ўттизинчи йиллардаги Германия ҳамда ҳозирги Лотин Америкасидаги «халқ йиғинлари» мисол бўла олади.

Фақат ҳаммаси маърузачининг «ишонтира олиш» маҳоратига боғлиқ экан... Маҳоратни-ку, «Халоскор»дан худо қисмаган. Унинг учун стадионларни банд этиб, миллионлаб фуқароларнинг вақтини бесамар совиришга ҳожат йўқ. Юқорида эслатиб ўтилганидек, истаган пайтда, истаганча оломонни рўпарасида муҳайё қиладиган тараққиётининг беминнат мўъжизаси - «руслар ихтиро этган» телевидение хизматига шай. (Дарвоқе, энди бу ёғига патефон, телефонни ҳам россияликлар ўйлаб топшимаганмикан? Бу ҳақда ҳам бир ўйлаб кўриш керак...)

Хуллас, шунча йиллар давомида Бузруг ўзининг «усти ялтироқ, ичи қалтироқ» кашфиётларини энг бозори чакқон «Россия шон-шуҳратини жаҳон миқёсида кўтариш» шиори остида миллионлаб оддий фуқаролар миясига қуйиб келмоқда.

Бунга «томошабин» раият чиппа-чин ишонади. Ва Албатта «ўтмиш» (Елцин даври) билан ҳозирни таққослаб кўради. «Яхши яшаяпмиз» дейди. Ваҳоланки, на нефть, на газ бойликларига эга Болтиқбўйи республикалари, Польша, Болгария, Венгрия, Руминия каби давлатлар ички маҳсулот ишлаб чиқариш бўйича аллақачон тараққий этган мамлакатларга етиб, ҳатто улардан ўзиб кетганликлари ҳақида ҳеч нарса билмайди. Ой сайин хазинасига миллиардлаб жарак-жарак «ёкилғи долларлари» ёғилиб турадиган Россия эса ички маҳсулот ишлаб чиқариш суръати бўйича “кичик ука”лар – МДҲ мамлакатлари орасида ҳам энг пастки ўринда эканлиги кўпчиликка маълум эмас.

Яқинда Россия бўйича тадқиқот ишлари олиб борган БМТнинг нуфузли комиссия таҳлилчилари бу мамлакат

ҳозирги пайт (2010)да бир нечта зарур кўрсаткичлар бўйича ривожланаётган давлатлардан ҳам анча орқада эканлигини эълон қилдилар. Чунончи: инсон ақл-заковати чегараланганлиги, глобаллашув даврига хос рақобатбардошликка тайёр эмаслиги, иқтисодий эркинликнинг йўқлиги, давлат системаси бир гуруҳ нопок кишилар қўлига тушиб қолганлиги билан... Африканинг “ўртаҳол” давлатлари қаторида экан...

Бузrugчи маддохлар тинимсиз бонг ураётган халқ фаровонлиги, қўлга киритилаётган “иқтисодий юксалиш”лар билан яқиндан танишган Халқаро Банкнинг нуфузли мутасаддилари эса давлат бошқарувида салгина бўлса ҳам ўзгариш томон қадам қўйилмаганлиги, Россия ҳамон (ҳалоскорона) “мутлоқ монархия” исканжасида эканлигининг гувоҳи бўлдилар.

Бунинг сабаблари нимада, деган саволга Москвадаги «Бозор муносабатлари институти» директори, молия масалалари бўйича йирик мутахассис, академик Николай Петраков шундай жавоб беради:

– Ҳозир оғир саноатнинг бекаму-кўст ишлаб турган тизимлари фақат ҳарбий заводлар ва бор диққат-эътибор қуролланиш ҳамда қурол ишлаб чиқаришга қаратилгани, арзонгаров қилиб «чет»га сотилаётганидадир.

Бу гаплар бежиз айтилаётгани йўқ. Энг ёмони «арзонгаров» қуролларнинг бир қисми ашаддий террорист гуруҳлар қўлида пайдо бўлиб қолаётганидир.

Нима учун «Ислом жиҳодчилари» уя куриб олган Афғонистонда, Америка бошчилигидаги Халқаро ҳарбий кучлар «Толибон»ларнинг «қакшатгич зарба»сига учраётгани, ҳатто «енгилиб бораётгани» хусусида Россия матбуотида кўтаринки руҳ билан «башорат» қилувчилар кўпайиб кетди... Шу тоифадаги кишиларга ҳомийлик қилаётганларнинг асл мақсади нималардан иборат эканлиги ҳақида тўхталиб ўтгандик.

Энди коса тагидаги ним косага ўхшаш бу кабиҳ ниятлар замирига кенгроқ ойдинлик киритиш лозимга ўхшайди.

Бунинг учун китоб бошроғида номи зикр қилиб ўтилган собиқ қочоқ «рахнамо»нинг кенг қамровли интервьюсига яна бир сидра кўз ташлаб чиқишнинг ўзи кифоя. Чунки унда «Ўрта Осиё халқлари тақдири»дан ташқари Афғонистондаги «Толибон» жангариларининг «ғалабали келажаги» ҳақида ҳам анча-мунча сафсата сотилган.

Аввало, кўп миллион нусхада чоп этиладиган газета саҳифасининг қоқ ўртасини эгаллаган кино-афишасига ўхшаш улкан сарлавҳа - «Жиҳод аломатлари» ярк этиб кўзга ташланиши билан киши диққатини дарров ўзига тортади. Шу ёзув олдига чиқариб, кўлидаги автомат қуроли билан мардона нигоҳларини тикиб турган саллали «Жиҳодчи» йигит (негадир кўзлари мовий) нинг жанговар ҳолатдаги рангли фотосурати берилган. Орқароқда, сарлавҳанинг нариги томонида эса, абгор бир ҳолатда бошларини қуйи солганча АҚШ байроғи ёпилган товутни кўтариб кетаётган «янки»лар тасвири.... Бундан узоқ уруш йилларида урф бўлган «Ватан хавф остида, кўлингга қурол ол!» деган чакирикни англаш қийин эмас! Ва беихтиёр одам хаёлидан «Ким «девор»га ўхшатиб ёзилган сарлавҳанинг қайси тарафида турибди?» деган савол кўндаланг бўлиши табиий.

Дарвоқе, «Ака»хоннинг залворли интервьюсида «жиҳод» яъни «қасос аломатлари» муқаррарлашиб бораётгани таъкидланиб **«Америкаликлар (фақат уларми?) Афғонистонда енгилдилар. Энди бу тупроқни ташлаб чиқиб кетишлари керак!»** деган талаб очикдан-очик ўртага ташланади.

Хўш, ундан кейин-чи?! Бу саволга газета «меҳмони» яна башоратгўйлик билан куйидаги жавобни қайтаради: **«Афғонларни ҳеч ким енголмаган. Енголмайди ҳам! «Толибон»лар давлат тепасига келиши муқаррар!»**.

Наҳотки, номи «Жаҳоншумул» мавқега эга олим (жаноб бундан ғурурланишини алоҳида таъкидлаб, қайсидир япон олими билан «ҳамкорлик» қилаётганини айтади) ҳисобланувчи бу кишининг кўзига ҳамма афғон халқи «Толибон» бўлиб кўринса! Наҳотки, ҳатто Аллоҳнинг муқаддас даргоҳи – масжидларга бостириб кириб, юзлаб мусулмонларнинг қонини тўкаётган, гаровга олаётган, шу билан бутун башариятни Ўрта аср жаҳаннам қоронғулигига тортиш йўлида куфрона қабиҳликлар қилишдан тоймаётган бу муртадларни ер юзи аҳли лаънатлаб турса-ю, XXI асрнинг бу зиёлиси улар «ғалаба»си учун ҳайбаракаллачилик қилса!

Аслида, унга ҳам қийин - кимнинг тиззасида ўтирган бўлса - ўшанинг «қўшиғи»ни айтишга мажбур, бечора.

Бироқ ҳар қандай «ҳиргойи»да ҳам мантиқ бўлиши керак.

«Кароматчи»нинг сўзларига қараганда, «Толибон» чилар Афғонистонда ҳукмронликни қўлга олгач, Ўрта Осиёда, асосан Фарғона водийси минтақасида «Халифат» режимини ўрнатиш ҳаракатини бошлайди. **«Бу хатарга қарши туришнинг бирдан-бир йўли - Россия етакчилигида (интервьюда алоҳида таъкидланганидек, «шахсан ўзининг ташаббуси билан») тузилган Ўзаро Ҳавфсизликни таъминлаш Шартномаси (ОДКБ)га бир тан, бир жон бўлиб бирлашиш»** экан.

Шу ерда «душман» йўқ бўлса, яратиб, сўнг унга қарши курашиш кимларнинг сиёсати эканлиги билиниб қолмаяптими?

Жаноб «Ягона Ҳалоскоримиз - Россия» дея «қўшиқ»ни янада баландроқ пардада авжга чиқариб, бутун минтақа халқлари учун «кафилоталик» масъулиятини гарданига олади, янгича «учинчи босқин бўйинтуруғи»ни ҳамманинг елкасига илмоқчи бўлади. Жумладан, **«Россия колониализмини Ғарб колониализмига тенглаштириб бўлмайди.**

Ғарблилар ўзлари босиб олган ерлардан барча бойликларни ўмариб кетганлар.... Ваҳоланки, Россия ўз бойликларини ташиб келтирган» дейди...

Ана холос, «бешафқат феодализм» чангалида ётган ўртаосиёликлар ўша пайтлар ғарибу нотавон экан-у, уларни бой-бадавлат Россия босиб олиб, боқиб, тарбиялаб «одам» қипти-да!... Бу иддаодан ўтган асрнинг саксонинчи йилларидаги пешонамизга босилган «текинхўр», «боқиманда» деган иснодлик ҳақоратининг бадбўй ҳиди анқимаяптимиқан?!...

Нахот, бу жаноб «Колониализм - босиб, бўйсиндириш», бошқачароқ қилиб айтганда, «босқинчилик» эканлигини тушуниб етмаса! Ахир, «босқинчи» ҳам «ўғри» дегандай гап-ку! Қайси галварс «босқинчи - колониализатор» бирор бойликни қўлга киритиб, бошқалар устидан ҳукмронлик қилиш пайдан бўлмаса, ўзга юртга қурол кўтариб келади, бегуноҳ минглаб одамлар конини дарё қилиб оқизади?

Бу жаноб ўз интервьюсининг маълум қисми орқали Афғонистондаги қайсидир шаҳарда яшаб ўтган 1-2 «билмидон» номини мисол келтиради-ю, қадим-қадимдан дунё аҳли диққатини ўзига жалб этиб келган Ўрта Осиё, хусусан кўҳна ўзбек заминидан етишиб чиққан кўпдан-кўп буюк алломалар ҳақида лом-мим демайди.

Гўё «феодализмнинг мудҳиш исканжасида ётган» бу минтақада фақат илмсиз, маърифат нималигини билмаган гумроҳлар яшаган, холос, деган таассурот қолади унинг сўзларини ўқиган ҳар бир одам тушунчасида.

Ваҳоланки, ўтмиш - тарихдан оз-моз укуви бор, саводсизлик ботқоғига ботиб улгурмаган ҳар қандай ақли расо киши IX асрдаёқ алгебра асосчиси бўлиб танилган Муҳаммад ал-Хоразмий; X асрда Аристотел асарларини ўрганиб, мукаммал шарҳлар ёзган, ўз замонасининг буюк уламси деб тан олинган Фаробий, XI асрда

Ҳиндистон ҳақида шу мамлакатнинг жуғрофий жойлашиши, табиати, одамлар турмуш тарзи ва қадим ўтмиши ҳақида биринчилардан бўлиб, йирик асар яратган Беруний, жаҳон медецина фани намоёндаларидан бири Ибн Сино, буюк математик ал Хоразмий, астрономия фани асосчиси Улуғбеклар шу замин фарзандлари эканлигини яхши билади-ю, наҳот XX-XXI аср олими мақомидаги бу кимса беҳабар бўлса! Яна, Ўрта Осиёда «Россия колониализми туфайли Ренессанс даври бошланган»дан сўнггина мана **мендай** «аллома» етишиб чиқди деб, даво килишдан уялмаса!

Жаноб айнан уйдирма, минтақамиз халқлари шаънини таҳқирловчи ғирт тухматдан иборат даъволарга ҳақиқат тусини бермоқчи бўлиб, шу қадимий заминдаги барча туркий қавмлар бирдамлиги учун курашиб, армонли орзулар билан яшаб ўтган, буюк аллома Чингиз Айтматовнинг муборак номини ҳам тилга олишдан тоймайди, ўзига ўхшаш маддохлар қаторига қўшмоқчи бўлади. Ваҳоланки, Чингиз оға интервьючи кўкларга кўтариб мақтаётган «Советлар» деган мамлакатни «Улкан жиннихона» деб таърифлаган ҳамда Марказий Осиёда ҳақиқий Ренессанс Даври зўбеклар заминидан бошланганлигини таъкидлаб «Ўзбекистон – бизнинг юзимиз, айтар сўзимиз» деган сўзларни унитган бўлса! Бундан жанобнинг хабари йўқ шекилли...

Аввало, бир пайтлар «Уламо сиёсатчи», «маърифатли демократ»лиги билан тилга тушган бу одамнинг кутилмаганда чархпалак тескари томон айланиб, Шўролар даврини қўмсовчи ашаддий тарғиботчи бўлиб қолганлиги ҳайратланарлидир.

У ўзини «мудҳиш исканжа» дан халос этиб «Олим-одам» қилиб вояга етказгани учун ҳамду санолар айтаётган тузум миллионлаб бегуноҳ авом, миллатнинг гули бўлган минглаб аҳли дониш кишилар бошига солинган қатлиомлар пойде-

ворига қурилмаганмиди? Бу қабоҳат пойдевори ҳалигача зирқироқ азоби билан шахид кетганлар қони оқиб, халқоб бўлиб ётганидан беҳабарми, бу маддох!....

Яна у кўкларга кўтариб мақтаётган “қизил колониализм” ўзининг дастлабки 5–6 йиллик одамқушандалик даври мобайнида шу кўҳна замин аҳолиси – миллионлаб ўзбек, туркман, қирғиз, тожиклар бошига солинган қирғинбаротларни қўятурайлик, биргина тўрт миллион юз минг нуфузга эга бўлган қозоқ қардошларимиздан икки миллион икки юз минги таъқиб ва очликдан қирилиб кетишига жавобгар эканлигидан хабари бормикан?..

Ўрта Осиёни «колониаллаштирган»лар бизга нисбатан шу даражада инсонпарвар, меҳр-оқибатли ҳамда қўллари очик - ўзлари емай, едирадиган саховатпеша эдиларми? Йўқ, албатта!

Улар томонидан бу ҳудудда бутунлай бунинг акси-мунофиқона ишлар амалга оширилганлиги сиёҳи қуриб улгурмаган тарих саҳифаларидан маълумку!

Қозоғистоннинг бепоён сарҳадларида эмин-эркин яшаб, чорвадорлик қилиб юрган маҳаллий аҳолини ҳеч қандай огоҳлантиришсиз, хуфья равишда ўтказилган ядровий қуроллар синови, шу «синовлар» таъсирида ўз қиёфасини йўқотиб, майиб-мажруҳ бўлган, азоб-укубатларга дучор этилган минглаб ёшу-қари, хотин-халажлар сурати чет эл матбуоти саҳифаларида босилиб чиққанидан беҳабарми, бу кимса!

Олжас Сулаймон, Мухтор Шахановларнинг матбуотда бонг уриб чиқишларини унутдими?

Миллионлаб тирик мавжудотни арзимас дақиқалар ичида қийноқларга солиб, жаҳаннам ўтида қовурадиган, Россиянинг турли «махфий» лабораторияларида яратилган бактериалогик ҳамда кимёвий қуролларни бизга келтириб, Орол денгизи (ичкараси)да йиллар давомида «синов» ўтказишдан кўзланган мақсад нима бўлган?

Бу «тажриба»ларга «яроқли» жойлар ҳали одам қадами етмаган бепоён рус мамлакатининг чеку чегараси йўқ сарҳадларидан топилмасмиди?

Нима учун бу энг хатарли курулларнинг «тажриба майдони» қилиб, Ўрта Осиё танланди?

Яна бизга нималар «ташиб келтиришган?»

Кўп миллион аҳолини пойтахт Тошкентнинг шундоқ ёнидаги Чирчиқ шаҳрига туташ Ҳайдарали қишлоғининг «Ёвчиққан» қирлари ёнбошига ўттиз йил мобайнида Россиянинг Челябинск каби кўплаб шаҳарларидаги ҳарбий саноат корхоналари, атом реакторларининг «чиқинди»лари - радиоактив моддалар жойлаштирилган ўн минглаб пўлат баллон идишлар келтириб, «Ҳарбий сир» ниқоби остида ими-жимиди кўмиб келингани-чи?..

Яхши ҳам, айна ўша пайтлар «Ошкоралик» шабадалари эсиб, каминани кўпдан бери қийнаб келаётган бу жинояткорона «сир» «Шаҳарга бомба керакми?», «Ёвчиққан»да нима гап?» («Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси 1989 йил, декабр 3049-3050 сонлар) мақолалари орқали элга ошкор қилинди... Шундан кейин кўп шов-шувлар кўтарилиб, узоқ йиллар давомида бизга ташиб келтирилаётган «ажал контейнерлари»нинг йўли тўсилди.

Тўғри, мустақилликдан сўнг «Ёвчиққан»да хатар олдини оладиган анча-мунча ишлар қилиниб, ерости мустаҳкам шахталар яратилди. Бироқ «саҳоватпеша» Совет «колонизаторлари» ўз ерларига раво кўрмай, бизга жўнатган бу тилсиз ёв бир кунмас-бир кун бош кўтариб қолмайди, деб ким қафолат беради? Бизни шундай хатарли вазиятга рўбарў қилганларни қайси тил билан яхши ниятли кишилар, деб аташ мумкин?! «Ёвчиққан»даги «чиқиндилар» миллионлаб одамлар ҳаёти, яқин атрофдаги жамийки жонзотга қай даражада офат эканлигини тасаввур этиш учун яқинда немис «The Local» нашри-

да эълон қилинган бир мақолани мисол келтиришнинг ўзи кифоя. Унда Германиянинг саноатлашган ўртамиёна Ассе шахри ёнидаги қарийб 126 минг дона радиацион «чиқинди» баллонлари сақланадиган ер ости омборхонада фавкулотда хавфли вазият юзага келгани... шундан сўнг «чиқиндилар»ни зудлик билан хатарсизроқ жойга олиб чиқиш зарурати туғилиб, бунинг учун давлат хисобидан 25 миллиард Евро ажратилгани ҳақида ёзилган.

Энди интервьюда ҳеч бўлмаса инсоф юзасидан эслаб ўтилмаган фақатгина бизлардан «ташиб» (тўғрироғи «ўмариб») кетилган бойликлар ҳақида икки оғиз сўз айтиш жоиздир. Москванинг кўпдан-кўп биноларига, метроларидан тортиб йўл-йўлакларига жило бериб турган қанчадан-қанча гранит тошлар ҳақида гапирмай кўя қолай. Миллионлаб тонна пахтамиз, мева-чеваларчи... Россиянинг ўзида тўлиб-тошиб ётганига қарамай (ўз келажакларини ўйлашган албатта!), ичига енгил машина бемалол сиғадиган 1020 мм.ли пўлат қувурни Бухородан Урал шахар-қишлоқпаригача тортиб, узоқ йиллар давомида энг зарур стратегик бойлигимиз бўлган бир неча юз миллиард м³ газимизни «ўмариб» кетишни ўйлаган-у, унинг ўрнида «бўшаб» қолган, йиллар ўтиб мисли кўрилмаган тектоник ҳалокатга сабаб бўлувчи жуда катта ер ости ўпқонларини зарурий талаб нуқгаи назардан сув ёки бошқа ташқи жисмлар билан тўлдириб кўйишга келганда кўл силтаганларни қандай қилиб бизга - Ўрта Осиёга рўшнолик ҳадея этганлар, деб аташ мумкин?..

Қанчалиги ўша пайтлардаги махаллий раҳбарлардан ҳам хуфья тугилиб, иложи борича тезроқ ва кўпроқ миқдорда «ўмариб» кетилган минглаб тонна олтинларимизчи!..

Энди, шу ерда, бобомиз Амир Темурнинг Самарқанддаги мақбараси билан боғлиқ бир воқеани эслаб ўтишга тўғри келади.

Маълумки, конларимиздан қазиб олинаётган олтинлар камлик қилгандай буюк саркарда ва давлат арбоби мавзолейи пештоқларини безаган олтин суви юритилган кошинларга ҳам кўз олайтирадилар. Тилла қириб олинади.

Вақт ўтиб, мақбарани таъмирлаш ишларини бошлаш зарурати туғилади. Ахир Самарқандга чет эллардан минг-минглаб туристлар келиб турибди. Улардан Москвадаги «Марказий ғазна»га тушаётган соф валюта ҳам йилдан-йилга ошиб бормоқда. Шундай экан, сайёҳларни янада кўпроқ жалб этиш лозим.

Мавзолейнинг ички безакларини аввалги асл ҳолатига келтириш учун Москвадан бир ярим кило тилла сўралади. Ва қатъий рад жавоби олинади.

Яна аниқ маълумотларга қараганда, Ўзбекистонда 1930-йилгача расман рўйхатга олинган ўттиз беш мингта тарихий-маданий ёдгорликлардан Ўзбекистон мустақилликка эришгунга қадар уч ярим мингтаси қолган холос. Бошқаларини «Совет ренессанси» даврида бузиб, йўқ қилиб юборилган.

Эй, жаноб, Сиз мақтаб оёғига бош ураётган, 70 йил давомида фақат талончилардай бор-будимизни шилиб кетаверган-у Амир Темур мақбараси тугул, биттагина Бибиҳоним иншоотини тиклаб, сал эпақага келтириб қўйишни уудалай олмаган Совет даврини қандай қилиб «Ренессанс» деб аташ мумкин! - дегинг келмайдими!

Мен ўз соҳам тақазоси юзасидан ўша Совет «Ренессанси» даврида бу ерда жуда кўп марта бўлганман. Қачонлардир коммунал хўжалик идораси томонидан бошпана сифатида берилган хужраларда бу муқаддас жойнинг фарқига ҳам бормайдиган, теварак-атрофни ахлатхонага айланттириб юборган кишилар яшаётганини, ҳатто бир марта кичик қўрачада чўчка боқилаётганини, муқаддас китобимиз «Қуръон» қўйиладиган мрамар шоҳсупа атрофида эчки болалари кумалоқлаб юрганининг гувоҳи бўлганман. Қаний-

ди энди, бу иснодли манзаранинг шоҳиди ёлғизгина ўзим бўлсайдим... Ёнимда чет эллик меҳмонлар ҳам бор эди...

Қандай қарахтлик «давр»лари эканки, биз буларга ўта бефарқ, оддий ҳодиса сифатида қараганмиз ва ўзимизда кўникма ҳосил қилганмиз.

Ҳозир ўша «давр»ни эслаш қанчалик оғир!

Ўша «давр»ни қўмсаётганлар иддаоларини эшитиш ундан-да, оғир!

Ҳа, у «давр» - «нон-чой бемалол, серобчилик» эди. Ҳозир-чи, очдан ким ўляпти?

Лекин маънавий, ахлоқий ўлим - бу миллатнинг ҳалокати билан баробарлигини бизларга узокдан туриб тош отаётган «олим»лик рутбасига эга «Ака»хон тушуниб етмаётган бўлса, не ажаб!

Дарвоқе, шу кеча-кундузда Ўрта Осиёни «феодализмнинг қора, мудҳиш даври»га тушиб қолишидан хавфсиз раб, кечалари уйқуси қочиб, даҳшатли тушлардан ороми бузилган собиқ элатдошимиз сал ўзига келиб олиши учун ҳеч бўлмаса Самарқандга ташриф буюриб, муаззам Бибихоним масжиди атрофини, кўрк ва жилолар билан бутунлай қайтадан туғилган Самарқандни зиёрат этишини маслаҳат берардик... Зора ана ўшанда ким кимларни боққани-ю, арзимас йиллар ичида кимлар нималарга қодир эканлигини кўриб, кўр кўзи сал очилган бўлармиди...

Яна, бу «башоратгўй»нинг ўзи ва унинг «ҳомий»лари билиб қўйиши керакки, агар орзу қилаётганларидек жангарилар «ғалаба» қозонса, уларнинг «қўшиқ»лари бошқачароқ бўлиши мумкин! Ҳеч кимни аяб ўтиришмайди. Қўлларига қурол тутганларни ҳам...

Буни 90 нчи йиллар «тажрибаси» исботлаб турибди.

ЗЎРАКИ МАНМАНЛИК ОҚИБАТЛАРИ

Энди, Бузругнинг дастлабки гулдурос ном қозона бошлаган даврларига яна бир бор назар ташлайдиган бўлсак, чинданам кетма-кет омадли ўша йиллар унинг обрўйига обрў қўшди, аввал назар-писанд қилмаганлар «ҳисоблашиб» муомалага киришадиган бўлди.

Бу «ҳисоблашиш» натижасида дунёнинг жуда кўпчилик мамлакатлари Россия билан терс бўлиб, тўнини тескари кийиб олгани ҳам рост.

Аммо, Бузруг улар билан ҳамон теппа-тенг тепкилашиб турибди. Шунинг ўзи ҳам обрў эмасми!

Буни АҚШ Гарвард университети профессори, Россия бўйича йирик мутахассис жаноб Ричард Пайпс ўзича тушуниб, шундай шархлайди;

– Россия буюк давлат мақомига эришиш учун бошқалар билан қарама-қарши йўл тутиши Кремлдаги ҳозирги сиёсатдонларнинг асосий йўли бўлиб қолди. Бу мамлакат аслида на иқтисодий, на ҳарбий қудрат жиҳатидан Буюк давлат бўла олади. Шунга қарамай, АҚШ бошлиқ Ғарб давлатларига нисбатан доим душманлик кайфиятини сақлаб туриш билан жаҳон афгор оммаси олдида гўё ўз куч-қудратини намойиш этишга ҳаракат қилади.

Икки мингинчи йиллардан бошлаб амалга ошириб келинаётган Советлардан мерос бу сиёсат қанчалик бе-маъни, ҳалокатли эканлиги ҳақида Москвада нашр этиладиган «Мир новостей» газетаси шундай деб ёзди:

«Америка бизга ёқадими-йўқми, барибир дунё миқёсидаги энг қудратли, иқтисодий, ҳам ҳарбий салоҳияти ўта юқори мамлакатдир. У билан рақобатлашиб яшаш, жинояткорона калтабинликдан бошқа нарса эмас!»

Бирок, «Ҳалоскор»га ақл ўргатишнинг ҳожати йўқ. Ўз билганидан қолмайди. Мана, кейинги йилларда нефть нархи пасайиб, анча-мунча йўқотишларга йўлиққан

бўлса ҳамки, шаштидан тушгани йўқ. Қайсарона бир сўзлик – у, “дала командири”га хос ҳарбийча зуғум билан ҳамон юргизиб келаётган сиёсатнинг хунук оқибатлари бўлмиш - иқтисодий, маънавий таназзуллар; давлат обрўсини дунё олдида ерга ураётган субутсизликлар; мамлакатда авж олиб бораётган миллатлараро то-тувсизлик; Кавказ минтақасида фуқаролар урушини эслатувчи жангу жадаллар ҳамон тинмаётганини мутлоқ тан олгуси келмайди. “Худди шундоқ бўлиши керак. Бу – мен ўйлаган, хоҳлаган йўриқдир” дегандай, ҳеч иккиланмасдан гапираверади.

Бир пайтлар жаҳон шеърият осмонидаги ёрқин юлдузлардан бири, буюк Пушкин ўз ижод маҳсулидан кўнгли тўлса, шавқ - завқини яширолмай “Айда Пушкин, айда сукин синь” деб юборгани каби, Бузруг ҳам “рахнамолик” фаолиятидан ўз ҳаяжонини босолмай, газеталарга “камтарона” интервьюлар бериб юборади;

– Кейинги ўн йиллик фаолиятим мобайнида тузган ҳамма режаларим тўғри. Ва тўғри амалга оширилди, оширилмоқда. Келажақда ҳам шу тахлитда давом этади. (“Коммерсант”).

Янада юксак парвозларга ишонч ва умиднинг пойдорлигига тасанно! “Айда Бузруг, айда...ей...”

Аммо унинг “доҳиёна” режалари асосида “Йўлтўсарларга ўхшаб, кўча безориларига хос” тартибда юргизаётган сиёсати жамият вужудининг каттагина қисмини қарахт, шол аҳволга келтириб қўйгани юқорида таъкидлаб ўтилган қатор соҳалар бўйича ўпирилишлардан маълум. Шулардан “тўғри режа”нинг яна бир касри ҳақида тўхталиб ўтишга тўғри келади; ҳар қандай давлатнинг нуфузи узоқ – яқин мамлакатлар билан ўзаро яхши алоқалар, айниқса, савдо – сотик кўламининг қай даражада эканлиги билан белгиланади.

Яқинда Халқаро GlodeScan эксперт гуруҳи ер юзидаги 183 мамлакат орасида шу соҳа бўйича рейтинг ўтказди. Шу рейтингга кўра Бузруг одатдагидай **“дунёнинг энг илғор мамлакатлари сафига чиқиб оламиз, ҳатто улардан ўзиб кетамиз”** дея чарчамаётган бир пайтда Россия кўрсаткичнинг энг охирида турган Уганда давлатидан олдинги “182” ўринда эканлиги маълум бўлиб қолди.

“Айда...” дейишга тил айланмайди...

Мегаломаньяк деб аталувчи, ўзини ҳаммадан ақллироқ, доно қилиб кўрсатишга ружу қўйишдай рухий ҳасталикка дуче Муссолини чалинган экан. Ҳозир XXI асрга келиб, шу касаллик бизда пайдо бўлиб қолмаяптими дея, хавотирли саволни ўртага қўяди рус журналистларидан бири.

Дарвоқе, Бузруг Россия бошидан кечираётган барча муваффақиятсизликларга Америка айбдор деб биледи. Шу мамлакат томонидан атайин уюштирилган вальюта тақчиллигининг асоратидир деб, эълон қилди ҳам.

Айнан шу «тақчиллик»ка жавобан қўшимча сиёсий ютуқларни қўлга киритиб қолиш илинжида «газ тақчиллиги»ни ўйлаб топиб, барча орзу-умидлари чилпарчин бўлганини ҳамон тан олгиси келмайди.

Бузругнинг бугунги вазоҳати бошқача. Одати бўйича қўлларини столга уриб, тўғрироғи, қаршисида тизилиб ўтирган бир гуруҳ казо-казо банкирлар бошига муштлагандай жаҳл билан гапирмоқда:

– Баъзи банклар ва уларнинг бошлиқлари давлат томонидан зарур соҳаларга сарфлаш учун ўтказилган пул – маблағларни чет элларга чиқариб, мамлакат молиявий тизимига мислсиз зиён-заҳмат етказмоқдалар. Бу ҳамманинг кўз ўнгида рўй бераётган ғирт ўғирлик, ахир! Қачонгача чидаш мумкин? Бас, энди айбдорларга қарши мурасасиз ва қатъий кураш эълон қиламиз.

Айни шу гаплар бундан тўққиз йил аввал унинг томонидан халққа эълон қилинган мурожаатда сал бошқачароқ бўлиб, қуйидагича янграган эди:

– Ҳозир мамлакат ривожига, Россия, рус халқининг қаддини ростлаб, дунё миқёсида юқори мавқега эга бўлишига катта тўсқинлик қилаётган нарса – коррупциядир. Биз энди бунга қарши муросасиз кураш олиб борамиз. Қатъий чоралар қўрамиз.

Бироқ, шунча йил ўтиб кетди-ю, на «муросасиз кураш», на «қатъий чора»лардан бирортаси амалга ошди.

Коррупция эса, аввалгидан баттароқ авжга чиқиб, тўғрироғи 10 баробарга кўпайиб, давлат миқёсидаги жиний гуруҳ тусини олди.

Бу гуруҳнинг илдизи қаерда, деган саволга москвалик экспертлар аллақачон жавоб топиб қўйишган. Бузrug давлат тепасига келган дастлабки кунларданок “ўз ҳукумати”ни тузишга киришиб, юқори амалдорлик курсиларига “ҳамкасб”ларини ўтқазиб билан бирга молиявий ҳукмдорликни ҳам қўлдан чиқармаслик учун пухта режа билан иш олиб борган, яъни мамлакатнинг асосий бойлик манбаи бўлган “Газпром”дан тортиб, барча мўмай даромад тармоқларини “оилавий пудрат” асосида барча яқин маслақдошлари ҳамда хуфя сирдошлари ва уларнинг арзанда фарзандлари қўлига топширган. “Пудратчилар”нинг айримлари қуйидагилардан иборат: Н Патрушевнинг 34 ёшли ўғли Димитрий Патрушев ҳамда 27 ёшли Андрей Патрушев, вице премьер С.Ивановнинг катта-кичик иккита ўғли; “Ростехнология” бошлиғи С.Чемизовнинг 37 ёшли ўғли Станислав Чемизов; Газпромга қарашли “Новатек” компанияси бош директори Г.Тимченконинг 37 ёшли ўғли А.Богданчиков, Санкт-Петербург губернатори В.Матвиенконинг 37 ёшли ўғли Сергей Матвиенко; собиқ бош вазир, ҳозир ташқи разведка бўлими бошлиғи М.Фрадковнинг 32 ёшли ўғли Петр Фрадков, Николай

Шамалов, Москва шаҳар Мери ва унинг кўпчилик мулки бўлган ерларни хоҳлаганича ўз номига “хусусийлаштириб” текин пул топиш ҳадисини олган доллар ҳисоби бўйича миллиардер Батурина хоним; ака-ука Юрий, Михаил Кавалчук; яна ака-ука Аркадий-Борис Ротенберглар. Асосан Бузругнинг энг яқин ишончли кишиларидан бўлган мана шу оилавий “жамоа” ҳозир мамлакатнинг каттагина бойлигига эгалик қилиб турибди. Уларнинг кўпчилиги россиялик “миллиардер” мақомига эга.

(“АиФ” газетасининг ёзишича “Ҳозир Россияда миллионер мансабдорлар орасида ўз фарзандларига орттирган бойликларинигина эмас, амални ҳам мерос қолдириш анана тусига кириб бўлган”.)

Албатта, таниш-билишчилик шунчаки “еб кетар” ёки курук миннатдорчилик билдириб қўйиш учун қилинмай, фойданинг маълум улуши “рахнамо”нинг ҳисоб рақамига ҳам ўтказиб туриларкан.

Ҳозир ман-ман деган таҳлилчи ва молия мутахассислари ҳақиқий “халқпарвар, бойликка ружу қўймаган”, эски “ГАЗ–21 Волга”ни, пайти келса қувлашмачок ўйновчи қизикқон кўча тўполончиларининг мотоциклини ҳам миниб кетаверадиган камтару мушфик «Ҳалоскор»нинг топган тутгани чинданам 20 миллиард 30 миллион АҚШ доллари ҳажмидами ёки ундан кўпроқми, деган масала устида бош қотиришмоқда.

Шундай экан, коррупцияга қарши кураш ҳақида қанча бонг урилмасин, барчаси бефойда, кумга сингган сувдай бир гап.

Бунга яққол мисол қилиб бутун дунёни қамраб олган кризис балоси туфайли Россия учун энг ноқулай ҳисобланган, халқ турмуши анча оғирлашган 2008–2009 йиллар мобайнида мамлакатда миллиардерлар сони мисли кўрилмаган суратда икки баробарга кўпайиб кетганини айтиб ўтишнинг ўзи етарли бўлса керак.

– Кейинги йиллар ичида иктисодий жиноят саккиз баробарга кўпайиб кетганлиги, - деб ёзди яқинда сиёсий шарҳловчи В.Костиков, - Россия халқи «Бандитлар капитализми» кўлига тушиб қолганлигини кўрсатиб турибди.

Давлат Думаси қошидаги Хавфсизлик Кўмитаси раиси Владимир Васильевнинг баёнотига кўра давлатнинг 800 миллиард рубли иктисодий жиноятчилар назоратида бўлиб, бу маблағдан улар истаган мақсадларида фойдаланмоқдалар.

Халқаро Банк экспертларининг маълумотларига кўра эса Россиянинг қарийб 49 фоиз пул айланмаси жиноятчилар кўлидадир.

Яқинда журналистлар «айбдор»лардан бирини аниқладилар. Россиядаги тўртта энг йирик «Центурион», «Родник», «НЭП», «Ака-банк»ларнинг бошлиғи Жумбер Элкабидзе (лақаби «Жуба») сал кам икки йил мобайнида 200 миллиард рубл, 391 миллион АҚШ доллари, 61 миллион евро ни хамирдан қил суғургандай осонгина чет элга чиқариб юборган. Аммо у бемалол ўйнаб-кулиб юрибди. «Айбдор»нинг бу қилмишидан Бузруг ўзи ҳам яхши хабардор. Бироқ, унга нисбатан «қатъий чора» кўришни истамайди. Нега бундай, деб сўрашдан кўпчилик кўрқади. Ким билади, бу балки «давлат сири»дир.

– Агар бирор газета мухбири банк иши ёки у ердаги раҳбар «фаолияти» билан қизиқадиган бўлса, дарров шубҳа остига олинади, прокуратура ва бошқа орган ходимлари унинг устидан «текширув» бошлайдилар, - дея куйиниб ёзади Россия Журналистлар уюшмаси котиби Михаил Федотов...

Жаҳон мамлакатлари боши узра молиявий таназзул бухрони авж ола бошлагани «Ҳалоскор»га яна бир омад келтирадигандай бўлиб туюлганди. Дунё жамоатчилиги олдида ўзи юргизаётган сиёсат қанчалик «тўғри» эканлигини кўз-кўз қилмоқчи бўлиб, ғурур билан телевизор орқали бонг урди:

– Ҳеч қандай кризис бизга ўз таъсирини ўтказма олмайди. Мен ҳаммани ишонтириб айтаманки, унга қарши туриш учун барча имкониятларга эгамиз... Америка доллари, кўриб турибсизлар, кун сайин ўз кадрини йўқотиб бормоқда. Уолт Стритнинг дунёга ҳукмронлик қилиш вақти ўтди. Бу ёғига баъзи «ҳамкорлар» билан ҳам келишиб олдик. Фуқароларимиз ўз жамғармаларини энди миллий валютага ўтказишлари керак. Долларнинг куни битди.

Ленин ҳам бир пайтлар худди шунга ўхшаш «уларнинг ҳар бир долларида қабоҳат излари кўриниб турибди» (Асарлар, 28 жилд, 53-бет) дея оммани долларга қарши курашга чақирганди.

Бузругнинг ўлган илон бошини кўзгагандай қилиб айтган гаплари янги тўлқиндаги телешовшувлар бошланиб кетишига туртки бўлди.

Гап орасида халқаро валюта тақчиллигининг бош сабабчиси Америка эканлиги яна қайта-қайта таъкидлаб турилди.

Худди Совет давридагидек Кремлдан телевизорчиларга шошилиш буюртма тушди чоғи, зудлик билан «Қадрсиз доллар» деган филм яратилиб, бир неча бор Москва телеканаллари орқали намойиш этилди.

«Қадр-қиммат, миллий ғурур» нималигини билмайдиган тинчимагур америкаликлар ўзларини фош этувчи шу филмни телеканаллари орқали халққа кўрсатишди. Мен ҳам кўрдим.

Хайрият, буларда ҳам ватанпарварлик туйғуси бор экан. Америкалик журналист В. Абрамов филмдан олган таассуротлардан «ҳайрат»га тушиб, матбуот орқали унинг Москвадаги ижодкорлари номига шундай мактуб йўллади: **«Мен ўзининг бор ақлу заковатини бутун дунё аҳлини алдаб, чув туширишга қаратилган айёр ва фи-рибгарлар юртида яшаётганимдан беҳабар эканман. Биз америкаликлар (уларнинг талайги-**

на қисмини руслар ҳам ташкил этади. Д.Н.) бу ерда ишламай, ётиб олиб, фақат валюта чайқовчилиги билан кун кўрадиган ландовур, танбал, дангаса-ю, нотавон кимсалар эканмиз... Ҳатто бир пайтлар Европани иқтисодий таназзул чоҳидан олиб чиққан «Маршал дастури» ҳам зўравонлик билан, азият чекаётганларни эмас, фақат Америка манфаатларини кўзлаб амалга оширилган экан. Биз маккорлик билан бошқалар миясини чалғитувчи қанчалик гуноҳ ишлар қилиб улгурган баттоллар эканмиз-а...»

Энг қизиғи, «Қадрсиз доллар» кўрсатилгандан сўнг Москва телеканаллари орқали Америка пули устидан «жамоатчилик суди» бошланди. Бир гуруҳ молиячилар ҳамда расмий раҳбарият мутлоқ ишонч билан «Энди Уолт-Стрит»нинг ҳеч қандай обрўйи йўқ»лиги, долларнинг сариқ чақалик қадри қолмаганлиги, рублнинг «ортиб бораётган Халқаро обрўйи» ҳақида гапира бошладилар.

Айни шу нағмаларга «жўровоз» бўлиб «Ҳалоскор»нинг башоратомуз сўзлари янграб қолар, ана ундан кейин худди оловга кerosин сепилгандай эҳтирослар баттар алангаланиб кетарди.

Америкада фаолият олиб бораётган «Время» телемухбирлари ҳам чўнтақларидаги АҚШ долларига шубҳа билан қарайдиган бўлиб қолишди чоғи, Уолт-Стритнинг шундоқ биқинида туриб олиб, «оддий йўловчилар»дан «куни битаётган» доллар ҳақида махсус репортаж тайёрлаб, Москвага жўнатиб туришарди. Устомон «ҳамкасб»лари «далил-ашёвий» шу кадрларни «омухта» қилиб, Москванинг қоқ киндигида бунёд этилаётган маҳобатли «Дунё Бизнес Маркази» қурилиш майдонларида шаҳар мэрининг мансабдор тўралар куршовида пайдо бўлиб, жанговар «топширик»лар бераётгани кўрсатилар, бу билан Бузругнинг энг яқин шотирларидан бўлган кимсанинг ўзи астойдил ишга киришганини элга овоза қилмоқчи бўлишарди. Шунингдек, жаҳон

молия аҳволидан яхши хабардор «мутахассислар» иштирокида «антидоллар» тарғибот дастурлари намойиш этилар, (Американи бурдалаб, қонини ичишга тайёр Леонтьев каби “Однако..” (“Ваҳоланки..”) деб, рақиб устидан истаганича мағзава қуяверадиган тележангариларга –ку, берди, худо), шу орқали фуқаролар қалбида Америка пулига нафрат, рублга муҳаббат уйғотиб бориларди.

Россия Федерацияси Министрлар Советининг раис ўринбосари С.Орлов тантанали суратда шундай баёнот билан чиқди:

– Доллар устимиздан шунча йил ўз ҳукмини ўтказиб келгани етар! Энди бизнинг битмас-туганмас қазилма бойликларимиз, энг асосийси, ўз валютамиз бор...

Суяги елкасидаги погон юлдузларига ишқивозликдан кўра ўз касбига меҳр ва билим билан қотган ҳақиқий рус молиячилари сиёсатнинг жирканч латтасига ўраб-чирмаб амалга оширилаётган чапаевча укувсиз бу «кураш кампанияси»дан ҳайратга тушиб, масалага ақл-идрок билан ёндашиш зарурлигини уқдирмоқчи бўлишар, бироқ уларнинг овозлари шовқин-суронлар ичида йўқ бўлиб кетарди.

Америкага қарама-қаршиликни касб-корга айлантириб олган Бузругчилар нима қилиб бўлса-да, долларни «синдириб», жон-жаҳд билан халқаро молиявий ҳукмронликни ўз қўлларига олиш ҳаракатига тушиб қолишганди. Яқин келажакда Америка бошлиқ Фарб давлатларининг молия соҳаси бўйича минтақавий гегемонлигига қарши тура оладиган қудратли альянс бўлиб шаклланишидан умидвор Бузруг БРИК (Бразилия, Россия, Ҳиндистон, Хитой) ҳамкорлик мамлакатларига зимдан назар ташлаб кўрди. Бироқ ҳеч кимдан садо чиқмади.

Тўғри, Лотин Америкасидаги «дўст» мамлакатлардан бирининг «инқилобий раҳбар»и Москвага бирдамлик юзасидан «ҳамкорлик» банки очди.

Бу «янгилик» Москва тележарчилари томонидан рубл дунё бўйлаб қанот ёймоқда, кўпчилик Америка таъсиридан қутулиш йўлида бизни қўллаб-қувватламоқда, дея овоза қилиниб, одамлар қулоғини қиздиришга яна бир туртки бўлди.

«Раҳнамо»нинг даъвати ҳамда молия устида турган бир гуруҳ чаласаводларнинг қутқусига учган оломон шоша-пиша йиллар давомида йиққан АҚШ валютасидаги жамғармасини рублга айлантириш ҳаракатига тушиб қолди.

Бир ойдан кўпроқ вақт давомида банклар, омонат кассалари атрофи ҳатто кечалари ҳам навбат кутиб турган одамлар билан тирбанд бўлди.

Бироқ кўпчилик қитмирона юргизилаётган сиёсий найранглар қурбонига айланаётганини сезмасди.

Ҳа, бутун Россия бўйлаб рублнинг «қадри» авж олдирилган даранг-дурунг садолари остида уч ойгина «кўтарилиб» турди... Кейин эса жаҳоннинг бирор бурчагида (ҳатто рублни «Халқаро валюта» сифатида тан олган Лотин Америкасидаги ягона мамлакатда ҳам) обрў топмай, шунақанги тубан кетдики, шу соҳанинг билимдонлари, бунақаси бирор давлат тарихида кузатилмаган бўлса керак, дея ёқа ушлашди.

Машҳур ёзувчи Сервантес асаридаги зўраки «саркарда» шамол тегирмонларига қарши уруш очган Дон Кихот сингари Бузругнинг ҳам долларга «қарши» эълон қилган «уруши» ғирт шармандагарчилик билан тугади. Шунинг орқасида кўпдан-кўп оддий фуқароларнинг шўри қуригани қолди.

Матбуот маълумотларига қараганда, биргина Москва шаҳри аҳолиси ўз пешана тери эвазига топган ўнлаб миллиардлаб рублни «йўқотган».

Доллар қадри эса «Ҳалоскор башоратчилари»ни доғда қолдириб, ошиб бораверди.

Кремлдаги молия экспертлари Америка пули 2003 йилдаги ўз мавқеига чиқиб олганини тан олдилар. Ҳамда

фуқароларга жамғармани АҚШ валютаси ёки еврода сақлаш маслаҳатини беришга мажбур бўлдилар...

Бироқ Бузругнинг тили яна бурро. Телевизорга чикиб олиб, минг-минглаб фуқаролар шўрини куритган, шармандаси чиққан «молия сиёсати»нинг хунук оқибатлари учун халқдан кечирим сўраш ўрнига... долларга қайта зарба беришдай янги «Дастур» устида иш олиб бораётганини эълон қилди. Ана шундан кейин «оламшумул» дастур ҳақида Москва ахборот тизимлари тўхтовсиз ёза бошлади. «Телетаҳлил»лар берилди.

Бу 2009 йилнинг апрел ойи бошларида Лондонда қақриладиган дунёдаги энг тараккий этган «G - 20» деб аталувчи мамлакатлар саммити кун тартибига, Бузруг томонидан Америка пулига рақобат ўрнида қўйиладиган «Янги жаҳон валютаси» (рубл эмас) ҳақидаги дастур эди.

Россиялик «даҳо»нинг таклифи оғзида қолди, ҳеч ким қулоқ солмади, ҳатто нима деяпсан деб, қайрилиб карамади, ҳам.

Айни пайтда жаҳон матбуоти Лондан саммити кейинги йиллардаги барча қатнашчиларда мамнуният ва қониқиш уйғотган энг самарали ҳамжихатлик йиғилиши бўлди, деб баҳолади.

Энди бу ёғига мазкур саммитнинг асосий мақсади бўлган - жаҳон иқтисодий инқирозига қарши АҚШ томонидан муҳокамага қўйилган Дастурнинг бир овоздан маъқулланганлиги Бузруг асабини қакшатиб, яна бирор ишқаллик ўйлаб топмаса бўлгани!

ҚАЛЛОБЛИК ЎЙИНЛАРИ

Кутилмаганда «қора олтин» баҳоси жаҳон бозорида юз тубанга пастлаб кетди-ю, «Ҳалоскор»нинг барча амр-фармонларини оқизмай-томизмай адо этиб турган «олтин балиқ» ҳам шилт этиб кўлдан чиқиб, қаёққадир гум бўлди. Бир неча йиллик «нефтедоллар»лар оқимидан пайдо бўлган бойликнинг анча баракаси ўчиб, хазина ўпқон ютгандай бўшай бошлади. Бунинг устига, ҳам «ташқи», ҳам «ички» обрўнинг сариқ чақадай кадрсизланиб бораётгани дард устига чипқон бўлди. Зудлик билан «стратегик» бирор чора ўйлаб топилмаса, аҳвол чатоқ.

Бу чора кўпқиррала бўлиб, Грузия билан боғлиқ можаролар туфайли ҳамон Россияни ёлғизлатиб қўяётган европаликларга, бир пайтлар дўст-биродар ҳисобланган, энди эса тескари ўгирилиб олган Болқон яримороли мамлакатларига қаратилган муносиб жазо вазифасини ўташи керак.

Шундай экан, ғарбли журналистлар «таърифлаб» келаётган «Газ қуроли» Бузругнинг ўз қўлида бўлгандан кейин, нега ундан унумли фойдаланмасин! (Бу «дунё беҳабар»лар Ўрта Осиёдаги мустақилман деб юрган мамлакатларни бир-бири билан жикқа-мушт қилиб, тўполонини чиқариб юборадиган «Сув қуроли» ҳам унинг измида эканлигини ҳали кўпчилик билмайди).

Иқлим мутасаддилари бўлмиш Бузруг «мунажжим»лари қаттиқ қиш яқин-ўртада бутун Европани ўз исқанжасига олишини башорат қилишмоқда.

Тўрт томондан изғирин уфуриб, ўчоғида олов ўчган одамни қай аҳволга тушишини бир тасаввур қилиб кўринг!

Шу оловга «қаланадиган ўтин» омборининг калити билан кўплаб эшик қулфларини синдириб бўлса-да, очиш мумкинлигини Бузруг яхши билади.

У бундан икки йилча мукаддам «тажриба» ўрнида синовдан ўтказиб кўрган (ўшанда Россия бошига анча-мунча надомат тошлари ёғилишига сабаб бўлган) «Газ куроли»ни бу сафар ҳам бир ўзи кўллаб кўрса, аввалгидан баттарроқ ғавго кўтарилиши аниқ... Шу соҳадан даромад кўраётганлар ичидан «ҳамкор» излашга тўғри келади. Катга-кичиклигининг аҳамияти йўқ. Булбулнинг думидай мамлакат бўлса-да, Россияга ҳамроз бўлиб, ёнида турса бас!

Ортиқча пул ҳаммани ҳам ўзига ром этади. Амирлик давлатларидан дарровгина иккита «шерик» топилди. «Ҳамкорлик хартияси» деган ташкилот ҳам пайдо бўлди.

Шундан сўнг Москва раҳнамолигида ошди-ошди ўйини бошланди. Халқаро келишув бўйича газ ёқилғисининг минг кубометри нархи 170 АҚШ доллари миқдорида белгилаб келинади. Кутилмаганда унинг баҳоси уч баробарга кўтарилиб кетди.

Европа бир қалқиб тушгандай бўлди, чунки бу ёқилғининг қарийб 20 фоизини Россиядан оларди.

Бузрук ёқилғи истеъмолчилари олдида ҳеч нарса бўлмагандай дум-думалоқ кўзларини лўққайтириб, масҳаромуз жилмайганича тураверди... Баттар бўлишсин! Гуржилар ёнини олишнинг жазоси шу! Қолаверса, ҳозир Россияга пул керак.

Унинг бу ҳузурбахш жилмайишини телевидение бутун мамлакатга намойиш этарди. Нега ўзини шундай тутмасин. Ахир шу кеча-кундузда у амалга ошираётган бундай тадбирларнинг барчаси Россия, рус халқи манфаатлари йўлида қилинмоқда, дея тинимсиз кўпчилик миясига қуюлар, авом «даҳо»нинг қуюнчак ва оқилу донолигига яна бир бор қойил қолиб, унинг шаънига ҳамду санолар ўқирди.

Ҳа, бир марта газ «азоби»ни тортган европаликлар «қимматпурушлик»нинг навбатдаги аччиқ мевасини ҳам тотиб кўришга мажбур, иложсиз эдилар.

Айниқса, hozир «кризис» деган офат эшик қоқиб турибди. Ҳеч бир мамлакатга осон эмас. Ҳамма ўзини ўйлайди. Мол эгаси оёқ тираб тургандан кейин, илож қанча...

Лекин Бузруг бир неча йўналишлар бўйича «сеанс» ўйини олиб бора оладиган афсунгар Кашпировский билан қўшалок қилиб, ман - ман деган “шахмат устаси”ни ҳам доғда қолдириб, эсанкиратиб ташлайдиган устасифаранглардан. Ҳар қандай омадли вазиятдан қўшимча «чўтал»ни қўлга кириштиб қолиш пайдан бўлади.

Европани «ютди». Навбат Болқонга келди. Россия газининг шарофати билан Венгрия, Чехия, Руминия, айниқса, Болгария мисли кўрилмаган даражада саноати ривожланган мамлакатлар қаторига чиқиб олди... Энди улар нуқул Европага интилиб ётибди.

Айниқса, болгарларнинг ўтган йилги унга нисбатан қилган илтифотсизлигини эсласа, ўз-ўзидан асаби кўзгаб, қони қайнаб кетади.

Бир пайтлар ҳақиқий «Ҳалоскор» «катта оға»миз деб, Россия атрофида пой-патак бўлишарди. Энди Америка, Европа «оға»лик қилмоқда, уларга!.. Россия нималарга кодир эканлигини кўрсатиб, тавбасига таянтириш пайти келмадими!

Бунинг учун аввало, «илоннинг думи»ни босиш лозим. Дарвоқе, «дум» Украинада... Европанинг қитик жойи ҳам ўша ерда.

Украиналиклар 2008 йил давомида Россиядан олиб ишлатган газнинг ҳар минг кубометри учун ёқалашиб ётиб, 235 доллардан ҳақ тўлаганлар. Шартномага асосан белгиланган суммадаги пулни тўлаганмиз, дея шапкаларини осмонга отиб юришибди, hozирча.

Аслида «235 - 250 долларлик» газ «дўст» Германия, Франция мамлакатлари (бир пайтлар ҳар икки давлатнинг собиқ раҳбарлари «Ҳалоскор»нинг Европани

«бўлиб ташлаш» режасини амалга оширишда муҳим рол ўйнаганлар. Ҳозирда ҳам бироз қитмирлик қилиб бўлса-да, Россия манфаатларини қўллаб туришди)га «сендан - угина, мендан - бугина» қабилида бериладиган имтиёз... Украинанинг Россия учун айниқса, кейинги йиллар ичида нима «дўст»лиги қолди! Болгария, Чехия қатори бир қора гўр-ку!

Шундай бўлгач, ўша Америкапараст Юшенкониң елкасига янгича баҳоланган кўшимча газ нархини 2008 йил учун деб юклаш лозим бўлади. Майли, славянлиги хурмати, бошқа «нодўст» мамлакатларга қараганда сал арзонроқ - ҳар 1000 кубаси учун 450 доллардан тўлай қолсин.

Бу «янгилик»ни эшитган, украинлар орасида обрўйи хайинчалакдай бир кўтарилиб, бир тушиб турган раҳбарлардан бири Тимошенко хоним қафасни ихтиёр этган қушчадай «Ҳалоскор» «гаҳ» демаса ҳам, ўзи учиб келиб, унинг қўлига қўнди.

Икковлон ўртасида қандай гаплар бўлиб ўтгани номаълум. Аммо, бош вазир хонимнинг «норасмий» самолёт билан Россияга учиб бориб, «норасмий» учрашув ўтказиб келиши, мамлакат аҳди олдида обрўсини анча тушириб юборди.

Шунинг учун бўлса керак, кўп ўтмай хоним «ҳамкасби»га берган ваъдаларини унута бошлади.

«Ҳалоскор» бунинг учун ҳам бош айбдор Юшенко деб ўйларди.

Шу одамни ўзига президент қилиб сайлаган, чеченлар сардори Дудаевни махфий хизматчилар томонидан кўл телефон орқали гаплашиб турганида фазодан бошқариладиган пинҳоний қурол билан нақ миясига ўқ санчиб «ахлатига қориштириб» ташланган бир пайтда, ўша кимсани улуғлаб Киевда минг-минг бўлиб митингларга чиққан, кўчаларга номини қўйган халқ «қилмиш»ларини унутиб бўладими!

Кремл Бузругининг бундан тўрт йилча олдинги, пухта ўйлаб, амалга оширмакчи бўлган режаларини ҳам барбод бўлишига шу «миллатчи» қайсар украинлар сабабчи... Унинг барча уринишларини йўққа чиқариб, барибир шу Юшенкони дейишди... Бу кимсани ҳам анаву «чечен жангарилари» бошлиқлари қатори аллақачон асфалософилинга жўнаттириб юборган бўларди-ю, хоҳол дегани ўта иззатталаб, ўзига бино қўйган халқ эмасми, бош кўтарса, чархпалак чаппасига айланиб кетиб қолиши мумкин. Унинг устига уруғи ҳам кўп. Улар учун сиёсат «сопини ўзидан чиқариб» юргизиш керак.

Хуллас, Юшенкони иккинчи сайлов чоғида амал майдонидан чиқариб ташлаш учун нималар қилмади: Рада мажлисларини «ўзидан ўт чиқариб» тўполон бозорга айлантирувчи «ишончли» одамларни ишга солди. Улар русийзабонлиларни оёққа қалқтирди... Яна, нималар қилди... Ҳа, рус миллатига хос кишилар нуфузи кўпроқ бўлган вилоятларга россиялик «кузатувчи» вакиллар қатори Москва шаҳар мэрининг шахсан ўзи ҳам «но-расмий» суратда ташриф буюрди. (Бу одамнинг собик мустамлака, ҳозирда мустақил давлатларга нисбатан ғаламисона баёнотларини кўпчилик яхши эсласа керак). Мэр қўшни мамлакат қонун-қоидаларига тупурдим дегандай, шаҳарма-шаҳар изғиб, ўзини Кремлпараст номзодга «ишончли вакил» дея эълон қилди.

Митингларда микрофонни қўлига олиб, «рақиб» Юшенкони ўта андишасизларча куракда турмас сўзлар билан ҳақоратлади. Ҳатто, ҳаддидан ошиб кетган масковли бу шоввоз Одесса шаҳар стадионидаги оломон йиғилишда «Бу ахир жиноятчи» («Он же уголовник») дея ҳақорат қилишдан ҳам тоймади.

Мустақил мамлакат худудига «ўғринча» сукулиб кирган, ўғринча «вакил»нинг бундай ғайри-қонуний, фосиқона ҳатти-ҳаракатлари шубҳасиз, украин халқининг қаҳр-

ғазабини кўзгатди. Мэрнинг ахлоқсизларча юргизган «ташвикоти» русийзабонлиларнинг ҳам ҳафсаласини пир қилди... Юшенкони қайта президентликка сайланиши - «Халоскор»нинг Россиядан ташқари собиқ қарам «худуд»лар ичкарасида очикдан-очик амалга оширмоқчи бўлган бузғунчилик сиёсатиға қақшатқич урилган биринчи зарба бўлди.

У бундан сал олдинроқ Бухарестдаги НАТО саммитида Америка президентиға қараб, алжирагандай қилиб айтган режаларини амалга оширишға киришган кўринарди.

Хуллас, ўша зарбадан кейин Грузинлар етакчиси ёниға яна бир «ғаним» кўшилганиға тоқат қилолмай юрарди.

Мана, энди Саакашвилиға ўхшатиб, бу одамнинг ҳам танобини тортиб кўйиш пайти келди. Бунинг учун бутун бошли армияни ишға солишнинг ҳожати йўқ. Оддийгана жўмрақни тесқари бураб кўйса бас. Бир нечта давлатларда ишлаб турган саноат қорхоналари тақа-тақ тўхтади, қолади. Ўнлаб шаҳарлардаги қайноқ ҳаёт «музлайди», миллионлаб кишиларни кўчаларға ҳайдаб чиқаради бу «қурол».

Айни кутилганидек, Янги йил яқинлашган сари ҳаво совиди ва бирдан қаҳратон кунлар бошланди.

Телевизорчилар ниманингдир ҳидини сезгандай Бузруг атрофида ўралашиб қолишди.

Ана, у ўз ҳузурига зудлик билан «Газпром» бошлиғини чақирди. Қароргоҳ ичини муҳбиру телетасвирчилар босиб кетди.

Бу «учрашув» унча узоққа чўзилмади. Ундан мақсад, Украина бир неча миллиард долларли «қарзи»дан тез фурсатда қутулиши керак, агар тўлов айтилган муддатда амалга оширилмаса, Россия томони яқинлашиб келаётган янаги йил учун янги «Шартнома» тузмаслиғини эълон қилиб, Европа ҳамда Болқон мамлакатларини огоҳлантириб кўйишдан иборат бўлди.

Киев бунга жавобан:

– Биз «Шартнома»да кўрсатилган барча газ пулини тўлаб қутилганмиз. Ҳеч қандай қарзимиз йўқ, - дея баёнот билан чиқди.

Кремл дағдаға қилди:

– Қўшимча қарздан қутилмасаларинг, газ беришни тўхтатамиз. Совуқдан тарракдай қотиб ўласанлар.

– Украина совуқ исканжасида қолмайди. Заҳирадаги мавжуд ёқилғи билан қишдан бемалол чиқа оламиз, - деди президент Юшенко ва қўшиб қўйди. - Ҳамма билиб қўйсин, бизнинг Россия олдида ҳеч қандай қарзимиз йўқ. Кимларнингдир томонидан ўйлаб топилиб, елкамизга қўйилаётган уч миллиард доллар қайдан пайдо бўлиб қолди? Бу қуруқ тухматдан бошқа нарса эмас:

Украинлар етакчиси ўзини мағрур, ҳатто калондимоғроқ тутиши Бузругнинг иззат-нафсига теккандай бўлди. Ғазабини кўзғади. «Далил ашёли» ибора билан уни мот қилмоқчи бўлди:

– Бирорта Европадаги дўконга кириб, текиндан-текинга нарса олиб чиқиб кетиш мумкинми? Биз ҳам ўз газимизни Украинларга бекордан-бекорга бериб қўймаймиз. Қарзни тўлаб қўйишсин. Агар тўлашмаса, эртадан бошлаб унинг нарҳини яна кўтарамиз.

Телеэкран орқали янграган бу расмий баёнотга «аввало, ҳеч ким Россиядан еб кетарга нарса олмаган, қолаверса, ўша Европадаги ҳар қандай дўкондорда инсоф ва диёнат ҳисси бўлса, ўз молини харидорга шунчадан сотаман, олсанг-олдинг, олмасанг нарҳини яна кўтараман» дея зуғум қилмайди, агар шундай йўл тутса, озгина вақт ичида банкротга учраб, ўзи ва бутун оиласининг рўзғори танг аҳволга тушиб қолади» деб изох бериб ўтишга тўғри келади.

Дарвоқе, Украина ўз гарданига юкланаётган қўшимча бу «қарз»га розилик аломатини билдиравермагач, Кремлдан янгича баёнот янгради:

– Коррупция ботқоғига ботиб, халқдан ундирилган пулларни бизга бериш ўрнига ўз чўнтақларига урган Юшенко бошлиқ юлғич коррупционерлар учун эндиги газимизнинг ҳар минг кубометри нархи 460 доллар!

Чайқов бозоридан ҳам ўтиб, бажарилмаган ҳар бир буйруқ учун ошиб бораверадиغان ҳарбий жазо «интизоми»ни эслатувчи бу тийиксиз қимматпурушлик ёнига Бузруг ўз кабинетидан туриб, яна бир «айбнома»ни тиркади: гўё Украинлар томонидан «ўғирлаб» келинган ва ҳамон «ўғирланаётган» бир неча миллиард кубометрга зарбланган газ пули қўшилди.

– Агар Киев қўшимча бу қарзни ҳам тўламаса, юборилаётган газ оқимини бутунлай тўхтатиб қўямиз, - деган огоҳлантириш келди Кремлдан.

Ахли дунё ақл бовар қилавермайдиган, худди мушуксичқон ўйинига ўхшаш бу лўттивозлик охир-оқибат нима билан тугашини ҳайрат билан кузатиб турар, Европа -Болқон мамлакатлари раҳбарларининг эса боши қотганди. Чунки янги йил билан қаҳратон қиш эшик қоқиб турарди.

«Ўйинбоши» ва унинг атрофидагиларнинг мақсади эса яримлаб бораётган хазинани тўлдириш, энг асосийси кўпчилик олдида ўзларини ким эканликларини яна бир кўрсатиб қўйиш, шунингдек кўзини мўлтиллайтикилиб турган ёқилғи «харидорлари» ичидан «кўнгли бўшроқ» мураса-ю мадорага кўнадиغان «ҳамкор»ни ўзлари томон оғдириб, «дўст» орттириш эди.

Чунки, ҳар томонга тумтарақай бўлиб, баракаси ўчган дўстлар ўрнини тўлдиришнинг бундан бошқа йўли қолмаганди.

Эҳтиёжи сезилиб, кадри ўтиб турган нарсага мухтожлик одамларни не қўйларга солмайди, дейсиз! Айниқса, европаликлар Россиянинг олис минтақаларида яшовчи рус мужикларига ўхшаб «борига шукур, йўғига сабр»

килиб яшайдиганлардан эмас... Салгина етишмовчилик бўлса, ўзлари сайлаб қўйган ҳар қандай арбобни ҳам юз-кўзига карамай пўстагини қоқадилар, кўчаларга чиқиб, шовқин-суронли митинглар уюштирадилар.

Ана ундан кейин ўша арбоб нима қилиб бўлса-да, халқ ғамини ўйлаб қолади - унинг кўзига сиёсат, кадрийат деган нарсалар ҳам кўринмайди. (Худди аввалги Германия, Франция раҳбарларига ўхшаб!..) Европа ва Ғарбни, ҳатто Американи ҳам ўз ичидан туриб қўпорса бўладиган мана шу «демократик эркинлик» тамойилларидан «Ҳалоскор»нинг умиди катта.

Аслида сиёсий авантюранинг турли ўйинларини яхши биладиган ўта маккор бу одамдан ҳар балони кутса бўлади.

Айрим Ғарб матбуоти хабарларига ишонадиган бўлсак, ҳозирча «давлат сири» бўлиб қолаётган, «маълум» сабабларга кўра ўз ўғлини «оқ қилган» онаси фамилиясида юрадиган Бузруг исми шарифининг асл маъноси «Бузғунчи», соддароқ қилиб айтганда «Бузғун»ни англатади...

Ўшанда у муттасил «ёғилиб» турган «нефте-газ долларлари» оқимига кўмилиб, ошиғи олчи, айтгани - айтган бўлиб, халқнинг суюкли эркасига айланиб юрган кунларнинг бирида кулоғига Европа мамлакатлари ўзаро бирлашиш ҳаракатига тушиб қолганликлари ҳақида хабар чалиниб қолди. Буни Германияда «ўз хизмат вазифасини ўтаб юрган ҳамкасблар» етказишди.

«Авалло, бу кизиғарлар маълум даражада Россия ёқилғи хомашёси билан кун кўрса-ю, нега шундоқ биқинида турган мамлакат - биз қолиб, аллақаяқдаги Америка билан апоқ-чапоқ бўлади?.. Тагин, Умумий Конституция қабул қилиш тараддудида эмиш, улар! Кимга қарши қаратилган бу уюшиш? Бизга эмасми-кан?!»... Худди мана шунга ўхшаш ўй-хаёллар унинг бор

вужудини газанда-ю, курт-кумурскалардай кемира бошлади. Ҳаловати йўқолди...

Бундан аввалроқ ҳам «Корейслар иши»га Россияни «четлаб» (бу давлат аралашган бирорта халқаро ечим ҳамжаҳатлик билан тугаганми, ўзи?), АҚШ бошлик бир гуруҳ давлатлар ўртага тушиб, қирпичок бўлиб ётган корейсларни апоқ-чапоқ қилиб қўйишларига бир баҳя қолганда, худди шундай ҳолатни бошидан кечирганди, у...

Ҳа, бир пайтлар Корея ярим ороли устида эса бошлаган илиқлик шабодаларини кўпчилик эсласа керак; ўшанда қатор йирик давлатларнинг саъй-ҳаракатлари билан Пхеньян - Сеул ўртасида дўстона муносабатларни тиклаш Келишувига эришилган ва ниҳоят эзгулик ғалаба қилиб, Шимол - Жануб орасида поездлар қатнови йўлга қўйилганди.

Қарийб ярим аср давомида бир миллат, бир отананинг фарзандлари бўлатуриб, айро яшаб келган қариндош-уруғларнинг шод-хуррамликка тўла дийдорлашув онлари дунё телеэкранларида намойиш этилар, бу жуда кўп холис ниятли кишилар кўнглида мамнуният хис-туйғуларини уйғотарди.

Бироқ, айна мана шу шукуҳли кунлар ғайри - расмий ташриф билан Кремл сардорининг Пхеньянда бўлганлиги ҳақида қисқа хабар тарқалди-ю, икки тузумнинг ягона миллат, ягона халқи бўлган корейслар орасига яна нифок тушди. Чегаралар тақа-тақ беркитилди.

Шумқадам мехмон нималар эвазига бу бузгунчилик режасини амалга оширганлиги ҳамон сирлигича қолмоқда...

Бузругнинг фикрича, бу олифта, калондимоғ европалик тўралар эзмаланиб ўтирмай, ҳамма учун битта гапни айта қоладиган Корейслар йўлбошчиси эмас... Бироқ, шунга қарамай, нима қилиб бўлса-да, иложини излаб топиш зарур, вассалом. Дарвоқе, бир пайтлар «Биз қўлга

киритмаган бирорта кўрғон қолмаслиги керак» деган шиор бўларди. Бунга темир интизомли Дзержинский ҳам бот-бот қайтариб турган.

Ниҳоят, у европалликлар ичидан бир эмас, иккита залворлироқ лидерни четга тортиб, яккама-якка гурунгу уюштириш режасини туза бошлади.

Аввал тўрни ўзига яқиндан таниш ва «кадрдон» Германияга ташламоқчи бўлди. Бонндаги «дипломат»лар астойдил ишга тушиб кетишди. Икки давлат раҳбарининг ғайри - норасмий учрашув куни ҳам белгиланди.

Канцлер олдинга ўзини анча юкори тутди. Немис-да! Ҳали ҳам орийлар зотиданмиз деб юрса керак, бу олифта. Лекин «Ҳалоскор» ҳам анойилардан эмас. Кўлига тушганни «ўргамчак тўри» билан ўрайди кўяди...

Кўпдан буён турли доиралар орасида КГБнинг «сирли қуроли» деган гап юради. Бу «қурол» чинданам борми, бор бўлса қаерда, қай йўл билан ишлатилганлиги хақида ҳеч ким, ҳеч нарса билмайди.

Яна, Германияда фашистлар давлат тепасига келгач, ноанъанавий жоду ва руҳий таъсир кўрсатиш орқали кишиларни, оломонни «бошқариш» тамойилларига давлат миқёсида эътибор қаратилганлиги, фюрернинг шахсан ўзи чиқарган фармон бўйича бу усулни илмий жиҳатдан ўрганиб, ҳаётга татбиқ этиш билан шуғулланувчи Рейхнинг казо-казо олимларидан иборат «Махсус марказ» тузилиб, узоқ йиллар давомида фаолият кўрсатиб келганлиги кўпчиликка, Бузругга ҳам маълум.

Шу «илмий марказ»да яширин суратда олиб борилган, «изсиз йўқолган» деб тахмин қилинаётган «Ҳисобот-йўриқнома»ни излаб топишга дунёдаги кўплаб мамлакатларнинг изкуварлари жалб этилган. Бироқ, ҳали бирор натижа чиққани йўқ.

Балки «Ҳалоскор»чилар шу «йўриқ»ларни аллақачон қўлга туширгандирлар... Йўқса, оломон усти-

дан «бошқарув»ни бу қадар осонлик билан уддасидан чиқмаган, «гурунг»га чорлаган ҳар қандай суҳбатдошни ҳам бошини гангитиб, ўз томонларига оғдириб ололмаган бўлардилар, деган хаёлга бориб қоласан, баъзан...

Хуллас, Европадаги залворли икки арбоб билан гоҳ «дўстона», гоҳ «рақибона» руҳда давом этган учрашувлардан сўнг «Халоскор» ютиб чиқди.

Айниқса, немислар раҳбари унинг ишончли дўстига айланди, қолди... Газ ҳиди ёқимсизроқ бўлгани билан, одамни шайдойи қилиб, тезда элитиб юборади... Ҳатто канцлер Россияга садоқат рамзи сифатида сағир бир рус кизини фарзандликка ҳам олди.

Тўғри, немисларда демократия деган нарса бор. Уларнинг баъзи газеталари «Халоскор»нинг ҳали ҳам бу мамлакатда ўзининг эски «ҳунари»ни давом эттираётгани ва эришган «ютуғи» ҳақида ёза бошладилар.

...Аввал анча ҳамжиҳатлилиқ билан тузилиб, деярли барча маъқуллаган Европа «Умумий Конституцияси»ни муҳокама қилиш жараёни Крилов масалида таърифланган воқеанинг айнан ўзи бўлди: аравани ҳар ким ўзи билган томонга тортди... Ҳатто ягона Қонун ҳақидаги фикрлашув бир четда қолиб, ўзаро ҳақ-хуқуқдар мавзуси биринчи ўринга чиқиб олди.

Умумевропа мамлакатлари ҳамжиҳатлик ташкилоти тузилгандан бери ҳеч қачон бунақанги парокандалик рўй бермаганди. Ҳатто, баъзи давлат раҳбарлари онгида ўз ўзини «англашдай» ватанпарварлик ҳиссиётлари шундай жўш уриб кетгандики, азалдан ҳамкорлик қилиб келган Америкага ҳам гина-кудурат тошини ота бошладилар.

Бу чинданам «Халоскор»нинг мақтаса арзигудек катга ғалабаси эди...

Бу «ғалаба» анчагина чиқим - газ пулининг бир қисмидан кечиш эвазига эришилганди. Нима кипти, сиёсат курбонсиз бўлмайдди дейдилар. Совет даврида ҳам қардош партиялар учун деб қанчадан-қанча инъомлар улашилган!

Навбат Болқон яримороли мамлакатларига келган эди. У ердан янги ҳамкор орттириб, Россия манфаатлари учун хизмат қилувчи «қўналға» яратиш ҳақида бош қотира бошлади, у.

Чунки энди Югославия йўқ, диндош славян серблар ҳам мужиклар киядиган шапканинг айвонидеккина ерга эга бўлиб олиб, Европа ҳамкорлиги томон интилиб ётибди. Бузруг уларни бу йўлдан қайтаришга кўп ҳаракат қилди. Газни арзонгаровга ёқаверинглар деди. «Қондошлик - жондошлик» ёрдами кўрсатишга ваъдалар берди. Сиёсат бобида Югославияни парчалаб, серблар шон-шавкати поймол этган Америка бошлиқ агрессорлар бошига кўп маломатлар ёғдирди... Косовони мусулмонлар мустақил давлат деб эълон қилганларида, уларга сербларнинг ўзларидан ҳам ўн чандон ўтказиб қарши турган ва ҳамон дунёнинг қарийб бешдан тўрт мамлакати юзига оёқ босиб, ўз сўзида собит қолаётган Россия эмасми! Бироқ, шунча бирдамлик қўлловларига қарамай, бу соткин Сербия раҳбарларининг нигоҳи ҳамон Европа-ю Америкада! Ёнларидаги қўшни Болгария, Руминия, Венгрия каби мамлакатларда рўй бераётган ўзгаришларни кўриб туришибди-да!

Аслида-ку, Россияга яқин юрганларнинг кейинги 50–60 йил ичида косаси оқаргани борми, ўзи?

«Ҳалоскор» икки муддатга чўзилган тож-тахт нашъасининг охирги ойлари ўзининг ҳоқиму ҳуққомлик рутбасидаги сўнгги ҳамла - чет эл сафарини амалга оширди. Аввал анъанавий дўст-биродар саналиб келган Булғорлар ҳузурига йўл олди. Улар хўп яхши кутиб олишди-ю, аммо ўртага қўйилган биродарона маслаҳат - Белоруссия - Украина билан ҳамжиҳат бўлиб (Россия раҳнамолигида) «Славянлар байроғи остига бирлашиш»га рози бўлишмади. Унданам баттарроғи «нодўст» мамлакатларни четлаб, янги «Шимолий йўналиш» газ қувурлари ўтказишда ҳамкорлик қилишдан ҳам бўйин товладилар.

Мехмоннинг кайфияти бузилди. Бутун Болгария олқишу тантаналар билан кутиб олади, шундан сўнг мамлакатнинг машхур оромгоҳларида 2-3 кун ҳордиқ чиқараман деб ўйлаганди. Барча орзулари чиппакака чиқди.

Эртасигаёқ Африкага қараб учди. Каддафи уни саҳройиларнинг қароргоҳи - ўз ўтовида кутиб олди... Мезбон кутилмаганда гапни чала, қўноқни ёлғиз қолдириб, ибодат вақти бўлиб қолганлигани айтиб, ўрнидан туриб, кўздан ғойиб бўлди.

Шарқликларнинг бундай «ғайриодат» қилиқларини унчалик тушуниб етавермайдиган меҳмон яна бир бор ўзини камситилгандай ҳис этди... Юрагининг аллақарида санчиқ тургандай бўлди.

Бу «санчиқ»ни илк бор унинг кўксига куни кеча булғорлар ургандай бўлувди. Аввал сезилмаганди. Мана, энди асорати дарров билинди...

Ҳа, номардлар! Ҳали қараб турларинг, совук канақалигини энди кўрсатиб қўйиш пайти келди.

Бузруг кишининг қаҳратон совуғи Европа ҳамда Болқон мамлакатлари узра қиличини қайраб, авжга миниши билан у ердаги давлат раҳнамолари жон аччиғида Москвага бош уриб келишларига қаттиқ ишонган, шу баҳонада уларнинг совуқ ўта бошлаган вужудларини иссиқ бағрига босиб, алоқаларни яхшилаб олишни ният қилганди.

Лекин ҳеч ким, баъзи умид боғлаган «Россиясиз яшаб бўлмайди» дея сафсата сотиб юрганлар ҳам қорасини кўрсатмади.

Украина эса ҳамон «қарз»ни узмаяпти. Кремлнинг «Европа давлатлари Киевни «қарз»ни тўлашга мажбур этишидан ёки «ёрдамлашиб» юборишидан умиди катта эди. Бироқ, хаёл бошқа, хаёт бошқа деганларидек, кўзланган мақсадлар чаппасига айланиб кетди - ҳамма бир ёқадан бош чиқариб украинлар ёнини ола бошлади...

«Бунда албатта Американинг кўли бор» дея Москва телеканаллари ахборот тарқатди.

Шу «Ахборот»лар орасида «Халоскор»нинг ҳам огоҳдантирувчи сўзлари янграб қолди:

– Янги йил яқинлашиб келмоқда. Модомики шундай экан, Украина худуди орқали бошқа мамлакатларга юборилиб турган газ оқимини бутунлай тўхтатамиз. Бизни бунга мажбур қилганлар Халқаро Суд олдида жавоб беради.

Ана, холос, ўғрини қароқчи урди деганлари шу эмасмикан!

Дарвоқе, Бузругнинг «кўча»дан орттирган шиори шундай: «Тўғрими-нотўғрими - фарқи йўқ. Қанчалик баланддан келсанг - шунча кўп ютасан».

Ва у ўз айтганида турди: 2009 йилнинг биринчи январь - Янги йил байрамини Европа ва Болқон яримороли мамлакатлари аҳолиси Россия томонидан Давлатлараро Шартномани ғайриинсоний руҳда бузилиши натижасида совуқ ва деразалари кўзларини муз қоплаган хоналарда, кишлик кийимларга ўралиб-чирманган ҳолда кутиб олдилар.

Бу Россиянинг ардоқли, эл суйган раҳнамоси бошлиқ раҳбарияти томонидан уюштирилган, ўзаро уруш ҳолатида бўлган давлатлар ҳам бир-бирига раво кўравермайдиган тинч аҳолига нисбатан ўта совуққонлик билан қўлланган, қатор мамлакатлар саноат ишлаб чиқариш тизимини издан чиқариб юборишга қаратилган мунофикона бузғунчилик эди... Баъзи чет эл матбуот органлари буни «КГБ тарихида содир этилган энг катта кўпорувчилик» дея баҳолади.

Мазкур «кўпорувчилик» натижаларини телевизор экранлари орқали кўриб, ўз қувончини яширолмаган «Халоскор»нинг НАТОдаги маълум ва машъум элчиси Разилин «Эхо Москви» радиостанциясига интервью бе-

риб, қуйидаги сўзларни айтишдан уялмади: **«Энди европаликлар совуқдан тарракдай қотиб, ейишга нон тополмаганларидан кейин Москва остоналарига бош уриб келишга мажбур бўладилар».**

Ўзгаларнинг кулфатидан хузурланиш ҳадисини «устози»дан ўрганган бу жўжахўроз вайсақининг шубҳасиз, айтганлари пуч бўлиб чиқди. Европаликлар чидамли, бировлар олдида бўйин эгиб, ўз қадр-қимматини оёқ ости қилмайдиган ғурур ва матонат эгалари эканликларини яна бир бор рақиб олдида намойиш этдилар. Улар «Ҳалоскор»чилар кутганидек, ўз давлат раҳбарларига Кремлга бошингни уриб, садақа сўраб бор, дея кўчаларга чиқмадилар.

Ваҳоланки, орадан арзимас вақт ўтгач, қитмирона сиёсат Россиянинг ўзини иқтисодий таназзул ботқоғига торта бошлади. Оқибатда оддий халқ турмуши янада мушкуллашди. Европа эса оч-наҳор қолмади. Аксинча, рус матбуоти ўз фуқаролари ҳаёти европаликларникига қараганда аввал тўрт баробар, кейинчалик озиқ-овқат маҳсулотлари истеъмол қилиш борасида йигирма (!) баробар пастлаб кетгани, ҳатто Россиянинг айрим минтақаларида оддий нон таъминоти издан чиққанлиги хусусида бонг уриб, ёза бошладилар.

Таниқли мутахассис ва олимларнинг Кремл томонидан уюштирилган «Халқаро саботаж»га билдирган фикр-мулоҳазалари ҳам кўп.

Уларнинг айримлари қуйидагича:

Сиёсатшунос Дмитрий Орашин:

– Бу танглик, ҳеч шубҳа йўқки, Россия томонидан вужудга келтирилди... Бунинг замирида Украина қатори Европа мамлакатларига ҳам Кремлда ўтирган раҳбарлар ўзларини ким эканлигини яна бир бор намойиш этиб қўйиш мақсади ётибди.

Академик Михаил Делягин:

– Буларнинг ҳаммаси охир-оқибат Россия бошига кўп кўргуликлар солиши муқаррар.

«Укртрансгаз» техник хизмат кўрсатиш Бошқармаси бошлиғи Богдан Бабин:

– Бу ниҳоятда маккорлик, иблисона (иезуит) устмонлик билан режалаштириб, амалга оширилаётган давлатлараро бузғунчиликдир.

Германия, «Франкфуртер Алгемайни» газетаси: «Россия шу кунларга тушиб қолади деб ҳеч ким ўйламагани. Бу ёлғиз бир Шахс томонидан юргизилаётган зуғумкорлик сиёсатининг оқибатидир».

«Халоскор» маддоҳлари назарида эса, ҳамон «шеф»нинг ошиғи - олчи. Гўё халқ олдида обрўйи муттасил ошиб бораётгандай. Айниқса, ҳозир газ учун кураш авжга миниб турган бир пайтда!.. Ҳа, илгари уни «Газ куроли» дейишарди. Энди эса, сиртмоққа айланиб «нодўст» давлатлар бошига не-не «кулфатлар» солаётганини Москва телеканаллари байрамона репортажлар орқали жаҳонга ёймоқда... Болгария, Венгрия, Чехиядаги тўхтаб ётган корхоналар, қаттиқ совуқ исканжасида қолган одамлар истиқомат қиладиган кўп қаватли бинолар, ишсиз қолган норози кишиларнинг интервьюлари кетма-кет (авваллари Россия телемухбирлари Югославияни ҳисобга олмаганда, бу мамлакатлар бормийўқми, эслаб ҳам қўйишмасди) намоёниш этилмоқда... Бундан асосий мақсад Украина ва унинг «нўнок» сиёсатдонларини ёмонотлик қилиш, бош айбдор шулар, дея бошқа «жабрдийда»ларни уларга қарши гиж-гижлаш... Ора-чира оқибати ёмон бўлишлигини ўйламай бошлаб қўйилган бу «Ўйин» натижасида ҳар куни Россия кўраётган катта молиявий зарар ҳам шаъма тариқасида айтиб қўйилади.

«Мол аччиғи - жон аччиғи» дейдилар. Ниҳоят, Кремл сардори бу «йўқотиш»ларга ортиқча чидаб туролмади. Сал

паштидан тушишга мажбур бўлди. Келишув йўлини бир-галикда ҳал этиш учун Болгария, Чехия, Словакия, Молдова давлатлари етакчиларини ўз хузурига таклиф этди.

Бироқ, меҳмонлар у ўртага қўйган «биргаликда ҳаракат қилиш» режасига кўнмадилар. Ҳатто Венгрияга ўхшаб, гўё Россияга етказётган «зарарлар» учун Украинани Халқаро Судга бериш маслаҳатига рози бўлиш туғул, украинларни ҳимоя қиладиган гап айтдилар.

Шундай қилиб, Бузругнинг Европада қўллаган «парчалаш» тажрибаси Болқонда амалга ошмай, урунишлари зое кетди.

Ушбу омадсизликлар қатори дунёнинг узоқ-яқин жойларидан эшитилаётган заҳар-заққум иддаолар бир бўлди-ю, «Ҳалоскор»нинг сабр-косасини тўлдириб юборди.

Россия «ҳокони»нинг 8 январ кунига телевизорда чиқишини кузатганлар, уни ўзини бутунлай йўқотиб, эсанкираб қолган иложсиз кимса қиёфасида кўрдилар.

Газеталар Грузия билан боғлиқ авантюранинг аянчли дақиқаларида ҳам Бузруг ўзини бунчалик асаби таранг ҳолда тутмагани, дея таърифладилар.

Лекин, салгина бўлса-да, ўз айбига иқроп бўлмаслик, унинг қон-қонига сингиб, миясига зирҳланган иллат эмасми, Россияга «душманлик позицияси»ни тутаётган дунёдаги кўплаб давлатларни яна бир бор авра-астарини чиқариб ёмонлади-да, иддаони замзама билан яқунлади:

– Газимизни истеъмол қилатуриб бизларни тушунмаётган, ёнимизни олиш ўрнига «қарши» томонга ўтиб олаётган Европалик ҳамкорларнинг шу кунлардаги ўзларини тутишлари одамни ҳайратга солмоқда...

Европаликлар эса «ҳамкорлик»нинг номардона ўйинларидан аллақачон ҳайратга тушиб, ёқа ушлашган, асорати ҳатарли «газ қуроли»нинг нишонига айланиб, зуғумли таҳлика остида яшашдан кўра эмин-эркинликни афзал

кўриб, ўзларига зарур, Россия ҳиссасига тўғри келадиган ёқилғи миқдорини беминнатроқ йўллар билан ҳал этишга астойдил киришган эдилар... Ана шундан кейин «Россияни четлаб ўтиш» деган ибора пайдо бўлиб, бу Бузругни илон чаққандай баттар сескантириб юборди.

Наҳотки, шунча қилган ҳаракатлари бесамар бўлиб чикса! Ахир Грузияга уюштирилган ҳужумдан мақсад, кўлдан чиқиб бораётган Кавказни доимий нишонда сақлаб туриш учун стратегик икки ҳарбий кўналгага эга бўлишгина эмас, «Тбилиси - Боку - Жайхун» газ узатиш магистрали қурилишини барбод этиш ҳам эди-ку!

Омад бир кетса, ёмон бўларкан... Шу украинлар деб хазинага сувдай оқиб келиб турган 3 миллиард 200 миллион (лаънати) АҚШ доллари тўхтаб қолди... Грузинлар ҳам бошга битган бало бўлди: Чет эл инвестицияси миқдори 2009 йилнинг 9 ойи ичида, ўтган йилнинг шу даврага нисбатан қарийб 28 фоизга қискарди. Шунингдек, тўғридан-тўғри келадиган инвестиция миқдори 9,975 миллион долларга камайиб кетди. Ҳозир халқаро обрў ҳам дабдала... Ҳамма кутурган, маймоқ айикдан қочгандай Россиядан ўзини олиб қочмоқда. Бир-икки «ишончли» йирик давлатлар ҳам «нодўстлик» йўлига ўтиб ола бошладилар.

Бузруг «газ қуроли» билан «Ўйиндан ўт чақнаши»ни билмай бошлаб кўйган бу ғавғо ўпқонидан чиқиб кетиш йўлларини излаб, боши қотиб турган кунларнинг бирида Германиядан кўнгил сўраб эски таниши - собик канцлер келиб қолди. Газ ёқилғиси бўйича Халқаро саммит чақириш зарурлиги ҳақида маслаҳат берди. Ва бу янгиликни биргаликда Германияда эълон қиламиз, деди.

Чўкаётган одам сомон чўпидан ҳам умидвор бўлади. Йўк демади.

Собик канцлер уни Боннда шахсан ўзи кутиб олди.

Ўша кунидеҳ ҳамкорликда матбуот конференцияси чақирилиб, янаги якшанба куни барча Европа мамла-

катлари раҳбарлари иштирокида «Халқаро Москва газ саммити» ўтказилиши тўғрисида баёнот тарқатдилар.

Германиянинг амалдаги канцлери Маркел хонимга биринчилар қатори расмий таклифнома берилди.

Собик немис давлати бошлиғининг Россия ҳукумати раҳбарига кўрсатган ҳимматига қойил, қандайдир медал (нима учунлиги «Ҳалоскор»нинг ўзига ҳам қоронғи) топширишни режалаштириб қўйган экан, бир гуруҳ томошагўйлар иштирокида кўксига тақиб қўйишди. «Маросим»га Москва телеканаллари тантана тусини бериб, ҳамма ёққа ёйдилар.

Кейинчалик бу нодавлат нишон қайсидир корхона маъмурияти томонидан келган-кетганларга улашиб туриладиган эсдалик совға эканлиги маълум бўлиб қолди.

Айрим газеталар шу хусусда ҳазиломуз қилиб ёздилар.

Лекин «Ҳалоскор» Бонндан анча кўнгли кўтарилган ҳолда қайтди: демак, немислар чақирилажак саммитда Москванинг ёнини оладилар!.. Саркозига ишониб бўлмайди. Фирт масхаравознинг ўзи. Ҳали Бушнинг олдига бориб, қандайдир совғалар топширади, ҳазиллашгандай кикирлаб кулади... Ҳали грузинлар ёнини олиб қолади...

Нима бўлганда ҳам Россия «даҳо»сининг Анжумандан умиди катта. Қиш аёзининг анчагина совуғи ўтиб, баданлари увишиб қолган Европалик жанобларни шахсан ўзи Кремлда қабул қилиб, гуруннга олов қалаб, юракларига шундай чўғ ташласинки, ўртадаги барча гинакудуратларни унутиб, Россиясиз яшай олмасликларини англаб етганликларини ўзлари билмай қолсин.

Москвада анжуманга қизғин тайёргарлик кўрила бошланди. Телевидение, матбуотнинг кундалик нигоҳи шу тарихий саммитга қаратилганди.

Мехмонларни олий даражада кутиб олишни «шеф»нинг шахсан ўзи «Газпром» бошлиғи зиммасига юкла-

ди. Пули кўп-да, баччағарни! Шунчалик кўпки, ҳатто қанчалигини ўзи ҳам билмайди... Бир куни кабинетига чақириб, ўтказиб турадиган суҳбатлардан бирида «Маблағинг қанча?» -деб сўрагани, кўзларини ёш боладай пирпиратиб «Ўзимникими» ё «Газпром»никими?» - дегани, анқов... Яхшиям телевизорчилар камера «кўз»ларини бошқа томонга қаратиб турган экан, йўқса фирт шармандагарчиликнинг ўзи бўларди...

Хуллас, «Катта Халқаро газ Саммити» ўтказишдан мақсад, ўзаро бир-бирини ҳурмат қилиш тамойиллари ҳамда кўриладиган энг долзарб масалалар дастури бир ҳафта давомида бутун дунёга овоза қилинди-ю... бироқ, кутилган меҳмонлардан дарак бўлмади... Бу худди «куёв қочди» тўйнинг ўзгинасига ўхшарди. Ҳатто «ишончли» Германиядан унинг етакчиси тугул, дурустроқ 2-3 вакил ҳам келмади... Дарвоқе, хо, ана собиқ канцлер юрибди. У ким ўзи?! Бор-йўғи «нодўст» давлатларни четлаб, Европа томон тортиш мўлжалланган, ҳозир аросатда қолган «Шимолий оқим» дея номланувчи газ қувурлар тизимининг чала мутасаддиси, холос. Бир пайтлар канцлерликдан бўшагач, катга умидлар билан «Ҳалоскор»нинг ўзи шу ишга раҳбар этиб қўйганди. Шундан бери бу қурилиш лойиҳасига на пул топади, на ҳамкор... 24 давлат раҳбаридан бирортасиям келмади-я, номардлар. Ҳаммаси тил бириктириб олган. Бу Россияга қарши саботаж! Албатта, Американинг қўли бўлса керак.

Тўғри, Арманистон билан Қозоғистон президентлари, Белорусия, Босния - Герцоговина, Сербиядан қандайдир вакиллар келишди... Дарвоқе, Украина президенти Юшенко умуман таклифномани олишдан бош тортди. «Ҳақоратланаётган украинлар учун бундай саммитда қатнашиш уят» эмиш.

Саммит дейишга ҳам арзимайдиган бу йиғилиш бир соатдан сал мўлроқ давом этди, холос.

Бу «йиғин»ни уюштирганлар муддаосига эришолмади - Украинага қўйилган уйдирма «қарз» айбловлари, айниқса, бутун мамлакат номини таҳқирловчи «ўғри» деган иснодли тухматни шу ерда ҳозир бўлганлардан бирортаси маъқулламади.

Ҳатто, Европа Иттифоқи вакили А.Писболгс Россия томонидан Киевга нисбатан тутиб келинаётган «**ҳақиқатни нотўғри талқин қилиш сиёсати**» ҳамон ўзгармаганлигидан афсус билдирди.

Шундан кейин ҳақли савол туғилади: «йўқ»дан йўндириб, ойлари давомида қўшни мамлакат раҳбариятини «коррупционер» (?), «Газ ўғриси» дея оламга жар солиб келган Бузrug бошлиқ маддохлар нимага эришдилар?

Аввало, борлиги мавҳум газ ёқилғисини жўнатыпмиз, лекин Украинадан ўтиб, Европага етиб бормаяпти, дея ноғоравозлик қилишдан олдин, нега энди ҳар доим ўтиб турган ёқилғи айни Россия «газ жанжали»ни бошлагандан кейин «йўқ» бўлиб қолди, деган саволни кўндаланг қўйиш керак.

Нега энди, ҳамма ёппасига ёлғончи, алдоқчи-ю Кремлдаги раҳнамолар қўй оғзидан чўп олмаган беозор, фаришталардай бегуноҳ кимсалар? Украинлар эса ўғри, муттаҳам, коррупционер! Шу ерда «Коррупционер» сўзига салгина «изоҳ» бериб ўтишга тўғри келади: яқинда Халқаро Банк экспертлари томонидан эълон қилинган маълумотларига қараганда, дунёдаги коррупция авж олган мамлакатлар ичида Россия бир неча мартаба юқори ўринда туради. Бу ерда «Аввал ўзингга боқ, кейин ноғора қоқ» деган ҳикмат ўринли эмасми...

Москвадаги йирик нашрлардан бирининг саҳифаларида эълон қилинган «савол-жавоб»ни қаранг!

Савол шундай: **«Биз қўпчилик мамлакатлар билан алоқаларимиз ёмонлашиб бораётганига қарамай, дунёдаги энг аҳолиси кўп буюк давлатлар Хитой, Ҳиндистон дўст-биродарларимиз-ку, дея кўнгилларимизга таскин бериб келардик. Энди маълум бўлдики, Хитой**

хам омонат стратегик ҳамкор, ҳадеб бизни қўллаб-қувватлайвермайдиган мамлакатлар қаторида экан. Ҳиндистон эса Россиядан узоқлашиб, АҚШнинг Осиёдаги энг яқин ҳамкорига айланиб бормоқда. Бунинг сабаби нима?»

Москва Миллий стратегик масалалар таҳлили билан шуғулланувчи институт раҳбари, сиёсатшунос, таниқли олим Станислав Белковский куйидагича жавоб берибди:

«Бунга асло ҳайрон бўлмаслик керак. Ҳозирги Россия раҳбариятининг қўпдан буён юргизиб келаётган сиёсати амбициоз айбловларни рўқач қилиб, «нодўст» мамлакатларни жазолашдан иборат бўлиб қолди. Дўстлар эса қолмади, ҳисоб. «Узоқдаги»ларни-ку, қўя турайлик, яқин-атрофдаги қўшнилар билан ҳам санманга бориб яшамоқдамиз. Шундай бўлгач, бизга ким ҳадеб ишониб, дўстлик қўлини чўзаверарди...»

Таниқли рус ёзувчиси Владимир Войнович «АиФ» мухбирининг:

– Нима учун Ғарбда Россияга нисбатан ишонсизлик билан қарашади, кучли рақиб бўлиб, оёққа туришимиздан қўрқишадими? - дея берган саволга шундай жавоб қайтарди:

– Улар субутсиз «рақобатчи»дан қўрқишади. Масалан Ғарб АҚШ дан қўрқмайди. Бу давлат ҳар доим ўз сўзида собит турган. Сиёсатга қараб сўзини ўзгартиравермаган... Россияга ҳадик билан қарашларининг сабаби шуки, биз доим Ғарб билан қарама-қаршилик руҳида яшаб келишга ўрганиб қолганмиз. Сиёсат шундоқ. Масалан «америкаликлар бизларга қарши манаву ёмонликларни қилишди» деймиз. Аюханоз соламиз. Ваҳоланки америкаликлар ўша «ёмонлик» ҳақида ўйлаб ҳам қўрмаган бўладилар. Бизда ўз камчиликларимизни бошқаларга тўнкаш иллати ҳам бор...

Эркакчасига тан олиш керак - булар ҳақиқат. Лекин одамлар орасида «ғаламисона» гаплар кўпайиб бормоқда.

Энди уларнинг хаёлини чалғитиб туриш учун янги машаа қўзғаб қўйиш зарурати туғилди. Бунга туртки бўладиган баҳона эса Бузруг миясининг бир четида пишиб-етилиб турарди. «Хўш, Грузия армиясида энг замонавий зенит куруллари қаердан пайдо бўлиб қолди? Уларга бу куруллари ким сотди?!»

Айниқса, Тбилиси осмонидаги ҳамма ёққа овоза бўлиб улгурган шармандали «йўқотиш»лар «Ҳалоскор»нинг қонини қайнатиб, кимдан ўч олишни билмай юрарди.

Ҳа, алам қилади-да, «Дунёда тенги йўқ, кейинги ўттиз йил ичида ҳеч бир давлат қувиб етолмас»лигига ўзи ишониб, бошқаларни ҳам ишонтириб юрган қудратли Россия армиясининг қирувчи самолётлари Грузияга бостириб кирса-ю, уларга ўрнатилган алоқа узатиш воситалари ишламай қолса! Оқибатда учувчилар адашиб, бир-бири билан аёвсиз хужумга киришса! Шунинг натижасида, уриб туширилган самолётларнинг кўпи «ўзлариники» бўлиб чиқса!

Бундай бедодлик бирор-бир мамлакатда бўлганми!

Бузруг булар учун бор айбни минбарларни муштлаб грузин «босқинчилари»ни куруллантирган давлат ва унинг бошлиқларига тўнкай бошлади. Ҳатто Украина етакчисини жиноий жавобгарлик (кейинги пайтларда Кремл томонидан «Қўрққан олдин мушт кўтарар» қабилида «судлашиш» компанияси атайин авж олдириладиган бўлиб қолди) ка тортиш учун, Рада аъзолари ичидаги «ёлланган»лар томонидан «комиссия гуруҳи» тузилди... Ва уларнинг иш «фаолияти» худонинг берган куни Москва телеканаллари орқали «энг долзарб хабар»лар қатори ҳаммага, украинларнинг ўзларига ҳам кўр қўрона намойиш этиб борилди.

Шу кўрсатувларга Украина томонидан сал чеклов қўйилганди, Москва яна ғавғо кўтарди: войдод, рус тили сиқикқа олиниб, камситилмоқда.

Лекин бу ерда ҳам яна бир чалғитиш ўйини кетаётганди... Ҳаммага маълумки, Грузия мустақил дав-

лат. Ўз дахлсизлигини ҳимоя қилиш учун Москвадан сўраб-суриштириб ўтирмай, қурол-аслаҳа сотиб олиш ҳуқуқига эга... Буни «Ҳалоскор»чилар жуда яхши билишади. Бирок, билиб туриб, шовқин солишади. Чунки ўзлари Халқаро ҳамжамият қонун-қоидаларига ҳилоф равишда хуфия йўллар билан ашаддий жиноятчи террор гуруҳларига қурол сотаётганда қўлга тушиб қолганларидан кейин кўпчилик хаёлини чалғитиб туриш учун шундай қилишмоқда эди..

Аслида-ку, нуқул бошқалар тирноғи орасидан кир кидиришга ўрганган бу жанобларнинг қурол билан боғлиқ жинояткорона фаолияти ҳақидаги хабарлар анчадан бери жаҳон ахборот тизимлари, ҳатто Россиянинг ўзидаги матбуот саҳифаларидан тушмай келарди.

Ер юзидаги кўплаб худкушлик, хунрезликларни содир этаётган диний ақидапараст террорчилар, нарқобизнес ва уюшган жиноятчилар қўлида (юқорида эслатиб ўтилганидек, Афғонистондаги «Толибон»ларда ҳам) энг замонавий рус қуроллари қандай пайдо бўлиб қолаётгани кўпчиликни ўйлантирар, бунга россиялик «ишбилармон» Виктор Бутнинг узвий алоқадорлиги ҳақида ҳам ҳар хил миш-мишлар юрарди. Рус «бизнесмени» фаолиятдан кўпдан бери дунёдаги йирик махфий хизмат ходимлари «хабардор» эдилар. Ҳатто шу «шахс»нинг «хаёт тарзи» асосида Голливуд томонидан «Қуроллар қироли» номли фильм яратилган. Аммо, яширин КГБ мактабининг турли мақомдаги «таълими»ни олган бу кимсани аниқ далил-исботлар билан қўлга тушириш осон эмасди...

Ниҳоят, «Қуроллар қироли» билан «Колумбия Инқилобий Армия Кучлари» ниқоби остида фаолият олиб борувчи Лотин Америкасидаги энг йирик «нарқобизнес» синдикати «командос»лари орасида алоқа ўрнатилди. Асосий мақсад «Армия» учун хуфия йўллар

орқали Россия ҳарбий аслаҳаларини сотиб олиш эди. Ўта махфий суратда ўтказилган кўпдан-кўп «гурунг»лардан сўнг Бангкокдаги олий даражали меҳмонхоналардан бирида икки томон вакиллари учрашдилар. Хуфия курул-яроғ савдосининг қамрови кенг, юз миллионлаб АҚШ долларини ташкил этарди. Рўйхатда Калашников автоматларидан тортиб, ҳарбий самолётларгача ёзилганди.

Нақтига тўланадиган пул чеки Бутнинг қўлига топширилди-ю... шу заҳоти меҳмонхона Таиланд ҳукумати билан аввалдан келишилган режага кўра, полиция бўлинмаси ишғол қилди. «Қирол»нинг қўли кишанланди.

«Колумбия Инқилобий Армия Кучлари» номидан мулоқот олиб борган кишилар «Ноконуний курул савдоси билан шуғулланувчи»ларга қарши курашувчи Халқаро ҳуқуқ-тартибот маҳкамаси ходимлари эди.

«Энг катта курул савдогари Бутнинг қўлга олиниши Москва учун «Ироқ атом бомбаси»дан кўра хатарлироқ бўлиши мумкин» деб ёзди сиёсий шарҳловчилардан бири.

«Қирол»нинг иши ипидан игнасиғача ўрганилиб, судга оширилгунча бир неча ой ўтди. Шу орада Москва эмиссарлари жонсарақ бўлиб, бир неча марта Бангкокка келиб кетдилар. Ишни босди-босди қилиш эвазига Таиланд раҳбарларига анъанавий усул - «пора» сифатида нефть-газ маҳсулотларини арзон нархда етказиб бериш ваъдаси қилинаётгани ҳақида ҳам хабарлар тарқаб қолди. Ҳатто суд ҳайъати «русларга ён босиш» ҳаракатида эмиш...

Бирок, Таиланд прокуратураси ҳар қандай «апелляция»га қарши протест эълон қилишга тайёр.

Кремл корчалонлари эса ҳамон безовта. Худди улар бошларига Боғдоддаги таҳликали «вазият» кунлари қайтиб келгандай, ўзларини кўйишга жой топишолмаяпти. «Нима бўлса-бўлсин - сир очилмасин» қабилида Таиланд ҳукуматига тазйиқ ўтказиш йўллари излашмоқда.

Қайта-қайта «нефть-газ куроли»ни пеш қилишдан той-ишмаяпти.

Бундай ҳукуматлараро қаллобликни Россия раҳбарияти биринчи марта қилаётгани йўқ...

Яқинда Банкокда чиқадиган «Гориенг полис» журнали томонидан:

– Москва нима учун Виктор Бутнинг «иши» юзасидан бу даражада тахликага тушиб қолди? - дея берилган саволга мутахассис Дуглас Фара шундай жавоб қайтарди:

– Бут ер куррасида «фаолият» олиб бораётган Россия разведка тизимлари ҳамда ҳозирги ҳарбий саноатнинг аҳволи ҳақида жуда кўп маълумотларга эга. Ўшалар билан боғлиқ сирларни бошдан-оёқ очиб юбориши мумкин... Унданам ёмони «Ҳизбуллоҳ»дан тортиб «Самоли Ислом мужоҳидлари»гача бўлган кўпдан-кўп террорчи гуруҳларга мунтазам қурол-яроғ етказиб бераётган чет эллардаги кўпгина яширин Россия давлат «ташкилотлари» номини ҳам эълон қилиб юбориши ҳеч гап эмас. Бу эса Кремл учун яна бир шармандали ҳол!..

«Ҳизбуллоҳ», «Ҳамас» деб аталувчи жангарилар гуруҳи оммавий хунрезлик, худкушлик амалиётлари билан дунё ҳамжамиятлари томонидан хавfli террористлар гуруҳи деб эълон қилинган.

Ашаддий ақидапарастликни ўз шиорига айлантириб олган шу гуруҳ раҳнаомлари томонидан машъум «11 сентябр» хунрезлигини «олқишлаб» уюштирилган, телеканаллар орқали бутун дунёга намойиш этилган вахшиёна «манзара»ни кўпчилик эсласа керак. Ҳа, ўшанда Америкада содир этилган инсоният тарихидаги энг асоратли қонхўрлик оқибатида минглаб одамлар жизғанаги чиқиб ёнаётган, бундан бутун ер юзи аҳли иложсиз ҳолатга тушиб, эсанкираб турган бир пайтда, кўҳна ва жафокаш Фаластин тупроғида ҳали уруш нималигини англаб етиб-етмаган ёш болаларни, хотин-халажни кўчаларга

ҳайдаб чиқиб, ширинликлар улашиб, ҳаммани ўйин-кулгу «ғазовот тантанаси»га чорлаган айнан шулар эди.

Қарангки, орадан озгина вақт ўтиб, одамзот бошига тушган қиёмат азобидан шахвоний шавқ олувчи шу муртадлар тўдасининг етакчилари қора кузғунлардай Кремл атрофида «ғайри расмий» ташриф билан изғиб юргани ҳақида Москва телеахборот тизимлари хабар тарқатди.

«Ташриф»нинг натижаси ҳам тезда уч кўрсатди: Исроилнинг тинч шаҳарлари устига 300 та «Рус ракеталари» учирилди.

Ўртада қайтадан олов олиб кетган, узоққа чўзилган бу жангу жадаллар оқибатида ҳар икки томондан қанча-қанча уй-иморатлар вайронага айланди, кўплаб тинч аҳоли қурбон бўлди...

Кейинги пайтларда ҳарбий формага ишқивозлиги ошиб, телеэкранда саркарда мақомида пайдо бўлишни одат тусига киритаётган Бузругнинг «Душманингни душмани бўлса - шайтон билан ҳам иноқлаш» сиёсати қай даражада хатарли эканлигининг нишонаси эмасми, бу!

АХЛОҚСИЗЛАР ҚАЕРДА?

Москвалик журналист Сергей Баймухамедов ёзганидек: «Кремлнинг ягона мақсади Америка ва Ғарбдаги мамлакатлар билан қарама-қаршилиқни авж олдиришдан иборат бўлиб қолди. Бу сиёсатнинг устида турганлар худди йўлтўсарларга ўхшаб, ўтган-кетганга ўзининг кимлигини кўрсатиб қўйишга уринаётган манмансираган аламзада кўча безориларини эслатади. Уларнинг лаҳжаси ҳам ўзига хос олифтанамо, ҳаёсизроқ: «Мишиқи манқалар...», «Башарасига тушириш...»

Дарвоқе, шундай ахлоқ билан катта бир давлатни бошқариш, халққа йўлбошчилик қилиш мумкинми?

Мумкин экан. Буни бир неча йиллардан буён Россияни ўз қўл остида ушлаб келаётган «Ҳалоскор» исбот этди.

«Буюк давлатчилик» шовинизми сақланиб қолаётган, («АиФ») Россиядай мамлакат етакчисининг ҳаёсизларча десак оғир ботар, ахлоқсизларча бижғиб қоладиган «ноёб фазилати» ҳақида кўп ва хўп ёзилганлиги кўпчиликка маълум.

У баъзан ўзини туюлмайд қолган пайтлар ишлатиб юборадиган «Сўконғич» сўзлар «тахлили» билан шовшувга ўч, сурбетроқ мухбирлар «шуғулланишарди... Энди, Россиянинг ман-ман деган матншунос (лингвист) олимларига ҳам навбат келганга ўхшайди.

Яқинда питерлик «доктор»лик илмий мақомига эга матншунос йирик олим «Ҳалоскор»нинг Украина президенти шаънини булғаб айтган ҳақоратомуз бир «ибораси» ни шарҳлаб, каттагина мақола эълон қилди. (Бетамизларча айтилган шалоқ сўзларни ҳам «ҳикмат» даражасига кўтарувчилар чиқиб қолганига қойил!)

Яна инсоннинг руҳий ҳолатига қараб, ундаги салбий-носалбий ўзгаришларга ташхис қўядиган илмий Марказ мутахассисларининг ёзишларича, Кремл сардорининг оғзидан чиққан «довруғли» ибораларнинг кўпи жаҳонда

нефть нархининг ошиб бориши билан «боғлик» бўлган. Яъни 17 баллдан 53 баллгача кўтарилган.

Шулардан ёқилғи нархи энг баландга сакраб кетган пайтлар ғарбли раҳбарларга қарата «эҳтирос» оғушида айтиб юборилган иккитаси - «Кузькина мать» (Она-сини Учқўрғондан кўрсатиб қўйиш) ҳамда «мишиқи манқалар» анчагина «машҳур» бўлиб кетган. Айрим газеталарнинг ёзишича, «Ҳалоскор» ўзининг бу иборалари билан **«Россияни менсимай қўйган айрим давлат раҳбарлари устидан бир пақир муздай сув қуйиб юборди»** эмиш...

Ана шундан кейин Бузруг ўзига хос «ибратли сўзлар»и билан тез-тез тилга тушадиган бўлди. Бу қилик айримларга ёқади ҳам шекилли, «донишманд» телеэкран ёки омма орасида пайдо бўлганида «Яшавор мужик, бор экансан-ку, бу қаланғи-қасанғи олифталарга бир ўзингни кўрсатиб қўй» дея, олқишлайдиганлар топилиб турибди.

Албатта, бундай оломон қўлловлар унга рухий бардамлик бахшида этса керак, баъзан шиппаналиги тутиб қолади. Бунга Германияда ўтказилган Европа мамлакатлари бошлиқларининг катта Саммитига бориб, айтган ҳақоратомуз сўзлари яққол мисолдир. Минбарга чиқиб олиб, куракда турмас «иборалар» билан каттани-катта, кичикни кичик демай, шундай «тузладики», зални тўлдириб ўтирганларни «деворга қапиштириб ташлади» гўё... «Одатларига кўра оз-моз кайфи бордир» деб ўйлади, Саммит қатнашчиларидан айримлар.

Лекин меҳмон мақомида немисларнинг Мюнхен шаҳрида ўтаётган бу анжуманга ташриф буюрган жаноб касбига хос ҳушёрликка хиёнат қилмаган, ақлу ҳуши ҳам жойида эди.

Йиғилиш аҳли унинг замзамаларини табиатларига монанд оғирлик, совуққонлик билан қабул қилишди. Ҳеч ким қарши бирор сўз айтмади.

Бироқ матбуот жим турмади. Бу зўраки «нутқ»нинг БМТдай Халқаро ташкилотнинг Олий минбаридан туриб, туфлисини ечиб микрофонга урган Хрущёвнинг қилигидан ҳам ошиб тушган, ўрисларга хос навбатдаги «Мюнхен одобсизлиги» деб баҳолади. Россияда эса «мужик»ни олқишлаганлар бўлди.

Орадан озгина вақт ўтиб, Руминиянинг Бухарест шаҳрига НАТО - Россия Саммити йиғилишида «Ҳалоскор» дипломатия одоб-ахлоқ «мезони» қанақа бўлишлигини яна бир бор намоиш этди. **«Биласанми, Жорж, - деди у АҚШ президентига, - Украина ҳатто мустақил давлат ҳам эмас. Нима ўзи, у? Бир томони Шарқий Европа, қолган қисми бизники! Агар Украина НАТОга қўшиладиган бўлса, бу давлатни умуман йўқ қилиб юборамиз».** («Коммерсант», 2008 й. Москва).

Бузруг давлатлар билан қўшалок қилиб, кўзига ёмонроқ кўриниб қолган унинг бошлиқларини ҳам «йўқ» қилиб юборавериши ҳақида, юзхотирсиз, ҳеч тортинмай айтаверадиган бўлиб қолди. Грузияда жанглар кетиб турганда тумонот мухбирлар олдида «америка-параст» Саакашвилининг киндигидан пастроғига арқон боғлаб, дорга остираман, деб катта кетганди-ю, ниятига етолмади... Шу ерда одамни бир нарса ўйлантириб кўяди: дунёнинг ярмига ўт қўйиб бўлса-да, ўз ҳукмини ўтказиш истаги билан ёнган қонхўр Чингизхоннинг ўзбек баҳодири Жалолоддин Мангубердига нисбатан қўллаган фосикона иборасини Бузруг қаердан топиб, «ўзлаштириб» олдийкин...?

Бошлиқки, шундай дангали гаплар билан ўнг келганнинг олди-кетига қарамай, авра-астарини тўзитиб турганидан кейин, унинг издошлари оғзига талқон солиб, сукут сақлашлари яхши эмас! Истаганча «сўкса» бўлаверадиган одам эса, тап-тайёр. Ана, рўпараларида «дорда осилиб» турибди. Гуржилар етакчиси!

Уни Бузругнинг яқин сафдошларидан бири "Дардибедаво" ("Отморозок"), "Хароми" ("Подонок") дея расмий суратда ҳақорат қилди.

Яна, «Давлат маслаҳатчиси» мақомидаги Креновский деган кимса қутурган айикдай танқўриқчилари қуршовида интернет сайти орқали чиқиш қилиб, амалдаги АҚШ давлати раҳбарининг онаси, отаси ҳам қолмай «мат-мат»лаб ҳақоратлаб, интервью берди... Шундан кейин кўпчилик хаёлида Рус давлатчилиги хулқи бузук ювуқсизлар кўлига тушиб қолмадими, деган фикр фимирлаб қолгандир, балки...

Мамлакат Ташқи Ишлар вазири ҳам қараб тургани йўқ. Йўлбошчининг чеченларга қарата айтган «ахлатига қориштириб» ташлаш қандай бўлишлигини англиялик «ҳамкасби» билан телефон орқали бўлган мулоқотда қойиллатиб амалга оширди-ю... бу инглиз деганларида ҳам иззат-нафс туйғулари сарбаланд бўларканми, русларга хос «мужикча» гапни кўтаролмадилар. Ана ундан кейин бўлди жанжал, бўлди жанжал... Икки мамлакат орасидаги алоқалар «Литвиненко воқеаси»дан кейин иккинчи бор узилиб қолиш даражасига бориб етди.

Охири, вазир вазиятни «юмшатиш» йўлида «шеф»дан маслаҳат олганми, «Мен дабдаласи чиқарилган жинни» («Долбанний псих») иборасини Англия раҳбари номига эмас, Грузия етакчисига қаратиб айтгандим», деб туриб олди... Гўё шундан кейин Англия министри хурсанд бўлиб «Руслар нима ўйласалар - шуни гапирдилар» дея Россияга нисбатан «хурмати» янада ошганмиш...

Демак, дипломатик муносабатларда баъзан ўзни кўча безориларидай тутиш йўллари билан ҳам катта ютуқларни кўлга киритиш, ҳурмат қозониш мумкин экан-да, дея ўз раҳбариятининг «мужикча» қилиқларини қўллагандай мақола эълон қилди «Мир новостей» газетаси ўзининг 2008 йилги сонларидан бирида.

Баъзан Россия матбуоти саҳифаларида «Биз русларни ўрмондан чиққан айикқа ўхшатишади, тош даври одамлари деб камситишади» деган норози иддаоларни ўқиб қолиш мумкин.

Лекин бу гаплар бағри кенг, меҳнаткаш оддий рус халқига, ўз ҳолига ташлаб қўйилган олис қишлоқлардаги заҳматкашларга мутлақо тегишли эмас. Улар кўнгиллари тоза, ғала-ғовурли шу асримизда ҳамма билан ҳамнафас, камтарона кун кечириб яшаётган ҳақиқий мужиклардир.

Шу оддий халқ номидан пўписа-ю дағдағалар билан бошқалар устидан ҳукмбардорлик қилмоқчи бўлаётган, «ғанимлар»ни **«ер юзидан супуриб ташлаш»** васвасасига тушиб қолганларнинг уларга ҳеч қандай алоқаси йўқ!

Яна шуниси ҳам борки, Бузругнинг ҳар доим ҳам айтгани-айтган, дегани-деган бўлавермайди. Бурроликка ўрганган тилларини қайириб, попугини пасайтириб қўйиш ҳоллари ҳам юз бериб туради.

Бунга яқинда кечган «аскиянамо» бир воқеани мисол қилиб келтириш мумкин: Маълумки «Осетия воқеалари» дан сўнг ўз мамлакатининг кичкина бир «эти»нинг «узиб» олинисига қарши жон-жаҳди билан курашган грузия раҳбари «ютқазгани»га қарамай, Россия «ғалабаси»ни тан олиш у ёқда турсин, «ҳаддан ошиб» бормоқда эди. Уни (қаеридандир осиб) йўқ қилиш режаси амалга ошмагандан сўнг, бор диққат-эътибор тбилисилик америкапараст бу «нобакор»ни нима қилиб бўлса-да, шармандасини чиқариб, бадном этишга қаратилди.

Қандайдир кўрсатма бўлди шекилли, телевизорчи билан матбуотчилар орасида грузин етакчисини «фош этиш» бўйича «ким ўзар» мусобақаси бошланиб кетди. Унинг ҳар бир ҳатти-ҳаракатини кузатиб, исковучлардай хожатхонагача кузатиб борадиган хуфьячилар кўпайиб қолди. Мақсад, бирор-бир «нуқсон» топиб, дарров ба-

шарасига чалпак қилиб отиш-у, ҳаммаёққа овоза қилиш. Шов-шувга молик, тўқиб-чатиб бўрттирса бўладиган жузый камчилик кимларда бўлмайди, дейсиз!

Гуржилар сардори учрашувлардан бирида бўйинбоғини тўғирламоқчи бўлибми... ўзини сал «шубҳали» тутиши, мухбирлардан бирининг зийрак нигоҳига «ғайри-табиийроқ» бўлиб чалинади... «Галстугини чайнапти, демак, ақли-ҳуши жойида эмас» деган ибора худди мана шу ерда пайдо бўлади. Ва бу ҳолат катта «бахсу мунозара»ларга сабаб бўлиб, минг мақомда шарҳлана бошлайди.

Аслида-ку, ким бўлишидан қатъий назар инсон шахси, шаъни дахдсиз деб қараладиган ҳар бир маданият ва ахлоқ мезонларига риоя қилинадиган мамлакатда бундай тирноқ остидан кир қидиришдек хашаки, бачкана бемаъниликка йўл қўйилмайди, айниқса сиёсат нуктаи назаридан.

Бироқ, аламзадалик ўтида қоврилиб, нима қилиб бўлса-да, «рақиб»идан ўч олиш ҳаракатига тушиб қолганлар учун бунинг фарқи йўқ... Галстук теварагида кўтарилган «эхтиросли» мавзу юқори минбарларгача чиқиб, «Ҳалоскор»нида, бефарқ қолдирмади.

Ҳатто орадан анча-мунча вақт ўтгандан сўнг ҳам унга «илҳом» бахш этиб турди.

Тасодифан Бузруг Ялтада украиналик «ҳамкасби» билан, Киевда эса Украина президенти грузин «касбдоши» билан бўлган учрашувлар бир вақтнинг ўзига тўғри келиб қолади.

Шубҳасиз «сенсация» ишқивозлари бўлган матбуотчиларни бу бефарқ қолдирмади.

Ялталик мезбон мухбирлар томонидан берилган «Киев учрашуви» ҳақидаги саволга жавоб қайтараркан, одатига кўра, икки давлат раҳбарини қўланса хид бижғиб турган мағзавали иборага «бир ботириб» олди-

да, сўнг «донолик» билан насихатомуз гап айтди: **Зиё-фатлари галстуксиз бўлсин, йўқса меҳмон мезбонникини чайнаб қўйиши мумкин.**

Гуржилар бошлиғи ҳам осонликча «чайнатиб» қўядиган йигит (бари-бир Кавказликда!) лардан эмаслигини дарровгина намойиш этиб, Украина телеканаллари орқали «маслаҳат»га муносиб жавоб қайтарди;

– **Ул жаноб вужудимнинг қайсидир ... ҳар бир эркак зотига, айниқса сиёсатдонга, ҳатто аёлларга ҳам «керакли бўлган» жойидан дорга осиш ниятида эканлигини бутун дунёга овоза қилиб айтганди... Энди эса, кечадан бошлаб муҳтараму ул зот, бўйини «керакли нарса»дан юқорироққа чўзиб, галстугин оғзига оладиган бўлиб қопти. Бу яхшилик аломати. Энди ўзимни бемалолроқ ҳис этишим мумкин...**

Дарвоқе, баъзан эҳтирос оғушида айтиб юбориб, кўпчиликни ҳангу манг қилиб қўядиган ўзининг «тарбиясиз»роқ мазмундаги мақол-маталлари билан донг таратиб келаётган Бузруг халқ фаровонлигидан ташқари, уларнинг маънавияти, яъни одоб-ахлоқи ҳақида қайғурмайди, деган хаёлга бориш мутлақо нотўғри.

Бунга қуйидаги яна бир мисолни келтириш мумкин: яқинда (2008 йил, 8 октябр) Кремлнинг содиқ ташвиқот марказларидан бири «НТВ» телеканали иш бошлаганига ўн йил тўлиши муносабати билан жамоани табриклаш учун Бузругнинг ўзи тантанали суратда студияга кириб келди.

«Кутилмаган» ташрифдан ўзини йўқотиб қўяёзган «канал» мутасаддиси чопиб, Бош раҳбар истиқболига чиқди. Меҳмон унинг қўлини оларкан «ишлар қалай?», дегандек қирғий қараш қилди. Мезбоннинг кўзлари чарақлаб, тавозе аралаш шаштли овозда «кўрсатувларимизда Америка таъсиридан қутулиб бормоқдамиз, мил-

лий ватанпарварлик мавзуларга кўпроқ ўрин берилмоқда», деди худди томдан тараша тушгандай қилиб.

Довдирона бу сўзлар шу ердаги кўпчилик қулоғига галатироқ эшитилган бўлса-да, телеканал бошлиғи айнан меҳмон кўнгидаги гапни топиб айтганди. Ва тезда қўллари бигиз қилинган Бузругнинг таҳсинли сўзларига сазовор бўлди:

– Тўғри қиласиз. Телеканалларимиз ўз кўрсатувларини анъаналаримизга таянган ҳолда тайёрлаб, эфирга узатишлари керак... Американинг ахлоқсизликка чорловчи ҳар қандай фильмлари-ю, енгил-елпи кўнгилочар кўрсатувларидан бутунлай воз кечиш лозим. Уларнинг ахлоқи биз учун асло тўғри келмайди.

Қарийб ўн беш дақиқа давом этган бу учрашувда Бузруг «НТВ»чиларга анча-мунча маслаҳатлар берди. Айрим ходимлар қўлини қисди, тантанали кун билан муборакбод этди.

Айнан долзарб мавзу сифатида бутун Россия телето-мошабинларига тақдим этилган ушбу репортаж дастуридан сўнг экранда Москвадаги қайсидир «Ижодий уюшма» томонидан суратга олинган фильм намойиш этила бошлади: отишма, аёвсиз калтаклашиш... яна «тўшак базми», тинимсиз ўпишишлар... Бу қон-тер аралаш фаҳшиёна зўравонликка асосланган, юрагида салгина уят ҳис-туйғуси бор одам зоти ижирғанадиган «томоша» эди. Мен бу «манзара»ни кўриб, беихтиёр «ўзбекча кўрсатувлар қизиқарсиз» дея телевизорини Россия каналларига «улатиб» олган ва бундан мактаниб юрадиган ҳамюртларим кўз олдимда гавдаланиб кетди. Улар ҳам кексайиб қолган ота-оналари, сингилу келинлари, ҳеч бўлмаса ўсмир фарзандлари билан биргаликда ушбу «қизиқарли томоша»ни кўришаётгандир... Русларнинг ўзларида гап бор: тақиқланган мева аччиқ бўлса ҳам, тотиб кўришга ишқивозлари кўп бўлади...

Америка телевидениесида намоиш этиладиган, ҳатто интернетда тарқатиладиган ҳар қандай дастур маълум ёшдаги томошабин ва «фойдаланувчи»ларга мўлжалланган бўлиб, у алоҳида ёзув билан эълон қилиб борилади. Унга ҳамма итоат этади. Итоат этмаслик Қонунни бузиш билан баробар, иши судга тушишини барча яхши билади.

Зеро, бунга интернет сайти орқали «ёшига номуносиб» дастурни кўргани учун шунга йўл қўйиб берган ота-онасининг «иши» судга оширилишга сабаб бўлган виржиниялик бошланғич синф ўқувчиси билан боғлиқ воқеаларни олайлик. Ҳа, уни бутун Америка телевидениеси кўрсатди. «Время» намоиш этди. Ҳатто бизнинг теледастурлар орқали кўпчилик хабар топгани айтилди.

Воқеа айнан ўша кунлар камина яшаб турган Ҳэриндон шахрига яқин жойда рўй берган бўлиб, матбуот ва телевизор хабарларини кунма-кун кузатиб борганман... Ҳаммаси етти ёшга тўлиб-тўлмаган ҳайдовчи боланинг кўпол равишда йўл ҳаракати қоидаларини бир неча бор бузгани-ю, уни полициячилар тўхтатиб, ўртада бўлиб ўтган мулоқотдан бошланди;

– Салом сэр, тезликни ҳаддан зиёд оширдингиз, унинг устига бошқаларни қувиб ўтиб, бир неча бор йўл қоидасини буздингиз, - деди полициячи қоидасини келиштириб болакайга ҳест бераркан.

– Ҳа, айбимга икрорман, - деди қоидабузар ва ўзини оқлашга тушди. - Мактабимиз автобусига улгуролмай қолдим. Шундан кейин ҳовлида турган отамнинг машинасида йўлга тушдим. Чунки биринчи соат математика дарси эди, ундан кечикмай дедим. Яна, бугунги эрталаб-ки нонуштага ўзим яхши кўрадиган анча тансиқ таомга буюртма бериб қўйгандим. Ошпазлар уни тайёрлаб, мени кутиб қолишмасин дедим-да...

(Америка мактабларида ўқувчилар томонидан бир кун олдин берилган буюртма таом билан кунига икки марта - эрталаб ва тушда овқатлантирилади).

– Бу гапларинг яхши. Лекин машина ҳайдашни қаердан ўргангансан? - саволга тутди полициячи.

– Интернетдан, - деди болакай...

Айнан мана шу кадрлар телеэкран орқали намоиш этилгач, ёш болалар ва ўсмирлар тарбияси билан шуғулланувчи рухшунос мутахассислар, ҳуқуқ-тартибот маҳкамаси вакилларининг бу воқеага тааллуқли баҳс-мунозаралари бошланиб кетди... Кўпчилик бир овоздан «болакай ёшига номуносиб сайтдан фойдаланган экан, демак унинг ота-онаси фарзанд тарбиясига бефарқ қараб, ўз бурчларини унутиб кўйган» деган фикрга келди.

Судда оила бошлиқлари ўз гуноҳларига иқрор бўлиб, икки йилга «кесилдилар». Тартиббузар болани тўққиз ёшли акаси билан ҳукумат «вақтинчалик» ўз қарамоғига оладиган, уларга кўшимча тарбиячи бириктириладиган бўлди.

Суд қарорини кўпчилик америкаликлар бошқаларга ҳам ўрнак бўладиган оқилона ҳукм ўрнида қабул қилдилар.

Тўғри, бизда ҳам бир пайтлар кинофилмларни, айрим кўнгилочар ёки жиддий мавзудаги театр томошаларини фалон ёшгача бўлган болалар кўриши мумкин эмас, деган ёзма огоҳлантиришлар бўлар, унга озми-кўпми риоя қилинади.

Ҳозир эса бунинг буткул акси бўлмоқда.

«НТВ» юбилейида айтилган «ахлоқ» ҳақидаги гаплар асосан қай томонга тегашли эканлигани кунни кеча Россия маданият вазири жаноб Александр Авдеевнинг матбуотда эълон қилинган куйидаги гапларидан билиб олса бўлади:

– Бизнинг телеканалларимиз зўравонлик, ахлоқсизлик, одам ўлдириш, бузуқчилик, фахш мавзуларини намоиш этиш бўйича дунёда биринчи ўринни эгаллаб

турибди. Бир куннинг ўзида телетомошабинларга бу хилдаги ғайрияхлоқий воқеаларнинг 26 тадан 29 тагача «кўриниши» намойиш этилмоқда...

Россиялик ҳар бир бола ҳозирги пайтда балоғат ёшига етгунича 18 минг одам ўлдириш, 200 минг зўравонлик ҳамда шафқатсизларча калтаклаш ҳодисаларининг бе-ихтиёр “иштирокчиси” бўлиши ҳам ҳисоблаб чиқилган.

КИМНИНГ ПУЛИ КЎП?

Матбуотда Бузругга нисбатан “нацлидер” (“Миллат раҳнамоси”) деган атамага авж бера бошладилар. Бу албатта ундаги ички ғурур туйғусини баттар кўзгаб юборди.

Айни пайтда нияти нохолис гуруҳлар томонидан келишиб олингандай “раҳнамо”га қарши кампания бошланиб қолди; омма фикрини ўрганиш билан шуғулланувчи турли номдаги Марказлар “Ҳалоскор” обрўси мисли кўрилмаган даражада пастлаб кетаётгани ҳақида маълумотлар тарқатар, шунингдек у бошлиқ ҳукумат, ҳатто ўз шаънига танбеҳли, таҳдидли (ҳам!) гаплар айтилмоқда эди.

Бу албатта Бузругнинг обрўси-ю, унинг мўлжаллаган режаларига нисбатан кўпчилик орасида шубҳа уйғотиши, навбатдаги сайловдан кўзланган мутлоқ ғалабани ҳам чиппақка чиқариши мумкин эди.

Айниқса “демократлашиб” бораётган айрим матбуот тизимларининг яна чакаги очилиб қолгани оловга керосин сепиш билан баробар бўлмоқда... Бу хил “эркинлик”нинг янги тўлқини кундан – кун обрўйи тушиб бораётган Бузруг бошлиқ партия атрофига ягона “мушт” бўлиб уюшган тарғибот – ташвиқот салафларини ҳушёр тортириб юборди. Зудлик билан чакирилган махсус йиғилишда “Раҳнамо”нинг кенг халқ оммаси, турли соҳа вакиллари билан юзма – юз учрашувларини фаоллаштириш режалари тузиб чиқилди.

Ва бу “гадбир” кутилмаганда... конвейрдан янги чиққан “Калина” машинасини Бузругнинг ўзи ҳайдаб, узоқ сафарга йўл олишидан бошланди. Айрим тили қичиганлар “ бундан яна бир кўзланган мақсад оғир саноатнинг кўпгина тармоқлари қатори дабдаласи чиқиб бораётган Россия автомобилсозлиги шуҳратини кўпчиликка кўз – кўз қилиб қўйиш бўлса керак” дея гап тарқатдилар.

Лекин “Калина”ни давлат бошлиғи даражасидаги одам томонидан намоишкорона реклама қилиниши автосаноат концернидан кўра, ҳайдовчининг ўзига кўпроқ доврўф келтирди. У йўл – йўлакай оддий кишилар, турли касб – кор эгалари, хотин – халаж (буларнинг ҳаммаси қилни қирқ ёрадиган хавфсизлик ходимлари томонидан бир неча кунлар давомида “сараланиб” синов чиғириқларидан ўтказилган, раҳнамо билан юзма – юз “сухбат” чоғида ким ўзини қандай тутиши, нима дейиш – демаслиги ҳақида бирма – бир огоҳлантирилган эди) лар билан учрашиб, гурунглашди, кейинги ўн йил ичида Россияни гуркиратиб юборадиган шукуҳли “лойиха”си ҳақида сўзлаб, ҳаммани оғзига қаратди. Гап орасида қишлоқи дўндик ойимчаларни саволга тутиб, нечтадан болалари болиги, нима иш билан шуғулланишлари билан қизиқди.

Айниқса бутун мамлакат ардоғидаги, жаҳонга ҳам таникли инсонни оддий ҳайдовчи сифатида машинадан тушиб, ёқилғи қуйиш шахобчасига кириб келиши, бак копқоғини очиб, жўмрақдан бензин қуйиши, яна ёнидан ақча чиқариб ҳақ тўлаши - ғаройиб бир сахна томошосини эслатарди. Бунини телевизор экранлари орқали кўрган авом қандай ҳис - ҳаяжонга тушганини бир тасаввур қилиб кўринг –а!...

Анча самарали ўтган бир неча кунлик автосафардан кўнгли тоғдай кўтарилиб қайтган Бузругни янгидан – янги учрашувлар кутарди. Хусусан мамлакатнинг келажаги бўлган талабалар даврасида ўзини жуда эркин тутди. Йигит – қизларнинг юрак сўзларини берилиб тинглади. Ўз навбатида ўсмирлик йилларини эслаб, қилган “шўхлик”ларини ҳам сирдошларча, тортинмай гапириб берди. Мехмоннинг йиғилганларга энг ёқадиган гапи – келаси йилдан стипендияни 9 фоизга ошириш ҳақида берган ваъдаси бўлди. Бутун зални гулдурос қарсақлар коплади. Уларга қўшилиб, ўзи ҳам чалди.

Давлат раҳбари томонидан талаба аҳлига инъом этилган 9 фоизли устама пул қийматини тинчимас молиячилар дарров ҳисобини чиқариб, матбуотда эълон қилдилар. Қўшимча харажат сифатида кимларнингдир “Қорнини ёриб”, чўнтагини кавлаб топиладиган бу ақча кадрсизланмай, шу кеча –кундуздаги қийматида толиби илм қўлига тегса, бир шиша пиво сотиб олишга етаркан холос. Нима қипти! Студент учун бу ҳам бир кунлик байрам. Бунни Бузруг ўз бошидан кечирган, яхши биларди... Етимхоналарни айланиб, сағир болалар билан бирга суратга тушди. Сўнг Россиянинг келажаги - спортчи кизлар даврасида суҳбат ўтказди. Яқинлашиб келаётган Сочи Олимпиадасига пухта тайёргарлик кўриш, мамлакат спорт байроғини янада баланд кўтариш маслаҳатини берди. Оқ яқтак – иштонда ўртага тушиб, қаратғичи болақайлар билан ростманасига беллашиб кўрди.

Ана ундан кейин самолётда тинимсиз учди. Бу одамнинг мана шу борада довюрак, қўрқмаслигига қойил қоласан, киши. Ё, амал жондан ҳам ширинмикан!?

Оддий қишлоқ ўқитувчиси, нафақахўр қариялардан тортиб, дала меҳнатқашлари – дехқон фермерларнинг орзу – дардигача берилиб тинглади. Ҳамма муаммоларни яқин ўн йил ичида ҳал этишга ваъдалар берди... Узок шимолий худудлардаги балиқчилар, қалин қор босган тайга сўқмоқларида овчилар билан гулхан атрофида гап - гаштак қилди...

Мана шу сафар чоғидаги учрашувлар, юзма – юз гурунглاردан чиқарган хулосаси шу бўлдики, халқ ундан ҳали кўп нарсаларни кутмоқда. Бигиздай тикилувчи қарашларидан бир жаҳон маъно уққандай, умидвор ташна нигоҳлар қўплигига ишонч ҳосил қилди. Ўзига бўлган оломон меҳри сўниб улгурмаганлигидан кўнгли таскин топди.

Шундай кўтаринкилик оғушида Она шахри Ленинградда иш бошлаган “Йўлбарсларни химоя қилиш Халқаро Саммит” йиғинига кириб келди. Минбарга кўтарилиб, олқиш ва қарсақлар остида оташин нутқ сўзлади. Ҳатто шавқи жўшиб, бир нечта “кўнгли бўш” хорижлик меҳмонлар жўрлигида пианино чалиб, кўшиқ ҳам айтди.

Йиртқич ҳайвонлар турига кирувчи йўлбарсларга бўлган меҳру шафкатнинг пойдорлигини қаранг!.. Энди айнан мана шу дақиқаларда дунёдаги қолган – қутган бахти қаро, химоясиз шу бечораларнинг боринги, 120 нафарини инсонийлик қиёфасини йўқотган браконьерлар тақибидан асраб қолиш учун махсус шарт – шароитлик худудга олиб кетаётган сувости кемаси ҳалокатга учраб, ундаги барча жонзотлар бўғилиб, жон таслим қилаётгани ҳақида шошилиш хабар келиб қолди деб, фараз қилайлик... Шубҳасиз ҳайвонот оламининг ҳам ҳалоскори сифатида олқишланаётган минбардаги зот ўзини Сочи оромгоҳида юргандай бемалол ҳис этмас, мусиқа-ю, ҳиргойини бас қилиб, барчанинг диққатини шу оламшумул фожеага қаратган бўларди...

Шу ерда Бузругнинг шахсий ташаббуси билан ўтказилаётган Саммитга алоқадор жузый бир камчилик ҳақида ҳам икки оғиз гап айтиб ўтиш лозимга ўхшайди. Дунё билан кўлини паҳса қилиб гаплашиш ҳадисини эгаллаб бораётган Бузругдай одамга хириллаб ашула айтишга бало бормиди! Овози салгина “ширали” бўлса ҳам гўрга эди... Модамики, Бош мезбоннинг куйлашга шунчалик хоҳиши бор экан, нега энди унинг салгина томоқ кириб қўйишидан ҳам кўз – қулоқ Махсус Хизмат ходимлари ғафлатда қолдилар? Эҳтимолий ҳозирлик кўрилмади?! Зеро ҳозирги пайтда ман-ман деган номдор хонандалар ҳам овозни бинойидек “жаранглатиб” берадиган “фонограмма” усулидан фойдаланмоқдалар.

Бузруг учун анқонинг уруғи ҳам топилиб турган бир пайтда, шу арзимас техник ашқол – дашқоллар топилмай қолдим! ...

Ҳа, майли. Бўлар иш – бўлди. “Шеф” обрўсини янада юқорироқ мақомда кўз – кўзласа бўладиган йўл – йўриқлар кўп, ҳали. Шулардан бири Сочи Халқаро Олимпиада ўйинлари билан узвий боғлиқ.

Ахир, Бузругнинг шахсан ўзи мамлакатда бош – кетини қоплай олмаётган қанчадан – қанча молиявий етишмовчиликлар бўлиб турган бир пайтда шу дунё миқёсидаги доврўғли Тадбирни Россияда ўтказиш учун қанчалик жон куйдирмади.. (Кимларгадир пора ҳам берган дейишади) Энг асосийси, мазкур Анжуманнинг хомийси сифатида раислигига ҳам сайланиб олган.

Шундан аёнки, қадим – қадимдан инсониятнинг тинч - тотувлик, бирдамликка чорловчи эзгулик ғояларининг маёғи бўлиб келган Олимпиада машъаласи кўпгина Халқаро масалаларда зиддиятни, қарама – қаршилиқни афзал кўрувчи кимса қўлида эканлиги хайратланарлидир.

Кейинги пайтлар худди шу масалага урғу бериб, “ғайрча” талқин қиладиганлар топилиб қолди. Хатто, Бузругнинг ўта масъулиятли лавозимни эгаллаши орқасида яна бир ғаразли мақсад ётмаяптимики, 2008 йилдаги Пекин Халқаро Олимпиадасининг очилиш арафасида Грузияга нисбатан қилинган ҳарбий авантюра бошқа бир мамлакат – «гапга кирмас» украинлар юртида такрорланмасмикан дея хавотир билдираётганлар йўқ эмас.

Албатта бундай “нохуш”ликлардан на фақат Россия Бузруги шу билан Олимпиада ўйинларини ўтказиш Қўмитаси раиси шаънини Халқаро миқёсда ҳимоя қилишга тўғри келади. Яъни ананага кўра мамлакатлараро спорт мусобақаларини бошлаб юбориш лозим.

Хўш, ўша “Олимпшоу”ни биринчи бўлиб, қаердан

бошлаш керак, мезбонликни ким ўз зиммасига олади?... Лотин Америкасидаги “командос дўст”лардан бири жон деб рози бўлиши мумкин-у, узоқлиги бор. Араб дунёси, Африка қитъасида Эроннинг хуфъя куткуси билан қандайдир нотинчлик ҳиди анқиётгани ҳақида яширин маълумотлар келиб турибди...Европаликлар ўта пихини ёрган сиёсатчилардир. Бу тадбирни Россияда яқинлашиб келаётган “сайловолди ўйини”га чиқариб, дунёга жар солишлари турган гап.

Дарвоқе, ҳозирги пайтда Болқон яриморолидаги “қўшни” серблардан бошқа Россияга садоқатлироғини топиш қийин. Аввало улар СССР каби Югославиядай мамлакатни парчаланиб, пароканда бўлишида асосий айбдор АҚШ бошлиқ НАТО Ҳарбий кучлари деб билади. Шунинг учун ҳам “Янки”ларни ўлгудай ёмон кўрадилар.

Бузrugнинг юқори минбарлардан туриб, “XXI аср агрессияси”га учраган “қардош” серблар ёнини олиб қиладиган оташин нутқлари Белграддаги “оппозиция”чи гуруҳларни бекорга ҳаяжонга солмас, хусусан Милошевич “ғоялари”га содиқлиги билан ажралиб турувчи (“Халоскор” партиясининг “Гвардиячи” Ёшлар қанотига ўхшаш) серб миллатчи ўсмирлари қонини жунбушга келтирарди.

Тўғри, ҳозирги “ғарбпараст” серб раҳбарлари ичида Европа Иттифоқига интилиш иштиёқи кучли. “Иттифоқчилар” ҳам ахмоқ эмас. “Ўзларингда демократик эркинликни яратиб қўйинглар, сўнгра сафимизга аъзо қилиб олишни ўйлаб кўрамиз” дея қатъий шарт қўйишмоқда. Шунинг учун ҳам Москванинг кўнглидагидай “демократия” у ерда мавжуд. Белград кўчаларида “Миллий ғурури топталган серб халқи шаънини” ҳимоя қилувчи ёшларнинг тўс – тўполонли анти-америка намоишлари бўлиб турибди. Ҳали Россияга

қарши шиор кўтариб чиққан биронта одам кузатилгани йўқ.

Демак, Олимпиада ўйинлари олдидан биринчи бор ўтказиладиган “Халқаро спорт мусобақаси”ни Сербиядан бошлаш керак.

Бу фикр Бузругга маъкул тушди. Ҳатто, дунёда энг оммавий ҳисобланувчи футбол ўйинидан бошланувчи бу йирик тадбир “режа”ларини шахсан ўзи кўриб, айрим жойларига қўшимчалар киритди. Спортни сиёсат “ўйини”га қориштириб, ҳар тепган “гол”ини дарвозага эмас, империалистлар башарасига тепдим, дея мактаниб юрадиган, Американи “икки юз маротаба йўқ қилиб юбориш” даъваткорининг яқин гумаштаси аргентиналик донгдор коптоктепарни фаҳрий меҳмон сифатида таклиф этиш маслаҳатини ҳам берган деган гаплар бор...

Бузруг қанчалик бир сўзли, қайсартабиат бўлмасин, баъзан юрагида шароитга қараб, кечирувчанлик ҳисси кўзғолиб қолади. Шу кунларда “нодўстлик”, баъзан иккиюзламачилик позициясида турган белградлик айрим раҳбарларга нисбатан қалбини тирнаб келаётган гина – кудуратни унутди.

Нима бўлганда ҳам серблар “Славянча қардошлик” ришталарини ҳам унутиб, иззатталаблик қилаверадиغان инжиқ хохолларга нисбатан ишончлироқ. Улардан келажакда кўп нарса кутса бўлади. Фақат ҳозирча арқонни узун ташлаб кўйиш керак. Майли, Белград Европа Иттифоқи сафида бўлишга ҳаракат қилсин. Уларга қўшилиб ҳам олсин...Охир бир кун “ўзлик”ларини англаб, греклардай қизил байроқлар кўтариб, кўзғолиб қолишлари, “Иттифоқ”ни лаънатлаб, ҳамма ёқни ағдар – тўнтар қилиб, кўчаларга чиқишлари муқаррар. Ана ундан кейин шу хилдаги тўполонларга туртки бўладиган, истаган баҳонани ўйлаб топиб, оломон ичига “чўғ” ташлаб қўйилса, бас. Буларнинг ҳаммаси Маркс айганидек,

асосий ҳаракатлантирувчи восита “Капитал”га бориб тақалади.

Капитал эса, Бузругда истаганча бор. Кейинги йиллар ҳеч ким билмас “чўғ ташлаш” ишларига кетадиган “харажат”ни Совет даврида ҳам кузатилмаган, ўн(!) баробарга, “ижрочилар” сонини эса, икки баробарга кўпайтириб юборгани бежиз эмас... (Бунинг қай даражада “самаралилиги” илк бор, ниҳоятда “эҳтиёткорлик” билан худди тўқсонинчи йиллардагидек, турмуш тарзи анча барқарор бўлган Ўзбекистонда “Андижон воқеалари” мисолида синаб кўрилган деган тахминлар ҳам қулоққа чалиниб туради) Серблар “масаласи”га келсак, уларга Белград бомбардимон қилинган дахшатли кунларни тез – тез “эслатиб” туриш кифоя. Ана ундан кейин Европанинг ўзида ҳам иккинчи “Қорабоғ” пайдо бўлиши ҳеч гап эмас...

Германияни Александр Парга ўхшаш Бузруг айғоқчилари босиб кетди, дея аюҳаннос солади, айрим ўз оёғи остидан нарини кўролмайдиган журналистлар. Францияда ҳам гўё “рус айғоқчилари” учун “бемалоллик” эмиш. Бўлса, бордир! Лекин, Сербияда улар сувга тушган балиқдай эмин – эркин ҳис этишлари, сон жихатдан ҳам етиб - ортишлари ҳаммага аёнку! Бунга айниқса Милошевич ва унинг Москвадаги “элчи” укаси катта ҳисса қўшишган. Вақт ўтиб улар Бузруг “одамлари”га айланиб, Белградни ўзларига Болқон яриморолидаги “Бош штаб” ўрнида танлаганлари бежиз эмасди.

Мана, энди шу “даргоҳ” га Олимпиада ўйинлари олдидан “Биринчи Халқаро футбол мусобақаси”га тайёргарлик кўриш Маркази мақоми берилди.

Аввал қандайдир “Жамоатчилик Фонди” ниқоби остида “камтарона фаолият” юритиб келган “Штаб” - бино “Марказ” номи билан атала бошлагач, бирдан унинг ичкари хоналари-ю атрофидаги майдончалар гав-

жум бўлиб кетди. Иморат зудлик билан таъмирланиб, пештоқига Олимпия байроғи илинди.

Бу ерга кўйни – кўнжи ақчага тўла россиялик “ҳомийлар” тинимсиз келиб – кетиб туришибди. Номи спорт оламида таниқли “ чимпион” мақомидаги казо – казоларнинг ҳам қадами узилмайди.

Мусобақа байрамининг тантанали очилиш маросимида Бузругнинг шахсан ўзи иштирок этиши аввалдан эълон қилинган. Шунинг учун бор диққат – эътибор Олий даражали меҳмонни муносиб кутиб олишга қаратилган.

Спорт - Олимпиада асл маънода куч – қудрат, чабдастлик билан эпчилликни синаб кўрувчи новкирон авлоднинг ўзаро мусобақаси ҳисоблангани боис, “тадбир”га ҳозирлик кўришдай масъул вазифа асосан икки мамлакат ёшлари зиммасига юклатилди.

Москвадан самолёт ва поездларда Бузруг “Гвардиячилари”нинг сараланган отрядлари худди Шўро даври комсомолларига хос кўшиқ ва музыка садолари остида Белград томон оқиб кела бошлади. Уларни серб тенгдошлари бирдамлик руҳидаги ҳайқириб айтилган шиорлар билан кутиб олишар, айримларининг кўлида, эғнидаги майкаларида Милошевич, Каражичларнинг портретлари кўзга ташланиб қолар, албатта бу европаликлар қаттиқ туриб талаб қилаётган демократиянинг ёрқин намунаси эди...Қизғин учрашувлар россиялик меҳмонларни бироз ўнғайсиз аҳволга солиб кўяр, улар ўз “даҳо”лари сурати билан келмаганликларидан ўқинардилар. Бирок орадан кўп ўтмай “ўқинч” ғубори дарровгина тарқаб кетарди. Чунки ҳамма ёқдан - Белград кўча бўйлари, ҳатто симёғочларга ҳам илиб, ёпиштириб қўйилган Бузругнинг жилмайиб турган портретлари кўзга ташланарди. Унинг сурати акс этган майка – кийимлар ҳам анча- мунча эди...Гўё бутун Сербия оламшумул воқеа арафасида тургандай, Россия раҳнамоси ташрифига мунтазир эди.

Нихоят уни шод–хуррамлик билан шимолийкорейликларнинг “ярим худо” мақомидаги “дохийси” ҳавас қилгудек даражада кутиб олинди.

Лекин юқори мартабали меҳмон камтарликни кўлдан бой бермай, барча олқиш, ҳамду саноларни ўта сиполик билан қабул қилди.

Бузруг икки қардош славян халқлари футбол юлдузлари ўртасида Сочида Жаҳон Олимпиада ўйинлари бошланишидан олдин ўтказилаётган мусобоқани очик деб эълон қиларкан, баҳайбат спорт аренасининг у бурчидан бу бурчига қадар тортилган улкан алвон матолардаги кўпдан – кўп ўз суратларига, номини шарафловчи битикларга, ишқивозлар тўлқини узра ҳилпираётган икки давлат байроқларига кўзи тушиб, ҳаяжонини ортиқча босолмади. Қўлларини баланд кўтариб, кафтларини кенг ёзганича бутун стадионни тўлдирган россия – сербиялик ёш – ялангларга гўё “Мен Сизлар билан!” дегандай ҳаяжон туйғуларини изҳор қила бошлади. Унга жавобан бутун стадион жунбушга келиб, чайқалиб кетгандай бўлди. “Ҳайл” деганга ўхшаш қичкириклар билан Бузруг томон азот чўзилган қўллар кўзга ташланди. Бу “манзара” ер юзидаги кўп телеэкранлар орқали намойиш этилди. Европаликлар ҳам кўришди.

Мазкур “тантана”ни матбуот шарҳловчиларидан бири “Олимпиада баҳона, тахтсираб қолган Россия иккинчи даражали раҳбарининг ўз мамлакатидан ташқарида уюштирган биринчи “сайловолди шоуси” бўлди” дея баҳолади. Ва “Урушолди” Германиядаги жазавали оломон йиғилишларга ўхшаб кетади” деган сўзларга ҳам ишора қилиб ўтди.

Яна кўпгина чет эл ҳамда айрим Россия оммавий ахборот тизимларининг ёзишича асосий мақсад фақат бир Шахсни улуғлашга йўналтирилгани учун-

ми, кўпчиликни бу футбол мусобакасида қайси томон ютди-ю, ким мағлуб бўлди, қизиқтирмай қўйган...

Нима бўлганда ҳам Бузруг ва унинг атрофидаги хайбаракаллачиларга қойил қолмоқ керак. Бу “ўйин”да ҳам улар ғолибликни қўлга киритди. Албатта “рақиб” дарвозасига копток киритиб эмас...

Ўша кунлар Белград “ўйингоҳи”дан ташқари ҳукумат биносининг ёпиқ эшиклари ортида ўтказилган хуфья “ўйин”лар ҳақида ҳам хабарлар тарқаб қолди. Маълум бўлишича ўзаро келишувга биноан Россия Сербияга сув текин нархда газ етказиб беради, иктисодий, зарурат туғилиб қолса, ҳарбий ёрдам кўрсатади. Сиёсат борасида сербларни “кимсатилиши”га йўл қўйилмайди. Иккинчи томон эса, қардош рус халқи билан азалий, дўстлик – биродарлик алоқаларини ривожлантира боради. Ўзаро манфаатдорликка асосланган ҳар тарафлама ҳамкорликни йўлга қўяди. Энг муҳими... дунёда икки йирик давлат Россия – АҚШда президентлик сайлови яқинлашиб келаётгани муносибати билан... Белградда (асосан Россияга дўст ва хайрихоҳ) таниқли сиёсатдонлар, турли партия ва ташкилот лидерлари ҳамда айрим давлат бошлиқлари (майли, АҚШдан ҳам вакил чакирилсин) иштирокида Умумевропа Саммити ўтказиладиган бўлди. Бундан асосий мақсад, ҳозир Кремлни эгаллаб турган, россияликлар орасида, айниқса ўз либерал қарашлари билан чет мамлакатларда ҳам обрўйи ортиб, рақобатчи мақомини олиб бораётган “ворис”дан кўра Бузруг “ЕВРОПА УЧУН ЗАРУРРОҚ” эканлигини Самбит қатнашчилари бўлган “меҳмон”ларга юқори минбардан туриб айттириш ва шу йўл билан “Ҳалоскор” шон – шуҳратини халқаро миқёсда яна бир поғона кўтариб қўйиш... Мўлжалдаги тадбир харажатлари шубҳасиз, унинг “буюртмачиси” ҳисобидан деб белгиланганлиги ҳам маълум бўлиб қолди.

Ҳозирданоқ бўлажак “Белград Саммитшоуси”га кизгин тайёргарлик ишлари бошлаб юборилганлиги ҳақдаги хабарлар кулоқларга чалиниб турибди.

Серблар юртидан олқиш гулчамбарларига бурканиб қайтаётган Бузруг йўл – йўлакай Чехияга “қўниб” ўтгани, у ерда ҳам Америка ва европаликларни доғда қолдирадиган яна бир “ютуқ”ни қўлга киритгани ўша куннинг ўзидаёқ аён бўлиб қолди.

Маълумки, кўпдан бери дунё жамоатчилигини, айниқса Марказий Осиёликларни ташвишга солиб, атом бомбасига эга бўлиш (хусусан, Россия кўмагида) арафасида турган Эрон раҳбарияти расмий суратда очиқдан – очиқ айрим қўшни давлатлар, Америка ва НАТОга аъзо мамлакатларни “ер юзидан супуриб ташлаш” таҳдидларини тез-тез қайтариб турибди. Шундай бир пайтда ҳар қандай давлат ўз хавфсизлигини тامينлаш ҳақида ўйлаб қолади. Жумладан Қўҳна қитъа мамлакатлари орасида Эрон ядровий ҳужумига қарши ҳимоя истеҳкомлари – “ПРО” қуриш зарурати туғилган, бунга Чехия ҳам ўз худудидан стратегик майдон ажратишга тайёр эканлигини расман маълум қилиб келарди.

Албатта, Европадан тарқалаётган бу хилдаги “Баёнот”лар Бузруг учун гўё Россияга қарши қаратилгандай бўлиб туюлар, умуман у ердаги давлатларнинг биронтасида ракета ҳужумлари олдини оладиган тизим қурилишига мутлоқ қарши эди. “Майли, анча қони қайноқ, жангарифеъл, ҳам ашаддийроқ Эрон раҳнамолари ўз “ракиблари” устига ракета ёғдирса – ёғдирибди-да! Шунга ҳам ота гўри – қозихонами? Бирок, Ҳомайний издошларининг ҳужумларидан кўра, чегараларимизга яқинроқ бўлгани сабаб, “ПРО” Россия учун ўта хатарлироқдир” деган сафсата билан Россия “Ҳалоскор”и ўз “ҳақ”лигини исботламоқчи бўларди.

Ўша кунги Чехлар билан олиб борилган “музокара”да

ҳам Бузруг Россия хафсизлигининг ҳақиқий жонкуяри сифатида ўзини кўрсатди. Аслидаку, бундай учрашувга у кўпдан буён тайёргарлик кўриб келарди. Чунки, аввалги чехлар раҳбари, ўта “ғарбпараст” Вацлав Гавелдан қаттиқ аламзадалиги бор эди. Шунинг учун ҳам “меzbон”ларга “Тантибойвачча”лиги тутиб, жуда катта ваьдалар бериб юборди. Ваьдаларки, насия эмас, накт!

Бундай ҳимматпешаликдан чехлар раҳбарининг боши айланиб қолаёзди. Дарровгина кутилмаган Баёнот билан чиқди; “ПРО тизимларини барпо этиш борасида НАТО-га аъзо мамлакатлар ҳамда Америка билан ҳамкорлик қилолмаймиз”...

Ёнингда пулинг кўп, унинг устига сахий бўлсанг, ҳар нарсага эришиш мумкинлиги ҳаётий тажрибалар орқали кўп маротаба исботланган.

Бирок, бундай худо берган бойликка эга ҳар одамнинг иш русуми, феъл - атвори ўзига хос - турфа бўлади деганлари ҳам рост.

“Кўли очик”лигидан бир умр кафти бўш кетганлар қанчадан - қанча! Шундай инсонлардан бирини ҳамон эслаб юраман. Кўпчилик ҳамқалам дўстларим ҳам ҳануз ўша одам номини ҳурмат билан тилга олишади. Ўта сахий, олийжаноб эди, у.

Яхшигина шоир эди. Фамилияси Куликов бўлсада, биз оддийгина қилиб “Коля ака” дердик.

Тилимизни яхши биларди. Ҳаммиллат маслакдошлари олдида атайин қилгандай, овозини баланд кўйиб, биз билан Тошкентча – Фарғонача шевада “аралаш” қилиб гапирарди. Ҳалимахоним Носирова ижро этадиган мумтоз кўшиқларни “Вой – вой”лаб эшитарди.

Москва остоналарида қаттиқ шикастланган бир оёғи “калтарок” бўлиб қолган, қадамини ”чайқалиб” босар, лекин эски қора “Волга” машинасини яхши ҳайдарди. Тез тез шаҳардан четдаги аллақайси сув ҳовзасига балиқ

овига чиқиб турарди. Баъзан дам олиш кунлари уловининг орқа ўриндиғида бир ҳовучгина бўлиб ўтирган уюшмамиз раиси, ўта камтарин инсон Яшин акага кўзимиз тушиб қолар, шунда Коля ака шум қараш билан бизга яқинроқ келиб, шивирлагандай “Оқсоқолни момақаймоқ маржа қизларга олиб кетвотман” деб кўярди.

Дарвоқе, шу одам Ёзувчилар Уюшмамиз қошидаги “Адабиёт Фонди” яъни адабий жамғарманинг раиси эди.

Коля ака камхаржроқ ёки пулга мухтож бўлиб қолган қалам аҳли ичидаги “дард”ни қандайдир зийрак қарашлари билан англаб олар, “Ҳой окоси, қани орқамдан юр” дея хонасига чорлар, кўлига йўлланма қоғози ҳамда пул тутқазиб, вилоятларга “Мухлислар билан адабий учрашув”га жўнатарди.

Хуллас, Коля аканинг қўли очиклигидан биз ижодкорлар кўп рўшнолик кўрганмиз.

У бошқаларга жарақ – жарақ пул улушса-да, ўзи ҳамма қатори “ўртамиёна” ҳаёт кечирарди. Эғнидаги кийимигача оддий. Ейиш – ичиши ҳам шунга яраша эди. Ўша давр ўлчами билан айтганда, кўпчилик дўкондан 2-3 кило гўшт, қадоғи бузилмаган саригёғ, пишлоқ олганда, хотини Мария хола озиқ - овқатни хонадонидаги тўрт киши учун ўлчов билан харид қиларди.

Бир куни Коля акадан;

– Нега Сиз ҳам биз билан адабий учрашувларда қатнашиб, пул ишламайсиз? – десам, шундай жавоб қайтарган;

– Ҳаммаларинг Азиз Абдураззоқ тўқиган “Куликов – Куликов, Куликопда пули кўп” деган сўзни шиор қилиб олгансанлар. Чинданам, пул кўп! У сенларники. Ўтказган учрашувларингдан Жамғармага, яъни омборга келиб туради. Шу омонатларинг сақланадиган омборнинг қоровулиман. Калити менинг кўлимда. Бирок

кўпчиликнинг мулкига қоровулнинг кўз олайтиришга ҳаққи йўқ. Менга ойлигим, яна унча – мунча қалам ҳақининг ўзи етади.

Шу одам ёшини яшаб, вафот этди. Билсак, кассада унинг дурустроқ жамғармаси йўқ экан. Қўшнилари пулни йиғиб, дафн маросимини ўтказдик.

Юқорида айтилганидек, сахийликнинг турфалигини қаранг! Инсон табиатига хос шу муқаддас фазилатдан қимдир сохта шон – шухрат орттириш ҳамда балойи – нафсини қондириш йўлида фойдаланади.

Кимлардир эса...

Дарвоқе, “Куликопни пули кўпми?” ёки Бузрукники?!

Юқорида айтилганидек, Бузрукники! У Россия давлати “Омбор”ларидаги халққа қарашли “омонат”ни хоҳлаганича совиришдан ташқари, ўз ҳисобига миллиардлаб АҚШ долларини ҳам “ўтказиб” улгурган, дейишади.

Энг қизиғи, қачон қараманг ҳаммага ақл ўргатгандай, куйиб – пишиб бир ақидани қайтаргани – қайтарган; **“ҳар бир инсон энг аввало халол ва пок бўлиши керак!”**

Яхши ҳам бу сўзларни Коля ака эшитолмайди. Агар эшитганда борми;

– Ҳой, менга қара окиси, нима девотсан, ўзи?! - дея ғўрида тик турган бўларди.

«ЗУРРИЁТЛАР»

Яқинда Англиянинг нуфузли «Дейли телеграф» газетаси ўз саҳифаларидан бирида ҳозирча Россия Бош вазири рутбасида турган «даҳо»нинг «сағирпарварлик»ка эътибор бериш сабабларини элга ошкор этувчи мақола эълон қилди.

Унда ёзилишича, «хабар» бош қаҳрамонининг биографияси «давлат манфаатлари» нуқтаи назаридан айқаш-уйқаш қилиб талқин этилаётгани боис кўпчиликка «сирлигича» қолаётган ноаниқликларга эга.

Шунинг учунми, тиниб-тинчимас, ҳар балоларнинг орқасидан қувиб, арининг инига чўп сукишдан тоймайдиغان журналистлар Грузиянинг Гори шаҳридан 20 чақирим нарида жойлашган Метехи қишлоғига изғиб бориб аниқлаган, ҳозирги замоннинг «довруғли жаҳонгир»ларидан саналаётган жанобнинг «шахсий ҳаёти»га оид бу «янгилик» қанчалик тўғри-нотўғрилигига қаролат бериш қийин-у, лекин унинг замирида маълум ҳақиқат ётганга ўхшайди.

Айнан Россия Бузруги билан фамилиядош 82 ёшни қоралаб қўйган бўлса-да, кўринишдан тетик, бардамбакувват Вера буви (кўз қарашлари, юз тузилиши ҳам «ўғлим» дея атаётган шахснинг ўзгинаси!) нинг катта рангли суврати билан босилиб чикқан хабар тафсилотлари қуйидагича баён қилинган:

«Вера ўзини Россиянинг иккинчи президенти онаси эканлигини таъкидлайди.

У шундай гапларни айтди: мен аввал ўғлим Россия президенти эканлигидан ғурурланиб юрардим. Грузияга қарши уруш эълон қилгандан кейин уни «ўғлим» дейишга тилим бормади.

Аёл ўз ўғлини илк бор 2000 йили телевизор орқали кўрган. 1960 йилдан бошлаб, тақдир тақозоси билан уни «унутиш»га мажбур бўлган.

Бу сўзларни Метехи кишлоқ аҳолиси бир оғиздан тасдиқлайди. Икки ёшли Володя деган болакай онаси Вера билан 7 йил давомида шу ерда яшаганини айтишади. Бу кишлоққа яқин масофада жойлашган Каспи шаҳарчасидаги ўрта мактабнинг 1959 - 1960 йилларга оид хужжатларда ҳам ўша пайтлар Вова шу ерда ўқиганлиги қайд этилган.

Кремлнинг матбуот ишлари бўйича вакили Веранинг гаплари нотўғри, у президентга ҳеч қандай алоқаси йўқ аёл, дея раддия таркатган.

Бўлажак президентнинг сайловолди эълон қилинган таржимаи ҳолида у ишчи ва ҳарбий флот фахрийсининг ўғли, ёшлиги Ленинградда кечган дейилади. Унинг ўзи эса бобоси Спиридон Ленин ва Сталиннинг ошпази бўлганлигини айтади.

Веранинг гапларига қараганда, ўғлининг ҳақиқий отаси механик Платон Привалов бўлиб, 1949 йили у билан учрашиб турган. 10 октябр, 1950 йили Вова туғилган. Аёл ўзи тукқан боланинг расмий биографиясида ёши роса икки йилга «камайтириб» ёзилгани, бу нотўғрилигини айтади.

Платон Приваловнинг ўз оиласи бор эди. Шунинг учун Вера у билан узоқ яшамай, грузиялик офицер Георгий Осипашвилига турмушга чиқади ва 1952 йили икки яшар ўғли билан Грузияга келиб, яшай бошлайди.

Веранинг айтишича, эри ўгай ўғил Вовани унча ёқтиравермаган. Шунинг учун у ўз боласини Перм област, Очер шаҳарчасида яшовчи қариндошлари кўлига топшириб келади. Шундан кейин она-ўғил орасидаги алоқа узилиб қолади. Ўз навбатида Веранинг қариндошлари болани бошқа оила кўлига топшириб юборадилар.

Касби шаҳридаги мактабнинг Вова ўқиган синфда рус тили ўқитувчиси бўлиб ишлаган аёл Шура Габинаш-

вили яқинда, мабодо собиқ ўқувчиси ҳақида расмий су-
ратда бирор гап айтадиган бўлса, у «омон қолмаслиги»
ҳақида огоҳлантириб кетилганини гапирди. Лекин улар
кимлиги ҳақида ҳеч нарса демади. Ўқитувчининг айти-
шича, Вова синфда жуссаси кичик, иқтидорли ўқувчи
ҳисобланган. Рус тили ва адабиётини яхши ўзлаштирган.
У «хаммадан ажралиб туришни, кўп нарсаларга эга
бўлишни ёқтирадиган бола» бўлган.

Москвадаги экспертлар Вера томонидан берилган
ўғлининг етти ёшлигида тушган суврати билан ҳозирги
Россия раҳбари суврати орасида «ўхшашлик йўқ»лигини
айтадилар.

Нима бўлганида ҳам Веранинг айтганлари ҳозир ер
юзидаги катта давлатлардан бирининг раҳбари таржи-
маи ҳолида ноаниқ «бўшлиқлар борлигини кўрсатиб
турибди.

Россия расмийларининг гапларига қараганда, Вова
туғилганда унинг ота-оналари 40 ёшларда бўлишган.
Аввало, бу тасдиқ ҳозирги, қолаверса, 50-йиллардаги
Россия ҳаёти учун мутлақо ғайритабиий ҳоллиги билан
одамда шубҳа уйғотиши аниқ.

«Дейли телеграф» саҳифаларида эълон қилинаётган бу
хабар янгилик эмас. Авваллари ҳам бу ҳақда қатор Европа
мамлакатлари матбуотида ёзилган... Машҳур журналист
Артём Боровик Россиянинг амалдаги иккинчи президенти
ҳаётига тааллуқли «норасмий» таржимаи ҳоли ҳақида ки-
тоб ёзиб, уни эълон қилиш учун Киевга учиб кетаётганида
самолёт ҳалокатга учраб, ҳаётдан кўз юмади.

Италиялик журналист Антонио Руссо Верадан олган
интервью ҳамда «она-бола»га тааллуқли фотоларни поч-
та орқали жўнатиш чоғида «сирли» суратда Тбилисида
ўлдирилади.

Вера «оқ қилган» ўғли билан боғлиқ ҳар хил талқин-
ларга чек қўйиб, ҳақиқат қарор топишини истайди.

«Агар у рози бўлса, тиббиёт ходимлари қонимиздаги ДНК таркибини текшириб, ўз хулосаларини маълум қилишсин. Мен бунга ҳар қачон тайёрман. Бошқа ҳеч нарса керак эмас», деди аёл!»...

Бир мунча йил муқаддам Москвадан «Труд» деган газета келарди. У ўзининг анча дадил, долзарб муаммолар кўтарилган мақолалари билан Мустақил Ҳамдўстлик Мамлакатлари ҳудудида обрў қозонган, уни мунтазам ўқиб борардик.

Шу газетанинг 2000 йил ўрталаридаги сонларидан бирида «Ҳар учтадан биттаси ғайриқонуний» деган мақола эълон қилиниб, кўпчилик орасида анча шов-шув уйғотганди.

Мутахассислар рус жамиятида оддий ҳодиса, деб қаралаётган бундай ота-онаси бетайинлик иллати келажакда хунук руҳий – психологик оқибатлар келтириб чиқариши мумкинлиги ҳақида катта ташвиш билан ёзгандилар.

Бу ҳануз Россия олдида турган жиддий муаммо бўлиб қолаётгани сир эмас.

Бироқ Кремлдагилар мамлакат нуфузи учун анча уятли бўлган ушбу «демографик» иснодни ҳеч бўлмаса, сал озайтириш ҳақида қайғуриш ўрнига, унданда шармандалироқ янгича бир усулни ўйлаб топдилар: ўзгалар юртида «сунъий урчителиш» орқали иккита кўғирчоқ «давлат»га доялик қилдилар.

Жанубий Осетия, Абхазия дея ном қўйилган бу бетайин ғайризуриётларни ўраб-чирмаб йўргакладилар. Ва ҳар томонга зир югуриб, бу сенинг пуштикамарингдан бўлган дегандай, ўнг келганга кўз-кўз қилиб, «тан» олдирмоқчи бўлдилар.

Аввал ШХМ - Шанхай Ҳамдўстлик Мамлакатлари раҳбарларини «бешик тўй»га чорлагандек, Душанбега йиғдилар. Бирор кимса вужуди қора қонга беланиб ёт-

ган чалажон бу мурғакларга «кўрмана-суюнчи» бериш у ёқда турсин, уларнинг башарасига қайрилиб қарамади ҳам...

Бундан асаби қақшаб, ўзини тутолмаган Россия Ташқи Ишлар вазири бор қахр-ғазаб ўтини анъанавий «рақиб»га сочиб, куйидагича баёнот берди:

– Мен шуни яхши биламанки, бизнинг бу тадбиримиздан олдин америкалик югурдаклар Шанхай Ҳамдўстлик мамлакатларида бўлиб, ким ўзини қандай тутиши ҳақида йўл-йўриқлар бериб кетган. Бундай найранглар биз юргизаётган оқилона сиёсатга мутлақо тўғри келмайди.

Шундан кейин Кремл даҳолари эскидан қолган анъанавий одатни яна бир бора синовдан ўтказмоқчи бўлдилар. Ўрта Осиё республикалари раҳбарларини Москвага чақириб, бурчакка тикқандай, яккама-якка гаплашиб кўрдилар. Ҳеч ким «ҳароми» туғилганлар учун «оталик»ни бўйнига олмади.

Бузруг ичидан пишган бу осиелик муғомбирлар жуда устомон чиқиб қолишди, улар ўзларини у ёқ-бу ёққа ташлаётганидан Американинг кўли бор... Йўқ, йўқ, асосан хитойликларни! Ўшанда улар сал қўллаб юборганида, олам гулистон эди! Айниқса, Россия яккаланиб бораётган ҳозирги энг нозик бир пайтда номардлик қилди-я!.. Майли, ишга ўзим аралашмасам бўлмайди! - деди-да, шашт билан Ўрта Осиёга қараб учди. Ахир, «зурриёт»ларга Кремл бачадонидан жой бериб, «уруғлантирган», охир туғдириб, йўрғаклаган «доя» унинг ўзи эди-да!

Аммо, бешта пойтахтнинг бирортасида ҳам сўзини ўтказолмади. Муомалага кўнмаслар араб шайхларига ўхшаб, ёқилғи - газ муаммосидан бошқа гапни эшитмаётгандай, лўққайиб қараб тураверишди...

Бирор мамлакатга қадам ранжида қиладиган бўлса, ўзидан аввал доврўғи етиб келадиган, сўнг бир неча кун

даранг-дурунг давом этадиган Россия салтанати Ҳокиму хуккомининг Ўрта Осиё давлатларига қилган бесамар «юриши» ҳақида кимдир хабар берди, кимдир индамай кўяқолди.

Шунинг таъсири бўлдими, Бузругнинг анча шашти пасайиб қолди. Кундалик «телеғавғо»ни эслатувчи чиқишлари камайди.

Хуллас, бу масалада биргина белорусиялик «батька» Грузияга қарши босқинни, худди бир пайтлар Чеченистон жанггоҳларида жон таслим этаётган солдат болалар ўлимини ўша пайтдаги Россия Мудофаа вазири Грачёв «таърифлаган»дай «чиройли», «моҳирона» деб баҳоладию, «ғайри қонуний»лардан ўзини олиб қочди.

Ҳатто, Бузругдан чиққан «ғаройиб кашфиёт» бўлажак «Россия - Беларусия давлатлари Иттифоқи» сафига олиб, «кўшоталик» қилишдай «доно» маслаҳатга ҳам қаттиқ қаршилиқ қилди.

Шундай тухум ҳиқилдоққа келиб қолган тиғиз пайтда «ха» дегани туяга мадор» қабалида ҳамкор кидириш керак, албатга. Яқин-атрофда ким бор? Ҳа, «зурриётлар»дан икки қадам нарида Туркия жойлашган. Ҳозир у ерда Эронга таклидона ўзгаришлар яшаш ҳаракати, Европа, Америкага қарши сиёсат ғимирлаб қолган... Бундан Москва манфаатдор, албатта... Асосийси, Туркияга Россиянинг катта миқдордаги гази кетиб турибди. Шундай бўлгач, «еган оғиз уялар» дейдиларку! Яна Қора денгизга НАТО, Америка ҳарбий кемаларини киритиб-киритмаслик ҳам шуларнинг кўлида.

Кремлнинг шошилинич буйруғи билан Ташқи Ишлар вазири Анқарага жўнади... Бироқ, ҳар икки «масала»да ҳам гапини ўтказолмай, тарвузи қўлтиғидан тушган ҳолда қайтди. Турклар «Грузия яхлитлиги» тарафдори эканликларини айтиб, «Россия Халқаро Қонун-қоидаларга риоя қилиши керак», дея ақл ўргатмоқчи ҳам бўлдилар.

Шу орада «Террористик гурух», энг ашаддий қонли қилмишлари бўйича «Ал-Қоида», «Хизбуллох» тўдаларидан кейин учинчи ўринда турадиган, «худкуш»ликлари орқасида қанчадан-қанча бегуноҳ одамларнинг ўлимига сабаб бўлган ва ҳамон сабаб бўлаётган «Хамас» жангарилари томонидан Кремлга юборилган «хуш-хабар» келиб қолди. «Хамас»чилар Грузия масаласида Россия билан бирдам эканликлари, «икки мустақил мамлакат»ни эса тан олганликлари ҳақида ёзишарди.

Мана буни чинданам «еган оғиз уялар» деса бўлади.

Бу «бирдамлик» замирида нималар яширинганини Кремлдаги маълум кишиларгина билишади, холос. Ҳар холда, битта бўлса ҳам «суянчиқ» топилди-ку! Шу орада интернет орқали Лотин Америкасидаги «дўст» мамлакатдан ҳам «янгилик» тарқаб қолди. Унинг Бош «Командос» раҳбари Россиянинг Кавказдаги «оламшумул» ғалабаси билан табриклаб, «ўз» халқи номидан «бирдамлик» изҳор этарди.

«Валдай» матбуот котиби «хат»га кўзи тушиб, бироз кўнгли ёришди. Кейин, негадир гинахонлик қилгиси келиб қолди; «Олдинроқ қаерда эдинг! «Хамас»чи жангариларчалик ҳам бўлолмадинг-а! Акам деб Бузругимизнинг кўкрагига бошингни ишқалаганинг эсингдан чиқдими!.. Сал узоқдаман, дейсан-да! «Якин»лардан нима рўшнолик кўряпмиз, ўзи... Ҳа, майли, барибир сени кечирадилар. Чунки «шеф»нинг ўша узоқда бўлганинг учун ҳам энг содиқ, керакли одамисан».

Чинданам, «Ҳалоскор»нинг Лотин Америкасидан орттирган ишончли, ҳеч нарсадан тоймас Венесуэлалик «зурриёт»ларидан бўлмиш бу «Бош командос»нинг битта айби бор: ўлгудай ҳовлиқма, ўпкаси йўқроқ. Сиёсатнинг нозик «ўйинлари» борлигини англамайди. Йўнилмаган таёқнинг ўзи! Стадионга 30-40 минг одамни йиғиб олиб, «отахон» Фиделга ўхшаб, 7-8 соатлаб ваъз

қилмоқчи бўлади. Қани энди, эпполса! Ора-чора ўйинга тушиб, хириллаган овози билан ашула ҳам айтиб юборди. Бунинг номи «Халқ билан мулоқот» эмиш. Ҳеч бўлмаса, «Мулоқот» усулини «Ҳалоскор»дан ўргансачи!.. У ўзининг мана шу «Мулоқот»и орасида тутканоғи тутган одамдай, бирдан қўлларини мушт қилиб, Америка томон ўқталиб, «Бу империалистлар мамлакатини бир эмас, 200 маротаба йўқ қилиб юбориш керак, йўқ қилиб юбориш керак!» деб бақираверади, бақираверади, оломон ҳам жунбушга келиб, унинг «чақирик»ларини ўша Америкага етгудай қилиб, қайтара бошлагандан кейингина, кўнгли ўрнига тушиб, яна ўйнаб кетади... Бу каллаварам билмайди-ки, Москвадаги Владимировга ўхшаш ман-ман деган ҳарбий «эксперт»лар аллақачон аниқ ҳисоб-китобни қилиб қўйишган: Американи бир ҳамла билан ярим соат ичида йўқ қилиб ташлаш мумкин. Икки юз маротабага қурол етмас-ов...

Ҳа, асовроқ бўлса ҳам туянинг бори яхши, деган гап юради, шарқлилар орасида. Керакли одам, айниқса, «душман»нинг шундоқ бикинида.

Яна денг, бой. Шунга яраша димоғдор ҳам. Ҳозирги замоннинг энг бозори чакқон хомашёси - китъадаги нефт захирасининг каттагина қисми шунинг қўлида бўлгандан кейин, керилади-да!... Бошқаларга ўхшаш «боқиб, семиртириб» сафга тортиш учун тирик товон – харжталаб эмас!

Айниқса, ҳеч нарсадан тап тортмас, ҳар бир имо-ишорангни илғаб олиб, оёқларини ерга уриб, бармоқларини манглайига тираб, ҳест бериб турадиганлардан. «Биздан дўстларга салом»ни оқизмай-томизмай етказадиган бургутмажоз абжирлиги ҳам бор.

Ҳақиқатан у «Ҳалоскор» оғаси билан бўлган «тарихий» учрашувдан сўнг қаерга бориб, кимга йўлиқмасин мулоқотни унинг «салом»ини етказишдан бошлайдиган бўлди. Ҳатто Барак Обаманинг қўлини олиб, сўрашган

(о, мана шу «қилиғи» Кремлдаги «яқин»ларини қанчалик безовта қилган, матбуот буни «Москванинг Лотин Америкасидаги инқирозининг бошланиши» деб атагани) да ҳам оғзининг бир четидан «палонча дўстимдан салом»га ўхшаш ибора чиқиб кетган, дейишади.

Ҳа, дунёнинг истаган бурчидан астойдил изласа топиладиган, «ғаним»га рўпара қилиб, салгина ҳезлаб кўйсангиз, унинг нақ кекирдагини юлиб олишга тайёр бу хил «зурриёт» мижозлар руҳан бир-бирига қанчалик яқин бўлади-я! Агар уларни тўплаб, ўзаро «саломлаштириб» янги бир альянс тузилса борми, охирзамон қачон бошланаркин, деб бош қотириб ўтиришга ҳожат қолмайди.

Бузругнинг бирдан-бир кўзлаган мақсади ҳам шу: «Альянсчилар» диний ақидапарастлар бўладими, жанговар «инқилобий армия» ва улар паноҳидаги «наркобизнес синдикати» бўладими, аҳамияти йўқ. Америкапарастларга қарши турувчилар қанча кўпайса, шунча яхши. «Қурол бозори» ҳам қизигандан қизийверади.

Дарвоқе, «Салом»лаштириш бобида «қўшмачи»лик ҳадисини қойилмақом қилиб эгаллаб олган Бош командос -Россиянинг энг садоқатли «фарзанди» (у кейинги пайтларда «бизнинг Россия» деган иборани ҳам ишлата бошлади) сифатида қайси «Она» қорнида, кимнинг саъй-ҳаракати билан ҳомилага айланиб, дунёга келди, дейиладиган бўлса, бунга жавобни Бузруг Кремл«тахти»га ўтирган биринчи кунлардаги фаолиятдан изламоқ керак.

Энг аввало, у узоқни кўзлаб, ўз касбига хос сиёсат юритувчи раҳбар сифатида, ўтқир нигоҳини олис океан ортига ташлади. Ўша ёқларда анча унутулиб, шарти кетиб, парти қолган, энди бирор фойдаси тегишидан умид ҳам йўқ кубалик етакчи ўрнини босадиган қизиққон, халққа ҳукмини ўтказишга ишқивоз, диктаторликка

мойилроқ бир «таянч» кимса қидириб топишни ўйлай бошлади.

Ниҳоят, Кубанинг қайсидир хастахонада кўрпатўшакка миҳланиб, бош кўтаришга ҳам мадори йўқ бир ҳолатда ётган гаваналик «даҳо»ни «отам» деб атайдиган, миқтидан келган, қорамағиз, қарашларидан бироз сурбет эканлигини англаб олса бўладиган бу кимсани келтириб, рўпара қилганларидаёқ у «Ҳалоскор»га маъкул тушди. Чунки гапининг анчагина қисми телба-тескари бўлса-да, Америка ҳақида эди. У ерда «уя қуриб олган империалистлар»нинг қонига ташналиги шундоқ сезилиб турар, «ота»сидан дурустгана сабоқ олган кўринарди.

«Мулоқот» тугагач, «Шеф» «ҳодим»ларига «маъкул» маъносида бош қимирлатиб кўйди-да, фармон оҳангида деди:

– Яйрасин. Ўйнатинглар.

Бўйруқ ортиғи билан бажарилди.

Меҳмонга, айниқса, соҳибқаромат рус жононлари ёқиб қолди.

Янги зурриёт командос навбатдаги ташрифларининг бирида бўккунча ароқ ичиб, худди кишлоқи пиёниста мужикларга ўхшаб қўлида шиша билан мастликда «Рус водка»сини мактаб, яна алла нима балолар деб юборган экан, ўзини ўша пайтларда анча демократ, эркин матбуот деб юрадиган «АиФ» унинг маймунниқига ўхшатиб, буриштириб турган йилпиштовокдай башарасини биринчи бетда эълон қилиб юборди...

Албатта, кўп ўтмай ҳафталик роса таъзирини еди. Келиб-келиб «Ҳалоскор»нинг назарида турган одамга шунчалик ҳурматсизлик бўладими...

Газета ўз «айби»ни «ҳурматли командос»нинг кўпдан-кўп «фазилату халқпарварлик» хислатларини қайта-қайта мақташ, унинг юртида одат тусини олган митинг-

ларда жазава аралаш Америкага қарши айтиб қоладиган «сўқиниш» (иккинчи «устоз»идан ўрганган шекилли)ларидан иқтибослар келтириш билан ювган бўлди...

Шундай қилиб, ҳозирча Кремлда киндиги кесилган «кавказлик» икки кўғирчоқ зумрашаларнинг «отасиман» деб тан олганлар сони чалакам-чатти иккитага етди холос. Улар ёнини тўлдирадиганлар топилмай турибди.

Бундан биров кўнгли ўксиган Жанубий Осетиянинг зўраки «президенти» жаҳд билан «Валдай»нинг мухбирлар билан тўла залига от суриб кирди-да, эгардан тушмаёқ эълон қилди:

– Бас энди! Биз ҳеч қандай мустақиллик ҳақида ўйлаётганимиз йўқ. Россияга қўшиламыз. Шундай қилсак, ота-боболаримиз орзу-умидларини рўёбга чиқарган бўламыз. Биз фақат мана шу йўл билан ҳақиқатни тиклаган бўламыз.

Аввало, бу тўпори занғар қайси «ота-боболар»нинг қайси «орзу-умидлари» ҳақида гапирмоқда? Ҳеч бўлмаса, минг-минглаб қурбон бўлганлар, кўлида оддий бел, калтак билан от чоптириб, майдонга чиқиб, босқинчиларнинг милтиғи-ю замбаракалари емига айланганлар руҳини тинч қўйса бўларди!..

«Осетинлар баёноти» ҳақидаги хабар ўша заҳотиёк «Шеф» қулоғига етказилди. «Ўзбошимча»ни отдан туширмай, зинғиллатиб унинг ҳузурига олиб келишди.

Ўртада нима гап-сўз бўлган, ҳеч ким билмайди.

Лекин матбуот дарғаларининг ёзишларига қараганда, орадан роппа-роса 1 соату 42 дақиқа вақт ўтгач, «жанубли кўғирчоқ» кўчада қолган «детдом» боласидай рангирўйи ўчган, шалвираган ҳолатда мухбирларга бақрайиб қараб, айнан шундай деган:

– Билишимча, сўзларимни нотўғри тушунганга ўхшайсизлар... Бу ерда ҳеч қандай қўшилиш ҳақида гап бўлгани йўқ. Биз жуда катта қурбонлар эвазига қўлга

киритган мустақилликдан воз кечмоқчи эмасмиз. Жанубий Осетия Россия таркибига киришни истамайди...

Масхарабозлар томошасидай бу телба-тескари субутсизлик «ўйини»ни кўриб, «устозингга балли-е» деб юборгингиз келмайдими...

«Устоз» эса бир силтов билан бу эмизикли «зурриёт»ни кўкрагидан нари суриб ташлаганида қандайдир сир борга ўхшайди. Балки бундай ивилдириқ «мустақилчи»ларни кўпроқ урчитиб, бир йўла ямлаб ютишни ўйлаётгандир.

Бунинг учун улар сафини кўпайтириш керак... Навбатда турганлар ким? Предднестровье, Қрим, Қорабоғ, яна...

Эстониядан навбатни кутиб ўтирагимизми, дейдиган «тартиббузар»лар чиқиб қолди. Россия билан чегарадош иккита «эстонлар яшайдиган» қишлоқдан Кремлга, шахсан «Ҳалоскор»га битилган хат келди. Хат у ернинг «халқи» номидан илтимоснома руҳида ёзилган бўлиб, «Москвадан келган дўстлар ёрдамида мустақил давлат» тузилгани, ҳатто ўз байроқларига эга бўлганликлари ҳақида эди. «Хат» билан бирга шу байроқ остида тушган «хукумат аъзолари»нинг сурати ҳам юборилган, ва албатта, «тан олинишлари»да ёрдам сўрашганди...

Бу шунчаки лўттивозлар ўйини бўлса керак, деб эътиборсизгина қўл силтаб қўювчилар топилиши аниқ.

Лекин «Ҳалоскор»га ишониб бўладими, истаган пайтда «ўйиндан ўт» чиқариши мумкин...

Куни-кеча кутилмаганда Кремлдан «мамлакат боши берк кўчага кириб қолган»лиги ҳақида овоза эшитилиб қолди... Сўнг шу қоронғи «кўча»нинг бандисига айланиб қолган сиёсий таназулдан қутулишнинг ўзига хос йўли ишлаб чиқилганлиги маълум қилинди. Унда айтилишича, таназулнинг тугуни Грузия, асосан Россия кекирдагидаги қилтанокдай азоб бериб ётган иккита кўғирчоқ «давлат» билан боғлиқ экан.

Бу борада биз ўз сиёсатимиз тўғрилиги йўлида қанча керак бўлса, шунча маблағ сарфлашга тайёрмиз, дегандай гап айтилиб, шаъма билан қўшиб қўйилди: дунёдаги қайсики давлат шу икки мустақил мамлакатни тан олса, жуда катта миқдорда пул ёки арзонгаров газ ёқилғиси ўрнида «суюнчи» беришга тайёрмиз.

Ер юзидаги бирор жойда борми, бундай сахийлигу кўли очиклик?! Ҳа, қайсидир кўшиқда куйланганидек, «Онажон Русь буюк, бепоён, бағри кенг ва саховатпешадир...»

Сув текинга бериладиган ақча кимларни қизиқтирмайди, дейсиз. «Суюнчи»ни қўлга киритишга биринчилардан бўлиб узоқ Венесуэладан ўша Бош «Жангари» Москвага учиб келди... Ўзи ҳам кризис деган бало етмагандай нефтнинг нархи тушиб, пулга анча муҳтожлик сезилиб турган, унинг устига мамлакатнинг у ер-бу ерида мухолифотчи гуруҳлар бош кўтариб, оромини бузаётган бир пайтда айни муддао бўлди, бу саховатаешалик...

Кремлдагилар «Боши берк кўча»дан чиқолмай, гангиб турган бир пайтда Никарагуа (ҳа, бу давлат бошлиқлари Москвага садоқат юзасидан сал шошқалоклик қилганлари, бунинг орқасида каттагина "суюнчи" дан қурук қолганлари учун афеус чекаётгандирлар)дан кейин ёнларига кирадиган иккинчи «ҳақиқий дўст» пайдо бўлганидан беҳад хурсанд эканлигини яширмадилар... Уша захоти бошқалар билиб қўйсин, дегандек «тан олинган» рамакижонлар «суюнчиси» - бир миллиард икки юз миллион доллар (!) эканлиги эълон қилинди.

Шу куннинг ўзидаёқ садоқатли «Командос» журналлар учун матбуот конференцияси ўтказиб, «суюнчи»нинг пулига Россиядан энг замонавий «Т-72» танкидан 92 дона, ракета комплекслари, яна бошқа кўплаб қурол-яроғ сотиб олиш ниятидалигини баён этти.

«Кўйнидан тўкилса - кўнжига» қабилидаги ушбу «ол-

ди-сотди» ҳар хил шов-шувлар олдини олиш мақсадида пухта ўйлаб топилган Кремл махфийатчиларининг найранги бўлиши мумкин. Балки энг ишончли ҳамкор – командосга аталган қуроллар йил бошидаги Лотин Америкаси қитъасида ифвогарона уюштирилган «Қўшма Ҳарбий мудофаа машқлари» чоғидаёқ совға этилгандир.

Ахир бундай «жунгли жангарилари» тўдасини хуфья йўллар билан ўғринча қуроллантириш Кремлнинг эскидан қолган одати-ку! Олтмишинчи йиллардаги Кариб танглигани келтириб чиқариб, дунёни муқаррар янги уруш бўсағасига келтириб қўйган Советлар «тажриба»сидан наҳот «ҳалоскор»чилар фойдаланиш-маса!...

Нима бўлганда ҳам жангари командос «дунёда энг қудратли, тенги йўқ» деб билувчи «рус қуроли»нинг ғалабасига ишонади. Қадрига ҳам етади... Шундай «зўр» қуролга эга бўлгандан кейин бошқаларга кимлигини кўрсатиб қўйиш керак-да!

У бунақа ишларни пайсалга солиб ўтирадиганлардан эмас. «Ҳомийлик суюнчиси»ни ундириб, Москвадан қайтган куннинг эртасигаёқ мамлакат телевидениесида пайдо бўлиб, фуқаролар ўтакасини ёрадиган таҳликали мурожаат билан чиқди: ҳамма-ҳаммани «урушга тайёр-гарлик кўриш»га чақирди. Кимга қарши? Яқинда маълум бўлиб қолди – қўшни давлат Колумбияга!

Ана, сизга ҳароми «зурриётлар»нинг бадбахтлик касофати!

Илгари «уруш оловини ёқувчилар» кўринмас, аллақандай мавҳум «шарпалар» киёфасида бўлиб, бутун инсониятни унга қарши курашга чорланарди.

Энди эса, хаёлий махлуқ ҳаққонийга айланиб, турқи-тароватини баралла намоён этиб турибди. Унинг рағбатлантирувчиси ҳам ёнида.

Бирок, аҳли дунё – томошабин.

Оломонку ҳайқиргани ҳайқирган. Ақли-хуши жойида эмас, қаёққа кетаётганини билмайди.

Шу кеча-кундузда Москвада чикадиган нуфузли матбуот тизимлари бундай ўйлаб топилган Зурриётларга бахшида «Суюнчи» дан ҳаммадан аввал белоруссиялик «Батька» фойдаланади, дея умид қилган Кремлдагиларнинг тарвузи қўлтиғидан тушганлиги, Минск ҳамон «соков-гунг»лигича қолаётганлиги ҳақида ёзмокда.

Шунингдек, «суюнчи»нинг илк совриндори бўлган Бош «Командос» ҳар куни наша отиб, «ҳеч нарса бўлмаган»дай бинойидек ўз фуқароларига йўлбошчилик қилиб турган издоши – қўшни мамлакат «қабилалар сардори»га «Кремл саломи»ни етказгани, ҳозир у ерда ҳам текин «лукма»га қизиқиш уйғонаётгани ҳақида миш-мишлар юрибди. Лекин бу озгина вақт ўтишини талаб қилармиш. Чунки «Кайфий» жанобга «тан» олдирилмокчи бўлган «зурриёт»лар ҳақида улар миррихнинг қайси ерида жойлашган; ном-нишони нималиги; қайси қабилага мансуб; нима билан шуғулланади; ерларида наша, тамаки ўсадими; ўсса, неча тури бор... деган кўпдан-кўп саволларга тушунтириш беришга тўғри келади, деган узункулоқ гаплар тарқалмокда.

Хуллас, ҳозирча «суюнчи»нинг ҳам бозори касодрок бўлиб турганмиш.

«ИНҚИЛОБ» ШАРПАСИ

Ҳозир бутун ер юзи давлатлари «Валюта кризиси» ба- лосидан азият чекаётгани ҳаммага аён. Биргина Россия сингари асосий даромадларни «ёқилғи»дан олувчи Нор- вегиянинг заҳира жамғармаси қисқа вақт ичида қарийб 25 фоизга қисқарди. Бироқ, мамлакатда ҳеч қандай иқтисодий таназзул кузатилаётгани йўқ. Ваҳоланки, халқ истеъмол моллари арзонлашиб бормоқда.

Россияда эса... ҳатто бензин баҳоси, шу мамлакатнинг ўзи томонидан экспорт қилинадиган мамлакатлардагига нисбатан салкам икки баробар қиммат.

Бошқа нарх-наво ҳақида гапирмаса ҳам бўлади.

– **Бунинг оддийгина сабаби, Норвегия ёқилғи экспортдан келадиган пул тушумларини биринчи навбатда саноатни модернизация қилиш, қишлоқ хўжалиги ҳамда иқтисодий аҳволни яхшилашга сарфлаган. Биз эса, - дейди «Центрразвития» илмий ишлаб чиқариш институти директори ўринбосари Валерий Миронов, - ошиб-тошиб ётган пулларни уқувсизларча нодонлик билан мутлақо кераксиз соҳаларга совурдик ва бундан мақтандик ҳам.**

– **Ҳозирги биздаги аҳвол, - деб ёзади Россия Фанлар Академиясининг АҚШ ва Канада институти директори академик Сергей Рогов, - подшоҳ Горох давридаги Россия бошига тушган ҳолатни эслатади. Давлат- нинг бирдан-бир бош мақсади – ички хавфсизлик, бошқаларга нисбатан ҳарбий устунликка эга бўлиш, умумдавлат бошқарувига бор диққат-эътиборни қаратишдан иборат бўлиб қолди. Халқ турмушини яхшилашга эса Америкага нисбатан 20 баробардан ҳам оз маблағ сарфланмоқда.**

– **Давлат бошқарувида иқтисодий билим асосий омил ҳисобланади, - дейди академик Станислав Рассад- дин, Россиядаги ачинарли иқтисодий аҳвол ҳақида гапи-**

раркан, - уни ўнглайман, деб ҳар куни телевидениега чиқиб олиб, ёрлиғу «хайфсан»лар улашиш ёки буйруқ бериш, ишдан бўшатиш билан қўрқитиш ҳеч қандай фойда бермайди. «Мамлакат обрўси»ни ниқоб қилиб, аслида бор обрўни ҳам ер билан яксон қилган, жазавала алангасига берилиб, ярим саводсиз зобитларча ҳарбий машқ сифатида юргизилган «иқтисодий сиёсат»нинг касри Россиядай муаззам мамлакат вужудини ҳали узок йиллар зиркироқ исканжасида ушлаб турса керак.

Рус матбуоти таҳлилчиларининг ёзишларича, Россия ҳозирга келиб ўз давлатчилик тарихи давомида бугунгидек ҳар жихатдан абгор аҳволга тушиб, яккаланиб қолмаган, Сталин даврида ҳам!

Таниқли сиёсатшунос журналист Вячеслав Костиков яқинда «Аргументы и факты» ҳафтаномаси саҳифаларида «Ҳалоскор»нинг кейинги йиллардаги фаолиятига бағишланган қатор таҳлилий мақолалар туркуми эълон қилди.

Уларда «**халқ, мамлакат манфаатлари йўлида**» тинимсиз «**жонбозлик**» қилиб келган «**даҳо**» теварагада қарийб тўққиз йил давомида кўтариб, кулоқларни батанг қилиб келинган шов-шувли мактовлар қай даражада пуч сафсата-лардан иборат бўлганлигини мажозий услубда куйидагича таърифлайди: «**Бу худди шахвоний майлни вақтинчалик қондиришга мўлжаллаб чиқарилган пуфлаб шиширилувчи резина «кўғирчоқ» бўлиб чиқди... Кичкина «зирапча»дан ҳавоси чиқиб, шалвиради, қолди.**

«Зирапча» деганда нималар назарда тутилаётгани кўпчиликка тушунарли бўлса керак.

– **Телевизор жарчиларининг зўр бериб айтаётган гап-ларига қараганда, - дея давом этади Костиков, - Россияда ҳамон фаровонлик ҳукм сурмоқда... Аслида эса бутунлай бошқача манзаранинг гувоҳи бўламиз.**

Ҳа, Москва матбуотининг кўпчилиги Россиянинг са-ноатлашган минтақаларида завод-фабрикалар тўхтаб

ётгани, ишчи-хизматчилар эса 5-6 ойлаб мойнасида яшаётгани ҳақида ёзмокда. Приморье ўлкаси, Владивостокнинг қатор шаҳар, посёлкаларида истиқомат қилувчи минг-минглаб аҳоли, яқиндагина Разилин европаликларга раво кўрган «очлик»ни ҳис этиб, гуманитар танглик билан рўбарў келиб қолганликлари ҳақида хабарлар тарқамокда.

– Бунинг оқибати яхшиликка олиб келмайди, ижтимоий портлашлар рўй бериши мумкин, - дея таъкидлайди журналист ва қатор жонли мисоллар келтиради. Шу йил (2009)нинг январ ойида фуқаролар ўртасида ўтказилган «Қийин вазиятга тушиб қолган пайтда ўз ҳақ-ҳуқуқингизни ҳимоя қила оласизми?» деган саволга фақат 3-4 фоиз одамларгина «ҳа» деб жавоб беришган бўлса, улар сони декабр ойида «20», феврал ойида «39», апрел ойида эса 60 фоизга ошди... социологлар яна «Мабодо октябр инқилоби такрорланадиган бўлса, қайси томонда бўлардингиз?» деган аниқ ва лўнда савол билан мурожаат қилишганда саккиз фоиз кишигина большевизмни ёқламаслигини билдирган. Қолганлар революция тарафдорлари эканлигини айтган...

Вақт ўтган сари оддий кишилар орасида норозилик кайфияти ошиб бормокда. Бир кун (2010 йил, 27 март)нинг ўзида мамлакатнинг 150 шаҳрида 200 мингдан зиёд одам Бузруг ҳукуматига қарши «йўқолсин» шиори билан кўчаларга чиқди.

Бунданам «қизиқроғи» яна бир жамоатчилик фикрини ўрганиб, таҳлил қилувчи «Мустақил экспертлар гуруҳи» томонидан ўтказилган савол-жавоб орқали маълум бўлиб қолди. «Ҳозирги Россияни бошқариб турган раҳбарлар фаолиятига муносабатингиз қандай?» деб берилган саволга одамлар фоиз ҳисобида қуйидаги жавобни қайтарган:

31% - ишдан бўшатиш;

29% - ёппасига жиноий жавобгарликка тортиш;
13,8% - юзларига қора чаплаб, сазойи қилиш;
8,6% - ўнг қўлни кесиш;
17,2% - қизил майдонга келтириб, дорга ошиш...

Энг ажабланарлиси, бу кўрсаткичлар Бузругнинг ўзи бошлиқ бўлган «Ягона Россия» партияси яловбардорлари томонидан халқпарварлик шиорлари мисли кўрилмаган даражада шовқин-сурон билан авж олдирилган паллага тўғри келади.

Бундай ижтимоий норозиликлар оммавий тус олиб кетмайди, паймонаси тўлган оломон Кремл ёки Оқ уй томон юриш бошлаб, у ердаги рўзғори юз чандон бут, фаровон, дастурхони тўкин-сочин, шу билан куни кеча «бизда ҳеч қандай етишмовчиликлар бўлмайди» дея кўпчиликни ишонтирган, ҳозирга келиб эса «Бу ёғига турмуш осон кечмайди», «ейиш-ичишдан тийилиб, ёвғон карам шўрвага ўтиш»га маслаҳат бераётган «халқ севган» йўлбошчилар ёқасидан олмаслигига ким қафолат беради!

– **Бугун Россия - Америка муносабатларида вужудга келган тангликни юмшатиш зарурлиги ҳақида ҳамма гапираяпти! Шундай бўлишини кўпчилик хоҳлаяпти-ку, ахир. Аммо биринчи навбатда Россиянинг ўз ичида вужудга келган оқибати хатарнок, ижтимоий тенгсизлик Москвани унча қизиқтирмаётгани, аксинча, бу муаммо Ғарб мамлакатлари пойтахтларида ташвиш уйғотаётгани ажабланарли ҳолдир. Бунинг учун ким айбдор?** - деган саволни кўндаланг кўяди публицист.

Жаноб Костиковнинг куюнганича бор.

Лекин «Ҳалоскор» бошлиқ ҳукумат ҳам қараб тургани йўқ. Масалан, Бузругнинг шахсан ўзи 2008 йил давомида телевизор орқали чиқишлар қилиб, халқ турмуш даражасини янада юқори кўтариш ҳақида «қайғурган», бунинг учун бир неча триллион рублни банкларга худ-

ди ўз чўнтагидан санаб бергандай қилиб, тантанали сурагда гапирганди.

Бирок, ўша ақчаларнинг жуда катта қисми атрофида ишончли кўриқчилари бор банкирлар томонидан қаёққадир (албатта чет элларга) валюта тарзида «учириб» юборилганлигини оддий халқ қаёқдан билсин...

Тўғри, бу ўтказмаларнинг озгина қисми инсоф юзасидан Россияда ушлаб турилди. Бирок йилига 22-28 фоиздан устама ҳақ тўлаб, улардан кредит сифатида фойдаланишга қайси ақли расо одамнинг юраги дов берарди... Эртага ишлаб чиқарилган маҳсулоти нима бўлишини билмагандан ёки олган «омонат»идан бирор жўяли фойда кўришига кўзи етмаганидан кейин...

Бузруг нуқул пўстагини қоқиб, сиёсий «калтабинлик», иқтисодий «уқувсизлик»да айблаб, кўзини очирмай келаётган Европа, Ғарб давлатларида эса, бундай кредитлар халққа бор-йўғи 3-4 фоиз устама асосида берилади...

Мамлакатда аҳвол чатоклашиб, ишсизлар сони кун сайин кўпайиб бораётгани «Ҳалоскор»ни ҳушёр тортириб юборди шекилли, яна «халқпарварлик» ҳислари жўш уриб кетди. Америка «вужудга келтириб» дунёни ўз домига торта бошлаган иқтисодий инқирозга қарши ўзига хос чора-тадбирлар ишлаб чиққанини халққа эълон қилиб, унинг турмуш даражасини кўтариш, саноат тизимларига эътибор қаратиб, янги ишчи ўринлари ташкил этиш мақсадида давлат хазинасидан йирик банкларга 180 миллиард рубл ўтказилганини айтди. Ва худди ўтган йилдаги қумга сингган сувдай йўқ бўлиб кетган миллиардлар билан боғлиқ гапини яна қайтарди:

– Яқин вақт ичида бу кредит пуллари ўз самарасини беради. Ҳатто инфляциянинг кескин пасайишининг гувоҳи бўламиз, деб умид қиламан.

Орадан озгина вақт ўтиб, Думанинг ҳисобот

йиғилишида ҳам нутқ сўзлаб, ўзининг бу умидини куйидагича баён этди:

– **Хурматли депутатлар, бюджет масаласини муҳокама қилишда банкирларни «бўрдоқи мушуклар»га қиёслаб, истаганча ҳақоратлайвериш яхши эмас! Улар олдида навбатдаги ярим йилликда бажариладиган жиддий вазифалар турибди, ахир.**

Хўш, захматкаш бу банкир жаноблар «шеф» паноҳида истаганча навбатдаги «жиддий вазифа»ларни бажариб олишди, ўзларидан органини кредит сифатида янги иш ўринлари барпо этиш учун саноатчиларга бердилар ҳам дейлик.

Ундан кейинги ҳолатни Россия молия вазири жаноб Кудрин матбуот орқали юз-хотирсиз очикчасига чиқиш килиб, «Халоскор»нинг «Инқирозга қарши энг самарали стратегик режа»сини кўкларга кўтариб мақтаб турган хайбаракаллагиларни доғда қолдириб, кўзларини мошдай очиб кўйди:

– **Бизлар навбатдаги кризис олдида турибмиз. Аввал берган кредит пулимизнинг, афсус билан айтиш мумкинки, чет элга олиб чиқиб кетилишига улгурилмаган кичкина улушини саноат корхоналарига тарқатган эдик... Энди унинг қайтишидан умид йўқ. Чунки кредит олган корхоналар томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотларни ҳеч ким сотиб олмаяпти... Мана, сизга бор ҳақиқат. Ёрдам берамиз, аммо натижа қани? Муаммолар кўп...**

Вазир айтаётган бу муаммолар – эскириб қолган саноат корхоналаридаги дастгоҳларни Елцин давридаёқ янгилаб, ҳал этиш лозим эди. Лекин ўша пайтдаги уюшган жиноятчилар гуруҳлари йўл қўймаган дея айбни «ўтмиш»га тўнкаш одат тусини олиб бормокда. Аммо, нега Елциндан кейин катта бойлик оқими ёғилиб турган «давр»да бу ишлар амалга оширилмади, унга қайси гуруҳлар тўсқинлик қилди? - дейдиган бирор кимса йўқ.

Балки А.Костиковнинг саволига ҳам жавоб шундан топилиб қолармиди...

Телесухандон Бузруг ўз чиқишларида фақат «Америка»га эмас, «Коррупция»га ҳам албатга, тил теккизиб ўтади.

Ҳатто инфляция қаторида турадиган бу иккинчи «бало-қазо»ни бутунлай таг-томири билан йўқ қилиб ташлаш ҳақидаги гапни «Ворис»ига ҳам бир неча маротаба айтириб кўрди. Натижа чикмади. Демак, бу иллат ҳаливери даф бўладиган эмас.

Айтишларича, мамлакатнинг бутун вужудига илдиз отиб бораётган давлат амалдори мақомидаги кишилар сони 20 миллионга етганмиш. Бу - ҳар бешта меҳнатга яроқли одам бошига иккитадан нонхўр тўғри келади дегани экан. Ўшалар ичидан ким ўғри, ким муттаҳамлигини аниқлаб кўринг-чи!..

Бошқа соҳалардаги «кураш» ҳам худди «антикоррупция»га ўхшаш пачава!

Маълумки, 1997 йил россияликлар анча қийин аҳволга тушиб қолган давр ҳисобланади. Бирок, шунга қарамай, қарийб ярмидан кўп фуқаро бозор иқтисодиётига ўтиш - ривожланишнинг бирдан-бир омили, деб тушунишган ва шунга овоз берган.

Ҳозир эса аҳвол мутлақо тесқари.

Чунки, Бузруг ўз яқин-атрофидаги «олигарх»ларга шунчалик имтиёзли шароитлар яратиб бердики, биринчи президент даврида бундай бўлиши ҳеч кимнинг етти ухлаб тушига ҳам кирмаган. Агар ўшанда бирор россиялик «бойвачча» кўнгилочар сайру саёҳатлар уюштириш учун 250 миллион долларга пароход сотиб олиб, унинг ҳар ойлик харажатига 2 миллион доллардан сарфлаётгани ёки бир неча юз миллионга Англиянинг «Челси» футбол клубини сотиб олгани, ёинки «Боинг» самолётларига шахсий эгаллиги ҳақида хабар тарқаб қолганда борми, аллақачон тўполон бўлиб кетарди.

Бугунги кунда эса ҳеч ким оғиз очолмайди... Гўё «Ҳалоскор»га ҳам қийин бўлмокда. У куйиб-пишиб гапиради, халқ дарди ҳақида қайғуради-ю... халақит берувчилар кўп... Улардан кутулишнинг бирдан-бир йўли эса...

Кейинги пайтларда матбуот Николай подшо билан Сталин шахсига қизиқиш кучайиб кетганлиги, Россия тарихида бу икки Шахс энг юқори ўринни эгаллаб келаётгани ҳақида ёзмокда... Учинчи «шахс» ҳақида имо-ишоралар ҳам йўқ эмас. Энг қизиғи, шу Шахсни улуғловчи ҳамда Иосиф Сталинни мутлақо «оқлаб», фақат халқ фаровонлиги ҳақида қайғурган «дохий» даражасига кўтариб ёзилган «адабиёт»лар Москвадан бизларга ҳам келиб турибди.

Бу «экскурриёт»чиликнинг ғумбакни ёриб чиқишга тайёрлаб кўйилган нишонаси эмасми!..

Бузруг одати бўйича ҳар куни битта вазир ёки обрўлироқ кишини ўз ҳузурига чақиради. Қаршисига ўтирғизиб олади. Лекин унинг башарасига қараб эмас, телевизорчилар камерасига қараб, ундай қиялпмиз,- бундай қиялпмиз, у бўлиши керак - бу бўлиши керак , дея куйиб-пишиб ваъз айтаверади, чақирилган кимса қокқан қозикқа ўхшаб ўтираверади. Гап орасида сенинг соҳангга мана шунча миллиард пул ўтказганмиз, дея кўшиб кўйишни ҳам қанда қилмайди. Халқ «о, қандай зўр-а» деб кўриб, эшитаверади. Лекин пул қаёққа кетди, кимларнинг чўнтагига тушди, ҳеч ким билмайди... Ана шундан кейин яна «коррупционер»ларни сўкиш бошлади. Аслида ҳолат қандай?

Яқин-яқингача Бузруг икки гапининг бирида собик совет раҳбарияти ҳамда 90 йиллар реформаторларидан «мерос» бўлиб қолган ҳамма ташқи қарзлардан бутунлай қутулдик, ҳеч кимнинг олдида тили қисиклик жойимиз қолмади, дея кўпчилик руҳини кўтариб келарди.

Тўғрида, елкасида қарзи бор одам қанчалик ватан-парварлик қиламан демасин, барибир бировлар олдида тобелиги сезилиб туради. Ура, Америкаки, бошқалардан миллиардлаб қарзга ботиб ётган бир пайтда, Россиянинг қарз балосидан халос бўлиши мисли кўрилмаган ғалаба! Бунинг учун «Ҳалоскор»га қойил қолмоқ керак. Агар отаси бўлса, унга минг раҳмат!.. Ўзига шарафлар бўлсин... Авом ҳозир ҳам шу фикрда. Лекин доим осмондан беминнат чалпак ёғилиб туришига ишониб, арзонгаров обрў-эътибор орттириб олиш илинжида укувсизларча (ўша қарзларнинг бир қисмини, ҳеч бўлмаса, завод-фабрикаларни модернизация қилишга сарфлаш мумкин эди) ҳардамхаёллик билан амалга оширилган «Ҳалоскор»она бу «ғалаба»нинг тоши энгил, ичи пуч ёнғоқнинг ўзи эди.

Бунга москвалик журналист Олег Стулев шундай баҳо беради: «Юмшоққина қилиб айтганда бу (ташқи қарзлардан қутулганлик ҳақидаги мақтанишлар) ғирт кўзбўямачилик эди. Унинг ҳашаги кўп ўтмай яққол очилиб қолди... 2008 йил охирига келиб, Россиянинг чет эллардан олган қарзи, аввалгидан ҳам ошиб, 450 миллиард долларни ташкил этди. Энг ачинарлиси, бу қарз – пуллар нима учун олинган-у, нималарга ишлатилганлиги ҳозиргача ҳеч кимга маълум эмас».

Ҳа, россияликлар ҳамон, биз дунёда ҳеч кимдан қарзи йўқ энг бахтли фуқаролармиз, дея ўзларини овутиб юришибди. Аслида ўз «Ҳалоскор»ларининг қарийб 8 йиллик «доҳиёна» раҳбарлигида дунёдаги 95 фоиздан ҳам кўпроқ мамлакатлар билан жиққа-мушт бўлиб яшашдан, аввалгидан ҳам баттарроқ қарзга ботишдан бошқа яна нималарга эришдилар?

Унинг фуқаролар турмуш даражасини ёмонлаштириб, абгор ҳолга олиб келадиган инфляция йўлига ғов солиш ҳақида ҳаммани ишонтириб берган баландпарвоз ваъдалари ҳам, **«Бойваччаларнинг қорнини ёриб, нимаики**

бўлса ҳаммасини олиб, камбағалларга улашаман» деган хунвэйбинона арзонгаров, пичоқ ўқталишдай дағдағалари ҳам коррупцияни «йўқ қилишдай» курук гап бўлиб қолаверди. Ваҳоланки, «коррупция» деган ба-лои азим камайиш ўрнига, мамлакатда баттар авж олиб, биргина 2008 йилнинг ўзида тахмин қилинган 11 фоиздан 30 фоизга кўтарилиб кетди.

Иқтисодиёт мутахассисларининг маълум қилишича, шундай катта имкониятлар, кўпдан-кўп қазилма бойлик заҳираларига эга бўлган улкан ҳудудли мамлакат ҳаёти бу қадар ачинарли ҳолатга тушиб қолиши ақл бовар қилмас ҳодисадир.

Умумжаҳон Ер ресурслари экспертлари Россия биргина кишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришнинг ўзи билан бир-икки миллиардга яқин одамни боқиш салоҳиятига эга бўлатуриб, нега унинг аҳолиси ҳамон кашшоқ деган саволга жавоб тополмай ҳайрон.

Улар арзимас йиллар ичида одамлар биргина Сибир ҳудудларидан турмушнинг оғирлиги, шарт-шароитнинг йўқлигидан азалдан истиқомат қилиб келган гўша - ўн бир минг кишлоқни ташлаб чиқиб кетишгани, 290 та шаҳар хувиллаб қолгани, бунинг натижасида қирқ миллион гектар серунум ерлар қаровсиз қолиб, ташландик ҳолга келганини қаёқдан билишсин!

Бу жаноблар Бузруг томонидан тез-тез куйиб-пишиб айтиб туриладиган «Сибир - Россияликлар фаровонлиги, мамлакат равнақи учун ғоят аҳамиятлили»ги ҳақидаги баландпарвоз, қулоққа осилган шилпилдоқдек пупулистик сўзларни эшитиб келганлар, холос.

Ҳозир Россияда бойлар билан камбағаллар орасидаги тафовут 30 баробардан юқори. Яъни мамлакатнинг 85 фоиз аҳолиси ночор, деган гапларни айтишмоқда социологлар.

Матбуот саҳифаларида эълон қилинган аниқ статис-

тик маълумотларга қараганда Россиядаги ишга яроқли 20 миллион эркакдан бир миллиони қамоқхоналарда ўтирибди. Тўрт миллиони сурункали ичувчи - "пиёниста", яъни "зарарли" Америка "Кока-кола"сидан кўра "Рус ароғи"га ружу қўйганлар.

Энг ачинарлиси – Россия “Биомедицина Маркази” (АНО) президенти профессор Анатолий Скалнийнинг ёзишича, кейинги ўн йил ичида болалар “пиёнисталиги” мисли кўрилмаган даражада авж олиб кетган. 13–16 ёшли ўғил-қизларнинг ҳар учтадан биттаси мунтазам ичувчидир...

Статистик маълумотларга қараганда Россияда ҳозир йил давомида 1 млн. 600 минг чақалоқ туғилиб, 2 млн. 100 минг киши ҳаётдан кўз юммоқда. Шу марҳумларнинг учдан бири ичкилик қурбонидир... Афюн истеъмол қилиш бўйича ҳам Россия дунёда “биринчилик”ка чиқиб олди. Ваҳоланки, 2002 йилнинг бошларидаёқ янги асрнинг шармандали бу вабосига қарши “Госнаркоконтрол” Давлат Бошқармаси тузилганини Бузруг тантанали суратда эълон қилганди...

Натижа шу бўлдики, ўша “тузилма” иш бошлаган пайтдан ҳозирги кунга қадар мамлакатда нашавандлар сони қарийб ўн баробарга кўпайиб, 2,5 миллионга етган! 2009 йилнинг сентябр ойида БМТ томонидан тарқатилган расмий баёнотда Афғонистонда етиштирилаётган йиллик афюннинг қарийб 80 тоннаси наркосиндикат корчалонлари қўлига тушиб, Россиядаги «мижозлар»га тарқатилиши айтилган.

– Энг ёмони,– дейди матбуот учун берган интервьюсида “Госнаркоконтрол” бошқарма бошлиғи В.Иванов,– нашавандликка ружу қўйганлар 18–39 ёш орасидаги кишилар бўлиб, афсус, улар ичида мактаб ўқувчилари ҳам анчагина... Ҳар йили 30 мингдан зиёд Россия фуқароси шу бало-қазонинг қурбонига айланмоқда.

Энди юқорида келтириб ўтилган жиноятчи, ғирт ичувчи, ашаддий наркоманлардан ташқари, қолган 8 миллион эркаклар ичида ҳам турли касалликка мубтало рамакижонлари анчагина. Аёлларга нисбатан уларнинг ўлими олти (!) баробар юқори.

XIX аср охири XX аср бошларида россиялик мужиклар европаликларга нисбатан 15-20 йил кам умр кўришган бўлса, ҳозир Бузруг раҳнамолигидаги «давр»га келиб, бу кўрсаткич 20-25 ёшни ташкил этади.

Мамлакат ҳар йили бир миллиондан ортиқ ишга ярокли фуқаросидан ажралиб бормоқда.

Шунга қарамай, Россия "Дунёдаги бирорта давлатда йўқ, тенгсиз" қирғин қуролилари (шундай деб оламга жар солишни «ҳалоскор»чилар одат тусига киритиб олдилар)га эга.

Ҳар қандай ижтимоий иллатларнинг кенг томир отиб боришига сабаб, халқ турмушидаги тенгсизлик, оғир шарт-шароит, деб қараладиган бўлса, шу "тенги йўқ" қуролиларнинг ўзи россияликлар кушандасига айланиб бормаяптими?!

Айни пайтда дунёнинг турли бурчакларидан қимматбаҳо виллалар, қошоналар сотиб олаётган, пулини қаёққа қўйишни билмай, боши қотиб юрган бойвачча корчалонлар сони ошиб бормоқца. Уларнинг бари «шеф»нинг ҳимоясида.

Жамиятшунослар бу ҳолни ер юзидаги бирорта, ҳатто энг қашшоқ мамлакат учун ҳам хос бўлмаган ўта ижтимоий тенгсизлик, дея баҳоламоқдалар...

«Ҳалоскор» жон аччиғида бу «тенгсизлик»ка барҳам бериш баҳонаси билан бирор машъум «тўнтариш»га одамларни тайёрламаяптимики» деб ўйловчилар ҳам йўқ эмас... - Ваҳоланки, халқни тавбасига таянтириш, ҳар нарсага тайёр ҳолга келтириш усули билан Бузругнинг ўзини «тахт» га ўтказган эдилар-ку!

ЯХШИЛИКДАН УМИД БОРМИ?

Москва теледастурчилари Америкага қарши кураша-кураша чарчаб, ҳафсалалари пир бўлди чоғи, янги мавзу саҳифасини очишди.

«Марказ-1» телеканални студиясига АҚШнинг Россиядаги фавкуллда ва Мухтор элчиси Жон Байерни тақлиф этиб, машҳур тележурналист Познер билан ора-ларида бўлиб ўтган қарийб бир соатли суҳбат - баҳсни кўпчилик ҳукмига ҳавола қилдилар.

Бу элчи ҳақида аввалроқ қисқагина маълумотга кўзим тушганди: унинг отаси Жозеф Байер Қизил армия солдатлари билан бир сафда туриб жанг қилган ягона Америкалик ҳисобланади. У десантчи қўшинлар сафида бўлган. Нормандия frontiда немислар қўлига асир тушиб, 1945 йилнинг бошларида улар чангалидан қочишга муваффақ бўлади. Совет танк дивизиясида хизмат қила бошлайди. Бироқ Берлингача етиб боролмайди. Ярадор бўлиб, оғир аҳволда дала госпиталида ётганидан хабар топган маршал Жуков уни даволаш учун Москвага юборди. Ҳаётини совет шифокорлари сақлаб қолади.

Жон отасининг Россия ҳақидаги қизиқарли ҳикояларини тинглаб вояга етади. Шу мамлакат тили, тарихини қизиқиб ўрганиб, дипломат даражасига кўтарилади.

Демак, Россиядаги Америка элчиси жаноб Байер бу мамлакат учун тасодифий ёки «бегона»лардан эмас.

Шунга қарамай, кўрсатув анча жиддий, «дўстона» ликдан йироқроқ, китмирона саволларга бойлиги билан ажралиб турди.

Мавзу асосан АҚШнинг янги сайланган президенти Б.Обаманинг келажакдаги сиёсий фаолияти-ю, энди бундан буёққа Америка - Россия алоқалари қай аҳволда кечади, деган кўпчиликни қизиқтириб келатган саволларга жавоб излашдан иборат бўлди.

Бошловчи Познер президент Жорж Бушнинг ўзига яқин кишилар доирасида бўлиб ўтган махфий

сухбатидан хабардор кимсанинг қайсидир журналда эълон қилинган сўзларини ўқиб берди. Унинг мазмуни бўйича, гўё Буш 11 сентябр фожиасидан Ироққа қарши ҳужум бошлаш учун баҳона сифатида фойдаланган эмиш. Ироқда атом бомбаси бўлмаган ҳам.

Элчи қисқагина жавоб қайтарди: Ироқ атом бомбаси сизлар учун «йўқ» бўлиши мумкин. Аммо биз аниқ маълумотлар орқали унинг мавжудлигини билганмиз. Қандай йўл билан «ғойиб» қилинган сири ҳам кўпчиликка маълум...

– Энди Ироққа қарши уруш очилиши билан боғлиқ ўша «номаълум» кимсанинг «махфий сухбат» чоғида айтилган гаплар» ҳақида ёзганлари унинг шахсий фикри бўлиши мумкин. Бизда демократия, ҳамма хоҳлаган гапини айтиш ҳуқуқига эга. Бу ҳуқуқ қонун йўли билан кафолатланган... Шундан фойдаланиб, кимлар нима демайди. Уларга ишонадиган бўлсак, сентябр фожиасини ҳам Американинг ўзи уюштирган бўлиб чиқади... Американинг Россия олдида «тили қисик»лигининг боиси шундаки, унинг «демократия»сидан КГБ (ҳозирги ФСБ) доим устомонлик билан фойдаланиб келган. Айниқса, кейинги йилларда бу «соҳа»да сизларга кетма-кет «омад» кулиб боқмоқда. Чунки «эркин фикр» деган маънода айтилган, эълон қилинган ҳар бир сўз Москва учун тайёр «курол» ўрнида хизмат қилиши мумкин... Энди ўйлаб кўринг, Кремлдаги ўтказилган йиғилишидан бирортаси унинг иштирокчилари томонидан ошкор этилганини ҳеч ким эшитганми? «Расмий»ларку икки дунёда ҳам бундай йўлни тутишмайди. Чунки келажакни ўйлашади, жон ҳам ширин... Шундай қилмоқчи бўлганлардан бири «сотқин» Литвиненконинг фожиали ўлими ҳар қандай одамни ўйлантириб қўяди. Яна давлат тепасида ким тургани ман-ман деган «сотқин»ни ҳам хушёр торттиради.

Жаноб элчи сўзларига яна шуни қўшимча қилиш мумкинки, эркин фикр айтаман, деб «сотқинлик» қил-

моқчи бўлган журналистлардан нечтасининг ёстиғи қуритиб юборилганидан ҳурматли Познернинг ўзи ҳам яхши хабардор.

Кўрсатув якунида кўпчилик телетомошабинлар «Америка - Россия» дўстлик алоқалари қайта тикландими, деб сўрадилар.

Бунга меҳмон шундай деб жавоб қайтарди:

– Илгари Совет даврида сиёсатдонлар билан халқнинг фикрлаш даражаси ўртасида катга фарқ бўлган. Сиёсат ўз йўлига, кўпчиликнинг фикри ўз йўлига, деганларидек... Жумладан «антиамериканизм» шу кеча-кундуздагидек «умумхалқ» тусини олмаган. Ҳозир деярли кўпчилик россияликларнинг Американи кўргани кўзлари йўк...

Бунинг сабабларини элчи ўз тушунчаси доирасида таърифлаб, янги президент Барак Обама томонидан яқинда айтилган илик сўзларидан иқтибослар келтирди, икки томонлама алоқаларнинг яхши йўналиш бўйича қайта тикланишига умид билдирди...

Элчи нимани айтмади?

Биринчидан: Совет даврида ҳеч қачон давлат раҳбарининг ўзи ҳар куни минбарга чиқиб олиб, Америкага қарши «оғзаки жанг» эълон қилавермаган. «Душман» қандай бўлишидан қатъи назар, ўзаро ҳурмат, андиша, деган меъёрларга риоя қилинган. «Уруш»ни эса тўпори сиёсатдонлар, уларнинг маддоҳига айланиб қолган бир гуруҳ матбуот дарғалари олиб борган.

Ҳозир эса Бош раҳбарнинг ўзи кўмондонлик қилаётган «уруш» муттасил равишда 9 йилдан бери давом этмоқда.

Давлат раҳбариники, қўлида таёқ билан оломоннинг олдига тушдими, бу яхшилик аломати эмас.

Энди асосий Россия-Америка муносабатлари ҳақидаги саволга «эркин фикр»га таяниб биз томонимиздан бериладиган жавоб шу: агар Бузругга худо инсоф бе-

риб «Таёқбозлик»ни бас қилмас экан, Россиянинг муносабатлари нафақат Америка билан, ҳозирда унда мунда уни қўллаб турган бошқа давлатлар билан ҳам ёмонлашиб бораверади. Бу яхшиликка олиб келмайди. Ҳатто, янги жаҳон уриши очилишига ҳам сабаб бўлиши мумкин. Зеро, кундан-кун манмансираб бораётган Ҳалоскорнинг ўзини тутишидан, ҳеч иккиланмай дунё ҳамжамияти мамлакатларига, ҳатто, БМТдай мўътабар халқаро давлат шаънига айтаётган куракда турмас пўписалардан шуни англаш мумкин.

Бунинг сабаблари бор албатта. XX асрнинг бошларида Россия давлат тепасига келган Большевиклар миёсида социализм ғалабаси орқали дунёни забт этиш ғояси ғимирлаб қолган, ҳатто бўлажак салтанат номи «Умумжаҳон Совет Республикаси» бўладими ёки «Ер юзи Советлар Иттифоқи» деб аталадими, деган масалада «бахс» бўлиб ўтган, бир гуруҳ «кўкнорихаёл»ларнинг бу «ғоя»сига советлар томонидан қатта эътибор қаратилганди.

Ҳозирги пайтдаги «Ҳалоскор»нинг хатти-ҳаракатларидан «Умумжаҳон Россия Иттифоқи» тузиш орзуси билан яшамаётганимиз, деган фикрга келиб қолади, киши.

Нега у ҳар доим «Россия АҚШнинг бутун дунёга гегемонлик қилиб, ўз сўзини ўтказишга йўл қўймайди, барча воситалар билан унинг йўлига ғов қўяди» деган бир хил иддаони қайтараверади. Ва «Фақат биз ўз манфаатларимиздан келиб чиққан ҳолдагина сиёсат юргизамиз» ширини баланд кўтараверади?

Ўта эгоистик инжиқликни эслатувчи бу сўзлар замирида нималар яшириниб ётгани билан сиёсатдонлар жиддийроқ ўйлаб кўришяптими, йўқми бир нарса дейиш қийин.

Лекин бу ерда «энди гегемонликни биз қилиб, ўз сўзимизни Ер юзига ўтказамиз» деган эски большевикча орзу умидлар ётмаяптими?.. Аслида, кимки донорок,

ақллироқ сўз айтса, у америкалик бўладими, хитой ёки японми кўпчилик ўшанга қулоқ солади. Мажбуран дўқ-пўписа билан ўз «сўзи»ни ўтказишга ҳаракат қилиш фирт бемаънилиikka киради.

Рус газеталарининг ёзишича жаҳон илм – фан тараққиёти - янги технология, коммуникация, медицина каби қатор зарур соҳаларга ер юзи мамлакатлари ажратадиган сармоянинг 35 фоизи АҚШга, 2 фоизи Россия ҳиссасига тўғри келаркан. Шундай бўлгач, қандай "йўлбошчи-гегемонлик" ҳақида бонг уриб, гапириш мумкин!

Унинг устига аҳолисининг кагтагина қисми қашшоқ, нотафон, ҳар бир мамлакатнинг келажаги, деб қараладиган болаларнинг қарийб тўртдан бир қисми мактаб кўрмаган саводсиз, ўз ҳолига ташлаб қўйилган кўча дайдилари бўлса!

Дарвоқе, кўтир кўнгил неларни истамайди, деганларидек, барчага ўз «сўзи»ни ўтказишдек чодирхаёлликка кимлар берилмаган.

Буни «Ҳалоскор»нинг жангари маддоҳларидан бири, Афғон уруши даврида еган калтаклардан сабоқ чиқариш ўрнига ҳамон урушқоқликни «куйлаб» келаётган ёзувчи А.Проханов яқинда грузинларга қарши уюштирилган босқинчиликни «улуғлаб» ёзган Кремл тасарруфидаги йирик газета саҳифаларидаги ушбу сатрлардан билса бўлади:

– **Кавказда кичкина қон чиқариш йўли билан бошланган уруш яхши синовдан ўтди. Энди буни бемалол Крим, Нарва, Молдавияда давом эттириб, Берлингача бориш мумкин... Яна бошқа республикаларда 30 миллионга яқин руслар яшаяпти. Улар ёлғизланиб қолишни истамайдилар. Ҳалоскорлик ёрдами кўрсатишимизни илҳақ бўлиб кутмоқдалар. Шу сабабларга кўра ҳозир Россия учун муқаддас уруш олиб боришни сусайтирмаслик ҳар қачонгидан ҳам зарурроқдир!**

Бу сўзлар шунчаки ахмоқона алжираш эмаслигини Кремлдагилар ҳам тасдиқлаб турибди. Чунончи, яқинда

бир гурух мухбирлар саволига у ердаги раҳбарият томонидан шундай жавоб қайтарилди:

– **Мамлакат ташқарисида истиқомат қилувчи руслар бизнинг «Бош штаб» мақомига эгадирлар. Шундай бўлгач, уларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ҳуқуқига эгамиз.**

«Халоскор» эса бу сўзларга ўзига хослик билан теранроқ урғу беради:

– **Биз ўз халқимиз шаънини, ғурурини қаерда бўлмасин, ҳар қандай йўл билан ҳимоя қилиш ҳақ-ҳуқуқига эгамиз.**

Бу «хуқук»ларни «қонунлаштириб» (Грузияга қарши қилинган уруш «ғайриқонуний» бўлганлиги учун ҳамон Кремлдагилар ўзларини «ноқулай» ҳис этиб келадилар) олиш мақсадида, Россия армияси «зарурат» туғилганда мамлакатдан ташқари ҳудудларда ҳам ҳарбий амалиёт олиб бориш ҳақидаги Қонун Дума аъзолари ҳукмига ҳавола этилди. Ва яқинда тасдиқдан ўтди.

Демак, бу ер юзининг қайси бурчида рус миллати, ҳатто, рус тили (**русскоязычный**) аҳоли яшаб турган бўлса-ю, уларнинг тили ёки «шаъни»га салгина тазйик ўтказилса ўшаларни ҳимоя қилиш учун Россия байроғи остида истаган мамлакат ҳудудига бостириб кириш ҳуқуқи бор деганидир. Ўрта аср варварларига хос бу қонун Россия янги «Муқаддас уруш»лар бошлаш арафасида турибди деганими ёки шунчаки кўрқитиш аломатими?

Яқинда Москва нашрларидан бири ушбу саволларга ўзига «хослик» билан жавоб бермоқчи бўлиб, шундай ёзди:

– **Рус халқининг «кўрқяптими - демак, ҳурмат қилади» деган мақоли бор. Бизда ҳам худди шундай, қандоқ қилиб бўлса-да, «кўрқитиш» сиёсатига зўр берилаётгани сир эмас. Шунинг учун биздан кўрқадилар, аммо кўришга кўзлари йўқ. Ўлғудай кўрқадилар, худди моховдан қочгандай ўзларини олиб қочадилар.**

Тўғри, қочиб қутулиш мумкин. Лекин қаякка? Бошдан-оёқ тақиб олган қуролларини ўқталиб, қувсалар-чи?!..

Ҳатто, «Ҳалоскор»чилардан улар катта умидворлик кутиб юрган яқин-атрофдаги собиқ республикаларда истиқомат қилувчи ўз миллатдошлари ҳам қочадиган бўлиб қолдилар. Бу ҳақда Москва матбуоти саҳифаларида хабарлар босилиб турибди.

Бузруг бундан бир неча йил олдин мамлакатда ҳалокатли тус олиб бораётган демографик ва шу билан боғлиқ ишчи кучи етишмаслик муаммосини «яқин хориж» деб атала бошлаган минтақалардаги «рус тилли» фуқаролар ҳисобига ҳал этиш ҳаракатига тушиб қолганди. Бунинг учун бир неча ўн миллион нуфузга эга бўлган «ватандошлар»нинг кичик бир қисмини боболари юртига жалб этиш ва улар учун барча зурурий шарт-шароитлар яратиб бериш режаси ишлаб чиқилганди.

Аслида, Кремлдагилар учун норасмий бўлса-да, рамзий маънода «ўз фуқаролари» ўрнида қаралувчи бу («Бешинчи колония») кишилар сони «яқин хориж»да қанча кўп бўлса – шунча яхши! Салгина миллий «камситилиш»га алоқадор нохушлиқдан баҳона топиб, тазйиқ сиёсатини ўтказиш ҳатто, куч ишлатишга тайёр баҳона!..

Бироқ, давлат ичкарасидаги аҳвол дабдала бўлиб турган бир пайтда, "чет"даги «Бош штаб» жижчага қисқартирилса, ҳеч нарса қилмайди... Йилига 100 мингтадан деб белгиланган «ўз одамлари» Ватанга келиб, унинг равнаки йўлида тер тўқсалар, фойдалари кўпроқ бўлади. Айни шу йўл билан Россия фуқаролари орасида «ўсиш» ҳам кузатилади.

Ҳозирги пайтдаги, кўплаб нашрларнинг ёзишича, кўчиб келувчилар учун яхши шарт-шароит яратиб, муносиб кутиб олиш ўрнига қуруқ ватанпарварлик шиорларига урғу берилган холос. «Сунъий урчитиш»га ўхшаш давлат миқёсидаги бу тадбирнинг ҳам кўп ўтмай пачаваси чиқди. «Она Рус» дея талпиниб оқиб келиши кутилган «Янги фуқаролар»нинг

бир йиллик мўлжалдаги сони учдан бирини ҳам ташкил этмади.

Тўғри, аввалига ўз иссиқ гўшаларини ташлаб бепоеён Ватан сарҳадлари томон интилганлар бўлди. Бироқ, уларни ҳамма ҳам бағрини очиб, илиқ кутиб олавермади. Ҳатто, ёвқарашлар бўлди.

Бундан кўпчилик «Янги Ватан» излаб келганларнинг хафсаласи пир бўлди. Киндик қони тўкилган, беғубор болалик йиллари ўтган ерларнинг соғинчи улар юрагини ўртай бошлади. Мехр-оқибатли, феъли кенг, айирмачиликни билмайдиган дўст-биродарлар хузурига қайтиб кетиш илинжига тушганлар кўпайди.

Қайтиб кетолмаганлар эса... Улардан бирининг аянчли тақдири хануз юрагимни ўртайди. Алексей деган кўли гул слесар уста танишимиз бор эди. У бизга кўшни - Тошкент марказидаги «Московская» (ҳозир қадимий номи билан «Оққўрғон» деб аталади) даҳасида яшарди. Ўз касбининг фидойиси эди. Ишни пухта, сифатли бажариш билан бирга, бошқалардан фарқи шунда эдики, «мана, шунча чўзасан» деб туриб олмасди. Кўлига берилган меҳнат ҳақи бироз кўпайиб кетса, «бизга етадигани шу» деб ортиқчасини кўлингизга тутар, худонинг зорини қилсангиз ҳам қайтиб олмасди. Хуллас, ўта инсофли, диёнатли одам эди. Яна, энг ажабланарлиси, ичмасди. Доим ёнида олиб юрадиган Петя деган шогарди ҳам устозининг измидан чиқмасди.

Албатта, бундай одамларнинг мижозлари кўп бўлади. Биз ҳам сув билан боғлиқ бироз муаммо чиқиб қолса, Алексейга телефон қилардик.

Навбатдаги чақирувимизга шогирд йигитнинг бир ўзи келди.

– Устозинг қани? - дедим.

Петя жомадончадан ашқол-дашқол асбобларни оларкан, бироз ийманиб деди:

– Энди у кишининг ишини ҳозирча мен бажариб тураман. Александр Федорович квартирани сотиб, хотин, боласи билан Россияга кетди. У ерда ҳаёт яхши эмиш. Жойлашиб олишгандан сўнг, мени ҳам чақиртиришмоқчи. Телефонлашиб турибмиз.

Хаёлимдан яхши бир одам, яхши бир хунарманд бизни ташлаб кетиб қопти-да, деган фикр ўтди.

Кунлардан бир кун Петяни Олой бозорида учратиб қолдим.

– Ҳа, ишларинг қалай? Ҳали кетмадингми, у томонларга? - деб сўрадим-у, доим кулиб турадиган қувнок табиатли йигитча юзидаги дардчил бир ўйчанликни кўриб, ниманидир сезгандай, - Нега хомушсан, тинчликми? - дедим.

– Тинчлик эмас-да, ака, - у оғир хўрсинди, - менам элчихонага ҳужжатларимни топшириб қўйгандим, бир ойча олдин Александр Федорович «Петя, бу томонлар орзу қиладиган жой эмас, иссиқ ўрнингни совутма» деб гапни қисқа қилдилар... куни кеча яна телефон қилгандим, кўпол бир одамнинг дўриллаган овози эшитилди: анаву «ўзбек» Стишляевларми?! Энди улар йўқ. Нариги дунёдан топасан. Ҳалоллигу ватанпарварлигини ўша томонларда қилсин эди!.. Ҳой бола, бошқа мени безовта қилма, уйқунинг белига тепдинг, итвачча! - деди-да, гўшакни жойига қўйди...

Мамлакатдаги мана шундай йилдан-йилга авж олиб бораётган бошвоқсизликларга қарамай, "Халоскор" бошлик раҳбарият ҳамон халқаро микёсда ёмон оқибатлар келтириб чиқарувчи режалар тузиш билан оворалиги ҳақида Италияда нашр этиладиган эътиборли «Лимес» журнали кўпчиликни огоҳлантириб, куйидагиларни ёзди:

– **Россиянинг ҳозирги лидерлари юритаётган сиёсат фақат ядровий тангликларни келтириб чиқариш билангина чегараланиб қолмай, балки геополитик ўзгаришлар**

яратишга интилаётганликлари билан ҳам хатарлидир. Улар, шубҳасиз, «Россия лойихаси» деган дастур устида иш олиб бормоқда. Бу нима дегани? Биринчи навбатда Россия федерацияси ҳудудига Приднестровье, Жанубий-Шарқий Украина ва Қирғизистонни қўшиб олиш. Ундан кейин Белорусия, Марказий Украина, Тоғли Қорабоғ, Арманистон, Қозоғистон ва Тожикистонни бирлаштириб, Россия Иттифоқини тузиш киради.

Журналнинг ёзишича, украиналиклар томонидан у ердаги русларнинг ҳақ-ҳуқуқини, асосан тилини «камситилиши»га қарши Россия томонидан амалга ошириладиган ҳарбий агрессия натижасида Украина уч қисмга парчаланиб кетади:

1. Харьков, Луганск, Донецк, Днепропетровск, Запорожье шаҳарлари билан Харьков вилоятлари Россия федерациясига қўшиб олинади.
2. Марказий Украина, яъни Черногорск, Сумск, Житомир, Киев, Полтава, Винница сингари жаъми 12 вилоят Россия Иттифоқига киради.
3. Кичкинагина Ғарбий Украина мустақил бетараф бўлиб колармиш.

Булар Бузругнинг Бухарестдаги НАТО саммитида АҚШ президентига қарата айтган гапларининг исботи эмасми!...

ЯНГИ «ИТТИФОҚ» КИМЛАРГА ҚАРШИ?

Россия раҳнамолигида Славян давлатларини бирлаштириб, аввалги советларга ўхшаш кучли Иттифоқ барпо этишга бўлган урунишлар натижа бермагач, бор дикқат-эътибор зимдан пишитиб келинган «заҳира»даги иккинчи нишон – Германияга қаратилди.

Бу ғояга бир пайтлар Горбачёв «даври» бошланиши биланоқ Москвадаги ҳамма нарсадан хабардор, кўз-кулоқ махсус яширин хизмат идора раҳнамолари томонидан тамал тоши қўйилган, унинг акс-садоси янги Асрнинг дастлабки йиллариданоқ кулоқларга чалина бошлаганди.

Энди эса, Проханов «Берлингача бориш» ҳақида бекорга сафсата сотмаётган кўринади.

Шунга ишора қилиб, Москва газетаси («Собеседник») **«Кремл аввалги айғоқчилик ананъаларига кўра, турли йўллар билан кўҳна қитъа давлат раҳбарлари ва амалдорларини сотиб ола бошлади ва бунга Европа сиёсатдонлари ҳамда жамоатчилиги бефарқ томошабин бўлиб турибди»** деб ёзганида жон борга ўхшайди.

Боннда нашр этиладиган нуфузли «DIE WELT» газетаси эса ўз саҳифаларида «Мамлакат Конституцион Қонунларни ҳимоялаш Федерал Хизмат Бюроси»нинг расмий Ахборотини эълон қилди. Унда немислар давлати ҳудудида «Россия махфий хизмат ходимлари шу даражада кўпайиб, ҳар соҳани «эгаллаб» олганки, бирорта чет давлат айғоқчилари на сон, на «фаол»лиги билан уларга тенглаша олиши», «руслар ҳеч нарсадан тап тортмай, бемалол ҳарбий, сиёсий, ҳам иқтисодий разведка билан» шуғулланишаётгани, бунинг оқибатида давлат йилига 20 миллиард евро зиён кўраётгани ҳам алоҳида таъкидланган.

– Лекин, - деб ёзади газета «Ахборот»га билдирган ўз шарҳида, - айғоқчилар келтираётган зиён ўрнини Россия етказиб бераётган арзон газ - ёқилғиси босмоқда.

Айнан мана шу «арзонгаров» газ чилвири билан мамлакатни банди» этилган пайтдан эътиборан унинг бор вужудини чирмовикдай ўраб бораётган кўринмас «ўсимталар» кўпайган сари Кремл сиёсатининг маддоҳлари немислар билан бирлашиб, иккинчи жаҳон уруши билан боғлиқ ўтмишдаги гина-қудуратларини унутиб бўлса-да, ўзаро «Иттифок» тузиш зарурияти хақида баландроқ овоз билан гапирмоқдалар.

Бунга яққол мисол тариқасида Россия Федерацияси Ҳисобот Палатасининг ахборот бўлими шафеълигида чоп этиладиган «Агументи недели» хафталиги (24-29 декабр. 2009 йил.)да босилган Виктор Крестьяниковнинг «ГеРоссия - Германия - Россия Иттифоқи Европани занжирбанд этади» деган дабада оҳанг сарлавҳали мақоласини келтириш мумкин.

Бу газета нафақат Россия, балки Ҳамдўстлик мамлакатлари, чет элларда, жумладан Германияда ҳам тарқалиши билан диққатга молик расмий ахборот воқитаси саналади.

Демак, унда ёзиладиган гаплар шунчаки эмас!

Муаллиф энг аввало **«немислар ва руслар қадимдан геополитик муштарак халқ бўлиб яшаб келган»**лигини ва ниҳоят **«тарихий ҳақиқат қайта тикланиб, «ГеРоссия Иттифоқи» атамаси кенг қўламда муомалага кириб бораётганлиги»**ни мамнуният билан ёзади... Сўнг ўтмишда бу икки халққа нисбатан ўтказиб келинган ноҳақликларни эслаб, замзаммага ўтади: Лондон билан Парижни узок йиллар давомида Германия ва Россия бирлашиб, қудратли давлатга айланиб кетишидан чўчиб, улар орасига адоват уруғи сочиб келганликда айбланади. Ҳатто, Биринчи ҳамда Иккинчи Жаҳон уруши бошланишига, миллионлаб бегуноҳ немис ва русларнинг қурбон бўлишига инглиз, французлар сабабчи экан!

Энди шу ерда “Биринчи” сени қўятурайлик, Иккинчи жаҳон уруши бошланишига маълум даражада туртки бўлган инқилобий Шўронинг иккиюзламачиликдан иборат, бироқ унинг ўзига жуда қимматга тушган “сир”ни очиб ўтишга тўғри келади.

Қонли тўнтариш туфайли кўпгина давлатлар билан алоқалар узилиб, танг аҳволга тушиб қолган Россия ҳар қандай йўл билан ўзига суянчиқ қидира бошлайди. У “азалдан дўст” Германияга интилди. Чунки бу мамлакат ўша пайтлар бошқа қўшни давлатларга қараганда, айниқса ҳарбий соҳада анча ривожланиб борар, бу эса йўқсиллар инқилоби сардори – “қизил рицарлар”ни бефарқ қолдирмасди.

“Анъанавий” алоқаларни янгидан тиклаш учун большевистик салтанатнинг турли мақомдаги эмиссарлар гуруҳи Берлинга оқиб кела бошлади. Албатта уларнинг кўпчилиги НКВД, КГБнинг сараланган айғоқчиларидан иборат бўлиб, шиддат билан ишга тушиб кетдилар.

Табиий ресурслари анча чегараланган Германия учун бепоён худудга, битмас-туганмас ерости қазилма бойликларига эга, шунингдек ҳар нарсага тайёр тўпори “пролетариат синфи”дан иборат арзонгаров ишчи кучи бисёр Россиядек мамлакат сув – ҳаводай зарур эди.

Москва билан Берлин дарровгина тил топишди. Айни ўша пайтлар “ГеРоссия Иттифоқи” деган лаҳжа пайдо бўлиб, бу “Иттифоқчилик”дан кўплар хавотирга туша бошлаган, Европа матбуоти саҳифаларида “қизил чекист”лар Германия давлати ишларига бемалол араллашиб, ўз таъсир доирасини кенгайтириб бораётгани ҳақида одамларни хушёрликка чорловчи мақолалар босиларди.

Бунда жон бор эди, албатта; чунки “ГеРоссия” тузилмасининг асл мақсади ўта сир тутилса-да, улар бирлашиб, бутун Европа устидан ҳукмронликни қўлга кири-

тиш ҳаракатида эканлиги вақт ўтган сари ойдинлашиб борарди.

Ўзаро келишув асосида тузилган ўта махфий шартнома бўйича СССРнинг Липетск, Қозон шаҳарлари атрофида “Траждан курилиши” деб номлансада, асосан ўша даврнинг немис олимлари томонидан яратилган энг дахшатли қирғин воситаси бактериологик ҳамда кимё куроллари, янги русумдаги ҳарбий самолётлар ишлаб чиқарадиган йирик “иншоот”лар барпо этила бошлади. Улар тўла-тўқис Германия сармоёси ҳисобидан бўлиб, “ишбоши”ликни эса генерал Кейтел зиммасига юклатилганди.

Орадан кўп ўтмай немисча пухталиқ ва тез суръатлар билан тикланган “корхона”лар ўз маҳсулотларини бера бошлади.

“Юнкерс”, “Фокер” деб аталувчи бу ҳарбий самолётлар учун машқ полигонлари, аэродромлар қуриш, шунингдек “қўшма ҳаво эскадриа”си тузиш ишлари жадаллик билан бошлаб юборилди. Асосан Берлинга бўйинсинувчи бу янги “Героссия” эскадриясига кўмондон этиб Эрнест Борман тайинланди.

Дарвоқе “ҳамкорлик”да яратилган кимёвий ажал куролларининг “таъсир кучи” қай даражада эканлигини аниқлаш учун махсус тажриба майдонлари барпо этишга ҳожат қолмади. Очлик ва жабр-зулумга бардош беролмай исён кўтарган “контрреволюционерлар” – Рязан атрофидаги қишлоқлар аҳолисига қарши ишлатилиб, “муваффақиятли синов”дан ўтказилди...

Шундай қилиб Германия ривожланишнинг юқори пиллапояларига кўтарилиб туран бир пайтда “Героссия” ғояси дояларини доғда қолдириб, давлат тепасига Гитлер келди.

Бироз саросимага тушиб қолган бўлсада, “Игтифок”-чиликдан умидини узмаган Кремл раҳбарияти фюрер

билан тил топишиш йўллари излай бошлади... Берлин ҳам бундан манфаатдор эди. Чунки Россиянинг турли минтақаларида фаолият кўрсатаётган ҳарбий корхоналар ҳамон Германия учун ишларди.

Бу заводларнинг маҳсулотлари, асосан ҳарбий қирувчи самолётлар “ГеРоссия” Иттифоқи барбод бўлиб, муносабатлар энг ёмонлашган пайтларда ҳам турли йўллар орқали Германияга келиб турган...

Лекин, барибир Гитлер большевистик мафкура-нинг ашаддий кушандаси эди. Мамлакатда чуқур илдиз отиб улгурган, кўпчилиги “Москва чекистларининг айғоқчилари”га айланиб қолган Германия компартия лидерларини катағон қила бошлади. Шу билан фюрернинг ҳеч қандай “шерикчилик”сиз дунёга бир ўзи яккахоким бўлишдай эгаистик қарашлари ҳам йўқ эмасди.

Бу албатта Москва раҳбарлари учун яна бир зарба эди... Шу сабабларга қарамай, улар уруш бошлангунга қадар ҳам учинчи рейх билан “келишув” йўллари излаганлар. Буни Польша мамлакатини “бўлишиб” олиш ҳақида ўзаро тузилган Молотов – Роппендроп махфий Пакти тасдиқлаб турибди...

Энг ачинарлиси мана шу инкор этиб бўлмас тарихий ҳақиқатларни Совет даври сиёсатдонлари тилга олмасликка, умуман эсламасликка ҳаракат қилиб келганлар.

Яна улар Иккинчи жаҳон уруши йиллари фюрернинг энг яқин одами бўлган генерал Кейтел томонидан амалга оширилган қонли ваҳшийликлар ҳақида кўп ёзадилару, бу одамнинг ўтмиши – Шўроларга қилган “хизматлари” хусусида лом-мим демайдилар.

Ҳатто “ГеРоссия” ҳамкорлигининг илк натижаси бўлмиш Советлар мамлакатидан ишлаб чиқарилган “Юнкерс”, “Фокер” қирувчи самолётларидан ташкил топган Эрнест Борман қўмондонлигидаги “Умимэскадриа” томонидан СССРнинг кўплаб шаҳар қишлоқлари кули

кўкка солврилгани, ҳатто Сталинград шахрига биринчилардан бўлиб хужум қилиб ер, юзидан супуриб ташлагани хусусида оғиз очмасликка ҳаракат қиладилар...

Хуллас шу кеча-кундузда «Ҳалоскор» маддоҳларининг жағлари очилиб, “тарихий Иттифоқчилик”ни яна кўмсаб, инглиз, французлар бошига маломат тошлари отаётганлари қуруқ тухматдан бошқа нарса эмас.

Жаноб Крестьяников шу «тухматлар» билан чегараланиб қолмай, бутун Европа мамлакатлари пешонасига «босқинчи» деган тамғани ҳам босади. Унинг даъво қилишича, қитъа мамлакатлари томонидан «чегараларни ўзгартириш» оқибатида азалдан ёнма-ён кўни-кўшни бўлиб яшаб келган икки қардош халқ руслар ва немислар бир-биридан ажратиб қўйилганмиш. Бунга исбот тариқасида газета XX аср бошларига оид дунё харитасини ўз ўқувчилари диққатига ҳавола этади. Шубҳасиз, бу харитада ҳозир Германия-Россияни «ажратиб» турган Белорусия, Украина, Литва, Латвия, Польша мамлакатларидан ном-нишон йўқ... Бундан мақсад дунёни қайта тақсимлашдай ғаламисона иддаолар ўртага ташланмаяптими, деб ўйланиб қоласан...

Мақоланинг каттагина қисмида Германия ҳар жиҳатдан тараққиёти энг юқори даражага кўтарилган, саноати ўта ривожланган, маҳсулот экспорт қилиш бўйича дунёдаги барча мамлакатлардан, ҳатто Хитойдан ҳам олдиндалиги таъриф-тавсиф этилади.

Жумладан, муаллиф **«Германия аҳолиси АҚШ аҳолисидан 3,5 баробар озчиликни ташкил этса-да, ҳар бир немис ишчиси Америка фуқаросига қараганда 4 баробар унумли меҳнат билан шуғулланади»** деб ёзади-ю, негадир россияликларни четлаб, уларнинг «ишчанлик» фаолияти тилга олинмайди. Чунки бу ерда кўзланган мақсад бошқа, яъни муаллифни немислар шунчалик заҳматкашлигига қарамай, турмуш шароити нега Аме-

рикаликларникига нисбатан 1,3 баробар «хароб» деган савол қийнайди. Ва бунга жавобни ҳам ўзи топиб, қўйидагича изоҳлайди: **Американинг асосий экспорт маҳсулоти куруқ «қоғоз» - доллардан иборат бўлиб, Германия шу пулга ҳар томонлама боғланиб қолган. НАТО ҳамда Евроиттифоққа аъзолиги эса, унинг учун ортиқча даҳмаза, сарф-харажат. Греция, Литва, Испания, Ирландия каби «боқиманда» мамлакатларнинг «рўзгор» ташвиши кўпроқ немислар гарданига тушмоқда.**

Бу иддолардан мақсад ўзаро ҳамкорликда яшаётган кўхна китъа давлатлари орасига яна бир адоват уруғини сочишга уриниш эмасми?...

Немисларнинг «бошқаларга қарам»лиги, унинг хунук оқибати ҳақида куюнчалик билан ёзаётган жаноб диққатини яна бир муҳим масала - «**яқин-яқинларгача Европада энг қудратли ҳисобланган**» Германия армиясининг ҳозирги «ачинарли» аҳволига қаратади. Ва шундай фикрни баён этади: «**Оғир саноат корхоналарини танклар ўрнига «Мерседес», БМВ машиналари ишлаб чиқаришга йўналтириш орқали армия мутлоқ қуролсизлантирилди. 4500 та «Леопард 2» жанговар танклардан ҳозир бор-йўғи 350 та, 700 та қирувчи самалётлардан 300 таси қолган холос... 15-20 йилча олдин ҳарбий хизматдаги қўшинлар сони 500 мингтани ташкил этарди. Эндичи - 180 минг атрофида. Улар сони ҳам яқин ўртада қисқартирилмоқчи. (Аслида ҳозир Германия қуролли кучлари-бундесвер 250 минг нафар аскарга эга. Келажакда улар сони 150 минг қисқартиш режалаштирилган Д.Н.). Мана шуларнинг натижасида армия жанговар ҳужумкорлик уруши олиб бориш у ёқда турсин, ўзини дурустроқ ҳимоя қилолмайдиган даражага келиб қолган...»**

Муаллиф шу каби «тахлилнамо» баёнлардан сўнг, «Вазиятдан чиқишнинг бирдан-бир йўли кўпдан бери

етилиб келаётган ГеРоссия стратегик ҳамкорлигини жадал суратлар билан амалга оширишдир» дейди-да, асосий иддаосини очиқ-ойдин айтади-қўяди:

– Чунки ҳозир Россия олдида бир нечта жиддий халқаро муаммолар кўндаланг бўлиб турибди. 1. Вашингтоннинг «Россияни ҳар томонлама пароканда қилиш учун ошқора олиб бораётган сиёсати; 2. Узок Шарқда Хитой томонидан бизга зимдан ўтказиб келинаётган босим; шу минтақада рус аҳолисига нисбатан хитойликлар сони қарийиб 200 баробар ошиб кетганлиги; яна дунёда кризис туфайли бизда маҳсулот ишлаб чиқариш 8 фоизга қисқариб кетганлиги-ю, улар (Хитой) да 8 фоиз ўсиш бўлаётганлиги; 3. Мамлакатнинг жанубий қисмида жадаллик билан исломий давлатлар қўпаётганлиги... Шунингдек, Европа давлатлари орасида ҳам Россияга нисбатан нодўстона кайфият ўсиб бораётганлиги–буларнинг ҳаммаси Россия олдидаги катта хавфдир... Энди бу хавфга қарши туриш учун Москвага қудратли Иттифоқчи керак. Бу эса, Германия!... Россия ўзининг сиёсий қудрати, табиий бойликлари, тенги йўқ ядровий қуроллари билан Германия учун БОШҚАЛАРга нисбатан заруррок ҳамкордир.

Крестьяников томонидан ўртага ташланган бу иддалардан кўйидаги маънони англаш қийин эмас: ишлаб чарчамайдиган азамат немислар жаҳоншумул ўз маҳсулотларини бизга етказиб бериб турадилар, ҳамда боқадилар. Биз эса уларни хужумкор қуролларимиз билан ҳимояга оламиз.

Яна «дўстлик» ҳурмати арзонгаров ёқилғи ҳам жўнатиб турамиз. Ундан кейин ҳаммаёқни босиб кетган «душманлар» билан кўрқитиб, «ўтакалари»ни ёрамиз. Охир-оқибат шу кеча-кундуздаги ўз аҳволимизни уларнинг ҳам бошларига соламиз.

Ана ундан кейин инқилобий тўс-тўполонлар бошланиб, Кремлдагиларнинг «ГеРоссия» байроғи остида фақат йўқсиллар жамоасидан иборат "Архипелаг Росгулаг" иттифоқига етакчилик қилиш орзулари амалга ошса ажаб эмас...

Э-ҳа, оломонни пода каби бошқариш осон кечадиган ўша даврларни қанчалик қўмсашади, улар!

Ахир, «Шеф»нинг ўзи шунча йил бекордан-бекорга немисларнинг ичига кириб олиб, хуфья йўллар билан уларнинг феъл-атвори-ю, барча сир-асрорини синчиклаб ўргангани йўқ.

Ҳатто, унинг бу «таҳсинли» фаолиятига германияликларнинг ўзлари қойил қолиб, тан беришган. Россия «таҳти»ни эгаллаганига йил тўлиши муносабати билан «немис сиёсатдони» (?) Александр Рарнинг Боннда «Кремлдаги немис» (тўғрироғи «Кремлдаги ўзимизнинг одам») номли китоби босилиб, унинг тақдироти чоғида муаллиф асар бош «қаҳрамони» ҳақида **«У Германия учун қаттиқ курашди ва ўз мақсадига эришди»** деган гапни баралла овоз билан айтди. Демак, КГБнинг энг ишончли амалиётчиси немисларни ўз томонига оғдириб олди дегани эмасми, бу. (Тасанно. Айғоқчиликни шарафлаш бўлса - шунчалик бўларда!)

Крестьяниковнинг ёзишича, ҳозирги Россия Бузругининг обрўи Германияда ғоят баланд. Айниқса у Бундестаг минбаридан туриб немис тилида нутқ сўзлаганида, у ердаги казо-казо жаноблар қойил қолишган. ГФР канцлери Ангела Меркел хоним ҳам русчани яхши билади. Демак, Россия билан яқинлашишга мойиллиги бор.

Яқинда, мамлакат ташқи ишлар вазири жаноб Гидо Вестервелленинг Москвага расмий ташрифи чоғида айтган «Биз Россия билан «ундоқ-бундоқ»ларсиз стра-тегик ҳамкорлик қилишга тайёрмиз» деган сўзлари ҳам «Иттифоқчилик» дарагини англариб турибди.

Мақолада Бузруг «Германия учун олиб борган қаттик кураш»нинг асл-мақсадини англатувчи куйидаги жумла-ларга алоҳида эътибор қаратилади: **«Германияни АҚШ ва бошқа қатор давлатларнинг стратегик тазйигидан фақат Москва - Бонн бир ёқадан бош чиқариб ҳаракат қилгандагина қутқариб олиш мумкин».**

«Қутқарув» ҳаракати алла қачон бошланган кўри-нади: бир пайтлар Россияни насл-насаби немис милла-тига мансуб подшоҳдар бошқарган бўлса, ҳозир анъана-ни русларга рахнамо сифатида «фахрий немис» давом эттирмоқда.

Шундай бўлгач, Боннда ҳам унинг «насл-насаби»га алоқадор кишиларни кўпайтириш керак... Дарвоқе, немис матбуотининг анчагина хавотирланиб ёзишига қараганда, бундай «ишончли кишилар» керагидан ортик қилиб «кўпайтириб» бўлинган. Улар ичида албатта Буз-ругга мухлислиги ортиб бораётган турли даражадаги давлат амалдорлари, жамоатчилик вакиллари, хатто Бун-дестаг аъзолари ҳам борлиги айтилмоқда.

«Аргументи недели» ўз саҳифаларида кўтарилган бу мавзуга янада жиддийроқ тус бериш мақсадида бўлса керак, навбатдаги сониди ҳафталик бош муҳаррири Андрей Ушаков билан Россия - Белоруссия давлатлари Иттифоқи бошлиғи ҳамда масъул котиби Павел Бородин суҳбатини эълон қилди.

Унда Бородиннинг шундай сўзлари бор:

– Ўтган йил Берлиндаги бир учрашувда мен «Жаноб немислар, сизларда аввал ГДР давлати бўлган эди. Энди эса ГБР, яъни Германия, Белоруссия, Россия Иттифоқи бўлади» деганимда, улар «Биз розимиз» деб айтишди. Энди олдимизда битта вазифа турибди - бир стол атро-фига йиғилиб, ҳамжихатликда келишиб олишимиз керак.

Шундан кейин жаноб Бородин илҳоми жўшиб, орзу-умидларга янада кенгрок тус беради:

– Европада иқтисодий базанинг ўзи йўқ. Шунинг учун кўп ўтмай Евроиттифоқ мамлакатларининг барчаси бизнинг Иттифоққа қўшилишга мажбур бўлади.

Чинданам «Кремлдаги немис»нинг мақсади катта. У биргина Германияни эмас, бутун Европани «қутқариб», «Ҳалоскорлик» қилиш ҳаракатига ҳам тушиб қолган кўринади.

Бунинг учун немислар юртида «биз розимиз» деб турадиганлар қанчалик кўпайса, олдинги канцлерга ўхшаш «дўст» одам яна давлат тепасига келса, Бузруг учун айни муддао.

Ана ундан кейин худди 1939 йилдаги Молотов-Риббентроп Пакти - «Дўстлик Шартномаси»дан сал бошқачароқ «Иттифоқчилик Шартномаси» пайдо бўлиш эҳтимоли бор. Фақат аввалги ўзаро Аҳдлашув Пактида ўта махфий суратда Польша давлатини «бўлишиб» олишга келишилган бўлса, бу янги Пактда Европа, балки жаҳон давлатлари тақдири ошқора ҳал қилинар...

Ҳозир Россия Шимолий Қутб кенгликларини эгаллаб, рус байроғини тикиб келишга юборилган «Сув ости қароқчилари» гуруҳидай ўта махфий суратда необолшевизм томон силжиб бораётганини яққол сезиш мумкин.

Энди унинг биринчи «Қонли Тўнтариш» пайтидагидек жулдур кийимли тўпори рус пролетариати кўлида кўтариб олган пилта милтиқлар эмас, Ер юзини ўнлаб маротаба тит-питини чиқариб, текислаб ташлашга кодир энг дахшатли 16 минг термоядро (юз минглаб замин қобиғига санчилиб, кўпориб ташлайдиган ракета снарядлар бунга кирмайди) бомбалари, курраи заминда яшаётган 6 миллиард бешиқдаги чақалоқдан тортиб, кексаю ёш, барчасининг, шунингдек Кремл «эксперти» Владимиров билан қўшиб, Халоскорнинг ҳам (!) пешонасига тираб уч юз маротабадан отса-да, ортиб қоладиган қалайи ўқ-дориси бор. Қайтадан ишга тушириб юборилган бепоен мамлакат-

нинг турли минтақаларидаги «Почта кутиси» номли 200 дан зиёд ҳарбий заводлар бу соҳада яна «пешқадамлик» йўлига ўтиб олди. Қалайи ишлаб чиқариш саноати корчалонларининг ошиғи олчилиги шундан. Айрим матбуот саҳифалари орқали тарқатилган хабарларга қараганда, улар «Ҳалоскор»га миннатдорчилик рамзи юзасидан олтиндан ҳайкалини ясашиб, совға этишганмиш... Бу ростми-ёлғонми, бир нарса дейиш қийин. Чунки онасининг сутини ҳам яширин эмиб, вояга етган ашаддий махфиячилар Ташкилотининг махфий ишлари, одатда сир сақланади.

Хуллас, ҳозир ўзининг «ажал воситалари» ишлаб чиқариш бўйича дунёда энг илғор эканлигини кўз-кўз қилиб турган, бутун бор вужудини қуролларга буркаб олган Россия бу «ғалаба»ларга «Ҳалоскор»нинг раҳнамолигида эришгани ва янада кўпроқ «зафарлар»ни кўлга киритиш учун ҳаракат қилиб ётгани ҳаммага аён.

Ҳа, «Ҳалоскор» тинмайди. Буни ўзи ҳам тан олади. «Валдай» учрашувларидан бирида «Саккиз йил тинимсиз, қулдай меҳнат қилдим» дея зорланганида кўпчилик журналистлар хаёлидан «Эзгуликками ё Разилликка?» деган савол ғимирлаб ўтган бўлиши мумкин.

Ҳа, у тинмайди, "қулдай" меҳнат қилади.

Лекин, кейинги пайтларда шу "меҳнати" ни менсимайдиганлар кўпайиб бормоқда. Унинг шаънига баралла ачиқ-чучук гаплар ҳам айтилмоқда. Айниқса, сиёсий тус олиб бораётган ҳукуматга қарши норозилик намойишлари уни хушёр тортириб юборди.

Бузруг келажакда Бош Бошқарувни яна кўлга киритиб, узоқ йиллар мамлакатга ҳокиму ҳуққомлик қилишига заррача шубҳа қилмасди. Лекин оломонга ишониб бўлавермас экан. "Йўқолсин!" деган шиорлар пайдо бўлаётганмиш.

У қўлида маҳкам тутган чилвирнинг бир учи кимларнинг қайси нозик жойига боғланганлигини яхши билади. Шунинг учун яқинда Думадаги асосий ва ҳал қилувчи

куч ҳисобланмиш "ўз партияси" аъзолари (ва бошқалар) ҳузурида худди "Политбюро" мажлисини эслатувчи йиғилиш ўтказди. Барча сафдошларини "Ягона мушт бўлиб бирлашиш" га чақирди. Чунки дума учун сайловлар яқинлашиб келмоқда. 2012 йилги давлатни қўлга олиш "амалиёти" янги сайланадиган депутатларнинг ўз раҳнамоларига қай даражада содиқлигига боғлиқ.

Бузруг партиянинг кўзга кўринган «жанговар» аъзолари, айниқса Москва метрополитенида рўй берган террор ҳаракатларидан сўнг либериализм тарафдорлари, жумладан ҳукумат (Бузруг) сиёсатига қарши "қўғирчоқ" партиялар ва гуруҳ бошлиқларини кўришга кўзлари йўқ "Ташқи ва ички сиёсатда янада қаттиққўллик тарафдорлари" («Аргументы недели») В.Володин, И. Яровая, А.Исаевларни «Ягона Россия» партияси учун янаги йил ўтадиган сайлов бош Штабига раҳбар этиб тайинлади.

Демак, ундан кейинги президент сайловида тугилган "Мушт" ўзининг куч қудратини яна бир бор намоиш этади.

Ана ундан кейин "ички", айниқса "ташқи" майдонда "мушт"лашув янада авж олиши муқаррар.

Тинчимас Бузруг эса бунга ҳозирдан тайёргарликни бошлаб юборган. Яъни кўпдан бери Россия билан "яқинлашиш", "дўст бўлиш" ҳақида сафсата айтиб юрган Американинг янги президенти самолётга ўтириб, Москвага йўл олиши билан у Лотин Америкасидаги ҳеч нарсадан тоймас кадрдон "зуриёти" ҳузурига учиб кетди.

Дунё жамоатчилиги кўпдан бери Россия-Америка алоқаларининг яхшиланишидан умид борми, инсоният бошига фақат ташвиш-у кўргиликлар ёғдирувчи ҳарбий рақобатга ружу қўйиб, қуролланишга зўр бериш кимларга керак, деган ҳақли саволга оқилона жавоб эшитишни интиқлик билан кутарди.

Ниҳоят, икки йирик давлат президентлари Медведев - Обама орасида бўлиб ўтган холис ният, дўстона мулоқотдан

сўнг жаҳон аҳлига эзгулик сари қадам қўйганликларини маълум қилдилар.

Бу хушхабар уларга ишонч билдириб, овоз берган ҳар икки мамлакат фуқаролари қалбида нурафшон туйғулар уйғотди.

Телеканаллар Москва-Вашингтон орасида ишонч қўприги қурилганлиги ҳақидаги хуш хабарни элга овоза қилиб турган бир пайтда, Бузруг АҚШнинг шундок биқинидаги мамлакатнинг жангари "Командоси"га бундан бир неча ой аввал берилган бир миллиард икки юз миллион доллар «қурол пули» ёнига яна беш миллиард қўшганлигини эълон қилди.

«Командос» хурсандлигини яширолмай, меҳмон Ҳалоскори бағрига бошини ишқади.

Айтинг, айтинг «инъом» тариқасида берилган бу пулларга энг даҳшатли қуроллар келтириб, ён қўшни давлатдан ҳам "ёвузроқ" империалистлар Америкасига қарши мамлакат аҳолисини оммавий уруш эълон қилишга чорлаб қолмаса бўлгани!...

Ҳа, Бузруг тинмайди. Ҳар-бир имкониятдан самарали фойдаланиб қолиш пайдан бўлади.

Иккинчи жаҳон урушининг тугаганига 65 йил тўл-япти. Бу, албатта катта тантана. Ҳарбийшоу! Бутун дунёга Россия армияси куч-қудрати қанчали даҳшатли эканлигини намоиш этишга баҳона... Шу "намоиш" олдидан уларга "бизлар билан ўйнашмаларинг" деган гапни ҳам эслатиб қўйишга тўғри келади.

Кутилмаганда, у Арктика сарҳадлари томон фавкулудда "сакраш" режасини амалга оширди.

Бунинг замирида қитъада камайиб бораётган оқ айиқлар муҳофазаси ёки ўша ҳудуддаги оз сонли элатлар турмушини яхшилашга оид хайрли ишларни амалга ошириш эмас, мутлақ ғайрли мақсадлар яширинган эди.

"Ҳоқон" оппоқ қор ва музликлардан иборат бепоён шимолий сарҳадларга ўткир нигоҳини ташлаб, олис-

олисларда ястаниб ётган бу ерларнинг ягона ҳукмдори эканлигини аҳли дунёга яна бир бор намоиш этиб кўйди. Ва шундай деди:

– Арктика биз учун энг муҳим геополитик манфаатларимиз зонаси ҳисобланади. Бу ерда ҳарбий флот кучларига қарашли йирик базаларимиз жойлашган. Шунингдек Арктика атом ракеталарига эга кемаларимиз, жанговар авиациямизнинг доимий назоратидадир! Бу қитъа нафақат стратегик манфаатларимиз, балки қулай денгиз йўли эканлиги, битмас-туганмас бойликлар захираси эканлиги билан ҳам бизни бефарқ қолдирмайди.

Шундан сўнг раҳнамо таъкид оҳангида халқаро даҳлсиз ҳудуд ҳисобланувчи Арктика сарҳадларининг нақ 1,2 миллион кв.км. қисмига давогар эканлигини ҳам яширмади.

Ё, раб, бу одам мунча жонсарақ бўлмаса!

Ё, раб, дегандай хавотирга тушиб, Англиянинг нуфузли газетаси "Гардиан" Бузруг тез-тез қайтарадиган бўлиб қолган бу даъвони қуйидагича изоҳлади: "Ер юзидаги кўплаб мамлакатларни қалқитиб юборадиган урушқоқлик руҳидаги дағдаға..."

Яна бир қатор чет эл матбуотининг хабарларига караганда ҳозир Бузруг Ўрта Осиё (Қирғизистон мисоли)да "олов"ни аланглатиб кўйгач (буни Москва нашрлари ҳам очикдан-очик ёзди), энди Грузия билан "жиддий шуғулланишга" киришганмиш.

Шуни ҳам айтиб ўтиш керак-ки, ҳозир унинг атрофига уюшган бир тўда сиёсатдонларнинг фикри ёди дунё узра янада кўпроқ ҳукмронликни ўрнатишга урғу беришдан иборат бўлиб бормоқда.

Бунга Москвадан тарқалаётган кўпдан-кўп дағдағали баёноتلар, ОАВ орқали пайдо бўлиб қолаётган очикдан очик империяпарастлик руҳидаги чиқишларни мисол қилиб келтириш мумкин.

Яқинда яна «Аргументы недели» (2010 йил, июн) ҳафталиги «**Москва ўз ерларига қайтмоқда**» деган сарловҳа билан икки саҳифали мақола эълон қилди. «**Ўз ерлари**» деганда Ўрта Осиёдаги беш мустақил давлат назарда тутилиб, уларнинг ҳаритаси ҳам чоп этилган.

Мақола Америкадаги қайсидир сиёсий ваъзиятларни таҳлил қилувчи «Stratfor» деган хусусий компаниянинг қўйидаги хулосаси билан бошланади: «**Россия табиий ҳимояланиш вазифасини ўтовчи дарё, океан, ботқоқлик, тоғлар билан ўралмаган. Шу боис, Москва ўз хавфсизлигини таъминлаш учун икки йўналишда - ички кучларни бирлаштириш ҳамда худудий чегарани кенгайтириш сиёсатини олиб боришга мажбур бўлиб келган**».

«Арпа уни баҳона» деганларидек босқинчиликни тарафдор этувчи, айнан Бузrugбop гапларни топиб айтган америкалик шоввозларнинг «доно»лигига қойил қолмай бўладими!

Газета ҳам шу «сиёсат» Россия учун айни муддао бўлиб, кейинги 150 йил нари-берисида ўз худудини 430 минг кв.км.дан 5.5 миллион кв.км. (ўн уч баробар!)га кенгайтиришга «мажбур» бўлганлигини ёзади.

«Хавфсизлик тақозоси юзасидан» ўзга юртларни босиб олишдай «тартиб-интизом»га ўрганиб, дунёнинг каттагина қисмига эгалик қилиб турган бу мамлакат 90-ичи йилларда рўй берган бўҳрон («бардак») лар оқибатида анча-мунча худудий «йўқотиш» ларга дучор бўлди.

Бироқ, ҳафталикнинг ёзишича, Россия ҳозирга келиб «**Ғафлат уйқусидан уйғонган айиқмисол**» шундай куч-қудратли давлатга айланганки, «**Москва ўзининг газабнок бир қараши билан Европа мамлакатлари, АҚШнинг дунёга Наполеонча нигоҳ ташлашларига барҳам берган**»миш.

Мақолада иддао қилинишича «Энг асосийси-Ғарб холдан тойиб бормоқда. Европа парчаланиб кетиш арафасида (Оҳ, буни «йўлбарснинг ўлими - итнинг байрами» деганларидек, Бузруг қанчалик орзу қилади-я!), Америка кризисдан чиқа олмай, ўзи билан ўзи овора, собиқ Иттифоқчи республикалардаги ҳозирги ахвол хақида ўйлашга вақти йўқ. Яна, Ғарб - АҚШ Россия билан ҳисоблашишга мажбур бўлмоқда» эмиш.

Шунингдек, Европа давлатлари номидан мазкур Иттифоқнинг комиссари Штефан Фюле Русларга Арманистон, Озарбайжон, Беларусия, Грузия, Молдавия, Украина давлатлари устидан хоҳлаганча сиёсат юрғизиш ҳуқуқини бериб қўйгани ҳам айтилади.

Энди, бу «Имкониятларидан юз фоиз фойдаланиш пайти келди» деб ёзади «Аргументи недели». Ахир, Бузругнинг «қора қулдай ишлаб» тинимсиз қилган меҳнати орқасида «ғазабнок бир нигоҳ билан» Европа-Американинг ўтақасини ёрувчи куч-қудратга эга бўлган Россия олдида «Осиёлилар» нима бўпти!

Газета ҳамон «ўзлариники» деб билувчи бу минтақани қайта истило қилишнинг «Ҳалоскорона» йўл-йўриқларига ишора сифатида қўйидаги тўхтамга келади: **Қозоқистон ажралиб, ҳеч қаерга кета олмайди, Россиянинг энг ишончли Иттифоқчиси. Қирғизистон эса «Россияга қўшиламиз» деб талаб қилмоқда. Туркменистоннинг янги раҳбарияти ўртасида ҳам Россия-парастлик кайфияти куртак отиб бормоқда. Тожикистондаги ишламаётган корхоналарнинг барчасини, Қирғизистондагиларни ҳам қўшиб, сотиб олиш керак.**

Ана ундан кейин «Россия Иттифоқчи»лари кўпайиб, унинг худуди ҳам аввалги «ўз» холига қайтади (Негадир ҳафталик эҳтиёткорлик қилибми, Ўзбекистонни тилга олмай, четлаб ўтади.)

Бузруг маддохларининг бу даражада нафслари хакалак отиб, катта кетишларининг сабаби бор,... албатта. Чунки Шеф «Кўлиндаги қуролнинг - сенинг хоҳиш-фармонинг, у билан ҳаммани тиз чўктириш мумкин» деб ўйлайди.

Лекин жуда калта ўйлайди, чодирхаёллик қилади.

Бу билан у ўзбек ҳажвчиси Анвар Обиджоннинг «Олтиариқ хангомалари» китобидаги Кўрбошига ҳам ўхшаб кетади.

Асарда шундай таъсирланган жойлар бор: «Фарғонада Шўроларга қарши «босмачилик ҳаракати» авжга чиққан ўтгизинчи йиллар полосонлик Қоровой кўрбоши бошга атлас қийиқ чандиган отлиқ йигитлар билан тошйўлидан ўтиб бораётса, беданатушинг тагида чилим тортиб ўтирган Норбанги: «Хў, аканг айлангур, отларни шақира-шукур, ўқларни пақира-пукур қилиб, доим кайфимни учирасан. Бу тўполондан мақсад нима, ўзи», деб гап отибди.

Шунда кўрбоши: «Қизилларни Туркистондан қувиш кўлимдан келмаса, лоақал Олтиариқни алоҳида мамлакат қилволаман. Алоҳида бўлволсак, масалан, бодрингни тўппадан-тўғри Амриқога сотишимиз мумкин», деб жавоб қилибди. Норбанги: «Амриқолиларни жуда-а чимтомоқ дейишади. Ўша олифталаринг бодринг емасачи?» - деса, Қоровой кўрбошининг бирдан кўзи чакнаб, қиличнинг сопини чангаллаганича, ғижиниб дебди:

– Емай кўрсин-чи!!!»

Мундоқ қарасангаз, бу хангома оддий юмор, энгилелпи кулгига ўхшайди. Аммо чуқурроқ ўйлаб кўрилса, замирида катта маъно, яъни қуролланган тўдага бош бўлган довдирфеъл кимсанинг психологаяси ётибди. Қуролларининг кучига ишониб, имкониятини ақл билан чамалаб кўрмай, ўзига ортиқча бино кўйиб юборган Кўрбошининг ўзини тутишлари сизга Бузругнинг кўр-кўрона чиранишларини эслатмаяптими, мабодо?...

Ҳамма нарсани ўз ҳукмига олишдай, ибтидоий тажовузкорлик васвасаси кулига айланиб қолган, ақл-заковатининг талайгина қисми носоғлом "ғоя"ларга қаратилган кимсадан бошқа нималарни ҳам кутиш мумкин!

СЎНГГИ МУШОҲАДА

Юқорида келтирилган таҳлил ва ташбеҳлардан кўриниб турибдики, Бузрукни қанча мақтаб, кўқларга кўтаришмасин, унинг юритиб келаётган фақат душман-пурушлиқдан иборат иқтисодий ҳам сиёсий соҳалардаги дабдабали фаолиятининг миси чиқиб, дабдала бўлганлиги бугунги Россиядаги ачинарли аҳволдан маълум.

Таҳлилчилар бирор тасодифий мўъжиза рўй бермаса ёки олдингисидан ҳам саховатлироқ «Олтин балиқ» қайта пайдо бўлмаса, аҳволнинг яхшиланиши учун ҳали узок йиллар керак бўлиши ҳақида ёзмокдалар.

Мўъжиза рўй бериши эҳтимолдан йироқ... «Олтин балиқ»ку аллақачон қўлдан чиқиб кетди. Унга истаганча маблағ киритиб, «битмас-туганмас (?) заҳирали» Ямал газ-нефт конларини «ўзлаштириш» ҳақидаги маслаҳат-чақириқлар кор қилмаяпти. Бир марта қармоққа илиниб, оғзи куйгандан кейин, ким унга яқинлашарди!

Европаликлар энди лафзи ҳалол, ишончли шерик излашга мажбур бўлдилар. Россия худудини четлаб, бе-миннат ёқилғи тизими барпо этиш ҳақида жиддий ўйлай бошладилар.

Аслида-ку бу масала уларни кўпдан буён ташвишга солиб келарди. Сиёсати беқўним бир мамлакатга қарам бўлиб яшаш (айниқса ёқилғи соҳасида) бир кунмас бир кун панд бериб қолиши мумкинлигини тушуниб етгандилар.

Шунинг учун 1998 йилнинг март ойи бошларида Стамбулда Каспийбўйи беш мамлакат саммити арафасида ўша пайтдаги Қозоғистон ташқи ишлар вазири шунга ишора қилиб: **«Ёқилғидан катта сиёсий ўйинлар алангалатиб юборилиши мумкин»** деб кўпчилиқни бекорга огоҳлантирмаганди.

«Бешлик» – Туркия, Озарбайжон, Қозоғистон, Турк-манистон, Грузия давлати ташқи ишлар вазирилари ишти-рокида ўтказилган Стамбул учрашувида Боку -Жайхун -

Тбилиси йўналиши бўйича нефт-газ ўтказгич магистрал тизими барпо этишга келишиб олинди.

Биринчи навбатнинг ўзиёқ йилига 40 миллион тонна Каспийбўйи мамлакатлари ёқилғи маҳсулотларини тўғридан-тўғри Халқаро бозорга узатиш имкониятига эга бу тизим қулайлиги ҳамда сарф-ҳаражатининг қарийб икки баробар арзонлиги билан Россия таклиф этаётган (албатта ўз худуди орқали) икки лойиҳадан буткул фарқ қиларди.

Аммо ўзини «четлаб» амалга ошириладиган, шу билан ёқилғи узатиш қувурлари устидан ҳукмронликни йўққа чиқарадиган бу лойиҳа Кремлдагилар ғазабини кўзғади.

Улар Шарқдаги энг ишончли стратегик ҳамкори бўлиб келган Эронни ўз ёнига тортиб, бу режага қаршилиқ қила бошлади. «Арзонгаров» ёқилғи «қармоғи»га илинганлар ҳам бўлди.

Бироқ, ўтган йили қиш қаҳратонидаги Кремл томонидан **«ёқилғидан катта сиёсий ўйинлар алангала-тиб юборилиши»** кўпчилик ҳафсаласини пир қилди. Айниқса, европаликлар сабр косасини тўлдириб юборди. Улар ўзаро бир-бирларини кўллаб-қувватлаш режасини туза бошладилар.

Ёқилғи заҳиралари анча мўл Норвегия яқин вақт ичида қўшни мамлакатларга юбориладиган газ «оқими»ни икки баробарга оширмакчи.

Африка қитъасидан Европа томон тўрт минг километрли газ қувури тортиш лойиҳалаштирилмоқда. Ундан анча ёқилғига бой мамлакатлар - Нигерия, Миср газлари оқиб кела бошлайди.

Шунингдек, Фарбий Африка қирғоқларида ҳозирги замоннинг энг арзон ва қулай ёқилғиси «куёш батареялари» орқали олинладиган электр токи ҳосил қилувчи иссиқлик электростанциялари типигаги иншоотлар қурилиши ҳам мўлжалланмоқда. Маълумки, мазкур қитъа «қирғоқлари»га яқин жойлашган Испания

мамлакатиди шу усулда 3000 мегаватт электр қуввати ишлаб чиқарилиб, ундан қарийб 600 минг хонадонда истикомат қилувчилар ҳамда кўплаб муассаса ва корхоналар эҳтиёжи учун фойдаланилади.

Қатар ва унга кўшни давлатлар ҳам катта миқдордаги суюлтирилган табиий газни Европа мамлакатларига етказиб бера бошладилар. Бу ҳам кўхна қитъада Россия бозорини касодга учрай бошлаганининг белгисидир.

2009 йилнинг 23 мартада Брюсселда «Газтрансэкспорт» масалалари бўйича ўтказилган Халқаро конференцияда айти шу масала муҳокама этилиб, 24 мамлакат вакиллари бир овоздан Россия «Газпром»и билан тузилган узоқ муддатли Шартномадан чиқиш ҳақида Қарор қабул қилдилар.

Шундан кейин тўрт давлат Миср, Туркия, Озарбайжон ва Грузия орасида янги газ магистрали барпо этиш тўғрисида битим имзоланди. Бу Марказий Осиё ва Яқин Шарқда жойлашган мамлакатлар ёқилғиси бир неча йўналиш бўйича Европага тўғридан-тўғри узатилади, деганидир. Айниқса, Озарбайжон ва Миср газга бой мамлакатлар сирасига киради. Шундай экан, бу лойиҳа Европа давлатлари учун катта аҳамият касб этиши ўз-ўзидан маълум.

Бу Россияга «нодўст» ҳисоблана бошлаган Украина худудини четлаб, Қора денгиз остидан олиб ўтишга мўлжаллаб тузилган, қурилиш баҳоси 50 миллиард евро деб баҳоланаётган «Жанубий оқим» ҳамда 20 миллиард долларли «Шимолий оқим» газ қувури магистрали ўтказиш режасини йўққа чиқаради, дегани.

«Нохуш» хабар албатта «қўшалок» ўлжани тутмоқчи бўлиб, икковидан ҳам қуруқ қолган Бузруг ғазабини жунбушга келтирди. Зудлик билан Сочига учиб келди. «Валдай» қароргоҳида матбуот конференцияси уюштириб:

– Энди Европа мамлакатлари билан муносабатларимизни қайтадан кўриб чиқишга мажбурмиз, - деди-да, яна қатор мамлакатлар шаънига қаттиқ-қуруқ «ачитқи» гаплар айтиб юборди. Америка ҳам «қуруқ» қолмади, албатга.

Айрим ғарб журналистлари унинг учун одат тусига кириб бораётган бундай қийин вазиятда ўзини тутолмай, эсанкираб қолиш ҳолатини Наполеонга қиёслаб ёздилар.

Ҳа, бу икки шахснинг ўлғудай ўзига бино кўйган, жиззаки, манманлиги билан бир-бирига ўхшашлиги бордир. Бирок, Наполеон Францияни шармисор қилган бўлса-да, ундан давлатни бошқариш йўл-йўриқлари ҳақида ҳозирга қадар Ғарбий Европа мамлакатларининг қонунчилик ва сиёсат юритишдаги тамойиллари учун дастур амал бўлиб келаётган «Йўриқлар»и қолган. Россиялик ҳозирги Бузругдан нима «мерос» бўлиб қолиши мумкин?..

Яна, кейинги пайтлар, бу жанобни айрим рус матбуоти саҳифалари орқали «Пётр Биринчи»га қиёсловчилар топилиб турибди. У подшоҳнинг ҳам хурмача қилиқлари кўп бўлган. Лекин Европага дарича очиб, Россияликларнинг маданий-маърифий даражасини юқорига кўтарган. Бу замонавий Бузруг эса, Европага чиқиладиган барча эшикларни тамбалаб ташлади, муносабатларни уруш ҳолатига келтириб қўйди. Топган «дўстлари» эса...

Куни кеча Россиянинг газ ҳукмини ўтказиш бўйича барча «стратегик» ҳатти-ҳаракатларини чиппака чиқарувчи, матбуотнинг таъбирича «ишониб бўлмайдиган» яна бир «ҳолат амалга ошди». Анқарада бешта мамлакат Туркия, Австрия, Болгария, Руминия ҳамда Венгрия ҳамкорлигида Nabisco газ қувурининг қурилишига оид ҳукуматлараро битим имзоланди. Бу магиқстрал қувур табиий газни Марказий Осиё ва Каспийбўйи минтақасидан Озарбайжон, Грузия, Туркия, Болгария, Венгрия, Руминия, Австрия орқали Марказий

Европага етказиш мўлжалланган бўлиб, газ қуварининг дастлабки тизими 2011 йилда ишга туширилади.

Россия учун ҳар жиҳатдан ўта қиммат ҳисобланувчи (майли, пул кетса кетсин, ҳукмронлик қўлдан чиқмасин!) «Жанубий оқим», «Шимолий оқим» дея номлаб келинган режаларни кетма-кет кунпаякун қилингани ҳақидаги бу «нохушлик» Бузругга қандай таъсир этган, ҳозирча аниқ маълумот йўқ.

Балки яна мазкур мамлакат раҳбарларига нималарнидир ваъда қилиб, уларни чалғитиш йўлларини қўллар...

Истаган пайтда ёқилғи "қуроли"нинг ишлатилиши натижасида юзага келувчи таҳликали вазият (Россия томонидан Европа ҳамда Болқон яримороли мамлакатларига қарши уюштирилган саботаж каби)ни бартараф этадиган яна бир табиий бойлик мавжуд. У сланецли газ аталиб, фойдаланишни кенг йўлга қўйиш ҳақида кўпдан бери гапириларди-ю, қазиб олишга кетадиган "сарф-ҳаражатнинг ўта юқорили"ги, яна "атроф-муҳитга зарарли" эканлиги боис, эътибордан четда қолиб келарди.

Бирок, ноумид шайтон дейдилар. Инсоният доим изланишда. Чунки ҳаёт талаби шу! Узоқ тадқиқотлар давомида олим ва мутахассислар анъанавий "зангори олов" бозорида инқилоб ясаб юборадиган бу ёқилғи туридан кенг кўламда фойдаланишнинг такомиллашган технологиясини яратдилар.

Шубҳасиз, ҳар бир янгилик ҳисоб-китоб масаласи билан боғлиқ бўлади. Сарфланган ҳаржлар ўзини қоплайдими йўқми, шунга қараб ҳаётга татбиқ этилади. Жумладан сланецли газнинг иккита "қусури" бор деб келинган кўп йиллик овозаларга чек қўйилди. Ҳозирги пайтда АҚШнинг Техас ва Луизианадаги сланец конларидан олинаётган "янгича" ёқилғининг бир миллион иссиқлик бирлиги уч долларга тушаркан. Бу одатдаги газдан анча арзон дегани.

Хўш, бундай ноанъанавий "зангори олов" нинг ер юзидаги захираси қанча, келажакда унинг тутадиган мавқесичи, деган саволлар кўпчиликни қизиқтириши табиий.

Мутахассислар Американинг биргина шимолий минтақаларида сланецли газ заҳира ҳажми бир триллион кубометрдан зиёдлигини айтмоқдалар. Бу ҳозирги пайтдаги суръат ҳисобида бутун мамлакатни 45 йил давомида узлуксиз ёқилғи энергияси билан таъминлашга етаркан.

Европа заминида 200 триллион кубометр сланецли газ мавжуд. Польша, Руминия, Швеция, Австрия, Германия ва Украина бу ёқилғи заҳираларига анча бой давлатлар қаторида туради.

Хитойнинг ҳам шундай ерости хазиналари кўплиги билан ёқилғи борасида катта ижобий ютуқларга эришиши айтилмоқда. Бу ўз йўлида мамлакат нефт-газ қарамлигидан қутулиб, зуғумкор монополиячи давлатларга нисбатан қўлланиладиган Халқаро санкцияларга қўшилиш имкониятини беради.

Тўғри, асосий даромади фақат ёқилғи экспортига қараб қолган Россия, Эрон, Венесуэла (ер юзидаги 50 фоиздан зиёд хомашё асосан шу мамлакатларга тўғри келади) қорчалонлари ўзларининг бозори чакқон "мол"ларига рақобатчи - сланецли газга беписандлик билан қараб келганлар, тушунчаларида ҳамон шундай кайфият ҳукмрон.

Бироқ, уларнинг "даври" ўтиб бораётганини ҳаётнинг ўзи кўрсатиб турибди.

Кремлдаги «Ҳалоскор» гуруҳининг дунё билан фақат қарама-қаршилик асосида юргизиб келган палағда сиёсати Россия билан «азалдан мавжуд, дўст-биродарлик» тамойилларига содиқ бўлиб қолиш истагида юрган айрим собиқ «Иттифок» республикаларида ҳам шубҳали кайфиятлар уйғотди.

Минск Москва билан ягона «славян давлати» бўлиб бирлашиш ҳақидаги Аҳднинг оқибати хунук бўлишлиги

хакида бош қотира бошлади. Кремлдан келадиган анча-мунча йўриқларга кулоқ солмай қўйди. Ҳатто «Газ куроли» билан ўқталишларга ҳам совуққонлик билан қарамокда.

Ўрта Осиёдаги Россиядан келадиган «ёрдам пули» (сиртмоғи)га умидвор бўлиб юрган айрим республикаларда ҳам Москва билан «дўстлик ришталари» тоб ташлай бошлади. «Кремл ваъдаларига ишонманг» дея бонг урадиганлар кўпайиб бормокда.

Бунга Қирғизистонда чоп этиладиган «Общественный рейтинг» газетасида эълон қилинган Бишкек иқтисодий таҳлил Маркази директори таниқли олим Сафар Оразбековнинг катта публицистик мақоласини мисол тариқасида келтириш мумкин. Унда Москва «ҳануз яқин ўтмишда кечган нефтнинг юқори нархи билан боғлиқ сафоли хаёл оғушидан халос бўлолмагани» каби «империяпарастлик кайфиятидан ҳам қутулмаган кўринади» деган сатрлар бор. Олим Кремлнинг аксарият баёнотларини «чин маънода қабул қилмаслик... алдоқларга чув тушмаслик»ни маслаҳат беради.

Туркманлар ҳам азалий ҳамкор Россиянинг шоншавкати бўлган «Газпром»дан руҳсатсиз Каспийдаги дунёда энг йирик ҳисобланган газ заҳираларидан бирини ўзлаштириб ишга тушириш хусусида «ўзбошимчалик» билан Халқаро тендер эълон қилгани «катта оға»ларни кўп ранжитиб қўйди. Аслида-ку, Кремл бу мамлакатдаги мўл-кўл газ бойлигига стратегик нуктаи-назардан кўпдан буён каттиқ кўз тиккан, анча-мунча маблағнинг ҳам «туҳфа» сифатида баҳридан ўтишга тайёр эди. Бироқ муомалага қўнмас, табиатига яраша қайсар бу «сахройи»ларни ийдириш қийин кечарди. «Кичик ука»ликка ҳамон содиқдай кўп ваъдалар беришарди-ю, ўз билганларидан қолмасдилар.

Мана, энди «тендер» масаласида катта умид боғлаб

юрган россияликларни чув тушириб ўтиришибди... Шунинг орасида дард устига чипкон бўлиб, «Давлатобод – Дарялик» газ магистралада содир этилган қўпоровчиликда Россиянинг қўли борлиги далил-ашёлар асосида очилиб қолди. Туркманлар Кремл «шеф»лигининг хуфя ходимлари «чет»даги «соткин»ларни йўқ қилишдан ташқари, «иқтисодий қўпоровчилик»дай «нозик» ишлар билан ҳам шуғулланишларини қандай аниқлай олишдийкин! Ҳар ҳолда бу муғомбир Ўрта Осиёликлар ҳам бало чиқиб қолди: ер остида илон қимирласа билади. Америка «сабоғи» ни олмаяптимикиан?..

Туркман «Газ бозори»га Хитой суқулиб кирди. Тўққиз минг километрлик замзамали ном билан «XXI аср Буюк Ипак йўли» деб аталувчи газ магистрала куриш ҳақида Шартнома имзоланиб, шу кунларда йилига 40 миллиард куб метр газ узатиш қувватига эга бўлган бу улкан иншоот жадаллик билан қурилмоқда... «Қурилиш»нинг анча-мунчаси битиб ҳам қопти. Бу Хитой деган ҳар бир ишга чумолидай ёпирилувчи халқ жуда абжир чиқиб қолди. Эринмаган таҳлилчиларнинг ҳисоб-китобига қараганда, Россияда бир йил давомида барпо этиладиган автомобил йўлларини хитойлар ўн кун ичида куриб битказишаркан... Нима бўлганда ҳам бу иш ими-жимиди, шундай «пашша қўнмас» қилиб бошлаб юборилдики, Кремлдагилар ғафлатда қолишди, бирор жиддий «чора» ўйлаб топишга ҳам улгуришолмади... Энди Россияни четлаб Ўрта Осиёдан Европага тортиладиган газ қувури лойиҳаси ҳам тайёр бўлиб қолганмиш.

Москвалик шарҳловчилар «Газпром»нинг Ўрта Осиёдаги бу йўқотишлари Москва учун Европани йўқотишдан ҳам хатарлироқдир, дея бонг урмоқдалар.

Бирок, «Қилмиш - қидирмиш» деганларидек, энди буларнинг бари бефойда.

Хўш, ўз ёнилғи маҳсулотлари билан дунёни маълум даражада «қарам» қилиб олиш ҳаракатига тушган,

хали ҳам шу хаёлда юрганларни келажакда нималар кутмоқда? Унинг «хомашё» захираси шунчалар битмас-туганмасми? Ёки уларни казиб олишга сарфланадиган маблағ етарлими?

Мазкур саволларга шу муаммога алоқадор масъул лавозимли кишилар куйидаги жавобни бермоқдалар.

Россия давлат вазири Виктор Зубков:

– **Табиий бойликлар биз ўйлаганчалик тўлиб-тошиб ётгани йўқ. Унинг охири кўриниб қолаётганидан кўз юмолмаймиз.**

Россия Табиий қазилма бойликлари вазири Юрий Трутнев:

– **Узоқ йилларга етади дея башорат қилиб келинаётган нефт-газ захираси жуда борса, 2015 - 2020 йилларгача етиши мумкин, холос.**

Россия энергетика вазири Чубайс:

– **Яқин йиллар ичида ёқилғини четга сотиш у ёқда турсин, унинг танқислигини ўзимиз хис эта бошлаймиз. Янги газ конларини ўзлаштириш учун жуда катга маблағ, куч ҳамда вақт керак. Бу эса бизларда йўқ.**

Эндиликда, Кремл «даҳо»лари йўқ нарсани бор қилиш мақсадида «қармоқ»ни бошқа томонларга ташлаш режасини тузмаяптиларми дея саволни кўндаланг кўйишнинг ўзи ортиқча бўлиб қолди.

Улар ўз ғаразли мақсадларини ҳеч кимдан яшириб ўтирмай, Арктикага давогарлик мисолида бу қитъага чегарадош АҚШ, Канада, Норвегия, Дания каби мамлакатларга тўғридан-тўғри ҳарбий дағдаға қилмоқдалар.

Жаҳон магбуот саҳифаларида пайдо бўлиб қолаётган хабарларга қараганда, ҳозир Россия Баренц дангизининг 18 минг квадрат километр ҳудуди (у ерда ҳам катта газ-нефт захираси мавжуд)ни ташкил этувчи қисмига ҳам эгалик қилиш йўлидаги давогарлик ҳаракатларини бошлаб юборган.

Демак, Арктикани бутунлай эгаллаб олиш; Баренц денгизи устидан ҳукмронликни ўрнатиш: Украина, Мол-

давия, Кавказ минтақаларида паспортлар тарқатиш йўли билан ҳам яна кўпдан-кўп «худудий» тангликларни юзага келтириш; Америка қитъаси соҳиллари бўйлаб жанговар ядро қаллакларига эга «СУ» самолётларининг мунтазам учишининг йўлга қўйилиши; яқинда аён бўлиб қолган (аслида аввалдан маълум эди, дейдилар) Россия Ҳарбий денгиз флотига қарашли учта сувости кемаси шундоқ АҚШнинг биқинида баллистик ракета қуроллари билан пойтахт Вашингтон шаҳрини нишонга олган ҳолда ўғринча изғиб юргани (балки у ерга ҳам байроқларини ўрнатишгандир) ошқор бўлиб қолиши нималарнинг аломати?!.. Севастопол масаласи-ку «қовжираб» ётибди. Айниқса кейинги ўн йилликда шундай ҳолатга келиб қолганки, «гапга кирмас» Украинлар ҳадеб тихирлик қилаверса, гугурт чақиб юборишлари мумкин... Керч бўғозининг Россияга қарашли қирғоқларида минглаб тупроқ, шағал ортган машиналар билан ер сурувчи булдозерларни эргаштириб, томтешар ўғрилардай кўзи бежо, Москва шаҳар мэрига ўхшаш «ишбоши»лар яна пайдо бўлиб қолмаслигига ким қафолат бера олади?

Шуларни ўйлаб, беихтиёр ҳар қандай одам хаёлида «Нима, салкам 140 миллион аҳолили Россия учун ер куррасининг еттидан бир қисмини эгаллаб туриш камлик қиялпими ёки «Ҳалоскор» бошчилигида навбатдаги кенг кўламлироқ «қон чиқариш» режалари амалга оширилмоқчими», деган савол кўндаланг бўлиши табиий...

Яқинда у телевизор орқали махсус чиқиш қилиб, ўтган йилда эришилган муваффақиятлар, янги 2010 йилда кутилаётган рўшноликлар ҳақида узоқ гапирди. Матбуот бу «нутқ»ни «Кўпчилик қулоғига навбатдаги шилпилдоқ осииш бўлди» дея таърифлади. Мутахассисларнинг шарҳлари ҳам мақтовдан анча йироқ бўлди.

Давлат думаси қошидаги Бюджет ва Солиқ Кўмитаси хайъати аъзоси Оксана Димитриева 2009 йил иқтисодий

ахвол кутилганидан анча ачинарли кечгани ҳақида гапириб, шундай деди:

– Ҳар барел нефтнинг ўртача нархи 41 доллардан бўлади, деб тахмин қилинган ва давлат бюджети шунга асосланиб режалаштирилган эди. Бироқ бу кўрсаткич 58 долларни ташкил этиб, ўйланганидан 17 доллар юқори бўлди. Бу кризисдан чиқиш учун қулай имконият эди. Бироқ, ҳукумат мана шу тайёр имкониятдан ҳам фойдалана олмади. Ваҳоланки, бутунлай тескари иш юритилди. Нагигада «Йигирмалик» давлатлар ичида биздаги ишлаб чиқариш Европага нисбатан икки баробар, АҚШга нисбатан уч баробар, нефт-газ экспорт қилувчи мамлакатларга нисбатан тўрт баробар камайиб кетди... Иқтисодий ахволнинг ёмонлашиб бораётгани турли ишлаб чиқариш тизимларини инқирозга юз тутишига олиб келмоқда.

Шунингдек, жамиятда кечаётган сиёсий ва иқтисодий бўҳронларни таҳлиллаш, хулоса чиқариш Бутунроссия Фонди президенти, собиқ КГБ чи, захирадаги полковник Павел Свиридов томонидан эълон қилинган «баҳо» ҳам анча рутубатли. Россияда пайдо бўладиган бир нечта кўнгилисизликларни санаб ўтиб, жумладан шундай дейди: **«Тарихнинг ўз қонунияти бор: Ҳар қандай ёлғон, тўқима каромат (иллюзия)ларга кўр-кўрона ишониб, алдоқ оғушида яшашга кўникиб қолганлар бир кунмас - бир кун кўзи очилиб «Бўлар, бас энди!» деб ёрилиши аниқ!.. Яна шуни айта оламани, Россияда 1938-1974 йил воқеалари қайтарилади. Шу «воқеалар» баҳонасида ҳукумат томонидан халқ норозилиги оммавий тус олиб кетмаслиги учун сиёсий гуруҳлар, жамоатчилик ташкилотлари, касаба уюшмалари етакчиларига қарши кенг қўламли катагонлар уюштирилади, тазйиқ авжга чиқади: яна муҳолифотчилардан кўпчилиги «бахтсиз ҳодиса»га учраб, ими-жимиди йўқ қилинади».**

Бу гап-сўзлардан Бузруг томонидан мамлакат ичкари-сида, ҳам «ташқари»да юргизиб келинган урушқоклик сиёсатининг хунук оқибати янада бошқачароқ бўлиб аксадо бериши сезилиб турибди.

Яъни 38 йил (Хасан ва Халхин-Гол учун кураш) ҳамда 74 йилдаги (Хитойга қарши) курашга ўхшаш жанжаллар қўзғалиб қолиши мумкин. Шундай бўлгач «Ватан мудофааси»га тайёргарлик кўришга тўғри келади.

Чунончи, **«Тинч-тотувликдан кўра уруш ҳолатида яшаш турмуш тарзига айлантириб қўйилган»** (В.Ключевский) рус халқи ўз севган йўлбошчиси раҳнамолигида яна бир «муқаддас» кураш арафасида турганга ўхшайди.

Агар шундай бўлса, ёлғиз фарзандини кўз қорачиғидай асраб-авайлаб вояга етказётган Россиянинг муштипар оналари, Бузругангизга ўз жонингизни, жонингизнигина эмас, танҳо юрак парчангазни ҳам садақа айланг! Дунёда тенги йўқ, деб таърифи кетган Рус хурлиқолари, унинг атрофида парвона бўлиб, оёғига йиқилинг, шодумонликдан кўзларингизга ёш олиб, топининг, унга жўшқинлигу кучқудрат бахш этинг. Ҳалоскорингиз кўмондонлигидаги ер юзининг анча-мунча худудларига даъвогарлик қилаётган қудратли ва енгилмас Армия учун «зурриёт»лар орттиринг. Буларнинг ҳаммаси ҳарбий заводларни янада гуркираб, ишлаб кетишига, пароканда бўлиб ётган минглаб бошқа соҳа корхоналарини «ҳарбийлаштириш»га, қаровсиз ётган миллионлаб гектар буғдойзор далаларни янги «авлод» танкларини синов полигонига айлантирилишига, мамлакатнинг янада «қудратли» бўлишига туртки бўлади. Ана ундан кейин... «200», «300» ёки «400» рақамли зирхланган яшик - тобулларга шошилиш қўшимча буюртмалар ҳам кўпайиши мумкин.

Аммо бундай «жанговар» ўй-хаёллардан одамни «чалғитиб» турадиган сабаблар ҳам йўқ эмас. Жумладан, Америка аҳолишунослигига оид адабиётларни кўздан кечирар эканман, айнан шундай қарорга келдим: АҚШ бутун

дунё халқлари ҳамжамияти мамлакати экан-ку? Ўнлаб миллион ўрис ҳам, хитой ҳам, вьетнаму ҳинд - покистонлик, ҳатто ўзбекистонликлар ҳам шу юрт тупроғида яшамокда. Кичкинагина қўшни давлат Гаитининг ўзидан 500 минг киши бу ерда расман Америка фуқароси бўлиб, шу мамлакатда умургузаронлик қилади.

Яна шуниси ҳам борки, катта магистрал йўллар бўйлаб кетаркансиз, кўзингиз беихтиёр улкан «Москва» ва унинг остидаги «Хуш келибсиз!» деган ёзувга тушади. Шундан билаверингки, бу ерда кўпроқ рус аҳолиси яшайди. Айтишларича, АҚШ да бундай шаҳар ва аҳоли манзилгоҳлари сони саккизтага етган.

Демак, Кремлда ўтириб олиб, бир эмас, бир нечта «Москва»ни «ер юзидан супуриб ташлаш» режасини тузатаётганларни рус халқининг жонкуярлари деб бўладими!... Жаҳоннинг барча элатларини бир тан, бир жон қилиб, бирлаштириб, яхши яшашга имкониятлар яратиб беришдай мушкул вазифани уддалаб келаётган шу давлат бошлиқларини ёмон отлик қилавермай, улардан ўрнак олиш, ҳатто миллатдошлик манфаатлари юзасидан яхши алоқаларни ўрнатиш энг оқилона йўл эмасмикан?!

Аслида, ер юзида инсоният пайдо бўлгандан буён унинг бошига тушган кўпдан-кўп қонли фожиаларнинг бошланишига аламзада бир каззоб ва унинг шайтоний куткусига учган тўданинг бошқалар устидан ҳукмронлик қилишга иштиёқи-ю, иложи борича кўпроқ ерларга эга бўлишдай хирсий очкўзлик иллатлари сабаб бўлганлигига кўҳна тарих гувоҳ.

Машҳур кўшиқчи куйлаганидек «Руслар уруш ис-тайдиларми?»

Бу саволга ҳозир оддий рус «мужиги» жавоб беролмайди, албатта.

Улар номидан сўзловчи оломон бор. Ушбу кўшиқни баралла айтиб, ер юзини бошига кўтаришга қодир оломон!

Жавоби ҳам Бузруг эмас, унинг ивилдирик зурриётлари - зиммасида!

«Биз ҳаммадан буюк ва қудратлимиз, биз билан хисоблашишлари керак» деган «велокорус» шовинизмига ўхшаш шайтоний васвасалар кулига айлантириб, ҳаёли чалғитиб қўйилган рус халқи бундай арзонгаров қалондимоғлик сиёсатининг охири ҳалокатли эканлигини тушиниб етиши керак. Зеро, инсон руҳиятини ўрганиш фанига асос солган буюк олим Зигмунд Фрейд «Жамият ўзи қўллаб-қувватлаш орқасидан пайдо бўладиган «даҳо»лар ва улар томонидан амалга ошириладиган мудҳиш жиноятлар учун жавобгар ҳамдир» дея бежиз айтмаган.

Ғарб файласуфларидан бири «Диктаторларни оломон яратади, халқ эса уларнинг кушандасига айланади» деган гапда ҳам катта маъно бор.

Яна шуниси ҳам борки, қандайдир ваҳшиёна ҳирсга берилганлар «орзу» қилаётган эндиги уруш катак ичида чўқилашиб, бир-бирининг патини юлаётган жўжаҳўрозларнинг даҳанаки олишуви бўлмайди. «Ютиб чиқиб» омон қолишдан умидвор бўлаётган уришқоклар ҳам, «томоша талаб» оломон ҳам лаҳзалар ичида ёниб, кул бўлиши тайин.

Таъбирчиларнинг инсоният келтириб чиқарадиган бу сафарги муҳораба ер юзи учун сўнггиси бўлади, деган башоратларини эшитиш ва бунга ҳайвоний бефарқлик билан қараш қанчалик даҳшат!

ТАЗАРУУ (Хотима)

Ҳозирги тезкор асримиз ўқувчилари учун бироз «оғирлик» қилувчи ушбу китобни сабр-тоқат билан ўқиб битирганларга яна шуни ҳам айтмоқчиманки, асарнинг асл мавзуси эзгуликка пайғомдир. Яъни, курраи-заминимизда гул баргидаги тонги шабнамдай омонат бўлиб қолган тинч-тотувликка чорлов! Тўғри, шу заминнинг баъзи элбоши фарзандлари шаънига қаттиқ тегадиган гаплар анчагина айтилди. Лекин бу гаплар бомбаларнинг даҳшатли портлашию миллионлаб инсонларнинг дод-фарёди олдида ҳеч нарса эмас, қоғоз юзига тушган баҳор ёмғирининг томчилари ҳолос.

Шу ерда мен ҳеч қандай кароматгўйликка заррача давогарлик қилмаган ҳолда тарихий бир воқеани келтириб ўтмоқчиман. Буюк инглиз ёзувчиси Герберт Уэллс фантастик асарлари билангина эмас, келажакда содир бўладиган воқеаларни олдиндан ҳис эта билиш қобилияти билан ҳам машҳур бўлган. Йигирманчи йили Ленин ҳузурида бўлиб «дохий» нинг Советлар ҳақидаги шукуҳли сўзларини узоқ тинглайди ва шундай дейди: «XX аср охирларигача сиз айтаётган Давлатдан номнишон қолмайди».

«Кремл хаёлпарастини» ёзувчи устидан қаҳ-қаҳ отиб кулади.

Адиб ўттизинчи йилларнинг ўрталаридан етилиб бораётган Иккинчи жаҳон уруши шарпалари ҳақида кўпгина давлат бошлиқлари билан шахсан учрашиб, уларни огоҳлантириб, ҳушёрликка чақирган. Лекин унга ҳеч ким эътибор бермаган.

Таҳлилчиларнинг гапларига қараганда, дунёнинг етакчи раҳбарлари башоратгўй адиб сўзларига жиддий эътибор қаратганларида эди, миллионлаб кишилар қони бесамар тўкилмаган, ер юзидаги таракқиёт бутунлай бошқача ривож топган бўларди.

Зеро, ҳозирги юз бераётган воқеалар ўша даврни эслатмаяпдими?

2008 - 2010 йиллар.

Тошкент – Вашингтон – Тошкент

МУНДАРИЖА

Дебоча..... 7

Биринчи қисм

Сафар олди ўйлари..... 10

Иккинчи қисм

Америка тупроғида..... 183

Учинчи қисм

Америкадан мактублар..... 402

Тўртинчи қисм

Американинг биринчи ва қирқ тўртинчи президенти 454

Бешинчи қисм

Америкадан мактублар..... 506

Олтинчи қисм

Йўл адоғи - жарлик..... 596

Тазарру (Хотима)..... 784

Бадиий-оммабон наир

ҚИЁМАТ ҚЎНҒИРОҚЛАРИ

(Маърифий роман)

Қўлёзма хукукида

Мухаррир:	Жамолиддин Муслим
Дизайнерлар:	Илхомжон Қаҳҳоров, Дўстматов Фирдавс
Матн терувчи:	Гулчехра Муҳаммаджон кизи
Мусахҳих:	Таваккалхон Акбарова

Китоб зарварағида: АҚШнинг Ўзбекистондаги Фавкулудда ва мухтор элчиси жаноб Ричард Норландга муаллиф томонидан асарнинг илк нусхасини топшириш пайти.

Тошкент, 2010 й. 29 март.

Босишга рухсат этилди: 08.09.2011 йил.

Бичими: 84x108 1/16. Нашриёт босма табағи: 48,5

Шартли босма табағи: 46,7.